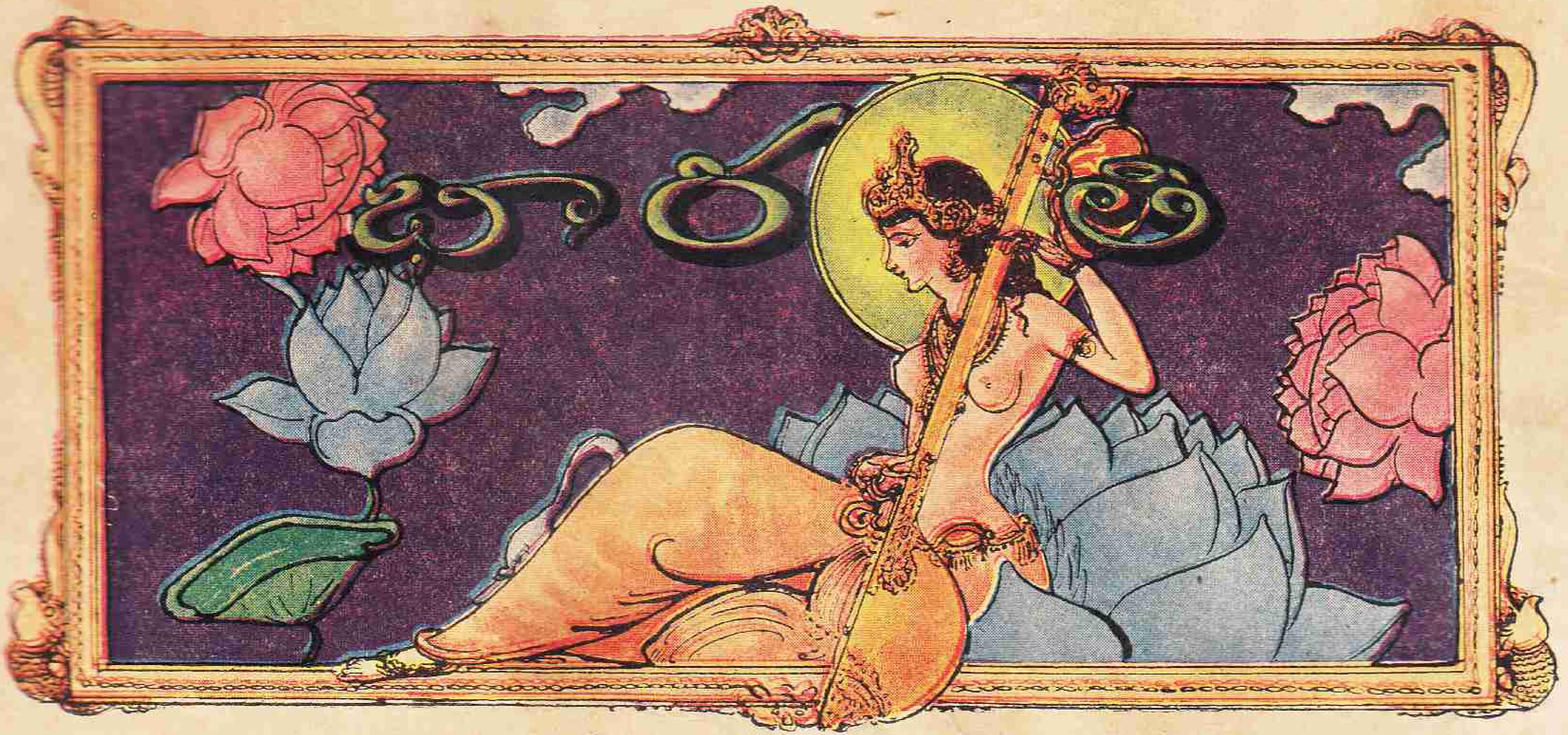
విషయానుక్రమణిక

చిత్రములు

చెన్నపట్టణము, సెప్టంబరు ౯౯-౨౮

1928 9-9-28

సంపుటము ౫ విభవ సంవత్సరము భాద్రపదమాసము సంఖ్య ౯

భావకవిత్వము

శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రి గారు

ఉ. అంబ! నవాంబుజోజ్జ్వలకరాంబుజ! శారదచంద్రచంద్రికా
డంబరచారుమూర్తి! ప్రకటస్ఫుటభూషణరత్నదీపికా
చుంబితదిగ్విభాగ! శ్రుతిసూక్తివివిక్తనిజప్రభావ! భా
వాంబరవీథివిశ్రుతవిహార! ననుం గృపఁజూడు భారతీ!

—భార. అర. ౪-౨౧౬.

సహృదయులారా,

భావకవిత్వము భావకవిత్వ మని సుమారు పది పండ్రెండేండ్ల నుండియు తెలుఁగు నాఁట ఒకధ్వని బయలు దేరినది. దీని ప్రతిధ్వనులతోడను, ప్రతిస్పందములతోడను, దూషణభూషణములతోడను దిక్కులు బధిరితము లగుచున్నవి.

భావము లేనిచో కవిత్వమే కాదు కావున *పునరుక్తమనియు, దానఁజేసి భావకవిత్వ మ[illegible]యు, మామకవిత్వ మనియు పండితులు అ[illegible]చున్నారు.

* Lyr c poetry అను వ్యవహారమునందును (Tautology) పునరుక్తి కలదు.

నవీనులు ఆంగ్లభాషాకోవిదులు కొంద అును, తదనుయాయులు కొందఱును భావకవిత్వ మనియు, భావగీతము లనియు మాటిమాటికి వ్రాఁతకోఁతలలో ఉప్పువలె వాడి వేయుచున్నారు. ఏల వాడఁగూడదని కొందఱు మోరాయించుచున్నారు. అసలులో నేతగాదా.

భావకవిత్వ మను నామకరణము ఏనాఁడు ఏబారసాలలో చేసిరో కాని ఇది వివాదగ్రస్తమై పోయినది.

లేనిదానికి పేరు పెట్టముకదా! ఆలు లేదు చూలులేదు అల్లునిపేరు సోమలింగము!

అయితే నవీనవస్తువులను నిర్మించి దానికి పేరుపెట్టుట చూచుచున్నాము — గ్రామోఫోను మొదలగు యంత్రముల పేరులు యోగరూఢములు, రూఢములు కావా? నాసతీర్థ్యుఁడు మహా-ఉపజ్ఞ కలవాఁడు పెద్దinventorఒకాయన వేదములను, శ్లోకములను అనుకరించి అవ్యక్తముగా గబగబా ఉదాత్తానుదాత్తస్వరితప్రచయములతో ఒకగ్రంథము సొంతత్యముగా చెప్పికొనుచుఁ బోవుచుండెడివాఁడు. యజుర్వేదము వచ్చినవా రెవరేని ఇది యేమి అని అడుగుచో ఋగ్వేదమనియు, ఋగ్వేదు లడిగిన యజుర్వేద మనియు ప్రత్యుత్తరించువాఁడు. చలానా అయ్యెడిది. ఒకానొకప్పుడు ధనుర్వేదముతోఁ గూడ పని పట్టుచుండెడిది. కొన్నాళ్ల కతఁడు దానికి అర్యమణ వేదమని సంకేతము సృష్టించి పాఱిపైచెను. దానివలె ఈభావకవిత్వము అర్యమణ వేదమా? నిస్సందేహముగా కాదు. సిద్ధమైన వస్తువు ఉన్నది. పేరులోనే పోరు.

పేరు

సందిగ్ధదశాల మున్నది. దంపతులు తమకుఁ గూర్చు బిడ్డనికి పేరుపెట్టుటలో వివదింతురు. భర్తకు నచ్చిన పేరు భార్యకు, భార్యకు నచ్చిన పేరు భర్తకు నచ్చదు. కొన్నాళ్లనుండి మఱచిన ప్రణయకలహము బారసాల నాఁడు మఱల మొలకెత్తి కలహ మగును. పర్యవసానము బిడ్డనికి పేరు ఉండదు. లోకవ్యవహారమునకు చిన్నవాఁడు, పెద్దవాఁడు అనుపేరులు కాయపడును.

ఈసందర్భమున ఒకటి గుర్తు వచ్చుచున్నది—ఇరువురు ధనికు లొక కొన్నివేల యెకరముల భూమి కొనిరి. అందు నూతులు, చెఱువులు త్రవ్వించిరి. కొంతమంది రైతులను ప్రవేశపెట్టి ఇండ్లు వేయించిరి. మంచి ముహూర్తమున పీటలపై కూర్చుండి గ్రామమునకు నామకరణము చేయ నారంభించిరి. ఒకరి పే రొకరికి ఇష్టము కాలేదు. నూతు లొకరు పూడ్వఁగా చెఱువు లొకరు పూడ్చిరి. ఒకరు కొంపలు కూల్చఁగా ఒకరు రైతులను తఱిమిరి.

అయితే పెద్దలు What is a name? అనియు, 'నామమాత్రే వివాదః' అనియు అందురు.

ఈశ్వరుఁ డనువాఁ డొకఁ డున్నాఁడని తెలుచో ఆయనకు మనము శివుఁడనియో, విష్ణువనియో పేరు పెట్టుకొందుము.

ఇంగ్లీషులో లిరిక్ అనునది కలదు. దానికి భావకవిత్వ మని తెలుఁగు.

లిరిక్* అను ఈ భావకవిత్వము మన సాహిత్యశాస్త్రమున ధ్వని, భావధ్వని, రస ధ్వని ఈమొదలుగా పరిభాషింపఁబడును.

అయితే లిరిక్కుయొక్క రాజ్యమున భావకవిత్వమునకు పట్టాభిషేకముచేసి దానిని కొలుతము. 'స్థితస్య గతి శ్చింతనీయా.'

కవిత్వము

అన నేమియో తెలియనిది భావకవిత్వము తెలియదు. మృగమన నేమియో తెలియనిది కస్తూరీమృగము తెలియదు కదా!

కవిత్వమును తజ్జ్ఞులు అనేక-మంది అనేక విధములుగా నిర్వచించిరి. కేవలము ఆనిర్వచనములను ఒకచోఁ జేర్చుచో ఒకకోశ మగును. అందులో పరస్పరభేదములు పరస్సహస్రము. వాని వివాదతో వాణీవీణాతంత్రులు తెగుటయేకాక వీణబుర్రయు, వినువారి బుర్రయు పగిలిపోవును. అయినను విభిన్నములగు ఆ ధ్వనులలో కవిత్వమును గూర్చి తెలిసికొనవచ్చును.

చంద్రుఁ డేఁడి అని యడుగుచో మనము చూపఁగలము. చంద్రుఁ డనఁగా ఏమిటి? అనుచో ఆలోచింతుము. ఒకఁడు మంచుముద్దయనియు, ఒకఁడు ఒకానొక దేవుఁడనియు, ఒకఁడు గ్రహవిశేషమనియు కల్పనలచే, మత విశ్వాసములచే, శాస్త్రములచే మెలమెల్లగా పరిష్కరింతురు. అన్నిటిలో సత్యము లేకపోదుగాని ఏదియు సంపూర్ణసత్యము కాదు. అనుభూతియే సత్యము.

ఆరీతిగనే కవిత్వమును శృంగగ్రాహికగా చూపఁగలము. కాని అవ్యాప్త్యతివ్యాప్తులు లేకుండ నిర్వచించుట సులభముకాదు. ఎంత నిర్వచించినను చక్రవాళమువలె ఆవలనే యుండును. తెలిసినవారికే ఆనిర్వచనము లుపయోగించును. తెలియనివారికి ప్రత్యుత భ్రాంతి జనకముకూడ నగును.

కుర్రఁడొకఁడు బడిలో ఏనుఁగుపాఠము చదివికొనెను. చదివిన కొలఁదినాళ్లకే బందరు వెళ్లెను. అచట విచ్చలవిడిగా విహరించుపందులను చూచి, 'నాయనా! ఈయూర ఇన్ని యేనుఁగు లున్న వేమి?' అని అడిగెను.

కవిత్వమనఁగా నేమియో తెలియుటకు కవిత్వమునకు విషయ మేమో, దాని ప్రయోజన మేమో ఈమొదలగునవి విచారించుట లగ్గు. మన మీబాటను నడిచి కవిత్వమన నేమియో తెలిసికొందము. మనకు దారిబత్తెముమాత్రము సాహిత్యశాస్త్రము పెట్టిన బిచ్చమే.

మంత్రములు, ఉపనిషత్తులు, పురాణములు, కావ్యములు, నాటకములు, లహరులు,

* లైర్ అనునది చితారువంటి జంత్రము. ఒంటితీఁగ తంబురాశ్రుతితో బొబ్బిలికథ మొ. పాడినటులు లైర్ శ్రుతితో పాడు పాటలకు లిరిక్ అని తొల్లిటివ్యవహారము. తరువాతఁ దరువాత లాక్షణికముగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. గ్రీసులో క్రీస్తుపూర్వము ౬౦౦ నాఁట సాఫో అనునామె గొప్ప లిరిక్కులు చెప్పెనట.

భావశతకములు, చాటువులు, అన్యోక్తులు, శిశుక్రందీయములు—ఈ మొదలుగా లెక్కించుటకు వీలులేనన్ని భేదములతో నిండినగ్రంథ రాశిలో కవిత్వ మున్నది. ఋషులు, దేవమనుష్యులు, మనుష్యులు వీనికి కర్తలు.

వీని యన్నిటియందును 'ముత్తెపుసరుల్ పోహళించినలీలఁ దమలోన దొరయు శబ్దములు'ను, చక్కని అర్థములును కలవు. 'రమణీయార్థప్రతిపాదకః శబ్దః కావ్యమ్' అని జగన్నాథపండితులు. The best words in the best order అని కోల్రిడ్జి.

వీనిలో మనస్సు అందుకొనఁగలిగినపదార్థమునుండి అందఁజాలని పదార్థము వఱకు, కుటీరసృష్టినుండి చిన్మయసృష్టివఱకు, ఉన్మాదమునుండి ఆనందమువఱకు, ఉత్తేజనమునుండి తన్మయతవఱకు మనము చూచుచున్నాము.

ఇటులు కవిత్వము ఆబ్రహ్మస్తంబ పర్యంతము వ్యాపించియున్నది. కవితకు విషయము కానిది లేదు; శక్తిమాత్రము ఉండవలయును గాని. కవి కాంచనిచో రవి కాంచనేర్చునే?

కవి, కవియొక్క జీవితము, విశ్వము, విశ్వముయొక్క జీవితము, ఈశ్వరుఁడును కవితాదర్పణమునందు ప్రతిబింబించుచున్నారు. కాఁగా కవిత్వమును ఒకవిధముగా లోకవృత్త మనఁజెల్లును. 'నాటకం లోకవృత్తంస్యాత్.' ఇదియే Interpretation of life. 'సారం విశ్వస్య' అని గోవర్ధనుఁడు.

కవిత్వము యశస్కరము. కాళిదాసు నెవ రెఱుఁగరు? తెలుఁగునాఁటిలో తిరుపతి వేంకటేశ్వరులకు తిరుపతి వేంకటేశ్వరులకు భేదము లేదు. టాగోరు జగ మెఱిఁగిన బ్రాహ్మణుఁడు. 'కావ్యం యశసే.' అన్నిటికంటె కవిత అప్పటి కపుడు అతిసంతోష జనకము. 'సద్యః పరనిర్వృతయే.'

కవియొక్క సంకల్పము భావనచే సత్యముగా, సుందరముగా ఉద్దీపిత మగుచున్నది. మఱియు ధ్వనిచే ఆత్మవంతమయి తన్మయత కలిగించి ఆనందమున ముంచియెత్తుచున్నది.

* భావన-సృష్టి-అలంకారము

కవి కొక దివ్యదృష్టిగలదు. అతఁడు దానితో విశ్వమునందలి సత్యసుందరరూపము కనును. దానిని సహృదయులకుఁ గూడ గోచరింపఁ జేయును.

ఒక్కొకచో యథార్థమునే రమణీయముగా సృజించును.

ఉ. శారదరాత్రు లుజ్జ్వలల
సత్తరతారకహారపంక్తులం
జారుతరంబు లయ్యె వికస
న్నవకైరవగంధబంధురో
దారసమీరసౌరభముఁ
దాల్చి సుధాంశువికీర్యమాణ క

* భావనకు సాధర్మ్యములు బీజము. భావనామహిమచే సత్యము స్ఫుటించును. దానిచే కవి వివిధముగా, సుందరముగా సృష్టిచేయుచున్నాఁడు.

ర్పూరపరాగపాంసురుచి
పూరములం బరిపూరితంబు లై.

—భార. అర. ౪-౧౭౨.

చ. అరు దగు తత్పయోదసమ
యంబున నొక్కట విస్తరిల్లె నం
బరమున నంబుదధ్వనియుఁ
బల్వలభూముల భూరిదర్దుర
స్ఫురరవముల్ మహీరుహాళి
ఖండములందు శిఖండితాండవాం
తరమృదుమంజులస్వన ము
దారతరం బగుచున్ వనంబునన్.

—భార. అర. ౪-౧౩౬.

కొన్ని చోటుల కొంచెము దవ్వుగ:

సీ. కులిశధారాహతిఁ బోలుపునఁ బైనుండి
యంచు మోవఁగ జేసు నైనతటులఁ
గనుపట్టులోయ గంగానిర్ఝరమువాఱఁ
జలువ యౌ నయ్యేటి కలఁకులందు
ఇసుక వెట్టిననేల నేచి యర్కాంశులఁ
జొర నీక దట్టమై యిరులు గవియు
క్రముకపున్నాగనారంగరంభానాళి
కేరాదినిటపికాంతారవీథిఁ
గెరలుపికశారికాకీరకేకిభృంగ
సారసధ్వనిఁ దనలోని చంద్రకాంత
దరులు ప్రతిశబ్ద మీన గంధర్వయక్ష
గానఘూర్ణితమగు నొక్కకోన గనియె.

—మను. ౨-౧౬.

ఇది ప్రకృతి కనుకృతి, లేక ప్రతిసృష్టి.

సీ. అఖిలలోకానందుఁ డగుచంద్రుఁ డెందేని
గలిగె నుజ్జ్వలఫేనకంబుమాడ్కి
* ఐరావతాదిమహాకరు లెందేనిఁ
బ్రభవించె మకరశాబములపగిది
కమనీయసురతరుసముదయం బెందేనిఁ
జనియించె శైవాలచయము భంగి
భువనైకమాత మాధవుపత్ని యెందేనిఁ
బొడమె మాణిక్యంపు బొమ్మపోల్కి
ఆదిమత్స్యకూర్మముఖులు విహారలీలఁ
దనరు నెందేనిఁ బ్రకృతిసత్త్వములకరణి
అట్టి యంభోధి యొప్పారు నద్భుతైక
సారమహనీయమహిమ కాధార మగుచు.

—నృసింహపురాణము.

ఈసముద్రము వట్టి నల్లనీరు కాదు.

కవికి సుందరమైన యిల్లు, సుందరమైన తోఁట, సుందరి యగు సుందరి, సుందరమగు ప్రపంచము—ప్రతిది సుందరమైనదే కావలయును. అతని సృష్టిలోని ప్రతిపరమాణువు నందును ఎత్తుకెత్తుగా సౌందర్య మిమిడి యున్నది.

అందఱకు లత లతగానే కానవచ్చును. కవి కది ఉద్యానలలన.

చ. అతిరుచిరాగతుం డయిన
యాతనికిన్ హృదయప్రమోద మా
తతముగ నవ్వనంబున ల
తాలలనల్ మృదులానిలాపవ
ర్జితకుసుమాక్షతాంజలులు
సేసలు వెట్టినయట్లు లైరి—

—ఆది. ౪-౧౬.

చంద్రుఁడు రాఁగనే కలువ వికసించును. కవి అందలి సాధర్మ్యము గొని ప్రణయము లోనికి వడియఁగట్టెను—

* ఈయుపమ దోషజుష్టము.

సీ. కటికిచీఁకటితిండికిరములగిలిగింత
నెవ్వాఁడు తొగకన్నె నవ్వఁజేయు.
—మను. ౧-౧౭.

ఇచట చంద్రుఁడు నాయకుఁ డాయెను; కిరణములు చేతులు. కలువ కన్నె. గిలిగింత పెట్టఁగా కన్నె నవ్వుచు నీకు ఆనంద మిచ్చు చున్నది.

ఇటులే నదులు, పర్వతములు మొ. నాయికానాయకులుగా సృజింపఁబడు చున్నారు. వసుచరిత్రము మొ. అట్టివే. సాంఖ్యుల ప్రకృతిపురుషు లట్టివారే. ప్రకృతి గుడ్డి; పురుషుఁడు కుంటియట. స్వర్గము కవిసృష్టియే. అచటివారు నిత్యయౌవనులు. ప్రాయమున సంఖ్యలో వారికి ముప్పదికి పైని లేదు. నిత్యసుందరులు! గంధర్వులు, అచ్చరలు వీ రందఱెవరు?

కవి కడు వత్సలుఁడు. ఎంతవాత్సల్యము లేనిదే జగతిని సుందరముగా చూడఁగలఁడు? అతఁడు విశ్వచేష్టితమందు తనచేష్టితమును చూచును.

సీ. వేడుకఁ జేతులు విచ్చియాడెడునట్లు
లోలోర్మిపంక్తులఁ గ్రాలిక్రాలి.
—అరణ్య. ౪-౨౨౭.

చ. దళితనవీనకందళక
దంబకదంబకేతకీరజో
మిళితసుగంధబంధుర స
మీరణుఁడర్ సఖుఁ గూఁచుచుండఁగా
నులియుచుఁ బువ్వుగుత్తులను
నుయ్యెల లొప్పఁగ నెక్కి యూఁగె ను
ల్లలదళినీకులంబు మృదు
లధ్వనిగీతము విస్తరించుచున్.
—అరణ్య. ౪-౧౩౮.

ఇచట కవి తరంగకల్లోలమును చేతులెత్తుకొని యాడుటలోఁ జూచెను. తుమ్మెదలు పూగుత్తుల నెక్కి మ్రోయఁగా ఉయ్యెల లెక్కి పాడుట అను మనుష్యచేష్టితములుగా తీసికొనెను. మనుష్యునకు తనయందు, తన చేష్టయందు ఎంతప్రీతియో! అవ్యక్తశబ్దములకుఁగూడ తనయర్థము ముడిపెట్టుట చూచుచో కవి విశ్వవిశ్వమును తనలోనికి తెచ్చుకొనుట విశద మగును.

*సీ. ఇవి రాజసుతులు చేయవలసినపనులు
కావు కా వంచుఁ గాకంబు లఱచె.
—బుద్ధచరిత్ర.

కాకులు కావుకావని కూసినవి. ఇవి రాజసుతులు చేయవలసిన పనులు కావుకావని కూసినవఁట.

యేషాం శ్రీమద్యశోదాసుతపదకమలే
నాస్తి భక్తిర్నరాణాం,
యేషా మాభీరకన్యా ప్రియగుణకథనే
నానురక్తా రసజ్ఞా;
యేషాం శ్రీకృష్ణలీలా లలిత గుణరసే
సాదరౌ నైవకర్ణౌ,
ధిక్తాన్ ధిక్తాన్ ధిగేతాన్ కథయతి సతతం
కీర్తనస్థో మృదంగః.

ధిక్ అనఁగా ఛీ. ధిక్ తాన్ అనఁగా వారిఁ గూర్చి నింద లగుఁగాక. మద్దెల కృష్ణ

* ఈశ్రోవకు భట్టుమూర్త్యాదులు, శ్రీహర్షాదులు ప్రాచీనాచార్యులు.

భక్తి లేనివారిని ధిక్కా ధిక్కా అనుచున్న దఁట.

ప్రబంధ మిటులు అపూర్వముగ సృజింపఁబడును. ప్రవరవరూథినీసృష్టి అపూర్వము. షెల్లీ - ఎపిప్సైకిడియను.

భావన ఇంకొక మెట్టెక్కినది. మంత్రద్రష్టలు ఇటులు చెప్పిరి—

ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా
సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే;
తయో రన్యః పిప్పలం స్వాద్వ
త్త్యనశ్న న్నన్యో అభిచాకశీతి.

మంచి రెక్కలుగల రెండుపిట్టలు చెలిమితో ఒక చెట్టుననే ఉన్నవి. దాని తీయని పండు ఒకపిట్ట ఆరగించుచున్నది. రెండవది తినక చూచుచున్నది.*

ఈ రెండు పిట్టలమాటున జీవేశ్వరులు దాఁగియున్నారు. లేక జీవేశ్వరులే యిట పిట్టలుగా సృజింపఁబడినారు.

ఈరీతిగా భావన భూమికిని స్వర్గమునకును నిచ్చెన వైచుచున్నది.

కవికి భావన యోగశక్తి. దీనిచే దూరశ్రవణము, పరకాయప్రవేశము మొదలగు మహిమలు పొందియు కవి ద్రష్టయే. అతని నాగబెత్తము తాఁకుచో శూన్యమునందు నగరములు పుట్టును; భరద్వాజవిందులు జరుగును. అతఁడు దేనిని సంకల్పించునో అది సిద్ధమగును. 'సత్యకామః సత్యసంకల్పః, స తత్ర పర్యేతి జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః. తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి' అని § సగుణముక్తునివిషయమై ఛాందోగ్యము చెప్పినటులు మహాకవియు మానసజగత్తునందు సత్యకాముఁడు, సత్యసంకల్పుఁడు; అతఁడు తినుచు తిరుగుచు నిత్యసంతోషి; అన్ని లోకములందును అతనికి కామచారము.

ధ్వని, లేక వ్యంగ్యము

ఒక గృహస్థు సభాగృహమున విద్వాంసులతో మాటలాడుచున్నాఁడు. తెరలోనుండి మోముపెట్టి కాంత మృదుమధురముగా పిలిచెను. మాటలసందడిలో ఈధ్వని యేమి? అని అటు చూచి ఆలకించెను.

ధ్వని ఒకానొక లోపలి పిలుపు. దాని యాకర్షణము మెండు. ధ్వనియొక్క గాఢంతయు,గాంభీర్యమును అక్షరాలా ఎంత మొత్తుకొనినను రాదు.

ఆవశ్యకములగు పనులలో మునిఁగి తేలుచున్న తల్లితో అమ్మా నాకు అన్నము పెట్టుమని అడిగినచో, ఆమె పనులు ముగించుకొని అన్నము పెట్టును. అమ్మా! ఆఁకలియగుచున్నది, లేక కడుపుమండుకొని పోవుచున్నది

* ఆలంకారికులు దీనిని రూపకాతిశయోక్తి అని అందురు. Mystic poetry అని కొందఱు. Allegory కి రూపకాతిశయోక్తియే బీజము.

§ చూ. బ్రహ్మసూత్ర. సంకల్పాధికరణము.

అని యనుచో, పనుల నన్నిటిని పాఱవైచి మునిముందు అన్న మిడును.

సంభాషణమునందును ఇట్టిధ్వనులు ఉపయోగించువారు కలరు. వారిమాటలు మంత్రములు. వారిని వినుటకు సభ్యులు చెవులు కోసికొందురు. పెద్దిభట్టుగారు, బులుసు పాపయ్యశాస్త్రి గారు, మంగళంపల్లి సర్వేశ్వర శాస్త్రి గారు-వీరి ప్రసంగములు ధ్వనిపూరితము లయి ఉండెడివఁట. లోకులు వీరిమాటలు నేఁటికిని చెప్పుకొందురు.

సోక్రటిస్, జాన్సన్ అట్టివారు; రామకృష్ణపరమహంస ధ్వనిసరస్వతి. నేఁటి తెలుఁగు వారిలో వేంకటరాయశాస్త్రిగారు, సాంఖ్యాయనశర్మగారు, లక్ష్మీనృసింహము గారు; వెంకటశాస్త్రిగారి సంభాషణములన్నియు ఎవరును వ్రాయలేదు గాని అది ఒక గ్రంథము. ఇట్టివా రరిది.

వ్యంగ్య మనఁగా తోఁపఁజేయఁ దగినదెు. అర్థము. అదియు పదముచేఁ గాని, అర్థముచేఁ గాని.

మూగవారు చేతులతో కనులతో సంజ్ఞ చేసి ఒక యర్థమును తోఁపఁజేయుదురు. అటులే పదముగాని అర్థముగాని మూగలై ఒకఅర్థమును తోఁపఁజేయును. గంగలో గొల్లగూడెము కలదు అనువాక్యము వినఁగనే గంగలో గొల్లగూడె ముండుచో, 'నదీనాం సాగరో గతిః' అని కొట్టుకొనిపోయెడిదే కాన గంగలో గొల్లగూడె ముండఁజాలదు అని తోఁచును. అయినను ఇట్టివాక్యము ఉన్నది. గంగలో గొల్లగూడెము ఉండుటకు వీలులేదు కాన గంగాపదము మూగ. ఇది యేమి అర్థము తోఁపఁజేయును? ఆమూగది గొల్లగూడెము కడు చల్లనిది, పవిత్రమైనది అని తోఁపఁజేయును.

లేక గంగాపదము ఊఁగ. అది నాలో గొల్లగూడెము 'ఉండదో, ఉండదో' అని కెరటములచే ఘోషించును. కాఁగా గంగయొద్దున గొల్లగూడె మున్నది. అనిచెప్పుటకు గంగలో గొల్లగూడె మున్నది అనుకొందుము. గంగయొద్దున గొల్లగూడె మున్నది. అనుట యేల? అను నాలోచనము కలుగును. అపుడు గంభీరమైన గంగలోనుండి ఈధ్వనిబయలు దేరును—'నాలోని చల్లదనము, పవిత్రత గొల్లగూడెమున ఉన్నవి'అని.

ఇటులే సూర్యుఁడు అస్తమించెను అనఁగనే ఒకఁడు సంధ్యావందనము చేయలేచెను; ఒకఁడు పసులను కట్టఁబోయెను; మరియొకఁడు సంకేతస్థలపుదారిఁ బట్టెను. ఇట్టి వ్యంగ్యములు రమణీయములు.

ఒకొక్కప్పుడు వాచ్యార్థమే రమణీయమై వ్యంగ్యార్థమే లొచ్చుగ నుండును.

* క. సిరి గలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులఁ బదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్ద ఱేలా?
పరమేశా! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్.

* దీపాల పిచ్చయ్య శాస్త్రిగారిచే సంపాదితమగు చాటుపద్య రత్నాకరమునుండి తీసికొనఁబడినది.

విష్ణు వసలే సిరి కలవాఁడు కావున అతనికి పదాఱువేలభార్య లున్నను చెల్లును. ఆదిభిక్షువు ఉన్నభార్యనే అమ్ముకొనవలసి యుండఁగా ఇద్దఱేల? అను వాచ్యార్థము చమత్కారముగా నున్నది.

శ్రీనాథుఁడు పల్నాఁటిసీమలోఁ దిరుగాడుచు నడిదారిలో నీరు దొరకక తంటాలుపడి దవ్వుల ఒకచెఱువు చూచి శ్రమించి అటకు పోవఁగా అందును నీరు లేకపోయెను. అపు డీ పద్యము చెప్పెనఁట! ఇందు జలముయొక్క అత్యంతాభావము గూఢ వ్యంగ్యము. ప్రకరణము తెలియనిచో తెలియదు. మిగిలిన ధ్వను లన్నిఁటికంటె వెంటనే స్ఫురించును గాన రసధ్వని ము. వానినే సాహిత్యశాస్త్రము మేలుతరముగా నెన్నెను.

మహాకవు లందఱు వ్యంగ్యవైభవముతోడనే పుట్టిరి. ధనికుఁడు బంగారు పిచ్చుకయగుచో కవి వ్యంగ్యకలహంసము. ధనికుఁడు golden spoon తో పుట్టుచో కవిని 'జిహ్వాతే మధుమత్తమా' అని యందుము.

సీ. ఎవ్వనివాకిట నిభమదపంకంబు
రాజభూషణ రజోరాజి నడఁగు.
—విరాట. ౨-౧౯౧

ఎన్ని యేనుఁగు లుండునో వాని మదధారలు బురదకావలయు? లోని కేఁగుటకు ఎంత ఒఱిపిడియుండి వారినగలు రాచుకొని రజము రాలవలయు? ఎంతరజము రాలి ఆ బురద గట్టిపడవలయు? అన్ని యేనుఁగులు, అందఱు సామంతులు ధర్మరాజు హజారమున ఉన్నారు అని వ్యక్తమగుచున్నది.

ఈరీతిగా *కథా కథా, ప్రబంధమూ ప్రబంధమూ, నాటకమూ నాటకమూ వ్యంగ్యముగా చూచుచున్నాము. వేదములందలి స్తావకము లట్టివే. పురాణములందు, ఇతిహాసములందు కథ లట్టివే. నేఁటి ఉపకథ (Short-story) లట్టివే. అందును విశేషించి టాగూరువి.

కవిత్వమునందు కూర్పఁబడు రతి, క్రోధము, కరుణ మొదలగు చిత్తవృత్తి విశేషము లన్నియు వ్యంగ్యము మొగముమీఁద వ్రాసికొనియే పుట్టినవి.

నాయికానాయకులకు ప్రీతి కలిగినది అని కాని, ఇందు శృంగారరస మున్నది అని కాని చెప్పుచో, రసోత్పత్తి కలుగదు. రసాదులు వాచ్యము లగుచో వమన మను దోషమును లాక్షణికులు చెప్పుదురు.

దప్పి తీఱుటకు నీరునీరని పలుమాఱు లనుకొనినచో దప్పి తీఱకపోవుట యటుండ మఱి కొంచెము దగయెత్తును.

ప్రియుల పరస్పర విలోకనములు, సుందరమగు ఏకాంతము, శృంగారలజ్జ, వెళ్లిపోవుచు, చేతిలోని తారహారము ఏపొదరింటినో చిక్కుపడినట్లుచేసి వెనుదిరిగి ప్రియుని చూచుట-ఈ మొదలగునవి చక్కఁగా చెప్పుచో పాఠకుల

* గృధ్రజంబుకోపాఖ్యానము. —చూ. భార. శాం. ౩-౩౬౫.
సుగాత్రీశాలీనోపాఖ్యానము.—చూ. కళాపూర్ణోదయము.

హృదయమున ప్రణయము వ్యక్తమగును. కావుననే రసము వ్యంగ్యము. 'విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాద్రసనిష్పత్తిః' అని భరతుఁడు.

చ. నిలయము శూన్య మౌట గని
నెమ్మదిఁ బాన్పున లేచి కల్లని
ద్రలు గను నాథుమోమును ని
దానముగాఁ గని నమ్మకంబుతో
జిలిబిలి ముద్దు వెట్టి నను
జెక్కులు చెమ్మగిలంగఁ గాంచి మో
ములఁతిగ వంచు బాల నగి
యాతఁడు ముద్దుల ముంచి తేలిచెన్.
—అమరుకము.

ఇందు ప్రేయసి, ప్రియతముఁడు, ఏకాంతము, నిదానపు చూపు, సిగ్గు ఈ మొ. అన్నియుఁ గలిసి ప్రణయము వ్యక్త మగుచున్నది.

* ప్రణయము మొదలగు ఈచిత్తవృత్తులు కార్యకారణ భావములచే చక్కఁగా వ్యక్తమగుచో రసధ్వని అని సాహిత్యశాస్త్ర సంకేతము. దీనినే §ఉత్తమోత్తమ కవిత్వ మందురు. కావుననే మనుష్యభిన్నములగు జడాజడములకుఁగూడ చేతనధర్మములును, అందును విశేషించి ప్రణయము, కరుణ మొ. చిత్తవృత్తులను, ఆరోపించి కవులురసింపఁజేయుచున్నారు.

ఆనందజనకమయిన ధ్వని సత్యసుందరమగు భావనను వేయిరెట్లు సత్యముగను, సుందరముగను జేయును. ఇట్టి ధ్వనికావ్యము సృజింపఁగలుగుట మహాభాగ్యము. కవితా కుటుంబమున వ్యాసవాల్మీకి కాళిదాసప్రభృతులే యైదాఱుగురో వ్యంగ్యవైభవపట్టభద్రులని ధ్వన్యాలోకమున †ఆనంద వర్ధనాచార్యులు గారు.

ఈరీతిగా ముత్తెములవంటి పదములు, తేనెలవంటి అర్థములు, నిత్యవైభవము పచ్చతోరణ మగు సృష్టి, బ్రహ్మానందసబ్రహ్మచారి యగు రసానందము మొదలగునవి కావ్యములందు కానిపించుచున్నవి. అటువంటి కావ్యములందు ॥ఉత్తమకవిత్వము కల దనుచున్నాము.

ఇప్పటికి కవిత్వమన నేమియో తూచాలు తప్పకుండ తార్కికముగా నిర్ధారింపకపోయినను అందుగల విశేషములను చూచాయగా తెలిసికొన్నాము.

ఇఁక—

భావకవిత్వము

కూడ ఇపు డనుకొన్న ఉత్తమకవిత్వమే.

---

* రతి, హాస్యము, క్రోధము, ఉత్సాహము, శోకము, జుగుప్స, భయము, విస్మయము, నిర్వేదము.

§ అనుబంధము చూచునది.

† ఈపేరు అసలు పేరు కాదనుకొందును. అయినచో యోగరూఢ మేమో!

॥ కేవల-ధ్వని దృష్టితో ధ్వనికారుఁడు ధ్వనియుండినచే కావ్య మగు ననెను. దాన అలంకారప్రధానములైన రచనలకు కావ్యత్వము లేకపోయెను. లేకపోవలె ననియే అతని మతము. ఇటులే రసాత్మకమే కావ్యమని సాహిత్యదర్పణమున విశ్వనాథకవిరాజు. 'మిగిలిన రచనలకు కావ్యత్వము లేకపోయినా మా బాగే' అని అతఁ డనెను. ఇటులే రీతివాదులు, ఔచిత్యవాదులు, వక్రోక్తివాదులు మొ. నారు కలరు.

గ్రంథము లన్నియు కవితాగ్రథితము లయ్యును ఒకదానికి పురాణమని, ఒకదానికి ప్రబంధమని, ఒకదానికి నాటకమని, ఒకదానికి శతకమని- యిటులు వ్యవహారము వివిధముగా నున్నది.

పురాణము

ఇది కొన్ని యేండ్లు, కొన్ని మాసములు చదువఁదగిన మహాగ్రంథము: కొన్ని జగత్తుల కూడలి; శాస్త్రములకు ఏకసభ; కథలకు కాణాచి; నీతులకు నిధి. అందు కవి తన కవితాస్పర్శమణి సోఁకించి ప్రతివిషయమును కవితగా మార్చివైచినాఁడు. ఇఁక-

ప్రబంధము

ఒకనాఁడుగాని, కొన్నాళ్లుగాని చదువఁదగినది. నాటకము కొన్నిగంటలు చూడఁదగినది. ప్రబంధమునందును, నాటకమునందును పురాణమునందువలెఁ గాక ఒకకథయే యుండును. ఆంతరాళికముగా మరొకకథ యున్నను అదియు ప్రధానకథకు అంగముగనే యుండును.

వానియందు కొన్ని నియతపాత్రములను సృజించి మనోవృత్తులను స్ఫుటముచేసి రసప్రవాహమున ప్రవేశించు సహృదయుల మనస్సను నావకు కవి కర్ణధారుఁడై యుండును.

ఈగ్రంథములం దన్నిటియందును కవి కథకుఁడైనను కానఁబడక నిలీనుఁడై యుండును.

శతకము

నందు విడిగా నాయికానాయకుల కల్పన లేదు; శృంగారశతకములందు ఉన్నను కవియే నాయకుఁడు, కథకుఁడును. భక్తిశతకములందు తన భక్తికి తానే కథకుఁడు.

అన్యోక్తి

ఉ. ఈకలు నల్లనై నవని
యెంచి విశాల రసాలశాఖ యు
త్సేకముతోడనెక్కి వికసించి ఫలంబులు నీవు మేయుచుఙ్
గోకిలరీతి నుందు నను
కొన్నను నంటివి కాక పాపపుం
గాకమ! నీకు నమ్మధుర
గానము గల్గునె యెన్ని వల్కినఙ్.

ఇత్యాదులందు కవియే నిందకుఁడు గాని, భూషకుఁడు గాని; కవియే కథకుఁడును.

అన్నియు బంగారుతోడనే చేయబడినను హారమని, కంఠెయని, నాగరమని, జిగినియని, గొలుసని భిన్నవ్యవహారము కలదు. అయితే ఇది యెల్లను బంగారమే. 'వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్.'

భావకవిత్వ (లిరిక్) చిహ్నములు

సామాన్యము ౫-౬ పద్యములతో ముగియును. అమరుకము, గాథాసప్తశతి, ఆర్యాసప్తశతి మొదలగువానియందు ఒకొక్క పద్యమే. కొన్నికొన్నిచోట్ల ఏఁబదివఱకును కలవు. ఇది సంఖ్యావిషయము.

దీనిని కొన్ని నిమిషములలో చదివికొనవచ్చును. కొన్ని సంవత్సరములు మఱవకుండ నుండవచ్చును.

ప్రబంధమునందుఁగాని, నాటకమునఁ గాని ఒకకథయే యైనటులు దీనియందు ఒకటియే

విషయము. కోకిల, నాయిక, నాయకుఁడు, చూపు, ప్రపంచము, ఈశ్వరుఁడు-ఏదైన నగుఁగాక—ఒకటి.

కవికి తన్మయజ్యోతి మెఱుపు వలె చరాలున ఒక్కసారి మెఱయును. దానికి ప్రతిఫలమే ఉత్తమకవిత, లేక భావకవిత.

అట్టి తన్మయత మెఱుపువలె ఎంతో కాలము ఉండఁజాలదు.

ప్రబంధములు, నాటకములు అన్నియు ఈ మెఱుపు తునియలచేతనే కూర్పఁబడినవి.

భావకవిత్వమున ఇంకొక విశేషము: ఇందు కవి సాక్షాత్తు తన సొంత విషయమును గాని, అనుభవమునుగాని చెప్పుకొనును. శతకాదులందువలె రంగమున తానే నిలుఁవఁబడును.

పురాణములందుఁగూడ కవి తన్మయుఁడై, ఒకానొకట శ్రీకృష్ణునివలె—'ఊర్ధ్వబాహుర్విరౌమ్యేష నచ కశ్చిచ్ఛృణోతి మామ్. ధర్మా దర్థశ్చ కామశ్చ-'

'చేతు లెత్తుకొని బిగ్గఱగా అఱచుచున్నాను. ఎవ్వఁడును నన్ను వినఁడు. ధర్మము వలన అర్థము, కామము కలుగును. ఆధర్మమును మీరనుష్ఠింపరు' అని వ్యాసులు రంగమున కుఱికెను.

సీ. కవిరాజు కంఠంబు కౌఁగలించెనుగదా
పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిట నుండు నల్లగుండు
ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రి యుగ్మంబునఁ
దగిలి యుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసు ముంజేయి
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేఱి వోసపోతి
నెట్టు చెల్లింతుఁ డంకంబు లేడునూర్లు.

సీ. కాశికా విశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు?
కైలాసగిరిపైని మైలారువిభుఁ డుండె
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు
రంభఁ గూడెఁ దెనుంగు రాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు
స్వర్గస్థుఁ డయ్యె విస్సన మంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వాని పంక్తిఁ గుడుతు
భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగె
కలియుగంబున నిఁక నుండఁ గష్ట మనుచు
దివిజకవివరు గుండియల్ దిగ్గురనఁగ
అరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

ఇది మేలిభావకవిత్వము లేక లిరిక్కు. సాహిత్యశాస్త్రమున ఇది రస ధ్వని. ఇందు వీరారెడ్డి మొదలగు మహారాజులు చనిపోవుటయు, ఏనూఱుటంకములు చెల్లింపలేకపోవుటచేతనను ఎండలో నిలువఁబెట్టుట, బండ ఎత్తుట లోనగు దైన్యమును, 'దివిజకవివరు గుండియల్ దిగ్గురనగ' అనునెడ పాండిత్యవీరత అంగముగాఁగల కవ్యాలంబనమగు మృతియు- ఇవి యన్నియుఁ గలిసి కరుణరసము వ్యంగ్యమగుచున్నది.

సంబోధ్యుఁడైనరాజు నెదుటను, ఈశ్వరాదుల యెదుటను కవి తానయి నిలువఁబడుచున్నాఁడు.

సీ. నిఖిలభూధరదరీ నిమ్నోన్నతస్థలీ
        విహరణాగతమైన వెనుక బెంకు
యమిరక్షణార్థమై యమహృత్కవాటంబు
        పగులఁ దన్నిననాఁటి ప్రాఁతనొప్పి
బ్రహ్మాదిసకల నిర్జర కృతార్చనకాల
        మున నిల్వఁబట్టిన మొనయఁ గుదులు
ఏకాంఘ్రిపై నిల్చి నృత్య మత్యంతంబు
        విరచించునాఁటి తిమ్మిరియుఁ దీఱ
తోమి గ్రుద్దెదఁ బిసికెద ధూళి దుడిచి
వ్రేళ్లు విఱిచెదఁ జాఁపవే కాళ్లు తండ్రి!
నిగమనుతకీర్తి యొలుకుర్తి నగరవర్తి
యీశ మల్లేశలింగ క్షమాశతాంగ!

ఇవి యన్నియు మంచి లిరిక్కులు. సాహిత్యశాస్త్రము దీనిని భావధ్వని అని అనును. కవిగత భగవదాలంబనమగు భక్తి ఇచట వ్యంగ్యము.

కవి తాను సాక్షాత్తు ప్రవేశము కలిగించుకొనుట, తనసొంత తన్మయత, అనుభవము మొదలగునవి ఉల్లేఖించుట అనునవి భావకవిత్వమునకు భేదక మని అందురు. అటులు కవి తాను పొడుచుకొని వచ్చినను, తన సొంత అనుభవాదులే వర్ణించినను అవియన్నియు సాధారణీకృతములై public property వలెనే అనుభవింపఁబడును. రసము ననుభవించు దశలో కవి కానఁబడఁడు.

ఒకసారి సింహావలోకనము సేయుదము. కవి సాక్షాత్తు ఉండుట, తన అనుభవము చెప్పికొనుట, ఏదో ఒకానొక విషయమును గుఱించి కొలఁది పద్యములలో ఉత్తమోత్తమ కవిత్వము ఉండుట - ఇవి భావకవిత్వము(లిరిక్)న చూపట్టును.

భావకవిత్వ మనుపేరు బాగుగా నున్నదా?

పురాణములందును, ప్రబంధములందును, నాటకములందును, శతకములందును, చాటువులందును అవిశేషముగా ఈ ఉత్తమకవిత్వమున్నది. ఈ పైఁ జూపిన శ్రీనాథునిపద్యములకు భావకవిత్వ మనుపేరు తొడుగుదమా? నాలుక వెనుకాడుచున్నది.

భావకవిత్వము అనునది ఒక పుస్తకమునకు పేరు కాఁజాలదు. మంచికవిత్వము అను నర్థముగల ఈపదము ఒకజాతి గ్రంథమునకు పే రెటు లగును? ఆజాతిగ్రంథమునకు లాక్షణికముగనో, వ్యంజకముగనో ఒకపేరు కావలయును.

అమరుకము, గాథాసప్తశతి, ఆర్యాసప్తశతి ఇవి మంచి లిరిక్కుల సంపుటము. ఏపద్యమున కాపద్యమే ఒకగ్రంథము. 'అమరుక కవేరేకః శ్లోకః ప్రబంధశతాయతే.' అందులకే అమరుకుఁ డనుకవి తనభావకవిత్వములకు (లిరిక్కులకు) అమరుకమని తనపేరే పెట్టుకొన్నాఁడు. శాతవాహనుఁడు తాను సేకరించిన 'ఏడువందల గాథలసంపుటి' అను నర్థ మిచ్చు గాథాసప్తశతి యనుపే రిడెను. గోవర్ధనుఁడు ఏడువందల *ఆర్యలు అనునర్థ మిచ్చు ఆర్యాసప్తశతి అని పేరుపెట్టుకొన్నాఁడు.

---

* సంస్కృతమున ఆర్య అనునది జాతి అనుశ్లోకము. తెనుఁగు కందమునకు దీనికి కొంచెము చుట్టఱికముకలదు. బహుశా అప్పాసెల్లెండ్రు కావచ్చును.

అటులే ఇప్పటి తెలుఁగుకవులు గూడ ఊహాగానము, హృదయేశ్వరి, జడకుచ్చు లని, సంధ్యారాగమని, ముని మాపని, కృష్ణపక్షమని ఈ మొదలుగా వ్యంగ్యముగనే తమ పుస్తకములకు నామకరణము చేయుచున్నారు.

కావున భావకవిత్వ మనఁగా ఉత్తమ కవిత్వమనియు అట్టి ఉత్తమ కవిత్వములు గలిగి పైని చెప్పిన కొన్ని చిహ్నములు కల గ్రంథజాతికి పేరు లుప్తమై యున్నదనియు గ్రహింపఁ గలిగితిమి.

ఆ పేరునకు మనకు అంతగా తొందర లేదు. ఆ గ్రంథజాతి బహుళముగా ఎపుడు పెరుఁగునో అపుడే తన పేరు తాను సంపాదించుకొనఁ గలదు. సౌందర్యము పరిమళము కలపూలుపూచు ఒకజాతితీఁగలు మన ఉద్యానమున మొలిచిన వనుకొందము. దేవతార్చన దైనందినము ఆపూలతోడనే. అట్టి తీఁగలు గేస్తులచే వెంటనే మధురమైన పేరు పెట్టించుకొనును.

ఇఁక నీచర్చ విరమించి భావకవిత్వము (లిరిక్కు)నుగూర్చి తుదిమాటలు ఒకటి రెండు చెప్పెదను.

భావకవిత్వము (లిరిక్కు) వేదాంతమువలె కవిత్వాంతము. గ్రంథము కొలఁది, ఆనందము హెచ్చు. పిట్ట కొంచెము, కూఁత ఘనము. కవిత్వమున కిది శిరస్సు. తెలుఁగు భాషలో లోఁగడ నున్న లిరిక్కులను ఉద్ధరించుట ఆవశ్యకము. తెలుఁగుకవులును దీనిప్రాశస్త్యమును గుర్తించిరి. అమితముగానే వ్రాయుచున్నారు. ఇంకను వ్రాయుటకు పండితులు ప్రోత్సాహమిత్తురు గాక. ప్రకృతమున లిరిక్కులు వ్రాయువారి—ఒకటి రెండు:—

విరహము *

గీ. హేమపాత్రలఁ జందన మెండిపోయె
ద్వారములు మోయుచున్నవి హారములను
సానలం దింకె స్నానకషాయ గంధ
మబల! యెవనికోసము సగ మయి కృశింతు?

గీ. చెక్కుచెదరని పాపట చిక్కువడియె
వేణిబంధము శిథిలమై పిలుఁదు లందె
కరఁగి చెరగిన తిలకరేఖలను దుడువ
పతివ! యెవఁ డాహరించె నీయార్ద్రహృదిని?

గీ. పాలు పొంగిన గతిఁ బొంగు ప్రణయరక్తి
నాఁపుకొనలేని పడుచు ప్రాయంబు తోడ
నమ్మి యెవనికి నీమన మ్మమ్ముకొంటె
వునిద? యీ మేఘమాస నవోదయముల.

ఇది భావకవిత్వము (లిరిక్కు). సాహిత్యశాస్త్రమున ఇది రసధ్వని. విప్రలంభము వ్యంగ్యము.

చిత్తకుబ్జ §

ఎన్ని మార్గములకా నిరంతర
మెంతసాధన చేయుచున్నను
పోవకున్నది వక్రగమనము
బుద్ధియం దుండి.
కుబ్జ నీ వొకమారు ప్రీతిని
గ్రుచ్చి కౌఁగిటఁ జేర్చినంతనె

* రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారి జడకుచ్చులు. —చూ. ౩౬ పుట.

§ ఇది తల్లావఝుల శివశంకరశాస్త్రిగారిది. ఆంధ్రభారతిలో రెండవసంపుటము ౧౧-వ సంచికనుండి.

వదలిపోయిన దంట ఆయము
వక్రిమము కృష్ణా!
ఎల్ల వేళలయందు నీకై
యెదురుచూచుచు నున్న దెపుడీ
చిత్తకుబ్జను నీదు కౌఁగిటఁ
జేర్తువో కృష్ణా!

ఇదియు భావకవిత్వము(లిరిక్కు). వక్రతా సాధర్మ్యమున చిత్తము కుబ్జగా రూపింపఁబడినది. ఆరూపకము శృంగార భక్తికి తాళము వేసినది. అవాఙ్మానస గోచరమైన భగవంతుని మహిమచే, దయచే అను భావితమై, కలిగత భగవదాలంబనమగు శృంగారభక్తి, అందును విప్రలంభము ధ్వనించుచున్నది. సాహిత్య శాస్త్రమున దీనికి భావధ్వని అని పేరు.

తెలుఁగుకవులారా! నూతనసృష్టి ఒక అక్షరమే యగుఁగాక, అది యొక ప్రపంచము. శిక్షాజన్యమై ప్రతిభ లేని ప్రాచీన సృష్టి యొక్కనకలు స్కాందముకంటె ఎక్కువ అగుఁగాక, అది యంతయు ఒక యక్షరమేని గాదు.

ఈజాతి (లిరిక్) కవిత్వము నిక్కముగా కవియొక్క సర్ఫకాస్ (సొంత ఆస్తి) (private-property). ఇందు కవి దానవీరుఁడై, (జీమూతవాహనుఁడు మొ. వారికన్న నెక్కువగా— వారు శరీరము మాత్రమే కోసియిచ్చిరి. కవి మనస్సును ద్రాక్షవలె పిండి యిచ్చును) 'న మమ' అని సంకల్పించి తన సర్వస్వమును లోకులకు ధారపోయును. ఇది హృదయముయొక్క విల్లు (will).

ఏల?

నీలవసనావృతసుషుప్తి నీలవేణి
యంకతలిఁ దన్మయతఁ గన్నయట్టి నన్ను
జాలువాఱఁగఁ ప్రేమ; మే జలదరింప
మేలుకొల్పంగనేల చామీకరాంగి?

మేలుకొని నిద్రమంపునఁ గేలునఁ గను
దోయి నులుముచు దిక్కులు తోఁపకున్న
నుజ్జ్వలచ్చంచలాలతికోపమాన
కాంతి వెలయించి కన్నీటగానదేల?

ఆశముందున కలసతాపాశ మూఁచి
వెన్క లాగ గాధేయ దివిం జరింపఁ
గౌను జవ్వాడఁ బయ్యెద గదలియాడఁ
గేలు మెల్లన నూఁపి నన్నేల పిలువ?

డెంద మస్ఫుటభావాల సందడింప
ననుకరించుచునున్న నన్నతుల ప్రేమఁ
గేలుగీలించి సుమధుర లీల వింత
వింత దోహదముల మఱపింతువేల?

భవదమల ప్రేమఁ గ్రోలి నిన్నడయఁ గోరి
వేగ వెన్నాడి పిలుచు నన్వినక గగన
హర్మ్యతలముల మేఘవాహనముమీఁదఁ
జెలఁగియాడుచు నన్ను వంచింతువేల?

"విద్యార్థి"

నందిమల్లయ్య—ఘంటసింగయ్య—ప్రబోధచంద్రోదయము

తేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు, యం. ఏ., యల్. టి.

ద్వాబగుంట నారాయణకవిని గుఱించి వ్రాయు నప్పు డుదయగిరి రాజ్యప్రభువగు బసవరాజును గుఱించియు, మఱి దగ్గుబల్లి దుగ్గనామాత్యునిగుఱించి వ్రాయునప్పుడు బసవరాజుమంత్రియైన చెందలూరి గంగ యామాత్యుని గుఱించియు వ్రాయుట తటస్థించినది. ఆకాలముననే మఱియొకగ్రంథ మాసచివాగ్రణియగు *గంగయామాత్యునకే కృతియీయఁబడినది.

నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య యను నిద్దఱు కవులు తాము కలిసి రచించిన "ప్రబోధచంద్రోదయ" మను ప్రబంధము నీగంగయామాత్యుని కంకితముచేసిరి. ఈ గ్రంథమువలన బసవరాజునుగుఱించియు, గంగయా మాత్యుని గుఱించియు మఱికొన్ని సంగతులు విశదమగు చున్నవి.

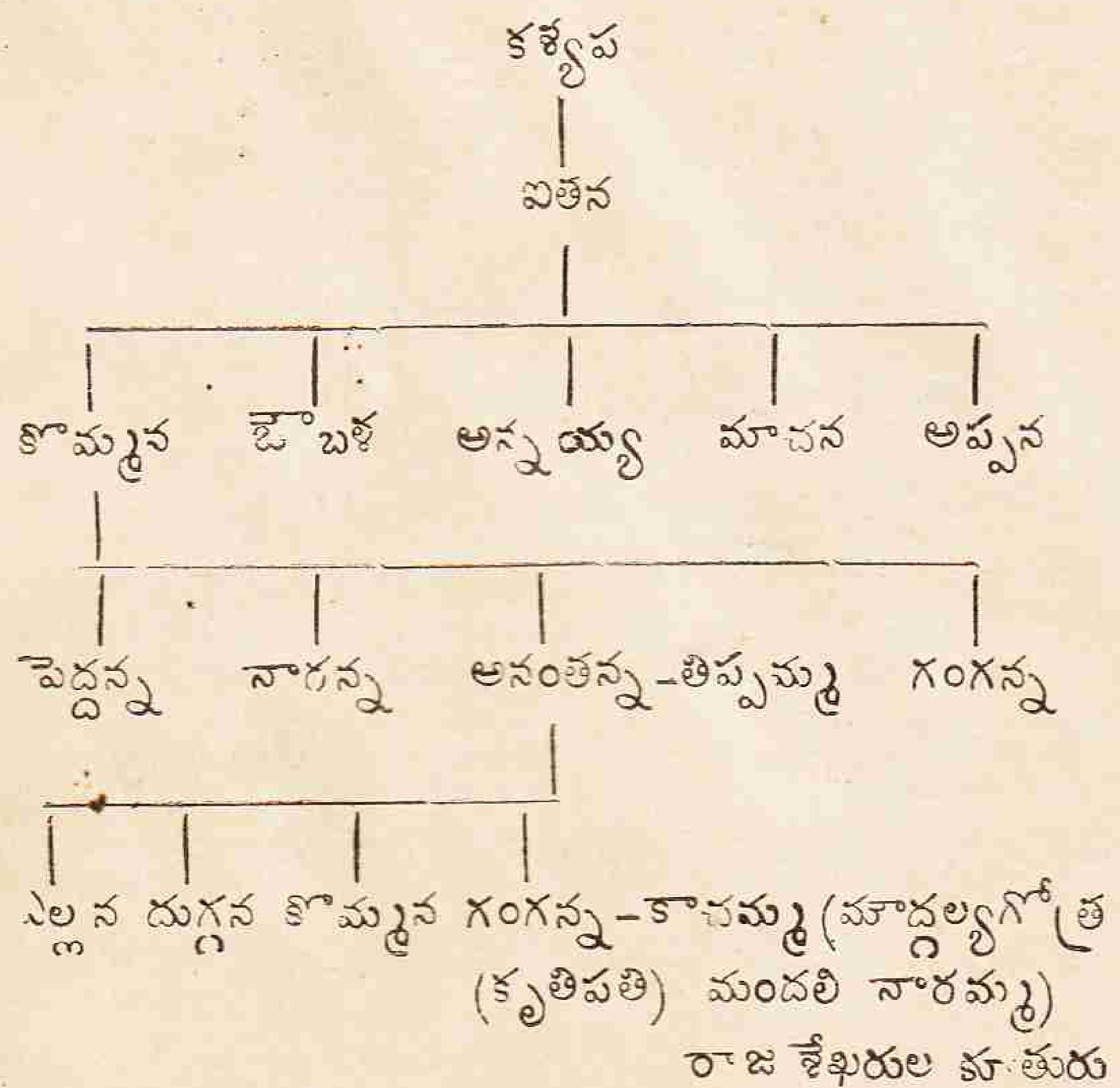
మాధవవర్మ వంశస్థుఁడైన యీబసవరాజు ఉదయ గిరిరాజ్యము నేలుచుఁ గళింగాధీశ్వరులైన గజపతులకు సామంతుఁడై వారిపక్షమునఁ దనయావద్బలమును వినియోగించుచుండెను. బసవరాజో లేక యతనితండ్రి యగు తమ్మరాజో యుదయగిరి రాజ్యమును గజపతుల కొఱకు జయించి దానిని వారిస్వాధీనములో నుంచిరి. సాళువ నృసింహరాయలు విజయనగర రాజులపక్షమున నాప్రాంతదేశమునంతయు లోఁబఱచుకొనినను ఉదయ గిరిదుర్గమమాత్ర మాతనికిఁ గైవసము కాలేదు. కాఁబట్టి బసవరాజు గజపతుల కొకగొప్పప్రాంత రక్షకుఁడుగా నుండెను. ఈవిషయము ప్రబోధచంద్రోదయమున నిట్లు చెప్పఁబడినది :

సీ. మాధవవర్మ భూమండలేశ్వర వంశ
జలధికి నేరాజు చందమామ

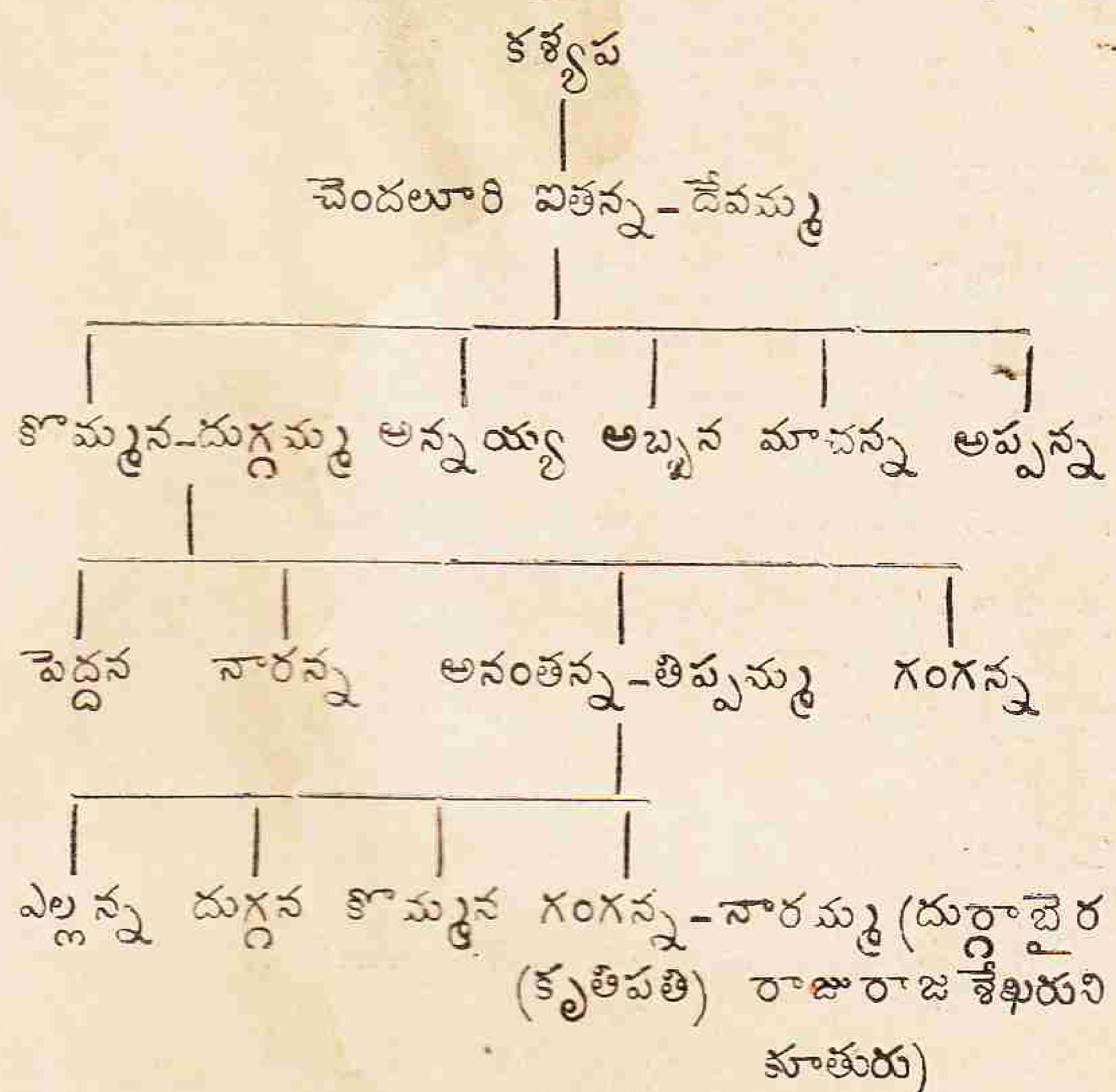
---

* గంగమంత్రి వంశవృక్షము

[ప్రబోధచంద్రోదయము ననుసరించి]

[నాచికేతూపాఖ్యానము ననుసరించి]

ఏరా జుదయశైల మెలమి విభేదించెఁ
  గపటాహితమదాంధకార మడఁగ
గజపతి సురధాణి గడిదుర్గముల కెల్ల
  నేరాజు వజ్రంపు బోరుతల్పు
మహిమచే నేరాజు మఱపించె నలభగీ
  రథ పృథు...రామ రఘురమణుల
నట్టిగుణశాలి తిమ్మరాయని కుమార
వీరబసవక్షమాచక్రవిభుని చేత
మన్ననలఁ గాంచి మించిన మహితుఁ డితఁడు,
మనుజమాత్రుండె గంగయామాత్యవరుఁడు.

ఈ బసవరాజునొద్ద ప్రధానసచివుఁడుగా నుండిన వెంవలూరి గంగయామాత్యుఁడు పెసరువాయవంశస్థుఁడు. ఈయన యదివఱలో నాసికేతూపాఖ్యానము కృతి వొందిన విషయ మీ ప్రబోధచంద్రోదయమునఁ గూడ సూచింపఁబడినది.

"ప్రఖ్యాతనాచికేతూ
పాఖ్యానమహాకవిత్వపరిమళితసుధీ
వ్యాఖ్యానశ్రవణోదిత
సౌఖ్యా సంఘటితచిత్త శంకరసఖ్యా."

ఈ మంత్రీశ్వరుఁడు రాజనీతియం దసమానప్రజ్ఞ గలిగి యుదయగిరి రాజ్యమును దమకుఁ బ్రబలశత్రువులైన విజయనగరరాజులకు లోఁబడకుండఁ గాపాడుటయే కాక యారాజుల దండనాయకుఁడైన సాళువ నృసింహరాయలను దనకు వశునిఁగాఁ జేసికొనెనఁట. "నృసింహనృపతి వశీకరనయవిద్యాకరణ" అని ప్రబోధచంద్రోదయమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈ వశీకరణవిధాన మేదో యిదమిత్థమని గ్రంథమున లేదుకాని సాళువనృసింహరాయలొకానొకసమయమున యుద్ధములో జీవగ్రాహముగా పురుషోత్తమ గజపతికిఁ జిక్కినట్లు గ్రంథాధారము ండుటచేతను, రాజనీతికోవిదుఁ డగు గంగయ్య తన నయనైపుణ్యమున నిట్లు నృసింహరాయలను పట్టించెనేమో యని యూహింపఁదగియున్నది. ప్రతాపరుద్రగజపతి రచించిన "సరస్వతీవిలాసము" అను ధర్మశాస్త్రగ్రంథములో,

మిత్రం శేషధరస్య దాతృపరిష
  ద్వ్యాసైవ్యైవ సూనో స్స్వయం
సౌందర్యాతిశయాళుకీర్తిసమతౌ
  న్నత్యేతు నైవాపరః;
జీవగ్రాహ మరిం ప్రగృహ్య సమరే
  కర్ణాటభూమీధవం
దీనోక్తిప్రవణం నృసింహమనుజా
  ధీశంపున స్త్యక్తవాన్.

ఈశ్లోకమందలి విషయము ప్రతాపరుద్రుని తండ్రియగు పురుషోత్తమ గజపతినిగుఱించియై యున్నది. దీనినిబట్టి నృసింహరాయలు పురుషోత్తమగజపతిచే జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుబడెననియుఁ, దరువాత విడువఁబడెననియు స్పష్టపడుచున్నది.

మ. రా. రా. కం. వీరేశలింగంగారు యీవిషయమునుగుఱించి వేఱభిప్రాయమును గనుపఱచినారు. ఆయన తనయాంధ్రకవుల చరిత్రములో నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్యలను గుఱించి వ్రాయుచు, "నృసింహనృపతివశీకరనయవిద్యాకరణ" అను విశేషణమును గుఱించి యీక్రిందివిధముగా నూహించినారు: "గంగయామాత్యుఁడు ముందు జైమినిభారత కృతిపతియైన సాళువ నృసింహరాయలయొద్ద సచివుఁడై యుండినట్లు తెలియఁగ వచ్చును." ఈయూహ సరికాదని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. ఏలయన, గజపతులయొద్ద మంత్రిగా నున్నకాలములోఁ గృతినందిన గ్రంథములో శత్రురాజునొద్దఁ దాను మంత్రిగా నుండినట్లు వ్రాయించుకొనునని యూహించుట యసంగతమని తోఁచుచున్నది. కనుక నృసింహరాయలను జీవగ్రాహముగాఁ బట్టించుటయే గంగమంత్రియొక్క నయవిద్యాకరణమహత్త్వమని నిర్ణయింపవచ్చును.*

---

*పురుషోత్తమగజపతి సాళువనరసింహరాయలను యుద్ధములోఁ బట్టుకొనఁగా ఆతఁడు అభయయాచనాంజలితో నుదయగిరిరాజ్యము నిచ్చివేయఁగా నతనిని విడిచిపెట్టినట్లు కొడుకగు ప్రతాపరుద్ర గజపతి తనయనంతవరము శాసనములోఁ బ్రకటించినట్లు శ్రీయుత వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారీసంవత్సరాంధ్రపత్రిక ఉగాది

గంగమంత్రి మహాశివభక్తుఁడును, నిత్యవైదికసంప్రదాయాచరణుఁడును నని యిదివఱకే మనకుఁ దెలిసినది. ఆయనచిత్తవృత్తి తాను గృతినందిన రెండు గ్రంథములఁ బట్టియుఁ గొంతవఱకు గ్రహింపవచ్చును. నాసికేతూపాఖ్యానము శాంతరసప్రధానమై, యాధ్యాత్మికవిషయప్రపూర్ణమై, పుణ్యపాపలక్షణవిచక్షణమై, స్వర్గనరకవివరణద్యోతకమై జ్ఞానోపదేశకగ్రంథములలో నగ్రస్థానమలంకరించుచున్నది. ప్రబోధచంద్రోదయము గూడ నటువలెనే యాధ్యాత్మికతత్త్వప్రభావకలాపమును గథారూపముగాఁ బ్రవర్తించుచున్నది. ఈ రెండు గ్రంథములు కేవల మాముష్మికదృష్టితో జీవయాత్ర గడపుచు ముముక్షుమార్గము నవలంబించెడువారికే యభిరుచియు, నభినివేశమును గలిగించుచుండును. వానిఁ బ్రత్యేకముగాఁ గృతినొందుటఁ బట్టి గంగయ్యమంత్రి కాధ్యాత్మికవస్తువిచారము మెండుగా నుండియుండవలెను.

ఈ బుద్ధివిశేషము నుద్దేశించియే కాఁబోలు, ప్రబోధచంద్రోదయమున నీమంత్రిపుంగవునుగూర్చి తదాశ్రితకవిపండితలోక మిట్లు పల్కెనఁట:

సీ. "సరిలేని నీతిచాతురిచేత రాజ్యతం
త్రంబును నడపిన నడపుఁ గాని
యనిశంబు పుష్పనందనవనితాదిసౌ
ఖ్యంబుల నందనందుఁ గాని
సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యావినో
దంబులఁ దగిలినఁ దగులుఁ గాని
స్వామిహితాసక్తి సవనాసదనుశా
సనలీల జరపిన జరపుఁ గాని
నీళ్ల లోపలి సరసిజినీదళంబు
సరవి నిర్లేపుఁడైన సంసారయోగి
సందియము లేదు ప్రత్యక్షశంభుమూర్తి,
యీయనంతయ గంగమంత్రీశ్వరుండు."

కాఁబట్టి యీ యనంతయ గంగమంత్రీశ్వరుం డపారరాజకార్యనిర్వహణలౌకిక ప్రవాహములో మునిఁగి తేలుచుండినవాఁడైనను, నీటిలోని తామరాకువలెఁ బ్రాపంచికవిషయానురక్తి యంటకుండ నిర్లేపుఁడై సంసారయోగివలె నుండెనఁట. ఇట్టి నియతాత్ముఁడు నిజాత్మతేజః పుంజంబున నజ్ఞానతిమిరంబును విచ్ఛేదంబు చేసి ప్రబుద్ధుఁడైనకతన "ప్రబోధచంద్రోదయ" మను గ్రంథ మీతని కెక్కుడు సులభముగా బోధపడఁగలదు. కాన నా గ్రంథమును సత్కవులచే నాంధ్రీకరింపించి కృతినందఁదగినవాఁడని యాశ్రితాశేష శేముషీ భూషణబృంద మాశీర్వదించినదఁట:—

ఉ. ఈదృశసత్రసంబునకు
నెక్కుడు బోధముగన్ బ్రబోధచం
ద్రోదయ మాంధ్రభాష నతి
యోగ్యకవీంద్రులచేత నంకితం
బై దిశలం బ్రసిద్ధముగ
నందినఁ గస్తురితావి నైఁడికిన్
మేదుర హేమకాంతి ధర
జేన్ మృగనాభికిఁ గల్గినాగునన్.

అట్లు బుధాశీర్వాదపురస్కృతుఁడై యాయనూన గ్రంథమును గృతినంద నుద్యోగించి దరినున్న పండితావళి నిట్టి మహనీయగ్రంథము నాంధ్రీకరింప సమర్థు లెవ్వట నైన నున్నారా యని ప్రశ్నింప వారికవిస్వయమును జేర్కొనిరఁట—

సీ. కలరు కౌశికగోత్రకలశాంబురాశిమం
దారంబు సంగీతనంది నంది
సింగమంత్రికిఁ బుణ్యశీల పోచమ్మకు
నాత్మసంభవుఁడు మల్లయమనీషి
యతని మేనల్లుఁ డంచితభరద్వాజగో
త్రారామ చైత్రోదయంబు ఘంట

సంచికలో వ్రాసినారు. శాసనములో నీశ్లోక మిట్లున్నది:
"యస్మై నిత్యతరప్రతాపదహన జ్వాలాయమానధ్వజ, స్తంభా బద్ధకుసుంభ రక్తవసన ప్రేషావిభగ్నద్విషే;
సంధాయాభయ సూచనాంజలిమహోగ్రతోద్వదయా ద్రింభయా, దాత్మానంముముచేన్నృసింహనృపతిః కర్ణాటదేశాధిపః."

నాగధీమణికిఁ బుణ్యచరిత్ర యమ్మలాం
బకుఁ గూర్మితనయుండు మలయమారు
తాహ్వయుఁడు సింగనార్యుఁడు నమృతవాక్య-
లీశ్వరారాధకులు శాంతు లిలఁ బ్రసిద్ధు
లుభయభాషల నేర్పరు లుపమరులు స
మర్థులీకృతిరాజ నిర్మాణమునకు.

అమాటలు విని సంతోషవికసితవదనారవిందుండై మీఁత లంపు నాతలంపు నేకంబయ్యె నిదియ సరిలేని శుభనిమిత్తం బని వెంటనే యాకవిపుంగవుల నిరువుర రావించి, చిత్రవర్ణాసనంబున నాసీనులం జేసి, శివపూజావిధాన విలిప్తసుగంధపరిమిళితంబైన హస్తంబున కర్పూర తాంబూలంబు లిచ్చి,

క. నేరుపరి పోషణించిన
హారము వెల యెక్కు లీల నతిశయముగ నా
పేరఁ దెలిఁగింపవలయును
సారపుఘణితులఁ బ్రబోధచంద్రోదయమున్.

అని యాకవిద్వితయమును సవినయముగాఁ గోరెనఁట. అందులకు వా రంగీకరించి కృష్ణమిశ్రునిచే రచింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయమను గీర్వాణనాటకరాజమును ప్రబంధరూపముగాఁ దెనిఁగింపఁ బూనిరి.

నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ్య

ఈ జంటకవుల వంశాదివిషయముల గూర్చి వారు రచించిన రెండుగ్రంథములే మనకు ముఖ్యాధారములు. మొదటఁ బ్రబోధచంద్రోదయమును వ్రాసి గంగయామాత్యునికిని, దరువాత వరాహపురాణమును రచియించి కుందవరస నాయకునకును నంకితముచేసిరి. ఆగ్రంథముల యవతారికలలో తమకులగోత్రముల గుఱించి యిట్లు చెప్పికొనిరి.

ప్రబోధచంద్రోదయమున వీరినిగుఱించి చెప్పిన పద్యము పైన నుదాహరించితిని. వరాహపురాణమున వీరిని గుఱించి యిట్లు చెప్పఁబడినది:

సీ. అపుడు సభావేదికాగ్రస్థితులమైన
మమ్ము వాగీశ్వరీమంత్రరాజ
సిద్ధిపారగులఁ గౌశికభరద్వాజగో
త్రుల మహాదేవాంఘ్రిజలజభక్తి
పరతంత్రమతుల నాపస్తంబసూత్రుల
గురుదక్షిణామూర్త్యఘోరశివుల
శిష్యుల నతిశాంతచిత్తులఁ దనకునా
శ్రితులభాషాద్వయ కృతినిరూఢ
శేముషీభూషణుల నందిసింగనార్య
తనయు మల్లయకవికులోత్తముని ఘంట
నాగధీమణి కూర్మినందనుని మలయ
మారుతాంకితు సింగయమంత్రిఁ జూచి.

క. మీరిరువురు నెప్పుడును శ
రీరప్రాణములక్రియఁ జరింతురు మిగులం
గూరిమిఁ గృతిఁ బ్రతిపద్యముఁ
జారుఘణితిఁ జెప్పఁగలరు చాటువుగాఁగన్.

పైపద్యములఁబట్టి వీరినిగుఱించి తెలిసినసారాంశములు:—

నందిమల్లయ్య కౌశికగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; తండ్రి సింగన్న; తల్లి పోచమ్మ; శివభక్తుఁడు, వాగీశ్వరమంత్రోపాసకుఁడు, దక్షిణామూర్తిశిష్యుఁడు. ఘంటసింగన్న భారద్వాజగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; తండ్రి నాగన్న; తల్లి అమ్మలమ్మ; శివభక్తుఁడు; వాగీశ్వరీ మంత్రోపాసకుఁడు; అఘోరశివశిష్యుఁడు.

ఈఘంటసింగయ్యకు మలయమారుతకవి * యని ప్రత్యేకబిరుదాంకము గలదు. ఈతఁడు నందిమల్లయ్యకు

* మలయమారుతకవి యని బిరుదు బహుశః ఈతనికవిత్వమందలి గుణవిశేషములవలన వచ్చియుండును. మలయమారుతమందు శైత్యము, సౌరభ్యము, మృదుత్వమున్నట్లు తెలిసిన విషయమే. ఈతని కవిత్వమునందు నీగుణవిశేషములే యుండుటచేత ఈ బిరుద మీయఁబడినది. మొత్తముమీఁద ప్రబోధచంద్రోదయ వరాహపురాణములలోని కవిత్వము చాలమృదువుగాను, సమరసభావయుతముగాను నుండుటచే హృద్యమై, యీబిరుద నామమున కీతఁడు తగినవాఁడని చెప్పవచ్చును.

మేనల్లుఁడు కాఁబట్టి యీయిద్దఱు కవులు నొక్కకుటుంబములోనివారు.

*వీరిద్దఱును ఎల్లప్పుడును శరీరప్రాణములవలె అభేదాధ్యవసాయమున నుండిరి. వీరు రచించిన గ్రంథముల యాశ్వాసాంతగద్యములలో సైతమిద్దఱి పేళ్లును చెప్పికొనిరి: "ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరప్రసాదలబ్ధసారసారస్వతాభినంది నందిసింగయామాత్యపుత్రమల్లయమనీషితల్లజ మలయమారుతాభిధాన ఘంటనాగయప్రధానతనయ సింగయ కవిపుంగవ ప్రణీతంబైన..."

కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాఁడైన నందితిమ్మన్న లేక ముక్కుతిమ్మన్న అనుకవీశ్వరుఁడు తాను రచించిన "పారిజాతాపహరణము" అను కావ్యమును కృష్ణదేవరాయల కంకితముఁజేసి తన కులగోత్రములఁ జెప్పికొనుచు 'మలయమారుతకవి' యని బిరుదనామముకల యీఘంటసింగయ్యకుఁ దాను మేనల్లుఁడనని చెప్పికొనెను:

సీ. కౌశికగోత్రవిఖ్యాతుఁ డాపస్తంబ
    సూత్రుఁ డార్వేలపవిత్రకులుఁడు
నందిసింగామాత్యునకును దిమ్మాంబకుఁ
    దనయుండు సకలవిద్యావివేక
చతురుఁడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మే
    నల్లుఁడు కృష్ణరాయక్షితీశ
కరుణాసమాలబ్ధఘనచతురంతయా
    నమహాగ్రహారసన్మానయుతుఁడు
తిమ్మయార్యుండు శివపరాధీనమతి య
ఘోరశివగురుశిష్యుండు పారిజాత
హరణ మనుకావ్య మొనరించె నాంధ్రభాష
నాదివాకర తారాసుధాకరముగ.

కాఁబట్టి యీకవులవంశము పండితవంశమై పెక్కండ్రు కవిపుంగవులచే శోభితమైయుండెను. నందిసింగయ్య, ఘంటమల్లయ్యయను కవులుకూడ నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

ప్రబోధచంద్రోదయము

ప్రబోధచంద్రోదయ మను గీర్వాణనాటక మొక ప్రత్యేకమైన విచిత్రగ్రంథము, సామాన్యముగఁ గావ్యనాటకములయందు మానవజాతులలోని స్త్రీపురుషులో, లేక నిలింపవర్గములలోని స్త్రీ పురుషులో పాత్రములుగా నుండి కథాక్రమమును జరిపింతురు ఈగ్రంథమందట్లుగాక మానవస్వభావమందుండెడు సుగుణదుర్గుణములే పాత్రములుగా నుండి, మనుష్యుని యాధ్యాత్మికజీవితనాటకము ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. కావున నీగ్రంథమందలి పాత్రములు ప్రతిపురుషుని యందును, ప్రతిస్త్రీయందును స్వాభావికముగా గోచరించుచున్నవియే. ఈనాటకము గ్రహించుటకు మనుష్యస్వభావము తప్ప మఱియేగ్రంథములను బరిశీలింప నక్కఱలేదు. మహాభారతమందుఁ గౌరవులకును భాండవులకును, శ్రీమద్రామాయణమందు రామరావణులకును ఘోర యుద్ధము జరిగినట్లుగ నీప్రబోధచంద్రోదయమందు మానవప్రకృతియందలి సుగుణదుర్గుణములకు నిత్యము జరుగుచున్న సంకులసమరము నిరూపింపఁబడినది. ఇట్టియాధ్యాత్మికయుద్ధమును సమస్తదేశములవారును దమతమ మతగ్రంథములయందు వ్రాయుచుండుట తఱచు కానంబడునుగాని రసప్రధానములగు కావ్యనాటకములయం దిట్టి విలక్షణపాత్రములచేఁ బరస్పరవిజిగీషాసంఘట్టనము నిరూపించుట చాలనరుదు.

ఆంగ్లేయభాషలో 'బనియను' అను మహామేధావి యొకఁడు "యాత్రికుని పర్యటనము" (Pilgrim's Progress) అను వచనగ్రంథమును వ్రాసెను. ఆయాత్రికుఁడు క్రైస్తవుఁడు. అతనియాత్ర భూలోకమునుండి స్వర్గలోకమునకు. ఆదారిలో నతనికి సంభవించిన యానుకూల్యాంతరాయములును, సుఖదుఃఖములును బహుచతు

*కవులు కవలుగానుండుట యొక ప్రతిభాగౌరవవిశేషమని తలంపఁబడుచుండిన యీకాలమున జంటకవుల కృతినిర్మాణపద్ధతులు సులభగ్రాహ్యములు. ఈకాలమున విడికవులకంటె జంటకవుల పేళ్లే లెక్కకుమిక్కిలి యున్నవి. తిరుపతి వెంకటేశ్వరకవులు సుప్రసిద్ధులు. వారిఁబడి యెన్నియేని జంటలు పెరిఁగినవి. రామకృష్ణకవులు శేషాద్రిరమణకవులు, వెంకటపార్వతీశ్వరులు, కొప్పరపుసోదరకవులు ఇత్యాదులు.

రతతో వర్ణింపఁబడినది. జర్మనీభాషలో "గీథే" అను సుప్రసిద్ధ కవిపుంగవుఁడు 'ఫౌస్టు' అనెడు లోకోత్తరమైన నాటకరాజమును తనయవసాన దశయందుఁ బూర్తిచేసి మానవజీవిత మంతయు నుత్తరోత్తరాభివృద్ధి సూచకముగాను, మహదాదర్శలక్షితముగాను సన్యాప దేశకర్మికముగాను జిత్రించెను.

సంస్కృతభాషయందే యీ ప్రబోధచంద్రోదయమునకు, బోటీగా "సంకల్పసూర్యోదయ"మను పేర శ్రీవైష్ణవమత పరివ్రాజకవర్గములో నొకరగు వెంకటనాథవేదాంతదేశికులవారు రచించినారు. ప్రబోధచంద్రోదయమం దద్వైతమతము నిర్ధారింపఁ బడినట్లు సంకల్పసూర్యోదయమున విశిష్టాద్వైతమతము స్థాపింపఁ బడినది.

పైఁ బేర్కొనఁబడిన ప్రసిద్ధగ్రంథములతో సమానముగాఁ జెప్పఁదగిన మఱియొకగ్రంథ మాంధ్రవాఙ్మయమందే యున్నది. అది పింగళి సూరనార్యుఁడను కవిశిఖామణి రచించిన "కళాపూర్ణోదయము" ఇందు మనుష్యుని ఆధ్యాత్మిక జీవితచరిత్రము సామాన్యశృంగారరస ప్రధానమగు కథలో నంతర్లీనము చేయఁబడి యతిచతురముగాఁ గూర్పఁబడినది. దీనిలో సైతము మనుష్యుని ఆధ్యాత్మికతత్త్వమందలి సుగుణదుర్గుణము పోరాటము ఛాయారూపముగాఁ జిత్రింపఁబడినది.

కాని పైఁ బేర్కొనఁబడిన అంతరర్థకథాగ్రంథము (allegories) లన్నిటిలో కథా విస్పష్టతలోను, పాత్రరసపోషణములోను, క్రమనిర్వక్రతలోను అపార జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్తిలోను ప్రబోధచంద్రోదయము మిన్నయని చెప్పక తప్పదు. ఈనాటకమందుఁ జరిత్రాత్మకమైనవిగాని, సాంఘికమైనవి గాని అన్యోపదిష్టభావము లంతర్నిబద్ధము లగుటలేదు. కావున కథానిర్మాణము చాలవిశదముగాను, నిరాడంబరముగాను గల్పింపఁబడినది.

కృష్ణమిశ్రుఁడు

అసమానమైనదియు, నద్వితీయమైనదియు నగు నిట్టి నాటకరాజమును కల్పించిన మహామహుఁడు కృష్ణమిశ్రుఁడను కవివర్యుఁడు. ఈకవిపుంగవుఁడు క్రీ.వె. పదనొకండవ శతాబ్ద్యంతమున నుండినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈతనిగుఱించిన కాలనిర్ణయాదుల కాధారము లీగ్రంథమందే కొంతవఱకుఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈనాటకమందలి ప్రస్తావనభాగములో నటీసూత్రధారు లీనాటక రచనమును గుఱించియు, నాటకప్రయోగమును గుఱించియు సవిస్తరముగా, సవిశేషముగాఁ బ్రస్తావించియున్నారు. వారి పరస్పరసంభాషణాదికముచేఁ దెలియవచ్చిన చరిత్రాంశము లేవన:—

చంద్రవంశపురాజైన కీర్తివర్మయను నృపాలుఁడు చేదిదేశపుప్రభువైన కర్ణునిచే పరాజితుఁడై రాజ్యమును గోల్పోయెను. పదంపడి కీర్తివర్మ మహీపాలుని సేనానియైన గోపాలుఁ డనుభూసురోత్తముఁడు కర్ణుని నోడించి కీర్తివర్మను మరల రాజ్యస్థాపితునిఁ జేసెను. ఈగోపాలుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగుటచే యుద్ధానంతరమునఁ దన సహజమైన శాంతరసమును బొందినవాఁడై, క్షత్రియ కులహంతయైన పరశురామునివలెఁ దనయుజ్జ్వలకోపాగ్నినిఁ జల్లార్చుకొని శాంతజీవితమును స్వీకరించెను. ఆయన యాజ్ఞానుసారముగా నతని గురువగు కృష్ణమిశ్రునిచే నీనాటకము రచింపఁబడి కీర్తివర్మ భూపాలుని సముఖమునఁ బ్రదర్శింపఁబడవలసివచ్చినది.

ఈకీర్తివర్మ చాండిల్యవంశస్థుఁడైనట్లును, క్రీ.వె. 1098 సం. ప్రాంతములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లును కొన్నిశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. అంతియకాక ఈతని శత్రువైన కర్ణుఁడు పడమటిచాళుక్య రాజులలో నొకఁడగు త్రిభువనమల్లుఁడు, లేక విక్రమాంకదేవుఁ డను పేరుగల నృపాలునకు సమకాలికుఁడైనట్లు బిల్హణ చరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:

కాలః కాలంజరగిరిపతే ర్యః ప్రయాణే ధరిత్రీం
తుఖారాణాం ఖురపుటరవైః క్ష్మాపశూన్యాంచకార,
శ్రీడాహాలక్షితిపరివృఢః సోఽపి యం ప్రాప్య వృత్తమ్
కర్ణః కర్ణామృతరసభరాస్వాద మంత స్తతాన.

(బిల్హణ—విక్రమాంకదేవచరిత్ర)

అనఁగా బిల్హణుఁడు డాహళదేశపురాజైన కర్ణునికడకు వెళ్ళి సన్మానమును బొందెను. ఈబిల్హణుఁడు

విక్రమాంకదేవుని యాస్థానకవియై తనవిక్రమాంకదేవచరిత్రమును ఆరాజున కంకితముచేసెను. విక్రమాంకదేవుఁడు క్రీ. వె. 1076 మొదలు 1126 వఱకు రాజ్యము చేసినట్లుగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాఁబట్టి కర్ణుఁడు, విక్రమాంకదేవుఁడు, కీర్తివర్మ వీరుముగ్గురు సమకాలికు లగు ప్రభువు లని యేర్పడు చున్నది.

ఇట్లుండఁగా కీర్తివర్మ నరపాలుని యాస్థానకవి యగు కృష్ణమిశ్రుఁడు బహుశః విక్రమాంకదేవుని యాస్థానమునకును బోయి యాతనివలన రాజపోషణాది సత్క్రియలను బొందెనాయని సంశయము గలుగుట కొక యాధారము కానఁబడుచున్నది.

శ్రీవిక్రమాంకో జగతీతలేఽస్మిన్
జీయాన్ మనుప్రఖ్యయశా నరేంద్రః,
ప్రపోష యం కోటిసువర్ణతో వా
సబాంధవం సప్తతివత్సరాణి.

(కృష్ణమిశ్రః-ఫలరత్నమాల)

అని యొకానొక కృష్ణమిశ్రుఁడు తన ఫలరత్నమాల యనుజ్యోతిషగ్రంథమున వ్రాసికొనెను. ఆకృష్ణమిశ్రుఁడును, మననాటకకర్తయగు కృష్ణమిశ్రుఁడును ఒకఁడా, కాదా యని నిర్ణయింపఁదగినది.

ప్రబోధచంద్రోదయ నాటకనిర్మాతయగు కృష్ణమిశ్రుఁ డొకమహాపండితుఁడైన సన్న్యాసియనియు, ఆతని కనేకులు శిష్యు లుండిరనియు, వారిలో నొకశిష్యుఁడు వేదాంతవిషయములను చదువనొల్లక, కావ్యనాటకాది గ్రంథముల మాత్రమే చదువుచుండెననియు, అతనికి వేదాంతమార్గ ముపదేశించుటకుఁ గృష్ణమిశ్రుఁడు వేదాంతసారము నీప్రబోధ చంద్రోదయ నాటకరూపముగా రచించినాఁ డనియు, నొకవిద్వత్సంప్రదాయక్రమాగత గాథ కలదు. మొత్తముమీఁదఁ గృష్ణమిశ్రుఁడు ఔత్తరాహుఁడును, గౌడదేశస్థుఁడును నగు కవివర్యుఁడు క్రీ. వె. పదునొకండవ శతాబ్దాంతమున నుండినవాఁడు; అతఁడు విష్ణుభక్తుఁడు, వేదవేదాంతాభ్యాసకుఁడు; నిర్మలయశస్కుఁడు, వైదికాచారతత్త్వకోవిదుఁడు, మృదుమధురకావ్యరచనానిపుణుఁడు, వాణీవిశారదుఁడు, అప్రతిమభావభావనావిచక్షణుఁడునై గీర్వాణ వాఙ్మయమం దక్షీణకీర్తి సంపదల గడించెను.

కథాసారము

జ్యోతిర్మయంపుఁ గోటలును, అమృతంపుఁ బరిఖలును, నైర్మల్యంపుమేడలును గల చిదానందనగరియం దు ఈశ్వరుఁ డనురాజు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెను. అతనికి మాయయనెడు పట్టమహిషివలన మనస్సు అనెడు తనయుఁడు కలిగెను. ఆరాజకుమారునకుఁ బ్రవృత్తి యనియు, నివృత్తియనియు నిద్దఱుభార్యలు గలరు. ప్రవృత్తిదేవివలన మహామోహుఁడు మున్నగు సుతులును, నివృత్తిదేవివలన వివేకుఁడు మొదలగు పుత్రులును జనించిరి.

ఈ యిరువురు సపత్నులపుత్రులయందును సమాన మగు రాజ్యకాంక్ష యుద్భవించినకతనఁ గౌరవపాండవులకు రాజ్యవిషయమునఁ బోరు కలిగిన ట్లీయుభయపక్షములవారికిని భువనైకాధిపత్యముకొఱకు నిరంతరము తగవు గలుగుచుండెను. జ్యేష్ఠవర్గమగు మహామోహాదులయందు జనకునకుఁ బక్షపాత ముండుటచే వివేకాదులు సమరమున నిలువలేక చెల్లాచెదరై పాఱిపోవలసివచ్చెను.

మహామోహుఁడు రాజ్యమును స్వీకరించి సాపత్న్యులగు వివేకాదులను నిర్మూలముచేయ నుద్దేశించి వా రెక్కడెక్కడ దాఁగియుండిరో వెతకించుటకుఁ జారులను బంపెను. వారు విశ్వంబునంగల పురంబుల నన్నిట నెమకి, యచ్చటచ్చట వివేకాదులు పొడసూపుట వినినవారై తమయేలికకు విన్నవించిరి. మహామోహుఁ డుగ్రుఁడై పేరోలగంబునఁ దనతమ్ముల విలోకించి వివేకాదుల నెట్లు భంజింపవలయునో తగు నుపాయంబులఁ దెల్పుఁడని, సోదరామాత్యవర్గంబుల కాజ్ఞాపించెను. అందుఁ గాముఁడు తన యద్భుతప్రాభవంబునుఁ బ్రకటించుకొనుచు వాసంతిక నవమల్లికావికసితవల్లీమతల్లుల వలె నుల్లసిల్లెడు పల్లవాధరలు దన బలానీకంబులో నుండ వివేకాదు లెట్లాహవంబున నిలువనోపుదురని యుత్కటగర్వంబునఁ బ్రగల్భించెను.

మహామోహమహారాజు సభాంతరమున రహస్యాలోచనము చేయుచున్న సమయంబున దుర్గుణుం డను వేగులవాఁడు వచ్చి వివేకమహారాజుపనిషద్దేవిని పునఃపరిగ్రహించుటకును, ఆ యిరువురిసంయోగమువలన విద్యాప్రబోధచంద్రు లుదయించుటకును పలు ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు, నవి నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱుటకు శమదమాదులు సకల పుణ్యతీర్థంబులకుఁ బోయి దేవతాప్రార్థనంబులు చేయ సమకట్టియున్నారనియు పిడుగువంటివార్త వినిపించెను. మహామోహుఁడు భయవిహ్వలుండై తన ముఖ్యసచివుఁడగు దంభుని జూచి, "మిత్రమా, పుణ్యతీర్థంబులలోఁ ప్రశస్తమగు కాశీనగరంబునకుఁ బోయి వివేకునిప్రయత్నంబులకు భంగము గావింపవలయు" నని చెప్పిపంపెను.

మహామోహుఁ డొనరించిన యాలోచనంబును, దంభాదులకు నియోగించిన యాజ్ఞావిశేషంబులును రహస్యముగాఁ గనిపెట్టి సదాచారుఁ డనెడు చారుఁడు తద్వృత్తాంతము పూసగ్రుచ్చినట్లు వివేకమహారాజునకు నివేదించెను. ఆమహీవల్లభుఁడు చింతాకులుండై తన యగ్రమహిషియగు మతిని రావించి యీయుదంతమును సర్వంబు నామెకు విన్నవించెను. విద్యాప్రబోధచంద్రు లెట్లుద్భవింతురని యామె ప్రశ్నింపఁ దనతోఁ గలహించి చిరవియోగానలమునఁ గృశించుచున్నయుపనిషద్భామినికిఁ దనతోఁ బునఃసమాగమము గలిగెనేని విద్యాప్రబోధచంద్రులు ప్రభవింతురని చెప్ప నాసాధ్వీలలామ సపత్నీపునరాగమమున కియ్యకొనెను

మహామోహునిచే నాజ్ఞాపితుఁడై దంభుఁడు వారణాసీపురవరంబున కేఁగి, యచ్చట నివాస మేర్పఱచుకొని రాజకార్యనిర్వహణదీక్షితుఁడై యుండెను. కొండొక దివసమున నొకానొకపురుషుఁడు వానియింటికి యాదృచ్ఛికముగా నేతెంచి, యాతిథ్యమును గ్రహింపనొల్లక మదహంకృతి, గనుపఱుప, వారి కిరువురకు జరిగిన సంభాషణక్రమమున నానూతనపురుషుఁ డహంకారుఁడని తెలియవచ్చినది. అప్పుడు దంభుఁ డహంకారునకు మ్రొక్కి—నను లోభునికుమారుఁ డనియుఁ, గావున నహంకారునకు మనుమఁ డనియు బాంధవ్యమును జెప్పికొనెను. పిమ్మట నిరువురును దమతమ యాచరణీయవిషయములను దెల్పికొని మహామోహుని యాజ్ఞానుసారముగ నుభయులును కాశీక్షేత్రమునకు వచ్చిన ట్లెఱింగికొనిరి.

ఇట్లుండ మహామోహమహారా జాసమయమున కాశీపురంబున సపరివారంబుగఁ బ్రవేశించెను. దంభాదిబంధువర్గమును, క్షపణక బౌద్ధ కాపాలికాది పరివారనికరమును నామహారాజును జుట్టికొని సంతోషసంభ్రమకోలాహలంబునఁ జెలరేఁగిరి. మహామోహమహారాజు బంధుమిత్రానుచరులకుఁ దన నాస్తికమతప్రకారమును సర్వంబు నుద్బోధించి శరీరము వేఱనియు, నాత్మ వేఱనియుఁ జెప్పు వేదవాక్యము లబద్ధములనియుఁ, బంచభూతపరిపాకప్రాప్తచైతన్యమగు నీయొడలే యాత్మయనెడు సిద్ధాంతము సత్యమనియు వాక్రుచ్చి, వేదచోదితకర్మాచరణచణులను నిర్మూలము గావింపవలసినదని మేఘనిస్వనితగాంభీర్యమునఁ జెప్పుచుండఁ, దన మతాచార్యవర్యుఁడగు చార్వాకుఁడు శిష్యసహితుఁడై విచ్చేసి, మహారాజును దీవించి, సమస్తము దేవరపంపున సాధింపఁబడెనని నివేదింప, మహామోహాదిసమస్తరాజన్యలోకము గడుంగడు సంతసించె. విష్ణుభక్తి యను కల్లరిపిల్లమాత్ర మింకను లొంగకుండ సిలుగులు పెట్టుచున్నదని కొంతసంకోచముగాఁ జెప్పిన చార్వాకునిమాటలు విని మహామోహుఁడించుక నిట్టూర్పు నిగిడించి, యామూర్ఖురాలు పట్టినపట్టు విడువదుగాని కామక్రోధాదులముందట నామె త్రుళ్లు గింతలు సాగవని యుగ్గడిల్లి, అయినను శత్రువర్గములోని దైన నిసువునైనను నుపేక్షింపఁగూడదని తనభృత్యవర్గమును హెచ్చరించెను.

ఆలోన నొకప్రతీహారి వచ్చి పురుషోత్తమదేవాలయమున నున్న మదమానులు దేవరవారి కొకవిజ్ఞాపనపత్రికఁ బంపిరని చెప్ప, మహామోహమహారాజాపత్రికఁ గైకొని శ్రద్ధయును, ఆమె దుహితయగు శాంతియును గలసి వివేకమహీవల్లభునకును, ఉపనిషద్భామినికిని బొత్తు గలుగునట్లు దౌత్యము నడుపుచున్నారనియు, ధర్మము, వైరాగ్యము మున్నగు పెద్దలీకార్యసంఘటననిమిత్తము సహకారులుగా నున్నారనియును వ్రాసినసంగతులను జదివికొనెను. పిమ్మటఁ గామక్రోధలోభులను బిలిచి ధర్మ

మును గట్టిపెట్టుమని కామునికిని, శాంతిని బంధింపుమని క్రోధలోభులకును నానతు లిచ్చి శ్రద్ధను వశీకరించుటకు నాస్తికత తప్ప వేఱొకరు సమర్థులు గారని యూహించి, మిథ్యాదృష్టి పేరం బరగు నాస్తికతను తోడితెమ్మని విభ్రమావతి యను దాసిం బంపెను. ఆమె శీఘ్రము పోయి మిథ్యాదృష్టిని దోడ్కొనివచ్చెను. అంత మహామోహభూకాంతుఁడు తన కత్యంతప్రియ విలాసినియయిన మిథ్యాదృష్టిని జూచి పరమానందభరితుఁడై యామెను గౌఁగిట గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యాలింగనస్పర్శసుఖమునఁ జొక్కిచొక్కి కొంతవనుక నామెతో శృంగారలీలల నోలలాడి తుద కామెతోఁ దాను పనివడి రప్పించిన కార్యమును జెప్పి శ్రద్ధ నేదో మాయోపాయంబున బద్ధురాలిం జేయవలసినదని నియమించి పంపెను.

అట్లు మహామోహుని యాజ్ఞానువర్తినియై మిథ్యాదృష్టి శ్రద్ధాలలనయొద్దకుం జని తనకపటోపాయంబులు నెఱపి యామెను వేదమార్గంబునం దప్పించి పాషండమత వశంవదం జేసి మఱుఁగుపెట్టిన, శాంతికన్య తనతల్లిని గానలేక విభ్రాంతినొంది తిరుగులాడుచు, విలపించుచు నామె పాషండసదనంబులనైన నున్నదేమో యని వెదకికొనెనుద్దేశించి తననెచ్చెలియగు కరుణతోఁ గూడ బోవుచున్న సమయంబున నొకవికృతాకారుఁడైన పురుషుఁ డాదారినే యెదురేఁగుచుండఁ జూచెను. వా రాతని వీక్షించి రాక్షసుఁడో పిశాచమో యని సంశయించి భయభ్రాంతులై కొంతసేపటికిఁ దెప్పిఱిల్లి యానూతనపురుషుఁ డొకదిగంబర సన్న్యాసియని తెలిసికొనిరి. అప్పుడు శాంతి తనతల్లి యామనుష్యునియొద్ద నుండునేమోయని కనుఁగొనుట కచ్చటనే నిలువఁబడెను. ఇంతలో నాదిగంబరుఁడు "అర్హంత్, అర్హంత" యని తన శ్రావకవర్గమును బిలిచి స్వమతోపదేశమును జేయుచు శ్రద్ధను భావించి వారికి నూడిగములు చేయుమని నియోగించెను. ఆవచ్చిన స్త్రీని శాంతి చూచి తనతల్లి యనుకొని భ్రమించెను కాని మఱికొంతసేపటికి తనతల్లి కాదనియు, తామసియనియు నిశ్చయించుకొనెను.

తరువాత బౌద్ధమందిరములనైన తనతల్లి యుండునేమో యని వెదకుటకుఁ దిరుగులాడుచుండ నంతలో బౌద్ధభిక్షు వొకఁడు చేతఁ బుస్తకములకట్ట పట్టుకొని యెదురుపడెను. ఆతనియొద్దనైనను దామసియే యున్నది గాని తనతల్లియగు నిజమైన శ్రద్ధ లేదని నిశ్చయముగా దెలిసికొనెను.

ఇట్లుండ నాదిగంబరుండైన జైనక్షపణకుఁడు బౌద్ధభిక్షువుతో మతవిషయమున వాదములాడ మొదలిడి తుదకు వాని దూషింపసాగెను. వీరిద్దఱు కలహమాడుచుండఁగా సోమసిద్ధాంతుఁ డొకఁడు చేతఁ గరవాలముఁ బూని యటఁ జేరెను. వీరు ముప్పురు మతాభినివేశమునఁ దమతమమతములఁ గూర్చి చర్చింపసాగిరి. కొంతకాలమునకుఁ గాపాలికుఁడు రోషరూషితనేత్రకోణుఁడై కరవాలముం ద్రిప్పుచు జైనక్షపణకునిఁ బొడుచుటకుఁ జేయి సాచెను. అంత బౌద్ధుఁడును, క్షపణకుఁడును బెగడుపడి యాభైరవాకారుఁ డగు సోమసిద్ధాంతిని క్షమింప వేఁడికొనిరి. అంతట సోమసిద్ధాంతుఁడు తాను గ్రోలుచున్న మదిరారసమును గొంత వారి కిచ్చి తనమతమునకు వారిని మార్చికొనెను. వారు మువ్వురిట్లు సఖ్యపడి, "అద్దిరా. మనచక్రవర్తియగు మహామోహుని యాజ్ఞను మఱచి యిచ్చోటఁ గాలవిలంబము చేయుచున్నాము. శ్రద్ధాదేవిని బట్టితెమ్మని మన కానియానతికదా. ఆమె విష్ణుభక్తిచెంతను దాఁగియున్నది; కాఁబట్టి యామెను వెంటనే కొని తేవలయు" నని కాపాలికుఁడు తన భైరవీశక్తి నాకర్షించి పంపెను. ఇంతలో శాంతియుఁ, గరుణయు శ్రద్ధయొద్దకుఁ బోయిరి. వీ రిట్లుండఁగా రౌద్రరసావిష్టయగు భైరవీశక్తి భీకరాకారముతో గగనమున కెగసి, పావురమును డేగపట్టుకొనినట్లు, శ్రద్ధాలలనను బట్టికొని యెగిరి వచ్చుచుండఁగా విష్ణుభక్తి యడ్డుపడి భైరవిని బాఱఁద్రోలి శ్రద్ధను విడిపించెను.

విష్ణుభక్తిమహాదేవి శ్రద్ధను విడిపించి యామెతో నిట్లు నుడివెను: "శ్రద్ధా, నీవు వేవేగమే పోయి, వివేకమహారాజుతో నిట్లు చెప్పవలెను. మోహాదివిరోధవర్గమును నిర్జించుటకు సైన్యముల నన్నిటిని జేరఁ గూర్చుకొని యాయత్తపడియుండవలెను. విష్ణుభక్తిమహాదేవి కావలసినసాయ మొనర్చుటకు సిద్ధముగానున్నది" ఆమా

టలు విని శ్రద్ధాదేవి యవిలంబితముగా వివేకమహారా
జును జేరి విష్ణుభక్తిదేవి నుడివినపలుకులు యథావిధిగా
నివేదించెను. అంత వివేకనృపాలుఁ డెదిరిబలములన్ని
టిలోఁ బ్రోడయగు కాముని జయింప సమర్థుఁ డెవ్వఁ
డని యోచించి వస్తువిచారునకు వర్తమానముఁ బంపెను.
అంత వస్తువిచారుఁడు వచ్చి కాము ననాయాసముగా
జయింపఁగలనని ప్రతిజ్ఞ చేసెను క్రోధుని భంజించుటకు
క్షమను, లోభుని నిరోధించుటకు సంతుష్టిని నియోగించి,
తదితరబలానీకంబుల నెల్లఁ గలయఁజూచి యందఱును
త్వరితముగఁ గాశికానగరంబునకు సమరోత్సాహంబునఁ
బ్రయాణ మగుఁడని యాజ్ఞాపించి జయభేరిని మ్రోఁగింప
శాసించెను.

వివేకపృథ్వీశుఁడు మహానీకసమేతుఁడై కాశీనగ
రంబుఁ జొచ్చి యాదికేశవుం దర్శించి స్తుతించి ధర్మయు
ద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండెను.

మహామోహాదివీరులును సంగ్రామమునకుఁ దమత
మసేనలను గూర్చుకొని చేర్చి కాశీనగరంబునను విడిసి
యుండిరి. ఇట్లుభయసైన్యంబులును జయధ్వానంబు
లతో దిక్కులు పిక్కటిల్ల నార్చుచు సమరకోలాహల
మున సంభ్రమించుచుండిరి. రుధిరధారాసిక్తమగు నాహ
వభూమిని జూడనొల్లక విష్ణుభక్తిమహాదేవి "శ్రద్ధా!
యుద్ధానంతరమున జయాపజయముల పర్యవసానము
సత్యముగా నాకుఁ జెప్పు"మని యాజ్ఞాపించి, శాంతితోఁ
గూడ సాలగ్రామశిఖరసమీపమున నున్న చక్రతీర్థంబు
నకుఁ బోయెను.

యుద్ధము ప్రారంభించెను. వివేకాదియోధులయె
దుర మహామోహాదివీరులు నిలువలేక పరాజితులై పికా
పికలై చెదరి పాఱిపోయిరి.

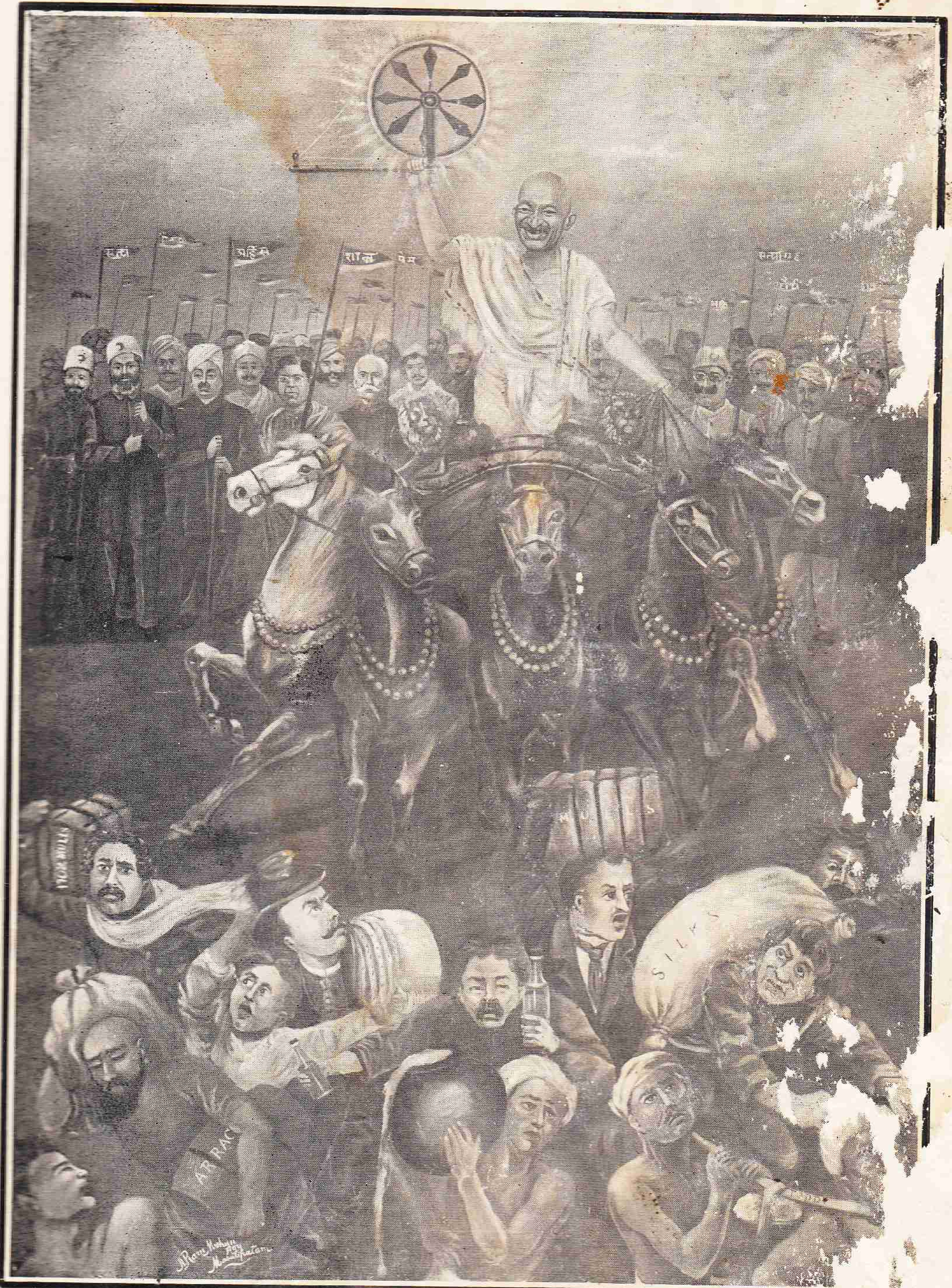
మహామోహుఁ డెక్కడ నణఁగెనో యెఱుకపడ
లేదు. వివేకమహారాజు జయధ్వానములతోఁ గాశీనగ
రంబుఁ బ్రవేశించెను. ఈవృత్తాంతమునంతను శ్రద్ధాదేవి
చెచ్చెరఁ బోయి విష్ణుభక్తిమహాదేవికి నివేదించెను.

మహామోహాదులపరిభవమువిని తండ్రియగు మనస్సు
పలువిధముల శోకించి పలువరించుచున్న సమయమున
విష్ణుభక్తిమహాదేవి వ్యాససరస్వతిని బంపి మనస్సునకు
వైరాగ్యము గలుగునట్లుగా నుపదేశముచేయుమని నియ
మించెను. వ్యాససరస్వతియు నట్లే మనస్సునకు
ననేకవిధముల బోధించి భావంబు లనిత్యములనియు,
పాంచభౌతికములగు శరీరములు నశ్వరములనియు, బ్రహ్మ
మే నిత్యమనియుఁ, దక్కినవన్నియు వికల్పితవికృతులనియు
నిత్యాదివేదాంతవిషయములను జక్కఁగాఁ దెలియఁజెప్పి
విచారము మానుమని యుపదేశించెను. కాని యామె యెం
తచెప్పినను మనస్సునకు దుఃఖ ముపశమింపలేదు. వేదాంత
సరస్వతిమాత్రము విసువు చెందక సకలలోకరక్షణ దక్షుఁ
డగు నిందిరాధవునిఁ గాని, యిందుధరునిఁగాని పొందుగ
సదా తలంచియుండుమనియు, మోహపాశబంధంబులు
తమంతట తామే సడలి విడిపోవుననియుఁ జెప్పిన, మన
స్సుల్లసిల్లి కృతార్థుఁడ నైతినని వ్యాస సరస్వతీదేవి
పాదంబుల కెఱఁగిన, నామె మనస్సును జూచి, "వత్సా!
నీహృదయం బుపదేశక్షమంబయ్యెను గాన మఱియొకరహ
స్యము జెప్పెద" నని "జడునకసార సంసారవిభ్రాంతి
కలుగును గాని వివేకవంతునకుఁ గలుగదు. వివేకున కిదియం
తయు విరక్తికారణం బే"యని వేదాంత పరమరహస్యము
దెల్పెను. ఇంతలో వైరాగ్యుఁడు రాఁగా భారతీదేవి
మనస్సుతో "వత్సా, నీ తనయుఁడు వైరాగ్యుఁడు వచ్చి
నాఁడు. అతనిసంభావింపు" మని కోరెను. అప్పుడు
మనస్సు వైరాగ్యునిఁ గౌఁగిలించుకొనెను. అంత సర
స్వతీదేవి మనస్సుతో నిట్లనియె—

ప్రథమభార్యయగు ప్రవృత్తిదేవి పుత్రశోకానల
మున మరణించినది కాన విచారింపక రెండవపత్నియగు
నివృత్తిదేవిని రావించి కూడియుండవలసినదనియుఁ,
దత్సంజనితులగు వివేకాదులను యౌవరాజ్య స్థాపితులఁ
జేసి సామ్రాజ్యము వహింపుమనియు నుపదేశించి దీవించి,
శ్రద్ధను జీవమహారాజునొద్దకుఁ బోయి చేయవలసిన
కార్యంబుల ననుసంధింపుమనియు శాంతిని వివేకమహా
రాజుకడ కేగియాడిగంబులు సలుపుమనియుఁ జెప్పి
మిగిలిన కార్యములను సంఘటించుటకుఁ దా వెడలి
పోయెను.

వివే ... శాంతితోఁ దనప్రేయసియగు నుపనిషద్దే... వకఁ దోడితెమ్మని చెప్పి పంపెను. ఆమె యట్లు ... వు మండఁగాఁ దల్లియగు శ్రద్ధను దారిలోఁ జూచి ... నందభరితురాలై యామె యెచ్చటికి సనం ... బోవుచున్నదని ప్రశ్నించెను. జీవేశ్వరుఁడు నిష్కం... ముగ సామ్రాజ్యమేలుచుండఁగ విచారమునకు హేతువే... యని మాఱుపల్కి మహామోహుఁ డట్లు యుద్ధము ... ర్జితుఁడైనను జీవపురుషుని వశీకరించుటకు మధుమతి ... ను మోహినీ స్త్రీని బంప నామె తనయింద్రజాల విద్య ... జూపి జీవేశ్వరుని మోహపాశబద్ధునిఁ జేయుటకు నానావిధంబులగు నింద్రియ సుఖభోగంబులఁ గల్పిం... యాతనిఁ బరిభ్రమింపఁ జేసి, తనవలలో వేసికొని నదని చెప్ప, శాంతి విషణ్ణహృదయయై, యింతశ్రమపడిన ను దుదకు ఫలము గలుగలేదని దుఃఖించి, యీపరిణామమునకు ... ప్రతీకారవిధాన మెద్దియేని కలదో యని ... గెను. అంత శ్రద్ధాదేవి శోకించుచున్న పుత్రికను ... సించి, "తనయా, ఊరడిలుము, ఊరడిలుము. ... ముని శ్వరుఁడు జీవేశ్వరునియొద్దకుఁ బోయి, ...శ్వరా, యిట్లేల సంసారవిభ్రాంతిజ్వాలలఁ జిక్కు... న్నావని' యడుగ జీవేశ్వరుఁ డదరిపడి, 'తరా్క, లు...లు. నే నెంతమూఢుఁడనైతిని. నన్ను మేలు ...తి ... మేలు చేసితివి' యని మెచ్చుకొనుచు, ...ధు... ... గాల ధిక్కరించెను. కావున మనకు ...శే...ముగ నానంద దాయకంబులగు వైభవోత్సవంబు... ...లగుచున్న"వని శ్రద్ధ చెప్పి తాను వివేకుని జీవేశ్వరునికడకుఁ దెచ్చుటకుఁగాను బోవుచున్నానని నుడివెను. అంత శాంతి తానుగూడ నుపనిషద్దేవిని వివేకునికడకుఁ దోడితెచ్చుటకుఁ బోవుచున్నా... తో నగ్గడించి తనదారిని బోయెను. అంత జీవేశ్వరుఁ... విష్ణు...క్తిదేవి మహిమకుఁ గడుసంతసించి తాను ...ముల ...న్ని... నతిక్రమించి నిత్యనిర్మలసుఖమును ... యా దేవికృపాకటాక్షమున నే యని వా... ...ంతోషించు సమయమున వివేకమహారాజు ...మేతుఁడై జీవేశ్వరుని సన్నిధి కేతెంచెను.

వివేకమహారాజు జీవేశ్వరునకు మ్రొక్కి దీవనలు పొంది ప్రస్తుతించుసమయంబున నుపనిషద్దేవి శాంతిలలనను దోడ్కొని వివేకమహారాజుసముఖమునకు నొయ్యనొయ్యనఁ జనెను. అంత జీవేశ్వరుఁ డుపనిషత్తరుణిని సంభావింప నామె వివేకున కభివందనము లొనరించి యుపాంతస్థలమున నధిష్ఠించెను. జీవేశ్వరుఁ డుపనిషదంగనతో, "లలనా! నీవు భర్తవలన నెడఁబాటు నెంది, పెక్కు కడగండ్లు పడి, కాలము గడుపుచుంటివని మేమెఱుఁగుదుము. ఎచ్చటెచ్చట నేవిధములైన బాధల నొందితివో మాకుఁ దెలియఁ జెప్పు"మనిన నామె యిట్లు పల్కెను. "కృష్ణాజినాజ్యసమిదాదిగృహీతహస్తయైయజ్ఞవిద్యాదేవి నన్ను నొల్లక నాతోఁ బురుడించి వేఱుచోటికి నన్నరుగుమని వెళ్లఁగొట్టెను. అంతటఁ గర్మమీమాంసాతరుణియొద్దకు నేఁ బోవ నామెయు యజ్ఞవిద్యాలలనవలెనే నన్నోర్వలేక పొమ్మని నాకు దారిఁజూపెను. తరువాతఁ దర్కవిద్యలచెంత నేఁ జేరగ వారు నానావిధకర్కశభాషణంబుల రెచ్చఁగొట్టి చెలరేఁగి నన్ను బంధించుట కనుసంధించుచుండ నే భయభ్రాంతనై పాఱుచున్నఁ జూచి, విష్ణుభటులు వెఱవకు వెఱవకు మని నా కభయమిచ్చి యాకఠినహృదయలగు తర్కవిద్యలను మోఁది చెదరఁగొట్టిరి. అంత నాపుత్రియగు శ్రీగీత మచ్చికంబునఁ జేరవచ్చి కౌఁగిలించి నన్నారడించెను. ఇట్లనన్యసామాన్యవిషమావస్థలను బొంది తిరిగి యేలినవారిప్రాపుఁ జేరఁగలిగితి" నని యుపనిషద్దేవి పల్కి, జీవేశ్వరునితో "నీవు పరమాత్మవు. నీకును బరమేశ్వరునకును భేదములే"దని చెప్పిన జీవేశ్వరుఁ డామాటలయాథార్థ్యమును గ్రహింపలేక వివేకుని వంకఁ జూచెను. ఆమహానుభావుఁ డుపనిషద్దేవిమాటల యర్థము వివరముగా వినిపింప జీవేశ్వరుఁడు గ్రహించి సంతసించుచున్నసమయమున నిదిధ్యాసమను నొకశాతోదరి వారిని సమీపించి యుపనిషద్దేవికి సంజ్ఞచేసి యిట్లు చెప్పె: "విష్ణుభక్తిమహాదేవివలన ఈసందేశము నీకుఁ గొనివచ్చితిని. వివేకమహారాజు సన్నిధానంబున నీ వుండినమాత్రంబున సంకల్పజననివై విద్యాప్రబోధచంద్రుల నీగర్భంబున దాల్చితివి. నీవు నీతనూజయగు విద్యాకన్యను మనస్సునందుఁ బ్రవేశపెట్టి, ప్రబోధచంద్రునిఁ బురు

చిత్రకారుడు: శ్రీ ఆ. రామమోహనరాయిగా

టెంకణాదిత్యుని కుమారసంభవము

పి. సర్వోత్తమాచారి (యువకవిమండలి)

౧

ఆంధ్రవాఙ్మయ సామ్రాజ్యమున కాదికవిరాజ శిఖామణి యని యీరాజేంద్రుని కుమారసంభవ కావ్యమును, ౧౯౧౭ వ సంవత్సరమున మానవల్లి రామకృష్ణయ్య, (యం.ఏ.) గారు ప్రకటించిరి. వేయిఏండ్లకు పైగా విస్మృతికుహరమున బడిపోయిన యీ కవిరాజ శిఖామణి కావ్యమధువు నాంధ్రులకు పంచిపెట్టిన కీర్తి కవిగారిది.

వారీకవికాలనిర్ణయము సేయుచు కొన్ని హేతువులు చూపి, యితడు క్రీ. శ. ౯౪౦ నాటివాడనియు, తత్కారణమున నాంధ్రకవితా పిత యని పిలువబడు నన్నయకు నూరేండ్లు పూర్వుడనియు సిద్ధాంతీకరించిరి. నాటినుండియు నేటిదాక ఈ కవిరాజ శిఖామణి కాలమును గురించి యాంధ్రలోకమున పెక్కు వాదోపవాదములు జరిగెనవి. ఆంధ్రవాఙ్మయస్రష్ట యని తాము చెప్పుచున్న నన్నయ కితడెటుపలివాడనియు, పూర్వుడగుట సంభవింపదనియు వీరేశలింగ ప్రభృతులు వాదించిరి. కాని యీవాదించిన బుర్రా శేషగిరిరావు, వీరేశలింగం, వీరభద్రరావు ప్రభృతు లెవ్వరును రామకృష్ణకవిగారు కాలనిర్ణయమునకు జూపిన యాధారముల సరిగా ఖండింపజాలకపోయిరి. కొందరు తెలుగుమాటలు సంస్కృతీకరించియు, వాచ్యమునకు గౌణార్థము లుపన్యసించియు నన్నయ్యయొక్క యాంధ్రకవితా ధాత్రుత్వమునకు నష్టము రాకుండ వాదించిరే కాని సత్యమునకు మాత్రము తొలగి తొలగియే పోయిరి. కొందరిది యింద్రజాలమనియు, మాయాశక్తియనియు తమ వక్తృత్వ నైశిత్యపుటంచు తళ్తళ్ లాడించిరి.

ఇది యిట్లుండ, జయంతిరామయ్య పంతులుగారు రామకృష్ణకవిగారు ద్వితీయ భాగమున ప్రశంసించిన పెదచెఱుకూరి మల్లిదేవుని శాసనము నాధారముగా గొని యితడు నన్నయ్యకు ౧౦౦ సంవత్సరములు పిమ్మటివాడని సిద్ధాంతీకరించిరి. ఉపరినిర్దిష్టులగు వారివాద సామంజస్యములను నడకుదిటి వీరరాజు పంతులుగారు కొంతవరకు ఖండించిరి. మనమును వీరివాదముల ఫణితిని కొంత మీమాంసింతము.

౨

బుర్రా శేషగిరిరావుగారు సంవత్సరాది సంచికలో (౧౯౧౩) చేసిన కాలనిర్ణయము వీరరాజుగారిచే చిద్రుపలైనది. వీరు సత్యాశ్రయకుల దీపకుడగు రాజనరేంద్రునే సత్యాశ్రయునిగా భ్రమించి, 'మునుమార్గ కవిత' యను పద్యమునకు పెడయర్థము దీసినవారిలో ప్రథములు. వీరివాదమున మన మంత జోక్యము కలుగజేసికొన నవసరములేదు.

ఇక వీరభద్రరావుగారు: వీరు తమయాంధ్రుల చరిత్రలో సామ్రాజ్య పరిపాలకుడు గాని సామాన్యుడగు బేటవిజయాదిత్యుని కుమారుడగు సత్యాశ్రయుడే 'మునుమార్గకవిత' యను పద్యములోని సత్యాశ్రయుడనియు, కాన నన్నయ్యకు ౧౦౦ సంవత్సరములు పూర్వమునుండి తెలుగున గవిత్వ మున్నదనియు సెలవిచ్చిరి. వీరేశలింగం పంతులుగా రీయుర్వ్యలవాదమును నమ్మి సత్యాశ్రయుడు-కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని యన్న గాకపోవుటచే కవిగారి కాలనిర్ణయము (౯౪౦) తప్పనిచెప్పుచు నేమేమియో వ్రాసిరి. వీరేశలింగం పంతులుగారు వార్ధక్యమున వ్రాయుటచేత గాబోలు, స్వవచన వ్యాఘాతాంశములు క్రొత్తకూర్పు కవిచరిత్రలో బహుళముగ గనబడుచున్నవి. నన్నయ్య చరిత్రమున నీసత్యాశ్రయుని గురించి వ్రాయుచు నీతడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని యన్న గాన తెలుగుకవిత నన్నయ కాలమునూరేండ్లనుండి వర్ధిల్లు చున్నదని వ్రాసిరి.

వీరేశలింగం పంతులుగారు చూపిన 'మాబల', దీని వ్యాఖ్యానములును చాల దుర్బలములు. రామకృష్ణకవి గారు చూపిన కొన్నికొన్ని శబ్దములనే గ్రహించి, చోడుఁ డీశబ్దముల గన్నడమునుండి దొంగిలించెనని వ్రాసినారు. ద్రావిడభాషలలో సమానపదములని కవిగారు చెప్పిన ముక్కకు దుర్బలసమాధానమొసంగినారు. శంభుదాస తిక్కనాదులనుండి ప్రయోగసహస్రములు చూపిం తునన్న వాక్యమునకు సంజాయిషీయే లేదు. క్రౌంచచ్ఛందము విషయమున గూడ వీరువ్రాసినది నిరాధారము. చోడుడు కర్నాటకసంప్రదాయము ననుసరించి వ్రాసెనట! ఆధారమేమి? నన్నెచోడున కొక్క యీ క్రౌంచపదవృత్తమున మాత్రమే కర్ణాటకభాషాభిమాన మేల కలుగవలెను? ఇది దురూహ్యము. అతనిబాస తేనె తేటవంటి జానుదెనుంగు. అందములు పొదిగిన రతనపుమొలక లాతనిపలుకులు. చోడునికి కర్ణాటమున బాండిత్య మున్న దనుట కేమిప్రమాణము?

నన్నెచోడుని సర్వాత్మనా అనుకరించిన పాల్కురికి సోమన కన్నడమునగూడ గొప్పకవి. అతడు వ్రాసిన క్రౌంచపదము నన్నెచోడుని దానివలె లేదే. అది యర్వాచీన సంప్రదాయము గలది కన్నడమున మహాకవియని పేరొందిన సోమనకులేని తద్భాషాభిమానము కన్నడము వచ్చునో రాదో యన్న చోడునికేల యుండవలయునో తెలియదు! నిష్కారణముగ చోడునికి కర్ణాటభాషా పక్షపాతిత్వము గట్టుట తొందరగలచేత.

రుద్రభట్టువ్రాసినజగన్నాథవిజయమునుండి నన్నెచోడుడే భావము దొంగలించెనని వీరేశలింగము వారి వాదము. దీని కాధారము శూన్యము. ఈ పద్యముకంటె వేయిరెట్లు మనోహరములైన పద్యములు వ్రాసినమహాకవి చోడుడు. రుద్రభట్టు జగన్నాథవిజయమును, చోడుని కుమారసంభవమును బోల్చి చదివినచో, రుద్రభట్టు చోడునిపాదములవద్ద కొంత శుశ్రూష చేయవలసియుండునని గోచరించుచున్నది

అన్నిటికంటె విచిత్రమైన విషయ మొకటి గలదు. త్రైలోక్యమల్లుని(౧౧౧౨) కాలమునాటి జైనమతమున గల తెలుపురంగు వస్తువుల జాబితా గల శ్లోకముచూచి, నన్నెచోడుడు కుమారసంభవమున 'హారహాసాకాశగంగా' యనుమహాస్రగ్ధరను వ్రాసినాడట! జైనులు శబ్దార్థచౌర్యమునకు వెనుదీయరని రామకృష్ణకవిగారు వ్రాసిన దానికి గప్‌చిప్! ఇంత చక్కని ప్రౌఢకావ్యము వ్రాసిన చోడునికి శ్వేతపదార్థముల జాబితాపద్యమున చౌర్య మొడిగట్టుట ద్రోహము!

వీరేశలింగముగా రెట్లయిన రామకృష్ణకవిగారి కారణము లన్నిటిని నెదురుగ నన్వయింపజూచిరే కాని, తదన్వయములు దుర్బలాధార గగనసౌధము లని గుర్తెఱుగక పోవుట శోచనీయము.

3

జయంతి రామయ్యపంతులు గారు పెదచెఱుకూరి శాసనమును జూపించిరి. ఆశాసనము నన్నెచోడునిది గాదుగాని, యిందు చోడుడు తనతండ్రియని చెప్పుకొన్న చోడబల్లి కనబడుచున్నాడు.

చోళశాసనములలో చోడబల్లులు, నన్నెచోడులు పెక్కురున్నారు. వీరెవరో!—ఇది ఘుణాక్షరన్యాయముక్రిందకు వచ్చునేమో యని మాసంశయము!

వీరు నన్నెచోడుడు తనగురువని చెప్పుకొన్న కాలాముఖమల్లికార్జునుని గురించినదని చెప్పుచు శాసనము జూపించుచున్నారు. నన్నెచోడుడు తన కావ్యమున 'ప్రాని మహాగ్రహార' యను పద్యమున జంగమమల్లయ పేర 'సప్తసంతానముల నొప్ప సల్పుదు'నని వ్రాసికొన్నాడు. అట్టి శాసనము లేవియు మనకు గన్పట్టుట లేదు. ఏవియో శాసనములు దెచ్చి అందొక మల్లికార్జునుని పట్టుకొని, యింకొకశాసనమున ఘుణాక్షరము గన్న చోడబల్లి కుమారుని నన్నెచోడుని లాగుకొనివచ్చి, ఆతడే మనకవి, ఆ బైరాగియే మనకవి గురువు—అని వాదించుట దుర్బలవాదము! నన్నెచోడుడు తన కావ్యమున స్పష్టముగ నొరయూరి కధిపతినని చెప్పుకొన్నాడు! అట్లు చెప్పుకొనుట చోళుల కాచారమను సిద్ధాంతము ఎప్పటినుండి యాచారమను పూర్వపక్షము నెదుర్కొన

వలసియున్నది. నన్నెచోళుడు తన నివాస మొరయూరని యబద్ధమేల చెప్పుకొనవలసి వచ్చినదో తెలియదు. మిత్రాన్వయకుల శేఖరుడను, వివిధయజ్ఞముల పవిత్రీకృత దేహుడనని చెప్పుకొన్న మహానుభావున కసత్యదోషము గట్టుట యవిమృశ్యకారిత్వము. చోళుని కాత్మస్తుతియంటగట్టుచుని కవిచరిత్రకారుడు తన మనోదౌర్బల్యమును బయలువెట్టుకొనినాడు,

౭

శేంకణాదిత్యుని తొల్దొల్త పరామర్శించిన అథర్వణుని కాలమునుగూర్చి ఏమియు దేలలేదు. త్రిలింగశబ్దానుశాసన కర్తయగు నథర్వణుడును, కారికావళీకర్తయగు నాతడును భిన్నులు వలె కన్పట్టుదురు. ఒకడే రెండు వ్యాకరణములు వ్రాయుట, అందొకదాని కింకొకటి సంబంధహీనమైయుంట, ఇవియన్నియు చూడ కారికావళీకర్తకు శబ్దానుశాసనకర్త పూర్వుడని తోచుచున్నది. అథర్వణునికి ద్వితీయాచార్యుడని తొల్త నామకరణము చేసిన అహోబలపండితు డాతని కారికావళిని బట్టియే చేసెను. కాని ఐతిహ్యము నన్నయాథర్వణులు సమకాలీనులని చెప్పుచున్నది. బలవంతమైన శాసనాది సాక్ష్యము లేనప్పుడీదృశైతిహ్యములే (tradition) ప్రమాణముగా చరిత్రజ్ఞు లంగీకరింతురు.

అథర్వణాచారి తొల్త శేంకణాదిత్యుని తన ఛందస్సులో పరామృశించెను. కాని మనకవి నన్నయాత్పూర్వుడే యగుననుట కిదియొండు చాలదు. అథర్వణుని కాలనిర్ణయము మనకవికాలనిర్ణయమునకు సహకారి యగును గాన, అథర్వణచ్ఛందమును రామకృష్ణకవిగారు ప్రకటించి, తత్కాలనిర్ణయమునకు తోడ్పడుదురుగాక యని కోరుచున్నాము.

౮

నన్నెచోళునికి శేంకణాదిత్యు డనునది మరియొక నామమనియు, ఆతడు పరాంతకుని కుమారుడగు రాజాదిత్యునికి పూర్వమున నున్న ఆదిత్యుడే యనియు, అతడు క్రీ. శ. 880-900 లో నొరయూరు పాలించుచుండెననియు వెంపరాల సుబ్రహ్మణ్యంగారు 'Andhra Historical Research Journal' లో వ్రాసియున్నారు.

చోళచరిత్ర పరిశోధింపగా నందు నాదిత్యనామధారు లిర్వురు గన్పట్టుదురు. ఆయిర్వురిలో మొదటియాతడే మన శేంకణాదిత్యుడని సుబ్రహ్మణ్యంగారి వాదము.

ఇది మాకును సమంజసముగనే కన్పట్టుచున్నది. ప్రాచీనుండగు మనచోళుని లక్షణగ్రంథములును, జనశ్రుతియుగూడ శేంకణాదిత్యు డని పేర్కొనుచున్నవి. కన్నడమున 1105 లో మల్లినాథపురాణము వ్రాసిన నాగచంద్రుడు చోళుని భావములు గ్రహించినాడు. తత్సమీపకాలీనుడైన రుద్రభట్టుగూడ శేంకణాదిత్యుని పెక్కుచోట్ల ననుకరించినాడు. ౧౧౩౭ లోని త్రైలోక్యమల్లుని మతముమీది శ్లోక మీకవిరాజశిఖామణి పద్యమునకు బుత్రియై తీరవలెను! కన్నడ విక్రమార్జున విజయము వ్రాసిన ఆదిపంపడు వేంగీవాస్తవ్యుడు. ఆతడు తన విక్రమార్జున విజయమునకు కృతిపతియైన అరికేసరికి, యర్జునునకు నభేదముగ నాశ్వాసాంతపద్యముల వ్రాసినాడు. ఆదిత్యుని కుమారసంభవమునగూడ నాశ్వాసాంత పద్యముల కృతిభర్తయగు జంగమమల్లికార్జునునకును, పరమునకును నభేదత్వము గల్పితమైనది. ఈసంప్రదాయము ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యముల సంప్రదాయమని మన మనుమానింపవచ్చును. తెలుగువాడైన ఆదిపంప డీపద్ధతిని కన్నడమున దొల్దొల్త వ్యాపింప జేసినవాడు. కావున నీకవి కాలము చెఱకూరిశాసనముప్రకారము ౧౩ శతాబ్దము కాజాలదు. ఇంకను, ఒరయూరు నేలిన ప్రాచీన చోళరాజుల తమిళశాసనములు పరిశోధించినచో మన కవి చరిత్ర చిక్కక పోదని మాయుద్దేశ్యము. కాన, బహుభాషావేత్తలగు పరిశోధకులీభారము బూని యాంధ్రభాషాసేవ జేతురుగాక!

ఈకన్నడకవులకు (రుద్రభట్టు, నాగచంద్రుడు మొ.) తెలుగు వచ్చునాయని ప్రశ్నించినచో రాదని

చెప్పుట కాధారము లేదు. తెలుగు వచ్చిన కన్నడ కవులు పెక్కురున్నారు; కన్నడము రాని తెలుగు కవులును పెక్కు రున్నారు; ఆకాలమున నాభాషల కంత యన్యోన్య ముండెడిది. నవీన విమర్శనలప్రకారము, ప్రాచీన తమిళకావ్యముల సాక్ష్యమునను, కన్నడభాష తెలుగు తమిళముల మిశ్రణమని తెలియుచున్నది. 12 శతాబ్దములో ప్రసిద్ధ తమిళకవియగు జయకొండన్ కన్నడమును గుఱించి యిట్లు చెప్పెనని ప్రసిద్ధవిమర్శకులు వ్రాయుచున్నారు.—

'Jayəmkondan the prince of the poets of the early years of the twelfth century speaks of Kanarese being of jumble of some Telugu and much Tamil.'
'Tamils & Andhras' by Pandit Raghava Iyengar, *vide* Triveni, vol. I, no. 2.

౬

నన్నెచోడుని గుఱించి వ్రాయునప్పు డింకొక విషయ మున్నది. అది చోడు డాంధ్రకవిత యెప్పుడు పుట్టినదో తెలియజేసిన పద్యమును గుఱించి. ఆపద్యమునగల 'సత్యాశ్రయునితొట్టి చాళుక్యనృపుల్' అను పాఠ మసత్పాఠమనియు, 'చాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బూర్వుల్' అనునది సత్పాఠమనియు మన విమర్శకుల సిద్ధాంతము.

వారివ్యాఖ్యప్రకారము—లోకములో సంస్కృతకవిత ప్రచలితమై యుండ దేశికవిత (అనగా, కర్ణాటాంధ్రాదిదేశభాషల కవిత) పుట్టించి—ఆంధ్రవిషయమున దెలుగు నిలిపిరి—అనగా, తెలుగునగూడ కావ్యములు పుట్టించిరనుట.—ఎవరు?—రాజరాజనరేంద్రుడు మొదలుగాగల చాళుక్యరాజులు—అని యర్థమట!—

దేశికవితలో కర్ణాటకవితగూడ జేరునుగదా! లేక దేశికవిత బుట్టించి యనగా తెలుగుకవిత బుట్టించి యనిరే యైన, నాంధ్రవిషయమున తెలుగు నిలిపిరని మరల చెప్ప ననవసరము!—కాన దేశికవిత యన కర్ణాటకవితగూడ నంతర్భూతమగును! రాజరాజనరేంద్రుడు తెలుగుమాట యేమైనను కర్ణాటకవిత పుట్టించినా డనుట వట్టికల్ల. రాజరాజు తాతలనాటికే కన్నడమున అమోఘవర్ష నృపతుంగుని కవిరాజమార్గము (క్రీ. శ. 850) తత్పూర్వకవుల ననేకుల బేర్కొనుచున్నది. జైనవాఙ్మయ మాకాలమునాటి దాభాషలో కావలసినంత యున్నది. దేశికవిత యన నింకేమి యర్థ మిచ్చెదరు?

ఇక తెలుగునుగుఱించి: తెలుగుకవితను రాజరాజనరేంద్రుడు పుట్టించి యంధ్రవిషయమున నిలిపెనా?—అని నన్నయ్య భారతములోగలదా! రెండవరాజరాజు శ్రీకూర్మశాసనములో 'అంధ్రీచకార వర భారతసంశవృత్తం' అనినాడేకాని యాదికావ్యమును రచియింపించెననినాడా? నన్నయ నూఱిక భారతసంహితను తెనుగున రచియింపు మధికధీయుక్తిమెయి ననెనేకాని, యాంధ్రకవిత పుట్టించి యాదికావ్యము వ్రాయు మనినాడా? నన్నయ్యయు తా నోపినకొలది భారతభారతీ సముద్రము నీదుదు నన్నాడు: కాని యాంధ్రకావ్యము తొల్దొల్త పుట్టించుచున్నానని చెప్పుచున్నాడా? లేదే!

తత్సమకాలీనుడైన నారాయణభట్టు సంస్కృతకర్ణాటప్రాకృత పైశాచికాంధ్రభాషలలో గవిరాజశేఖరుడని నన్నయ్యయే దాను స్వయముగ వ్రాసినాడే. వీరిర్వు రేగురువువద్ద ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయము నభ్యసించిరోకదా!—మత్యమరాధిపాచార్యుడ నని తన్నుగుఱించి వ్రాసుకొన్నవాడు కావ్యవిధాతయేయైన కావ్యముఖమున నేల ప్రశంసించుకొనడు?

నన్నయ్యకు రెండువందల యేండ్లనుండి పద్యములు గలిగిన శాసనములు గన్పట్టుచున్నవి. కాని అవి దేశీయచ్ఛందోబద్ధములనియు, సంస్కృతవృత్త కవిత నన్నయయే ప్రారంభించినా డనియు నింకొక పుల్ల వేసినారు. అసలు, శాసనముల యుద్దేశ్యము దానధర్మముల ప్రశంస. అది యందఱి కెఱుకయగు నట్లుండవలెను కాన సుపరిచితచ్ఛందములలో మన ప్రాచీనకవులు వానిని వ్రాసినారు. నన్నయ్యభారతము పిమ్మట పుట్టిన సోమలదేవి శాసనము సీసపద్యములో నుండుటయేమి? సంస్కృతచ్ఛందోబద్ధమగు రచన లేకయా? దీర్ఘాసి శాసనము మాట యేమి? కాన నిట్లు వాదించువారితో మనకు పనిలేదు.

కాన 'సత్యాశ్రయునితొట్టి చాళుక్యనృపుల్' అనునదియే సత్యాశ్రమువలె గన్పట్టుచున్నది. దీనివలన నన్నయ్యకాలమునకు వందలేండ్లనుండి తెలుగుకవిత యుండెనని తెలియుచున్నది. ఇది కవి చరిత్రకారుడును నొప్పుకొనియున్నాడు. కన్నడ కవితయు నీకాలముననే పుట్టియుండును. నృపతుంగుడు పూర్వులగు వారి నెందఱినో పేర్కొనియున్నాడు.

మన వేంకటాదిత్యుడు నృపతుంగునికి సమకాలీనుడును గానగును. ఈకాలముననే పండరంగని యుద్ధంకి శాసనము పుట్టినది. అందు తరువోజ గలదు. వేంకటాదిత్యుడును దన కావ్యమున దరువోజలు వ్రాసియున్నాడు. మధ్యాక్కర లటుపిమ్మట ప్రచారమునకు వచ్చినవై యుండనగును. పండరంగని శాసనములో శిథిలద్విత్వ మున్నట్లే కుమారసంభవమున గూడ నున్నది.

నాటి పెక్కుశబ్దములు నన్నయనాటికి లుప్తములై పోయినవి.

ఇతని గురువు జంగము మల్లికార్జునుడుగూడ గొప్పకవి. ఇతని కృతులను కాలము తన పొట్టను బెట్టుకొన్నది. ఆమహాసాగరమునుండి యేతరంగము వానిని ఒడ్డున కీడ్చునో తెలియదు.

*   *   *   *   *

మన యాంధ్రకవిత నన్నయ్యయే పుట్టించినాడని పొరబడనిండు! నన్నయ్యకు బూర్వము గావ్యము లున్నవన్నవారిమాట లింద్రజాలములగునేమోయని వేటూరివారు జోస్యము చెప్పుచున్నారు. కాని కాలమే యెవరివి ఇంద్రజాలములో వెలిబెట్టగలదుగదా! "ఎక్కడిదొంగలక్కడే!" సంగములనాటి తొలకాప్పియరను తమిళచ్ఛందోవేత్తకాలమున తెలుగు తమిళముతో సరిసమానముగా నున్నదని, ప్రఖ్యాతతమిళ విమర్శకులు చెప్పుచున్నారు.

"Kakkaipadiniyar,also an ancient Tamil poet, mentions distinctly that Vadugu,the land where the Telugu language is current, formed the northern limits of Tamil; it will thus be patent that long before Tolakapiyar's times, Tamil and Telugu had been current side by side as two independent languages. To judge by the Tamil literature now available, Telugu would seem to be entitled to an antiquity equal to that of Tamil.

Pandit Raghavaiyangar, 'Tamils & Andhras'—*Vide* Triveni, vol. I, no. 2.

మఱియు వీరు నన్నయ్యకు ముందే యాంధ్రకవితాధారయను వారికిట్లు సమాధాన మిచ్చుచున్నారు:

'The Yapparungala Vritti' a renowned commentary which must be attributed to the 10th or 11th century, A. D., cites an old prosodical work in the Andhra language said to have been written by one Vanchi. Though the reading in the printed books is 'Vanji' some manuscripts may be taken to yield the reading 'Avaranji'—(Aparanji).

The existence of so early a prosodical Treatise show that the Andhra literature must have been rich. Here, we have proof positive that the absence in the present day of Telugu works earlier than those of Nannayya Bhatta (11th century A. D.) cannot support the view that there was no Telugu literature prior to his days.

—*I bid.*

తమిళములో 'యాప్పరుంగలవృత్తి' అను ప్రాచీనచ్ఛందోవ్యాఖ్యలో ఒక ప్రాచీనాంధ్ర చ్ఛందస్సు పరామృశింపబడినది. ఆవ్యాఖ్య ౧౦, లేక ౧౧ వ శతాబ్దముది. ఆఛందస్సు వ్రాసినయాత డపరంజి యనువాడు. మన పండితులెవ్వరు నీతని స్మరింప లేక పోయిరి.

ఈ ఛందస్సొక్కటియే 'మును మార్గకవిత' యను పద్యమున గల చాళుక్యరాజు రాజనరేంద్రుడు గాడని ముక్తకంఠముగ ఘోషించుచున్నది.

కుచేల

సి. కామేశ్వరరావు గారు

ముఖ్యపాత్రలు:—

పురుషులు

1. శ్రీకృష్ణుఁడు-ద్వారకానాథుఁడు
2. కుచేలుఁడు-అవంతీ నగరవాసి; శ్రీకృష్ణ [భక్తుఁడు
3. నారదుఁడు-దేవర్షి
4. నావికబాలుఁడు, కావడివాఁడు } ఛద్మవేషధారి శ్రీకృష్ణుఁడు
5. బిచ్చగాఁడు-కుచేలుని సంగడీఁడు
6. సాత్యకి-శ్రీకృష్ణానుజుఁడు
7. రాముఁడు, భీముఁడు-దొంగలు
8. రోగి

స్త్రీలు

1. రుక్మిణీదేవి-ద్వారకరాణి
2. వామాక్షి-కుచేలునిభార్య
3. సన్న్యాసిని-ఛద్మవేషధారిణి రుక్మిణీదేవి
4. సుశీల

ప్రథమాంకము

దృశ్యము ౧.

రాజమార్గము

[కుచేలుఁడు పాటపాడుచుఁ బ్రవేశించును]

సురంజీ(భైరవి)రాగము – ఆదితాళము

ప. జయజయ గోకులబాల – జయసకలాగమ మూల
దయయా మాం గోపాల – దీనం పాలయ బాల!

1. దేవ మయా చరిత మిదం – దీనధియా అపరాధం
శ్రీవసుధాధవ కృపయా – కేవల మిహ ధునీహి.

2. క్షుత్క్షామ దేహే – క్షీణ జగంతి నిరీహే
శిక్షాశిక్షితమోహే – వేదాంతాగమ గేహే.

3. జగదండకోటితనో – జగదుదరాంతరసుతనో –
అగణిత సంజాతమునో – అపరిమితాశ్రిత ధేనో!

4. వితర మ యీశ్వర కరుణాం-విఘటయ మోహావరణం
సతతం మే భవ శరణం – సాధయ సంసృతితరణం.

5. ఇతివిధినా పరిగీతం – శ్రుతివచసా హరిచరితం
యతినారాయణకథితం-యదుకులభూషణ ముదితం.

గీ. నీకృపాపారసముద్రాబ్ధినిండుఁదనము
తలుఁగునా యొక్క బిందువు కొలఁతనడిన,
నిన్ను వేఁడెదఁ జేదోయి నిటలతలముఁ
జేర్చి, నందనందన, దరిఁ జేర్పు నన్ను.

[పాటపాడుచు బిచ్చగాఁడు ప్రవేశించును]

ఎన్నిజన్మము లాయెనో
నేటి కెందెందు జన్మించినానో,
నన్ను దరిఁ జేర్పఁగదవే
యికనైన నాతండ్రి నారాయణా!

బిచ్చగాఁడు

కుచేలా, హరిప్రేమామృత పానమున నున్మత్తుఁడవైతివి. నీముఖమున దివ్యతేజము స్ఫురించుచున్నది. నిక్షిప్తధనము దొరికినదా ఏమి? నీవంటిభక్తునికి హస్తగతము కాకుండిన మఱి యెవ్వరికి లభించును!

కుచేలుఁడు

తమ్ముఁడా, అది నిక్షిప్తధనము కాదు; అది యొక యమూల్యరత్నము. ఆరత్నమూల్యము బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులకైన గణింప నలవికాదనిన నావంటి యధమునకు గణింపఁదరమా?

నిజముగా శ్రీహరి నాయెడ దయాప్రసన్నుఁడై యాయనితర సులభసాధ్య ధనమును బ్రసాదించునా?—

(భావావేశమున) ఓబృందావనచంద్రా!

గీ. విశ్వవేదాంత వీథుల విహరణంబు
సలుపు నడుగుఁదమ్ములకుఁ, బ్రశాంతి (?)
భరిత, త్రిభువనాధార, శుభ్రప్రసార
లోచనములకుఁ గృష్ణ! కేల్దోయి మోడ్తు.

గీ. మునులు కన్నులు మోడ్చి కాంచినయమోఘ
కాంతి, గోపకామినులు నిరంతరంబు
హృదయముల నింపుకొను కమనీయకాంతి,
కనులు చల్లఁగ నెన్నఁడు గాంచఁగలనో.

బిచ్చగాఁడు

(స్వ) హరీ, హరీ! యని రాత్రింబగళ్లు నఱచు వీనివెఱ్ఱికి మేరయున్నదా? వీథిలో హరి, సంతలో హరి, ఎల్లప్పుడు నెల్లచోటుల హరిశబ్దమే! ఇట్టి వెంగలితో నాకెట్లు సరిపడును? వీనికి హరిచింత; కడుపుచింత నాకు. ఆలుబిడ్డల నెట్లు పోషింతును, ఇల్లు వాకిలి నెట్లుపరిపాలింతును, అనుచింత నాది; వీనికో రాత్రింబగళ్లు హరిచింత. ఇట్టివానితో మాటలాడుచుండిన మూట నిండునా? ఈరోజులలో మాటతోఁ బనియేమియును లేదు; మూటయే సర్వస్వము. మూట నిండుసదుపాయము వెదుకనివాఁడు నిరర్థకజీవి. నేనింక మసలరాదు. ప్రొద్దెక్కినది. (రెండడుగులు నడచి) ఈకుచేలుఁడు నితాంత దరిద్రుఁడయ్యు మహనీయ త్యాగమూర్తి. పెక్కుసారు లీవిశాలనగరమున రిక్తహస్తములతో గృహోన్ముఖుఁడనై పోవునపుడు, మహోదారమూర్తి యీకుచేలుఁడు తన ముష్టిగింజలను నాచెంగున ముడివేసి శ్రీహరీ! యనియానంద తాండవ మొనరించి యుండెను. తనకడుపునిండకుండినను, పరులయాకలి చూచి సహింపలేని దయాశీలుఁడు; పరోపకారపరాయణుఁడు.

(ప్రకాశముగా) కుచేలా! హరినామరసాస్వాదనమున నాఁకలి మఱచితివా?

కుచేలుఁడు

తమ్ముఁడా, జన్మజన్మాంతరములనైన నాకీయాఁకలి తీరునా? ఓ పురుషోత్తమా! అనంత కల్యాణ గుణాభిరామా!

బిచ్చగాఁడు

(స్వ) వీనితో నిట్లు మాటాడుచుండిన ముష్టిగింజలు మునుఁగుటయేకాని మఱియెట్టి లాభమును లేదు.

(ప్రకాశముగా) కుచేలా! నీవు హరినామస్మరణముఁ జేయుచుండుము. దాత బిచ్చగానికై యెదురుచూచుచుండు ననుకొంటివా? మన పొట్టనిండకుండిన వానికిఁ గొఱఁతవాటిల్లునా? నేఁబోయి వచ్చెదను.

కోఁతికి జలతారు కుల్లాయి యేటికి,
విరజాజిపూఁదండ విధవకేల?

(నిష్క్రమించును.)

కుచేలుఁడు

నన్ను సుస్థిరనిర్వాణపదవీచ్యుతు నొనరింప నెంద ఱెందఱు నిష్ప్రయోజనప్రయత్నము లొనరించుచున్నవారలు! ఈనడివీథిలో నాగోకుల

చూడామణిని స్మరించుటకు నా కధికారము లేదా? నానయన చకోరచంద్రుని, నాముద్దుల గోపబాలుని, నాచిన్ననాటి చెలిమికానిని, నాహృదయమున నారాధించు భాగ్యమునాకు జన్మజన్మాంతరములఁగూడ లభించుఁగాక! ఓ యదువంశరత్నమా, గోపాలచూడామణీ!

సౌరాష్ట్రరాగము - ఆదితాళము

ప. శరణం భవ కరుణాం మయి కురు దీనదయాళో,
కరుణారస వరుణాలయ కరిరాజకృపాళో!

అ. అనునా ఖలు విధినా మయి సుధియా సురభరితం,
మధుసూదన మధుసూదన హర మామక దురితం.

1. వరనూపురధర సుందరకరశోభితవలయం
సురభూసురభయవారక ధరణీధర కృపయా,
త్వరయా హర భర మీశ్వర సురవర్య మదీయం
మధుసూదన మధుసూదన హర మామకదురితం.

[నిష్క్రమించును.]

దృశ్యము. ౨

[నిజకుటీరాంతరమున కుచేలుఁడు]

2. ఘృణిమండలమణికుండల ఫణికుండలశయన
అణిమాది సుగుణభూషణ మణిమంటపసదన,
వినతాసుత ఘనవాహన మునిమానసభవన
మధుసూదన మధుసూదన హర మామకదురితం.

3. అరిభీకర హలిసోదర పరిపూర్ణ సుఖాబ్ధే
నరకాంతక నరపాలక పరిపాలిత జలధే,
హరిసేవక శివనారాయణతీర్థ పరాత్మన్
మధుసూదన మధుసూదన హర మామకదురితం.

4. ఎవని యున్నరూపెఱుఁగక ఋషులు సురలు
సర్వవిదుఁ డని యెలుఁగెత్తి చాటినారొ,
యొవఁడు దుఃఖౌఘఘంబని యెఱుఁగఁజేయు
శ్రుతులు, నతని సద్గతిని సన్మతినిఁ దలఁతు.

గీ. యదుకుల మణిదీప మగుచు నవతరించి,
పార్థసారథియై ధరాభర మణంచి,
యే ప్రవీణుఁడు ధర్మసంస్థాపనంబు
నెఱపె; నాచిరంజీవి నేమఱక తలఁతు.

(వామాక్షి ప్రవేశించును)

వామాక్షి

(స్వ) ఆహా! పేదఱికంబుకంటెఁ గరంబు భరంబైన దురితంబు గలుగునే?

గీ. రూపమును మాపు; నెడలేని పాపచింతఁ
గలుగఁజేయు; నుద్యోగముఁ దలఁపనీదు;
మానముఁ గృశింపఁగా బ్రతిమాలిపించు;
లేమికంటెను దుర్గతి లేదు జగతి.

అనంతదారిద్ర్య పీడాగ్రస్తులమై యెన్నాళ్లిట్లు దురపిల్లువారము! విపులసంసారమున సుఖాభావయోగమునకు మా పేదకుటుంబమే నిర్దేశింపఁ బడినదా? జీవనసుఖానుభవము మాకు గగనకుసుమప్రాప్తియేనా? సాందీపఋష్యాశ్రమంబున మేము గడపిన దినములు మఱచిపోవుదమన్నను మఱపునకు రావు. ఆహా! ఆదివ్యాశ్రమనివాస మెంత శాంతిదాయకము! ఇప్పు డీబిడ్డలతో నియ్యాశ్రమవాస మెంత విపరీతముగా నున్నది! (భర్తనుజూచి) రాత్రింబగళ్లు శ్రీహరీ! శ్రీహరీ! యని యీ మహాత్ముఁడు బాహ్యజగంబు మఱచియుండును. ఈతని యనూనపదవీ ప్రాప్తికై సంతోషింతునా? చిఱుతప్రాయంపు బిడ్డల పేదఱికంబు నకై దుఃఖింతునా? సాందీపమునిచంద్రుని యాశ్రమోపాంతమున నే శ్రీపదములసందర్శన మయ్యెనో, యాశ్రీపదముల నాశ్రయించిన దుఃఖాంధకారము దూరముకాకుండునే? అబ్బం

దావనవనధిపూర్ణచంద్రుని సందర్శించి సిరులు వేఁడినఁ గరుణింపఁడా? లక్ష్మీనిలయుని యనుకంపాతిశయమున సకలకళ్యాణములు చేకూరఁగలవు. ఆతఁడు భక్తవరదుఁడు; మేమాశ్రితులము. విశేషించి నాప్రియభర్త కాతఁడు కడుంగడుఁగూర్చు నెచ్చెలికాఁడు. అవశ్యము మా మొఱాలించును.

(ప్రకాశముగా) నాథా! ఇదియేమి? నిరంతరధ్యాన మగ్నులరైయుండిన సంసారచక్ర మెట్లు దిరుగును? ఆలుబిడ్డలు లేనివారు తపోనియమంబుఁ బాటించినఁ జెల్లుఁగాని, గృహస్థులకీ యప్రతిమానప్రతిభ చెల్లునే? తల్లిదండ్రులఁ గలిగియు లేనివారైరి మన యీ చిఱుతప్రాయంపు బిడ్డలు! వీరి దుర్దశ కనుమాత్రమైనఁ జలింపరేమి! మనము బ్రతికి యుండఁగనే మనబిడ్డలు దిక్కుమాలిన వారలగుదురా? కడుపుతీపి యెఱుంగని మిమ్మే మనంగనేర్తు? శిశువులగోడు గమనింపని పితృహృదయము దోషభూయిష్ఠమని యార్యులు వచింపరే? నాథా, పిల్లలముద్దు చెల్లింపలేక పోయితిని కదా యని నాగుండె నీరయి చలించుచున్నది. ఆఁడుదానను; అబలను; పవిత్రవిప్రకులమున జనించినదానను; పరమపవిత్రులరగు మీచేయిఁ బట్టినదానను; పుత్త్రవతిని. నే నెట్లు దేహియని నడివీథిలోఁ జలచూపఁగలను? పురుషుఁ డుద్యోగనిపుణుఁడు; స్త్రీయాతని యాశ్రితప్రాణి. మి మ్మాశ్రయించి మీ పౌరుషభంగ మెట్లు కావింప నేర్తును? మహాత్మా, నా యలజడి కైవ మెఱుంగు! (కన్నీరుదుడుచుకొనుచు)

సీ. నారగోచులెకాని నాఁకెంపుఁగోకలు
బుడుత లేనాఁడైనఁ దొడుగుకొనిరె?
పాలపూసలెకాని బంగారు నగలు నా
బిడ్డ లేనాఁడైనఁ బెట్టుకొనిరె?
పేఁదగంజియెకాని పిలికినపాలు నా
తనయు లేనాఁడైనఁ ద్రాగినారె?
ఆఁకులందునెకాని యపరంజిగిన్నెల
నిసువు లేనాఁడైన మెసవినారె?
పేఁదవారలు లేరె? ఇవ్విధమ యధమ
గతులు గాంచినారె? మఱి సుఖంబు మనకు
విధి లిఖింప లేదె?—సిరుల విఱ్ఱవీఁగు
పొరుగు వారలు చేసిన పుణ్యమేమి?

కుచేలుఁడు

అబలా, నీ వెడఁగుమాటలు మానవుకదా? అజ్ఞానజనితదుఃఖము నుపసంహరింపుము. జగములు నిర్మింప, రక్షింప నిర్వాణదాయకుండగు శౌరియే కర్త. మృగములకు మేఁత బెట్టినవాఁడు, నట్టడవుల వృక్షములకు నీళ్లుపోసినవాఁడు, ఱాతిలోఁ గప్ప కాహారమిడినవాఁడు మర్త్యులకుఁ బట్టెఁ డన్నమిడఁడా?

వామాక్షి

నాథా, ఈ రిక్తవేదాంతములవలనఁ గడుపు నిండునా? దైవమానుషములు సమములని యెఱుంగరే! పంచభక్ష్యాన్నములు పళ్లెరమున నిడి భుజింపకున్నఁ గడుపు నిండునా? మీరు శ్రీహరిని నమ్మిన నిష్కాములు; మేము మిమ్ములనమ్మితిమి. మమ్ము రక్షించుట మీకుఁ బరమధర్మము. మా 'కన్యథా శరణం నాస్తి!'

శ్రీకృష్ణుఁడు మీ చిన్ననాఁటి నెచ్చెలి. ఆతని దర్శించిన బహువైశ్వర్యములు ప్రసాదించును.

కుచేలుఁడు

(సవితర్కముగా) వామా, నీ మృదువచనములు నాహృదయమును సంతోషతరంగములఁ దేల్చివేయుచున్నవి. నీ యీ యుపదేశమునఁ దీర్థమును స్వార్థమును ఘటిల్లును.— కాని, (మౌనమూనును.)

వామాక్షి

నాథా, ఊరకుంటి రేల?

కుచేలుఁడు

వామా, సర్వనదీనదాంబువులకుఁ బట్టయిన వారాశికి మంచు బిందువులు బరితోషమును గూర్చునా? సర్వసంపన్నుఁడగు హరికిఁ గానుక లీయ మనమెంతటి వారము! ఇచ్చినను, అది లాభమే యతనికి? కాని చంద్రునకు నూలు పోఁగన్న సామెతవినలేదా?

వామాక్షి

(స్వ) సాందీపఋష్యాశ్రమంబున మేము వసించిన దినములందు నందానందుఁడు నన్నుఁ జేరంజేరి, "అమ్మా, నీవిచ్చిన యడుకులు దినుటకు నా కెంతయో యభిలాష" అని యడిగి పుచ్చుకొనెడువాఁడు. మా పేదకుటుంబమున నాతనికిఁ బ్రియమైన వస్తువేమికలదు. నేఁడు నేనుపవసించి, ధాన్యములు మిగిల్చి యడుకులు దంచి, ప్రేమోపహారముగా శ్రీకృష్ణదేవున కంపెదను. ఆతఁడేల నిరాకరించును? మా పేదఱికము జగద్విఖ్యాతమేకదా?

(ప్రకాశముగా) నాథా! నిజము, మన మాతని కేమైన నీయకున్న మన కాతఁడేల సంపదలిచ్చును? ముంజేయి యాడినఁ గదా మోచేయి యాడును. ఆ జగదానందమూర్తి కొఱకు నివ్వరియడుకులు సేకరించెదను. మీ చేలమున ముడిచికొని పొండు.

కుచేలుఁడు

మగువా, నీవొసంగ నెంచిన కానుక కేమి గాని, నీ యుదారహృదయమునకు ధన్యవాదము! నీవు లోనికరుగుము. నేను పూజావిధానము ముగించి భోజనమునకు లేచెదను.

[నిష్క్రమింతురు.]

దృశ్యము. 3

ద్వారకారాజసౌధము

[చింతానిమగ్నుఁడై శ్రీకృష్ణుఁడు ప్రవేశించును]

కృష్ణుఁడు

కుచేలా, నీపేదఱికము నా యేకాంతహృదయమును గలంచివేయుచున్నది. ఈ రాజ్యభోగము విషతుల్యమై పొడకట్టుచున్నది. నీవంటి బ్రాహ్మణుఁడేకదా నా యిష్టదైవము; నా యిలువేల్పు. నీదారిద్ర్యదుఃఖభంజనమునఁ గదా నా సుఖసర్వస్వము. భక్తుని సామాన్య దుఃఖమున నాదుఃఖ మసామాన్య మగును. సఖా, నీ యాశీర్వాదమున నీ దుఃఖమోచనముఁ గావించెదను.

(రుక్మిణీదేవి ప్రవేశము)

రుక్మిణి

నాథా, మీసరసవదన మేటికి విరసంబై యూపట్టుచున్నది? ఎవ్వని యార్తస్వరము హృదయకుహరమునఁ బ్రతిధ్వనించు చున్నది? ఆర్తత్రాణపరాయణా! ఎవ్వని కెట్టి యాపద సంభవించెను?

కృష్ణుఁడు

ప్రేయసీ, ఆపదకాదు; సంపద!

రుక్మిణి

ధన్యుఁ డాభాగ్యవంతుఁడు! సంపత్సమయమునఁగూడ మిమ్ము స్మరించుచుండెనా?

కృష్ణుఁడు

ఆమహాపురుషుఁ డొకదరిద్రబ్రాహ్మణుఁడు; నా చిన్ననాఁటి నెచ్చెలి.

రుక్మిణి

దరిద్రుఁడు సంపన్నుఁడయ్యె నెట్లు?

కృష్ణుఁడు

ఎవ్వాఁడు నిష్కాముఁడై నాధ్యానమున నీరవనిశ్చలుఁ డగునో, యాతఁడు దరిద్రుఁడయ్యు సంపన్నము పేతుఁడు.

రుక్మిణి

ఆమహనీయుఁ డెవఁడు?

కృష్ణుఁడు

మగువా, నీవాతనిఁ జూచియుండలేదు. కొలఁది దినములలో మన కాతని దర్శనభాగ్యము లభింపఁగలదు.

(పాటపాడుచు నారదుఁడు ప్రవేశించును)

ముఖారిరాగము - ఆదితాళము

గోవర్ధనగిరిధర గోవింద,
గోకులపాలక పరమానంద.
శ్రీవత్సాంకిత శ్రీకౌస్తుభధర,
భావికభయహర పాహిముకుంద. గో.

కృష్ణుఁడు

దేవర్షీ, త్రిభువనముల నెట్టి యలజడియును లేదుకదా?

నారదుఁడు

ప్రభూ, నీకరుణాతిరేకమున జగంబుల నిత్యకళ్యాణ మగును.

కృష్ణుఁడు

మీరాకకుఁ గారణమేమి?

నారదుఁడు

దేవా, ఉద్దేశపూర్వకముగా నీ సమక్షమున కరుదెంచుటలేదు. చాలకాలమునుండి మర్త్యభువనమునకు వచ్చియుండలేదు. ఆకారణమున మనంబు నిలకడలేనిదయ్యె. జగత్పిత వగు నిన్నును, లోకమాతయగు రుక్మిణీదేవినిఁజూచి పోదమని వచ్చితిని. (రుక్మిణి నుద్దేశించి)అమ్మా, ఎన్నాళ్లిట్లు ద్వారద్వారములఁ దిరుగ నాకు విధించితివి?

రుక్మిణి

శూన్యహృదయుండవై తిరిగిన బాధలేదు. నీ వడుగిడినచోటఁ గలహబీజములు వెదచల్లుచుందువు. నారదా, నిన్నుఁజూచిన నా కెంతయో భయమగుచుండును.

కృష్ణుఁడు

అవును. ఆనాఁడు పారిజాతకుసుమము నర్పించి మాయింట శాంతిభంగముఁ గలిగించితివి. చక్కఁదనములసీమ మాసత్యభామయు, సాధుశీల రుక్మిణీదేవియు నా లతాంతము కారణమున నెట్టి యలజడి పడిరో, నే నెన్నఁటికిని మఱవఁజాలను. నారదా, నిజముగా నిన్నుఁ జూచిన నాకుఁగూడ భయమగుచుండును.

నారదుఁడు

ఆహా! నేధన్యుండ నైతిని! ఎవ్వాని నామస్మరణ మాత్రమున సమస్తభయములు దూరమగునో యాతఁడు నన్నుఁజూచి భయపడునేని, నా మాహాత్మ్యము వర్ణనాతీతముగదా? తల్లీ, భయకారణ మేమియునులేదు. నే నూరకయే యిట కరుదెంచితిని. దాసునిపై నీలాపనిందలు మోపఁదగునా?

కృష్ణుఁడు

(నవ్వుచు) మునికులనాయకమణీ, చాలదినములకు మఱల మాద్వారకకు వచ్చితివి. కొన్ని దినము లీసౌధమున విశ్రాంతి వడయుము. నేనిప్పు డొక మహత్తరకార్య నిర్వహణమునకై పోవుచున్నాను. జాగు సేయరాదు

నారదుఁడు

నీముఖమున నావేగము స్ఫురించుచున్నది. నీవు సంకల్పించిన కార్యము నిశ్చయముగా గురుతరమై యుండును.

కృష్ణుఁడు

కార్యము నిశ్చయముగా గురుతరము. నీవు స్వర్గ మర్త్య పాతాళముల నిరంకుశభ్రమణ మొనరింతువు. నీకు గోచరింపని దుర్లభ పదార్థ మేదియును లేదు; గాని నీవెన్నఁడును గని విని యెఱుంగని యపూర్వవస్తుప్రదర్శనము గావించెదను. ఆకారణమున నేఁ డింతయస్థిర మనస్కుఁడ నైతిని.

నారదుఁడు

దేవా, స్వర్ణముహూర్తమున నేను బయలు దేరితిని!

ఆనందామృత వారిధి ఖేల,
అలఘుపరాక్రమ అనుపమలీల,
శ్రీనందాత్మజ శ్రితజనపాల,
శ్రీకరకిసలయ లాలనలోల. గో.

(నిష్క్రమించును.)

కృష్ణుఁడు

ప్రేయసీ, రమ్ము పోదము.

[నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయాంకము

దృశ్యము. ౧

నదీతీరము

(పథిక వేషధారి కుచేలుఁడు ప్రవేశము)

కుచేలుఁడు

ప్రళయ సమయ సముద్రగర్భమువలెఁ దరంగములు విశ్వమును గబళింప నెగయుచున్నవి. వినీలమేఘమాలిక లాకసమును గప్పివేయుచున్నవి. ఆహా! ఎట్టి భయంకరదృశ్యము! నే నెట్టి విపదంధకారమునఁ బడిపోయితిని. స్త్రీ బుద్ధి ప్రళయకారణము గాకుండునే?

ఈ వృక్షమూలమున క్షణకాలముఁ గూర్చుం డెదను; నావికుఁ డెవ్వఁడేని కానవచ్చునేమో. (కూర్చుండి) ఆహా! ఈ సెలయేఱు దాఁటుటే యింతకష్టముగదా! సుదీర్ఘమును, గభీరమును నగు భవనది నెట్లు దాఁటనగును! ఆ చెలిమి కానికే గోచరము. కృష్ణా, వసుదేవనందనా! (జపతత్పరుఁడగును.)

(నావికబాలునివేషము ధరించి కృష్ణుఁడు ప్రవేశించును)

నావికబాలుఁడు

ఆలుబిడ్డలును అన్నదమ్ములును
అప్పటి కప్పుడె సుమ్మీ,
కాలకర్మమున గాటికిబోయిన
కలిసిరారు నీ వెంట!

కుచేలుఁడు

ఆహా! ఈ లోకోత్తర మధురగాన శ్రవణమున నాప్రాణము శాంతిసంతోషములలో మునిఁగి పోవుచున్నది.

నావికబాలుఁడు

సారహీన మీసంసారాంబుధి
సారెకు మునిగెద వేలా?
తీరము సేరెదు కోరిక లుడిగిన,
తెలివి తప్పితివ చేలా?

కుచేలుఁడు

ఆహా! ఇట్టి మనోమోహనగీతము నే నెన్నఁడు నాలించియుండలేదు.

నావికబాలుఁడు

బాబయ్యా, దణ్ణాలు! దణ్ణాలు! నది దాటా ల్సి ఉంటే బేగిరా.

కుచేలుఁడు

ఈ దుర్దినమున, నీజడివానలో, నీవఱదలో నీ వెట్లు సాహసించి పడవ నడుపుచున్నావు! నీచిఱుతప్రాణమునకు భయములేదా! మహా నందమూర్తివై పాటలుకూడ పాడుచున్నావు!

నావికబాలుఁడు

బాబయ్యా, బయపడితే మాపని సేసేవా ళ్లోరు? ఎండావానా, గాలీముసురూ, అని ఇంటికాడ కూకుంటే పొట్ట నిండుతాదా? తాతలనాటి మాటుంటే హాయిగా తిని కూకోమా?

కుచేలుఁడు

నీయిల్లెక్కడ? నీపేరేమి?

నావికబాలుఁడు

నాపేరు "అనాది;" నా యిల్లా?—

కుచేలుఁడు

ఇల్లా? యని యూరకుంటివేమి? నీకిల్లులేదా?

నావికబాలుఁడు

నేనెక్కడుంటే అక్కడే నాయిల్లు.

కుచేలుఁడు

ఇదేటిమాట! నీతలిదండ్రు లున్నారా?

నావికబాలుఁడు

నాకామాట తెల్దు. నాకోరు నేను.

కుచేలుఁడు

ఇది మఱియు నాశ్చర్యముగా నున్నది. నీవు స్వర్గమునుండి జారిపడితివా?

నావికబాలుఁడు

ఏమో, పుట్టినప్పుడు గ్యానం ఉంటాదా బాబయ్యా!

కుచేలుఁడు

(స్వ) బాలకుఁడు వెఱ్ఱివాఁడా? లేక నా యీ జరాజీర్ణ కళేబరమునుగాంచి హాస్యము లాడు చుండెనా?

(ప్రకాశముగా) నీవు నన్ను నదిదాటింపఁ గలవా?

నావికబాలుఁడు

రా బాబయ్యా, కన్నుమూసి తెరిసినంతలో ఆవలి ఒడ్డు సూపిత్తాను. పెద్దపెద్ద జాలారోళ్లు నాతో పందెమోసి ఓడిపోయారు ఓడనడప డంలో. వరదొత్తే బయమేటి-జగమంతా సంద్ర మైనా బయంలేదు.

కుచేలుఁడు

బాలకా, ధన్యము నీసాహసము!—కృష్ణా, నీ భక్తుఁడను; నిన్నే నమ్మితిని. నిన్ను నమ్మి యెవఁడు తరింపలేదు!

నావికబాలుఁడు

ఏటాలోసిత్తున్నావు? బేగిరా బాబయ్యా!

కుచేలుఁడు

(నావయెక్కి) చావో, బ్రతుకో! నుదుట నెట్టి వ్రాఁత కలదో!—కృష్ణా, కృష్ణా!

నావికబాలుఁడు

(నావనడుపుచు) బాబయ్యా! వణుకుతా వేటి?— నాకు నాలుగుడబ్బులు దొరుకు తాయా?

కుచేలుఁడు

ఏమిరా, డబ్బునుచుంటివి? దరిద్రబ్రాహ్మణుఁ డను. నాదగ్గర డబ్బెక్కడ?

నావికబాలుఁడు

(నవ్వుచు)

దగ్గర నేదు డబ్బు
నావెక్క-డాని కుబ్బు!

కుచేలుఁడు

కాసుకు బదులుగా నిన్నాశీర్వదించెదను. నేను గర్భదరిద్రుఁడను; బ్రాహ్మణుఁడను; నీకు దయ కలుగదా?

నావికబాలుఁడు

చరే! మంచి ఆచీర్వాదం చెయ్యి, జాలారి పిన్నోడు మంచి మేడకట్టాలని.

కుచేలుఁడు

(సహర్షముగా) బాలకా, భగవానుఁడు నీ మనోవాంఛను పూర్ణ మొనరించును గాక! నీ కశేష మంగళప్రాప్తి యగునుగాక! (నావ మునుఁగనుండుటఁ గాంచి) బాలకా, బాలకా, నావ కదలుచున్న దేమి? అయ్యో! అయ్యో! మునిఁగిపోవుచున్నది!—

నావికబాలుఁడు

బాబయ్యా, మఱి నాసేతకాదు. తెడ్డు నడిపి నడిపి నాసెయ్యి ఇరిగిపోయింది. నువ్వే చనం లో నా వెక్కావో! నాపుట్టిమునిగింది.

కుచేలుఁడు

నిజమా! నిజమా! నీ పుట్టిమునుఁగుటే కాదు; నాపుట్టికూడ మునిఁగినది. ఇంట సురక్షిత

ముగ నున్న మా వామాక్షి పుట్టికూడ మునిఁగినది! — బాలకా, మఱి యెట్టి యుపాయమును లేదా?

నావికబాలుఁడు

మఱి నేదు బాపనయ్యా, మఱిదారి నేదు. నీ దేవుణ్ణి తలుసుకో, బాపనయ్యావు కదా. ఏమో పిలుత్తే దేముఁ డినఁడా?

కుచేలుఁడు

నా దైవము శ్రీ కృష్ణభగవానుఁడే! ఆతని దయతప్ప విముక్తిమార్గ మింకేమియును లేదు. ఓ కృష్ణా, ఆపద్బాంధవా! మమ్ము రక్షింపుము. (నావ సమముగా నడచిపోవును.)

నావికబాలుఁడు

బాబయ్యా, మఱి బయం నేద. అదిగో, ఒడ్డు కనపడుతోంది.

నమ్మిన వోళ్లూ నమ్మని వోళ్లూ
నన్ను సేరగలరు,
నమ్మి నమ్మనినాయ నమ్మలు
నన్నెఱుంగ లేరు.

[నిష్క్రమింతురు.]

దృశ్యము. ౨

అడవిదారి

(ప్రవేశము-కుచేలుఁడు)

కుచేలుఁడు

ఆఁడుదానిమాటవిని నేనీ విపదంధకారమునఁ బడిపోయితిని. ఆగోపాలబాలుని యవ్యాజ కారుణ్యముననను, ఆనావికబాలుని యద్భుత సాహసప్రదర్శనముననను నాకు జలగండము తప్పినది. (నలువైపులు పరికించి) ఒత్తుగాఁ బెరిఁగినవృక్షలతాగుల్మముల దట్టంపునీడలీవన ప్రదేశమున సూర్యకిరణములకుఁ దావొసంగుట లేదు. అంతయు నంధకారమయము. ముం దడుగిడుదమన్న దారికనబడదు. ఇప్పుడేమి సేయుదును? — హా! శ్రీహరీ! (కూర్చుండి) కృష్ణా, రుక్మిణీవల్లభా,

సీ. శరదిందుచంద్రికా సమమైన మృదుహాస
కాంతితో మధురవీక్షణముతోడ
శ్రుతిసౌఖ్యసంధాన సుకుమారవేణుని
స్వనముతో కరుణారసంబుతోడ
ననుకంపు జిగి పెంపు నినుమడించెడుముద్దు
మోవితో చందురుమోముతోడ
భువనమోహనవేష భూషణరూపవి
భ్రమముతో నీలగాత్రంబుతోడ
దేవకీవసుదేవుల జీవరత్న
మమలమతిరుక్మిణీహృదయాబ్జమిత్రుఁ
డఖిలలోకాధినేత, నాయాత్మసఖుఁడు
కృష్ణదేవుఁడు సాక్షాత్కరించుఁగాత!

(కన్నులుమూసి ధ్యాననిమగ్నుఁడగును)

(రాముఁడు భీముఁడు-ప్రవేశింతురు)

రాముఁడు

భీమా, బెబ్బులి యుబ్బునడంచిన నాదెబ్బ చూచితివికదా?

భీముఁడు

(ఆశ్చర్యానందముల నభినయించి) రామా, చూడు, ఆచెట్టుక్రింద దట్టంపునీడలో నెవ్వఁడో ముక్కుమూసికొని కూర్చున్నవాఁడు. వానిపెడ తెక్కలు విఱిచికట్టి—

గ్రంథము లన్నియు కవితాగ్రథితము లయ్యును ఒకదానికి పురాణమని, ఒకదానికి ప్రబంధమని, ఒకదానికి నాటకమని, ఒకదానికి శతకమని- యిటులు వ్యవహారము వివిధముగా నున్నది.

పురాణము

ఇది కొన్ని యేండ్లు, కొన్ని మాసములు చదువఁదగిన మహాగ్రంథము: కొన్ని జగత్తుల కూడలి; శాస్త్రములకు ఏకసభ; కథలకు కాణాచి; నీతులకు నిధి. అందు కవి తన కవితా స్పర్శమణి సోఁకించి ప్రతివిషయమును కవితగా మార్చివైచినాఁడు. ఇఁక-

ప్రబంధము

ఒకనాఁడుగాని, కొన్నాళ్లుగాని చదువఁదగినది. నాటకము కొన్ని గంటలు చూడఁదగినది. ప్రబంధమునందును, నాటకమునందును పురాణమునందువలెఁ గాక ఒకకథయే యుండును. ఆంతరాళికముగా మరొకకథ యున్నను అదియు ప్రధానకథకు అంగముగనే యుండును.

వానియందు కొన్ని నియతపాత్రములను సృజించి మనోవృత్తులను స్ఫుటముచేసి రసప్రవాహమున ప్రవేశించు సహృదయుల మనస్సను నావకు కవి కర్ణధారుఁడై యుండును.

ఈగ్రంథములం దన్నిటియందును కవి కథకుఁడైనను కానఁబడక నిలీనుఁడై యుండును.

శతకము

నందు విడిగా నాయికానాయకుల కల్పన లేదు; శృంగారశతకములందు ఉన్నను కవియే నాయకుఁడు, కథకుఁడును. భక్తిశతకములందు తన భక్తికి తానే కథకుఁడు.

అన్యోక్తి

ఉ. ఈకలు నల్లనైనవని
యెంచి విశాల రసాలశాఖ యు
త్సేకముతోడ నెక్కి- వికసించి ఫలంబులు నీవు మేయుచున్
గోకిలరీతి నుందు నను
కొన్నను నంటివి కాక పాపపుం
గాకమ! నీకు నమ్మధుర
గానము గల్గునె యెన్ని వల్కినన్.

ఇత్యాదులందు కవియే నిందకుఁడు గాని, భూషకుఁడు గాని; కవియే కథకుఁడును.

అన్నియు బంగారుతోడనే చేయబడినను హారమని, కంఠెయని, నాగరమని, జిగినియని, గొలుసని భిన్నవ్యవహారము కలదు. అయితే ఇది యెల్లను బంగారమే. 'వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్.'

భావకవిత్వ (లిరిక్) చిహ్నములు

సామాన్యము ౫౦-౬౦ పద్యములతో ముగియును. అమరుకము, గాథాసప్తశతి, ఆర్యాసప్తశతి మొదలగువానియందు ఒకొక్క పద్యమే. కొన్నికొన్ని చోట్ల ఏఁబదివఱకును కలవు. ఇది సంఖ్యావిషయము.

దీనిని కొన్ని నిమిషములలో చదివికొనవచ్చును. కొన్ని సంవత్సరములు మఱవకుండ నుండవచ్చును.

ప్రబంధమునందుఁగాని, నాటకమునఁ గాని ఒకకథయే యైనటులు దీనియందు ఒకటియే

రాముఁడు

(పరికించిచూచి) సెబాస్; భీమా, పిల్లివలె, గుడ్లగూబవలె చీకటిలో నీచూపు లానఁగలవు!

(కుచేలుని సమీపింతురు.)

కుచేలుఁడు

(కన్నులువిప్పి, తస్కరులఁజూచి స్వ.) కృష్ణా! నీమధుమయరూపమును జూపుమని ప్రార్థించి నందుకు నాపైఁగోపమా! ఆహా! ఎట్టిభయంకర హృత్కంపమాన ప్రళయాభీలదృశ్యము! సంపత్కుబేరులగు బేహారులు ధనరాసులు సంగుప్తముఁ గావించుకొని ప్రయాణము సేయుదురు. వారివలెనే నేనుగూడ నవరత్నములు మూటగట్టుకొని పోవుచున్నానని వీరుభావించి నానిలువెల్లఁ బరికించుచున్నవారలు. ఆహా! వీరి విశ్వాసమునకును, అవిశ్వాసమునకును దారతమ్యము లేదుకదా?

(ప్రకాశముగా) అయ్యలారా, నావద్ద హరినామముతప్ప, శ్రీహరిపై నచలవిశ్వాసముతప్ప-నొండుధనం బేమియును లేదు. మీరేటికి వ్యర్థసందేహమున నూఁగులాడెదరు?

రాముఁడు

(మొలనుండి చూఱకత్తిదూసి) ఇచ్చెదవా, చచ్చెదవా?

భీముఁడు

సగము చచ్చితివి; ఇచ్చెదవా, లేదా! విచ్చుకత్తితో నీపీక నుత్తరించెదము.

కుచేలుఁడు

పౌరుష మింకేమికలదు? హా! శ్రీహరీ! కృష్ణా! ఆపదుద్ధారకా!

(రాముఁడు కుచేలు నాక్రమించి, యటుకుల మూట దీసికొని)

రాముఁడు

భీమా, ఈరూకలమూట విప్పి లెక్కపెట్టుము.

భీముఁడు

కాసైన లేదని బాసచేసిన వేసగాఁడు.

(మూటతో నడిచిపోవును.)

(రాముఁడు కుచేలుని నిరీక్షించి చూచుచుండును.)

భీముఁడు

రామా, రామా, మోసము, మోసము!

రాముఁడు

(పరుగెత్తిపోయి, భీముని గలిసికొని) ఏమిరా రూకలు లెక్కడుమన్న మోసము మోసమని కేక వేసెదవు?

భీముఁడు

ఇవి రూకలు కావు, నూకలు!

రాముఁడు

అబ్బా! దొంగల మొకిమీఁడ నైన నాయెదుట కపటనాటకమా? రూక లీయకున్నఁ బీక నులిమివేసెదను!

భీముఁడు

(భయముతో) ఆఁ! ఆఁ! నేను రూకలు చూడలేదు!

రాముఁడు

ఇచ్చెదవా, చచ్చెదవా! ముచ్చుమాటలుగ్రమ్మిన నీయొడలుచీల్చి వెచ్చని పచ్చినెత్తురు దొరలించెదను—జాగ్రత్త!

(భీముఁడు భయభ్రాంతుఁడై పారిపోవును. రాముఁడు వాని వెన్నంటి పరుగెత్తును.)

కుచేలుఁడు

(అడుకులు మూటగట్టి) ఈ మూర్ఖులు వృథా కలహకారణమున దూరమైరి.—ఆహా! నికృష్టులగు నీ దొంగలకుఁ బనికిమాలిన యీ యడుకులు లోకోత్తర మహారాజగు శ్రీకృష్ణున కెట్లుపహారయోగ్యంబు లగును! వామా, నీవు నాపాలిటి విధివై నన్ను నడపుచున్నావు!

[నిష్క్రమించును.]

దృశ్యము. 3

ద్వారకానగరమున నొకవీథి

(ప్రవేశము కుచేలుఁడు)

కుచేలుఁడు

ఆహా! ఈ సౌధముల యౌన్నత్యము, నీ పూఁదోఁటల పచ్చందనము, నీ మాణిక్యవేదులు, నీ తిన్ననివీథులు, ఎంత మనోహరముగా నున్నవి! అదె, శ్రీకృష్ణభగవానుని సౌధరాజము. నటీనటుల కాటపట్టగు రంగస్థలంబులు, మృగమద కాశ్మీర సిక్త శృంగాటకములు, మరకత ముక్తామణిమండితతోరణములు గలిగి యీ సౌధరాజము కన్నులపండువుగా నున్నయది. ఓ సౌధాగ్రకేతనమా!

గీ. రాత్రియుఁ బగలు పులకిత గాత్రవగుచు,
స్తోత్రమొనరింతు నీరదగాత్రు జయము;
అందునంజేసి కాదె సౌధాగ్రసీమ
నిలిపినాఁడు, భక్తులయాత్మ నిలుచువాఁడు.

(ఉపక్రమించి)

ఓ ద్వారపాలకులారా! బ్రాహ్మణుఁడను; శ్రీకృష్ణభగవానుని సందర్శింపవచ్చితిని. ఆ దీన బాంధవుని సమక్షమునకు దారిచూప వేఁడెద.

ద్వారపాలకులు

(కుచేలునకు నమస్కరించి) మహాత్మా! "బ్రాహ్మణో మమ దేవతా", యని మా చక్రవర్తి నిరంతరము నిండుమనంబునఁ బల్కుచుండును. బ్రాహ్మణులు శపింపఁ గలరు; శాపంబులు గ్రహ్మజేంపఁ గలరు. మహీపతుల రాజ్యభోగవైభవములు బ్రాహ్మణాధీనములు! మా రాజ్యమున బ్రాహ్మణుఁడే గురువు; బ్రాహ్మణుఁడే దేవర; బ్రాహ్మణుఁడే యఖిలధర్మార్థ నిర్ణయదక్షుండు. ఓ ధన్యాత్మా! మీ యధీనుండగు భగవానుని సందర్శింప వచ్చితిరా? మీ స్వర్గీయ మహోదారబుద్ధి కంజలిఘటించి మ్రొక్కుచున్నాము.

కుచేలుఁడు

ఓ పుణ్యాత్ములారా!

గీ. శౌరిసామీప్యవాసము, శౌరిభజన
శౌరిసందర్శనార్చనల్, శౌరికొలువు
ఎంతపుణ్యము చేసి సాధించినారొ
మీవు మీరలేసాటి ముల్లోకములను.

౧ ద్వారపాలకుఁడు

భూసురోత్తమా, మీజన్మస్థానమేది?

కుచేలుఁడు

అవంతీనగరము.

౨ ద్వారపాలకుఁడు

మహాత్మా! సకలదీవులరాజులు పరివేష్టింప శ్రీకృష్ణచక్రవర్తి నిండుకొలువునఁ బేరోలగం బున్నవాఁడు. ఈ స్వర్ణసమయమున మీరాతనిం జూడవచ్చును. వీరభటపాలితం బైనయీమహాద్వారముఁ గ్రమించి నడువుఁడు.

కుచేలుఁడు

(నడచుచు) ఆహా! ఏకన్నులతో నాఁడు సాందీప గురుదేవుని పవిత్రాశ్రమమున నా పచ్చని కోకవానిం జూచితినో, ఆకన్నులతో మఱల నీద్వారకారాజసౌధమున, రాజన్యవర్గ పరివేష్టితుని, నామహారాజుఁజూచు భాగ్యము లభింప నున్నది. ఒక్క యాశ్రమవాసమున నధ్యయనముఁ గావించితిమి; ఒక్కగురుదేవుని పాదారవిందము లాశ్రయించితిమి. నేఁ డాతఁడు రాజచూడామణి; నేనన్ననో పేదబాపఁడను. ఆకాంచనచేలుఁ డీకుచేలు నానవాలు పట్టఁగలఁడా?—నే నిం దరుదెంచుట దుస్సాహసముగాదే? వామా, నీమాటలు నేనేల పెడచెవిని బెట్టనైతిని?—దుర్గమ మార్గాయాసమున కోర్చివచ్చితినిగదా; నాచిరంతన తపఃఫలమును, నానయనచకోరచంద్రుని, నాకృష్ణ భగవానునిఁ గన్నులారఁజూచి, యమృతముకన్న మధురములైన యాతనిపలుకులు చెవులార నాలించి, మృతకళేబరమునఁ బ్రాణప్రతిష్ఠఁ గావింపఁజాలు నాతనికరుణారసమును మనసారఁ గ్రోలి, నాపర్ణకుటీరమునకు మఱలి పోయెదను గాక!

[నిష్క్రమించును.]

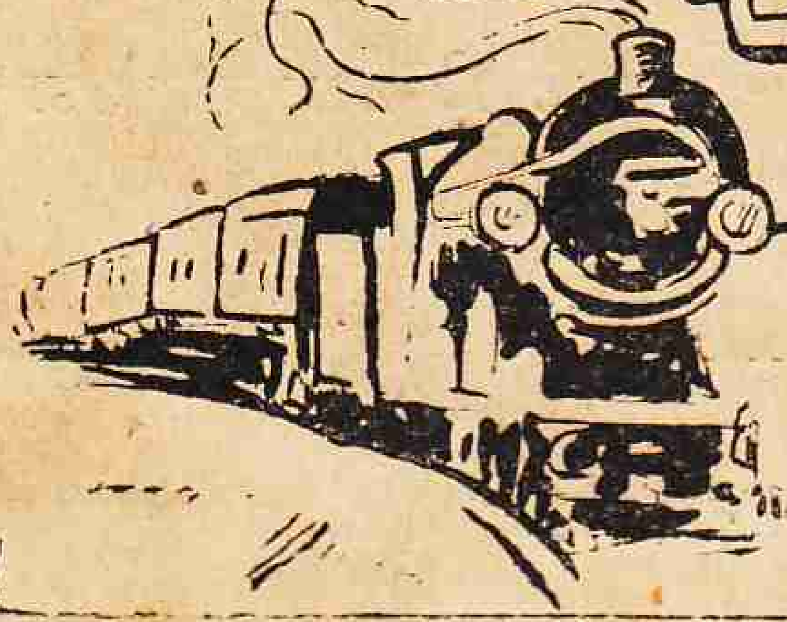
(సశేషము)

సంప్రార్థనము

పురిపండా అప్పలస్వామిగారు, కవితాసమితి

ఏ మహోన్నత పర్వత శృంగవీథి
జన్మమెత్తిన నేమి! విశాలవనుల
మృగకులము ఖగతతి గళమెత్తిపాడ
విన్నగీతాలఁ బాడిన నేమి! తుదకు
ఈ చిలుతసెల యెపుడైన ఈ నికృష్ట
వాలుకాభూమి మధురజీవనము విడిచి
సర్వనాశమ్ము గనుట నాజమ్మకాదె!
ప్రభువ! ఆఘోరదుస్థితి రాకమున్నె
దీనఁ బోరలు శీతలకణమేని యుపక
రింప నిమ్మోయి! పావనప్రేమ మొదవ
యుష్మదంచితపూజామహోపకృతికి.

కల్పితమైన జబ్బు

పండిత శ్రీపాద
సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు

౧

"ఎక్కణ్ణుంచిరా సీతారామయ్యబావా" అంటే "ఎందాకానురా జానకిరామయ్యబావా" అని చామర్లకోట రైల్వే ప్లాటుఫారమ్మీద మేనత్త మేనమామ బిడ్డలిద్దరూ వొక్కమాటే పలకరించుకున్నారు. ఇద్దరూ కూడా బెజవాడ నుంచి వచ్చిన బండే దిగినా, దిగీదాకా మాత్రం వొకర్ని వొకరు చూసుకోలేదు. ఆచూసుకోవడంలో కూడా యిద్దరూ వొక్కమాటే చూసుకున్నారు. తరవాత లైసెన్సుకూలీచేత సామాను పట్టించుకొని వెళ్లి కాకినాడ గూడ్సుకేటులో యిద్దరూ వొక్క గదిలోనే కూచున్నారు. కూచునీ లోపల కుశలప్రశ్నాదికం అంతా అయిపోయింది.

సీతారామయ్యది క్రాపింగూ, కుచ్చు మీసాలూనూ. జానకిరామయ్యది యిసలా. అతను మీసాలువుంచుకోడానికి పితామహుడు వొప్పుకోలేదు. తక్కిన వేషం అంతా—అంటే బిళ్ళగోచీలూ, నెక్టయిలూ, వేస్టుకోట్లూ, రిస్టువాచీలూ, బూటులూ, కళ్లకద్దాలూ—అంతా సమానమే. కానైతే సీతారామయ్య కొంచెం పొడుగూ, చామనచాయానూ. జానకిరామయ్య కొంచెం పొట్టీ, దబ్బపండు లాంటి పచ్చనానూ.

సీతారామయ్య సిగరుట్టి తియ్యగా జానకిరామయ్య కారాకిల్లీ తీశాడు. ఇద్దరూ కూడా మంచి అడావుడిలో వున్న సమయంలో అనాఘ్రాతపుష్పం లాంటి వొక బాలవితంతువు దగ్గిరనుంచి చకచకా నడిచి పోయి పక్క గదిలో కూచుంది. సీతారామయ్య చూపులు మెరసిపోతూ అలా తిరగ్గా జానకిరామయ్య "యిలా చూడూ" అన్నాడు.

"వొరేయి! మహా చెడ్డ పని తలపెట్టావని తెలిసిందిరా, నిజమో అబద్ధమో గానీ. చిన్నప్పణ్ణుంచీ మా యింట్లో పెరగడంచేత నీ తత్వం తెలుసును కనక నీకిలాంటి బుద్ధులు పుడతాయని మేమెవళ్లమూ యెప్పుడూ అనుకోలేదు. వెధవముండని పెళ్లాడాలని ప్రయత్నిస్తున్నావుట యేమిటిరా నువ్వూ? ఇటు నాటకాంతం సంస్కృతమూ, అటు బి. యే. దాకా యింగ్లీషూ చదవడంచేత వచ్చిన తెలివితేటలా యేమిటివి? నువ్వాపని చేశావంటే నీ పూర్వులు స్వర్గభ్రష్టులు కావడం అలా వుండగా, యిక మీ యమ్మ గోల చెప్పతర మాతుందా? పోనీ మంచీ, చెడ్డా యేర్పరించుకో తగ్గ ప్రతిభ లేనివాడవేమో అంటే, ముప్పయ్యేళ్లు ఖరాగా నిండడమే కాకుండా, మంచి విమర్శకుడవని పేరు కూడా పొందావు. కొంచెం నిదానించావంటే నువ్వు ప్రయోజకుడవు కూడా అయినావు కనక, యే పిల్ల జమీందారైనా పది పన్నెండు వేల కట్నంతో బతిమాలి పిల్లనిస్తాడు; కాని నీకు మళ్లీ పెళ్లి కాదని భయమా? కృష్ణుడు తరవాత మన బ్రహ్మిగాళ్లలో అంత చక్కనివాడవు; నీ కందమైన కన్యలు దొరకరా? నీకీ దుర్బుద్ధి యెలా పుట్టిందో కాని యీపాటికి మళ్లించుకో. తాతయ్య వింటే గోలపెడతాడు. నాయనమ్మకి తెలిసిందంటే యిక చెప్పనా? చివరికి

పెద్ద గందరగోళం పుడుతుంది. నా మాట విని యీపాటికి మంచి దారికి రా"అని జానకిరామయ్య చెప్పగా సీతారామయ్య చిరునవ్వు నవ్వి వూరుకున్నాడు.

ఈ మందహాసం జానకిరామయ్యకి వుద్రేకం కలిగించింది. "నువ్వే మహాతెలివైన వాడ వనుకోకు; నీ తల మీద యెగిరిపోయీ వాళ్లు లోకంలో లక్ష లున్నారు. విధురుడు వితంతువుని పెళ్లాడ్డంలో కొంచెం చమత్కారం వున్నా, కాస్త పస్తాయించి చూసుకుంటే అందులోవున్న అవకతవకలు నీకే తెలుస్తాయి. అనేకాలు చూశా నాభాసదాంపత్యాలు నేను. అందులో నువ్వు కూడా చేరిపోవడం నా కిష్టం లేదు. ఆడదానికి వైధవ్యం వస్తే ఐహికవాంఛల్ని తెగతెంచుకోవడంలోనే వుంది ప్రశంస. అలా తెంచుకో లేనిదాన్ని పెళ్లాడ్డం—దేమి చెప్పనూ? ఇంతకీ మంచి వంశంలో పుట్టి, మంచి సాంప్రదాయాల్లో పెరిగిన పణ మైన వితంతువు మా చెల్లెల్లాగ వైరాగ్యంతో కాలం గడిపేస్తుంది; కాని పునర్వివాహానికి సిధ్దపడుతుందా?" అని అతను కొంచెం దురుసుగా అడిగాడు.

సరిగా ఆసమయానికే బండి కదిలింది. ధ్వని అంత కంతకి హెచ్చింది. "మాటలు బాగా వినపడడం లే"దంటూ సీతారామయ్య వూరుకో మన్నాడు; కాని "వినిపించుకోవా లంటే వినపడక యేం చేస్తుం"దంటూ జానకిరామయ్య ధోరణి తగ్గించ లేదు. దాని మీద అతను మందహాసం చేస్తూ మొగం పక్కకి తిప్పుకున్నాడు.

మరి పది నిమిషాలికి బండి కాకినాడ టౌన్ స్టేషన్లో ఆగింది. ఆగీ ఆగడంతోనే సీతారామయ్య దిగి కూలీచేత సామాను తీయిస్తూ వుండగా పక్క పెట్టిలో వున్న వితంతుయువతి దిగింది. అతని చూపంతా అటే వుంది. వొక యువకుడు వచ్చి ఆమె కింగ్లీషులో స్వాగతం యిచ్చాడు. ఇద్దరూ హస్తచాలనం చేసుకుని యింగ్లీషులో మాట్లాడుకుంటూ విలాసంగా నడిచిపోయి మోటా రెక్కారు. చూస్తూ వుండగానే మోటారు భొంయి మంటూ వెళ్లిపోయింది.

ఇదంతా చూశాటప్పటికి సీతారామయ్య మొగమ్మీద అసంతృప్తిలక్షణాలు పొటమరించాయి. కళ్లల్లో నుంచి నిశితదృష్టులు పుంఖానుపుంఖాలుగా దూసుకుపోయాయి. ఇదంతా చూసి జానకిరామయ్య "ఆవి డేనా యేమిటి పెళ్లికూతురు?" అన్నాడు. దానితో సీతారామయ్యకి మెరుపుదెబ్బ తగిలినట్లయింది. "వోరేయి! నువ్వు మంచీ, చెడ్డా చూడవురా. లేనిపోని వన్నీ కల్పించి, చూస్తూ వుండగా పెంచెయ్యడంలో నీయంతవాడు లేడు. వితంతువివాహానికి సిధ్ద పడితే మాత్రం ఆదొరసాని యెవరి క్కావాలీ?" అని అతను కొంచెం చురుగ్గా జవాబిచ్చాడు.

జానకిరామయ్య మొగం పక్కకి తిప్పుకుని నవ్వుకోగా సీతారామయ్యధోరణి మార్చెయ్యాలని వూహించి, "యింతకీ నువ్వెందుకు వస్తున్నావోయి?" అన్నాడు.

"పూర్ణ యిక్కడే వుంది."

"ఎందుకు వచ్చిందీ?"

"వదినగారిని చూడడానికి."

"ఏం కథా? పిల్లల తండ్రి వౌతావా యేమిటిరా నువ్వూ?" ఇందుకు జవాబు చెప్పక జానకిరామయ్య మందహాసం చెయ్యగా, "అయితే నేనూ అక్కడికే వస్తాను పద" అని సీతారామయ్య చెప్పాడు. ఇద్దరూ జట్కా యెక్కి వేళాకోళాలు చేసుకుంటూ వెళ్లిపోయారు.

౨

వర్ధనమ్మా, పూర్ణా జానకిరామయ్య యివాళో రేపో వస్తాడని నాలుగు రోజులనుంచి యెదురు తెన్నులు చూస్తూవున్నారు. వర్ధనమ్మకి మూడో నెల దాటింది. ఆమె తల్లి యీ సంగతి చూచాయగా రాయగా పూర్ణ "చూడకుండా వుండలే" నంటూ తిరుగుటపాలో జవాబు వచ్చినట్లు ఉత్తరక్షణంలో కాకినాడ వచ్చి వాలింది. వర్ధనమ్మా, పూర్ణావదినా ఆడపడుచులైనా లోకంలో వాళ్లలా కాకుండా ఎంతో ప్రేమతోటీ, ఎంతో ఐకమత్యంగానూ, వొక్క కడుపున పుట్టిన అక్కచెల్లెళ్ల

కంటేనూ అన్యోన్యంగా మసులుకుంటూ వుంటారు. ఆడపడుచుని చూసి వర్ధనమ్మ యెంతో సంతోషించింది. "నీకు నామీద దయవుంది కనక వచ్చావు. మరోకళ్లైతే 'గాజులు పెట్టించాక మన యింటికే వస్తుం'దని చడీ చప్పుడూ లేకుండా వూరుకుంటా"రని వర్ధనమ్మ చెప్పగా, "దిక్కుమాలిన కర్మం యేలా వుంటారమ్మా, తెలవగానే చూడకుండానూ? మాయింటికి దీపంలాగ నువ్వెంతో వెలుగు తెస్తున్నావు. మీ యమ్మరాసిన వుత్తరం చూశా టప్పటికి నాకు బ్రహ్మానందమయింది. 'అమ్మయ్యా! నట్టింట చంటిపిల్లలు తిరిగీ అదృష్టం మళ్లీ యిప్పటికి పట్టిం'దంటూ నాయనమ్మ పొంగిపోయింది. తాతయ్య నేను బయలుదేరేదాకా తొందలు విడిపించా"డని పూర్ణ చెప్పింది. ఈ అడావడిలో ఆ పూట కాఫీ పుచ్చుకోవడం యిద్దరూ కూడా మరిచిపోయారు. వర్ధనమ్మ గర్భవతి కావడం నిజమని తేలగానే "వెంటనే రావలసిం"దని పూర్ణ అన్నగారికి రాసింది. అంచేతనే అత నిప్పుడు కాకినాడ వచ్చాడు.

జట్కాబండి గుమ్మంలో ఆగే టప్పటికి ఎప్పటి కప్పుడే "ఈబండికి తప్పకుండా వస్తా" డంటూ మాటి మాటికీ వీధిగుమ్మంలోకి వచ్చి చూసి వెడుతూ వుండే పూర్ణకి ముందు సీతారామయ్య కనిపించాడు. ఇంటికి వెళ్లా టప్పుడు తప్పకుండా రాజమండ్రీలో దిగి చూడా లనుకుంటూ వున్న మేనత్త కొడుకు అయాచితంగా కనపడడంచేత బ్రహ్మానందపడుతూ ఆమె "ఎక్కణ్ణుంచిరా బావా?" అంటూ బండి దగ్గిరికి వచ్చా టప్పటికి జానకిరామయ్య దిగాడు. అతన్ని చూడడంతోటే ఆమె కెంతో ఆనందం కలిగింది. వెంటనే ఆమె "ఇన్నాళ్లు చేశావేమి టన్నయ్యా?" అంటూ ముందు దారి తీసింది. ఆ వెనక్కాల తన కాదరం తక్కువయిం దన్నట్లుగా సందేహిస్తూ సీతారామయ్య వెళ్లాడు. బండివాడు సామానింటో పెట్టి సీతారామయ్య దగ్గిర కిరాయి పుచ్చుకుని వెళ్లిపోయాడు.

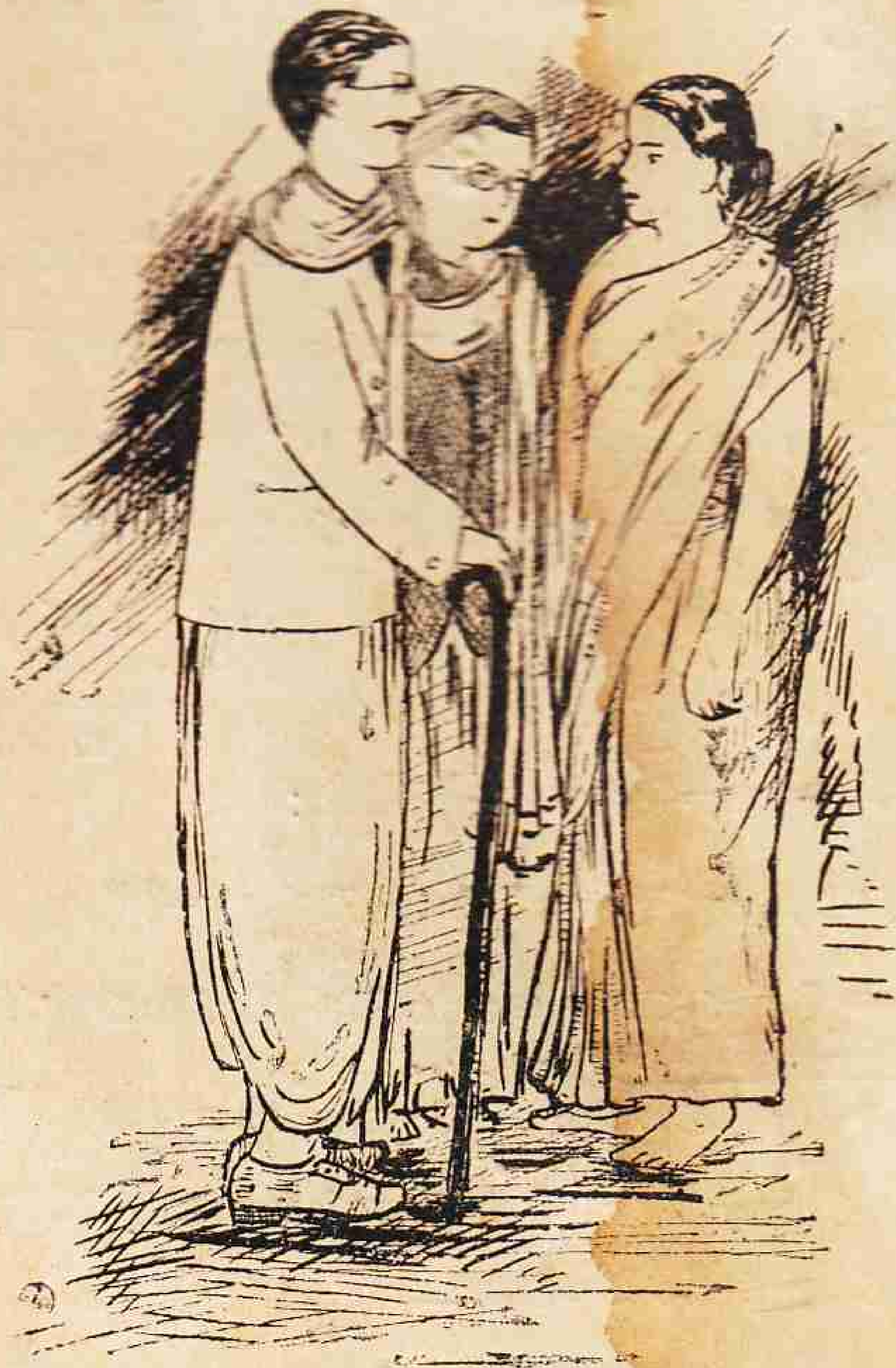
జానకిరామయ్య నింటోకి తీసుకువెళ్లి వర్ధనమ్మని చూపించడం తొందరలో పూర్ణ సీతారామయ్యకి ఉపచారాలు చెప్పడం మరిచిపోయింది. వర్ధనమ్మ తల్లి కాళ్లు కడుక్కోడానికి నీళ్లిచ్చి కుశలప్రశ్న చేసింది; గాని అతని కెలాగో వుంది. పూర్ణ కంగా రంతా అర్థం అవుతూనే వున్నా—అయినంతా నేదో తప్పు చేసినట్లూ, దాని కామె శిక్ష చేస్తూ వున్నట్లూ,—ఇలాగ ఏమి టేమిటో నిరుత్సాహాలు పెరిగిపోయి అతని మనస్సుని గజిబిజి పెట్టాయి.

"సిగ్గుపడతా వెందుకూ? నువ్వంటే నువ్వంటూ రోజూ నువ్వు చదరంగం ఆడీవాడే కాదూ మా అన్నయ్యా? ఇవాళ నీకు కొత్త అయినాడా?" అంటూ పూర్ణ ఆగడం చెయ్యగా "వుండవో. చెయ్యి విడిచి పెట్టవో" అంటూ వెనక్కి తీస్తూనే గదిలోకి వెళ్లి వర్ధనమ్మ జానకిరామయ్య మందహాసానికి నూత్న తేజస్సు కలిగించింది.

వెంటనే పూర్ణ యివతలికి వచ్చి సీతారామయ్య యోగక్షేమాలు కనుక్కుంది. "మేనల్లుడు పుడతా డన్న సంతోషంలో నీకు నేను కనపడతానా?" అని ముందామెమీద నెపం వేసే అతను జవాబులు చెప్పాడు. వొక్క క్షణం సంభాషణ జరిగా టప్పటికి పూర్ణ అమాయికత్వమూ, ప్రేమా, స్నేహమూ, ఆదరమూ యథాపూర్వంగానే వున్నా యనీ, ఆమె తనని వాకట్లో విడిచిపెట్టి అన్నతో కూడా యింటోకి వెళ్లడమూ, అదీ అస్వాభావికం కా దనీ, పైగా అప్పు డలా చెయ్యడమే గొప్ప చాతుర్యానికీ, బంధుప్రీతికీ నిదర్శనం అనీ అతను గ్రహించాడు. తోడనే ఆమెమీద ఆదరభావం ప్రబలింది. అందుకు తగ్గ స్వరంతో అతను "ఈ సంగతి మా అమ్మకేరకూడా కాస్త రాయకూడదు టే?" అనగా, "నే నిక్కడికి వచ్చేదాకా స్థిర మైన సంగతి తెలవనే లేదూ. రేపో యెల్లుండో యేలూరు వెడుతూ మీవూరేలాగా వచ్చాటప్పు డిక వుత్తరం రాయడం యెందుకని మానేశానురా" అని ఆమె చెప్పింది. "ఈసంగతి తెలిస్తే నేను వొట్టి చేతులతో రాకపోదును గాదూ?" అని అతను మళ్లీ అనగా, ఆమె "ఇప్పుడైతే మాత్రం మించిపోయిం దేమిటే? బజారులో దుకాణా లిప్పుడే

తెరుస్తూ వుంటారు. తాజా సరుకు మధ్యాహ్నం తేవచ్చునులే" అని బదులు చెప్పింది.

ఇలాగ పది నిమిషాలు గడిచాటప్పటికి జానకిరామయ్య యివతలికి వచ్చాడు. అప్పటికి "మామీద నీకు దయే వుంటే—నే నింకా యేలూరులో బతికే వున్నా నని నీకు జ్ఞాపకమే వుంటే—మొన్న చెన్నాపట్నంనుంచి యింటికి వెళ్లాటప్పుడు మా వూళ్లో దిగకపోడువా యేమిటి? రెండు మాసాలు దాటింది నువ్వు కనపడి" అంటోంది పూర్ణ. దాని మీద జానకిరామయ్య అందుకుని, "ఇక వీడికి మన మసలే కనిపించవూ. అంటే వీడికీ మనకీ మధ్య పెద్ద గోడ వొకటి లేచిపోతోంది. పరువూ, ప్రతిష్ఠా, సిగ్గూ, బిడియమూ విడిచిపెట్టేశాడులే వీడు వెధవముండని పెళ్లాడతాట్ట వీడు. అంతా సిద్ధమైంది. ముహూర్తం నిశ్చయం చేసుకోవడం కోసమే యీవూరు వచ్చా డిప్పుడు" అన్నాడు. ఇది విని పూర్ణ వులిక్కిపడింది. "అవునట్రా?" అన్నమాట

నామె సరిగా వుచ్చరించలేకపోయింది. వొక మెరుపు నవనాడులూ కుంగతియ్యగా వెంటనే యింకో మెరుపు ఆమె కొత్తరక్తాన్ని వుడుకెత్తించింది. "నీ దగ్గిర దాచడం యెందుకూ? నే నలాగే నిశ్చయించుకున్నా"నన్నా డతను. "ఎవర్రా పెళ్లికూతురూ?" అని ఆమె మళ్లీ అడగ్గా, "చూస్తావు కాదూ? మీరు వచ్చినా రాకపోయినా మిమ్మల్ని పిలవకుండా పెళ్లి చేసుకుంటానా నేనూ?" అని సీతారామయ్య బదులు చెప్పాడు. ఇంతట్లో గదిలో నుంచి వర్ధనమ్మా, వంటింటో నుంచి అత్తగారూ వస్తూ వుండడం కనిపెట్టి, జానకిరామయ్య "మంచి పనే. ఈపాటికి వూరుకో. ఎవరేనా వింటే నవ్విపోతారు. చెమట ఆరీదాకా వొక్కక్షణం వీధిగదిలో కూచుందాం రా" అంటూ సీతారామయ్యని చెయ్యిపట్టుకుని తీసుకు పోయాడు.

తొమ్మిదింటి దాకా ఏలూరులో ప్లీడరీ గొడవలూ, రాజమండ్రీలో పాపు సంగతులూ చెప్పుకుని భావమరుదు లిద్దరూ యివతలికి వొచ్చి స్నానాలూ, భోజనాలూ చేశారు. భోజనసమయంలో జానకిరామయ్య అత్తగారూ, మామగారూ సీతారామయ్యని చాలా ఆదరించి మాట్లాడేరు. భోజనానంతరం పురుషులు హాలులో పడక కుర్చీల మీద కూచునే టప్పటికి వర్ధనమ్మ తాంబూలాలు తెచ్చి యిచ్చింది. ఆమె తండ్రి కలెక్టరు కచేరీకి వెళ్లిపోయాడు.

స్త్రీలు భోజనాలు చేసీదాకా భావమరుదు లిద్దరూ మళ్లీ లోకాభిరామాయణం విడేశారు. భోజనం దగ్గిర పూర్ణ మందకొడిగా వుండడం చూసి వర్ధనమ్మా, తల్లీగూడా "ఏం చెప్మా" అనుకున్నారు; గాని కారణం బోధపడలేదు. చివరి కెలాగో వొకలాగ భోజనా లయినాయి. దక్షిణపు వసారాలో వున్న వుయ్యాలలో కూచుని తాంబూలం వేసుకుంటూ వర్ధనమ్మ "రాత్రి నిద్ర చాలదేమోనో" అంది. దాని మీద పూర్ణ "అవునో. నా కేనా తోచింది కాదేమిటీ?" అంటూ యివతలికి వచ్చి, "రాత్రి నిద్ర చాలదేమో పడుకుంటావా యేమి టన్నయ్యా?" అని జానకిరామయ్య నడిగింది. దాని కతను "ఇంతా అంతా కాదు నిద్ర. వొంటిగంటకి మెళుకువ వచ్చింది. వెంటనే స్టేషనుకు వచ్చాను. అయితే యింటివా రేమేనా కాస్త-సధత

...హా చూపిస్తారేమో కనుక్కో చెల్లీ" అన్నాడు.

...చెవిని పడగా యింటియజమానురాలు కూతురు ...వెదికి, ఆమె మేడమీద కనబడగా, "సరే" అని ...రుపుంది. ఇక్కడ పూర్ణా, సీతారామయ్యా ఆమాట ...సరాగాల కందుకోగా, జానకిరామయ్యా యాదా ...లాగ్నంగా పైకి చూసి, అక్కణ్ణుంచి వర్ధనమ్మ కనుసన్న ...గా, "చెల్లీ! సెలవౌతోంది. వొరే బావా! కాస్త ...సుంటానురా. ఇప్పుడుండే పనితొందరలో ...ను; గాని వస్తే రా" అంటూ మెల్లిగా ...కాడు. "పెట్టి పుట్టావు కనక సుఖంగా ని(దు... పు ...వ్వు. నేను నుంచున్నపళంగా జగన్నాథ పురం వెళ్లా" లంటూ సీతారామయ్య లేచాడు. "నువ్వు గూడా పడుకుంటే బాగుండును. అంతపని వుంటే యేలాగా మరి? తొరగా రారో" అంటూ పూర్ణ వీథిగుమ్మందాకా సాగనంపి యజమానురాలి దగ్గి కూచుంది.

అతను వెళ్లేటప్పటికి కక్కడ గుమ్మంలో వొక ...టూరు సిద్ధంగా వుంది. "ఎవరేనా వచ్చారా, వెడ ...రా?" అంటూ అతను గుమ్మం యెక్కే టప్పటికి, ...లులో కలిసి వచ్చిన తరుణి చకచకా యెదురువచ్చి "మీరు వచ్చారా? నేను కొంచం తొందర పనిమీద వొకచో టికి వెడుతున్నాను. నాలుగయితే గాని యిం టి ...ను. మళ్లీ అయిదింటకి బీచికి షికారు వెడతాం. క... మీరు రేపుపొద్దున్న తొమ్మిది దాటాక వస్తే ...ట్లాడుకోడానికి వీలు కావచ్చును." అని చెబుతూనే ...టూ రెక్కి "రామారావుపేట" అని డ్రైవరుతో ...ంది. సీతారామయ్య మొగం చిట్లించుకుంటూ ...మ్మం దిగేటప్పటికి కారు వెళ్లిపోయింది. "వాలకం ...స్తే మొగాడికంటే ఘా స్వేచ్ఛగా వుండేలా వుంది. ...ద్రా పులో తొం... ...వడం చూసి అదంతా చదువు ... అనుకున్నా... చాలు చాలు" అనుకుంటూ ... యెక్కి "బయలుదేరిన చోటికే" అని ... ...పాడు.

వచ్చాక... దతనికి "బావ చెప్పిన మాటల్లో ...భార్థం వుందా?" అని సందేహం తోచింది.

"కాని అందరూ వొకలాగే వుంటారా?" అని ఎవరో ప్రశ్నించినట్లు కాగా, "మంచి చెడ్డలన్నింటిలోనూ వుంటాయి. ఇంత మాత్రానికే సిద్ధాంతాన్ని కొట్టెయ్య డానికీ, సంస్కర్తల్ని నిందించడానికీ వల్లకా"దని నిశ్చ యం చేసుకున్నాడు. "పోనీ, వరణసామర్థ్యం లేకపో యినా, కాపరానికి రావడం ఆలస్య మైనా కన్యనే పెళ్లాడితేనో" అని యింకోమాటు తోచింది; కాని "మంచికో చెడ్డకో వితంతువుని పెళ్లాడా లని బుద్ధి పుట్టింది. అదేదో చివరిదాకా చూడవలిసిందే" అని దృఢనిశ్చయం చేసుకున్నాడు. అప్పటికి బండి గమ్య స్థానం చేరింది. వెంటనే బండివాణ్ణి పంపేసి అతను గుమ్మం యెక్కేడు. వదినగారితో మాట్లాడుతూ వాక ట్లో నుంచుని వున్న పూర్ణ చల్లపడిందాకా రా డను కున్న మేనత్తకొడుకు అప్పుడే రావడం చూసి, "రారా, బావా" అంటూ యెదురు వచ్చి లోపలికి తీసుకు వెళ్లిం ది. కొంతసేపు ఆమాటా ఈమాటా అయినాక, అతను నిద్రవొస్తోందనగా, మేడమీదకి తీసుకు వెళ్లింది.

3

పొద్దున్న యేడు న్నర అయింది మొదలుకొని యెదురు చూస్తూ వున్న యేకాంతం యిప్పటికి దొరికింది పూర్ణకి. దక్షిణపు గది వసారాలో జానకిరామయ్య గాఢనిద్రలో వున్నాడు. ఉత్తరపు వసారాలో సీతా రామయ్య మడత మంచంమీదా, పూర్ణ పడక కుర్చీ లోనూ కూచున్నారు. అతను నడుం వాలుద్దా మను కుంటూ వుండగా ఆమె అందుకుంది:

"ఏమిరా బావా! నిజం చెప్పవూ?"

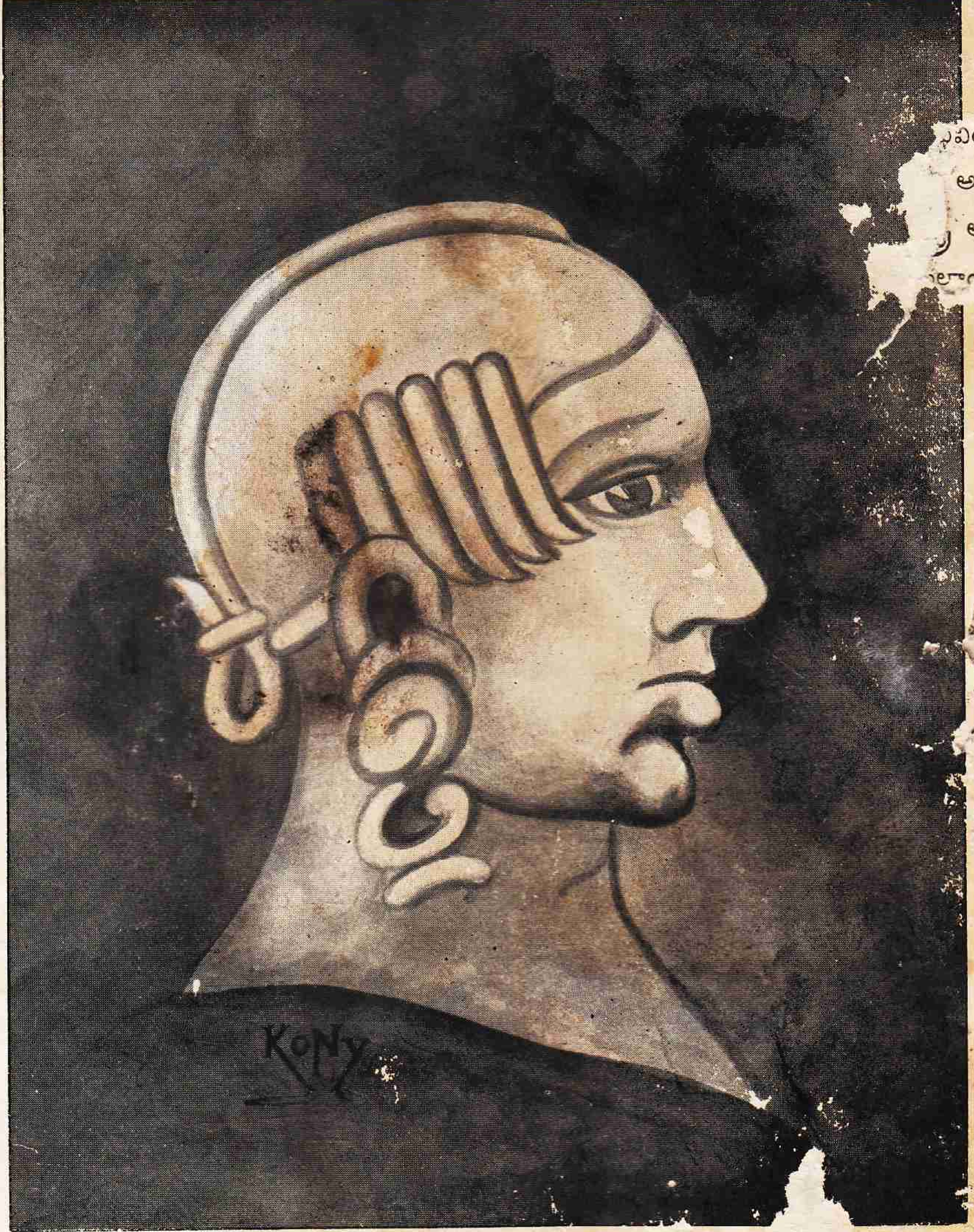
"నే నెప్పుడేనా అబద్ధం చెప్పడం యెరుగుదువా?"

"అంచేతే నమ్మలేకుండా వున్నాను. భమిడి పాటివారి యింటో పుట్టి నోరివారి యింటో పెరిగావు. ఇలాంటి సాహసం కలగడం—"

"ఆశ్చర్యం యెందుకూ? చదివింది యింగ్లీషూ. దేశం అంతా చూశాను. అనేకసంఘాల ఆచారాలు పరిశీలించాను. బ్రాహ్మణ్యం వొకటే ముక్తిసాధనమనీ, మన ఆచారాలు మాత్రమే మంచివనీ చెప్పడానికి వల్ల

గౌతమీపుత్ర యజ్ఞ శ్రీ శాతకర్ణి (యౌవనదశ)

29 సంవత్సరములు ఆంధ్రరాజ్యము నేలిన ఆంధ్రరాజు. క్రీ. శ. 173

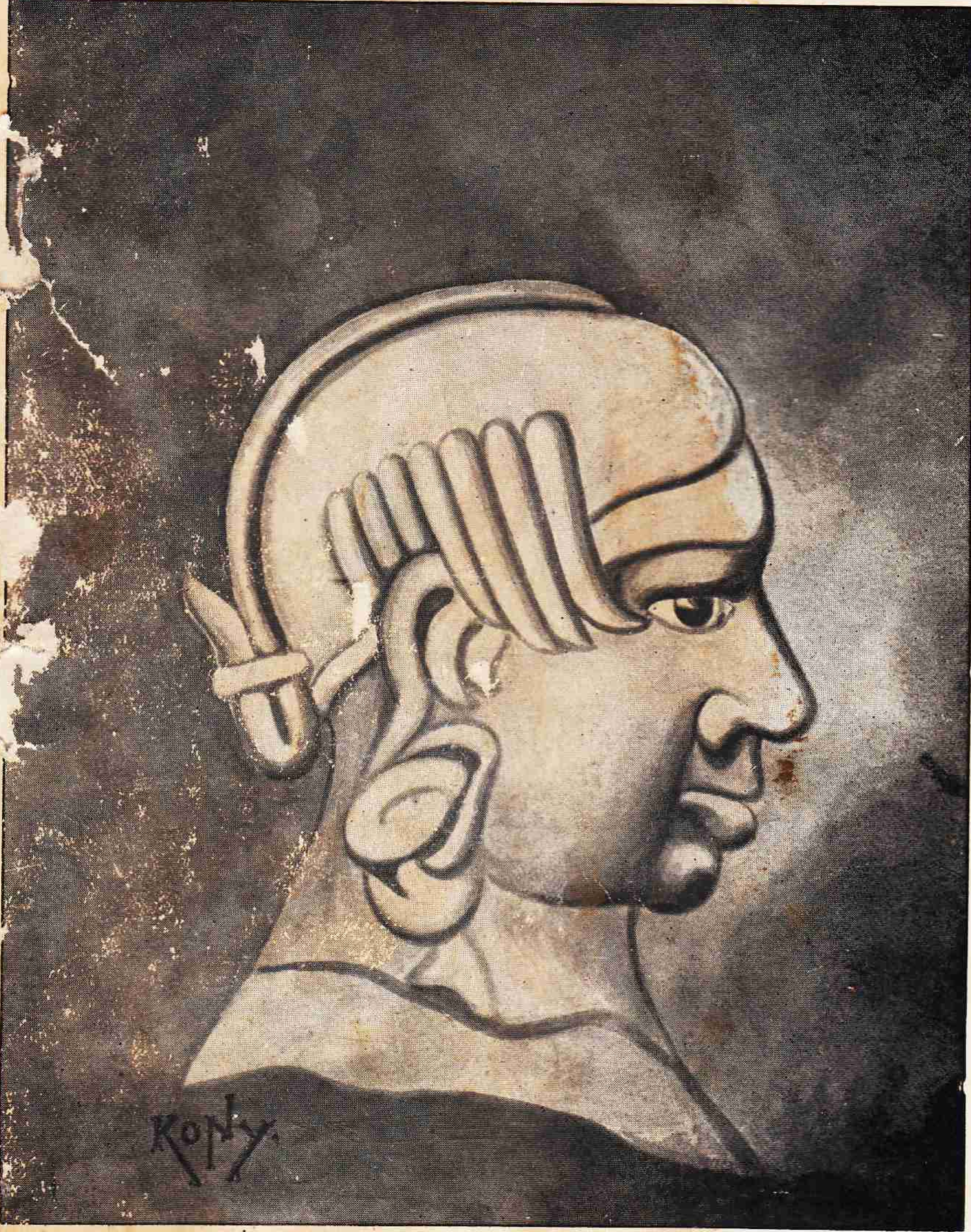

ఈతని నాణెములపై నున్న చిత్రమునుండి పెంపొందింపబడినది

చిత్రకారుడు : క. నరసింహ గారిగ [illegible] వారు.

గౌతమీపుత్ర యజ్ఞ శ్రీ శాతకర్ణి (వృద్ధదశ)

29 సంవత్సరములు ఆంధ్రరాజ్యము నేలిన ఆంధ్రరాజు. క్రీ. శ. 173

ఈతని నాణెములపై నున్న చిత్రమునుండి పెంపొందింపబడినది

చిత్రకారుడు : కె. నరసింహాచారిగారు, చెన్నపురి

కాదు. పైగా అన్ని దేశాల్లోనూ కాలాన్ని పట్టి ఆచారాలు మారుతూ వచ్చాయి. మారుతున్నాయి. ఇంకా మారతాయి."

"అసలంతా యిప్పు డెందుకు?"

"నా నిశ్చయాన్ని గురించి సమాధానాలు వినాలంటే కొంచెం వోపిక పట్టాలి. వార్తకంచేత నడవలేకా, రైలెక్కితే బ్రాహ్మణ్యం చెడిపోతుం దనీ, పూర్వం ప్రయాణం మానుకున్న తాతయ్య నన్నూ, బావనీ విధర్మాన్ని బోధించే యింగ్లీషు చదువులో ప్రవేశపెట్టాడు."

"అదే కొంపముంచీలా వుంది చివరకి."

"ముంచదు ముంచదు; తేలుస్తుంది. ఇంగ్లీషు విద్యకి మనం చాలా ఋణపడి వున్నాం. నిజంగా యింగ్లీషు మన కళ్లు తెరిచింది. ఒక సంగ తడుగుతాను: శాంతంగా విని, జాగ్రత్తగా ఆలోచించి, సరిగా సమాధానం చెబుతావా?"

"అడుగు."

"ఎనిమిదో యేట నీకు పెళ్లయింది; పదకొండో యేట మోడు వైపోయావు; ఇప్పు డిరవై రెండో యేడు నడుస్తోంది. ఈడు వచ్చినప్ప ణ్ణించీ—అంటే యే డెనిమి దేళ్లనుంచి నువ్వు నిజంగా యమయాతన అనుభవిస్తున్నావు."

"పూర్వజన్మంలో చేసిన పాపం—"

"నువ్వా, తాతయ్యా? అడిగేవాడు లేక కాని కళ్లు తెరవని వయస్సులో నీకు పెళ్లి చెయ్యడానికీ, మొగు డంటే యేమిటో తెలవందే ముండామోశావనడానికీ, నీజీవితాన్ని యిలా బగ్గంపాడు చెయ్యడానికీ, యెవడి కధికారం వుంది? పోనీ నువ్వు పూర్వజన్మంలో యేదో పాపం చేశా వనీ, అది యిప్పు డిలా అనుభవిస్తూ వున్నా వనీ, అనుకుంటూ వూరుకున్నవా ళ్లంతా నువ్వు వళ్లీ—"

"అయ్యో!"

"ఏమీ?"

"మొగుడు చచ్చిపోతే ఆడాళ్లు మళ్లీ పెళ్లాడ్డం బ్రాహ్మల్లో యెప్పు డేనా వుందా?"

"ఎప్పు డేనా వుందా అంటే దానికి సమాధానాలు చరిత్రలో కావలసినన్ని వున్నాయి. మళ్లీ పెళ్లాడితే నిజంగా కొంప మునిగిపోతుందా? సంసారంలో పురుషుని కెంత విలవ వుందో స్త్రీకీ అంతే వుంది. ఈశ్వరసృష్టిలో పురుషు డెలాంటివాడో స్త్రీ కూడా అలాంటిదే? సౌఖ్యమూ, ఆనందమూ అనుభవించడానికి పురుషుని కెలాంటి హక్కు వుందో స్త్రీకీ అలాంటిదే వుంది. పెళ్లిఅనేది యిద్దరికీ సమానమే. స్త్రీ అంటే రాయికాదు; బొమ్మ కాదు. నా శరీరం యెలాంటిదో నీ శరీరమూ అలాంటిదే. ఎన్నిమాట్లేనా పెళ్లాడే మొగాడికి పుణ్యమే వస్తే మళ్లీ పెళ్ళాడీ ఆడదానికీ వస్తుంది. గార్హస్థ్యం అంటే పురుషుడు వొక్కనితోటే లేదు"

"మన శాస్త్రాల్లో అలా యెందు కుందీ?"

"అలా రాశారు కనకా. అలా యెందుకు రాశారంటే అప్పు డలాంటి అవసరం యేం వచ్చిందో. అది రాసిన తరవాత యెన్ని సంవత్సరాలు గడిచాయో ఎన్ని ఆచారాలు మారిపోయాయో. ప్రపంచంలో వున్న తక్కిన జాతు లన్నీ కాలానుగుణ్యంగా నడుచుకుంటూ—"

"వాళ్లంతా బ్రాహ్మలంత గొప్పవాళ్లా?"

"వాళ్లదగ్గర యీమాట అంటే బ్రాహ్మల కంటే అధము లెవళ్లంటారు. బ్రాహ్మల దారి తొక్కని మైనది; తురకలదారి వొకమోస్తరూ; కిరస్తానీల ది[illegible] మాదిరి; పార్శీలది మరోరకం, అక్కడిదాకా యెందుకూ? మేనరికం. అంటే మనం చెవి కోసుకుంటాం. ద్రావిళ్లదగ్గర ఆమాట యెత్తితే ఛీ ఛీ అంటారు."

"ఎంచేతా?"

"వాళ్ల కలా తోచింది కనక."

"ఇవన్నీ మనవాళ్లేర్పరచుకున్న వంటావా?"

"ఇంకా నింపాదిగా అడుగుతావా? [illegible] తిని పట్టి ఒక్కొక్క తెగవాళ్లొక్కొక్క ఆచారా లేర్పరచుకున్నారు. తరవాత కాలాన్ని

మంచి చెడ్డలు గమనిస్తూ అవసరమైన ఆచారాలలో మార్పులు చేసుకుంటూ ఆమార్పులు ధర్మశాస్త్రాల్లోకి ఎక్కించుకుంటూ వచ్చారు. ఆలాగే మనవాళ్లలో కూడా వితంతువివాహాలు—"

"లోకం హర్షిస్తుందా?"

"లోకం అంటే యెక్కడికి? మనవాళ్ల సంగతి యిప్పు డెలా వుందంటే, ఎవడిపుట్టుకు వాడు శాస్త్రాన్ని దూరంగా తన్నేసి, తన ఆనుకూల్యాన్ని పట్టి నడుచుకుంటూ, ఎదటివాడికి పంగనామాలు పెడుతున్నాడు. కనకనే మనసంగతి యిలా వుంది. ఇక లోకం హర్షిస్తుందా అంటే హర్షించక యేం చేస్తుందీ? ఏం చెయ్యగలదూ? ఏం చెయ్యగలుగు తోందీ? మా పెత్తండ్రి మనమరాలి మొగుడు లండను వెళ్లి వచ్చాడు. మా పెత్తాత మనుమరాలి కొడుకు అందరితోటే బాహాటంగా భోజనం చేస్తాడు. మామేనత్త కొడుక్కి మొన్న మొన్న—పదహారో యేట అయింది వొడుగు. వాడి మేనత్త కూతురికి రజస్వల అయిన తరవాతే పెళ్లి కావడం అంతా యెరుగుదురు. వాళ్ల నెవళ్లేం చేశారూ?"

"ఆలాగే నువ్వూ వెధవని పెళ్లాడతానంటావా?"

"ఇంకా సందేహమా?"

"అయితే యెవర్తిని పెళ్లాడతావు రా?"

ఈ ప్రశ్న అడిగేటప్పుడు పూర్ణ హృదయం గుబగుబ లాడింది. పాదాదిశిరఃపర్యంతమూ రక్తమంతా వొక్కమాటు వుడుకెత్తి ఏదో మెరుపుదెబ్బ తగిలినట్లయింది. అచ్చంగా తనలాంటి తరుణి వొకతె పుణ్యస్త్రీ వేషంతో పిల్లలతోటీ, మొగుడుతోటీ, జన్మ కల్లా నిగ్గయిన తృప్తితోటీ, ఆనందంతోటీ ముఖమ్మీద హృదయాకృతి అంతా అచ్చుపడుతూ వుండగా, సుఖమయసంసార సరస్సులో నౌకావిహారం చేస్తూ వున్నట్లొక దృశ్యం ఆమెకి కొన్నాళ్ల కిందట సినీమాలో చూసినట్లు తోచింది. ఇలాంటి భావనల వల్ల తమ కృత్రిమ నిబంధనల నెక్కడ జవదాటిపోతుందో అని భస్మధారులూ, కుండలధారులూ అయిన బోసినోటి శాస్త్రులవాళ్లు కొందరు, సుఖావేశనతో మెల్లి మెల్లిగా—హృదయం బలవంతం చేస్తూ వుండగా, జడుస్తూ జడుస్తూముందుకడుగు వేస్తూ వున్న తనని రెక్కలుపట్టుకుని వెనక్కి లాగుతూ "రా వెనక్కి. బుర్ర గొరిగించుకో. చేతుల వున్న మురుగులూ, మెడలో వున్న గొలుసూ మా కిచ్చెయ్యి. మల్లుపంచె విప్పేసి పైన గుడ్డ కట్టుకో. ఆవుపేడా అలుగ్గుడ్డా పుచ్చుకొని పద వంటింట్లోకి" అని బలవంతం చేస్తూ వున్నట్లు తోచింది. ఇంకా సుఖమయాలూ, దుఃఖపూరితాలూ అయిన యిలాంటి ఆశలూ, కష్టానుభవాలూ హృదయాన్ని కలతపెడుతూ వుండడంచేత "ఇంకా నిశ్చయం కాలే" దని సీతారామయ్య చెప్పిన సమాధానం ఆమెకి వినపడలేదు. ఆమె శిరస్సు వంచుకుని మాట్లాడకుండా వుండడం చూశాడతను. వొక్క క్షణం వూరుకుని "మాట్లాడవేమే?" అన్నాడు. చివరకి "నేనన్న మాటలికి కోపం వచ్చిందా?" అని అడుగుతూ లేచి నుంచున్నాడు.

అప్పుడు పూర్ణ జొటజొట కన్నీరు కారుస్తూ, "నువ్వన్న ట్లేడెనిమి దేళ్ళనుంచి నేను యమబాధ అనుభవిస్తున్నాను. నాలాగ కుళ్లిపోతూ వున్నవాళ్లు వేలూ, లక్షలూ వున్నారు. ఆడాళ్ల బతుకింత తేలిక యెందుకయిపోయిందీ? దేవుడు మొగాళ్లని కుడిచేత్తోటీ, ఆడాళ్ళని యెడంచేత్తోటీ చేశాడా?" అంది.

"ఇప్పటి దాకా హిందూస్త్రీకి ఇలాంటి ఆవేశం కలగలేదు. ఆమె పురుషు డంటే దేవు డనుకుంది. అతను రాజనీ, తాను నౌకరనీ నమ్మింది. మొగాడు ఏం చేసినా వొప్పుకుంది. అన్నం తినమంటే తింది. నిద్ర పొమ్మంటే పోయింది నువ్వు మనిషివి కా దంటే వొప్పుకుంది. ఈకారణాలచేత మొగాడికి కళ్లు మూసుకుపోయాయి."

"బాబోయి! నిన్నుకూడా తిడుతున్నా ననుకోకు. మొగాళ్లకంటే రాక్షసులు నయం. అందులోనూ వేదాలూ, శాస్త్రాలూ చదువుకున్నవాళ్లు నల్లరాళ్ల కంటేనూ కఠినులు. కన్న కూతుళ్ల గొంతుకులు కూడా వాళ్లు నదురూ, బెదురూ లేకుండా పరపరా

కోసేస్తారు. రామరామా! నా జుట్టు తీయించెయ్యమని తాతయ్య చేసే రభసం చెప్ప తరమా? నా మాలాల్ని పాటి వాళ్లలో తనకి తలవంపులుగా వుందిట. ఏమీ యెరగందే నేను ముండామోశా ననడం నాసాటి వాళ్లలో నాకు తలవంపులుగా లేదూ? నాపెళ్లి నే నెరగను; నా మొగుణ్ణెరగను; ముండామొయ్యడం వొక్కటే నాకు కనబడుతోంది. నా పెళ్లి నాకోసమా? ఇతర్ల కోసమా? నే నెరగని—నా కోసం కాని—పెళ్లివల్ల నాకు వెధవరికం యేమి టోయి?"

"నీలాగ కుళ్లిపోతూ వున్న పడుచులు లక్షలున్నా రన్నావు. వాళ్లందరూ యెందుకు సాహసించ కూడదూ? శాస్త్రాల విలువ నాడే గంగలో కలిసింది."

"బతకడానికి వీల్లేని ధర్మాలు చెప్పి అలా నడవమంటే శాస్త్రాల నెవళ్లు గౌరవిస్తారూ?—"

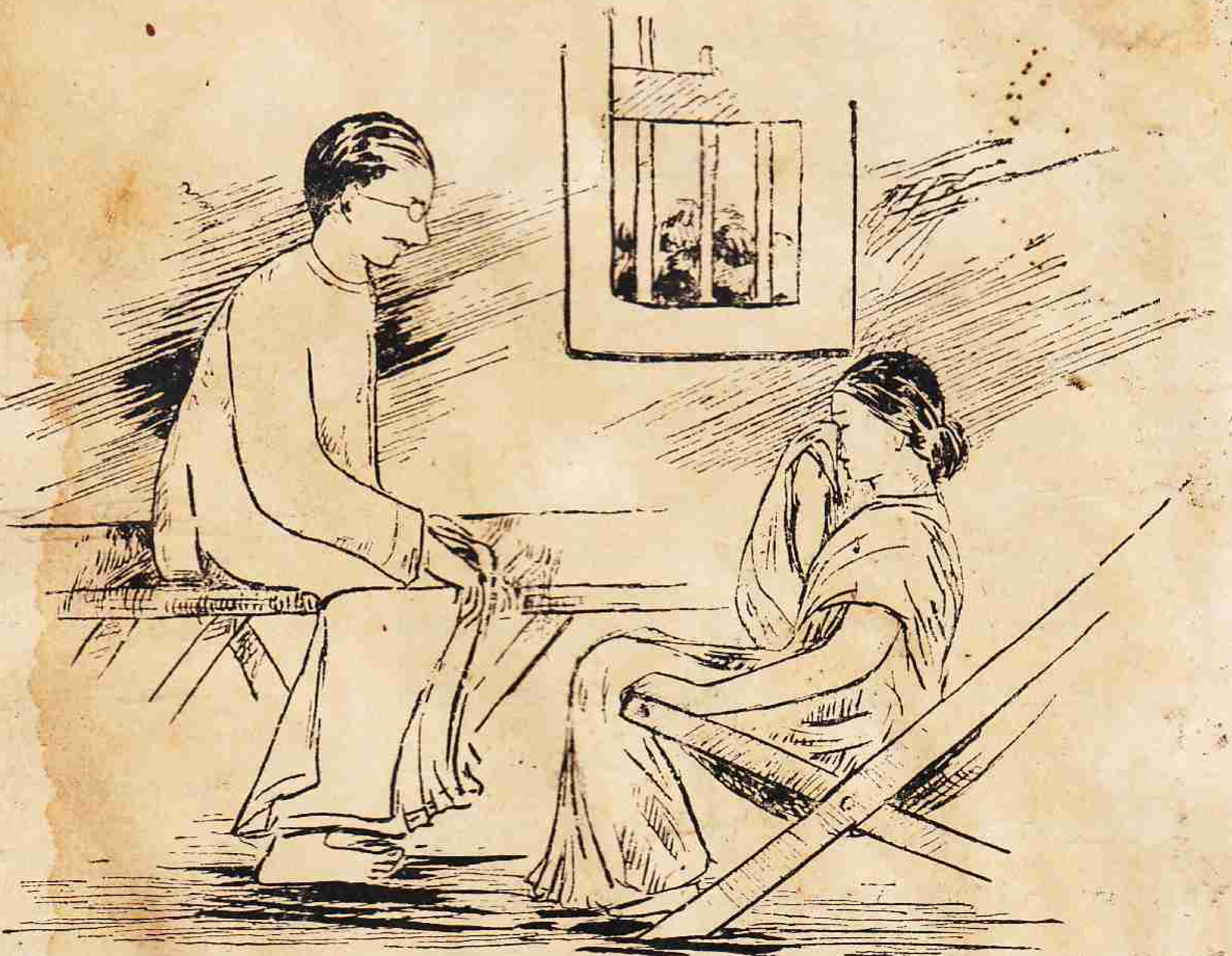
"ఇక సంఘం వుంది. సంఘంలో యిప్పు డెవళ్ల దారి వాళ్లదీ. విధినిషేధాలు పోయాయి."

"అయినా తరతరాల నుంచి వస్తూవున్న విశ్వాసం వొకటి వుంది కదూ? ఈయమబాధని కూడా నిర్లక్ష్యం చెయ్యడానికి కారణం అదీ. శాస్త్రాలు దేవుని వుపదేశాలు అనే నమ్మకం వున్నంత కాలమే వాట్లకి విలువ. తరవాత మనశాస్త్రాలన్నీ కొల్లేటిపాలే. మనుష్యుల నిన్ని విధాల విడతీసిన శాస్త్రాలు యింకా లోకంలో యెక్కడేనావున్నాయా?"

"ఈ కర్మభూమిలో—ఈ పుణ్యభూమిలో—సారంవిరిగిపోయిన యీ చాటిపత్రలో తప్ప మరెక్కడా లేవు."

"బావా! ఇం కెందుకూ? వెధవలు మళ్లీ పెళ్లాడితే పనికిరాని మతం వెధవ లంటే పనికివస్తుందా?" వొక దారీ, వొకతెన్నూ లేని మతాన్ని లక్ష్యపెట్టడం యెందుకూ? ఎవళ్లేం చేసినా యెవళ్లూ యేమీ చెయ్యలే నప్పుడు నువ్వు "ఇక గతిలే" దని నిరాశ చేసుకొని వున్న వొకవితంతువుని ఉద్ధరించడం తప్పు కాదు. ఆడదానివుసురు మహాచెడ్డది. బావా! నావంటివాళ్లంతా యీ దుర్గతి దేవుడు కలిగించిందే అనుకుంటున్నారు; గాని మనుష్యులు—అందులోనూ మొగాళ్లు—వేద శాస్త్రాలు చదువుకున్న బ్రాహ్మలు కలిగించిం దని తెలుసుకున్నారంటే వాళ్లవుసురు తగిలి యీదేశం అంతా వొక్క క్షణంలో బుగ్గయిపోతుంది. కనక వొక్క ఆడదాన్ని రక్షించినా రక్షించడమే. బావోయి! మానకు; ఇక సందేహించకు; ఆలస్యం చెయ్యకు. ఎవర్తి పుణ్యం పుచ్చిందో, యెవర్తి అదృష్టం పండిందో, నీ కిలాంటిబుద్ధి పుట్టింది. వితంతువునే పెళ్లాడు బావా! పెళ్లాం చచ్చిపోతే మొగాడు దుఃఖించడం నిజమే కావచ్చును; కాని ఆదుఃఖాని కంతం వుంది. మాబతు కేం చెప్పను బావా? అయ్యో! ఈబ్రాహ్మణజాతిలో పుట్టడం కంటే పురుగై పుట్టడం మంచి దేమోనోయి!"

పూర్ణ యిలా చెప్పడం చూసి సీతారామయ్య నిర్విణ్ణు డైపోయాడు. ఆమె విశాలనేత్రాలలో నుంచి

చెక్కుల మీదుగా ప్రవహిస్తూ వున్న కన్నీరు యావద్భారతమహిళామండలియొక్క కరిగిపోయినహృదయాల లాగ తోచిం దతనికి. రావిరేకల లాగ కదలిపోతూ వున్న ఆమె పెదవులు చూసి అతను యీభరతవర్షం అంతా గడగడ వొణికిపోడాని కింకెంతో సేపు పట్టదని భయపడ్డాడు. పొద్దున్న తాను బండి దిగే టప్పటికి కలకల లాడుతూ వున్న ముఖంమీద యిప్పుడింత విచారం అంకితం కావడం చూడగా అతనికి ప్రపంచకం అంతా మహాంధకారంలో మునిగిపోతూ వున్నట్లు తోచింది. ఈకారణాలచేత అతని హృదయం కంపించిపోసాగింది. చూస్తూ వుండగా ఆవొణుకు కాళ్లల్లోనూ, పెదవుల్లోనూ, మాటల్లోనూ కూడా కనపడింది. ఇక కూచోలేకపోయాడు. తూలుతూ తూలుతూ లేచి నుంచుని, అతను "వదినా! నీ కిలాంటి సాహసం కలుగుతుం దని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు. నీ హృదయం యింత దయాపూరిత మనీ, నీ మన స్సింత నవనీతకోమలమైన దనీ నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు. నా సంగ తంతా ఆమూలాగ్రంగా తెలిసిన నువ్వు ఇప్పుడిలా చెబుతూ వుండగా నా కింక సందేహం యెందుకూ ? నువ్వుచెప్పిన ప్రకారం నేను తప్పకుండా వితంతువునే పెళ్ళాడి హిందూపురుషులు స్త్రీజాతికి చేసిన ద్రోహంలో అణుమాత్రమైనా తగ్గిస్తా" నన్నాడు; కాని పూర్ణ కింకా శోకావేగం తగ్గలేదు. ఆమె యింకా వెక్కివెక్కి యేడుస్తూనే వుంది.

జానకిరామయ్య సరిగా యిలాంటప్పుడు కళ్లు నులుముకుంటూ వచ్చాడు. అతను పూర్ణను చూసి అదిరిపడి, "ఎందుకే చెల్లీ?" అంటూ ఆమె దగ్గిర నుంచుని సీతారామయ్య కేసి పులుకూ పులుకూ చూశాడు. దానితో యిద్దరూ కూడా వులికిపడ్డారు. సీతారామయ్య యింకా తేరికోక ముందే పూర్ణ అందుకుని మరింత వెక్కివెక్కి యేడుస్తూ, "నిక్షేపంలాంటి బావ యెక్కడో యెవర్తినో వితంతువును పెళ్ళాడి మనకి దూర మైపోతాడుట. అదే నిజ మైతే వీ డిక మనకళ్లకి కనపడతాడా ?" అంటూ మరింత దుఃఖించింది. అంతట జానకిరామయ్య చెయ్యి పట్టుకుని ఆమెను లేవతీసి, "ఇంతేకదా ? బుద్ధిపూర్వకంగా కులం చెడతా నంటే యెవ ళ్లేం చెయ్యగలరూ ? ఇంతకీ మనకి దూర మైనా ఆకొత్తపెళ్ళామూ వాడూ సుఖంగావుంటేఅంతేచాలు" అని వోదార్చి, సీతారామయ్య కేసి తీవ్రంగా చూస్తూ, "చూశావా, అప్పుడే యెంత గోల మొద లయిందో! ఇప్పుడేనా బుద్ధి తెచ్చుకో" అన్నాడు. వొక్క క్షణం దాకా యెవరూ యేమీ మాట్లాడలేదు. తరవాత పూర్ణ చెయ్యివిడిపించుకొని "నువ్వు పద వస్తా" ననగా జానకిరామయ్య కళ్ళు బాగాతుడుచుకుని, "మరి రా కిందకి" అంటూ వెళ్ళిపోయాడు. మెట్లమీద వర్ధనమ్మ యెదురుపడింది. అతను "కిందకి రా" అనగా ఆమె "మీకు చొక్కా తెస్తా"నంది; కాని అతను "ఇప్పు డక్కర లేదులే" అంటూ చెయ్యి పట్టుకుని కిందకి తీసుకుపోయాడు.

అక్కడ పూర్ణ అప్రతిభురాలై వున్న సీతారామయ్యతో "బజారుకి వెళ్లి రా" అంది. దానితో అతను ప్రకృతిలో పడి మేడ దిగి, బజారుకి వెడుతూ, "వదిన కథ అంతా అలామార్చేసిందేం" అని చర్చించుకోవడం మొదలు పెట్టాడు.

౪

"మీ బావ యెక్కడికి వెళ్ళారో ?"

"ఎందుకూ ?"

"కాస్త కాఫీ—"

"వొట్టి కాఫీ యిస్తావుటో మా బావకీ ?"

"మా అమ్మ యేం చేస్తోందో చూశావా ?"

"వుయ్యాలామంచంమీద పడుకుని—"

"చాల్లే నేర్చుకుపోయావు. దుడుకూ దుడుకూ మాట లనెయ్యడమే కాదూ యెప్పుడూనూ!"

"మ రేం చేస్తోందో చెప్పావా యేమిటి నువ్వు?"

"నువ్వడిగావా?"

"ఏ పోకుండలో, యే వుండ్రాళ్లో—"

"సిగ్గుసిగ్గు. ఊరుకో యీపాటికి."

పూర్ణా, వర్ధనమ్మా యిలా సరాగా లాడుకుంటూ వున్న సమయంలో సీతారామయ్య వొక అర్ధమణుగు మిఠాయీ, మైసూరుపాకూ, జహాంగీరూ, కోవాబిళ్లలూ, మొదలైన మధురపదార్థాలున్నూ, మరో యెత్తెడు కారపు సరుకున్నూ తెచ్చి వాకట్లో బల్లమీద పెట్టాడు. వెంటనే పూర్ణ అవన్నీ యింట్లోకి పట్టుకువెళ్లి, "ఏమండోయి అత్తగారూ, మీరూ, మీ అమ్మాయీ వొక మాటు మడి కట్టుకు రండీ. మీ తాహ తెక్కడ, మా తాహ తెక్కడ ? మీతో సమానంగా మేము పెట్టగలమా పొయ్యగలమా ! అయినా యేదో కాస్త—తొరగా లేవా"లంటూ వాట్లని వర్ధనమ్మ తల్లి యెదట పెట్టింది. పాపం ఆవిడ హఠాత్తుగా చూసి, యెవరు తెచ్చారో గ్రహించలేక "ఇవన్నీ యెందుకు తెచ్చా రమ్మా, నేను చేస్తూ వుండగానూ?" అంది. "మీరు చేస్తున్నా రని మాకు కల వచ్చిందా యేమిటీ ? కాకపోయినా మీరెప్పుడో చేసీ దాకా మేం వుండలేము సుమండీ. మీరు చెయ్యడమే నిజమైతే దాచుకోండి; మేంవెళ్లాక తలుపులు బిడాయించుకుని మీరూ, మీఅమ్మాయీ తిందురుగాని" అని పూర్ణ మళ్లీ అనగా, వర్ధనమ్మ అందుకుని, "వదినె తెప్పించిం దనుకున్నావా యేమిటే, సొంతడబ్బు ఖర్చుపెట్టీ? అన్నయ్యగారు తేగా యీవిడ మనకి బంతివేస్తా నంటోంది. పోనీ వోపని చెయ్యవో వదినా. మాఅమ్మ చేసినవీ, మాఅన్నయ్యగారు తెచ్చినవీ నువ్వన్నట్లే దాచుకుని తలువులు బిగించుకుని మేం తింటాం నువ్వూ, మీఅన్నయ్యా వుండలేరు కనక తొంగగా కాఫీహోటలుకి వెళ్లిరండి" అంది.

మళ్లీ పదినిమిషాలు వేళాకోళాలు జరిగాయి. తరవాత యజమానురాలు పడమటింట్లో వొక గోడ దగ్గిర రెండుపీటలూ, వొకగోడ దగ్గిర రెండుపీటలూ వేసి, జానకిరామయ్యకీ, సీతారామయ్యకీ, వర్ధనమ్మకీ, పూర్ణకీ ఫలహారాలు పెట్టింది. వారు వొక్కొ రొక్కరే వచ్చి కూచుని మిఠాయివుండలు వొకరూ, జహాంగీర్లు వొకరూ, చిదుపుతున్నారు. సరిగా పూర్ణ పూరీ విరిచీ సమయంలో ఇంటి యజమానుడు వచ్చాడు. అతన్ని చూసి అంతా తెల్లపోయారు. వెంటనే సీతారామయ్య "రండి బాబుగారూ; పిన్నిగారూ, బాబుగారికికూడా వడ్డించండి తొరగాను" అన్నాడు. అతనలా అంటూ వుండగానే వర్ధనమ్మ పీట తెచ్చి సీతారామయ్యదగ్గిర వేసింది. "మీరు కానిస్తూ వుండండి" అని వెళ్లి యజమానుడు చేతులూ కాళ్లూ కడుక్కొని వచ్చేటప్పటికి యజమానురాలు అతనిక్కూడా వడ్డించింది. అతను పెద్దవాడు కనక యెదట కూచుని ఫలహారం చెయ్యడానికి పూర్ణ కొంచెం సందేహించింది; గాని వర్ధనమ్మా, యజమానురాలూ తప్పులేదని బలవంతం చేసి కూచోపెట్టారు. "మావర్ధని యెలాంటిదో నువ్వూ అలాంటిదానవే. బిడియం యెందు కమ్మా? కూచో కూచో. నలుగురమూ కూచుని ముచ్చటగా ఫలహారం చెయ్యవచ్చు ననే ఇవాళ అడావుడిగా యింటికి వచ్చా" నని యజమానుడు కూడా చెప్పేదాకా పూర్ణ పూరీ ముట్టుకో లేదు. తరవాత అంతా ఫలహారం ప్రారంభించారు; గాని వొకళ్లూ మాట్లాడలేదు. దానిమీద యజమానుడు "ఏం వూరుకున్నారేం? మీ వేళాకోళాలికీ, సరాగాలికీ నే నడ్డు వచ్చానా యేమి?" టనగా వర్ధనమ్మా, జానకిరామయ్యా వోరకంటితో చూసుకుని లోపల లోపల నవ్వుకున్నారు. పూర్ణ మొగం వంచుకొనే నవ్వుకోగా, సీతారామయ్య "బాబుగారు బాగా కనిపెట్టారు. వేళాకోళాలు లేకపోయినా మీరు వుండడంచేత బంతి చాలా నిండుగా వుంది. అన్నీ దగ్గిర పెట్టేసి పిన్నిగారు కూడా కూచుంటే బాగుండు" నన్నాడు. "మనం అవతలికి వెళ్లాక వదినా, అత్తగారూ చాటుగా కూచుని యెలాగా మళ్లీ తింటారు" అని పూర్ణ అనే టప్పటికి వర్ధనమ్మ అందుకుంది. దానిమీద జానకిరామయ్య అందుకున్నాడు. మొత్తంమీద వారంతా యిలాగ వొకరి తరవాత వొక రందుకోబట్టి కాని లేకపోతే యజమానురాలు కాళీ అయిన పళ్లేలు వెంట వెంటనే భర్తీ చెయ్యలేకే పోవును.

ఎలాగైతే యేమి? ఫలహారా లయినాయి. వర్ధనమ్మ తండ్రికీ, సీతారామయ్యకీ, జానకిరామయ్యకీ మళ్లీ తాంబూలా లిచ్చింది. యజమానుడు మళ్లీ కచేరీకి వెళ్లిపోయిన తరవాత వీధిగదిలో కూచుని ఆయువకులూ,

వుయ్యాలామంచంమీద కూచుని ఆయువతులూ జాతే హాలు మొదలు పెట్టారు. యజమానురాలు "రాతికి మువ్వంకాయ. వండనా, బంగాళాదుంపలు వేయించనా?" అని ఆలోచనలో పడింది.

౫

అయి దయిన తరవాత జానకిరామయ్య "బీచికి వెడదాం లె"మ్మనగా, సీతారామయ్య "సినీమాకి వెడదాం ర"మ్మన్నాడు. బీచిలో వుండే అధిక్యాన్నతను ఆర్ఘ్యా చెయ్యగా సినీమాలో వుండే విశేషాలితను జాబితా వేశాడు. తీర్పుకోసం జానకిరామయ్య వర్ధనమ్మనీ, సీతారామయ్య పూర్ణనీ అడగ్గా, వా రిద్దరూ యజమానురాలితో ఆలోచించి "సినీమాకే వెడదాం" అన్నారు.

టిక్కట్లు పుచ్చుకునే టప్పుడు సీతారామయ్య "వొరేయి బావా! మన వాళ్లని కూడా మన దగ్గిరే కూచోపెట్టుకుందాం" అనగా "సరే" అని జానకిరామయ్య నాలుగూ పెద్ద టిక్కట్లు తెచ్చాడు. వర్ధనమ్మా, పూర్ణా వరసగా కూచోగా, వర్ధనమ్మవైపున జానకిరామయ్యా,పూర్ణవైపున సీతారామయ్యా కూచున్నారు. ఆవరసలో వారు నలుగురే వున్నారు.

ఫిలిము మొద లయింది. మొదట వొక ఇంగ్లీషు ప్రహసనం చూపించారు. తరవాత "చెల్లతగ్గ పెళ్లి" అనే కథ వచ్చింది.

మొదట నలభై యేళ్ల బ్రాహ్మడు తెర యెక్కాడు. అప్పటి కతనికి మూడు పెళ్లి ళ్లయినాయి. తరవాత మూడో పెళ్లి తాలూకు పదహారేళ్ల పెళ్లాం కొన్నాళ్లు కాపరం చేసి చచ్చిపోయింది. అతని దగ్గిర చాలా డబ్బు వుండడంచేత రోజులు వెళ్లకుండానే మళ్లీ పెళ్లి కుదిరింది. మూడో పెళ్లాం చచ్చిపోయిన పదమూడో నాడు నాలుగో పెళ్లి చేసుకొని అతను మనుగుడుపులికి వెళ్లాడు. దానిమీద సీతారామయ్య "పెళ్లాం చచ్చిపోతే రవ్వంతేనా దుఃఖంయెరగడే. వాడు నల్లరాయా, వుక్కుతునకా?" అనగా జానకిరామయ్య "మళ్లీ పెళ్లాడకపోతే వాడి బతుకెలా గడుస్తుందీ?" అన్నాడు. "ఆమాత్రం స్త్రీలకిమాత్రం చెల్లదూ?" అని సీతారామయ్య టొకాయించిఅడిగాడు; గాని జానకిరామయ్య జవాబు చెప్పలేదు.

ఆపిల్ల కాపరానికి వచ్చింది. అంటే పిల్ల బొద్దుగా వుండడం చూసి రజస్వల కాకుండానే ఆబ్రాహ్మడు పోరి నిషేకం చేసుకుని ఆమెని తన యింటికి తెచ్చుకున్నాడు. చిన్నతనంచేత ఆపిల్ల కాపరం చెయ్యడానికి భయపడగా, అతను యినపపెట్టెలో వున్న డబ్బు చూపించి, "నన్ను సుఖపెడితే యీడబ్బుతో నువ్వు కోరిన నగలు చేయిస్తా" నన్నాడు. నగల కాశపడి ఆపిల్ల చెప్పినట్లే నడుస్తూ "మరి నగలు చేయించండి" అనగా, "నువ్వింకా చిన్నపిల్లవు. రెండేళ్లకి బాగా యెదుగుతావు. ఇప్పుడు నీకు నగలు చేయిస్తే అప్పుడు సరిపోవు. కనక రెండేళ్లు వోపిక పట్ట" మన్నాడు. తరవాత నాలుగైదుమాట్లామె "నేను యెదగవలసినంతా యెదిగాను. కనక నగలు చేయించ" మంది గాని "ఇదిగో" "అదిగో" అని అతను మాయ మాటలు చెప్పి కాలం గడిపేశాడు. చివరి కతను పెట్టిన రెండేళ్ల గడువూ దాటే టప్పటి కాపిల్ల పురుడు వచ్చి నెలపురుట్లో చచ్చిపోయింది. నెల తిరక్కుండానే అతను మళ్లీ పెళ్లాడాడు. ఆసందర్భంలోకూడా భావమరుదు లిద్దరూ కొంచెం వాదం చేసుకున్నారు; గాని వర్ధనమ్మా, పూర్ణా కూడా పైకి యేమీ మాట్లాడ లేదు.

ఇలాగ మొత్తాని కతనికి యాభై యేళ్లు వెళ్లాటప్పటికి యేడు పెళ్లిళ్లయినాయి. ఏడో పెళ్లి పెళ్లాం యీకాలపు మనిషి. హార్మోనియం వాయించడమూ, గూడకట్టు కట్టడమూ, పక్కపాపిడి తియ్యడమూ, కాఫీ తాగడమూ, సినీమాలకీ నాటకాలకీ వెళ్లడమూ— ఇలాంటి వతని కేమీ సరిపడలేదూ. అయ్యేకి కంగారెత్తింది. అది చూసి వర్ధనమ్మ "రాక్షసుడికి ఇప్పటికి తగినపెళ్లాం వచ్చింది" అనగా, పూర్ణ "మొదణ్ణుంచీ వొక్క విధంగానే రాలిపోయాడు. చివరి కయింది వెధవ పని. దేవుడు లేడూ?" అంది.

సీతారామయ్య మధ్యమధ్య వుద్రేకంతో వాడి బతుకు విమర్శిస్తూ, "ఓరే బావా! హిందూకుటుంబంలో పురుషుని నిరంకుశత్వం యెంత దుస్సహంగా వుందో చూశావా? కర్మకోసం పురుషుడు మళ్లీ మళ్లీ పెళ్లాడవచ్చు నన్న ఋషుల వాక్యా లెలా వికటిస్తున్నాయో చూశావా? స్త్రీల విషయంలో యిలాంటి దుష్పరిణామాలకి కారణా లైన నికృష్టసిద్ధాంతాలు ప్రకటించిన మన భారతదేశం పుణ్యభూమా? పాపభూమా?" అని యిలాగ తీవ్రంగా ప్రశ్నిస్తూ వచ్చాడు గాని జానకిరామయ్య "తరవాత మాట్లాడుకుందాం" అని జవాబు చెప్పి, "ఈకథలో అతిశయోక్తి వుందా? మన ధర్మాలు చివరి కిలాగ పర్యవసించీ వేనా?" అని తర్కంలో పడ్డాడు.

తరవాత ఆబ్రాహ్మడు తలదువ్వ మంటే ఆపిల్ల అతని బట్టతలకి ఆముదం రాయడమూ, తమలపాకులు మెత్తగా నూరి పెట్టమంటే పెండలపాకులు నూరి నోట్లో పెట్టడమూ, అన్నం మెత్తగా వండమంటే బిరుసుగా వార్చడమూ, ముద్దపప్పు వండమంటే అప్పడాలూ, వొడియాలూ వేయించి వూరుకోవడమూ, చలిమిడీ, చిమ్మిలీ చెయ్యమంటే సెనగలు వేయించి పొయ్యడమూ, చద్దన్నం తినవద్దంటే వుల్లిపాయల పులుసు వండడమూ, పొత్తుపంచె కూడా తడిపి ఆరవేస్తేగాని పనికి రాదంటే వంటిల్లు దాసీదానిచేత బాగుచేయించడమూ, అమావాస్యనాడు వుప్పుపిండి చెయ్యడం బుద్ధిపూర్వకంగా మానేసి, "అయ్యో! మరిచిపోయా నండీ, ఇంట్లో పిండికూడా లేదూ. దాసీపీనుగు చెప్పినమాట వినడం బొత్తిగా మానేసింది. పున్నం మొదలుకొని పోరుతున్నాను గాని గిద్దెడు బియ్యమేనా విసిరిందికాదు. మళ్లీ అమావాస్యకి తప్పకుండా చేస్తాను. ఈవేళకి—కూడకపోతే మజ్జిగతో మాత్రమే తినండి అన్నం" అనీ—ఈ విధంగా అతన్ని నానాతిప్పలూ పెట్టింది. అది చూసి వర్ధనమ్మా, పూర్ణా కడుపులు ఉబ్బిపోయేలాగ నవ్వేరు. సీతారామయ్య "తగిన పెళ్లాం" అని మెచ్చుకున్నాడు; గాని జానకిరామయ్య కిక్కురుమన లేదు.

ఇలాగ వొక్క సంవత్సరం గడిచే టప్పటికి ఆ బ్రాహ్మడే చచ్చిపోయాడు. నెలరోజు లేనా తిరక్కుండా ఆపిల్ల వీరేశలింగంపంతులుగారి ఆనందాశ్రమంలో చేరి రెండో నెలలో చక్కని యువకుణ్ణి పెళ్లాడి తనడబ్బూ, జీవితమూ అతనికి ధారపోసింది.

ఆట అయిపోయింది. ఎవళ్ల యింటికి వాళ్లు వెళ్లిపోయారు. వర్ధనమ్మ మేలుకున్నంతసేపూ ఆమొగుడూ పెళ్లాల గొడవలే చెప్పి జానకిరామయ్యని నవ్వించింది. పూర్ణ వర్ధనమ్మ తల్లిని నవ్వించింది. సీతారామయ్య "వదినకి యీకథ కొంచెం ధైర్యం కలిగించవచ్చు" ననుకున్నాడు.

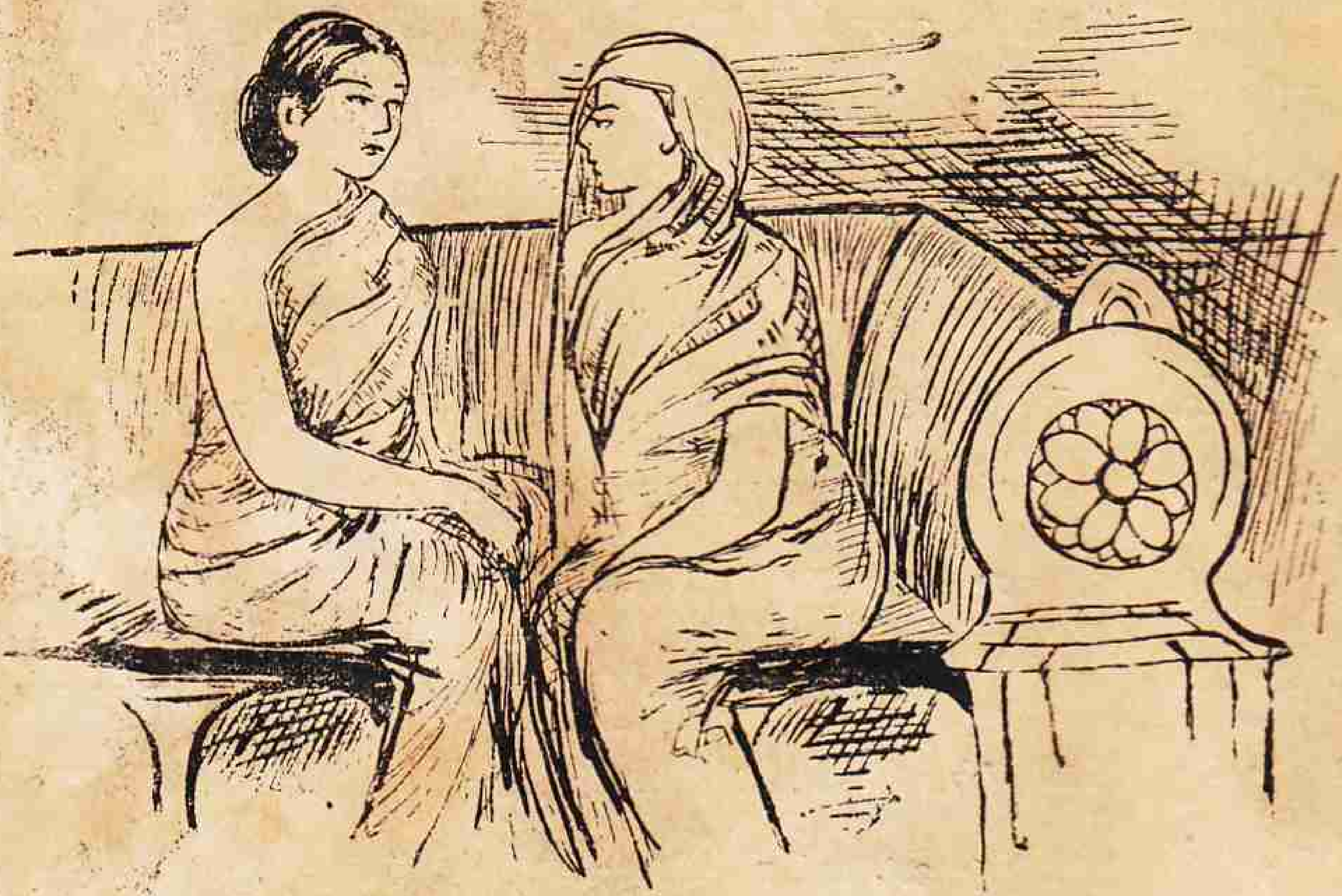
మర్నాడు జానకిరామయ్య పూర్ణతో "వెళ్లిపోదాం" అనగా వర్ధనమ్మ ప్రయాణం సాగనిచ్చింది కాదు. సీతారామయ్య "వెళ్లిపోతా" ననగా రహస్యంగాపూర్ణా, బహిరంగంగా జానకిరామయ్యా, వర్ధనమ్మా, యజమానురాలూ "వల్లకా" దని ఆపేశారు.

మరి రెండుదినాలైన తరవాత ముగ్గురూ బయలుదేరారు. స్టేషనులో టిక్కెట్లు కొనేటప్పుడు సీతారామయ్య బలవంతం చెయ్యగా, "ఇప్పటికి పూర్ణని తీసుక వెళ్లు. నేను వారంరోజులలో దాన్ని తీసుకవెళ్లడానికి వచ్చి రెండురోజులు తప్పకుండా వుంటా" నని చెబుతూ, జానకిరామయ్య తనకి యేలూరికే టిక్కెట్టు పుచ్చుకున్నాడు. అతను పూర్ణనీ, సీతారామయ్యనీ రాజమండ్రీ స్టేషనులో గేటుదాకా సాగనంపి, "మళ్ళీ శనివారం మధ్యాహ్నం బండిమీద తప్పకుండా వస్తా" నన్నాడు. పూర్ణని కొంచెం యెడంగా పిలిచి, "అత్తతో చెప్పి బావని చీవాట్లు పెట్టించు" అని కూడా చెప్పి వెళ్లి బండిలో కూచున్నాడు.

౬

"బావ పిల్లల తండ్రి అవుతాట్ట" అని సీతారామయ్య చెబుతూ వుండగా పూర్ణ వచ్చి చిట్టెమ్మని కౌగిలించుకుంది. మేనత్తా మేనగోడలూ చూసుకుని అప్పటికి రమారమీ ఆరు మాసా లయింది. ఇద్దరికీ కూడా కళ్లు కాయలు కాసిపోయాయి. "ఎన్నాళ్లకి చూ

శానే పూర్ణా" అంటే "ఎన్నాళ్లకి కనపడ్డా వమ్మా అత్తా" అని యిద్దరూ పలకరించుకుని అలా కౌగిలించుకునే వుండి, వెనక్కి వెళ్లి, అక్కడ వొక సోఫా వుంటే దానిమీద కూచున్నారు. తరువాత యిద్దరూ ప్రశ్నల తోటీ, జవాబులతోటీ వొక్కగడియ వుక్కిరిబిక్కి రై పోయారు. "సుందరమ్మతల్లి బతికివుంటే యీపాటికి మా అబ్బాయిగూడా పిల్లలతండ్రి అయివుండు"నని చిట్టెమ్మ చెప్పగా, పూర్ణ తాను చిన్న సంగతి చెప్పి, "నీకు తెలుసునా? నిజమే?" అని అడిగింది.

"తాతయ్య మండిపడతాడు. నాయనమ్మ గోల పెడుతుంది. బావా నువ్వూ కూడా, యిక మాట్లాడరు. కన్నెత్తిచూడనైనా చూడరు. అయినా నా నాయన మాటకి నే నడ్డుచెప్పను. లోకంలో జరుగుతూ వున్న సంగతులన్నీ చెప్పి వాడు నన్నువొప్పించాడు. సమర్తాడిన పిల్లనేనా సరే, వితంతువు నేనా సరే, బావ యేపిల్లని పెళ్లాడినా నాకు సంతోషమే. నా కొడుకూ, నా కోడలూ సిరిసంపదలతో పది కాలాలు బతికి నలుగురు బిడ్డల్ని కని పెంచి హాయిగా వుంటే బంధువులు నా యింటికి రాకపోయినా నాకు బెంగ లేదు" అని చిట్టెమ్మ చెప్పగా పూర్ణ ఆశ్చర్యపడింది.

కొంత సేపటికి అత్తా కోడళ్లిద్దరూ గోదావరికి వెళ్లి వచ్చారు. పూర్ణ పైపనులు చేస్తూ వుండగా, "ఏం కూర వండమంటావే? పులుసు చెయ్యనా, చారు కాచనా? లేకపోతే పుల్లని పెరుగు పొగన వంటావా?"అని అడుగుతూనే చిట్టెమ్మ క్షణంలో వంట చేసేసింది. సీతారామయ్య షాపునుంచి పదకొండింటి కింటికి వచ్చి పూర్ణ అందివ్వగా వేన్నీళ్లతో స్నానం చేశాడు. తరవాత చిట్టెమ్మ పూర్ణకీ, సీతారామయ్యకీ యొకబంతిని వడ్డించింది. వారిద్దరూ వేళాకోళా లాడుకుంటూ భోజనాలు మొగలు పెట్టాక చిట్టెమ్మ నట్టివాకట్లోకి వచ్చి, "సూర్యనారాయణమూర్తీ, తండ్రీ! నా మేనగోడలి బుద్ధి మళ్లించు. నాకొడుక్కి దాన్ని చేసుకునే అదృష్టం నాకు కలిగించు" అని మొక్కుకుంది.

ఈసమయంలో "బావకి నెయ్యి కావాలిట అత్తా" అని పూర్ణ పిలవగా, "వదినికి కూర కావాలిటే అమ్మా" అంటూ సీతారామయ్య పిలిచాడు. చిట్టెమ్మవచ్చిచూడగా కూరకావలసి సీతారామయ్యా,నెయ్యికావలసి పూర్ణా యెదురుచూస్తున్నారు. ఆమె వారికిద్దరికీ అవ్వే కాకుండా పులుసులోవున్న వంకాయముక్కలూ, గుమ్మడికాయబద్దలూ, మునక్కాడలూ కూడా వేసి, యెదట కూచుని కబుర్లు మొదలుపెట్టింది.

సీతారామయ్య పెళ్లిగొడవలు వచ్చాయి. "వొరే బావా! మాఅన్నయ్య చెప్పినట్లు నువ్వు పెద్ద ఆస్తిపరుడవు కదా? అందమైనవాడవుకదా? వితంతువుకాకపోతే మంచిపిల్ల దొరకదుట్రా నీకూ?"అని పూర్ణ అడగ్గా సీతారామయ్య అందుకున్నాడు: "బడాయి చెబుతున్నా ననుకోకు. కన్యకలు కావా లంటే లక్షమంది నాకాళ్లమీద పడేసేవా ళ్లున్నారు. ఇదివరకి-ఈయేణ్ణర్థంలోనూ పద్ధానుగు సంబంధాలువచ్చాయి. సుందరి పోయిన యేడాది దాకా నాకు పెళ్లిమీదే దృష్టి లేకపోయింది. తరవాత వితంతువుని పెళ్లాడాలని తోచింది. వొకనాడు వీరేశలింగంపంతులుగారి దగ్గిరికి వెళ్లగా ఆసంకల్పాన్ని ఆయన దృఢపరిచారు. ఈ కోరిక మనస్సులో పెట్టుకుని ఎన్ని సంబంధాలు వచ్చినా తిప్పేశాను. తిప్పెయ్యడం నువ్వూ యెరుగుదువు. నా కిప్పుడు ముప్ఫయే ళ్లున్నాయి. లోకంలో యెంత వెదికినా పన్నెండేళ్ల పిల్లకంటే పెద్దది దొరకదు. పోనీ, సమర్తాడిన పిల్లని పెళ్లాడ

కూడదా అంటే బ్రాహ్మల్లో అలాంటి పిల్లలు దొరకరు. ఎక్కడేనా వొక ల్లిద్ద రుంటే నచ్చకపోవచ్చును. పన్నెండేళ్ల కన్య దొరకినా నాకూ ఆపిల్లకీ పద్ధెనిమిదేళ్ల తేడా వుంటుంది. మొగుడూ పెళ్లాల మధ్య పదేళ్ళకంటే హెచ్చుతగ్గు లుండకూడదు. అంటే నాకిప్పుడిరవై యేళ్లేనా వుండే పిల్ల దొరకితే గాని మాయిద్దరకీ కూడా సుఖం వుండదు. మనస్సులు కలవవు. రుచులే వేరుగా వుంటాయి. ఇప్పుడు బ్రాహ్మణాళ్లలో యిరవై యేళ్ళ పిల్ల కావా లంటే వితంతువులే దిక్కు. మనలో వితంతువుల సంఖ్య అనంతంగా వుంది. వారిలో చాలామంది నిజంగా రత్నాలకంటే గూడా మంచివాళ్లున్నారు. కొందరు వైరాగ్యంతో కాలం గడుపుతూ వున్నా, కొందరు అక్రమమార్గాల్లో ప్రవర్తిస్తూ వున్నా, అగ్నిహోత్రం లాంటివాళ్లు అనేకమంది వున్నారు. వాళ్ళందరూ ప్రేమ అంటే యేమిటో, సంసారసుఖం యెలాంటిదో, జీవితానందం యెంత విలవైనదో, దాంపత్యంలో యెంత పావిత్ర్యం వుందో, ఈజీవితం యెంత గొప్ప దుర్లభపదార్ధమో బాగా తెలిసి, తమ కా అదృష్టం లేనందుకూ, తమకు అట్టి నికృష్టదశ సంభవించినందుకూ విచారిస్తూ, ఉత్తరజన్మలో నైనా చాలాకాలం అనుకూలభర్తలతో సుఖపడా లని తపస్సు చేస్తూ కాలం గడిపేవాళ్ళు వేలూ, లక్షలూ వుంటారు. అలాంటివాళ్ళలో సాహసం వున్న రత్నాన్ని యేరి పెళ్లాడితే ఎంత సుఖమో, ఎంత పరమార్ధమో, ఎంత పుణ్యమో ఆలోచించూ. ఇదీగాక, మన బ్రాహ్మల్లో ప్రేమించడం యెలాగో తెలుసుకోడానికి వితంతువులకు మాత్రమే అవకాశా లున్నాయి. కన్యకలకు ప్రేమ యిలాంటి దని తెలవని స్థితిలోనే పెళ్లి అయిపోతుంది. తరవాత ఆపిల్లకీ ఆపిల్లవాడికీ కలిస్తే కలుస్తుంది, లేకపోతే లేదు. వితంతువివాహంవల్ల ఈచిక్కులు కలగవు. వయస్సు సంబంధించిన హెచ్చుతక్కువల బాధ వుండదు. నేను వితంతువునే పెళ్లాడాలని నిశ్చయించుకోడానికి కారణా లివి. నాపుణ్యంవల్ల చాలా కష్టంమీద నైనా మాఅమ్మ యిందు కంగీకరించింది. నలుగు రైదుగురు వితంతువులు నాదృష్టిలో వున్నారు. వొకామె యింకొకణ్ణి వరించింది, వొకతె అంగీకరించేలాగ కనపడింది కాని వాకబు చెయ్యగా చాలా పెంకిమనిషి అని తెలిసింది. వొకామెని మద్రాసులో చూశాను; ఆమె తల్లిదండ్రులతో మాట్లాడాలనే మొన్న కాకినాడ వచ్చాను; గాని పిల్లసంగతి చూడగా ఆమె మొగుడులాగా, నేను పెళ్లాంలాగా మసులుకోవలసి వుంటుందని తోచింది. ఇక బందరులో వొకామె వుంది. అన్నీ బాగానే వున్నాయి; గాని తల్లిదండ్రుల కేకసంతానం. అల్లుణ్ణి యిల్లరికం తెచ్చుకోవాలని వారి సంకల్పమట. అది నాకు సరిపడదు. ఆపరతు వారు వొదులుకుంటే ఆమెను పెళ్లాడవచ్చును. మొన్న మా అమ్మకూడా చూసిం దామెని" అని సీతారామయ్య చెప్పగా, "పిల్ల అన్నివిధాలా బాగుందే. ఇల్లరికం చిక్కు లేకపోతే మాఅబ్బాయికి చేసుకుంటా నని నే ననగా 'యింటికి వెళ్లి ఆలోచించి రాస్తా' నని పిల్ల తండ్రి చెప్పాడు" అని చిట్టెమ్మ చెప్పింది. తరవాత మాట్లాడవలసిన వంతు పూర్ణకి వచ్చింది; గాని ఆమె మాట్లాడలేకపోయింది. అది వుత్సాహమో, ఆందోళనమో, తహతహో, బెంగో, బిడియమో, ఉద్రేకమో, ప్రమాన్పాటో యేదో ఆమెని స్తబ్ధురాలుగా చేసేసింది. సీతారామయ్యా, చిట్టెమ్మాకూడా అది కనిపెట్టి కళ్లతో యేమిటో చెప్పుకున్నారు; గాని ఆసంగతి పూర్ణ యెరగదు.

౨

భోజనా లయినాయి. తాపితాపంచె విడిచి, గ్లాస్గోమల్లు కట్టి, సిల్కుపట్టు తొడుక్కొని, తాంబూలం వేసుకోడానికి సీతారామయ్య పాందాను తీసికొని రాగా, పూర్ణ "నేను చిలకలు చుట్టి యిస్తాను తేరా బావా" అంటూ ఆపాందాను పుచ్చుకుంది. తరవాత యిద్దరూ పడమటింటోకి వెళ్లి చిట్టెమ్మ భోజనం చేస్తూవుండగా ఆమె యెదురుగా కూచున్నారు. పూర్ణ పాందాను తెరిచి తమలపాకులు తియ్యగా చిట్టెమ్మ కబుర్లందుకుంది—

"ఇక మాయిల్లు తొక్కి—చూడవు కాదూ కోడలా?"

"చూశావురా బావా, మీయమ్మ యిక రావద్దం టోందీ?"

"ఉన్నమాటంటే వులు కెక్కువట."

"ఇప్పు డేం వచ్చిందీ?"

"అంతానూ—"

"ఏం?"

"నేను వితంతువివాహం చేసుకుంటే నిజంగా నువ్వు మాయింటికి వస్తావా?"

"రా నని నిశ్చయం యేమిటే?"

"బావ చెప్పిన మాటలు జ్ఞాపకం వున్నాయా?"

"చివరికి మా వాళ్లుగూడా అంగీకరిస్తా రేమో!"

"లేకపోతే రావు కదూ?"

"ఆమాట అనకు"

"ఏమన మంటావు కోడలా, మరీ?"

"మేంవచ్చినా రాకపోయినా పిలవడంమీవంతు."

"మేము పిలిస్తే! తరవాతా?—"

"రావడం మా వంతు."

"అంటే యిందులో వొకటి జరిగితే రెండోది కూడా జరుగుతుం దన్నమాట."

"మూడు వంతులు—"

"రాకపోడాని కా కాస్త సందూ చాలు."

"ఇం తెందుకూ? నే నిక్కడ యింకా వారంరోజు లుంటానుకదా! ఈలోపుగా నువ్వు పెళ్లాడు: నేను వుంటానో వుండనో చూద్దువుగానీ."

"నిజంగా?"

"తరవాత యేం జరిగినా ఆ మహోత్సవంలో నా వంతు అనుభ వించే—"

"సెబాస్. అదీ మాట. కోడలా! కోట్లు వెలగలమాట చెప్పావు. నువ్వు ఆమాత్రం ధైర్యం చెబితే మా కింక లేని దేమిటే? ఇక నీదే లోటురా నాయనా."

"అవునా వొదినా?"

"ముమ్మాటికీనీ."

"ఆమాటమీద వుండు. తాంబూలం యేదీ?"

సీతారామయ్య చెయ్యి చాపగా మందహాసం చేస్తూ పూర్ణ వక్కలూ, చిలకలూ అతని కందించింది. సీతారామయ్య తల్లి కేసి చూసి చిరునవ్వు నవ్వుతూ తాంబూలం వేసుకున్నాడు.

"నువ్వుకూడా వేసుకోవే అమ్మా. ఇక్క డెవ్వరూ చూడరు లే."

"ఔనే వదినా! మూ డాకులు వేసుకో."

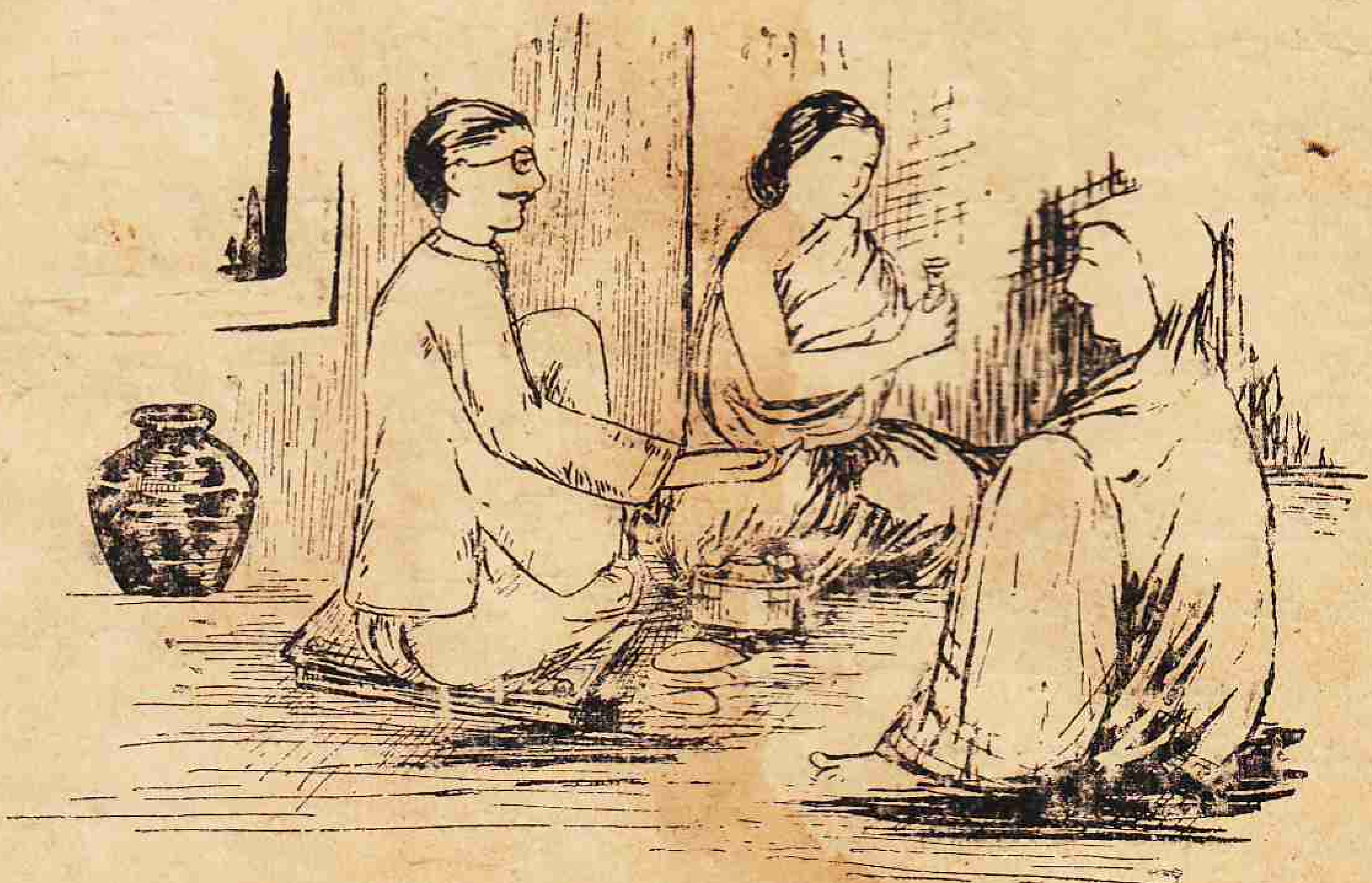
"అదివఱకు లేదు గాని వదిన కాపరానికి వచ్చాక చాలా మాట్లు బలవంతం చేసింది. తాతయ్య వూళ్లో లే నప్పు డెప్పుడేనా మూ డాకులు—అదేనా నాయనమ్మకి తెలవకుండానూ—మా అమ్మ వేసుకోమనే అంటూ వుంటుంది. నాకే సందేహం. వొకమాటు అన్నయ్య చూశాడు. ఏ మంటాడో బాబూ అని భయపడ్డాను గాని చూసీచూడ నట్లు మాట్లాడకుండా చక్కాపోయాడు. పాపం, వాళ్ల నాన్న నెల్లూరులో వుద్యోగం చేసి నప్పుడు వదిన చూసిందిట. అక్కడ వితంతువులు కూడా మంచికుటుంబాల్లో తరుచు తాంబూలం వేసుకోవడం వుందిటే అత్తా!"

"ఔనుట నువ్వుకూడావేసుకో అమ్మా!"

"నాకు నువ్విచ్చావు కనక నీకు నే నిస్తాను తాంబూలం. ఏం వదినా?

"ఇవ్వరా నాయనా!"

వెంటనే సీతారామయ్య తమలపాకులు తుడిచి, సున్నం రాసి, చిలకలు చుట్టి అందించాడు. పూర్ణ అవి పుచ్చుకుంది; గాని "చూశావుటే అత్తా, బావ చుట్టిన

చిలకలు యెంత వంకరటింకరగా వున్నాయోనూ?" అని వేళాకోళం చేసింది.

"చిలకలు చుట్టి యివ్వడం ఆడది చెయ్యవలసిన పని కాదుటే వెర్రిదానా? నీమీద వుండే ఆదరంచేత చుట్టి యిచ్చాడు; గాని బావ కేం చేత నౌనమ్మా?" అని చిట్టెమ్మ చెప్పింది.

ఇలాగ అరగంట అయేటప్పటికి చిట్టెమ్మ లేచింది. "ఇక షాపుకి వెడతానే వదినా" అంటూ సీతారామయ్య లేచాడు. "ఎనిమి దైతే గాని రావు కామోసు" అని పూర్ణ అనగా, చిట్టెమ్మ "ఇవాళ తొరగా రారా నాయనా" అంది. "మామూలుగా యెనిమిదింటికి వస్తాను. నువ్వు ఇక్కడ వున్నన్ని రోజులూ ఆరింటికే వస్తానులే" అని బదులు చెప్పి సీతారామయ్య వాకట్లోకి వెళ్లాడు. చిట్టెమ్మ "రాత్రి కేమీ కూరలు లే"వంటూ అతని దగ్గిరికి వెళ్లి, "అయిదుగంటలికి మల్లి మొగ్గలు పొట్లం కట్టి పంపు" అని రహస్యంగా చెప్పింది. సీతారామయ్య కళ్లతో జబాబు చెప్పి వెళ్లి పోయాడు.

౨

ఒంటిగంటకి చిట్టెమ్మకి పని ముగిసింది. మేనత్తా, మేనకోడలూ వీధితలుపులు బిగించి వచ్చి వాకట్లో వున్న సోఫామీద కూచున్నారు. విశాల మైన మండువాలో నుంచి తీక్ష్ణ మైన చైత్రమాసపు యెండ కడపరాళ్లతో చప్టా చేసిన వాకట్లో పడుతోంది. అది చూసి జ్ఞాపకం రాగా చిట్టెమ్మ "విజయదశమికి ఒమాటు యెండవేశాను సుందరమ్మ చీరలు. మళ్లీ ఒమాటు యివాళ యెండవేద్దామా?" అనగా పూర్ణ "అలా చేస్తేనే మంచిదీ" అంది. తరవాత యిద్దరూ లేచి చప్టామీద జపాన్ తుంగచాపలు పరిచి, బీరువాలో వున్న చీర లన్నీ తెచ్చి, దులిపి, చాపలమీద పెట్టారు. తరవాత చిట్టెమ్మ బీరువా దులుపుతూ వుండగా రైక లన్నీ పూర్ణ ఒక్కర్తే పరిచింది. చీరలు రమారమీ యిరవై దాకా వున్నాయి, వుప్పాడ వైతే నేమి, బనారసు వైతే నేమి, వెంగుళూరు వైతే నేమి, మధుర వైతే నేమి, పునహా వైతే నేమి, పుల్లంపేట వైతే నేమి, జపాను వైతే నేమి—అన్నీ జరీ ముద్దలు. ఒక్క చీర కూడా నలిగిపోకుండా అప్పుడు షాపులో నుంచి తెచ్చిన ట్లున్నాయి. రైకలు కూడా అన్ని రకాలూ, వాట్లకి తగిన విలవగలవి, ఉన్నాయి. "అన్నట్లు మరిచిపోయా" నంటూ లేచి మళ్లీ యింట్లోకి వెళ్లి చిట్టెమ్మ రెండు డజన్ల పట్టు చేతిరుమాళ్ళు తెచ్చి, "ఇవి దానికోసం యిక ఆరు మాసాలికి పోతుం దనగా కొన్నాడు మా నాయన. ఇందులో యే నాలు గైదో తప్ప తతిమ్మావి మడతే విప్పలేదు సుందరమ్మ" అని చాపమీద వేసింది.

మళ్లీ యిద్దరూ సోఫామీద కూచున్నారు. చిట్టెమ్మ సుందరమ్మకి పుట్టింటివారు పెట్టిన వేవో, తాము కొన్న వేవో వివరించి చెప్పగా, పూర్ణ "అన్నీ మూడువేల ఖరీదు వుంటాయి. ఏమే అత్తా?" అని అడిగింది. "వీట్లలో పాతిక రూపాయలకి తక్కువ విలవ అయినదీ, రెండువందల యాభైయింటికి ఎక్కువైనదీ లేదు. పాతికవందలకి తక్కువ ధర వుండదు" అని చిట్టెమ్మ చెప్పగా, పూర్ణ గుండెలమీద చెయ్యి వేసుకుని, "అమ్మబాబోయి! చీరలే యింతైతే నగ లెంత వుంటాయో? కాని పాపం సుందరక్కయ్యకి యోగం లేకపోయింది" అని విచారించింది. దానిమీద "నగలు కూడా ఒమాటు చూద్దాం రావే అమ్మా" అని చిట్టెమ్మ ముందు దారి తియ్యగా, "పద" అంటూ పూర్ణ వెనక్కాలే వెళ్లింది.

"ఆయినప్పెట్టి బావది. ఇది సుందరమ్మది. దాని నగలకోసమూ, వెండిసామానుకోసమూ ఇది పుట్టింటివారే యిచ్చారు. అది పోయాక వారు పెట్టిననగలూ, చీరలూ, ఈపెట్టీ, ఆబీరువా, ఆమంచమూ, తతిమ్మా సామానూ పట్టించుకుని వెళ్ళవలసిం దని యెంతమంది చేత యెన్నిమాట్లు ఎన్నివిధాల కబురంపినా 'మా అమ్మాయితో పాటు ఆవస్తువులు మీ కిచ్చేశాం. అవి మావి కావు. మేం చేసుకున్న పాపంవల్ల మా అమ్మాయి మమ్మల్ని విడిచి వెళ్లిపోయింది; గాని మా అల్లుడున్నాడు. ఆవస్తువు లన్నీ అతనికి చెందవలసినవే.

అతను మళ్లీ యింకో పిల్లని పెళ్లాడి ఆపిల్ల ఆవస్తువులు వాడుకుంటే ఆమెని మాసుందరమ్మ అనే భావించుకుంటాం' అని మళ్లీ కబురంపారు" అని చెప్పి పెట్టె తెరిచి, వొక్కొక్క వస్తువే పైకితీసి చాపలో పెట్టింది. అందుకు "చాపమీదవద్దు. వుండవే అత్తా" అని చెబుతూ పూర్ణ లేచి సీతారామయ్య తువ్వాలు తెచ్చి పరిచింది.

వస్తువు లన్నీ చూశా టప్పటికి యిద్దరికీ కూడా కళ్లు చెదిరిపోయాయి. పచ్చని బంగారంమీద యెర్రనివీ, తెల్లనివీ రాళ్లూ, ఆణిముత్యాలూ ధగధగ మెరిసిపోతున్నాయి. "ఇవి దుద్దులు. పద్ధానుగు రాళ్లూ పద్ధానుగు వందలకి కొన్నారు నాయన. ఈవొడ్డాణానికి మజూరీ ప్రత్యేకం రెండువంద లయింది. ఈవంకీల రాళ్లు యెనిమిదివందలకి కొన్నాడు. జడ చూశావా, యెంత బాగాచేశాడో పనివాడూ! కాసుకి అయిదుకాసుల రకం కూడా మోటని సుందరమ్మ పదికాసుల రకం చేయించుకుంది పోరీ కట్టకాసుల పేరు. పాము మీసంలాగ యెంత నాజూకుగా వుందో చూశావా?" అంటూ యిలాగ చిట్టెమ్మ వాట్లని వివరించి చెప్పింది. పూర్ణ "ఎంత బాగుందో", "ఎంత మెరసిపోతోందో", "ఎంత చక్కగా వుందో", "ఔను", "మరే", "దేవుడు చూడలేకపోయాడు", "అంతే", "బతికి వున్నంతకాలమూ దివ్యభోగం అనుభవించింది" అని యిలాగ సమాధానాలు చెబుతూ, వొక్కొక్క వస్తువే తీసి కళ్ల కద్దుకుని, "నన్నిలా మోడుగా చేసెయ్యకపోతే నా ఆయువంతా సుందరక్కయ్యకి పొయ్యగూడదూ ఈశ్వరుడూ" అంది. చిట్టెమ్మ తరవాత కంచమూ, గిన్నెలూ, సాసర్లూ, కోపాలూ, స్పూనులూ, పన్నీరుచెంబూ, గంధపుగిన్నీ, పళ్లెమూ వగైరా వెండిసామాను కూడా చూపించి, "యివి రెండుమళ్లు వుంటాయి" అంది. వాట్లని చూసి కూడా పూర్ణ చాలా ఆనందించి, "అక్కయ్యకి యోగం లేకపోయింది" అని మళ్లీ అంది. తరవాత వొక్కొక్క వస్తువే పూర్ణ అందించగా చిట్టెమ్మ పెట్టెలో పెట్టి, ఒక్క గడియమాత్రం వేసింది. "తాళం వెయ్యవా" అంటే "ఆనక వేస్తానులే" అంది.

తరవాత యిద్దరూ ఫోనోగ్రాఫుదగ్గిరికి వెళ్లారు. చిట్టెమ్మ ప్లేట్లు పైకి తియ్యగా పూర్ణ తన కిష్టమైనవి యేరి పాడించింది. ఇలా వొకఅరగంట గడిచాక ఫొటోల దగ్గిరికి వెళ్లారు. చిట్టెమ్మ తానూ భర్తా వున్న పటమూ, తన ఆడపడుచుపటమూ, తాను ఒక్కత్తీ ఉన్న పటమూ, తను లక్షవత్తివ్రతం చేసుకునే టప్పుడు తీయించిన పటమూ—ఇలాంటివన్నీ ముందు చూపించి తరవాత కొడుకూకోడళ్ల పటాల దగ్గిరికి తీసుకువెళ్లింది. వొక పటంలో సీతారామయ్య కుర్చీమీద కూచోగా సుందరమ్మ కుర్చీపట్టుకుని నుంచునివుంది. ఇంకోదాల్లో సుందరమ్మ కూచునీ, సీతారామయ్య నుంచునీ వున్నారు. వొకదాల్లో సుందరమ్మ యీజీచెయిరుమీద కూచుని వుండగా సీతారామయ్య కింద కూచుని వున్నాడు. వొకదాల్లో ఇద్దరూ నుంచుని వున్నారు. ఇంకోదాల్లో ఇద్దరూ చదరంగం ఆడుతున్నారు. మరోదాల్లో గవ్వలాడుతున్నారు. ఇంకోదాల్లో సీతారామయ్యకి సుందరమ్మ తాంబూలం యిస్తోంది. ఇలాగ వారి ఫొటోలు అనేకరకాలు వున్నాయి. వాట్ల నన్నింటినీ చూపించిన తరవాత చిట్టెమ్మ "హాల్లో వున్న సుందరమ్మ పెద్దపటం చూశావు కాదా?" అంటే పూర్ణ "చూశా" నంది.

౬

అప్పటికి నాలు గయింది. చీరలమీద. యెండ పోయింది. ఆసంగతి చెప్పి పూర్ణ "చీర లిక దాచేద్దాం" అనగా చిట్టెమ్మ ఆమెని దగ్గిరిగా తీసుకుని, "నాబిడ్డా! వొక్క మాట చెబుతాను వినవూ!" అంది.

"వినకేం?"

"విన కే మంటే చెవులతో మాత్రమే కాదు వినడం; అలా చెయ్యాలి."

"ఏమిటో చెప్పు."

"చేస్తా నను."

"నీమాట తీసేస్తానా? అదేమిటో చెప్పు."

"నీకు వీలు లేనిమాట చెబుతానా? వింటా నను."

"సరే."

"ఏమీ లేదే నాకూనా! నావి పాదుకళ్లు కాక పోతే నా కిలాంటి యోగం పట్టదు. దిక్కుమాలింది, ఏమీ లేనిదే మానాయన తండ్రికీ, మీనాయనకీ మాట పట్టింపులు వచ్చాయి. ఆపట్టింపులు రెండేళ్లు వుండి పోయాయి. ఆరెండేళ్లూ రాజమహేంద్రవరంకాకి యే లూరులోనూ, యేలూరుకాకి రాజమంహేంద్రవరం లోనూ వాలలేదు. ఆసమయ లోనే నీకు మీ నాన్న పైసమ్మంధం కుదిర్చాడు. ఆముహూర్తానికే మానాయన పెళ్లి చెయ్యా లని మావారు సుందరమ్మని కుదిర్చారు. ఏలూరులోనూ, బెజవాడలోనూ వొకటే లగ్నంలో మీ పెళ్లిళ్లు అయిపోయాయి. తరవాత సుందరమ్మ అర్ధా యుష్యపు చావైనా మొన్నటిదాకా అనుభవించింది. కాని, కసలే లేకపోయిందే నాతల్లీ. ఎనిమిదో యేట పెళ్లీ, పదకొండో యేట గంగాప్రవేశమూనూ. రామ రామా, గుండెలు చెరువైపోతున్నాయి. పరికిణీలమీదే గాని కోకలమీద నిన్ను చూడడానికి యోగం లేక పోయింది. సుందరి చక్కదనం నీచక్కదనంలో యేపూ లకమ్మా? కాని అంతా అడివిలో కాచిన వెన్నెలలాగ అయిపోయింది. అయినా ముసలిదాన్నయిపోతున్నాను. ఇంకెన్నాళ్లో బతకను. బతకా లని కూడా లేదు. నా తండ్రికి పెళ్లయి వొక్క బిడ్డ పుడితే చాలు. తరవాత సంతోషంతో వెళ్లిపోతాను. వెధవరికం వచ్చినా నా కన్ని ముచ్చటలూ తీరాయి. రెండుమాత్రం తరవాయి. మొదటిది వొక్క కూతు రేనా లేకపోవడం. రెండోది నువ్విలా అయిపోవడం......అమ్మా! చెప్పవచ్చిందేమీ లేదూ. వీధి తలుపులు వేసే వున్నాయి. ఇక యీవేళకి తియ్యను. బ్రహ్మాభేద్యం. వొక్కమాటు—వొక్క క్షణం వాట్లలో యిష్టం వచ్చిన చీరా, రైకా ధరించి, నగలు పెట్టుకుని, యీపాదుకళ్ళకి—యీ దరిద్రపు కళ్ళకి—దించుకుపోవలసిన యీకళ్ళకి వెలుగు చూపిం చవూ తల్లీ? మా అమ్మవు కావూ? లే అమ్మా వొక్క క్షణం అలా వుంటే చాలు. తరవాత—తరవాతా— నా చిట్టి తల్లివి కావూ? నాబంగారు కొండవు కాదూ?" అంటూ కళ్ళల్లో నీళ్ళు పెట్టుకుంటూ అడిగింది. దాని మీద పూర్ణకి యేడుపు వచ్చింది. ఆదుఃఖం వుబ్బెత్తుకొని రావడంచేత మాట వచ్చింది కాదు. అది గ్రహించి చిట్టెమ్మ ఆమెని పొదివి పట్టుకుని, "మాఅమ్మా! ఏడ వకు నేను కటికిపీనుగుని. కానైతే యిది మంచి కోరిక కాదు; కాని నిన్ను దుఃఖపెట్టా లని కోరలేదు. నువ్వు పుణ్యస్త్రీవేషంలో వుండగా వొక్కమాటు చూస్తే యిక నాకు కూతుళ్ళు లేని బెంగ వుండదు. నువ్వు నా కోడలివే అని ఆనందిస్తాను. లే తల్లీ! లే మా అమ్మా నువ్వు ఆగదిలోనే వుందువు గాని, యీవతలికి రానే వద్దూ. మాఅమ్మవు కావూ?" అని వోదార్చింది.

తరవాత పూర్ణ దుఃఖం కొంచెం తగ్గిందని గ్రహించి చిట్టెమ్మ సందిట పట్టుకుని లేవతియ్యగా, ఆమె అడ్డు చెప్పకుండా లేచి నుంచుంది. గదిలోకి తీసుకు వెళ్లగా మాట్లాడకుండా వెళ్ళింది. దానిమీద, "నాతల్లే! నాఅమ్మే! మేనత్తనైనందుకు మాట తీసె య్యకుండా—ఇక్కడ కూచో తల్లీ నువ్వు" అంటూ ఆమెని నిలువుటద్దం యెదట కూచోపెట్టి, అగరునూనీ, దువ్వెన్నా తెచ్చింది. వాట్లని చూసి పూర్ణ "తల గూడా దువ్వుతావా అత్తా?" అనగా చిట్టెమ్మ "నాత ల్లివి కావూ? ఇక దేనికీ అడ్డు చెప్పకమ్మా నువ్వు" అంది. అప్పుడు పూర్ణ మళ్లీ కళ్ళమ్మట నీళ్ళు తెచ్చు కుని చిట్టెమ్మ వొడిలో చేరబడి, "అత్తా! నువ్వేం చేసినా సరే. నన్ను బావకిమాత్రం చూపించకు" అంది. "నీకిష్టం లేకపోతే ఆలాగే లే అమ్మా" అంటూ చిట్టె మ్మ ఆమె తలకి నూని రాసింది.

వొక్క క్షణంలో నాగరం పెట్టి వాలుజడ వెయ్యడం అయిపోయింది. తరవాత నీళ్లు తెచ్చిపూర్ణని సబ్బుతో మొగం కడుక్కో మని సీతారామయ్యకండు వాతో తుడిచింది.

"వాట్లలో నీయిష్టం వచ్చిన చీరా, రవికా తీసు కో తల్లీ!"

"నీయిష్టం".

"నాయిష్టం కాదు నీయిష్టం, వాట్లలో అన్ని రంగులూ, అన్నిరకాలూ వున్నాయి. తీసుకో అమ్మా!"

"నీముచ్చట కోసం నేను ఈవేషానికి వొప్పుకు న్నాను. నీకళ్ళకి ఏవి బాగుంటే అవి తే."

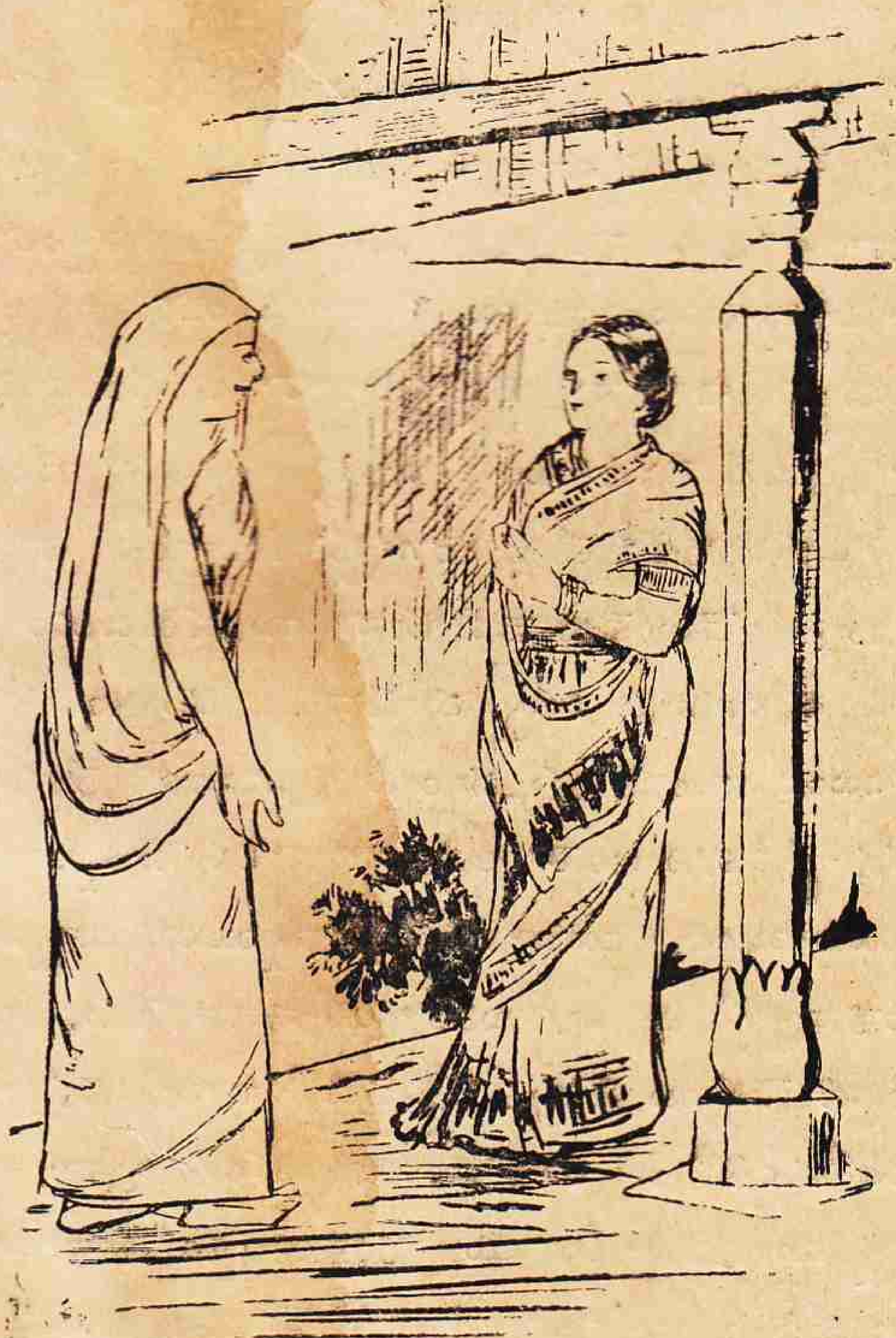
"అలా అయితే నాకళ్ల కివి నచ్చాయి."

ఇలా చెబుతూ చిట్టెమ్మ జరీ పువ్వులు గల వూదా బనారసు చీరా, జరీచార లున్న ఆకుపచ్చని దక్షిణాది రవికా తీసి చేతి కివ్వగా, పూర్ణ అందుకుని, "సరిగా నాకు మనసైనవి తీశావు. నాకు కట్టుకునీ యోగం లేకపోయినా వూదాచీర అంటే యిష్టం. అంచేత పోరి మాఅన్నయ్యచేత మావదినికి ఇలాంటిచీరే కొనిపించాను. నాముద్దు తీర్చడం కోసం మావదిన మాయింటో వున్న ప్రతీ పండుక్కీ 'ఏచీర కట్టుకో మంటా' వని నన్నడగడమూ, నేను 'వూదాచీర' అని చెప్పగానే, పాపం,మారుచెప్పకుండా—సంతోషిస్తూనే ఆచీర కట్టుకోవడమూ జరుగతూ వుంటుంది. నువ్వు సరిగా నా రుచి కనిపెట్టావు" అని చెబుతూ వాట్లని ధరించింది.

తరవాత చిట్టెమ్మ పూర్ణని సుందరమ్మ యినప పెట్టిదగ్గిరికి తీసుకు వెళ్ళి వొక్కొక్కటే పుదుచ్చేరి నానూ, గజ్జెల పట్టెడా, పుస్తెల నానూ, కట్టకాసుల పేరూ, చంద్రహారమూ మెడలో వేసింది. చేతులికి రెండుమూడు జతలబంగారుగాజులూ, నాగపురివంకీలూ తొడిగి యెడమచేతి అనామికకు సుందరమ్మ రవ్వల వుంగరం పెట్టింది. అది పూర్ణకి సరిగా సరిపోగా, "మా అమ్మే, మాతల్లే, ఇది నీకోసం చేయించినట్టే సరిపో యిం" దని చిట్టెమ్మ చెప్పగా పూర్ణ ఆవుంగరాన్ని చూసి మందహాసం చేసింది. తరవాత ఆవిడ చెవులికి కమలాలూ, ముక్కులికి ముక్కుపుడకలూ పెట్టి, చంప సరాలు తగిలించింది. కాలివేళ్లకి మట్టెలూ, కాళ్ళకి పాం జేబు గొలుసులూ పెట్టింది. నడుముకి గజ్జెల వొడ్డాణం పెట్టి, జడకి బంగారపు జడ కట్టింది. కళ్ళకి సన్నంగా కాటుకా, నుదుట సెనగబద్దంత చుక్కాకూడా పెట్టి, "ఇది చేత్తో పుచ్చుకో" అని పట్టుచేతిరుమా లిచ్చింది.

చిట్టెమ్మ యిలా అలంకరిస్తూ వుండగా పూర్ణ "యెవ రేనా వస్తా రేమో" అని పదిమాట్లంది. దానికి చిట్టెమ్మ "వీధి తలుపులు వేసే వున్నాయి కదూ? వొక వేళ తలుపులు తియ్యవలిసివచ్చినా వచ్చిన పనేమిటో హాల్లోనే అడిగి అక్కణ్ణుంచే పంపేసి మళ్లీ తలుపులు బిగించేస్తాను" అని పదిమాట్లూ జవాబు చెప్పింది.

అలంకారం పూర్తి అయిన తరవాత చిట్టెమ్మ పూర్ణని వసారాలోకి తీసుకు వెళ్ళి చూడగా పూర్ణ అప్సరసలా వుంది. "నాతల్లి నాకోరిక తీర్చింది. నా

మేనగోడలు కనక నామాట తీసెయ్యకుండా —నా కూనా! లక్ష్మీ, సరస్వతీ, పార్వతీ కూడా అందానికి నీకు సాటిరారు. తల్లీ, ఇంత సౌందర్యం యిచ్చినదేవుడు నిన్ను విశంతువుగా చేస్తాడా? నీకు అలాంటి గతి మను ష్యులు కల్పించింది కాని దేవు డేర్పరిచినది కాదు. ఇప్పుడు నిన్ను చూస్తే నీకు మొగుడు లేడని యెవ ళ్ళన గలరూ? నిండుచంద్రుడులాంటి నీముఖంమీద అలాంటి అయిదువుతనం మెరిసిపోతూ వుండగా నీకు వైధవ్యం అంటే రేమిటి నామాటా! ఈ చీరా,ఈరవికా, ఈనగ లూసుందరమ్మకి కంటే నీకు బాగున్నాయి. ఏదీ? వొక్క

మాటు యిలా చూడు కోడలా? నా కళ్లకి నే డెంత వెలుగు ఇచ్చిందే? అమ్మా! వొక్కక్షణం యిలాగే వుండు. నువ్వెవ్వరికీ కనపడవు. దేవతలు కూడా నిన్నిప్పుడు చూడలేరు. ఇంకొక్క లో టుంది. ఎవరి నేనా బజారుకి పంపి మల్లి—"

చిట్టెమ్మ యిలా చెబుతూ వుండే సమయంలో "అమ్మా" అని సీతారామయ్య తలుపు తట్టాడు. దాని మీద "బాబోయి బావ వచ్చాడు. తలుపు తియ్యకే అత్తా" అంటూ పూర్ణ కౌగిలించుకోగా, చిట్టెమ్మ "బావకే తలుపులు తియ్యకపోతే యెలాగ తల్లీ? నీ కిష్టం లేకపోతే యీ గదిలోకి రానివ్వను లే. భయపడకు" అని వోదార్చింది కాని పూర్ణకి నమ్మకం కలగలేదు. "వొద్దే అత్తా తలుపు తియ్యకే. బావ యీ గదిలోకి తప్పకుండా వస్తాడే. నే నిలా వుండగా చూస్తే వెక్కిరిస్తాడే. నామాట వినవూ!" అని ఆమె మళ్లీ చెప్పగా, చిట్టెమ్మ "భయం లే దమ్మా! నామాట నమ్ము. బావకి నిన్ను కనపడనివ్వను లే. వొకవేళ బావ నిన్ను చూస్తే మాత్రం నీ అందాన్ని చూసి ఆపాతవేషం తీసేసి నువ్వు ఈ మంగళ వేషం వేసుకున్నందుకూ బ్రహ్మానందపడతాడు; గాని వొక వితంతువుని పెళ్లాడి ఆమె కిలాంటి వేషం వేయించానని ముచ్చటపడుతూ వున్నవాడు నిన్నెక్కిరిపిస్తాడా? భయపడకమ్మా! నీకేమీ ఫరవా లేదు" అంటూ ధైర్యం చెప్పి తలుపులు తీసి, సీతారామయ్య యింటోకి వచ్చాక మళ్లీ వేసేసింది.

"వదిన యేదే?"

"ఇంటో వుంది నాయనా!"

"ఏం చేస్తోందీ?"

"ఏమీ లేదూ."

"ఈచీర లన్నీ యిక్కడ వున్నా యేం?"

"ఆరవేశానురా"

"ఇంకా తీశావుకాదేం?"

"చెయ్యి వూరుకుంది కాదు."

"ఏం చేస్తున్నా వేమిటి?"

"వొక పనేమిటీ? ఆపొట్లం యేమిటోయీ?"

"మల్లెపువ్వులూ, దండలూనూ."

"ఇలా తే. ఎందుకు తెచ్చావూ?"

"వేసుకోడానికి; అలా అడిగా వేమే అమ్మా?"

"నా కిప్పుడు మల్లి పువ్వుల పని వచ్చింది. నువ్వు చెప్పినట్లు తెచ్చావు."

"ఆ పనేమిటే అమ్మా?"

"రేపు చెబుతాను లే."

తరవాత తల్లి, కొడుకూ వొక్క క్షణం కళ్లతో మాట్లాడుకున్నారు. అప్పుడు చిట్టెమ్మ "ఇంటోకి రాకురా నాయనా" అంటూ గదిలోకి వెళ్లి లోపల గడియ వేసింది.

"అమ్మయ్యా; బావ లోపలికి వస్తా డేమో నని నాగుండె బేజారై పోయింది."

"నేను వద్దంటూంటే వస్తాడా అమ్మా అలాగా? నాకొడుకు అంత మోటవా డనుకున్నావా? నాకొడుకుని నేను మెచ్చుకోవడం కాదు. నా కొడుకులాంటి వాడు పృథివిమీద వున్నాడా? మీ నాన్నకి పనికి వచ్చాడు కాదు గాని అలాంటి పెళ్లికొడుకు కోట్లు కట్నం యిచ్చినా దొరుకుతాడా? వాడు మొన్నటి దాకా మీతోపాటు ఏలూరులో మీయింటోనే పెరిగాడు కనక వాడిమనస్సు యెంత మంచిదో నీకు తెలిసే వుంటుంది."

చిట్టెమ్మ యిలా చెప్పి పొట్లం విప్పి నాలుగైదు మొగ్గలు పూర్ణ తలలో పెట్టి సోఫామీద కూచుని ఆమెని దగ్గరగా కూచోపెట్టుకుంది.

"బావ వొక్కడూ వున్నాడే పాపం వాకట్లోనూ!"

"నూతిదగ్గిరికి వెళ్లాడు కాళ్లు కడుక్కోడానికి. పోనీ వోమాటు—"

"బాబోయి!"

"ఏం తల్లీ?"

"వొద్దు బాబూ!"

"నాకళ్లు చల్లబడ్డట్టే నాకొడుకు కళ్లుగూడా చల్లపడవొద్దూ? నేను దగ్గరదాన్నీ, బావ దూరపువాడూనా నీకూ? నిన్ను చూస్తే బావ కెంత ఆనందం?

అందులో యిప్పుడు చూశాడంటే యిక పొంగిపోడూ? వొక్క-మాటు చూడని య్యమ్మా!"

"బావకళ్ల పడి నేను నుంచోలేను బాబూ."

"పోనీ కూచో అమ్మా! నామాట విను. వొక్క-మాటు బావ ముచ్చటకూడా తీర్చు నాతల్లీ! ఏ మమ్మా!"

"నువ్వింతవాకా బావికి చూపించ నన్నావూ?"

"నీ కిష్టం లేకపోతే యిప్పుడూ చూపించను. వొక్క-మాటు చూడని య్యమ్మా. చూస్తాడు, వెళ్లిపోతాడు. అంతే. నుంచోనివ్వనులే నేను. నీ కిష్టం లేకపోతే పలకరించనివ్వను కూడాను."

"............"

"ఏం తల్లీ? నామాట వినవూ?"

"............"

"నామాట నాకూనా?"

"............"

"తీసుకు రానా?"

"వొద్దంటే నీకు కోపంవొస్తుంది."

"తప్పే అమ్మా? బావ చెడిపోయాడా?"

"మరి-అయితే చూడాలి, వెళ్లిపోవాలి. అంతే."

"అలాగే లే, నీదగ్గిరికి రాడు; ముట్టుకోడు; ఏం?"

"..............."

"మా అమ్మే. మా తల్లే. నామాట తీసెయ్యవమ్మా నువ్వు! నిన్ను నాకొడుకు కంటే యెక్కువగా చూచుకొంటాను. మీ నాన్న నా కిలా తెచ్చిపెట్టాడు మువ్వు."

ఇలా చెబుతూ చిట్టెమ్మ వాకట్లోకి వచ్చా సరికి సీతారామయ్య అప్పుడే నూతిదగ్గిర నుంచి వచ్చి కాళ్లు తుడుచుకుంటూ సోఫామీద కూచుని న్నాడు. అతన్ని చూడగానే నవ్వు రాగా, చిట్టెమ్మ దానిని చాలా ప్రయత్నం చేసి ఆపుకుని, "వొమాటు యింటోకి రా నాయనా నువ్వు" అని చెబుతూ గది తలుపులు బారుగా తెరిచేసింది. సీతారామయ్య సంతోషంతో సమ్మర్థం చేసుకున్నాడు.

"ఆపిల్ల యెవర్రా నాయనా?"

"మొగం కనపడ్డం లేదు."

"వొమాటు యిలా తిరుగమ్మా."

"అక్కర్లే దక్కర్లేదు. అద్దంలో—ఆహా! పూర్ణ! ఎంత మంచి రోజా నేడూ! అమ్మా! కళ్లున్నందుకు నేడు ఫలం కలిగింది. నాజన్మలో యిలాంటి ఆనందం యెప్పుడూ కలగలేదు."

"కళ్లు చల్లపడ్డాయిరా యివాళా."

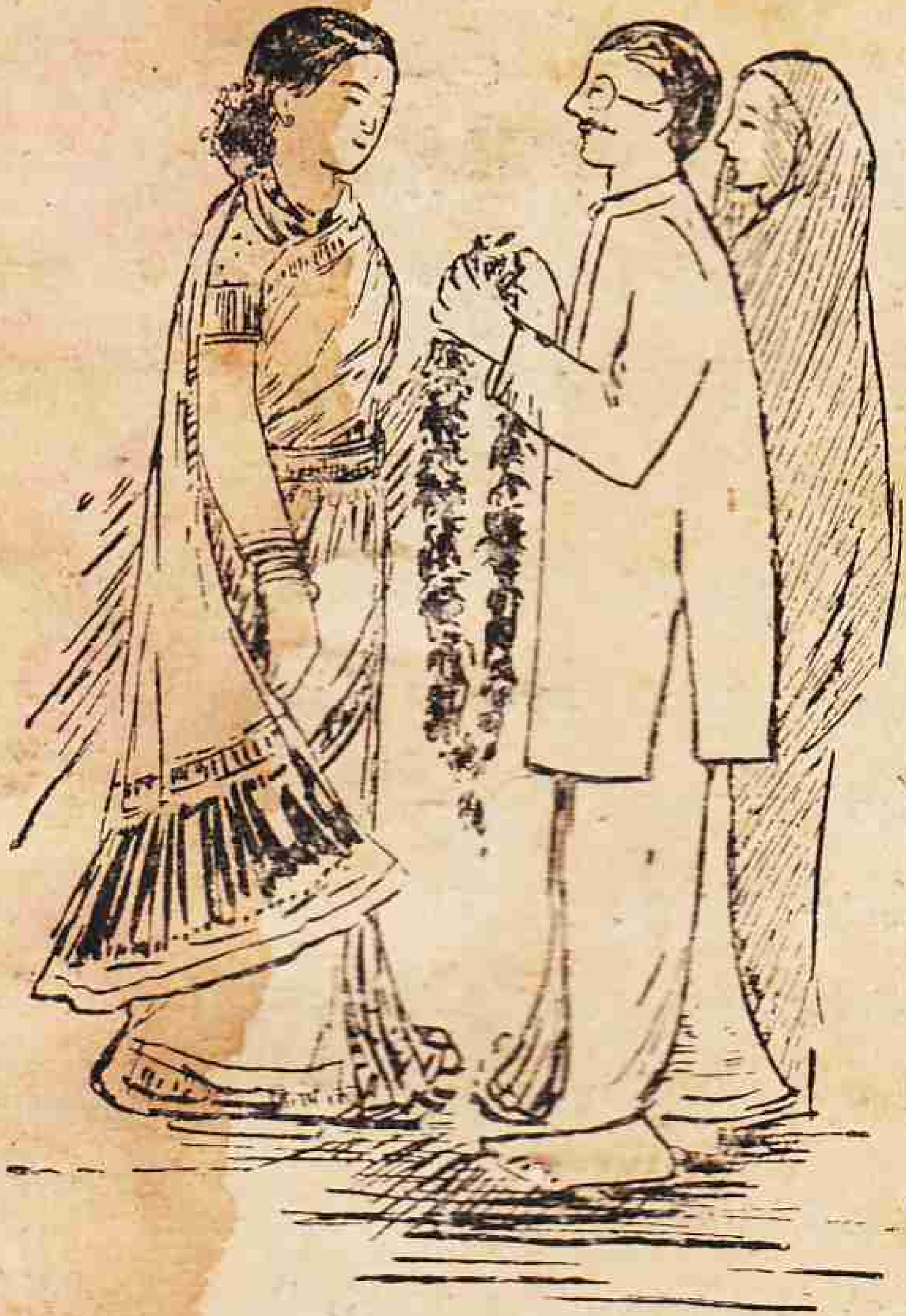
"సందేహమా? అమ్మా! మన పాడు శాస్త్రాల వల్ల యిలాంటి తరుణీమణు లెందరు జీవచ్ఛవాలైపోతున్నారో చూశావా?"

"..............."

"మాట్లాడ వేమమ్మా? అంచేతే మన దేశం యింత పాడైపోయింది. నిరపరాధ లగు ఇలాంటి బాలికల ఉసురువల్లనే మన జాతి యింత దుర్బల మైపోయింది."

"ఈదండ వదినికి వెయ్యరా నాయనా."

చిట్టెమ్మ వొక దండ ఇవ్వగా పుచ్చుకుని సీతా

రామయ్య పూర్ణదగ్గిరికి వెళ్లాడు. సిగ్గుచేత పూర్ణ మొగం పక్కకి తిప్పుకోగా, "సిగ్గుపడకమ్మా! రోజూ చూసీ బావే కాదూ? బావ ఆదండ నీ మెడలో వేశాక ను

ఆరాధనము

Lakshmi Art, Bombay. 8.

వ్వీదండ బావ మెడలో వెయ్యి. తప్పు లే దమ్మా! బిడియపడకు నా కూనా!" అని చిట్టెమ్మ ధైర్యం చెప్పి. పూర్ణని సరిగా నుంచో పెట్టింది. వెంటనే సీతారామయ్య బ్రహ్మానందంతో పూర్ణమెడలో పూలదండ వేశాడు. చిట్టెమ్మ ప్రోత్సాహంచేత పూర్ణకూడా చాలా సిగ్గుపడుతూనే రెండో దండ సీతారామయ్య మెడలో వేసింది. ఆవేశాటప్పు డామె చిటికెన వేలు ఫాలతలమ్మీద తగలగా సీతారామయ్య పరవశు డైపోయాడు.

తరవాత "యిక నువ్వవతలికి వెళ్ళరా నాయనా" అని తల్లి చెప్పగా, కొడుకు "తలుపులు వేసెయ్యమ్మా" అంటూ పూలదండ బల్లమీద వుంచి, కోటు తీసేసి, బెత్తం పుచ్చుకుని షికారు వెళ్ళిపోయాడు. "నే నిప్పుడే వస్తా నుండవే అమ్మా" అంటూ చిట్టెమ్మ దొడ్డిలోకి వెళ్ళింది.

౧౦

జరిగిపోయినదాన్ని తలుచుకోగా పూర్ణకి వల్లమాలిన సిగ్గు వచ్చింది. వెంటనే ఆవేషం తీసేసుకోవాలని ఎడంచేతి గాజుల మీద కుడిచెయ్యి వేసుకుంది. కాని పైనుంచి యెవరో "యేం తప్పా?" అని అడిగినట్లయింది. వెంటనే నిలువుటద్దం దగ్గిరికి వెళ్ళి చూసుకుని తన స్థానంలో మరెవర్తో వొక అందకత్తె నుంచుని వుందని బెదిరింది. నిదానించగా తానే; కలగాదు. ఆకళ్లు మునపటివే; గాని వాట్ల కిప్పు డపారమైన నూత్నతేజస్సు కలిగింది. ఆకపోలాలూ, ఆనుదురూకూడా మునపటివే; అయితే వాట్లమీద యిప్పు డంతం లేని నవలావణ్యం తొణికిపోయీలాగ ప్రవహిస్తోంది. పెదవులు కూడా మునపటివే; అయినా ముఖ్యంగా అధరోష్ఠం మీద యేదోనవీనతం కనబడింది. మునుపు వాడిపోయినట్లుండే చేతు లిప్పుడు నవనవలాడే తామరతూడుల్లాగ కనపడ్డాయి. ఆశరీరంకూడా మునపటిదే; గాని యిప్పుడది తవతవలాడే మాధవీలతలాగ ముద్దొస్తోంది. మునుపు దుఃఖభారంచేత కుంగిపోయి వుండే హృదయం యిప్పుడానందపారవశ్యంచేతా, వుత్సాహాతిశయంచేతా, భవిష్యజ్జీవితములో నూత్నపథాన్వేషణం ప్రారంభించింది.

పరికిణీలు కట్టుకునే సమయంలో మల్లుపంచెలామెమీద అమాంతంగా విరుచుకు పడిపోయాయి. శరీరం బాగా యెదగడమూ, బుద్ధి బాగా వికసించడమూ, మనస్సు ప్రాపంచికవృత్త పరిశీలనంలో మంచి చాతుర్యం సంపాదించడమూ ఆమెకి తరవాతనే జరిగాయి; కాని ఆతరవాత జరగవలసి ముచ్చటలూ, వేడకలూ, లాంఛనాలూ, మర్యాదలూ, గౌరవాలూ, సుఖానుభవాలూ-ఇలాంటి వన్నీ మాత్రం ఆమెకి మచ్చుకేనా దొరక్కుండానే పో యాయి. స్త్రీలకీ పురుషుల నాడా సంసారంలో వున్నంతసేపూ యేవేనా దుఃఖాలు వచ్చినా, అవి హద్దుకలవి కావడమూ, తరవాత సు ము సుఖాలు కలగడమూ, ఆ సుఖానుభవాలవల్ల పూర్వ దుఃఖాలు పూర్తిగా మరుపు రావడ ము జరుగుతూనే వుంటాయి; కాని పూర్ణ సంగతి అలా లేదు. తీగకి ఆకులు దూసెయ్యడమూ, ... డమూ కాక మూలచ్ఛేదం యె టిదో పూర్ణకి నైద వ్యం అలాంటి దయింది. ఆమె యేమి యెరగని వయస్సులోనే యేమీ లేకుండా పో ... ఐహికవాంఛలమీద సహజమైన నిర్లిప్తత కలక్కుండానే ఆమె కవి సాంఘికదౌర్జన్యం ల్ల అంటనివీ, కోరరానివీ, తలపరానివీ, చివరకి డరానివీ కూడా అయిపోయాయి. ఈవిధంగా ఆమె జీవితలతకి సహజపరిణతి కాక నిర్బంధప్రతిబంధం యేర్పడిపోయింది.

ఇంతకీ చెప్పవచ్చిం దేమి టంటే: ఆమె వేషం లాగులూ, పరికిణీలూ, పైటపరికిణీలూ, పల్లెవాటులూ, చీరలూ, తరవాత—వయస్సు మళ్లేక—అంతానికి—అప్పుడేనా క్వాచిత్కంగానూ, యేదో దుర వల్లనూ మాత్రమే సైనుపంచెలూ—ఇలాంటి పరిణామాన్ని పొందక, పరికిణీలలోనుంచే సైను—మల్లుపంచెలలోకి దిగిపోయింది. అందుచేత పైటపరికిణీ ల్లె వాటులూ, చీరలూ ధరించినపుడు తన రూపం యెలా వుండునో వూహ కేనా అందని విషయం అయిపో వుండగా, తరవా సంభవించిన దౌర్భాగ్యవేషం చాలా కాలాన్నుంచి ప తమై, జీర్ణమై పోయి వుండగ

యిక లేనే లేదనుకున్న యీమంగళవేషం ఆయాచితంగానూ, తలవని తలంపుగానూ, ఆకస్మికంగానూ, ఆశ్చర్యంగానూ, తటస్థించడంచేత నిలువుటద్దంలో మనోహర-దివ్య-సుఖమయ-హృదయోత్తేజక రూపం కనపడగా పూర్ణకి తాను తానేనా అనే సందేహం కలిగింది. అయితే యీసందేహం చివరి కామెకి మంచి ఫలాన్నే కలిగించింది. దేశానికీ, కాలానికీ, పాత్రకీ తగిన యీశోభనవేషం తీసేసుకొని తలచుకోడానికూడా—రామరామా! మళ్లీ ఆబురదగుంటలో — ఆ అగ్నిగుండంలో పురకడం యేమిటే?

ఆమె అద్దం యెదుట నిలువునా నుంచుని కళ్లు

చేరడేసి చేసుకుని తన వేషాన్నీ, రూపాన్నీ బాగా చూసుకుంది. ఓహో! ఎంత సుఖమూ! ఆమె వేషం ఆమెకే మోహజనకంగా వుంది. ఇందాకా చిట్టెమ్మా, సీతారామయ్యాచేసిన స్తుతిలో ఎంతయాథార్థ్యం వుందో ఆమె కిప్పుడు బోధపడింది. ఆమె తనకిట్టి ఆనందపారవశ్యాన్ని కలిగించిన మేనత్తయొక్క శుభచింతనాన్ని మెచ్చుకుని జన్మజన్మాలు పాదసేవ చేసినా ఆమెఋణం తీర్చుకోలే ననీ, కనక అందుకు కృతజ్ఞతగా ఆమె చెప్పినట్లు నడుచుకోవాలనీ నిశ్చయించుకుంది.

సరిగా యీసమయంలో మళ్లీ చిట్టెమ్మ వచ్చింది. "ఏం చేస్తున్నావు కోడలా" అని ఆమె పిలవగా, "ఎందుకే అత్తా?" అని పూర్ణ గుమ్మంలోకి వచ్చి యెదురుగా నుంచుని అంతట్లో కొంచెం వెనక్కి తగ్గి, "వీధితలుపులు వేసే వున్నాయా?" అంది. చిట్టెమ్మకి కోడలు రూపం చూశా టప్పటికి బ్రహ్మానందమూ, ఆమె మాటలు వినగా నవ్వూ వచ్చాయి. "నేనే కాదుటే బావ షికారు వెళ్లాక తలుపులు బిడాయించి వచ్చానూ?" అని ఆమె అడిగింది.

"ఏమో బాబూ! ఎవ రేనా చూస్తే యింకేమేనా వుందా?"

"ఎవళ్ల సొమ్మేనా పట్టుకువచ్చామా యేమిటి మనం? ఎవ ళ్లేనా చూడడం మాత్రం యెందుకు వస్తుందీ?"

"నిజమే అత్తా. అదుటు అలా వుంది."

"కాదమ్మా మరీ? అయితేలే. పొద్దు పోయింది కదూ? మడి కట్టుకున్నాను. వంటింటో కూచుందువుగాని రా, పిచ్చా పాటే చెప్పుకోవచ్చు."

"పద."

ఇలా చెప్పి పూర్ణ ఎడమచేతితో కుచ్చెళ్లు పట్టుకొని, వీధిగుమ్మంకేసి తిరిగితిరిగి చూస్తూ భీతహరిణం లాగ జడుస్తూ జడుస్తూనే చిట్టెమ్మతోకూడా వంటింటోకి వెళ్లి ఆమె ముక్కాలిపీట వెయ్యగా దానిమీద కూచుండి చిట్టెమ్మ వొక పొయ్యిమీద అన్నానికి యెసరుపెట్టి, దొండకాయలు తరగడానికి కత్తిపీటమీద కూచుంది.

కూర తరగడం అయిపోయే టప్పటికి సంధ్యారాగం బలిసింది. అది చూసి దీపాలు వెలిగించడానికి చిట్టెమ్మ లేవగా "నేను వెలిగిస్తాను, అగ్గిపెట్టి యివ్వవేఅత్తా" అని పూర్ణ లేచింది. "నువ్వు కాదమ్మా! హాల్లోకి వీధి కిటికీలు తెరిచి వుంటాయి. దీపాలు నేను వెలిగిస్తాను;

గాని చీరలూ అక్కే వాకట్లో మరిచే పోయాం. గదిలో పెద్దలాంపు వెలిగించి వాట్లని బీరువాలో సద్దుతావా? చూడూ; రాత్రి పడుకునే టప్పుడు నువ్వు కట్టుకోడానికి ఉప్పాడ చీరా, ఇమిటేషను సిల్కురవికా తీసుకుని మరీ సద్దుసుమా తతిమ్మావీ" అని చిట్టెమ్మ మళ్లీ అనగా, "అలాగే" అని పూర్ణ అగ్గిపెట్టి పుచ్చుకొని గదిలోకి వెళ్లింది. తతిమ్మా దీపాలు చిట్టెమ్మ వెలిగించేసి మళ్లీ వంటింటోకి రాగా పూర్ణ కూనిరాగం తీసుకుంటూ చీరలు సద్దడం మొదలుపెట్టింది.

౧౧

వంట అయిపోయింది. చిట్టెమ్మ చెప్పకుండానే లేచి వెళ్లి పూర్ణ వేషం మార్చేసి—అంటే వుప్పాడ చీరా, ఇమిటేషన్‌సిల్కు రవికా తొడుక్కుని, నగలలో కాసులపేరూ, చంద్రహారమూ, పుస్తెలనానూ మట్టుకు తీసి మంచంమీద పెట్టివచ్చి, చిట్టెమ్మ సీతారామయ్యకోసం గంగాళంలోకి నీళ్ళు తోడేటప్పటికి పశమటిల్లు తుడిచి పీటలు పరిచింది.

"ఇనపపెట్టి తీసి వెండి గిన్ని తెచ్చుకోవే కోడలా!"

"ఈపూట బావ లేచి వెళ్లాక నువ్వూ నేనూ వొక్కమాటు కూచుందామే."

"ఇంకా నువ్వు వారంరోజు లుంటావు కదూ? తరవాత నాదగ్గిరే కూచుందువుగానిలే. ఈపూటకికూడా బావదగ్గిరేకూచో తల్లీ!"

"నేను కూచోలేను బాబూ బావదగ్గిరా. పోనీ నాకు వంటింటో వడ్డించు."

"తన అందం నీ అందానికి చాలింది కానప్పుడు నీదగ్గిర కూచోడానికి బావే సిగ్గుపడాలి; గాని నీ కేమీ? అయినా మధ్యాహ్నం వాడిబంతిని కూచుని యిప్పుడు కూచోకపోతే నాతండ్రి మనస్సు యెలాగో అయిపోదూ ?"

"ఏమో నమ్మా, నాకు భయం వేస్తోంది."

"పోనీ నిన్నిందాకా యేమేనా వెక్కిరించాడా బావా ?"

"లేదు పాపం. అబద్ధా లెందుకూ?"

"ఇక నేమీ? ఇక భయం యెందుకూ?"

"................."

"లేనిపోని మొగమాటాలు తెచ్చుకోకమ్మా. గిన్ని పట్టుకురా. చారు పుచ్చుకోడానికి దొన్నికూడా తెచ్చుకో. బావ వెండికంచం ఆఅలమరులో వుంది పీటదగ్గిర-అదేమే ? నీకూ బావకీ మధ్యాహ్నంలాగే రెండు పీటలూ వరుసగా వేస్తే సిగ్గుపడతా వెందుకే నాతల్లీ?"

"................."

"ముసలిదాన్ని చేసి నన్ను బుట్టలో పెట్టేద్దామని చూస్తున్నావా గడుసుపిల్లా ? నన్నప్పుడే లోకువ చేసేశావుటే ?"

"................."

"తొరగా రాఅమ్మా! వెర్రిపిల్ల, వుబలాటమే గాని పెంకితనం యెరగదమ్మా చిన్నప్పణ్ణుంచీ గూడానూ."

నవ్వుకుంటూ వెళ్ళి పూర్ణ గిన్నీ, కంచమూ పీటల దగ్గిర పెట్టేటప్పటికి సీతారామయ్య వచ్చాడు. చిట్టెమ్మ తలుపు తియ్యడానికి వెళ్ళగా పూర్ణ వంటింటోకి చక్కాపోయి తలుపుచాటున నక్కింది. తరవాత సీతారామయ్య చొక్కాలు తీసేసి రంగుపంచె కట్టుకుని నూతిదగ్గిరికి వెళ్లి, "ఈపూట ఏం చేశావమ్మా?" అని అడుగుతూ పెరటిగుమ్మంలోనుంచి యాదాలాభంగా వంటింటోకి రాగా, పూర్ణ వొక్క అంగలో పడకటింటోకీ, యింకో అంగలో మండువాలోకీ వురికింది. అది చూసి చిట్టెమ్మ "అదేమిటిరా నాయనా, దాన్నలా బెదరకొడతావూ?" అనగా, సీతారామయ్య "నేను చూడలేదమ్మా" అంటూ నూతిదగ్గిరికి వెళ్లిపోయి స్నానం మొదలుపెట్టాడు.

అతను తాపితా కట్టుకుని వచ్చి పీటమీద కూచునేటప్పటికి వడ్డన పూర్తి అయింది. ఇంకా పూర్ణ రాకపోవడంచేత పరిషేచన చెయ్యడాని కతను సందేహిం

చగా, చిట్టెమ్మ "వెళ్లి నువ్వు కూడా కూచోవే అమ్మా! బావ నీకోసం కనిపెట్టుకున్నాడు చూడమ్మా" అంది. ఇలా మేనత్త రెండుమూడుమాట్లు చెప్పాక పూర్ణ యిక బాగుండదని వచ్చి కూచుంది. ఇద్దరూ వొక్కమాటే ప్రారంభించారు భోజనం. చిట్టెమ్మ వారికి నెయ్యి వడ్డించి వంటింటి గుమ్మంలో కూచుంది.

"నీ కేం కావాలే పూర్ణ?"

"............"

"నిన్నే ఓహోయ్! వదినా!"

"............"

మాట్లాడ వేమే బంగారబ్బొమ్మా?"

"............"

"అయితే నీకూ నాకూ మాటలు పోయాయా యేమిటే?"

"............"

"అయితే నాకు సయించడం లేదే అమ్మా అన్నం. నేను లేచిపోతానే."

"చూశావా? బావని అన్నం తిననివ్వవుటే పూర్ణా?"

"నే నేం చేశానే?"

"నువ్వు మాట్టాడ్డం మానేస్తే బావ ప్రాణం కొట్టుకోదు తల్లీ?"

"............"

"ఈమాటు పిలవరా నాయనా"

"ఏమే వదినా?"

"ఎందుకూ?"

"ఏం కావాలే నీకూ?"

"కాస్త కూరా, కాస్త ఆవపిండీ వెయ్యవే అత్తా!"

"దొంగా! కడుపు కట్టిపెట్టుకుంటున్నావా?"

"నాకు పాపం తెచ్చిపెడతావుటే కోడలా?"

"కొంచెం కొంచెం వెయ్యాలి సుమా."

ఇలాగ వేళాకోళాలతో భోజనా లయినాక ఎవరో స్నేహితులు రాగా సీతారామయ్య హాలులోకి వెళ్లిపోయాడు. పూర్ణ మండువాలోకి వున్న హాలు తలుపులు మెల్లిగా బిగించి వచ్చి పాందాను తీసికొని వచ్చి పడమటింటో మేనత్త ఫలహారం చేస్తూ వుండగా యెదట కూచుని చిలుకలు చుట్టింది.

చిట్టెమ్మయిల్లు సద్దడం తొమ్మిదింటికి పూర్తయింది. చిలుకలు చుట్టడం అయిపోయిన తరవాత పూర్ణ ఆమెకి కొంచెం సాయం చేసింది. అప్పటికి సీతారామయ్య తన పని కూడా పూర్తిచేసుకుని, వీథితలుపులు పూర్తిగా బిగించి చూడగా హాలు తలుపులు వేసివున్నాయి. అతను మొదట వొకటి రెండు మాట్లు తల్లిని పిలిచాడు; గాని జవాబు రాకపోగా తలుపు గుంజాడు. అది వినిపూర్ణ మెల్లిగా పిల్లిలాగ వెళ్లి మునివేళ్లతో గొళ్లెం తీసి మెరుపులాగ పడమటింటోకి చక్కాపోయింది. సీతారామయ్య పూర్ణ సిగ్గు చూసి ఆనందిస్తూ గదిలోకి వెళ్లి గ్లాస్గో మల్లుపంచె కట్టుకుని, వాకట్లో పడకకుర్చీ మీదకూచుని ఏదో ఆలోచనలో పడ్డాడు. తరవాత మేనత్తతోకూడా పూర్ణ గదిలోకి వెళ్లింది.

లోపల యేవో గుసగుసలలాగ ధ్వని వినిపించింది. అది వుండివుండి వొకటిరెండుసార్లు వినిపించే టప్పటికి సీతారామయ్య మొగం వెనక్కి తిప్పుకుని చూడగా, వెండిపళ్లెంతో తాంబూలం పట్టుకు వచ్చి పూర్ణ సిగ్గుపడుతూ కుర్చీవెనక్కాల నుంచుని వుంది. వెంటనే అతను లేచి నుంచుని, "మాట్లాడకుండా అలా యెంతసేపు నుంచుంటావే పూర్ణా" అన్నాడు. అప్పుడు కూడా ఆమె మాట్లాడలేదు. "మాట్లాడవుటే పూర్ణా" అని అతను మళ్లీ అడిగినా మాట్లాడలేదు. అందు కతను "మాట్లాడ్డానికి పనికిరాని వాణ్ణి తాంబూలం యివ్వడానికి మాత్రం పనికివస్తానా యేమిటి? నా కక్కరే లేదు" అంటూ కొంచెం వెనక్కి తగ్గాడు.

పూర్ణ కేమో మాట్లాడకుండా వుండా లనే వుంది గాని యిక మేనత్త అందుకుంటుంది. యింకా అలాగే వుంటే సీతారామయ్యకి కష్టం తోస్తుం దని వకమాల భయంకూడా పుట్టింది. "వొరే బావా" అంటూ అస్తమానూ పాకులాడే తా నంతసిగ్గుపడడం

కూడా యేమి టని తోచింది. మాట్లాడడానికే సిగ్గయితే అతని యెదట అంతసేపు నుంచోడంమాత్రం సిగ్గు కాదూ?. ఇదంతా ఆలోచించుకుని ఆమె "ఇదిగో తాంబూలం" అంది. కానయితే ఆమాట చాలాదూరాన్నుంచి వినపడ్డం వీణాధ్వనిలాగే వుంది. అయినా సీతారామయ్య దానికే పొంగిపోయాడు. ఇంకా ఆలస్యం చేస్తే తను మోటతనం చేసిన ట్లవుతుం దని కూడా జంకా డతను. ఆభయముతో పూర్ణా, యీజంకుతో సీతారామయ్యా రాజీపడ్డారు. పళ్లెం జారిపోయిందా, పూర్ణ యిచ్చిందా అని సందేహం. కాని ఆమె చేతిలో వున్న పళ్లెం అతనిచేతిలో వుంది. చూడగా పూర్ణ గదిలో వుంది.

ఇదంతా చూసి బ్రహ్మానందపరవశురా లవుతూ వున్న చిట్టెమ్మ వొక్క నిమిషం గడిచాక ముందుకు వచ్చి, "నువ్వెక్కడ పడుకుంటావురా నాయనా?" అని అడిగింది.

"పూర్ణో?"

"అదీ, నేనూ గదిలో పడుకుంటాం."

"అయితే నా కాంపుకాట్టు తెచ్చి యిక్కడ వెయ్యి."

"గాలి చాలుతుందా?"

"ఎలాగో బాధపడతా నివాళకి."

పూర్ణకి "మరి రేపో?" అని అని యెవరో అడిగిన ట్లయింది. దానిమీద యేదో మెరుపు తగిలినట్లు కూడా అయింది. వొళ్లు ఝల్లు మంది. వొక్కనిమిషం యిలా గడిచింది. అప్పుడు చిట్టెమ్మ యింటోకి రాగా పూర్ణ యెంతో మెల్లిగా "పోనీ మనం పడమటింటో పడుకుందామే" అంది. కాని చిట్టెమ్మ అంగీకరించలేదు. తరవాత కాంపుకాట్టిద్దరూ విప్పి సాగతీసి సీతారామయ్య చెప్పిన చోట వేశారు. చిట్టెమ్మ పరుపు వేయగా పూర్ణ దుప్పటీ పరిచి, తలగడపెట్టి, చిక్కగా మల్లిపువ్వులు చల్లి వెళ్లిపోయింది. తరవాత చిట్టెమ్మ గుమ్మంలోనూ, పూర్ణ కొంచెం తలుపు చాటునా కూచోగా, సీతారామయ్య కుర్చీ వారి కభిముఖంగా తిప్పుకున్నాడు.

౧౨

చిట్టెమ్మ గ్రామోఫోనుకేసి యాదాలాభంగా చూశాటప్పటికి దానిమీద అరవిచ్చిన పూలదండ కనపడింది. దానిమీద "అయ్యో! బావ దండ మరిచేపోయాడే. వేసిరా తల్లి" అని యామె చెప్పగా పూర్ణ వొకటి రెండు క్షణాలు గునిసిగునిసి వేసి చక్కా వచ్చింది. తరవాత వారు కొంత సేపు ఆమాటా యీమాటా చెప్పుకున్నారు. గడియారం పదకొండు కొట్టింది. అప్పుడు పూర్ణకి ఆవలింతలమీద ఆవలింతలు రావడం చూసి చిట్టెమ్మ "నాయనా! పూర్ణకి నిద్ర వొస్తోం దిరా. ఇక పడుకుందాం లే" అంటూ లేచింది. "అవునవును. పొద్దుపోయింది. పూర్ణని యివాళ చాలా కష్టపెట్టాం మనము. పడుకోండి" అని తన పక్కమీదకి వెళ్ళిపోయాడు. చిట్టెమ్మ "మిగిలిన పువ్వులు నీపక్కమీద—ఏమే? వొక్క పువ్వుకూడా లేకుండా చేసుకున్నావూ?" అనగా "నేను తెస్తున్నానుండవే అమ్మా" అంటూ తన పక్కమీది పువ్వులు సగంకంటె పైగా తెచ్చి సీతారామయ్య పందిరిమంచం మీద చల్లి చక్కాపోయాడు. అప్పుడు చిట్టెమ్మ "నాతండ్రి కన్నీ తెలుసును. నీపక్కమీద పువ్వులు లేకపోతే వాడు సహించగలడా? నాకొండా! నువ్వు చేసిన పనీ, నాతండ్రి చేసిన పనీకూడా బాగానే వున్నాయి. వెళ్లి పడుకోవే తల్లీ" అంటూ తన మామూలుచొప్పున జపానుచాప పరుచుకుని పడుకుంది. పూర్ణ ఆమెకి సమాధానం చెప్పకుండానే లోపల్లోపల నవ్వుకుంటూ లేచి గుక్కెడు మంచినీళ్లు తాగి, వసారాలోకి వున్న కిటికీరెక్కలు నాలుగూ బారుగా తెరిచేసి పడుకుంది.

వొంటిగంటకు హఠాత్తుగా మెలుకువ వచ్చి చిట్టెమ్మ లేచి చూడగా మంచుతెర వంటి వుప్పాడ చీర కట్టుకొని వున్న పూర్ణ వెన్నెలవంటి పాన్పుమీద బంగారుసలాకలాగ కదలకుండా పడుకుని వుంది. మూడు గంటలకి మళ్లీ మెలుకువ వచ్చి చూడగా పూర్ణ గోడవేపుకి తిరిగి పడుకునే వుండి వెక్కివెక్కి దుఃఖిస్తోంది.

అది చూడగా చిట్టెమ్మ గుండె బేజారైపోయింది. ఆమె మనస్సు పరిపరి విధాలపోయింది. వాకట్లోకి తొంగి చూడగా సీతారామయ్య గాఢనిద్రలో వున్నాడు. ఆమె కారణాన్ని పోల్చుకో లేకా, యిక వుండలేకా, తటాలున లేచి వెళ్లి ఆమె పక్కలో కూచుని, "ఏం తల్లీ? ఏం మామ్మా?" అంటూ కంగారుపడుతూ అడిగింది. ఆమె యిలాగ రెండు మూడుమాట్లడిగే టప్పటికి పూర్ణ దుఃఖం కొంచెం సమాళించుకొని, లేచి కూచుంది. చిట్టెమ్మ మళ్లీ అడగ్గా అప్పుడు పూర్ణ "ఏమీ లేదూ. పూర్వపు సంగతు లన్నీ—ఇవాళ మధ్యాహ్నం దాకా నేను వేసిన పాడు వేషమూ, నే ననుభవించిన యమ యాతనా జ్ఞాపకం వచ్చి, హృదయాన్ని గొడ్డలిపెట్టుగా బద్దలుకొట్టేశాయి. దుఃఖాంధకారంలో సుఖానికల్లా నిర్గయిన రోజులు—పదకొండేళ్లు వ్యర్థంగా గడిచిపోయాయి. పరాపాదిత మైన అలాంటి దారుణశిక్ష ననుభవిస్తూ నేను బతికి యెలా వుండగలిగానూ? అనే ఆవేదన కలిగి దుఃఖం వుబ్బెత్తుగా పొంగిపోయింది. ఎన్ని విధాల ప్రయత్నించినా అది తగ్గలేదు" అని చెప్పింది.

ఇది విని చిట్టెమ్మ పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచింది. సన్నసన్నంగా భాగ్యదేవత చెవిలో యేదో చెప్పినట్లయింది. ఆరాటపెడుతూ వున్న హృదయభారం తగ్గిపోయింది. అది విజయమో, భ్రాంతో-గర్వం మాత్రం కలిగింది. చిట్టెమ్మకి కంఠస్వరమే మారిపోయింది.

"తల్లీ! యింకెందుకూ? ఆపత్సముద్రం దాటి వొడ్డెక్కేక కూడా దుఃఖించడం యెందుకూ? నీకళ్ల వెంట నీళ్లు రావడం—దుఃఖోద్రేకంచేత నీపెదవులలా రావిరేకల్లాగ వొణికిపోవడం నేను చూడలేను. ఇక్కడ కాదు. వసారాలో కూచుందాం రా మాట్లాడుకోవచ్చు" నంటూ చిట్టెమ్మ ఆమెని లేవతీసుకుని బయలుదేరింది. ఇద్దరూ సోఫామీద కూచున్నారు. పూర్ణని తన వొడిలోకి తీసుకుని చిట్టెమ్మ లాలిస్తూ మాట్లాడింది—

"అమ్మా! నావుద్దేశమూ, బావ వుద్దేశమూ నువ్విదివరకే యెరుగుదువు. నీ వుద్దేశం కూడా స్పష్టంగానే వుంది. అయినా అవి వాగ్రూపంగా పైకి వచ్చి యేకం కాలేదు. నా కూనా! ఇం కెందుకూ దాపరికాలూ? నిన్ను నాకొడుక్కి—"

"బావకి నామీద దయ వుందా? నిజం చెప్పవె అత్తా! మోసం చెయ్యకు."

"మోసమా? బావ యిప్పుడు చక్రవర్తికూతురు-"

"ఎలా నమ్మనే? నిన్న భోజనం చేశా టప్పుడు—నువ్వు గూడా బందరుపిల్లమీద ఆశగా—"

"రామరామా! అప్పు డలా అనకపోతే యేమన మంటావు చెప్పూ? నీఅభిప్రాయం కొంచెమేనా—"

"నాలుగు రోజుల నాడు బావతో కాకినాడలో నేను స్పష్టంగానే—"

"అయితే బావ నిన్ను—"

"అలా చెప్పడానికి నల్లకాదూ. కొంచెం ఆశా వుంది. కానయితే అది నామనస్సుయొక్క దౌర్బల్యం-"

"నిజంగా అంతే. పోనీ బావచేత క్షమాపణ కోరిస్తా నుండూ."

"వొద్దువొద్దు. బావని నేను క్షమించడమా? అత్తా! ఇక నే నాపాడువేషం వెయ్యలేను. ఆనికృష్ట జీవనం గడపలేను. నా చూపు సంసారసుఖంమీదకి పోయింది. దాన్నిక తిప్పుకోలేను. నన్ను నీ కడుపులో పెట్టుకోవూ?"

"నువ్విలా అంటే నా కేడుపు వస్తోంది. మీ నాన్న నాకొడుకుని తోసేసి నిన్ను పైవాళ్ల కిచ్చినప్పుడు నే నెన్ని విధాల యెంతగా యేడ్చానో దేవుడికెరుక. తరవాత యింకేం లాభమూ?—"

"వారం రోజుల కిందటే నాకూ యేలూరుకీ ఋణం చెల్లిపోయింది. మా అమ్మా, మావదినా నామీద చూపిస్తూవచ్చిన ప్రేమ జ్ఞాపకం వస్తే కొంచెం ఆశకనపడుతూనే వుంది. కాని నమ్మలేను. ఇక నాబతుకు బావ చేతిలోనూ, నీచేతిలోనూ వుంది. నన్ను కాపాడవుటే అత్తా?"

"వెర్రిదానా! కాళ్లు పట్టుకుంటున్నావా? కాస్త వోపిక పట్టావంటే ఇవాళ బావ నీకాళ్లే — తీసుకువస్తా నుందు."

"వొద్దు వొద్దు. రేపు — తెల్లవారేక —"

"నే నుండలే నమ్మా! నాయింటికి సాక్షాత్తూ లక్ష్మి వస్తూ వున్నప్పుడు — నాయనా!"

"నిద్ర చెరపకే, లేపకే పాపం!"

"తండ్రీ! — తీసుకు వస్తా నుందు."

"నువ్వు లేచా వంటే — మళ్ళీ పిలిచా వంటే నన్ను చంపుకు తిన్నట్లే. ఇదిగో... కూచో. మాట్లాడకు. వొక్కమాట చెప్పు. నే నింక బతుకుమీద నిరాశచేసుకో నక్కరలేదూ? నువ్వు రక్షిస్తావా?"

"అయ్యో! ఇంకా సందేహం యెందుకే తల్లీ! నిన్నమధ్యాహ్నం భోజనాలవేళ దగ్గిర్నుంచి నీకోసం అటమటించి పోతున్నాను నేను. నాతండ్రికి మనస్సు మనస్సులోనే లేదూ. ఇప్పటి కేనా నువ్వు నాకోడలి వైనందుకు — ఇంతకీ యిప్పటి కీవిధంగా వుంది యోగం.

ఇక వారు పడుకో లేదు. ఇలాగే మాటలతోటే మిగిలివున్న ఆకాస్త రాత్రీ కడిచిపోయింది. ఉషఃకాంతిలో అరవిచ్చివున్న గులాబీమొగ్గలూ, వెన్నముద్దల్లాగ విప్పారివున్న నందివర్ధనం పువ్వులూ, విరజిమ్మినట్లు నేలమీద రాలివున్న పారిజాతపుష్పాలూ పూర్ణకి స్వాగతం యివ్వగా వాట్లమీద మూగుతూ వున్న కొదమతుమ్మెదలు భవిష్యజ్జీవితం యొక్క ఆనందమయవిలాసాలిని గానం చేశాయి.

మందువాలోనుంచి దూసుకు వచ్చి ప్రభాతవాయువు మేలుకొలపగా సీతారామయ్య అప్పుడే లేచి కూచున్నాడు. చిట్టెమ్మ గాలిలో దూదిపింజలాగ యెగిరి వచ్చి, "నాయనా! నీదే తరవాయి. నిమిషాల మీద అయిపోవాలి పెళ్ళి" అంది.

హృదయార్పణము

తన్నీరు కృష్ణమూర్తిగారు

పాండులోకంబుపైన నిష్ఫలముగాను
రిక్తహస్తుండనౌచు వ్రాలితిని దేవ!
దేని నర్పించి మిమ్ము ప్రార్థింతు నిపుడు
అన్నవస్త్రంబులే కఱవయ్యె నాకు!

యేడుపులతోడ వత్సరా లెగిరిపోయె
చూతుమన్నను నెత్తురుచుక్క లేక
జీవములతోడ శల్యావశిష్టుడనయి
నిలచియున్నాడ; నన్ను గాంచితివో? లేదో?

కటికకఱవులలోన ముక్కలయిపోయి
అహరహంబులు క్షుత్ బాధ కాగలేక
అవయవంబులు రక్తంబు నపహరింప;
రంధ్రములతోడ నిదిగో డొల్లయయిపోయి;

ఈక్షణమొ; ఆక్షణంబునో; యెగిరిపోవు
హృదయమున్నది; దాని నందించుచుంటి
స్వామి! గైకొమ్ము నా మనశ్శాంతికొఱకు.

౧

మేమిద్దరమున్నూ సహాయ నిరాకరణోద్యమములో ప్రవేశించి చాలా పనిచేసిన వాళ్లమే. ఈమధ్యను దేశం చప్పచప్పగా ఉండడంవల్ల మేమున్నూ వెనకకు తగ్గాము కాని మాదుస్తులలోనూ, వేషభాషలలోనూ, మనస్సులోనూ ఏమీ మార్పులుమాత్రం కలగ లేదు. ఆనాటినుండి నేటివరకూ ఖాదీబట్టలు కట్టుకొని గాంధీటోపీ పెట్టుకుంటూనే ఉన్నాము. దేశముకు స్వరాజ్యము వచ్చే పసందైన ఉద్యమం మళ్లీ వచ్చిందంటే మేము అశాంతి యుద్ధములో ప్రవేశించి దేశముకోసము ప్రాణత్యాగమైనా చెయ్యడానికి సిద్ధముగా ఉన్న వాళ్లమే. మా దేహములు, మాఆత్మలూ దేశభక్తితో నిండి ఉన్నవి. మా మాతృభూమి అన్నప్పుడు మా దేహములో రక్తము వేగముగా ప్రవహిస్తుంది. దేహము గగుర్పొడుస్తుంది. మా ఆత్మ తాండవిస్తుంది.

౨

ఒకయేటి శివరాత్రికి మేము శ్రీశైలపర్వతము వెళ్లినాము. తెలుగు దివ్యక్షేత్రమును కళ్లారా చూడగానే మాకు మా మాతృభూమిదుర్దశ కళ్లకు కట్టినట్లయినది. అక్కడ మల్లిఖార్జునుడికి మ్రొక్కుకున్నాము. భ్రమరాంబముందు సాగిలబడ్డాము. కృష్ణవేణికి అంజలులు ఘటించినాము. మాకు దాస్యవిమోచన చెయ్యరా అని ప్రార్థించినాము. మా ప్రార్థనలకు బదులు వచ్చినట్లు మాఆత్మలు గ్రహించ లేదు.

శ్రీశైలప్రాకారములోపల పశ్చిమగోపురములో అరుగుమీద ఒక ముని కూర్చుని తపస్సు చేసుకొంటున్నాడు. అతని సమీపించాము. అతడు కళ్లు మూసికొని సమాధిలో ఉన్నాడు. చుట్టుపట్టుల అనేకమంది చేరి ఆయనమహత్తు ఉగ్గడిస్తున్నారు. మనస్సును చిక్కబట్టి, ఇంద్రియముల జయించి, పరమాత్మ సాన్నిధ్యమును కల్పించుకొని ఎప్పుడూ మననము చేస్తూ ఉంటాడట ఆమహానుభావుడు.

ఆయనతో ప్రసంగిస్తేనే కాని తిరిగి రాకూడదని మేము నిశ్చయించుకొన్నాము.

రాత్రి అయినది. చీకటులు బాగా ఆవరించుకొన్నవి. అక్కడి వాళ్లందరూ ఒకరితరువాత ఒకరు వెళ్లిపోయారు. అర్ధరాత్రి అయినది. తైర్థికు లందరూ నిద్రపోయేవారూ, ప్రసంగించుకొనేవారూ, భజనచేసేవారున్నూ. వారందరూ దూరముగా ఉన్నారు. ముని ఇంకా తపస్సులోనే ఉన్నాడు. రాత్రి మూడుజాములు గడచి నాల్గవజాము ప్రవేశించినది. తీర్థయాత్రాపరులు చాలామంది నిద్రపోతున్నారు. జాగరణమున్నవారు మాత్రము తడిబట్టలతో కళ్లు తడుపుకొంటున్నారు.

మీకు మేలైన సువాసనగల అత్తరులు కావలెనా?

అట్టిలైన అత్తరులకు రాజని పిలువబడు ఆటోదిల్‌బహార్‌ను వుపయోగించుడు

కొన్నిబిందువులను మీ చేరుమాలుపై చిలికినతోడనే యింపగు,పుష్పసంబంధమగుసువాసన నీచుట్టుపట్లవ్యాపించును.

ఇంతటిరమ్యమైన, మనోహరమైనవాసనను నీవు బజారులోకొను యితర అత్తరులలో పొందజాలవు.

'ఆటోదిల్ బహార్' అనుపేరును యిపుడు జ్ఞాపకమునకు తెచ్చికొనుడు. దానిని ఒకమా రుపయోగించుడు. దాని మనోహరమైన, శాశ్వతమైన సువాసనకుతన్మయత్వమునుచెందుదువు.

½ ఔన్సు	బుడ్డి	వెల	రు.	2–0–0
¼ ,,	,,	,,	రు.	1–4–0
1 డ్రాము	,,	,,	రు.	0–12–0
మాదిరిసీసా		,,	రు.	0–2–0
సువాసనగలకార్డులు			రు.	0–1–0

వి. పి. చార్జీలు ప్రత్యేకము

కొనునపుడు దయచేసి 'ఆటోదిల్ బహారు' అనుపేరును జాగ్రత్తగా పరిశీలించి కొనుడు. అన్నిచోట్లను అమ్మబడును.

సోల్ ఏజంట్లు:—

ఆంగ్లో యిండియన్ డ్రగ్ అండు కెమికల్ కంపెని,

285, జుమ్మామసీదు బజారు, బొంబాయి.

నొప్పులుగాని, తీపులుగాని, ఏవైననుసరియే తొలగింపవచ్చును

మీరు ఏల నొప్పులవలన బాధపడవలెను. ఆ నొప్పులు తలయందైననుసరే, దేహమున యితరచోట్లనైననుసరియే, నడుమునొప్పి, వాయువునొప్పులు, పడిశెము, గొంతురాపిడి, కాళ్లనొప్పులు, కీళ్లనొప్పులు, నాడినొప్పులు, బెణుకునొప్పులు, మొదలగు నొప్పులైనను సరియే, తప్పక త్వరలో

'ఆడమేన్స్ సైప్రెస్ సాల్వ్'

అనుదానిచే మాన్పవచ్చును. ఇది వుపశాంతికర మగు అంజనము కాదు. ఇది చాలా మేలైన తైలము. ఇది చాలా విలువగల ఓషధులచే తయారుచేయబడినది. దీనిచే నొప్పులు మొదలంటపోయి తత్క్షణమే నిన్ను ఆనొప్పియొక్క బాధనుండి తొలిగించును. వేలకువేలు దీనివల్ల లాభపడిరి.

వెల బుడ్డి 1 కి రు. 1–0–0. వి. పి. చార్జీలు ప్రత్యేకము.

ఈ అత్యద్భుతమగు బాధనివారిణి ఫలమును కనుగొనుటకు యీ క్రింద పేర్కొనిన అంగడినుండి 2 అణాలకు శ్యాంపిలుడబ్బీ తెప్పించుకొనవచ్చును.

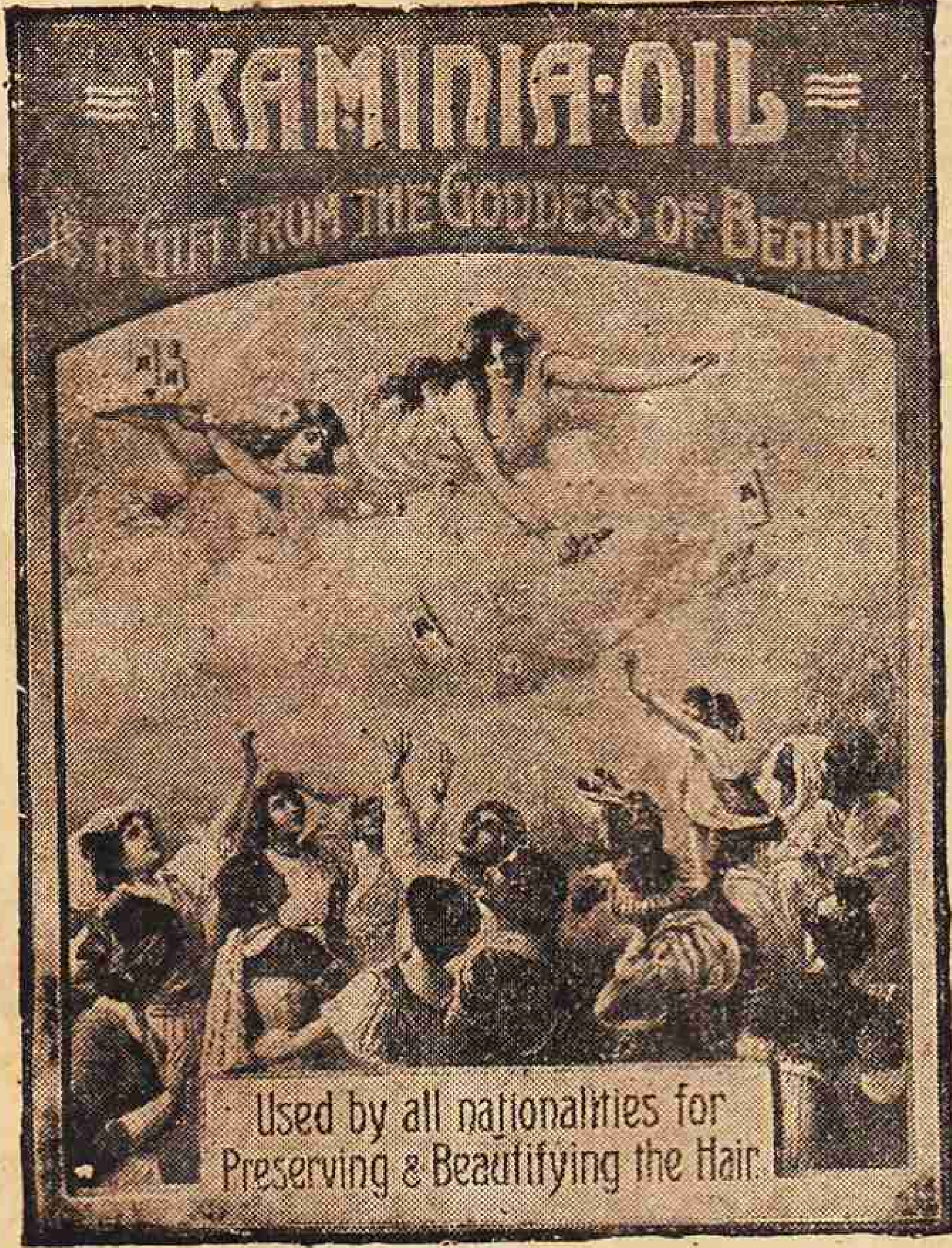
మెస్సర్స్:—ఎ. బి. పారెక్, 259, చైనాబజారు, మద్రాసు.

సోల్ ఏజంట్లు:—ఆంగ్లో యిండియన్ డ్రగు అండు కెమికల్ కంపెని,

285, జుమ్మామసీదుబజారు, బొంబాయి.

ఏల మీరు కామినియాతైలమునుమాత్రమే వాడవలెను?

(రిజిస్టరు చేయబడినది)

ఎందుకనగా:

కామినియాతైలము వెంట్రుకలకు చాలలాభకరమైనది

కామినియాతైలము వెంట్రుకలు ఊడిపోవుటను ఆపును.

కామినియాతైలము వెంట్రుకలు పొడవుగాను, దళముగాను కాంతిగాను పెరుగుటకు తోడ్పడును.

కామినియాతైలము సువాసనతైలము మాత్రమే కాదు. అయితే వెంట్రుకలు పెరుగుటకు కావలసిన ఓషధులు ఇందులో గలవు.

కామినియాతైలము పుర్రెకు చల్లదనమును గలిగించి మెదడుకు విశ్రాంతి నిచ్చును.

చదువుడు, ఆలోచింపుడు, ఆర్డరును పంపుడు.

కలకత్తాలోనున్న ఫార్వర్డుపత్రిక తెలిపినది:—"ఆంగ్లో ఇండియన్ డ్రగ్ అండ్ కెమికల్ కంపెనీవారిచే పంపబడిన అత్తరులు, వాసనతైలములు విభజింపబడి, పరీక్షచేయబడుటవలన అందులో హానికరమైన వస్తువులు లేదని రుజువుపరచబడినది. కామినీయా వాసనతైలమునందు మనోహరమైన అత్తరు చేర్చబడినది. మెదడుకు చలువను గలిగించును."

సి. యు. ఆర్. కార్వల్లో, ఎస్. ఏ. సర్జను, పెరా ద్వీపమునుండి వ్రాసినది:— "కామినియాతైలము మిక్కిలి మంచిదనియు, తృప్తికరమైనదని నిస్సందేహముగా కనుగొంటిని. ప్రత్యేకముగా చుండుకు, పుర్రెకు త్వరలో గుణమును గలిగించును. ప్రస్తుతము వాడుచున్న నా రోగులకందరికిని దీనిని శిఫార్సుచేసితిని."

బుడ్డి 1 కి ధర ర్పు. 1—0—0	వి. పి. ఖర్చులు ర్పు. 0—6—0
బుడ్లు 3 కి ధర ర్పు. 2—10—0	,, ,, ,, 0—12—0

హెచ్చరిక:—ప్రతిపట్టణమునందును, గ్రామమునందును యున్న సుప్రసిద్ధమైన దుకాణములందు కామినియాతైలము విక్రయించబడుచున్నది. మీరు అడుగునట్టి దుకాణమునందు దొరకనిచో అతనిపేరును మాకు తెలుపుచూ, ఆర్డరును మాకు నేరుగా పంపుడు కొందరు వర్తకులు ఎక్కువలాభమునకై ఆశపడి పేరులేని వర్తకుగుణుతులు గలవి, తక్కువరకమువి "శ్రేష్ఠమైనదని" తెలుపుదురు. గనుక అట్టి తంత్రములను నమ్మి మోసపోకుడు. ఎల్లప్పుడును కామినియాతైలమునే పట్టుపట్టి తెప్పించి వాడుడు. ఇతరమైనవాటిని తెప్పించవద్దు.

ఆంగ్లో ఇండియన్ డ్రగ్ అండ్ కెమికల్ కంపెనీ.

285, జుమ్మామసీదు, బొంబాయి.

నాల్గవజాము సగము గడిచింది. అప్పుడు ముని కళ్లు తెరిచాడు. లేచాడు. అది కనిపెట్టి మే మాయనకు నమస్కరించాము. ఆయన కనురెప్పపాటుతో మానమస్కార మందుకొన్నట్లు తోచినది. నక్షత్రకాంతిలో అయన మా ముఖములు పరిశీలించి చూచాడు. ఒక్కనవ్వు నవ్వాడు. నవ్వి స్నానార్థమై బయలుదేరాడు. మే మాయనవెంట బడ్డాము.

3

ఒకతాళముల నూతిలో ఆయన ప్రవేశించి స్నానము చేస్తున్నాడు. మేము నూతి గుమ్మము దగ్గర నిలబడ్డాము. ఆయన స్నానము చేస్తూ స్నానము చేస్తూ బయటికి వచ్చి నాస్నేహితుణ్ణి ముట్టుకొన్నాడు. ముట్టుకొని వింటున్నావా అన్నాడు నాతో.

“చిత్తం, వింటున్నాను” అన్నాను.

ఆతడు మావాడిని ఈవిధముగా ప్రశ్నించాడు:

“మీది ఏ దేశం ? ”

“ఇంగ్లాండు.”

“నీకు ఉద్యోగ మేమిటి?”

“మంత్రివర్గములో ఉన్నాను.”

“హిందూదేశపు విషయాలు నీకు బాగా తెలుసునా?”

“ఆవిషయమై నేను కృషిచేసి బాగా చదువుకొన్నాను.”

“వాళ్లు స్వరాజ్యానికి అర్హులేనా?”

“ఆసంగతి నేను చర్చించను.”

“పోనీ, వాళ్లకు స్వరాజ్యం ఇవ్వడానికి నీకేమైనా అభ్యంతరం ఉందా?”

“ఉంది.”

“ఏమిటది?”

“మా దేశక్షేమము ముందు చూచుకోవడం మావిధి. మా దేశక్షేమానికి భంగకరం కాబట్టి స్వరాజ్యం వాళ్లకు ఈయ వీలులేదు.”

ముని నావైపు తిరిగి చూశాడు. ఆమాట్లాడుతున్నది మావాడేనా అని సందేహం తోచింది నాకు.

“అమాట్లాడుతున్నది మీవాడే. మీ వాడిప్పుడు భారతీయుడు గాడు. ఆంగ్లేయుడు” అన్నాడు ముని.

“అయితే మీమహత్తువల్ల ఆలాగున మాట్లాడించా రన్నమాట.”

“ఇందులో నామహత్తు ఏమీ లేదు. అతని మనస్సు నేను మార్చలేదు. దేశము మాత్రము మార్చాను” అన్నాడాముని.

నాస్నేహితు డిట్లా మారుతాడని నే నెప్పుడూ అనుకోలేదు.

ఇంతట్లోకే ముని వచ్చి మావాడిని మళ్లీ ముట్టుకొన్నాడు. ముట్టుకొని ఈరీతిగా ప్రశ్నించాడు:

“ఏ ఊరు నీది?”

“అమెరికా.”

“ఏమిటి నీ ఉద్యోగం?”

“ప్రజాసభలో సభ్యుడను.”

"హిందువులకు పౌరస్వత్వము ఇచ్చుటకు నీ కేమైనా అభ్యంతర మున్నదా?"

"ఆ."

"ఏమి టది?"

"అది మా దేశముకు క్షేమకరము కాదు."

ఏరంగు చిమ్నీ పెట్టితే ఆరంగు దీపకాంతి వచ్చినట్లు నా స్నేహితుడు మారిపోవడం చూచి నే నాశ్చర్య పడ్డాను.

"చాలునా?" అన్నాడు ముని నావంక తిరిగి.

"చాలును" అన్నాను.

"అయితే వెళ్లండి. నీవూ నీస్నేహితుని వంటి వాడవే. ఈవిషయములో నిజమైన హిందూత్వమే మీలో ఉంటే ఎక్కడ నున్నా ఒక్కటే పలుకు పలికేవారు. వెళ్లండి. దిగులుపడకండి. ఈదేశంలో మీవంటి వాళ్లనేకు లున్నారు. మానవభ్రాతృత్వం అంటే ఏమిటో తెలిసిన మీగురువును బాగా అర్థముచేసుకోండి." అని ఆయన నాస్నేహితుణ్ణివచ్చి ముట్టుకొన్నాడు. నాస్నేహితుడు నిద్రలోనుండి మేల్కొన్నాడు. మే మిద్దరమూ ఆయన్ని మళ్లీ పలకరించాలని ప్రయత్నము చేశాము గాని ఆయన పలకలేదు. మేము తిరిగివచ్చాము.

४

నే నడిగాను నాస్నేహితుణ్ణి—"ఏమి జరిగిందో నీకేమైనా జ్ఞాపక మున్నదా" అని.

"నాకేమీ జ్ఞాపకము లేదు. అంతా స్వప్న ప్రాయముగా ఉన్న" దన్నాడు. "స్వప్న మేమైనా జ్ఞాపక మున్నదా" అన్నాను.

"ఏమీలేదు కాని, ఈ నాబానిసత్వము పోయినట్లూ, స్వాతంత్ర్య మదముతో నే నున్నట్లూ అనుకొన్నాను. ఆ ఉత్సాహవాసన ఇప్పుడిప్పుడే క్రమంగా నామనస్సును విడిచిపోతూ ఉన్నది."

"సరే కాని, నేను నిన్ను రెండుప్రశ్న లడుగుతాను, సమాధానం చెప్పు."

"అలాగే."

"నీవే ఇంగ్లీషువాడ వై, వాళ్ల మంత్రివర్గంలో నీవే ఉన్నట్లయితే మన దేశానికి స్వరాజ్యం ఇప్పించడానికి ప్రయత్నిస్తావా?"

"ప్రయత్నించడమా! రేపటికి వచ్చేలాగ చెయ్యనూ?"

"సరే, ఆగు. నీవే ఆమెరికాదేశస్థుడ వై ప్రజాసంఘములో సభ్యుడ వైనట్లయితే హిందువులకు పౌరస్వత్వము ఇప్పిస్తావా?"

"తప్పకుండా."

డాక్టర్ సన్‌యట్‌సేనుగారి జాతీయపునర్నిర్మాణవిధానము

ప్రతివాది భయంకరం రంగాచార్యులుగారు

ఈక్రింది యిరువదియైదు కార్యక్రమములను చీనా దేశమున జాతీయపునర్నిర్మాణము గావించుటకై డాక్టరు సన్‌యట్‌సేనుగారు కాంటను ప్రభుత్వమున కధ్యక్షుడుగ నుండినప్పుడు, వారిచే నిర్ణయింపబడినవి.

డాక్టరు సన్‌యట్‌సేను తమ జీవితసర్వస్వమును భక్తిపూర్వకముగ దేశమాత పాదములకడ నర్పించుకొనిన గణ్యమైన భక్తులలో నొకడు. ఇరువదియేండ్లయిన నిండక మునుపే యనేకకోటుల హృదయమున స్వదేశపారతంత్ర్యము ప్రళయతాండవ మొనర్చెను.

ఇంక నాహృదయమునకు విశ్రాంతి యెక్కడిది? చీనా దేశమున నింగ్లీషువారు, అమెరికనులు మున్నగు విదేశీయుల ప్రాబల్య మధిక మయిపోయినది. చీనా దేశపు రాజవంశములోనివారే, యెవరో యొకరు సింహాసనమున గూర్చుండుట సాంప్రదాయికముగ నచ్చుచునేయున్నను, నిజముగ బరిపాలనాధికారమంతయు విదేశీయుల యనుభవముననే యున్నది. క్రమముగ చీనా దేశపు సౌభాగ్యమంతయు నంతరించుచున్నది. సన్‌యట్‌సేను కీదురవస్థ దుర్భర మయ్యెను.

ఈదురవస్థ నంతరింపజేయు టెట్లు? ఎల్లవిధముల జాతీయాభివృద్ధియే పరమాశయముగ గల ప్రజాప్రభుత్వమును నెలకొల్పి, తన్మూలమున స్వార్థపరులగు విదేశీయుల యధికారమునకు లోబడియున్న ప్రభుత్వము నడుగంట జేయవలయునని సన్‌యట్‌సేను ఉద్దేశించెను. అటుపై దన 19 వ యేడు మొదలుకొని నిరంతరముగ నతడు తన యాశయమును సఫలము గావించుకొనుటకై ప్రయత్నముల గావించుచునే యుండెను. తుదకు 1922 సం. న నెడతెగక నిర్దయముగ దన్నెదుర్కొనుచున్న పరాజయ పరంపరలే మార్గదర్శకములుగ గలిగిన యాధీరుడు తనయాశయమునకు చీనా దేశమున నిలువ నీడ గల్పింపగలిగెను.

సన్‌యట్‌సేను కాంటనునగరమును ముట్టడించి యందు తన ప్రజాప్రభుత్వమును నెలకొల్పెను. తత్ప్రాంతములనున్న తిరుగుబాటుదారుల నణచివైచెను. తన ప్రయత్నముల ప్రారంభదశలో నొకసారి యతడు యూరపు ఖండమున సంచార మొనర్చుచున్న కాలమున సాన్‌మిన్‌సిద్ధాంత మనునొక ప్రజాప్రభుత్వ సిద్ధాంతమును గనిపెట్టెను. దీని ననుసరించియే యతడు చీనా దేశమున ప్రజాప్రభుత్వవిధానము నేర్పరచెను.

సన్‌యట్‌సేను తనయాశయము పూర్ణముగ ఫలింపకుండగనే యరువదియవయేట — 1926 సం. న — నీలోకమును విడిచిపోయెను. ఐన మహాత్ముల మోఘసంకల్పులుగదా! డాక్టరు సన్‌యట్‌సేను స్థాపించినయా ప్రజాప్రభుత్వమే నేడు చీనా దేశమున విజృంభించి సంపూర్ణ సాఫల్యము నందుచున్నది. చీనా దేశపు బానిసతనము శీఘ్రముగ నంతరించి పోవుచున్నది.

కార్యక్రమములు

౧

సాన్‌మిన్‌సిద్ధాంతము ననుసరించియు, ప్రభుత్వములో ఐదు ప్రత్యేకములైన స్వతంత్రములైన శాఖలుండవలయునన్న పద్ధతిని బట్టియు ప్రజాప్రభుత్వమువారు చీనా దేశములో జాతీయ పునర్నిర్మాణము గావించెదరు:

[సాన్‌మిన్ సిద్ధాంతము, ప్రజాప్రభుత్వము అను పదములనుగూర్చి పైయుపోద్ఘాతమున తెలుపబడియున్నది. జాతీయ పునర్నిర్మాణము అనగా ధనము లేకపోవుటచేతను, ప్రజలలో వ్యాపించిన యితరదురాచారములచేతను, చదువు లేకపోవుట చేతను, ప్రజలజీవనమునకు

తగిన వసతులు, ఆరోగ్యముమున్నగు సౌకర్యములు నశించుటవలనను, ఒకజాతి ప్రజలు హీనదశలో నున్నప్పుడు పైలోపముల నన్నిటిని సవరించి వారిని సరియగుస్థితిలోనికి దెచ్చుట. 'ఐదు ప్రత్యేకములైన, స్వతంత్రములైన శాఖలు' అను దానినిగుఱించి 19 వ పేరాలో వివరముగ జెప్పబడినది.]

౨

ఈపునర్నిర్మాణకార్యక్రమములో మొదటి మెట్టు అన్నవస్త్రములకు, వసతులకు, రాకపోకలకు దగిన సౌకర్యములను ప్రజలకు సమకూర్చుటలో శ్రద్ధ వహించుట. అందుచే ప్రభుత్వమువారు ఆహారసౌకర్యము పుష్కలముగ నుండునట్లు వ్యవసాయమును వృద్ధిచేసెదరు. వస్త్రసౌకర్యమునకై ప్రత్తి పరిశ్రమలను నెలకొల్పెదరు. పరిశుభ్రముగా నుండి ప్రజలు సుఖముగా నివసించుటకు దగియుండునట్లు ఎక్కువగా వసతులను నిర్మించెదరు. రాకపోకల సౌకర్యమునకై నీటిదారులను, ఇనుపదారులను నిర్మించెదరు.

3

తరువాతి సిద్ధాంతము ప్రజల హక్కులకు సంబంధించినది. వోటునిచ్చుట (Suffrage), ప్రభుత్వమునకు పరిపాలనపద్ధతులను సూచించుట (Initiative), ప్రభుత్వమువారు సూచించు పద్ధతులను ఆమోదించుట లేక త్రోసివేయుట (Referendum), ప్రభుత్వోద్యోగులను తొలగించుట(Recall) అను నీనాల్గు హక్కులును ప్రజలకు ఉండవలయును. ప్రజలు ఈహక్కులను అనుభవములోనికి దెచ్చుకొనుటకు దగినట్లు ప్రభుత్వము వారు వారికి రాజకీయప్రబోధము నొసంగెదరు.

[Suffrage,Initiative, Referendum, Recall అను నీనాలుగు (ప్రజల) హక్కులకును ప్రభుత్వము సంపూర్ణముగ లొంగియున్నప్పుడే యది బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వ మగునని రాజ్యాంగవేత్తల యభిప్రాయము. బాధ్యతాయుతప్రభుత్వము అనగా సంపూర్ణముగా ప్రజలయిష్టమునకు లొంగియుండు ప్రభుత్వమని యభిప్రాయము. ఈనాలుగు హక్కులలోను వోటునిచ్చుట యనగా మనకు దెలియును. రెండవది ప్రజలలో కొందరు (ఎంతమంది యనువిషయము మొదట పరిపాలనపద్ధతులలోనే నిర్ణయింపబడియుండును) ప్రభుత్వమువారు ఫలానాపద్ధతి నవలంబింపవలయునని యభిప్రాయపడుదురనుకొనుడు. అట్టి సందర్భములో, ఆపద్ధతి ప్రవేశపెట్టవలయునా, అక్కరలేదా యను నంశము నిర్ణయించుటకు, దానిని ప్రభుత్వమువారు దేశము మొత్తముపై నున్న ప్రజలయభిప్రాయమునకు వదలివేయుదురు. మొత్తముపై ప్రజలలో నెక్కువమంది యెట్లు నిర్ణయించిన ప్రభుత్వమువారావిషయమున నట్లు చేయవలెను. ఇంక మూడవది ప్రభుత్వమును నడుపునుద్యోగులు ఏదైన ప్రధానమగు నొకపద్ధతిని అమలులో బెట్టవలయునని సూచింతురనుకొనుడు. అట్టి సమయమున దాని నమలుజరుపవలయునా, అక్కరలేదా యను నంశము ప్రజలకు వదలివైచి, ప్రజలలో నెక్కువమంది యభిప్రాయము ననుసరించి వర్తింపవలయునేకాని ప్రభుత్వమువారు స్వతంత్రించి దాని నమలుజరుపరాదు. (ఈ సందర్భమున, ఈ విధముగా ప్రజలనిర్ణయమునకు వదలివేయదగిన యంశము లేవి యనువిషయము మొదట పరిపాలనపద్ధతిలోనే విశదింపబడియుండును.) నాల్గవది: ఇప్పుడు మనదేశములో మనము శాసనసభలు మున్నగు వానికి వోటులనిచ్చి కొందర నెన్నుకొనుచున్నాము. అట్లెన్నుకొనబడువారు ఒకసంవత్సరమో, మూడుసంవత్సరములో, ఐదుసంవత్సరములో ఏదో కొంతకాలమువరకు -శాసనసభలు మున్నగువానిలో మనతరఫున సభ్యులుగా వ్యవహరించుచున్నారు. ఇట్లు వ్యవహరించునప్పుడు అనేకులు మొదట తాము ప్రజల కొనర్చిన వాగ్దానములకు వ్యతిరేకముగా వర్తించుటను గూడ మనము చూచుచున్నాము. అయితే యిట్లు ప్రజలయిష్టమునకు విరుద్ధముగా, తమమొదటి వాగ్దానములకు భంగకరముగా వారు ప్రవర్తించినను, ఇన్నాళ్లని మొదట యేర్పాటైయున్నవారి సభ్యత్వపుకాలము ఆఖరగువరకు వారిని తొలగించు నధికారము మనకు లేదు. అందుచే సదరుసభ్యులు మున్నగువారు ఒక్కొక్కప్పుడు స్వలాభమునే చూచుకొని, ప్రజలక్షేమమునకు భంగకరములగు కార్యములను జేయుట తట

సించుచున్నది. ఇట్టిలోపమున కవకాశము లేకుండునట్లు చేసి, ప్రజలయిష్టము ననుసరించి ప్రభుత్వపుటుద్యోగులు నడచుకొనిరయే తీరవలయును, లేకున్న నధికసంఖ్యాకులగు ప్రజలు కోరినప్పుడు వారు తప్పక రాజీనామా నొసగవలయును అనుటయే పైన జెప్పిన నాల్గవహక్కున కర్థము.]

४

మూడవది ప్రజలలోనిసంఘములకు సంబంధించిన సమస్య. దేశములో వెనుకబడియున్న సంఘములవారికి ప్రభుత్వము సాయపడి వారిని తమ్ము దాము పరిపాలించుకొనుటకు-తమవ్యవహారములను దాము సవరించుకొనుటకు-తగినవారినిగా జేయును. చీనాదేశముపై విరోధము గలిగియుండు దేశములకు చీనాదేశమున నెట్టి సౌకర్యములను గలుగనీయకుండ ప్రభుత్వమువారు చేయుదురు. చీనాదేశము ఇతరజాతులతో సమానముగ నుండునట్లు చేయుటకై యింతకుమున్ను విదేశములతో గావింపబడిన రాజీనామాలలో తగువిధమున సవరణ కావింపబడును.

५

జాతీయపునర్నిర్మాణ కార్యక్రమమునకు మూడు మెట్లు: (1) సైనికప్రభుత్వకాలము (The Period of Military Government); (2) ప్రబోధక ప్రభుత్వకాలము (The Period of Educative Government); (3) శాసనమూలక ప్రభుత్వకాలము (The Period of Constitutional Government.)

[వీనిలో మొదటిదాని కర్థము: ప్రజల నందరను ఒక్కప్రభుత్వముక్రిందికి దీసికొనివచ్చుటలో అవసరము వచ్చినప్పుడు సైనికబలము నుపయోగించుట. రెండవదాని యభిప్రాయము: ప్రజలకు ప్రభుత్వమునకు నుండవలసిన పరస్పరసంబంధములను గురించియు, హక్కుధర్మములను గురించియు బోధనము మూలమునను, క్రమముగ ప్రజలకు ప్రభుత్వములో భాగాలొసంగుటచేతను ప్రజలనుభవములోనికి దెచ్చుకొనునట్లు చేసి, వారిని స్వపరిపాలనమునకు సంసిద్ధపరచుట. మూడవదానిభావము: ఇట్లు ప్రజలనందరను క్రమముగ నొక్కప్రభుత్వము క్రిందికి దీసికొనివచ్చి, ఆప్రభుత్వము నడుచుటకు దగినశాసనములను, పద్ధతులను ఏర్పాటుచేసి, ప్రజలయిష్టము ననుసరించి పరిపాలనము నడుపుట. ఈవిధానమంతయు గ్రమక్రమముగ నెట్లమలులో నుంచవలయునో యీక్రింద విశదముగ వర్ణింపబడినది.]

६.

సైనికప్రభుత్వ కాలములో సాధనములన్నియు సైనికప్రభుత్వముయొక్క ప్రత్యక్షాధికారముక్రింద నుంపబడును. దేశములోని తిరుగుబాటులను అణగద్రొక్కుటకై ప్రభుత్వము తనసైనికశక్తి నుపయోగించును. దీనితోపాటుగ ప్రజలందరును తుదకు ఒకేయధికారముక్రిందికి వచ్చుటకు తగుమార్పును సంఘములలో గలుగజేయుటకు ప్రజలలో ప్రబోధము కలుగజేయబడును.

[అనగా, ప్రజలు తమకు స్వాధీనము కానప్పుడు ప్రభుత్వమువారు తమసైనికబలమును ప్రయోగించి నిర్బంధమున బ్రజలను లోబరచుకొందురు. ప్రజలకు తమయభిప్రాయములను, ఆదర్శములను బోధించి, స్వాధీనపరచుకొనుటకుముందు ప్రయత్నించెదరు. ఇట్లు తమబోధనలకు లొంగనప్పుడు సైనికబలమును ప్రయోగించుటకు ప్రభుత్వమువారు వెనుదీయరని దీనియభిప్రాయము.]

७

ఇట్లేరాష్ట్రమయినను సంపూర్ణముగ సైనికాధికారముక్రిందికి వచ్చినపుడు సైనికప్రభుత్వకాల మయిపోయిన దన్నమాట. అటుపై ప్రబోధకప్రభుత్వకాల మారంభించును.

[దేశము కొన్నిరాష్ట్రములుగాను, ఒక్కొక్కరాష్ట్రము కొన్నిజిల్లాలుగను విభజింపబడును. పైనియమమునుబట్టి, ౬ వ పేరాలో సూచింపబడినపద్ధతి మొట్టమొదటనే దేశమందంతటను ప్రవేశపెట్టబడదని యెరుంగవలయును. ముం దేదియో యొకరాష్ట్రమును దీసికొని ప్రజాప్రభుత్వము దానిలోనిజిల్లాల నన్నిటిని సంపూర్ణముగ వశపరచుకొనును.]

౮

ప్రబోధక ప్రభుత్వకాలములో ప్రభుత్వమువారు ప్రజలను స్వపరిపాలనకు సంసిద్ధులనుగా జేయుటకై వారిలో ప్రబోధము గలిగించుటకు అర్హులైన యుద్యోగులను ప్రతిజిల్లాలోనికిని బంపుదురు.

[ఈప్రచారకులు ప్రతిజిల్లాలోనికిని బోయి, స్వపరిపాలనముయొక్క ఫలములను గురించియు, పద్ధతులను గురించియు ప్రజలకు బోధింతురు.]

ఒకజిల్లా యీక్రిందిలక్షణములను గలిగియున్నప్పుడే సంపూర్ణముగ స్వపరిపాలనమును బొందినదని చెప్పవచ్చును. ఆలక్షణము లివి: జిల్లామొత్తముపై జనాభాలెక్క తీసికొన బడవలయును. భూముల కొలతలు నిర్ణయింపబడవలయును. ప్రజలలో శాంతిని కాపాడుటకై పోలీసుపద్ధతి యేర్పడవలయును. రహదారీలు జిల్లాయందంతటను నిర్మింపబడవలయును. ప్రజలలో తమ నాలుగుహక్కులను అనుభవములోనికి దెచ్చుకొనుటకు దగుజ్ఞాన ముండవలయును. జిల్లాను పరిపాలించు నొకయధికారి నెన్నుకొనుటకును, జిల్లాలో ప్రభుత్వపద్ధతులను నిర్ణయించు ప్రతినిధుల నెన్నుకొనుటకును ప్రజలు తగినవారై యుండవలయును.

[ప్రతినిధు లనగా ప్రజలపక్షమున వారియిష్టము ననుసరించి పరిపాలనము నడుపునట్లు ప్రభుత్వమునకు సలహాలొసంగు వారు ప్రజలచే నెన్నుకొనబడినవారే ప్రజాభిప్రాయమును సరిగ ప్రభుత్వమునకు దెలుపగలరు. ప్రజలచే నెన్నుకొనబడినవారు కాక ప్రభుత్వముచే నియమింపబడినవారుగూడ నేడు మనదేశమున కొన్నిసంఘముల ప్రతినిధులుగ నుండుట మనము చూచుచున్నాము. వారు నిజముగ ప్రజాభిప్రాయమును దెలుపజాలరు. ఇదియే యెన్నికలయొక్క యభిప్రాయము. అందులకే ప్రభుత్వమువారి నామినేషనులపద్ధతి- అనగా వారు ప్రత్యేకముగా కొందరిని నియమించుపద్ధతి - యంతరింపవలయునని మనదేశములో రాజకీయనాయకు లనుచుందురు.]

౯

సంపూర్ణ స్వపరిపాలనము గలిగినజిల్లాలోని ప్రజలు పైన 3 వ పేరాలో దెలుపబడిన నాల్గుహక్కులను గలిగియుండవలయును.

౧౦

స్వపరిపాలనమునకు తయారగుచున్న జిల్లాలలోని భూము లన్నిటికిని విలువ ముందుగ నిర్ణయింపబడవలయును. ఈ విషయమును భూమిఖామందులు ప్రభుత్వమువారికి దెలుపవలయును. అప్పుడు ప్రభుత్వమువారు పన్నులను విధించుటకాని, యవసరమైన చో పైన నిర్ణయింపబడిన విధమున విలువ నిచ్చి ఖామందులవద్దనుండి భూములను కొనుటకాని చేయుదురు. రెజిష్ట్రేషన్ అయిపోయిన తరువాత రాజకీయ స్థిరత్వముచేత (Political Stability)గాని, సంఘముయొక్క అభివృద్ధిచేత (Social Progress) గాని భూముల విలువ పెరుగవచ్చును. ఇట్లు పెరిగినవిలువయంతయు జిల్లామొత్తముపై గల ప్రజలకందరకును జెందునే కాని యేభూమిఖామందు యొక్కయు ప్రత్యేకముగ నాస్తిగ నుండకూడదు.

[రాజకీయస్థిరత్వమనగా, పరిపాలనపద్ధతులలోగాని, దేశమున ప్రబలియున్న శాంతిలోగాని యెట్టిమార్పును కలుగకుండుట. సంఘముయొక్క అభివృద్ధియనగా జనసంఖ్య హెచ్చుట; ఐశ్వర్యము, విద్య మున్నగునవి వృద్ధిబొందుట. పైకారణములను బట్టి భూములవిలువ పెరిగినప్పుడు భూమిఖామందులు వారివారికిగల ప్రత్యేకముతైన ఆస్తులతో క్రొత్తగభూములనుగొనియు, ఎక్కువఖరీదులకు భూముల నమ్మియు, ప్రత్యేకముగ నెవరికివారు ఎక్కువ ధనవంతులు కావలయునన్న యాశలతో దేశమున నలజడి గలిగింపవచ్చును. ఇట్టి స్వార్థపరత్వమునకు అవకాశము లేకుండ పైవిధమున పెరిగిన విలువలను ప్రభుత్వమువారు వశపరచుకొని జిల్లామొత్తముపై ప్రజలందరకును ఉపయోగపడుకార్యములలో వినియోగింతురు. ఇందుచే దేశముమొత్తముపై పేదవాండ్రకు గూడ లాభము గలుగ జేయుటయే యానియమముయొక్క యుద్దేశము.]

౧౧

ఈ క్రింది యాదాయములన్నియు స్థానికప్రభుత్వమునకు—అనగా జిల్లా ప్రభుత్వమునకు—చెందును: (స్థానిక, ప్రధాన ప్రభుత్వములను గురించి ౧౨వ పేరాలో వివరింపబడును.) భూములపై ఏటేట వచ్చు పన్ను, పెరిగిన భూముల విలువ, సార్వజనికములగు భూముల (public lands గనులు, కొండలు, అడవులు, నదులు) ఆదాయము. ఇట్టి యాదాయము బాలవృద్ధులను, నిరుపేదలను, కరవుచే బాధపడువారిని రక్షించుటకొరకును, ప్రజలక్షేమమునకై యాసుపత్రులు మున్నగు సార్వజనిక సంస్థల (public institutions) నేర్పాటుచేయుట కొరకును వినియోగింపబడును.

[సార్వజనికములగు భూములు: అనగా ప్రత్యేకముగా ఏవ్యక్తియొక్క పోషణపైనను ఆధారపడక ప్రకృతివల్ల నేవృద్ధిబొందుచుండు స్థలములు కొన్ని యుండును. అవి కొండలు, అడవులు, గనులు, నదులు మున్నగునవి. వాని నుపయోగించుకొను నధికారము జిల్లామొత్తముపై గల ప్రజల కందరకు నుండును. అందుచే నివి సార్వజనికములగు భూములు అనబడును. ఇట్టిభూములవిషయమున ప్రభుత్వమువా రేమియు జోక్యము కలుగజేసికొనకున్నచో, ప్రజలలో బలవంతులైనవ్యక్తులు వానిని తమ సొంతమగు నాస్తిగ జేసికొని, యితరులకు వానిపైగల యధికారము తొలగించుటకు, వానిపై వచ్చునాదాయము తాము స్వయముగ ననుభవించుటకు బ్రయత్నింపవచ్చును. కావున నట్టిదాని కవకాశము లేకుండ ప్రభుత్వమువారే వానిని వశపరచుకొందురు. జిల్లామొత్తముపై గల ప్రజలందరిపక్షమునను జిల్లాయొక్క పరిపాలనము నడుపువారు ప్రభుత్వమువా రగుటచే జిల్లామొత్తముపై గల ప్రజలందరకును జెందునాస్తిని స్వాధీనపరచుకొనుటకు ప్రభుత్వమువారి కధికారము కలదు. సార్వజనిక సంస్థలు అనగా మొత్తముపై ప్రజలకందరకును ఉపయోగపడు ఏర్పాటులు: విద్యాలయములు, ఆసుపత్రులు, పత్రములు మొదలయినవి. ఇట్లు మొత్తముగ బ్రజలకందరకును జెందు ఆస్తిపైవచ్చు ఆదాయము మొత్తముగా ప్రజలకందరకును ఉపయోగపడు కార్యములయందే వినియోగింపబడవలయును కాని ప్రత్యేకముగా నెవ్వరికిని చెందగూడదు. ప్రభుత్వమువారైనను దమసొంతఖర్చుల నిమిత్తము అట్టియాదాయము వినియోగించుకొనరాదు. ఇదియేపైనియమములయొక్క యర్థము.]

౧౨

ప్రకృతిసంపదలను ఉపయోగములోనికి దెచ్చుటయు, మరియితరములగు గొప్పగొప్ప యేర్పాటులను జేయుటయు ప్రత్యేకవ్యక్తుల సామర్థ్యమునకు అసాధ్యమైపోయి పైసాయము కావలసివచ్చినప్పుడు అట్టిపనులకు ప్రధానప్రభుత్వమువారు సాయ మొసంగెదరు. ఇట్టి ప్రయత్నములవలన వచ్చుఆదాయమును స్థానికప్రభుత్వమువారును (Local Government), ప్రధానప్రభుత్వమువారును (Central Government) సమానముగ బంచుకొందురు.

[ప్రకృతిసంపద లనగా గనులు, నదులు మున్నగునవి. స్థానికప్రభుత్వము అనగా నొక ప్రత్యేకస్థానమునకు జెందినప్రభుత్వమని అర్థము. అందుచే నీసందర్భమున స్థానికప్రభుత్వము అనుమాటకు జిల్లాప్రభుత్వము అని యర్థము. అట్లే దేశమునంతను బరిపాలించు ప్రభుత్వము ప్రధానప్రభుత్వము. ప్రధానప్రభుత్వము దేశము మొత్తముపై అన్నిజిల్లాలకును సమానముగ సంబంధించియుండు వ్యవహారములను జక్కబెట్టుచుండును. స్థానికప్రభుత్వము ప్రత్యేకముగ దనక్రిందనుండు వ్యవహారములను—అనగా బ్రత్యేకముగ దనపరిపాలనలోగల ప్రదేశమునకు సంబంధించిన వ్యవహారములను—సరిచూచుచుండును. ఉదాహరణార్థముగ మనదేశములోగల స్థానికస్వపరిపాలనసంస్థలు అను నేర్పాటులను దీసికొనవచ్చును: ఇవి. గ్రామపంచాయతీలు, మునిసిపాలిటీలు, తాలూకాబోర్డులు, జిల్లాబోర్డులు. గ్రామపంచాయతీ ఆగ్రామమునకు సంబంధించినంతమట్టుకు విద్య, ఆరోగ్యము, పారిశుద్ధ్యము, రాకపోకల యేర్పాట్లు మొదలైన వ్యవహారములను నిర్వహించుచుండును. అట్లేమునిసిపాలిటీ తనపట్టణమునకు ప్రత్యేకముగా సంబంధించిన వ్యవహారమును నడుపుకొనుచుండును. తాలూకాబోర్డు తన తాలూకావ్యవహారములను జిల్లాబోర్డు

తన జిల్లావ్యవహారములను నిర్వహించుచుండును. ఊరక ఉదాహరణమునకై మన దేశములోని స్థానికస్వపరిపాలన సంస్థలను చూపితిని. అంతేకాని మనయీసంస్థలు నిజమైన యధికారము గలిగియున్నవని కాదు. మనదేశములోని యీసంస్థలు నేతిబీరకాయ సంస్థలని యెల్లరకు దెలిసినయంశమే.]

౧౩

ప్రతిజిల్లాయును తనయాదాయమునుండి నూటికి పదికి తక్కువకాకుండగను, ఏబదికెక్కువ కాకుండను గల సొమ్ముతో ప్రధానప్రభుత్వమునకు తప్పక సాయపడవలయును. సరియైన లెక్క యేటేట ప్రజలయొక్క ప్రతినిధులచే నిర్ణయింపబడును.

[ప్రతినిధు లనగేమో 8-వ పేరాలో వివరింపబడినది.]

౧౪

స్థానికప్రభుత్వము స్థాపింపబడిన తరువాత ప్రతి జిల్లాయును ప్రతినిధిసభలో బాల్గొని ప్రధానప్రభుత్వమునకు సాయపడుటకై యొకప్రతినిధి నెన్నుకొనవలయును.

౧౫

ప్రభుత్వములో పదవులను గోరి వచ్చువారు-ప్రభుత్వముచే నియమింపబడు పదవులకైనను సరే, ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడు పదవులకైనను సరే, స్థానికప్రభుత్వమునకైనను సరే, ప్రధానప్రభుత్వమునకైనను సరే- ప్రధానప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించిన యర్హతలను (qualifications) గలిగి యుండవలయును.

౧౬

ఒకరాష్ట్రము (Province)లోని జిల్లాలన్నియు స్వపరిపాలనమును బొందినప్పుడు ఆరాష్ట్రము శాసనమూలకప్రభుత్వకాలమున ప్రవేశించుచున్నది. ప్రతినిధిసభ రాష్ట్రముయొక్క స్వపరిపాలనము నడిపించుటకై యొక యధికారి నెన్నుకొనును. ప్రభుత్వములోని జాతీయసమస్యలకు సంబంధించినంతవరకు రాష్ట్రప్రభుత్వము ప్రధానప్రభుత్వముయొక్క యాజ్ఞల ననుసరించును.

[రాష్ట్రము, స్వపరిపాలనము బొందుట, శాసనమూలకప్రభుత్వము, అను మాటలు వరుసగా 7, 8, 9 పేరాలలో వివరింపబడినవి. రాష్ట్రప్రభుత్వము అనగా, ప్రత్యేకముగా నొకరాష్ట్రముయొక్క పరిపాలనమును నడుపుప్రభుత్వము. జాతీయసమస్యలు అనగా, జాతిమొత్తమున దేశమునందంతటను గలప్రజలకు సంబంధించిన సమస్యలని యర్థము. ఇట్లు జాతిమొత్తమునకు సంబంధించిన సమస్యలను నిర్వహించుటలో రాష్ట్రప్రభుత్వము తనరాష్ట్రమునకుమాత్రమే లాభము గలుగునట్లు చూచుకొనక ఇతరరాష్ట్రములకు వేనికిని దనమూలమున నష్టము రాకుండ, ప్రధానప్రభుత్వము చెప్పినవిధమున వ్యవహారము నడుపవలయునని యభిప్రాయము. రాష్ట్రీయప్రధానప్రభుత్వములకు గలసంబంధము ముందువచ్చు పేరాలో వివరింపబడును.]

౧౭

ఈ కాలములో పరిపాలనాధికారములు రాష్ట్రప్రధానప్రభుత్వములకు రెంటికిని సమానముగ విభజించి యొసంగబడును. జాతిమొత్తమునకు సంబంధించిన పరిపాలనసమస్య లన్నియు (administrative problems) ప్రధానప్రభుత్వమునకు వశపరుపబడును. ఆయారాష్ట్రములకు ప్రత్యేకముగ సంబంధించిన వ్యవహారము లన్నియు రాష్ట్రప్రభుత్వముక్రింద నుండును. ప్రత్యేకముగ సంయోజనపద్ధతి (Centralisation) కాని, ప్రత్యేకముగ విభజనపద్ధతి (De-centralisation) కాని యవలంబింపబడదు.

[సంయోజనము అనగా దేశముయొక్క పరిపాలనపద్ధతుల నన్నిటిని గూడబెట్టి ప్రధానప్రభుత్వముచేతిలోనే యుంచుట. ఇట్లుచేయుటవలన ప్రధానప్రభుత్వమునకు భారమెక్కుడగును. అంతే కాక, ఒకరాష్ట్రముయొక్క ప్రత్యేకస్థితిగతుల ననుసరించి యారాష్ట్రముకొరకే ప్రత్యేకముగ జక్కబెట్టవలసిన వ్యవహారము లనేకము

లుండును. అట్టివానిని నిర్వహించుటకు, ఎప్పుడును విడువకుండ రాష్ట్రములోని పరిస్థితులను గనిపెట్టుచుండునదగుటవలన; రాష్ట్రప్రభుత్వమే తగియుండును. ప్రధానప్రభుత్వ మాపనిని జేయజాలదు. ఒకరాష్ట్రముయొక్క ప్రత్యేకపరిస్థితులను గనిపెట్టుచుండుటకు దానికి తీరుబడియుండదు. అందుచే సంయోజనపద్ధతిగూడదు. ఇంక, ఇదియదియను భేదము లేకుండ నన్ని సమస్యలను రాష్ట్రప్రభుత్వములకప్పగించివేయుట విభజనపద్ధతి. అప్పటికి ప్రధానప్రభుత్వముయొక్క అక్కరయే లేదు. ఒక్కొక్క రాష్ట్రము తనలాభమునే చూచుకొని ఇతరరాష్ట్రములకన్యాయము గలుగచేయుటకవకాశమున్నది. అందుచే సంపూర్ణమగు విభజనపద్ధతియు బనికిరాదు. కావున పైనవివరింపబడినరీతిని, రాష్ట్రప్రధాన ప్రభుత్వములకు రెంటికిని పరిపాలనసమస్యలను సమానముగ బంచిపెట్టుటయే యుత్తమమని నిర్ణయింపబడినది. ఉదాహరణమునకై మనదేశములోని ప్రధాన రాష్ట్ర ప్రభుత్వములను దీసికొనవచ్చును. పోస్టుఆఫీసులు మున్నగుదేశమునకంతకును సంబంధించిన వ్యవహారములు ప్రధానప్రభుత్వము (ఢిల్లీవైస్రాయ్‌గారి ప్రభుత్వము) క్రింద నున్నవి. విద్యమొదలగునవి, ప్రత్యేకముగ నాయారాష్ట్రములకు సంబంధించినసమస్యలు, రాష్ట్రప్రభుత్వములచేతులలో నున్నవి.]

౧౮

జిల్లా స్వపరిపాలనమునకు పరిమాణము (unit)గా నుండవలయును. రాష్ట్రప్రభుత్వము జిల్లా ప్రధానప్రభుత్వములకు రెంటికిని మధ్యస్థముగ నుండి రెంటికిని బలీయమగు పరస్పరసహాయమును సమకూర్చుచుండును.

[పరిమాణము అనగా కొలత. స్వపరిపాలనమునకు పరిమాణము అనగా స్వపరిపాలనము ఎచ్చటనుండి యారంభింపబడుచున్నదో ఆమొదటిమెట్టు. మనదేశములో గ్రామము పరిమాణము. గ్రామపంచాయతీయొక్క యేర్పాటులో నర్థమిదియే. ఇచ్చట జిల్లా పరిమాణము. జిల్లాప్రభుత్వము మొదటిమెట్టు, ప్రధానప్రభుత్వము పైమెట్టు; రాష్ట్రప్రభుత్వమీరెంటికిని మధ్యస్థముగ నుండి, ప్రధానప్రభుత్వము పరిపాలించెడి దేశము మొత్తమునకంతకును సంబంధించిన సమస్యలలో, తనజిల్లాల కన్నిటికిని ఇతర రాష్ట్రములలోని జిల్లాలతోపాటు సమానమగు న్యాయమును గలుగజేయుచు, ప్రధానప్రభుత్వమునకు తనజిల్లాలు సాయపడవలసినరీతిని దప్పకుండ జూచుచు, రెండు ప్రభుత్వములతోడను సమానమగు సంబంధమును గలిగియుండి, ఇటు వ్యక్తులసౌకర్యములను, అటు జాతీయతాభావమును వృద్ధిపొందించునదిగ నుండవలయునని పైనియమముయొక్క యుద్దేశము.]

౧౯

శాసనమూలక ప్రభుత్వకాలమున ప్రధానప్రభుత్వము తాను చక్కబెట్టవలసిన యైదు కార్యముల కొరకును ఐదు ప్రత్యేకములైన శాఖలను గలిగియుండవలయును. (1) పరిపాలన పద్ధతులను అమలులో బెట్టునది (కార్యనిర్వాహకశాఖ); (2) పరిపాలనపద్ధతులను నిర్ణయించునది; (3) ప్రజల నేరములను విచారించి న్యాయము గలుగజేయునది; (4) సివిల్ పరీక్షలను జరుపునది; (5) ప్రజల యాదాయమునుబట్టి పన్నులను విధించునది.

౨౦

పైశాఖలలో మొదటిశాఖయందు ఈ క్రింద సూచింపబడిన మంత్రివర్గము లుండవలయును: (1) దేశములోని ఆంతరంగిక వ్యవహారములను చక్కబెట్టునది; (2) విదేశములతో సంబంధించిన వ్యవహారము నిర్వహించునది; (3) యుద్ధకార్యములను చక్కబెట్టునది; (4) ప్రభుత్వముయొక్క అదాయవ్యయములను సరిచూచునది; (5) వ్యవసాయముయొక్కయు గనులయొక్కయు వ్యవహారమును నెరవేర్చునది; (6) కూలీవ్యాంగ్రడయొక్కయు, వర్తకముయొక్కయు వ్యవహారమును నిర్వర్తించునది; (7) విద్యావిషయములను నిర్వహించునది; (8) రాకపోకలకు సంబంధించిన వ్యవహారము నడుపునది.

౨౧

ప్రభుత్వవిధానము నమలులో బెట్టుటకు ముందొకయధ్యక్షుడు ఆయాశాఖల యధికారులను నియమించి,

తనయధికారమున నుంచికొని తొలగింపవలయును.

[అనగా ప్రధానప్రభుత్వము ప్రజలచే నెన్నుకొనబడక పూర్వము ప్రధానప్రభుత్వములోని యుద్యోగులను నియమించుపద్ధతి యీవిధమున నుండవలయునని యర్థము. ప్రధానప్రభుత్వముయొక్క యెన్నికనుగూర్చి ముందుపేరాలలో వివరింపబడును.]

౨౨

పరిపాలనపద్ధతులయొక్క నిర్ణయము జాతీయ పునర్నిర్మాణముయొక్క పద్ధతులపైనను, ప్రబోధకశాసనమూలక ప్రభుత్వకాలములలో జరిగినపనిమీదను ఆధారపడియుండును. ఈపరిపాలనపద్ధతులను శాసననిర్మాణ శాఖవారు (19 వ పేరాలో సూచింపబడిన రెండవ శాఖవారు) తయారుచేయుదురు. ఇట్లు తయారుచేయబడిన ప్రభుత్వవిధానము క్రమక్రమముగ - తుదియంగీకారము బడయువరకు- ప్రజలయెదుట నుంచబడుచుండును.

[శాసననిర్మాణ శాఖవారు ప్రధానప్రభుత్వముయొక్క పద్ధతులను నిర్ణయించునప్పుడు, రెండుసంగతులను దృష్టియందుంచుకొందురు:(1)జాతీయపునర్నిర్మాణమునకు మనము తయారుచేయు ప్రభుత్వపద్ధతి యెంతవరకనుకూలముగ నున్నది? (2) దేశముమొత్తముపై ప్రజలుస్వపరిపాలనమున కెంతవరకు తగియున్నారు? అని. ఇట్లు తాము నిర్ణయించెడి ప్రభుత్వపద్ధతిని ఆయాసమయములందు ప్రజలకు దెలియజేయుచు, వారియభిప్రాయములను దెలిసికొనుచు, ఆవశ్యకములయిన మార్పులను జేయుచు, తుదకు తమపద్ధతులను ప్రజ లంగీకరించువరకిట్లే చేయుచుందురు. ప్రజలయనుమతి లేక తాము తయారుచేసిన పద్ధతుల నమలులో నుంచరు.]

౨౩

దేశములోని రాష్ట్రములలో నధికసంఖ్యాకములు శాసనమూలక ప్రభుత్వకాలమును జేరినప్పుడు, అనగా ఆయారాష్ట్రములలో బలీయములైన రాష్ట్రప్రభుత్వము లేర్పడినప్పుడు, పరిపాలనపద్ధతిని నిర్ణయించి యమలుజరుపుటకుగాను ఒకమహాజనసభ సమావేశము చేయబడును.

[ఒకరాష్ట్రము శాసనమూలక ప్రభుత్వకాలమును జేరుట యనగా నేమో 11 వ పేరాలో వివరింపబడినది. దేశములోని ప్రజలలో నధికసంఖ్యాకులు స్వపరిపాలనమునకు సంసిద్ధులైనప్పుడు ప్రధానప్రభుత్వము ప్రజల యెన్నికకు వదలివేయబడును. అంతవరకును ఒక్కొక్క జిల్లానే, యొక్కొక్కరాష్ట్రమునే పైపేరాలలో వివరింపబడినపద్ధతిని స్వపరిపాలనమునకు సంసిద్ధముగ నొనర్చుటకు ప్రజాప్రభుత్వమువారు పాటుపడుచుందురని యభిప్రాయము.]

౨౪

ప్రధాన ప్రభుత్వముయొక్క పరిపాలనవిధాన మమలులో నుంచబడినతరువాత ప్రధానప్రభుత్వముయొక్క అధికారము మహాజనసభకు స్వాధీనపరుపబడును. ఈమహాజనసభకు ప్రధానప్రభుత్వములోని కార్యనిర్వాహకుల నెన్నుకొనుటకును, తొలగించుటకును (Suffrage & Recall), పరిపాలనపద్ధతులను నిర్మించుటలో ప్రజలపక్షమున పద్ధతులను సూచించి నిర్ణయించుటకును (Initiative), ప్రభుత్వమువారిచే సూచింపబడు పద్ధతుల మంచిచెడ్డలు నిర్ణయించి యమలులో బెట్టుటకును (Referendum) అధికారము లుండును.

[కార్యనిర్వాహకు లనగా పరిపాలనపద్ధతుల నమలు జరుపునుద్యోగులు.

ఈనాలుగధికారములును 3 వ పేరాలో వివరింపబడినవి.]

౨౫

పరిపాలనపద్ధతి నమలులో బెట్టినదినముననే శాసనమూలకప్రభుత్వ మారంభమగును. జాతిమొత్తముపై నెన్నికలు జరుగును. ఎన్నికలు జరిగిన మూడునెలలకు ప్రజాప్రభుత్వము తనపరిపాలన బాధ్యతలను పరిత్య

జించును. అటుపై నాబాధ్యత ప్రజలచే నెన్నుకొన బడిన ప్రభుత్వమున కప్పగింపబడును. ఇంతటితో జాతీయపునర్నిర్మాణ కార్యక్రమము సంపూర్ణమగును.

[మొదట నొకజిల్లాలోని ప్రజలను నయభయము లచే ప్రజాప్రభుత్వము వశపరచుకొని తనస్వపరిపాలన సిద్ధాంతములను దానిలో నమలుజరుపును. అటుపై నా స్వపరిపాలనపద్ధతి క్రమముగ రాష్ట్రమందంతట వ్యాపింపచేయబడును. అనంతరమున దేశము మొత్తముపై రాష్ట్రము లించుమించుగ నన్నియు స్వపరిపాలనమునకు సంసిద్ధములయినప్పుడు, దేశమందంతటను ప్రజలయనుమతితో ప్రధానమగు నొకప్రభుత్వము నిర్మింపబడును- అనునదియే ప్రజాప్రభుత్వముయొక్క కార్యక్రమము. ఈకార్యక్రమము నడుపుటలో (1) జాతీయపునర్నిర్మాణము, (2) ప్రజలను తమ్ము దాము పరిపాలించుకొనుటకు దగినవారినిగా జేయుట, (3) దేశములోని ప్రజలందర లోను జాతీయత దృఢముగ నాటుకొనునట్లు చేయుట. అను నీమూడుఆవర్శములను ప్రజాప్రభుత్వమువారు ఏమరకుండ పాటించుట గమనింపదగిన యంశము.]

కవిప్రబోధము

మంగిపూడి వేంకటశర్మగారు

(వెనుకటిసంచిక తరువాయి)

ఈదివ్య భరతఖండము - నాదిసుమీ దీని కేను నాథుడను జుమీ
నాదేశముపై నొరులకు - లేదుసుమీ హక్కనుచు చలింపక నిలుడీ.

నీరిచ్చును గాలిచ్చును - కోరినభోగముల నెల్ల గూర్చును సౌఖ్యా
గార మగుజన్మదేశము - కూరిమి విడనాడు నరుడు క్రూరుడు గాడే.

భారతదేశమునకు తగు - తీరున గల్పించె గాంధిధీరు డశాంత్రో
దార సమరంబు దానిని - నేరుపుతో నెరపి జయము నెరయగ రండీ!

ప్రేతాన్నము దిను కాకుల - రీతిని వేయేళ్లు బ్రతికి రిత్తగ జావన్
ఖ్యాతియగునో నీతియగునో - చాతిగ మనవలయు ప్రజలు బళియనవలయున్.

అదిగో నిద్రాణంబై - నది దేశము వారె దొంగ లాయూసిరులన్
గదిసి హరించుచునుండిరి - పదిలంబుగ మేలుకొలుపవలదే ప్రజలన్.

లెండయ్యా దీక్షితులై - రండయ్యా దేశభక్తి రతులు ప్రజకి
య్యండయ్యా శూరు లగుచు - పొండయ్యా స్వేచ్ఛ వేగముగ తెండయ్యా!

వెండ్లూరుశాసనము

వంగోలు వెంకటరంగయ్యగారు

నెల్లూరుజిల్లా రాపూరుతాలూకాలో వండ్లూరను అగ్రహారము గలదు. ఇది కండ్లేరు నాబరగు కణ్వాన దీతటమున నున్నది. విజయనగరవంశములోని విజయదేవరాయలు మల్లినాధుడను విద్వాంసుని కీయగ్రహారమును "శాకాబ్దే వసురామవహ్ని శశిభృత్ సంజ్ఞే గతే మన్మథే, వర్షే కార్తికశుక్ల విష్ణుదివసే సోమస్య వారే శుభే" దాన మిచ్చినటు లున్నది. దీనివలన ఈ దానము శాలివాహనశకవర్షంబులు ౧౩౩౮ వ ది యందు జరిగినది. ఇది క్రీస్తుశకము 1416 నకు సరియగుచున్నది. దానము జరిగి 511 సంవత్సరము లయినది. విష్ణుదివస మనగ ద్వాదశి: కాలామృతమున ప్రథమబింబ ద్వితీయశ్లోకము వలన దెలియుచున్నది. కార్తికశుక్ల ద్వాదశీ పుణ్యదినమున జేసినదానము లనేకములు గలవు. బట్టరునర్తు వేణుగోపాలశెట్టిగార్లు ప్రకటించిన నెల్లూరుజిల్లాశాసనములలో పోలెపల్లి,యనవల్లి, మామిడిపూడి లోనగు గ్రామదానశాసనములు ద్వాదశీతిథియందే జరిగినవి.

ఈ దానశాసనము మూడురాగిరేకులపై నున్నది. ఒక్కొకరేకును $7\frac{1}{2}$ అంగుళముల పొడవును, $5\frac{1}{2}$ అంగుళముల వెడల్పును గలిగి యున్నది. ఈ మూడురేకులును దిట్టమగు నొకరాగికడియమున గూర్పబడియున్నవి. ఈ కడియముమీద రాగిరువ్వ యంతటి దిమ్మ యున్నది. ఈ దిమ్మమీద వరాహాకృతి చెక్కబడియున్నది. ఈ శాసనమున కది రాజముద్ర.

ఈ శాసనము నందినాగరాక్షరములలో జెక్కబడియున్నది. ఈ మూడురేకులలో మొదటిరేకు రెండవ ప్రక్కన పదునెనిమిదిబంతులు, రెండవరేకు ఇరుప్రక్కల ప్రక్కకు పదునెనిమిదిబంతులు, మూడవరేకు మొదటి ప్రక్కన పదమూడుబంతులు గలవు. మూడవరేకు కడను "శ్రీవిరూపాక్ష" యను నక్షరములు కన్నడమోడిగల తెలుగున నున్నవి.

ఈ శాసనము సామాన్యముగ జదువ నలవియగుచున్నది. కాలగతివలనను, శిల్పిలోపమువలనను కొన్ని యక్షరములు స్ఫుటములుగ గన్పడవు. చెక్కడమునకై శిల్పి కీబడిన వ్రాతప్రతియందు లేఖక ప్రమాదములు మెండుగ నుండినట్లు తోచుచున్నది. అవి శిల్పితప్పులు కాజాలవు. వానిలో కొన్నిటి నీక్రింద జూపుచున్నాను: ఈస్ఖాలిత్యములలో 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13 ల వలన ఛందోభంగము గలుగుచున్నది:

రేకు	ప్రక్క	పంక్తి	చెక్కబడియుండు అక్షరము	ఉండవలసిన యక్షరములు
౧	౨	౧	సెవ్య	సేవ్య
...	...	...	వక్ర	వక్త్రి
...	...	౨	జన	జన్మ
...	...	...	నిత్య	నిత్యం
...	...	౩	కలప	కలాప
...	...	౬	నృపే శే	"శే"అధికాక్షరము
...	...	౯	సిదః	సిద్ధః
౨	౧	౫	అఘండ	అఖండ
...	...	౧౧	ముఖ	ముఖ్య
...	...	౧౬	రాజాధిరాజు	"ధి"అధికాక్షరము
౨	౨	౬	గుండలూత్తర	గుండలూరుత్తర
...	...	౧౩	సయుంతో	సంయుతో
...	...	౧౪	కండ్లరు	కండ్లేరు
౩	౧	౪	స్రగదిభిః	సగరాదిభిః
...	...	౯	త్రిబువన	త్రిభువన

ఈ శాసనమున "థ"కార "ధ"కారములు విచ్చలవిడిగ నొండొరు స్థలముల నాక్రమించుకొని యున్నవి. ఈస్ఖాలిత్యమున కుదాహరణములు వేరుగ నీయ నక్కరలేదు. శాసనము చదువుచుండ నెన్నియైన గోచరింపగలవు. ఇట్లు వర్ణక్రమలోపములు ఇంకను కొన్నిగలవు: "అమర్త్య" అనుటకు "అమత్త్య౯" యనుట; "య

స్మిౕ" అనుటకుగాను "యస్మింౕ" అని అనుస్వారమును జేర్చుట; "గుండ" ను "గుండ్డ" యనుట; "ధర్మ"మును "వమ్మౕ" యనుట ఇత్యాదు లున్నవి. రేఫసంయోగము వచ్చుచోట్ల ప్రాయికముగ వలపలిగిలకకు సరియగు నాగరచిహ్నము (అనగ నక్షరముపైన రేఫముయొక్క పొర్లు) చూపబడియున్నది. అక్షరదుష్టములగు కొన్నిశ్లోకములు చక్కగ నన్వయమగుట లేదు. మొట్టమొదటిశ్లోక మిందు కుదాహరణము కాగలదు.

ఈ శాసనముననో ఆద్యంతముల ముప్పదియొక్క శ్లోకము లున్నను పదునెనిమిదివరకే శ్లోకసంఖ్య వేయబడియున్నది. శాసనలిపి నాగరమయినను శ్లోకసంఖ్య తెలుగుఅంకెలలో నున్నది. ఏపొరపాటున నాల్గవసంఖ్య నాల్గవశ్లోకాంతమున బడక శ్లోకమధ్యమున బడినది.

శాసనమున దాతృవంశావళి యిటు లున్నది:—

చంద్రుడు
*
యదువు
*
సంగమమహీపతి
|
బుక్కనృపతి = మెలాంబా
|
హరిహరరాయలు = మెలాంబిక
|
దేవరాయలు = దేమాంబిక
|
విజయదేవరాయలు = నారాయణాంబ

ఈ వంశావళి సూయల్ గారు నిర్ణయించిన వంశవృక్షమునకును, Sources of Vijaynagar History అను విద్యానగరచరిత్రాకర గ్రంథములోని వంశవృక్షమునకును సరిపోవుచున్నది. బట్టరువర్తు వేణుగోపాలశెట్టి గార్లు ప్రచురించిన నెల్లూరుజిల్లా శాసనగ్రంథమున లింగంపాడుశాసనములో బుక్కని మహిషి గౌరాంబిక యనియు, వీరికి హరిహరుడు కలిగెననియు, దేవరాయని భార్య హేమాంబికయనియు నున్నది. హేమాంబికయే ఈ వండ్లూరుశాసనమున "దేమాంబిక"గ వ్రాయబడినది కాబోలు. ఈవంశవృక్షములోని బుక్కడు ప్రథమబుక్కడుగను, హరిహరుడు ద్వితీయహరిహరుడుగను, దేవరాయడు ప్రథమదేవరాయడుగను నుండవలెను. విజయదేవరాయలు తనతల్లియగు "దేమాంబ" పేర ఈ అగ్రహారదానము చేసినటులు "దేమాంబాపుర మగ్రహారమపిద గ్రామం విధాయాఖ్యయా" యను పదునేడవ శ్లోకములోని వాక్యమువలన స్ఫురించుచున్నది. ఈ గ్రామమునకు వాడుకపేరు "వెండ్లూరు" అని శాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఇప్పటి వాడుకపేరు "వండ్లూరు" అయినది. దేమాంబాపురాగ్రహార మను పేరు వాడుక తప్పినది.

ఈదానము మల్లినాథుడను విద్వాంసునికి జేయబడినది. ఈతడు వసిష్ఠమునిగోత్రజుడు. ఈతనివంశానుక్రమణిక ఇందు లేదు. "తుమ్మౕళ్లాలయ మల్లినాథవిదుషే" యని పదునెనిమిదవ శ్లోకమున నున్నది. దీనివలన ఈతడు తుర్మెళ్లగ్రామవాస్తవ్యుడగునో, లేక వీరియింటిపేరు తుర్మెళ్లవారో తెలియవలనులేదు. రాపూరుతాలూకాలో తురిమెర్ల అను గ్రామమిప్పటికిని కలదు. ఈ యగ్రజన్ముడు వేదార్థవిచ్ఛ్రేష్ఠుడని శాసనమున గలదు.

దానమీబడిన గ్రామము ఉదయశైలరాజ్యతిలకమగు రాంపూరిసీమాస్థలములోనిది. దానప్రశంస గల పదునేడవశ్లోకమున "కృత్వా దాన మనుత్తమం తిలగిరే వేండ్లూరు నామాంకితం" అని యున్నది. "తిలగిరేః" యనుటలో నేమిభావమో తెలియలేదు. తిలదానాంగముగ ఈగ్రామము దానము చేయబడినదనియా? లేక ఆగ్రామప్రాంతముల తిలగిరి యనునది యున్నదియా?

గ్రామసీమానిర్ణయము ఆకాలపు దేశ్యనామములతో నున్నది. శ్రీగుండలూరు (గుండవోలు?)న కుత్తర ప్రాచ్యదిక్కున కణ్వనదీ తటమున నుండు నీగ్రామము భోగాష్టకముతోడ దానమియ్యబడినది. గ్రామమునకు తూర్పుఎల్ల "బొల్లిరాళ్లు" అని యున్నది. బొల్లియనగ తెలుపుబట్టలు గలది యని యర్థము. సంస్కృతాక్షరమాలికయందు హ్రస్వఒకారము లేనందున ఈస్వరము వచ్చు

టను "బొల్లి రాళ్లు" అనుటను మారుగ ముందొక అకారమును బెట్టి "అంబొల్లి" అనియు, "అబొల్లి" యనియు శాసనమున వ్రాయబడియున్నది. ఈ ఎల్లలలో ననేకములు ఇప్పటికిని శాసనములోని పేళ్లనే కలిగియున్నవని తెలియుచున్నది. సీమానిర్ణయము బొల్లిరాళ్ల కడ బయలువెడలి నలుదిక్కులు తిరిగి తుదకు తిరుగ ఆబొల్లి రాళ్లకడనే సమాప్తమైనది. ఎల్లలవిషయమున రెండవ రేకు రెండవప్రక్క 12 వ బంతిలోని యక్షరములు బాగుగ తెలియ లేదు.

రెండవరేకు రెండవముఖమునందలి పదియారవ బంతిమొదలు శాసనాంతమువరకు దానఫలమును, దానభంగమువలని దోషములను దెలుపు వాడుకశ్లోకములు గలవు. మాంధాతా చేత్యాది చాటుశ్లోకమును దీనిలోని కెక్కినది.

శాసనాంతమున నుండు మంగళవాక్యము "మంగళమహాశ్రీశ్రీశ్రీం జేయును" అని తెలుగుమాటలతో విలసిల్లుచున్నది.

అగ్రహారికులలో నొకరగు బ్రహ్మశ్రీ సెనగవరపు వెంకటసుబ్రహ్మణ్యముగారీ తామ్రశాసనమును దెచ్చి నాకు జూపిరి. వారిసమ్మతివడసి దీని నైక్లోయచ్ఛొత్తి తెలుగున వ్రాసితిని. దీనియందు అశ్రుతపూర్వములగు చరిత్రాంశము లేమియు లేవు. అయినను శ్రుతపూర్వమగు శ్రీవిద్యానగరరాజవంశావళి నిది రూఢి చేయుచున్నది. మరియు ఆకాలపురాజులు మూలమూలలలో నుండువిద్వాంసుల కనుగొని సన్మానించి విద్యాపోషణము జేయుచుండుటయు తెలియగలదు. ఇంతియకాక యేమహాపురుషుని ప్రాపున మాధవసాయణులు వేదభాష్యముల రచించి ప్రకటించిరో, అట్టివాని పవిత్రవంశము నలంకరించిన విజయదేవరాయలును వేదాభిమానియై వేదార్థవిచ్ఛ్రేష్ఠుని పోషణకై ఆచంద్రార్కముగు నీభూదానము జేసెను. భరతఖండము మహోన్నతదశకు రావలయుననిన వైదికమార్గాలంబనమే పరమసాధనమని శ్రీవిద్యారణ్యులు విద్యానగరరాజ్యస్థాపనామూల స్తంభముగ నెలకొల్పిరి.

నాగరాక్షర విన్యాసభేదముల నభ్యసించుటకీ శాసనము మిక్కిలి ప్రయోజనకారిగ నుండగలదు. శాసనము చిన్నదైనను అక్షరస్వరూపభేదములు మెండుగ గలవు.

ఈశాసన మిడివర కెచటను ప్రచురము కాలేదని యగ్రహారికు లొకరు చెప్పినందున దీని బ్రకటింప సాహసించితిని. దీని జదువుటయందును, తెలుగక్షరముల పరివర్తనము చేయుటయందును నే నొక్కరుడ స్వతంత్రప్రవర్తనము బూన నొల్లక హితపరులును, ఇచటి సంస్కృతశాస్త్రపాఠశాల (Sanskrit College) లో శిరోమణితరగత్యుపాధ్యాయులును, తర్కసాహిత్యమీమాంసావిచక్షణులును నగు శ్రీమాన్ కవితార్కికసింహ గోవిందాచార్యులవారియొక్క సహాయమునువిశేషముగబొందితిని.

మొదటిరేకు : రెండవప్రక్క

౧ అవిఘ్నమస్తు। అగజోద్ధమపిప్రసైవ్యమానంగజవక్త్రిహారిణా
౨ ష్యజననిత్య శివజంశివజన్మహేతుభూతంవలయేపారిష
3 ద్యాగ్రగణ్యమీడ్యం। ౧। సదాపగాచంద్రజటాకలపంసదానవంవి
౪ త్రిదివారిమారం। సదారదేహార్థమనంతహారంసదావిరూపాక్షమముంభ
౫ జేహం। ౨। అస్తిప్రశస్తచరితోయదురిందువంశేవంశేన్యసంగమమహీప
౬ తిరావిరాసీత్। తస్మాదశేషధరణీభరణాహబాహుశ్శ్రీపీ
౭ రబుక్కనృపతిర్నృపతీందురాసీత్। 3। యస్మిం న్దదత్యవనిపే శేబహుహేమరా
౮ శిదానానిభూసురగణాయదినేదినేపి। ౪। రూఢ్యాశ్వకర్ణఇవ

౯ యత్పతేః ప్రసిద్ధస్సర్వోర్వీజగత్సుధనదః కిమితిస్తువేతం। మహిషీ
౧౦ తస్యామైలాంబాతస్యాముత్పాదితస్సుతః। రాయోహరిహరశ్శత్రుయ
౧౧ శోహారాపహారకః। ౫। యత్పాణిదత్తబహుదానజలస్రవంతీ
౧౨ సంయుక్తదీర్ఘతరభంగకరో మహాబ్ధిః। లావణ్యమామృగయత
౧౩ హరిదశ్వభావాద్యన్నామభీతఇవతీక్ష్ణకరోస్తమేతి। ౬॥
౧౪ మేలాంబికాయాంతనయోస్యజాతస్సంక్రందనాభో భువిదేవ
౧౫ రాయః। యస్మిన్ధరాంశాసతినాకలోకాద్భూమింవిశంతీవసుదే
౧౬ వరాయః। ౭। యస్మిన్క్షితీశేపృథివీభుజంగరాజాస్యదంష్ట్రా
౧౭ గ్రవిషోద్ధదుఃఖం। విస్మృత్యఖేలత్యతులేభుజాంసేసద్భృత్కలాబా
౧౮ ద్ధృఢమస్యహృష్టా। ౮। యద్వద్వన్మణిమందిరాంగణగతప్రో

రెండవ రేకు : మొదటి ప్రక్క

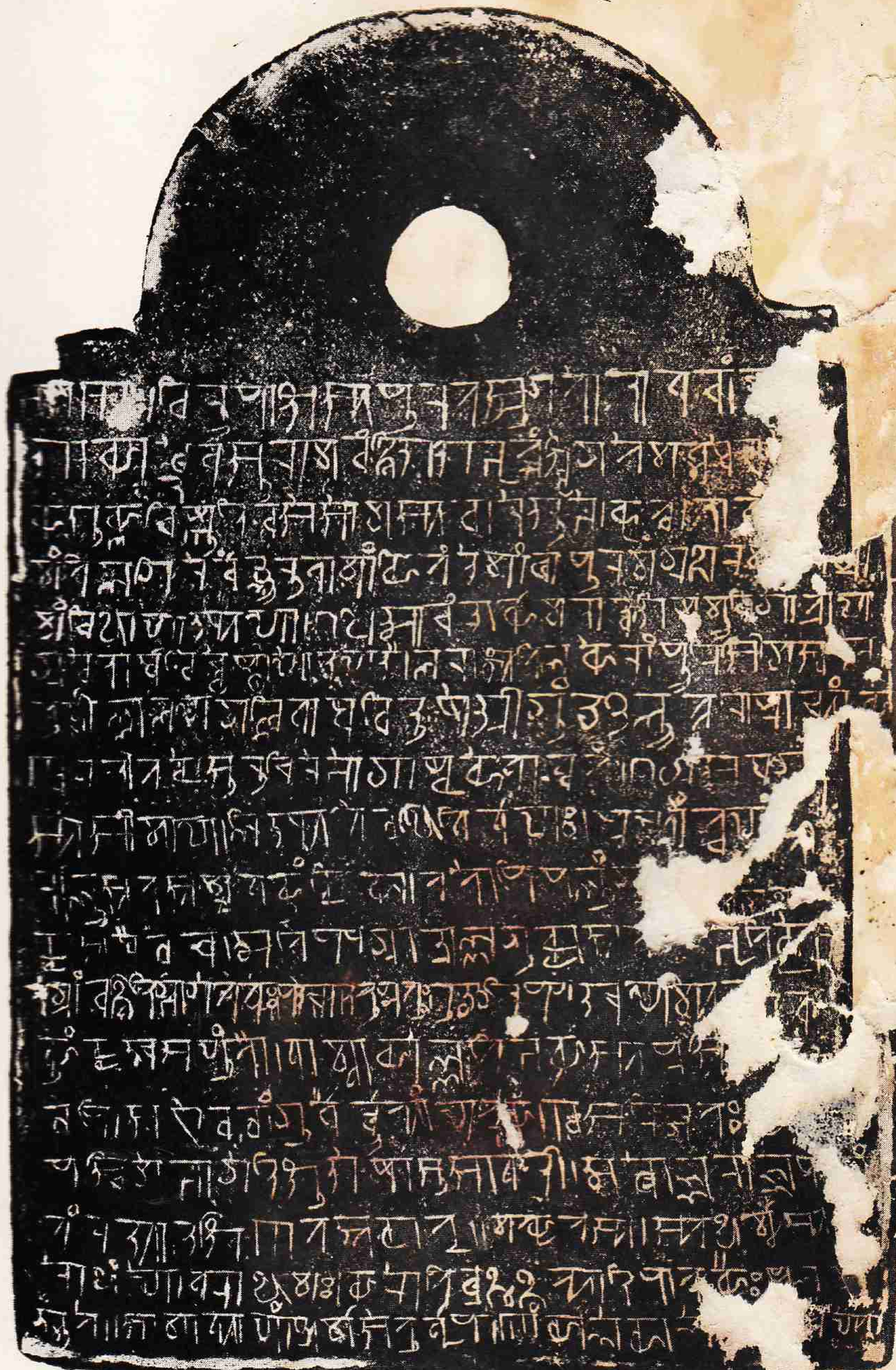
౧ న్మత్తదంతిక్షరద్దానాంభఃపరిపూర్ణకృత్రిమనదీస్తత్తుర్ణంతదా
౨ బంధనం। సేవాయాతమృగీదృశస్తనతటేవిన్యస్తకస్తూ
౩ రికాలేఖైరేవహితన్వతేసబలవాన్రాయఃకథంవర్ణ్యతే।
౪ ౯। యస్యాగ్రగణ్యామహిషీకులశీలయుక్తాదేమాంబికాభవ
౫ దమత్త్యవరాంగనాభా। తస్యామఘుండమహిమాపిజయోజయశ్రీక
౬ న్యావరఃకమలనాభఇవావిరాసీత్। ౧౦। జితాన్యనగరేభద్రే
౭ తుంగభద్రాసమన్వితే। విద్యాఖ్యనగరేప్రాపత్ పితృసింహాసనంశు
౮ భం। ౧౧। యస్యాస్థాననికేతనాంగణభువిప్రాతర్యథాశర్వరీ
౯ మధ్వాదిస్సమయోవిభాతిసతతంప్రావృడ్యథావిక్రమా। సేవా
౧౦ యాతనృపేంద్రహైమమకుటబ్రధ్నప్రభాజాలకైస్తన్మత్తద్విపముఖదా
౧౧ నసుమహాసారాతిపాదైర్ఘనైః। ౧౨। నారాయణాంబామహిషీ
౧౨ సుహాపాయస్యాభరచ్ఛ్రీరిరచక్రపాణేః। తత్త్రైవసోయంరమ
౧౩ తేసుశీలశ్చైతోభిలాషంజగదేకవీరః। ౧౩। రాజాధిరా
౧౪ జపరమేశ్వరఏషరామో। భాషాతిలంఘ్యనృపవారవధూ
౧౫ భుజంగః। విఖ్యాతమువ్వరపదాన్వితరాయగండఃప్రఖ్యాత
౧౬ శౌర్యపరరాయభయంకరోసౌ। ౧౪। ఇందురాయసురత్రాణః
౧౭ సోప్యదిగ్రాయభీకరః। రాజాధిరాజోవితరణేమార్గణైః
౧౮ పరికీర్త్యతే। ౧౫। కదాచిత్పంపాసరసస్తీరేవిక్రమ

రెండవ రేకు : రెండవ ప్రక్క

౧ భూషణః। విరూపాక్షస్యపురతస్సుగతోదానవాంఛయా। ౧౬।

వెండ్లూరుశాసనము-మూలము

౨. రెండవ రేకు- మొదటిప్రక్క

3. రెండవ రేకు- రెండవ ప్రక్క

వెండ్లూరుశాసనము-మూలము

౪. మూడవ రేకు-మొదటిప్రక్క

కళింగదేశములోని శాసనములు - తేదీలు

గ॰. రామ॰

(౫ వ సంపుటము ౭ వ సంచిక తరువాయి)

శ్రీ కూర్మదేవాలయములోని శాసనములు

నెం. 1200

పంక్తి 1 స్వస్తి శకవరుషంబులు ౧౨౬౭ గు నేంటి ప్రతాప

2 వీరనరవారసింహ్యదేవస్య ప్రవర్ధమానవిజయరా

3 జ్యసంవత్సరంబులు ౨౩ శ్రాహికుంభశుక్ల ప్రతిపద

4 బుధవారము...

క్రీ. వె. 1346 లో జనవరు ది 25 నుండి ఫిబ్రేవరు ది 23 వరకు కుంభమాసము. జనవరు ది 24 మాఘ శు. ౧ మి. ఫిబ్రేవరు 21 మాఘాంతము. ఫిబ్రేవరు ది 22 నుండి ఫాల్గునమాసారంభము. కాన కుంభ శుద్ధ ప్రతిపత్తు అంటే మాఘ శు. ౧ యైనా గావచ్చు, ఫాల్గుణ శు. ౧ యైనా గావచ్చు. కాని మాఘ శు. ౧ మంగళవార మైనది. ఫాల్గుణ శు. ౧ బుధవార మైనది. ఈ పైశాసనములో చెప్పినది ఫాల్గుణ శు. ౧ యే. కాన శాసనపు తేదీ = క్రీ. వె. 1346 ఫిబ్రేవరు ది 22 బుధవారము.

నెం. 1201

1 శ్రీశకే వేదశైలేత్రిశతిపరిమతే [మా]ధ-

2 వీయః శితిథ్యాం పంచమ్యాం భానువారే॥

= క్రీ. వె. 1453 జనవరు ది 23 ఆదివారము.

నెం. 1202

1 శ్రీశాలివాహనశక సంవత్సరములు

2 వెయ్యేడు నూటముప్పదారు వెళ్ళగను ప్రమోదూ

3 తనామ సంవత్సర వైశాఖ శుద్ధ తృతీయార్క శుభది

4 నమున మృగశీర్ష నక్షత్ర మేషలగ్నమందు-

వెయ్యేడు నూటముప[దా]రు ... డునూటముప్[ది]రు అని యుండవలెను. ప్రమో ... సంవత్సరమునకు సరియైన శాలివాహన శక ... 1732 గాని 1736 గాదు. కాన ఈశాసన ... తారీ = క్రీ. వె. 1810 మేయి ది 6 భానువారము

రోహిణి వెళ్లగా మృగశిర. సూర్యోదయ ౧౨ విఘ. మీనలగ్నము; తదుపరి మేషలగ్నము

నెం. 1203

1 స్వస్తిశ్రీ [॥] శాలివాహనశకే ... ౧౬౮౫ కాంగ్గా

... ...

7 ... ... శ్రీమత్స్వభాన్వ

యే [॥]

8 వర్షే మాసి చ జేష్ఠ సంజ్ఞ నిజే చిత్ర ... ఋక్షే శుభే

9 శ్రీమత్సద్దశమీ దినే శుభకరే వారే ... స్య వై ॥౨॥

= క్రీ. వె. 1763 జూన్ ది 20 సోమ ...

రోజున చిత్రా నక్షత్రము 35 ... లవర కుండె.

నెం. 1204

1. స్వస్తిశ్రీ శాకవర్షే మణిశశిరవిగే శుక్లపక్షే ప-

2. ంచమ్యాం జీవవారే ... ...

... ...

12. ... ... ॥స్వస్తిశ్రీ, ॥]

13. శకవరుషంబుల ౧౨౧౯ గు నేండు శ్రీ నరసింహ్యదే-

14. [వ] స్య ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్స రంబులు ౨౩ గు

15. శ్రాహిక ర్కాటక శుక్ల ౫ గురువారమున

... ...

= క్రీ. వె. 1297 జూలై ది 25 లక్ష్మీవారము.

కర్కాటక ప్రవేశము జూన్ ది 28 న. కర్కాటకాంతము జూలై ది 28. శ్రావణశుద్ధము జూలై 21 నుండి ప్రారంభము. అందుచే కర్కాటక శు. ౫ =శ్రావణ శు. ౫.

☞ ఈశాసనము గంగవంశపురాజైన వీర శ్రీ నరసింహ్మ దేవుగారి రాజ్యకాలములో 23 వ సంవత్సరమది. ఈ 23వ సంవత్సరము శాలివాహన శక సం. 1219 కి సమానము.

నెం. 1205

1. స్వస్తిశ్రీ [॥] శాకాబ్దేరవి జాణసాగరయుతే పౌషాదిశుక్లే దినే వీరశ్రీ-

2. వరభానుదేవ నృపతి[ః] శ్రీ కూర్మనాథ యహి[।] వీరశ్రీ నరసింహ్యదేవ

3. నృపతేశ్చాయాంచ గంగాంబికా [।] ఛ్ఛాయాందీపకళా ధరార్పితకరాం ప్రాదా-

4. త్ప్రీతాహోన్నతః॥ వీరశ్రీ భానుదేవస్య ప్రవర్ద్ధమాన విజయరాజ్యతృతీ

5. యాంకే- మకరస్థే రవౌ పౌషే శుక్లప్రతిపది భృగువారే ...

... ...

శాలివాహన శక 1275 పుష్య శు. ౧ శుక్రవారము మకరమాసము. క్రీ. వె. 1353 సం. లో మకరప్రవేశము డిశెంబరు ది 26 న సూర్యాస్తమయమైన తర్వాత గావున ది 27 న సంక్రాంతి దానధర్మములు. ఆదినము ప్రతిపత్తు సూర్యోదయాది 7 ఘు. 48 విఘ. లున్నది. కాన ఈశాసనకాలము

= క్రీ. వె. 1353 డిశెంబరు ది 26 శుక్రవారము.

ఈశాసనమువల్ల వీరశ్రీ నరసింహదేవ నృపతియొక్కయు, ఆయనభార్య గంగాంబికగారియొక్కయు రూపములుగల రెండు ప్రతిమలు దీపాలు పట్టుకొనేటట్లు ఉంచిన చేతులు గలవి (దీపకళాధరార్పితకరాం) స్వామికి సమర్పించినట్లు తెలియుచున్నది. ఆవిగ్రహము లిప్పుడు ఆయాలయములోనే యుండియున్నయెడల ఆయాలయాధికారులతో జెప్పి వానిని జాగ్రత్తపరిపించుట దేశాభిమానులకెల్లరకును ముఖ్యమైనపని. లేనియెడల అవి యేమైపోయినవో చర్చజేసి వాటిని తిరుగ సంపాదించుట గూడ నట్టిదే.

నెం. 1206

ఇందు తేదీ యివ్వలేదు.

నెం. 1207

1. స్వస్తిశ్రీ [॥] శకవర్షంబులు ౧౩౦౧ అగునేంటి కార్తిక కృష్ణదశమి

2. ని గురువారమున ... ...

=క్రీ. వె. 1379 అక్టోబరు 6 గురువారము.

నెం. 1208

1 స్వస్తిశ్రీ[॥]శాకవర్షంబులు౧౩౦౧ అగునే...

2 నరసింహ్యదేవ నృపతేస్తార్తీయ్యాకేంకే ఘటామానే బ్రహ్మదినే ... ...

... ...

4 ... ।వీర... ...

5 సిహ్యదేవస్య ప్రవర్ధమాన విజయరజ్య సంవత్సర......

6 ం కే చిహన్యమానే కుంభ శుక్ల త్రితీయాయాం గురువారే......

శాలివాహన శకవర్షములు 1301 లో కుంభప్రవేశము జనవరు ది 25 న 54 ఘుడియలకు. అనగా కుంభమాసప్రారంభము ది 26 నుండి. ఫిబ్రేవరు ది 7 నుండి

ఫాల్గుణ శుక్ల పక్ష ప్రారంభము. కాన కుంభ శుక్ల 3 అంటే ఫాల్గుణ శు 3 అనియే.

=క్రీ. శ. 1380 ఫిబ్రేవరు ది 9 గురువారము.

ఈరోజున తదియతిథి 28 ఘ. 48 విఘ. లవర కున్నది.

నెం. 1209

1 స్వస్తిశ్రీ సాకవర్షే మునినయన కరక్ష్మామితే జ్యేష్ఠపక్షే శుక్లే ప్రా-

2 ప్తా తృతీయాయుత గురుదివసే

=క్రీ. శ. 1305 మేయి ది 27 గురువారము.

ఈరోజున తృతీయాతిథి 28 ఘ. 48 విఘ. లవర కుండె.

నెం. 1210

1 స్వస్తిశ్రీ [॥] సకాబ్దే శశిసింధునేత్రధరణీ సంఖ్యాన్వితే ద్వంద్వకేమ-

2 సే శుక్లదినే దశే శుభయుతే పక్షే గవాం భార్గవే

=క్రీ. శ. 1319 నవంబరు ది 23 శుక్రవారము.

నెం. 1211

1 శ్రీమత్సూర్య నృసింహ్యా బూతాళపతే చాతుర్ష కేం కే ఘటామా

2 సేచ పితపంచమీ గురుదినే... ...

... ...

6 ... । స్వస్తిశ్రీ [॥] శకవర్షంబులు ౧౩౦౨ అగునేంటి (!) వీర శ్రీనరసింహ్వ

7 దేవరా ప్రవర్ద్ధమాన విజయరాజ్య సంవ్వాత్సరంబులు ౮౦ కన్యాహికుం

8 భకృష్ణ ౨ గురువనాన

= క్రీ. శ. 1381 ఫిబ్రేవరు ది 14 గురువారము.

నెం. 1212

1 శాలివాహన శకశరదంబులును వెయిన్నూట ఇదకేకం చెలను ।

2 రెండు వర్త ప్రమోదూత సంహ్వత్సర వైశాఖ మాస శు-

3 క్లతదియు మరియు భానువారము మృగశిర

4 నక్షత్రంబు రాశి మేషంబున ... ...

ఈ శాసనము నెం. 1202 శాసనమును విపులముగా జేసినది.

నెం. 1213

1 శాకాబ్దే శశినేత్ర బాణనాయనేత్వాషాడక్రి

2 ష్ణే తిథౌ సప్తమ్యాం ...

... ...

7 ... । ప్రతప శ్రీవీరనరనారసింగ్గ-

8 దేవంక్కర విజయరాజ్య సంవత్సర శ్రా-

9 —యిని కర్కటక క్రిష్ణ ౭ రవివారే.

శాలివాహన శకవత్సరంబులు 1252 లో కర్కాటకప్రవేశము జూన్ ది 28 న; సింహప్రవేశము జూలై ది 29 న. జూన్ ది 28 మొ॥ జూలై ది 29 వరకు కర్కాటక మాసము. జూన్ ది 16 మొ॥ జూలై ది 16 వరకు ఆషాఢము. అందుచే కర్కాటక కృష్ణపక్షము ఆషాఢ కృష్ణపక్షమునకు సరిపోవును. ఈశాసనము తేదీ

= క్రీ. శ. 1330 జూలై ది 8 ఆదివారము.

నె. 1214

1 స్వస్తిశ్రీ శాకవర్షే శశిగుణరవిగే చాశ్వాయు-

2 క్సుక్లపక్షే మాసేకాంతేయతిథ్యాం సుర

3 గురుదివసే ... ...

... ...

10 ... ... । స్వస్తిశ్రీ [॥] శకవర్షం

11 భులు 1231 గునేం [ట్టి] శ్రీజగన్నాథ దేవర విజయరాజ్య సంవ్వత్సరంబు

12 లు 3 గు క్రాహి: కన్య శుక్ల ౨ యు గురువారమున ...

శాలివాహన శకవత్సరంబు ౧౨౩౧ లో కన్యామాసము ఆగష్టు ది 29 మొ॥ సెప్టెంబరు ది 28 వరకు.

ఆశ్వయుజ శుద్ధము సెప్టెంబరు ది 5 నుండి ది 20 వరకును. ఇదియే కన్యామాసములో వచ్చిన శుద్ధపక్షము. కాన ఈ శాసనము తేదీ

=క్రీ. వె. 1309 సెప్టెంబరు ది 10 బుధవారము.

కాని గురువారము గాదు. పంచమీతిథి ఆరోజున సూర్యోదయాది 18 ఘడియలకే పోయినది.

నెం. 1215

1 స్వస్తిశ్రీ॥ ॥శాకే గ్రహేంద్విషు తనూయు

2 జి హేమళంభా (!) వర్షే విజృంభతి మధావధ

3 మాసిరాథే! రాకాతిథౌ గురుదినే నిలభేచ...

... ...

23 శకవర్షంబులు ౧౧౭౯ అగు నేటి హేమళంబి-

24 సంవత్సర వైశాఖ శుద్ధ ౧౫ గు।

=క్రీ. వె. 1597 ఏప్రేల్ ది 21 గురువారము.

ఈ ది 21 న ౧౪ తిథి సూర్యోదయముతో పోయెను. అప్పటినుండి పౌర్ణమి తిథియే. ఇది ది 22 న సూర్యోదయాది ౦ ఘ 22 విఘ. వర కుండెను. రాత్రిగల పౌర్ణమి ది 21 నే కాన ఈశాసనములో జెప్పిన వ్రతము లు ది 21 నే జరిగియుండవలెనని భావము.

నెం. 1216

1 రసాగ్ని సూర్యాన్వితే శాకవర్షే ఆషాఢ మాసేకర్క దినేద-

2 శమ్యాం। ... ...

=క్రీ. వె. 1314 జూన్ ది 23 ఆదివారము.

నెం. 1217

స్వస్తిశ్రీ [!] శకవరుషంబులు ౧౨౧౨ గు నేంట్టి ప్రతాపవీ-

2 ర శ్రీనరసింహ్వదేవరు ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య-

3 సంవత్సరంబులు ౧౫ గు శాహిమకర శుద్ధ ౧౦

4 యు గురువారము ... ...

=క్రీ. వె. 1291 జనవరు ది 11 గురువారము.

మాఘ శు. ౧౦ ఆరోజున సూర్యోదయాది 41 ఘ. 24 విఘ. లకు పోయెను.

నెం. 1218

1 స్వస్తిశ్రీ [!] శాకాబ్దే శరసింధు నేత్ర ధరణీ సంఖ్యాన్వితే

2 ఫాల్గునే మాసే మీనసితే తిథౌ ప్రతిపది శ్రీ చంద్రవారే

3 శు భే ... ...

... ...

5 ... శకవర్షంబులు ౧౨౭౫ గు నేంటి మీనశుక్ల ప్ర-

6 తిపదా సోమవారాన శ్రీవీరభాను దేవర విజయరాజ్య-

7 సంవత్సర 3 అంక శాహిని......

నెం. 1205 వలెనె యిదియు శ్రీవీరభానుదేవు రాజ్యకాలములో 3 వ సంవత్సరమందు వ్రాయబడినదే.

= క్రీ. వె. 1354 ఫిబ్రేవరు ది 24 సోమవారము.

ఈసంవత్సరములో మీనప్రవేశము ఫిబ్రేవరు ది 23 న సూర్యోదయాది 59 ఘ. 24 విఘ. కాగా-అందుచే మీనమాసములో ప్రథమదినము ఫిబ్రేవరు ది 24. ఫాల్గుణ శు. ౧ కూడా యీరోజునే సూర్యోదయాది 46 ఘ. 24 విఘ. వర కున్నది.

నెం. 1219

1 శ్రీప్రతాప వీరారి వీరనర నారసింహదేవరు

2 ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరంబులు

3 ౭ శాహిసింహ్య శుక్ల ౭ గురువారమున ...

... ...

ఇందులో శకవర్షంబు లివ్వలేదు. రాజుగారి రాజ్యకాలపు సంవత్సరమిచ్చినారు. కావున ఈ రాజుగారి కాలపు ఇతరశాసనములను బట్టి యీశాసనపు సంవత్సరము శకవర్షములలో తీయవలెను.

ఈశాసనపు తేదీ

= క్రీ. వె. 1332 జూలై 30 గురువారము.

ఈ సంవత్సరములో సింహప్రవేశము జూలై ది 29 నను; కన్యాప్రవేశము ఆగష్టు ది 29 నను; శ్రావణశుద్ధము జూలై ది 23 నుండియు; భాద్రపదశుద్ధము ఆగష్టు ది 23 నుండియు; గాన శ్రావణ శు. ౭, భాద్రపద శు. ౭ గూడ సింహశుద్ధములోనే వచ్చినవి. జూలై ది 30 శ్రావణ శు. ౭ అయినది; భాద్రపద శు. ౭ ఆగష్టు ది 28 అయినది. కాని జూలై ది 30 గురువారమైనది. ఆగష్టు ది 28 శుక్రవారమైనది. కావున శ్రావణ శు. ౭ గురువారమునకు సరియైన క్రీ. శ. తారీఖు తీసుకొంటిమి. క్రీ. వె. 1332 శాలివాహన శకవర్షము 1254కు సమానము. ఇది రాజుగారు రాజ్యమునకు వచ్చిన 7 వ వత్సరము. అందుచే ఈశాసనములో జెప్పిన రాజుగారి శాసనములే నెం. లు 1181, 1191, 1195, 1200, 1213 లో నిచ్చినవి కూడ. ఈశాసనములలో నిచ్చినరాజ్య సం. లును, శాలివాహన శక సం.లును పరిశీలించి చూచిన రాజ్యకాలవర్ష గణనము విపరీతముగా గన్పించును. ఇట్లే ఈగంగవంశపు రాజులయొక్కయు, వారితర్వాత పాలించిన సూర్యవంశపు రాజులయొక్కయు గణన యుండును. దీనివిషయమై ప్రత్యేకముగా నొకవ్యాసము పట్టును

నెం. 1220

1 శకవర్షంబులు ౧౨౮౩ నేంట్టి మాఘ శుద్ధ ద్వితీయా-

2 మ గురువారన... ... ...

= క్రీ. వె. 1361 డిశంబరు 30 గురువారము.

ద్వితీయా తిథి సూర్యోదయాది 6 ఘ. 36 విఘ. వర కుండెను.

నెం. 1221

1 శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౭౩౧

2 కాగాను శుక్లసంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ స్థిర

3 వారం ... ...

= క్రీ. వె. 1809 ఏప్రేల్ 29 స్థిరవారము.

పౌర్ణమి తిథి ఈ రోజున సూర్యోదయాది 59 ఘ. 24 విఘ. ల వర కున్నది.

నెం. 1222

1 స్వస్తిశ్రీ [।।] శాకాబ్దే రవిలోకసాగరయుతే సంఖ్యాన్వితే వత్సరే

2 మాఘే మాస్యసితే భృగోః సుదివసే శ్రీపంచమీ సంయుతే॥

మాఘ శు. ౫ శ్రీపంచమి. 'మాఘే మా స్యసితే' యని యుండుటచేతను శ్రీపంచమీయన్న ప్రయోగమున కేమీ యర్థ మున్నట్లు దోచదు. ఈ శాసనపుతేదీ

= క్రీ. వె. 1322 జనవరు 8 భృగువారము.

నెం. 1223

1 స్వస్తిశ్రీ [।।] శాకాబ్దే సింధురకు భినోర్నేత్ర వ్యోమ గణాన్వితే [।] శుభే మాసి

2 శుక్లేస్మి న్వక్షే వారే విధో శ్శుభే॥

శాలివాహనశకాబ్దము 1267లో శుభమాసము ఏప్రెల్ ది 25 మొదలు మే ది 27 వర కుండె. వైశాఖ బహుళము ఏప్రెల్ 18 మొ॥ మే ది 2 వరకు. జ్యేష్ఠ శుద్ధము మేయి ది 3 మొ॥ 17 వరకు. 'శుక్లేస్మి న్వక్షే వారే విధో శ్శుభే' యని చెప్పుటచే తిథివారములు 'పౌర్ణమీ సోమవార'మని-చతుర్దశి మే ది 16 న సూర్యోదయాది 9 ఘ. 36 విఘ. లవర కుండె. తరువాత పౌర్ణమి ప్రవేశించి ది 17 న 8 ఘ. 24 విఘ. లవర కుండె. రాత్రిగల పౌర్ణమి ది 16 ననే- ఆరోజే సోమవారము గాన-

= క్రీ. వె. 1345 మే 16 సోమవారము.

నెం. 1224

1 స్వస్తి [।।] శకవర్షంబులు ౧౨౭౮ నేటి అధిక శ్రావణ బహుళ చతుర్థీ శని-

2 వారము నాడు.

= క్రీ. వె. 1356 జూలై ది 17 శనివారము.

నెం. 1225

1 స్వస్తిశ్రీ [॥] సఖవరు శెంబ్బులు ౧౨౭౧ కం డ్డగు నేంట్టి శ్రీవీరా-

2 ధివీరనరనారసింహ్యాదేవ ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్స .

3 రా శ్రాణమీన శుక్ల ౧౧ సౌరివారము ...

శకవర్షంబులు ౧౨౭౧ లో మీనమాసము క్రీ. వె. 1350 ఫిబ్రేవరు ది 23 మొ॥ మార్చి 25 వర కున్నది. ఫాల్గుణ బహుళము ఫిబ్రేవరు ది 22 నుండి మార్చి ది 10 వరకు. తరుపరి చైత్రశుద్ధము. కావున శాసనపు తేదీ

= క్రీ. వె. 1350 ఫిబ్రేవరు ది 20 శనివారము.

ఈ తిథి యారోజున సూర్యోదయాది 2 ఘ. 24 విఘ. ల వర కున్నది.

నెం. 1226

1 స్వస్తిశ్రీ శకవత్సరే మునిరుతున్నేత్రేందు సంఖ్యాన్వితే మాసే

2 శాశురశబ్దితే ప్రతిపది శుభ్రాం శువారే శుభే॥

అనగా శకవత్సరములు 1267 శ్రావణమాస శుద్ధ ప్రతిపత్ సోమవారము-

= క్రీ. వె. 1345 ఆగస్టు ది 22 సోమవారము.

ఇది నిజభాద్రపద శుద్ధపాడ్యమీ సోమవారము. శ్రావణ శు. పాడ్యమి శనివార మగుచున్నది.

నెం. 1227

1 ... శాకాబ్దే రామతర్క్ర శ్రవణశశియుతే జ్యేష్ఠ శుక్లేచ

2 పక్షే పంచమ్యాం జీవవారే అభిజితి శుభదినే...

... ...

13 శకవరు[ష]ంబులు ౧౨౬౩ గున్నేంటి జ్యేష్ఠ శుక్లపంచమీ గురువారమునా

14 ందు ... ...

= క్రీ. వె. 1341 మే 21 సోమవారము.

శాసనములో జెప్పినట్లు గురువారము గాదు.

నెం. 1228

1 ... శకవర్షంబులు ౧౪౨౫ అగు

2 న్నేటి వీరశ్రీ గజపతి శ్రీప్రతాపరుద్రదే-

3 -వ మహారాజ్యనను రుధిరోద్గారి సంవత్సర కార్తి-

4 క శుద్ధ పౌర్ణమీ శుక్రవారానను ......

= క్రీ. వె. 1503 నవంబరు 4 శుక్రవారము.

ఈరోజున సూర్యోదయాది 36 విఘ. లే పౌర్ణమి యుండె. ఈరుద్రదేవుగారు, శాసనము నెం. 1161 లో చెప్పిన రుద్రదేవుగారు ఒక్కరు గారు. ప్రస్తుతము పూరీరాజులు పూర్వపు ఒరిస్సారాజుల సంతతివారే. కాన పూర్వపురాజ్యము పోయినా ఈబిరుదులు వదల లేదు. ఈశాసనములో జెప్పిన రుద్రదేవుగారు విజయ నగరరాజైన కృష్ణదేవరాయలతో పోరాడినవారు.

నెం. 1229

1 ...శకవర్షంబులు ౧౪౧౭ అగు

2 న్నేటి వీరశ్రీ గజపతి ప్రతాపపురుషో

3 త్తను దేవరాజ్య విజయ శుభ సంవత్సరంబు

4 లు ౩౭ అగు ప్రహి రాక్షస సంవత్సర కార్తిక

5 శుద్ద ౧౩ మందవారానను...

= క్రీ. వె. 1495 అక్టోబరు 31 శనివారము.

ఇది వీర శ్రీ గజపతి ప్రతాపపురుషోత్తమదేవు అనే రాజుయొక్క 37వ రాజ్య సం. లో వ్రాయబడినది. నెం. 1152 క్రింద నిచ్చిన శాసనము ఈశాసనమునకు ఒక్క సంవత్సరమే పూర్వము. అది రాజుగారి రాజ్య కాలములో 35వ వత్సరమని యున్నది.

నెం. 1230

1 ...శాకవర్షే జలధిగిరిసుధాధామధాత్రీసమే-

2 తే క్షోణీంద్రా నంగభీమ క్షితిపతి తిలకాత్.

మాసము, తిథి వారములు మరేమీ యివ్వలేదు. సంవత్సరము క్రీ. శ. 1252.

నెం. 1232

1 శాకాబ్దే గోత్రనాదక్షితి శశిగణితే...

... ...

ఇందులోనూ మాస తిథి వారము లివ్వలేదు. ఈ సంవత్సరము క్రీ. శ. 1255.

నెం. 1233

1 ...శాకాబ్దే లోకరత్నావని శశిగణితే

2 వృశ్చికం యాతిభానౌ శుక్లే కందర్పతిథ్యాం

= క్రీ. శ. 1271 నవంబరు 8 ఆదివారము.

వృశ్చికమాసము అక్టోబరు ది 28 నుండి నవంబరు ది 25 వరకు. అందులో అక్టోబరు 28 మొదలు నవంబరు ది 4 వరకు కార్తిక కృష్ణపక్షము. తెరువాత మార్గశిర శుద్ధము నవంబరు ది 19 వరకు. కావున వృశ్చిక శు. ౧౩ అంటే మార్గశిర శు. ౧౩.

నెం. 1234.

ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా vol. V, pp. 31 ff లో ప్రకటించియున్నది.

నెం. 1235

... ...

6 ......శాకాబ్దే శైలరత్నక్షితి శశిగణి-

7 తే కార్తికే శుక్లపక్షే సౌమ్యే వారే దశమ్యాం...

= క్రీ. శ. 1275 అక్టోబరు 30 బుధవారము.

నెం. 1236

1 ... శకవర్షంబులు ౧౧౯౯ నేటికన్యా శుక్ల పౌర్ణమావాస్యయు

2 షౌరివా [ర] మున శ్రీహర్మనాథుని కుమార పున్నమ ఉత్సవము ......

శాలివాహన శకవత్సరము 1199 లో కన్యా మాసము ఆగష్టు ది 29 నుండి సెప్టెంబరు ది 28 వరకు-అందులో ఆగష్టు ది 31 నుండి సెప్టెంబరు 14 వరకు ఆశ్వయుజశుద్ధము. ఆశ్వయుజ శుద్ధ ౧౫ కుమార పౌర్ణమి. ఈశాసనపు తేది

= క్రీ. శ. 1277 సెప్టెంబరు 14 మంగళవారము

నెం. 1237

1 శాకాబ్దే రవిసాగరా(అ)క్షి (౦)సహితే పౌషే చ మాసే తిథౌ స-

2 ప్తమ్యాం శుక్ల [పక్షే] సితిసుతసైతే ...

... ...

4 ... ...। శకవరుషంబులు ౧౨౭౨ గునే-

5 ంటి శ్రీవీరాదివీర నరనారసింహ్యదేవ ప్రవర్ధమాన విజయరా-

6 జ్య సంవత్సరంబు ౨౯ గునేటి ఇ పుష్య సు[క్ల]సప్తమిని భానువా-

7 రన ... ...

= క్రీ. శ. 1350 డిశంబరు 6 ఆదివారము.

సప్తమితిథి ఆరోజున సూర్యోదయాది 48 ఘ. 36 విఘ. వరకున్నది. ఇది వీర నరనారసింహదేవుగారి రాజ్యకాలములో 29 వ సంవత్సరములోనిది.

నెం. 1238

1 ... శకవరుషంబులు ౧౨౦౧ గునేంట్టి ప్రతాపవీ-

2 ర నరసింహ్యదేవరు ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్స

3 రంబులు 3 గు ఙ్రాహి చైత్ర క్రిష్ణ ౧౩ యు గురువారము

... ...

= క్రీ. శ. 1280 ఫిబ్రేవరు 29 గురువారము.

(పూర్ణిమాంత చైత్రము.) ఈ ప్రతాపవీర నరసింహ్యదేవుగారు నెం. 1150, 1151, 1173, 1178, 1185,

1204, 1217 లలో చెప్పినవారే. వీరి రాజ్యకాలములో 3 వ వత్సరములో ఈశాసనము చేయబడినది.

నెం. 1239

1 ... సకవరూసంభూలు ౧౩౮౦ అ_

2 గునేంటి పల్గుణ శుక్ల 3 సోమవారాన

... ...

= క్రీ. వె. 1419 ఫిబ్రేవరు 27 సోమవారము.

నెం. 1240

1 ......శకవవర్షంబులు ౧౨౬౭ గున్నేంట్టి ప్రతాప-

2 శ్రీ వీరనరనార సింహ్యాదేవరు ప్రవర్ధమాన విజ_

3 యరాజ్య సంవత్సరంబులు ౨౨ గు శ్రాహిని జ్యేష్ఠకృ-

4 ష్ణ ద్వితీయయు మంగళవారము నాండు...

= క్రీ. వె. 1345 ఏప్రేల్ 19 మంగళవారము.

(పూర్ణిమాంత ఙ్యేష్ఠకృష్ణ) ఈ రాజుగారు పైన నెం. 1237 శాసనములో జెప్పినవారే. ఇది యీయన రాజ్య కాలములో 22వ వత్సరమున పుట్టినది.

నెం. 1241

ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా vol. V, p. 34 f. లో ప్రకటితమైనది.

నెం. 1242

1 ...శకవవర్షంబులు ౧౩౨౭ అగు (౦) నే

2 వైశాఖ శుద్ధ ఏకాదశి భృగువారాన

... ...

= క్రీ. వె. 1405 ఏప్రెల్ 10 భృగువారము.

నెం. 1243

1 శాకాబ్దే శశిరత్న భానుగణుతే చైత్రే సితే చాష్ట-

2 పుణ్యాహే......

= క్రీ. వె. 1369 మార్చి 16 శుక్రవారము.

శాసనములో వార మివ్వలేదు.

నెం. 1244

1 వీర శ్రీ నరసింహ్యా దేవర విజయరాజ్యసం-

2 వ (౦) త్సర 33 అంకస్రాహి చైత్ర శుద్ధ పౌర్ణమీ

3 రవివారే......

= క్రీ. వె. 1405 మార్చి 15 ఆదివారము.

నెం. 1245

1 ...శకవరుషంబులు ౧౨౧౫ గునేండు శ్రీవీ-

2 ర నరనార సింహ్యారావుతు దేవరు ప్రవర్ధమానవిజ_

3 యరాజ్య సంవత్సరంబులు ౧౮ గు శ్రాహి వృషభ

4 శుక్ల ౧౩ యు శుక్ర వారమున...

= క్రీ. వె. 1293 మే 19 మంగళవారము.

ద్వాదశి_మరునాడు త్రయోదశి ఏష్యము: చతుర్దశితిథి; ది 21 న పౌర్ణమియు_ లక్ష్మీవారము. అందుచే ౧౩ శుక్రవార మన్నమాట తప్పు. ముందు నెం. 1249 చూడుడు.

నెం. 1246

1 శాకాబ్దే శశిరత్న భానుగణితే వైశాఖమాసే_

2 సితే పంచామాం గురువారపుణ్యదివసే

... ...

= క్రీ. వె. 1369 ఏప్రేల్ 12 గురువారము.

నెం. 1247

1 ... శకవరుషంబులు ౧౩౯౨ అగు

2 నేంటి పతాప విజయపురుషోత్తమదేవరా_

3 జ్య సంవత్సరంబులు ౭ శ్రాహి ఆశ్వీజ

4 శుద్ధ ప్రతిపదా మంగళవరానను ... ...

బైఠ జరావు సింగార సజై ఇక ఆసన జో పియరావ కహావే ।
రూప అపార రహ్యో రంగరాగసా ఏసీ దుహునకీ జోరీ సుహావే ।
సుందరనారి రసీలో పియా తిన చ్యారు సఖీజనచోర దురావే ।
యా బిధి సో మాలకోస హై రాగ గునీ జన తాహి బనాయకే గావే ॥
[జయపురచిత్రము: దివాన్ బహాదూరు చతుర్భుజదాసు గోవిందదాసుగారి యనుమతిని]

= క్రీ. శ. 1470 సెప్టెంబరు 25 మంగళవారము.

ఆరోజు సూర్యోదయాది 57 ఘ. ల వరకు ప్రతిపత్తిథి.

నెం. 1248

1 ...... శకవర్షంబులు ౧౩౯౩ అ-
2 గునేంటి ఖరసంవత్స చైత్ర బ ౧౦ ఆదివా-
3 రన ... ...

= క్రీ. శ. 1471 మార్చి 16 ఆదివారము.

(పూర్ణిమాంత చైత్రము.)

నెం. 1249

1 ... శకవరుషంబులు ౧౨౧౫ గునేండు వీరశ్రీన-
2 రవారసింహ్యదేవరు విజయరాజ్యస[ం]వత్సరంబు (ల)
3 లు ౧౮ గు శ్రావణ శుద్ధ శుక్ల పౌర్ణమియు గురువా
4 రమున

పైన నెం. 1245 వ శాసనము జూడుడు. ఈరెండింటి శాసనకాలపు ప్రభువు ఒక్కరే. ఇదియే నిజమైన శాసనమువలె నున్నది.

= క్రీ. శ. 1293 మే 21 గురువారము.

నెం. 1250

1 ... శకవర్షంబులు ౧౩౭౩ అ[గు]నేంటి ఖర
2 సంవత్సర శ్రావణ బ ౧౦.

= క్రీ. శ. 1451 ఆగష్టు 22.

(వార మివ్వలేదు.)

కుమారుఁడు

పండిత పురాణం సూర్యనారాయణ తీర్థులుగారు

(వెనుకటిసంచిక తరువాయి)

దొంగతనము చేయుట యె
వ్వుం గల్లలు పల్కుటయుఁ గడు నీచులతో
సంగాతము సేత యొక
వ్వుం గూడ దటంచుఁ దలఁపు బుద్ధిఁ గుమారా.

కోపమునకంటె నెక్కువ
తాపముఁ బాపమును గూర్పఁ దగినది యిలలో
రూపింప లేదు కావునఁ
గోప మణఁచుకొంటమంచిగుణముకుమారా.

తనకంటె హెచ్చువారిని
కనుఁగొని దుఃఖించుకంటెఁ గనువారలలోఁ
ధనకంటె లోచ్చువారిని
గని సంతోషించుచుంట ఘనత కుమారా.

పేదల నాక్షేపింపకు
సాదులతో నెందులకును జగడింపకుమా
వాదింపకు పెద్దలతో
నాది యనకు మన్న! పరధనమ్మును గుమారా.

పరధనమున కాసింపకు
పరుషమ్ములు పలుకఁబోకు పాపపుఁబనులన్
జరపింపఁ బోకు నిన్నం
దఱు మెత్తురు మేలు గలుగు దానఁ గుమారా.

పొగచుట్ట కాల్చునోటను
సిగరెట్టులు పీల్చునోటఁ జెడుమాటలు ప
ల్కఁగఁ బూనునోటఁ జదువుల
మగువ నిలువ దనుచు నమ్ము మదిని కుమారా.

నరజన్మ మెత్తినందుకుఁ
బురుషార్థ మ్మొక్కఁడేనిఁ బూర్ణముగాఁ దా
నెఱవేర్పఁ జాల కుండిన
నరుఁ డనఁగాఁ దగఁడుపశువునమ్ముకుమారా.

చలిచీమ మొదలయిన ప్రా
ణులయెడ దయ గలిగి వాని నొప్పింపకయే
మెలఁగునతఁడు నరుఁడా? భూ
తలదేవుం డనుచు నమ్మఁ దగును కుమారా.

హెచ్చు గలవారిఁ గనుఁగొని -
మచ్చరము, వహించునట్టి మానిసి నెవరున్
మెచ్చరు కావున నెపుడును
మచ్చరపడఁబోక తెలిసి మసలు కుమారా.

ఆయువు కర్మము ధన వి
ద్యాయోగమ్ములును చావు ననువీని నజుం
డీయాత్ముఁడు గర్భగతుం
డై యుండినయపుడ వ్రాయునంట కుమారా.

భయ తంద్రలు కోపము ని
ద్రయు సోమరితనము మఱి చిరక్రియతయు దు
ర్ణయ మాదిగఁ జెడుగుణముల
నయమునకై విడుచు టొప్పునండ్రు కుమారా.

హితమును గోరెడిమిత్రుల
హితవచనమ్ములను విననిహీనునకు విపద్
గతి చేరువ యగు నని పం
డితు లందురు తెలిసి మెలఁగు నీవు కుమారా.

దీనజనుల బాధింపకు
హీనుల నెన్నఁటికి నాశ్రయింపకు మెపుడున్
జ్ఞానులసంగతి మానకు [రా!
మానకు మహదాశ్రయము కుమార! కుమా

ఒక్కఁడవు దారి నడువకు
పెక్కండ్రు పరుండియున్న వేళను నట నీ
వొక్కఁడవును మేల్కొనకుము
చిక్కు తటస్థించు నని వచింత్రు కుమారా.

మాసిన బట్టలు కట్టకు
భూసురులను నింద సేయఁ బూనకు చెడు సా
వాసములు చేయకుము పలు
దోసములు తటస్థమగును తుదకుఁ గుమారా.

నలుగురు గుమిగాఁ గూడిన
స్థలమునకుం బోయి యందుఁ దగులుకొనకు చి
క్కులు గలుగవచ్చు వానిని [రా.
దులుపుకొనుట కష్ట మగును తుదకుఁ గుమా

కొండెములు చెప్పఁ బోకుము
దుండగులను జేరఁబోక దూరముగానే
యుండుము ధనము వృథాగా
దండుగులకు వెచ్చఁబెట్టఁ దగదు కుమారా.

నినుఁ జూచి తోడిబాలురు
వినయాదిగుణములు నేర్చువిధమున నీవ
ర్తన మలవఱుచుకొనినచో
నిను మెత్తురు సకలజనులు నిజము కుమారా.

పిన్నతనమ్మునుండియు
నెన్నఁడసత్యమ్ము పలికి యెఱుఁగనివానిన్
మన్నింతు రన్నియెడలను
కన్నారం గనుము సత్యగరిమ కుమారా.

చీకటిలో నొంటిగఁ బోఁ
బోకుము రిపునింటఁ గుడువఁబోకుము నీ వే
కాకిగ నాలోచింపం
బోకుము వడినీట నుఱుకఁ బోకు కుమారా.

ముందుగ నాలోచింపక
తొందరపడి పనులు సేయఁ దొడరితివేనిన్
పొందెది వాపద లందునఁ
గుందవలసివచ్చుఁ జుమ్మ కొసకుఁ గుమారా.

ఉదయించునపుడు నస్తముఁ
గదియునపుడు గగనమధ్యగతుఁ డయినపుడ
భ్యుదయాకాంక్షులు సూర్యున
కెదురుగఁ దమదృష్టిఁ బఱుప రెప్డుఁ గుమారా.

పలుపలుకులు పలుకుము గా
ని లిఖింపకు మన్న! యొకటి నీ చేవ్రాలున్
పలుకులు పొల్లు లనియు వ్రాఁ
తలు ప్రాణము గలవి యనియుఁ దలఁచి కు.

గురులను దేవుని వృద్ధుల
ధరణీపతిని గర్భవతిని తగ బాలకులన్
దరిసింపఁ బోవునప్పుడు
కరమున నేమయినఁ గొనుము కాన్క కు.

వర్ణాశ్రమధర్మమ్ముల
నిర్ణయము లెఱింగి వానిని నిత్యమ్మున్
పూర్ణమ్ముగ నెఱవేర్పని
దుర్ణయులకుఁ గల్గదె సుఖము తుదకుఁ గు.

ఏదేశపుమానవులకు
నాదేశపుమందె తప్ప నన్యము హితమిం
కేదియుఁ గాదనునాయు
ర్వేదపువచనమున మనసు పెట్టు కుమారా.

హితమయినవస్తువయినను [యినన్
మితముగ భుజియింప వలయు మిక్కుట మ
మతి చెడుటె కాక దేహ [మారా.
స్థితియుఁ జెడును తుదకుఁ దానుఁ జెడును గు

ఏ బాసఁ దొలుత నీ'క
మ్మా! బామే' అనెడిపలుకు లలవడెనో నీ
వా బాసను ప్రేమింపని
చోఁ బశు వనిపించుకొందు సుమ్మ కు.

"తింటే గారెలె తినవలె
వింటే భారతమె యెపుడు వినవలె" ననుచున్
ఘంటారవముగ బుధు లను
చుంట గలదు దీనఁ జిత్త ముంచు కుమారా.

తమ ప్రాణము తమ కెంత ప్రి
యమొ తక్కినభూతములకు నట్లె యనుచుఁ జి
త్తమునఁ దలంపని యాతఁడు [రా.
ష్టు మనుష్యుఁడు గాఁడు రాక్షసుండె కుమా

సర్వంసహు లగువారును
సర్వమయినహింస విడుచుసాధులు మఱియున్
సర్వాశ్రయభూతులుఁ దుది
స్వర్వాసము చేయుచుండువారు కుమారా.

ఏపడినపండొ ఆకో
పాపడినన్ కడుపుమంట చల్లాఱుఁ గదా!
ఈపాడుపొట్టకొఱకే
లా పాపము చేయవలయు నయ్యా కుమారా.

మొనగాఁడయి పోఁగూడదు
పని యగునే నందఱకును ఫలము సమం బౌఁ
బని చెడినను పరు లడ్డిన
మొనగాఁడే చంపఁబడును మొదటఁ గుమారా.

తమ కోరిక లే కుండఁగఁ
దమకు సుఖము వచ్చునట్టి తన యంతన దుః
ఖమునయితేను వచ్చును దై
న్యము దీనను తలఁగు టొప్పునయ్య కుమారా.

సేవించి ధనముఁ గొనియెడి
సేవకు లొనరించుకొన్న చెడు గిడె తమకున్
దైవ మొసంగిన హక్కు ల
కోవిదు లై యొరుల కమ్ముకొనుట కుమారా.

ఎద్దాన వృత్తి జరగు నిఁ
కెద్దానను మెచ్చుదురు మనీషులు తనుఁ దా
నద్దానిన చూ ప్రాజ్ఞుఁడు
పెద్దగ నొనరించుకొనును బెంచి కుమారా.

మనసున నాలోచించిన
పని ప్రకటన చేయఁబోకు పరు లెఱిఁగిన నా
పని నెఱవేఱుట కష్టము
విను మిదినాయనుభవమున వెలసెఁ గుమారా.

రోగులు వైద్యుల కుపనతి
ద్రాగుడు మొదలయిన వున్న ధరణిపతి తదు
ద్యోగులకుఁ బామరులు వి
ద్యాగురులకుఁ జేతిపెట్టె లంట కుమారా!

తనయెడ ద్రోహము చేసెడి
మనుజులవిషయమున నెవఁ డమాయికమగువ
ర్తనమును జూపునో వాఁ డెం
దును పరిభవ మందుచుండును జుమ కుమా.

తొలిగుణము గొడుగుగా నా
వలి రెండును పాదుకలుగ వర్తించునతం
డిల లోకాతీతుం డని
తెలిసికొనుము ముదము వానిది సుమ కుమా.

నో రొకటి మంచి దగునే
నూరంతయు మంచి దగుచు నుండును వినుమీ
కాఱులు పలికినచో నీ
నోరే పీఁపునకుఁ దెచ్చునుజుమ కుమారా.

నరునకు నరుఁ డెప్పుడు నౌ
కరు గాఁడు ధనమ్మునకున కాని ధనముచే
గురులఘుతలు గలుగుట సం
సరణముధర్మమ్మ యనఁగఁ జనును గుమారా.

శ్రీకిం బాసిరి పుణ్య
శ్లోకులు నల ధర్మసుతులు జూదమువలనన్
పేకయు జూదమ కావునఁ
బేకాడకు మదియ యగును పిడుగు కుమారా.

చదువుకొనువయసునను సం
పద లార్జన సేయఁ దగినవయసున నెపుడున్
చదరంగ మాడఁబోకుమ
అది మరగిన మరలనీయ దయ్య కుమారా.

యుద్ధమునఁ జచ్చునట్టిసు
బుద్ధిని స్వర్గమ్ముఁ బాఱిపోయి బ్రదుకు దు
ర్బుద్ధిని నరక మెదుర్కొన
సిద్ధముగా నుండు నని వచింత్రు కుమారా.

అర్ధనారీశ్వరుడు

లింగం వీరభద్రయ్య చౌదరిగారు, బి. ఏ. (ఆక్సుఫర్డు); బారిష్టర్-ఎట్-లా

కొలదిదినముల క్రితము నామిత్రు డొకరి యింట నొక బ్రాహ్మణుడు స్త్రీధర్మమును గుఱించియు, పాతివ్రత్యమాహాత్మ్యమును గుఱించియు నితిహాసపూర్వకముగా నింటిస్త్రీల కుపన్యసించుచుండెను. నేనందుకొని, "స్త్రీలకు మాత్రమే మీరు ధర్మములను శాసించుచున్నారు. మీరు చెప్పుచున్న గాథనుబట్టి భార్య భర్తను గుష్ఠయినను, పాపియైనను దేవునివలె బూజించవలెను. అతని కితర స్త్రీలను దార్చుటగూడ తప్పుకాదు. మఱి మీరు భర్తల విధ్యుక్తధర్మములనుగుఱించి మాట్లాడరు. స్త్రీలజేరి పురుషులకంటె దేవుళ్లు వేరులేరని చెప్పుటకంటె, బురుషులనుజేరి వారికి భార్యల నెట్లాదరించి ప్రేమించవలసినది బుద్ధులుగరపిన, వివాహమున నెక్కుడు సౌమనస్యము, సౌఖ్యము కలుగు"నంటిని. అందుల కాయన స్త్రీలు పురుషుల నెట్లు చూడవలెనో, యట్లే పురుషులును స్త్రీలను జూడవలెనని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవనియు, వివాహకాలమందు బురుషుడు 'నాతిచరామి' మొదలైన ప్రమాణములు చేయుచున్నాడనియు జెప్పెను. ఇంగితజ్ఞుడైన యాబ్రాహ్మణునిమాటల కానందించి, యికనట్లయిన, మీరు వెంటనే మీసదుపదేశములను బురుషుల కిప్పటినుండియైన గరపుడని కోరితిని.

సదభిప్రాయయుతుడైన యాబ్రాహ్మణునివలె మన మప్రయత్నముగ, సలవాటుచొప్పున, స్త్రీల కొకధర్మము, బురుషుల కొకధర్మము నున్నట్లు వ్యవహరింతుము. పురుషునకు జెడునడవడియందుగూడ గొంత స్వేచ్ఛ యిత్తుము. స్త్రీకిమాత్రము, మంచివర్తనయందైనను స్వాతంత్ర్యమీయము. మనము చెప్పుమాట లెట్లున్నను, నడవడియందు మనము స్త్రీని పురుషున కుపయోగపడు భోగవస్తువువలె, అతని సంతోషవిలాసముల కక్కఱకు వచ్చు ఆటవస్తువువలె చూచుచున్నాము. ఆమె మనబంగారుబొమ్మ; మనమోహంపు బరిణె; మనముద్దులగుమ్మ; మనమురిపాలపేటి; అలంకారవస్తువు; ప్రియమైనధనము; మోహకామములదీర్చుయంత్రము. అంతియే. ఆమెకు వ్యక్తిత్వము లేదు; కష్టసుఖంబులు లేవు; కోర్కులు, ఆశలు, ఆశయములు లేవు; మనకు బూర్తిగ లోబడి మన కష్టనష్టములకు లోనై, మన మెట్లాడించిన నట్లాడవలెను. మనము రమ్మనిన రావలెను; పొమ్మనిన పోవలెను. మనము చిరునవ్వునవ్విన నుప్పొంగవలెను; మనము కండ్లెఱ్ఱజేసిన భయపడి యొకమూల నొదిగియుండవలెను. మన కిష్టమువచ్చిన దగ్గరకు దీసికొని లాలింతుము; ముచ్చటైన మల్లెపూవునువలె నాఘ్రాణిం

తుము, గులాబిపూవునువలె పెదవులతో స్పృశింతుము; కష్టమైన లాగి చెంపపెట్టు పెట్టుదుము. దగ్గరకు దీసికొని కౌగిలించుకొందుము; లేదా తన్నితోసి వేయుదుము. మనము నిరంకుశరోమకసమ్రాట్టులము; వారు దిక్కు మొక్కు లేని బానిసలు: మనదయా దాక్షిణ్యములమీద, మనయిష్టా నిష్టముల మీద నాధారపడి యుండుదురు. మానవుని హృదయమున నున్న స్త్రీసంబంధమైన తృష్ణ, మదము, ఆవేశము-కసిదీరునట్లు,పగదీర్చుకొను విధముగ-దీయ మామిడి పండును రసవిహీనముగజీకి, నిస్సారమైన టెంక నవతలికి బారవేయునట్లు- లేత మొక్కజొన్న కండెను పండ్లతో గీరి గింజలను నమిలి బూండును దూరముగ విసరివేయునట్లు, మనము మనస్త్రీలయెడ వర్తింతుము. మఱియు, మానవ హృదయమున డాంబికము, అధికార తృష్ణ యున్నవి. తనకంటె నితరవ్యక్తిని దక్కువగా జూచుటకు, నావ్యక్తిని దనయాట వస్తువుగా జేసికొనుటకు, దనదయాదాక్షిణ్యములమీద నాధారపడి, తనయధికారమునకు లోబడి యావ్యక్తి యుండుటకు మానవ స్వభావము గోరును. పురుషున కాకోర్కెల దీర్చుకొనుటకు స్త్రీ సాధనమైయున్నది. మెత్తని మల్లెపూవువలె నామె యతనికౄరహస్తముల నిమిడియుండును. మల్లెపూవును వలె నామె నతడు నలిపివేయగలడు. అన్నెము పున్నెము నెరుగక, సహజభీరువైన లేడికూనను శార్దూలమువలె నతడు భయపెట్టగలడు; నిర్దయుడగు కృషీవలు డెద్దులనువలె నిరంతర మామెచే సేవజేయించుకొనగలడు. ఈవిధముగ నామె నుజూచి, ఆమెయెడ వర్తించి, పురుషుడు స్త్రీ వ్యక్తిత్వమును జంపివేసినాడు. ఆమె భారతీయవైభవమునకు, ప్రపంచనాగరికతకు జేయవలసిన సేవ, సాయము, అర్పించవలసిన అర్పణమును అణచివేసినాడు వ్యక్తిత్వమును జంపుట ప్రాణఘాతకకంటె ఘోరమైనది. స్త్రీ వ్యక్తిత్వమును జంపి, పురుషుడు మహాపాతకము నొడిగట్టుకొనినాడు. ఈహేయప్రవర్తన వలన మనకు గలిగినప్రతిఫల మేమన, మనము ప్రపంచమున మిక్కిలి యనాగరికులముగ నెంచబడుచున్నాము. ఆధునికసంఘములు మనలను జీవరహితమైన యస్థిపంజరములుగ జూచుచున్నవి. మనలోని యున్నతగుణములు నశించిపోయినవి. మనజాతి నిస్సారమై పరాధీనమై పోయినది. మన మవివేకముచేత, నహంకారముచేత, మాతృద్రోహము చేసినాము. ప్రాచీనకాలమునుండియు బలువురచేత గౌరవమును, మెప్పును బొందిన మన దేశజనని యిక్కాలమునకు దిక్కులేనిదై యపకీర్తిపాలై పోయినది.

మానవజీవితమున భార్యస్థాన మెట్టిదను ప్రశ్న వచ్చినప్పుడు, మనపండితమ్మన్యులు విపరీతవాదములు చేయుదురు. "ప్రజార్థమై గృహమేధినాం" పూర్వకాలమున ప్రమాణవాక్యమై యుండవచ్చును. "అపుత్రస్య గతి ర్నాస్తి" యను సిద్ధాంత మేకారణమున వాడుకలోనికి

వచ్చినదో యాకారణముచేతనే, బిడ్డలను గనుటకొఱకే వివాహముచేసికొనుట యను భావము పూర్వకాలమున ప్రబలియుండును. అనగా, గొప్పవైశాల్యముగలిగి, మిక్కిలిసారవంతమై, యనార్యజాతులతో నిండియుండిన యక్కాలపుహిందూదేశమున దగినంతజనమార్యసంఘమున లేకపోవుటయే. మహాభక్తులగు నారదాంజనేయులు "అపుత్రస్య గతిర్నాస్తి" సిద్ధాంతమును తునాతునకలు జేసినారు. ప్రపంచచరిత్ర, మానవస్వభావము "ప్రజాయైగృహమేధినాం" సూత్రమును కటికిబొంకును జేసివైచినవి. స్త్రీలు బిడ్డలను పొదుగు పెట్టలుమాత్రమే యని తలంచుబుద్ధిమంతులు, పెట్టలు పొదుగకుండ బిల్లనుజేయు యంత్రములతో దృప్తినొందుదురేమో తెలిసికొనవలసియున్నది. పిల్లలకొఱకే పెండ్లములయిననో, బిడ్డలనుసంపాదించువెరవున్న, పెండ్లములపోరు తప్పించుకొనుట కెంతమంది ప్రయత్నించెదరో చూడవలసి యుండును. 'బిడ్డలు, బిడ్డలో' యని ఘోషించెడు వేదాంతార్థముల, గీతారహస్యముల నుపదేశించు మనయార్యశ్రేష్ఠుల కేపాశ్చాత్యపండితుడో యుపకరించకపోడు. (?) పైవాదముకంటె నసంబద్ధమైనవాద మింకొకటున్నది. దానిప్రకారము స్త్రీ క్షేత్రము; పురుషుడుబీజము. క్షేత్రము నిష్కల్మషముగా నుండనిది బీజము ఫలించదు. కాన నల్లరేవటిపొలమువలె స్త్రీ కదలక మెదలక; ముక్కక, మూల్గక; అతియనక, పతియనక; మంచియనక, చెడనక; కష్టమనక, సుఖమనక; 'నీవు చేయవలసిన దుర్మార్గమంతయు జేయు' మనునట్లు మత్తుగా పడియుండవలెను. పురుషుడు బీజముగదా. బీజమునకు చలన మున్నది. ఒక్కచోట నుండవలసినయవసరము లేదు. ఈరోజున రాసిలో నుండును; రేపు బస్తాలోని కేగును; ఎల్లుండి పాతరల గాపురము చేయును; ఆవలెల్లుండి పురిలో నివసించును; ఒంటెద్దులబండిమీద షికారువెళ్లును; రెండెడ్లబండిమీద బరుగులిడును; దర్జాగా రైలుబండిమీద దేశయాత్రజేయును; వీలుగానున్న విదేశములకు గూడ స్టీమరులో నేగును. అట్టిచో బీజమునకు హద్దుపద్దుల గట్టుబడి యుండవలసిన యవసర మేమియున్నది? క్షేత్రమున కుండవలసిననైర్మల్యము బీజమున కక్కరలేదు. క్షేత్ర మస్వతంత్రము; బీజము స్వతంత్రము. పండితు లిక్కడ పొరపడిన ట్లున్నారు. పురుషుడు బీజమని చెప్పుటకూడ, వారి యుద్దేశ్యముప్రకారము సాదృశ్యము సరిగా లేదని తోచుచున్నది. సాదృశ్యము సరిగా నుండవలె ననిన, స్త్రీయను క్షేత్రమును నిష్టము వచ్చినట్లు దున్ని, సంస్కరించి, బీజము నాటు కృషీవలుడు పురుషు డని చెప్పవలెను. నేను పైన వ్రాసిన గుణములు బీజమున కున్నవియాయని కించిజ్ఞులు శంకింపవచ్చును. అట్టి శంకకు పురుషుడు పురుషుడే; స్త్రీమాత్రము జడస్వరూపమైన మాగాణిభూమియని చెప్పుట సరియైన సమాధానము. స్త్రీని క్షేత్రముగా జెప్పి తృప్తిజెందు

నుపమానకాళిదాసులు చక్కగా దున్ని, మంచి మెరువువేసి, శ్రేష్ఠమైన విత్తనములు నాటిన, నేకృషీవలుడైన సరిపోవునని చెప్పక, ఒకటి కుంటెది, రెండవది గ్రుడ్డిది యగు రెండు బక్కయెద్దులను గట్టి, సగ మరిగిపోయిన కఱ్ఱుతో నెక్కడి కలుపుమొక్కల నక్కడనే యుంచి,దున్నియుదున్ననట్లు దున్నినను, రెండు తట్టల చెత్త చెదారమైన నెరువు వేయుటకు శక్తి లేకపోయినను, సగము ముక్కిపోయి మిక్కిలి నీరసములైన గింజలను చల్లినను సరియే, 'యీక్షేత్రము నాది' యనిచెప్పు వ్యర్థ, క్షుద్రకృషీవలుడే యాక్షేత్రమున పైరును బెంచ నర్హు డని చెప్పెదురు. వారికి గావలసిన దారోగ్యవంతము, దార్ఢ్యయుతము, తేజోవంతము శౌర్యోపేతమునయి జాతిగౌరవమును నిలువబెట్టగల సుసంతానము కాదు. చచ్చో, పుచ్చో నాలుగుపిందెలు పడిన జాలును. ఈతత్త్వమును బరిశీలించి చూడగా నిజమున కీమహానుభావులు గోరునది సుసంతానముకొఱకు వివాహముగాక, క్రొత్తగా సాగునకువచ్చు సారవంతమైన భూమివంటి, చక్కని యారోగ్యవతులైన కన్యలును, తామిష్టము వచ్చినట్లు వ్యభిచరించుటయును, భార్యలుమాత్రము నియమము గలవారై యుండి, తమ దుర్బలము, రోగభూయిష్ఠమునయిన శరీరములకు నర్పితలయి బలిగా నుండుటయు నని తేలుచున్నది.

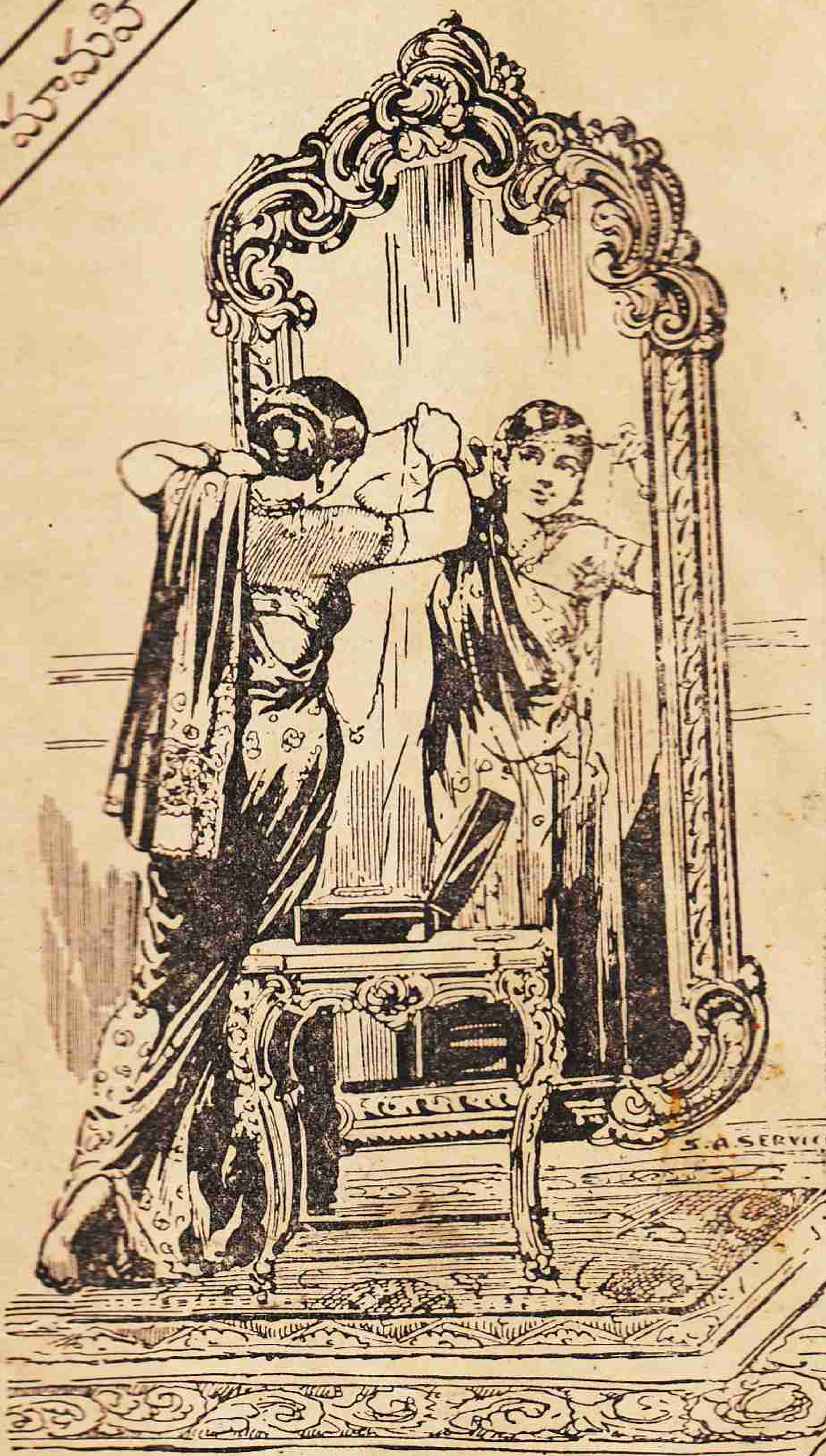
ప్రతిస్త్రీకిని ప్రతిపురుషు డర్హుడుకాడు. "శ్రీయును, కులమును,రూపును,ప్రాయును, శుభలక్షణంబు, బాంధవ విద్యాశ్రేయము గలవరునకు" గన్య నీయవలెను. స్త్రీ సహజముగ శిరీషకుసుమపేశల;మిక్కిలి సున్నితమైన స్వభావము గలది; అతి మృదులహృదయ; వికసించుచున్న మల్లెపువ్వు వంటిది; సౌందర్యోపాసకురాలు. అట్టి యామెకు గటికి మొరకుని, మూర్ఖుని, అవినీతిపరుని, దుర్మార్గుని, కుత్సితుని, ముదుసలిని గట్టిపెట్టుట మాతృగర్భచ్ఛేదనముకంటె మహాఘోరము. ఆమె ప్రేమింపదగినది; గౌరవింపదగినది; పూజింపదగినది; తలలో నాలుకవలె పోషించవలసినది; హృదయమున నత్తుకొనవలసినది; తలపై నెక్కించుకొనవలసినది. ఆమె ప్రణయిని, మనము ప్రేమించవలెను; ఆమె గృహలక్ష్మి, మనము గౌరవించవలెను; ఆమె మన బిడ్డలతల్లి, మన మాదరించవలెను; ఆమె మన సహవాసిని, మనము మైత్రిని జూపించవలెను; ఆమె మనక్రీనీడ, మన మాంతర్య మీయవలెను; ఆమెమన కేడుగడ, మనము పూజించవలెను.

విష్ణువు హృదయమున బెట్టుకొనినాడు; బ్రహ్మ సదా స్మరించుచున్నాడు; ఇక శివుడో, యర్ధశరీర మిచ్చి యర్ధనారీశ్వరుడైనాడు; నెత్తిమీద బెట్టుకొని పూజించినాడు. దక్షయజ్ఞమున నామె నశింపగా, నామెకొఱకు సన్న్యాసి యైనాడు. మనోవేదనచే బూడిదబూసుకొని దిగంబరుడైనాడు. ఆమెను కీర్తించుటకు దనయొకనాలుక చాలక ఫణి

దానిని మీకొరకే వినియోగింపుడు

మా మహిళా పోషకులకు

మీరు నిలువచేయగలిగిన స్త్రీధనము—
మీ తండ్రి—సోదరుడు—భర్త—పుత్రుడు—
వీరిలో నెవరివద్ద మీ రుంచినను సరే, దానిని
మీకొరకే వినియోగింపుడు.

ఆ ధనముతో నగలుకొని వానిని మీరు ధరింపుడు.

పురుషు లెల్లపుడును......... ఈసంగతి మీకు బాగుగా తెలిసియే యున్నది. కావున మీకు హక్కుగల స్త్రీధనము బాంకిలోను నమ్మకములేని వాటాలక్రిందను నిలువబడి యుండగూడదు.

ఆధనము యెల్లపుడును మీకంటి యెదుటనే, మీ వంటిమీదనే యుండ వీలగునట్లు, దానితో మీ కొరకు సొగసైన నగలను కొనుడు.

మేముతయారుచేయించిన నగల విలువ యెన్నటికిని తగ్గిపోదు. నగలను అందముగా చేయించుటయే ప్రత్యేకాభిమతము. ఈవిషయమున మేమే అగ్రగణ్యుల మనిగూడ సవినయముగ తెలుపుచున్నాము.

మీరు మొదట మావద్ద కొనునట్టి అలంకారము మీకు మిక్కిలి సంతృప్తికరముగా నుండుటకే మేము ప్రయత్నించెదము. అటు పిమ్మట మీ రెల్లప్పుడును మావద్దనే కొనుచుందురు. మీ మిత్రులకు గూడ సిఫార్సు చేయుచుందురు.

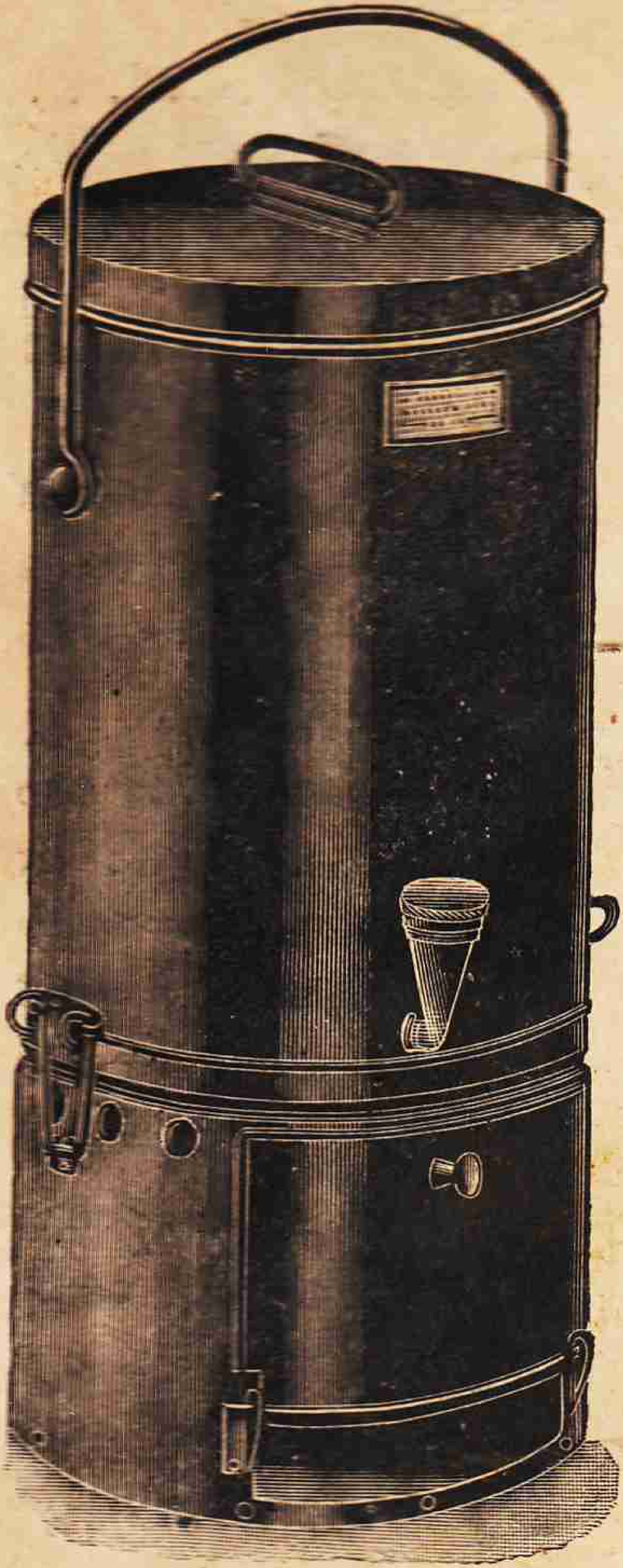
ఉమ్మిడి రామయ్యశెట్టి గురుస్వామిశెట్టి కంపెని,

బంగారు వెండి నగలను తయారుచేయువారు,

25, చీనాబజారు రోడ్డు — చెన్నపురి. — 62, గోవిందప్పనాయక వీధి

'వా పి ని'

పేటెంటు అభివృద్ధి చేయబడిన ఆవిరి కుక్కరు

కుక్కరులన్నిటిలోను 'వాపిని' అనునదియే కడపటిది. దీనికై మీరందరును వేచియున్నారు. దీనిని చూచినంత మాత్రముననే ఒకటి మీవద్ద యుండవలెనని మీరు తప్పక కోరెదరు.

బాయిలరు వలె గట్టిగానుండి, ఆభరణమువలె ప్రకాశించుచు, అన్నియు పూర్తిగా గల వంటసామానులు. పై భాగమంతయు ఇత్తడితో తయారు చేయబడినది. లోనగలపాత్రలు అలుమానియముతో తయారుకాబడి యున్నవి. మూయుట సులభము, పరిశుద్ధముచేయుట సులభము.

నీరు ఎంతవరకుండునది కనబడుచునే యుండును. ఇతర కుక్కరులయందుండు లోపములేవియు 'వాపిని' యందు లేదు. ఇది చక్కగా పనికి ఉపయోగించుటకే తయారు చేయబడినది కాని ఆటవస్తువుమాత్రము కాదు. ఏరకము మంటవస్తువులు అనగా బొగ్గు లేక స్పిరిట్ లేక గ్యాసు లేక కిరసన్ పొయ్యి మొదలగువాటిలో దేనినైనను ఉపయోగించవచ్చును.

ధర ర్పు **12-8-0** నుండి ర్పు **25** ల వరకు గలదు.

పూర్తివివరములకు వ్రాయుడు.

బెంగాల్ కెమికల్ అండు ఫర్మాటికల్ వర్క్సు,

లిమిటెడ్; కలకత్తా.

సమూహముయొక్క నాలుకల నెరువుదెచ్చుకొనినాడు. ఆమెను కన్నులారజూచి యానందించుటకు రెండుకండ్లుచాలక మూడవకన్ను ధరించినాడు. ఆమెయందు వలపుచే దెల్లబారిపోయినాడు. ఆమెయందుండు ప్రణయముచే, మోహముచే నామెవేషము సగము వేసినాడు ఆమెప్రేమభిక్ష నపేక్షించుటకై భిక్షుకుడైనాడు. అర్ధనారీశ్వరుడగు మహేశ్వరుడు మనము, మనభార్యలయెడ నడుచు నడవడి కాదర్శముగ నుండవలెను. అప్పుడే మనము తేజశ్శాలురు, వీర్యవంతులు నగు సంతతిని గందుము. జాతికి, దేశమునకు గీర్తి తేగల కవులు, గాయకులు, నటకులు, చిత్రలేఖకులు, శిల్పులు, కళాప్రపూర్ణులు, విద్వాంసులు, శాస్త్రజ్ఞులు, రాజకీయజ్ఞులు, యోధులు, విజ్ఞానధనులు, భక్తులు, భాగవతులు నుద్భవించుదురు. ఆరోగ్యము, దీర్ఘకాలజీవితము, ఐశ్వర్యము, దయ, దాక్షిణ్యము, సుహృదయత్వము, ఔదార్యము, త్యాగము, ప్రేమ దేశమున తాండవించును.

స్త్రీ కేమాత్రము మనస్సునకుఁ గష్టము కలిగినను మనకు జయము కలుగదు. "కలకంఠికంట గన్నీ, రొలికిన సిరి యింట నుండ నొల్లదు." ఆమె చిరునగవులు మనకు సిరులిచ్చును. ఆమెయానందము, మనకు నందనోద్యానసౌఖ్యము నిచ్చును. ఆమెతృప్తి మనకు ముక్తి నిచ్చును.

ప్రేమ

వర్ఝుల వేంకటేశ్వర కవిగారు

బాలరో, యుంచు మొకముద్దుఁ బల్లెరమున,
నింక నాహారమనునది యిచ్ఛగింప;
హృదయసంభూతమగు దాహ మిపుడుమివులఁ
గూర్మిఁ బ్రణయామృతముఁ గ్రోలఁ గోరుచుండె;
యుష్మదధరామృతమునకు యువతి, యింద్రుఁ
డమృతము నొసంగెనేని వద్దనెడువాఁడ.

* * * *

ము నొక్కగులాబి నీ కంపియున్నవాఁడ;
సరగ నొకసారి దాని వాసన గ్రహించి
ప్రీతి వెండియు నాకుఁ బంపితివిగాదె?
అంత నొక దివ్యవాసన యంకురించె,
నొక్క భవ్య నవ్య విలాస ముద్భవించె;
నా విలాసవాసనలు నీవగును బాల!

నా నెల్లూరుమండల యాత్ర

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

౧

రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో 'ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూప' మనువ్యాసం వ్రాసి నప్పటినుంచీ ఆవిషయమును గురించి యింకా ఎక్కువ కృషి చేయవలెననే అభిలాష బలమైంది. అందువల్ల ప్రాచీనాంధ్ర భాషాశాసనాలు పరిశీలిస్తూ ఉండడమూ వాటిలోని విశేషాలు గమనిస్తూ ఉండడమూ జరుగుతున్నది. ఇట్లాఉండగా ఒకమారు నామిత్రులైన శ్రీయుత వేమూరి విశ్వనాథశర్మగారిని కలుసుకోవడం సంభవించినప్పుడు ఆయాశాసనాలలో నాకు పొడగట్టిన భాషావిశేషాలూ, శబ్దవైచిత్ర్యాలూ మొదలైనవాటిని గురించి ప్రసంగవశమున వారితో కొంత ముచ్చటించాను. దానిమీదట వారు, ఇటువంటి పరిశోధన చేయడానికి ముందు అటువంటి ప్రాచీనాంధ్రభాషా శాసనాలను సంగ్రహించి సరియైన పాఠాలు నిర్ణయించుకోవడం అవసరమని చెప్పినారు. ఇందులోఉండే యథార్థం కొంత కాలముక్రిందట భారతిలో నేను అద్దంకి, ధర్మవరం శాసనములను ప్రకటించినప్పుడు నాకు గోచరించింది. అందుమీదట నెల్లూరుమండల శాసన సంపుటాలలోని ప్రాచీనాంధ్రభాషా శాసన పాఠాలు సరియైనవి అవునా కాదా అని సందేహం కలిగి, వాటికి సరియైన ప్రతిబింబాలు సంపాదించి సరియైన శాసనపాఠాలు నిర్ణయించడం యుక్తమని తోచింది. ఈవిషయమును గురించి దేశోద్ధారక శ్రీకాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారితో ప్రసంగింపగా వారు సహజౌదార్యంతో నాకు తోడ్పడి నన్ను నెల్లూరిమండల పర్యటనానికి పంపినారు. నాపర్యటన విశేషాలు తెలపడమే ఈవ్యాసంయొక్క ఉద్దేశము.

నేను ముందు కోవూరుతాలూకాకు వెళ్లినాను. కోవూరుతాలూకా విడవలూరులో నాస్నేహితులు డాక్టరు కే. యస్. ప్రసాదరావుగారున్నారు. ఆచుట్టుపట్ల గ్రామాలలో శాసనాలు ఉన్నట్లు తాను విన్నాననీ నేను అక్కడికి వచ్చేటట్టయితే ఆచుట్టుపట్ల గ్రామాలకు తానుకూడా వస్తాననీ ఆయన నాకు ఉత్తరం వ్రాశారు. అందుచేత కొడవలూరిస్టేషనులో రైలుదిగి విడవలూరికి వెళ్లాను.

నెల్లూరుజిల్లాలోని చాలాగ్రామాలలో ఉన్నట్లే ఈ గ్రామంలోకూడా ప్రాచీన విగ్రహాలూ మొదలైనవి చాలాఉన్నవి. విడవలూరు గ్రామంనుంచి రెండుమైళ్ల దూరంలో ఊటుకూరికి పోయేరోడ్డుకి ఎడమపక్క మారెళ్లమ్మ, కుడిపక్క వెలగలమ్మ అని రెండు శిలా విగ్రహాలు ఉన్నవి. వెలగలమ్మ, మారెళ్లమ్మ అనేపేర్లు ప్రజలు ఇటీవల పెట్టినవిగా కనబడుతవి. ఎందుచేతనంటే ఆవిగ్రహాలను చూచినట్లయితే అవి పౌరాణిక సంబంధమైన శక్తులుగానో తాంత్రికసంబంధమైన శక్తులుగానో. కనిపిస్తవి కాని పట్టి గ్రామదేవతలవలె కనబడవు.

వెలగలమ్మ విగ్రహం చిన్నది. రాయి పొరలు లేచి పోయి శిథిలావస్థలో ఉంది. మారెళ్లమ్మ విగ్రహం పెద్దది. అయితే యిది సగంవరకు భూమిలో పూడిపోయింది. పైకి చేతులూ, తలా మొదలైనవి మాత్రమే కనబడుతున్నవి. వెలగలమ్మ విగ్రహం అంతగా చెడిపోలేదు. ఇప్పుడు లేదుకాని మారెళ్లమ్మకు పూర్వం కొంత ప్రభావమూ, మహత్తూ ఉండేదంటారు. అందుకు తార్కాణంగా ఒకకథ చెప్పుతారు. అది ఏమనంటే:

వెనుక ఎప్పుడో ఒకమాటు లంబాడీలు తండాలుగా వచ్చి ఆశక్తిఉన్నస్థలంలో దిగుతుండేవారట. ఎవరైనా వాళ్లను అమ్మకానికి ఏం సరకు తెచ్చారని అడిగితే తెచ్చిన అసలుసరకు చెప్పక మరొకసరకుపేరు చెప్పుతుండేవారట. ఇట్లా చెప్పుతుంటే ఆమరునాటి ఉదయానికి ఆ లంబాడీవాళ్లు తమసంచులు విప్పిచూచుకొనేసరికి తాముతెచ్చిన సరకుకాక చెప్పినసరకే వాటిలో ఉండే

దట. అందుమీదట వారు భయపడి అదంతా తాముదిగిన స్థలప్రభావం: అమ్మవారి ప్రభావం అని ఆయమ్మకు మ్రొక్కుకొని దీపారాధనలూ మొదలైనవి చేస్తూఉంటే తిరిగి తాముతెచ్చినసరకే సంచులలో ఉండేదట. ఇట్టి కథలు చాలాచెప్పుతారు అక్కడివారు. మారెళ్లమ్మప్రభావం పూర్వం అటువంటిదట.

ఇంకా కొంచెందూరం ముందుకుపోతే కుడివైపు పోయేపుంతలో రోడ్డుకి కొంచెం సమీపంగానే 'మొండిరాయి' అనే శిలాఫలకం ఉంది. దానిని అక్కడివారు 'సుంకుమాలక్ష్మి' అంటారు. ఈరాతిపలకమీద విగ్రహం ఏమీ లేదు కాని అదికూడా ఒక శక్తే అనీ, దానికికూడా పూర్వం కొంతప్రభావం ఉండేదనీ అంటారు. 'సుంకుమాలక్ష్మి' క్రింద ధనం పూడ్చిపెట్టి ఉన్నదని కొంతకాలంక్రితం మాలవాడొకడు దానిని తవ్వినాడనీ, కొంతలెక్క తవ్వగా వాడు రక్తం కక్కుకొని చచ్చిపోయినాడనీ చెప్పుతారు. 'సుంకుమాలక్ష్మి'రాయి భూమిలో చాలావరకు పూడిపోయి ఉంది. ఆరాతిమీద తూర్పువైపు వ్రాతఏమీ కనిపించలేదు కాని పడమటితట్టు దిగువభాగంలో అక్షరాలు కనిపిస్తే నామిత్రులు ప్రసాదరావుగారినీ, ఉత్సాహంగల అడపాల లక్ష్మీనరసారెడ్డిగారు మొదలైన మరికొందరు యువకులనూ తీసుకువెళ్లి ఆరాతిని తవ్వించినాను. తవ్వించి రాతినికడిగి చూడగా అక్షరాలు స్పష్టంగా ఉన్నవి. అదొక పెద్దశాసనమే అంతా అరిగిపోయింది. ఇక్కడ ఒక అక్షరమూ అక్కడ ఒక అక్షరమూ కనిపిస్తున్నది. అవి చాళుక్యలిపిలో ఉండడముచేత శాసనం నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపుదన్నమాట వాస్తవమే. కాని ఏం ప్రయోజనం? నన్నయభట్టారకునికి పూర్వపు తెలుగుశాసనం ఒకటి క్రొత్తది కనిపించిందన్న సంతోషం తాత్కాలికమే అయింది.

ఈ రాతికి దక్షిణంవైపు ఒకపాటి దిబ్బఉంది. ఆ దిబ్బ నెవరో యిదివరకే తవ్వినట్లు కనిపిస్తుంది. అక్కడ ఇటికలపేర్పులూ, గుట్టలూ ఉన్నవి. అవికాకుండా అక్కడ పూడిపోయిఉన్న లింగంతాలూకు ఊర్ధ్వభాగం ఇంచుమించుగా ఒక అడుగువరకు పైకి కనిపిస్తున్నది. అక్కడ తవ్వితే ఏదైనా ప్రాచీన శివాలయంతాలూకు శిథిలాలేవైనా కనబడుతవేమో.

విడవలూరు ఊళ్లో 'పోలేరమ్మ మిట్ట' అని వుంది చిన్నదిబ్బ ఒకటి. అక్కడ ఒకరాయిఉన్నది. దానికి పసుపురాసి కుంకంపట్టీలుపెట్టి 'పోలేరమ్మ' అని పేరుపెట్టి అక్కడివాళ్లు పూజలుచేస్తున్నారు. దానికొక చిన్నతాటాకుల గుడిసె వేశారు. ఆరాతిదగ్గర రామపటాలు కాబోలు పెట్టినారు. దానిమీద ఏవో అక్షరాలు ఉన్నవని చెప్పితే, అది పరిశీలించాను. తీరాచూస్తే అది పోలేరమ్మాకాదు ఏమీకాదు; పెనుగొండ రాజధానిచేసుకొని కర్ణాటకరాజ్యం పరిపాలించిన రంగరాయదేవ మహారాయలవారి శాసనం క్రీ. శ. ౧౫౮౨ నాటిది. కర్ణాటరాజులు కట్టించిన చెరువొకటి ఉంది విడవలూరికి. అది చాలాపెద్దది. దానిక్రింద ఇప్పటికీ చాలాభూమి సేద్యమవుతున్నది. అది రంగరాయదేవ మహారాయలవారి నాటికి ఖిలపడివుంటే విడవలూరు ప్రాంతానికి అప్పుడు ప్రభువులుగాఉన్న కోనేటి చినతిమ్మానాయనింగారు ఆచెఱువు తిరిగి బాగుపడేటందుకు తగు కట్టుబాటులు చేసి ఒకధర్మశాసనం వేయించారు. ఆశాసనం యిది: ఇప్పుడు పోలేరమ్మగా మారి గ్రామస్థులవల్ల చలినైవేద్యాలు మొదలైనవి పుచ్చుకొంటున్నది. ఆయన చేసిన కట్టుబాటులుగల శాసనభాగ మిది:

"గ్రామానను పండిన నానాధాన్యానకు నగరికమతాలను ములువులను భటవృత్తి మాన్యాలనుసహా విత్తిన పుటికల పుట్టికి కుంచెడు మేర సాగిం స్తిమి మాన్యంచెరువు కిందను బాడవలోని దక్షిణం నూరుకుంటలు ఇస్తిమి మాన్యం వల్లను పుట్టి కుంచాలవల్లను యాట వచ్చినవి యాంట చెరువుమీంద పనిశేయుటకు ఇట్లని యిచ్చినధర్మశాసనం"

ఈ శాసనంవల్ల విజయనగరాధీశులనాడు వ్యవసాయానుకూల్యములైన చెరువులూ మొదలైన నీటివసతులు ఎట్లా కాపాడేవారో తెలుస్తుంది. అప్పుడు 'డి.పి. డబ్ల్యు. డిపార్టుమెంటు' ఉండేదికాదు. ఒక్కొక్క గ్రామంలో ఉండే చెరువులూ, బావులూ మొదలైన

వాటిని సంరక్షించడమూ, ఆ నీటిని సరాసరి రైతులకు వ్యవసాయానికి ఇబ్బంది లేకుండా వంతులుకట్టి యిస్తూ ఉండడమూ ఈ మొదలైన అధికారాలన్నీ గ్రామస్థులకే ఉండేవి. ఏగ్రామంలో ఉండే యిబ్బందులు ఆ గ్రామంవారికే బాగా తెలుస్తవి. అందువల్ల అటువంటి అధికారాలు వారికిందే ఉంటే తమకనుకూలమైన రీతిని నీటిని ఎట్లా సర్దుకోవాలో వారే చూచుకొంటారు. చెరువు కింద బాడవలో ఇచ్చిన మాన్యంవల్లనూ, గ్రామంలోవసూలయిన పుట్టికుంచాలవల్లనూ తిమ్మనంగారు వేయించిన ధర్మశాసనప్రకారం చెరువు మరమ్మతుచేసుకొని విడవలూరు గ్రామస్థులు సేద్యం చేసుకొంటూ సుఖాన ఉండేవారు. ఇటువంటి స్థానికవిషయాలలో పై అధికారులకు గ్రామస్థులమహజర్లు లేవు, అధికారుల నిగ్రహానుగ్రహాలు లేవు

కొత్తగా బయలుపడ్డ శిలాశాసనాలు ఉన్నవని ఎవరో కబురుచెప్పితే విడవలూరినుంచి ఆర్లపాడు వెళ్లినాను. ఆవూళ్లో కొంతకాలంక్రితం పాటిదిబ్బలు తవ్వుతుండగా లింగం, పానవట్టం, ఇంకా ఏవో కొన్ని విగ్రహాలూ, రాళ్లూ మొదలైనవి బయలుపడ్డవట. అక్కడ శిలాశాసనాలు ఏవైనా కనబడుతవేమో అని చాలా వెదకినానుకాని కార్యం లేకపోయింది. ఒక పాటిదిబ్బకు కొంచెందూరాన్ని ఒకపెద్దరాతి పలక కనబడింది. అది నేలమీద పడివుంది. దాని పైభాగమున వ్రాత ఏదీలేదు. రెండోవైపు వ్రాత ఏదైనాఉన్నదా అని గ్రామస్థుల నడిగితే 'ఏమో ఎవరికీ తెలియదు. అనాదికాలంనుంచీ అది అట్లేఉన్నద'ని జవాబు చెప్పినారు. రెండోవైపు ఏమున్నదో తిరగదీసి చూదామని ప్రయత్నం చేస్తే గ్రామస్థులు బ్రాహ్మణులూ మొదలైనవారు 'అది మంచిపనికాదు. రక్తం కక్కుకొని చస్తారు. ఇటువంటి పూర్వపురాళ్లు తవ్వడమూ తిరగవేయడమూ చాలా ప్రమాదకర'మని వారంతా దూరదూరంగా తొలగినుంచున్నారు. నాతో ప్రసాదరావుగారూ మరికొందరూకూడా విడవలూరినుంచి వచ్చారు. గ్రామస్థులేమన్నాసరే అని నాతో వచ్చినవారి సాయంతో ఆరాతిని తిరగదీయించాను. మేము తిరగదీస్తూ ఉండగా ఆవూళ్లో సంసారులు—నెల్లూరుమండలంలో చతుర్థవర్ణం వారిని సంసారులంటారు—కొందరు 'తెగించి' మాకు తోడు పడ్డారు.

రాతిని తిరగదీసి చూస్తే దానిమీద శాసనము ఏదీ కనిపించలేదుకాని చక్కగా చెక్కిన ఏడు శక్తి విగ్రహాలుమాత్రం కనబడ్డవి. (చిత్రాలు ౧, ౨) ఆచెక్కడపుపని బాగున్నదికాని ముఖాలు కొన్ని అరిగీ, కొన్ని—పిల్లలవల్లనో ఏమో—దెబ్బలు తినీ ఉన్నవి. ఆవిగ్రహాలుచూస్తే వాటిని చాలాకాలంక్రితమే చెక్కి ఉండాలని తోచింది. (బహుశా ఒకటితక్క) అవి అన్నీకూడా పీఠాలమీద ఎడమకాలు ముడుచుకొని, కుడికాలు కిందికి వేలాడవేసి సుఖాసనమున కూర్చున్నవి. ప్రతీశక్తికీ నాలుగేసి చేతులు: రెండు కుడిచేతులూ, రెండు ఎడమచేతులూను. ప్రతీశక్తికీ ఒక కుడిచెయ్యి అభయమిస్తున్నట్టూ (అభయహస్తం), ఒక ఎడమచెయ్యి ముడుచుకొన్న ఎడమకాలి తొడమీద పెట్టుకొన్నట్టూ చెక్కినారు. మిగిలిన చేతులలో ఆయాశక్తులకుండే ఆయుధాలూ మొదలైనవి ఉన్నవి. ఈయేడు శక్తులకూ 'సప్తమాతృక'లని పేరు. హిరణ్యాక్షుని కొడుకైన ప్రహ్లాదుడు పరమభాగవతోత్తముడై సర్వసంగపరిత్యాగం చేసినమీదట అంధకాసురుడనేవాడు రాక్షసులకు రాజై చాలాకాలం హిరణ్యాక్షాదులవలెనే ఘోరతపస్సుచేసి బ్రహ్మవల్ల అనేక వరాలుపొంది దేవతలను హింసించడం మొదలుపెట్టితే వారంతా కైలాసానికిపోయి శివునితో తమబాధలన్నీ విన్నవించుకొన్నారట. అందుమీదట దేవహితం కోరి శివుడు అంధకాసురునిపైకి వెళ్లి ఘోరయుద్ధంచేసి అతనిని సంహరించాడు. ఆయుద్ధంలో శివుని బాణాలు తగిలి అంధకాసురుని వొంటినుండి రాలి నేలమీదపడ్డ ప్రతీరక్తపుచినుకులోనుంచీ మళ్లీ ఒక్కొక్క అంధకాసురుడు పుట్టేవాడట. ఇట్లా వందలూ వేలూ కొత్తగా అంధకాసురులు తయారయ్యేవారట. ఇదంతా చూసి శివుడు అంధకాసురరక్తం నేలమీద పడకుండా ఆపడానికి తననోటి మంటలోనుంచి 'యోగేశ్వరి' అనే శక్తిని పుట్టించాడట. బ్రహ్మాది ఇతరదేవతలున్నూ ఇందునిమిత్తమే

తమతమ శక్తులనుకూడా పంపినారట:—(౧) బ్రాహ్మి (బ్రహ్మశక్తి), (౨) మాహేశ్వరి (మహేశ్వరశక్తి), (౩) కౌమారి (కుమారస్వామిశక్తి), (౪) వైష్ణవి (విష్ణుశక్తి), (౫) వారాహి (వరాహస్వామిశక్తి), (౬) మాహేంద్రి (ఇంద్రునిశక్తి), (౭) చాముండి (యమశక్తి), అని వాటిపేర్లు. ఇవే సప్తమాతృకలు. కొందరు యోగేశ్వరినీ, కొందరు మహాలక్ష్మినీ కలిపి వీటిని అష్టమాతృక లంటారు. ఎవ రెవరి శక్తులు వారు వారు ధరించే ఆయుధాలూ, ఆభరణాలూ ధరించి, వారువారు ఎక్కే వాహనాలే ఎక్కుతవి. బ్రాహ్మికి హంసా, మాహేశ్వరికి వృషభమూ, కౌమారికి నెమలీ, వైష్ణవికి గరుత్మంతుడూ, వారాహికి దున్నపోతూ, మాహేంద్రికి ఏనుగూ, చాముండికి శవమూ వాహనములట. సాధారణముగ ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలు అన్నీ ఒకే శిలాఫలకంమీద చెక్కుతుంటారు. కొన్ని కొన్ని చోట్ల ఈ సప్తమాతృకా విగ్రహాలతోపాటు ఆఫలకంమీదనే భైరవవిగ్రహమున్నూ చెక్కడము కలదు. ఈసప్తమాతృకా విగ్రహాలు సాధారణంగా శివాలయాలలోనూ, కొన్ని కొన్నిచోట్ల గ్రామదేవతల గుళ్ల లోనూ కూడా కనుబడుతవి. చెక్కడములో ఈవిగ్రహాలవరుస ఒక్కొక్కచోట ఒక్కొక్కమోస్తరుగా ఉంటుంది. బ్రాహ్మీశక్తి మధ్యగాఉంటే గ్రామానికి క్షేమమనీ, శత్రునాశనమనీఅంటారు. చాముండి మధ్య ఉంటే గ్రామంలో ప్రజాభివృద్ధి ఉంటుందంటారు. అర్లపాటిలో కనబడ్డ సప్తమాతృకా విగ్రహాలలోవారాహి మధ్య ఉన్నది. సప్తమాతృకలచేత, అభివృద్ధిపొందినవారమని తమశాసనాలలో చాళుక్యవంశపు రాజులు చెప్పుకొంటూ వచ్చారు. సప్తమాతృకాదులకు సంబంధించిన గాథలు వారికాలంనుంచే బాగావాడుకలోనికి వచ్చినవేమో.

అర్లపాటి కయ్య (చేను)లో ఒకచోట ఒకశాసనశిల కయ్యగట్టున జేర్లబెట్టి ఉంది. దానిమీద 'నెల్లూరి మనుమకేశవనాథదేవర నిధి, పెదపొర్లపల్లి' అని ఉంది. ఈ తెలుగుఅక్షరాలు విజయనగరంరాజుల కాలంనాటివి: పదహారవ శతాబ్దిలోవి కావచ్చు.

అర్లపాటినుంచి విడవలూరు పోతూఉంటే ముదివర్తిగ్రామం వెట్టివాడు ఒకడు కనబడి అన్నవరప్పాడు, అలగనంపాడు 'సంధు'లో ఒకశిలాశాసనం ఉందని చెప్పినాడు. ఆమరునాటిఉదయం వెంకనపాళెం, చౌకచర్ల మొదలైన గ్రామాలకు వెళ్లాలని ఉండడంచేత ప్రసాదరావుగారినీ వారిమిత్రులనూ తీసుకొని ఆరాత్రే భోజనంచేసి అన్నవరప్పాటికి వెళ్లినాను. అన్నవరప్పాటి కాపులుకూడా మాకు కొందరు తోడుగా వచ్చారు. ఇంతమందిమీ పోయి అక్కడ చూస్తిమికదా అది 'సర్వే రాయి' కాని 'శాసనశిల' కాదని తేలింది. ఆశోపహతులమై మేమంతా వచ్చినదారినిబట్టి పోయినాము.

ఆమరునాడుదయం మిత్రులైన ప్రసాదరావుగారిని తీసుకొని వడ్డిపాలెం, ముసలారెడ్డిగుంట మీదుగా వెంకన్నపాలెం వెళ్లినాను. ఆవూళ్లో మహాలక్ష్మమ్మగుడి అని ఉన్నది. ఆగుళ్లోనే శాసనశిల ఉంది. ఆశిలకు పసుపురాసి కుంకంపెట్టి దేవతగా భావించి దాన్ని పూజచేస్తున్నారు. ఆశాసనశిలతోపాటు ఆగుళ్లో అమ్మవారి ఉత్సవవిగ్రహమున్ను, ఒకయంత్రమున్ను ఉన్నవి. ఈ శాసనశిల ఊరికి తూర్పువైపు ఎక్కడో ఒకకయ్య(చేను)లో ఉండగా దానిని వెంకనపాలెం కాపులుఊళ్లోకి తీసుకువచ్చి ఇప్పుడు మహాలక్ష్మమ్మ దేవళానికి సమీపాన్ని ఉన్న బావిదగ్గర పడవేసి కపిలకు ఉపయోగిస్తుండేవారట. ఇట్లా చేసేటప్పటికి కపిలకుకట్టేయెద్దు రెండూ చనిపోయినవట. ఆశిలన్ను కపిలకు వాడినందువల్లనే ఈయాపద తటస్థించిందని అప్పటినుంచీ దానిని బావిదగ్గర నుంచి తీసి నడివీధిలోకి తీసుకొనివచ్చి అమ్మవారుగ భావించి పూజిస్తున్నారు. అటుతరువాత మహాలక్ష్మమ్మగుడి కట్టడమూ, ఈశిల అందులో చేరడమూ తటస్థించింది. ఇప్పటికీ ఆ'మహాలక్ష్మమ్మ' విగ్రహానికీ ఈశాసనశిలకూ పూజాపురస్కారాలు చేస్తూ వడపప్పు పానకాలు నివేదిస్తూ ఆరాధిస్తున్నారు. శాసనశిలే ముందువచ్చిందనీ, పిదపనే 'మహాలక్ష్మమ్మ' ఉత్సవవిగ్రహమూ, యంత్రమూ వచ్చినవనీ తెలిసింది. ఆశాసనశిలమీది అక్షరాలు చదువవలసియున్నదని నేను చెప్పగా అర్చకులు స్నానంచేసి మడి

కట్టుకొని మంత్రపూతంగా ఆశాసనశిలను కడిగి నన్ను దానిమీది అక్షరాలు చదువుకోవచ్చునని చెప్పినారు. ఆశాసనశిలకు ప్రతిబింబములు కూడా తీసుకొంటానని వారితో చెప్పినాను. అప్పుడు అర్చకులు నూరం సుబ్బరామయ్యగారు—చాలా సాధువులు, వైదిక భక్తి పాపభీతీ కలవారు: ఆచారపరులు, మంచివారు—ఈయమ్మవారు మహత్తువల్లనే ఆగడ్డకు విషూచీ, మశూచీ యేవిన్నీ రావడము లేదనిన్నీ, ఆశిలమీదవి బీజాక్షరాలని నమ్మతున్నామనిన్నీ, ప్రతిబింబం తీసుకోకతప్పనిసరి అయితే మైలబట్టతో కాకుండా స్నానంచేసి మడికట్టుకొని తీయవలసిందనిన్నీ చెప్పినారు. వారిమనస్సు నొచ్చకూడదని వారు కోరినప్రకారమే దగ్గరఉన్న బావిదగ్గరకుపోయి స్నానంచేసి వారిచ్చిన మడిబట్టలుకట్టుకొని ఆశాసనాలకు ప్రతిబింబాలుతీశాను. కపిలలో వాడుక చేసినందువల్ల రాయి చాలా చెడిపోయింది. దానికొక వైపున అరవశాసనం ఉన్నది. క్రీ. శ. పదమూడో శతాబ్దిలో కూడా నెల్లూరుమండలం తంజావూరు చోళరాజుల పరిపాలనలో ఉండడంచేత నెల్లూరుమండలంలో అరవశాసనాలు కనబడుతుంటవి. ఈ శాసనం కొంచెమించు ఆ నా టి దే; కాని బాగా అ రి గి పో యి ం ది. శాసనానికి ఎగువభాగాన శంఖచంక్రాలు— అనుకొంటాను—చెక్కబడిఉన్నవి. రెండోవైపున విజయనగరం రాజులనాటి తెలుగుశాసనం ఉంది. అదికూడా చాలా అరిగిపోయింది. అంతేకాకుండా శాసనశిల ఆ వైపున గంట్లూ గుంటలూపడి చాలా ఎగుడుదిగుడులుగా ఉంది. అందువల్ల తెలుగుశాసనానికి ప్రతిబింబం తీసుకోవడానికి వీలూ, తీసుకొన్నందువల్ల ప్రయోజనమూకూడా లేకపోయింది. ఊరికి తూర్పువైపు ఎక్కడనో దేవాలయం ఉండేదనీ, ఈశాసనశిల ఆస్థలంలోనుంచే ఊళ్లోకివచ్చిందనీ పెద్దలు చెప్పేవారని సుబ్బరామయ్యగారు చెప్పినారు.

ఆవూళ్లో భోజనంచేసి చౌకచర్లలో శాసనమున్నదంటే అక్కడికి వెళ్లినాము. చౌకచర్ల తలమంచినుంచి గుండ్లపాలెంవైపు పోయేరోడ్డుమీద ఉన్నది. చౌకచర్ల గ్రామందగ్గర రోడ్డుకు దక్షిణంవైపు ఒకచెట్టుక్రింద ఒక విగ్రహం ఉంది (చిత్రం 3). అది సగంవరకూ పూడిపోయి ఉంది. అక్కడివాళ్లు దానిని 'చౌకచర్ల అయ్యపనాయుడు' అంటారట. ఆశిలమీద యోధుడైన అయ్యపనాయని విగ్రహము చెక్కబడి ఉన్నది. అయ్యపనాయడు ఎవరినో పొడవడానికి ఈటె నెత్తినట్లున్నది. అతని మొలలో కుడివైపు కైజారు ఉంది. ఎడమవైపు ఏదో (?) ఆయుధం ఉంది. అతనికి కుడి, ఎడమవైపుల స్త్రీవిగ్రహాలుఉన్నవి. ఎడమవైపున్నవిగ్రహం కొంచెం స్పష్టముగా ఉన్నది. కుడివైపున్నది చాలా అరిగిపోయినది. అయ్యపనాయడియొక్క శిరోవేష్టనమూ, దుస్తులూ మొదలైనవి చూస్తే అది మూడు నాలుగువందలేళ్ళ కిందట ఉన్న అమరనాయకుడియొక్క-కాని, పాళెగానియొక్క-కాని విగ్రహమై ఉంటుందని తోచింది.

నేను పట్నం వచ్చిన తరవాత ఆవిగ్రహం ఫోటో తీసి పంపవలసిందని మిత్రులు ప్రసాదరావుగారికి వ్రాశాను. ఆయన అక్కడికి వెళ్లి ఫోటో తీయడానికి ఆవిగ్రహాన్ని పైటికి తీస్తూఉంటే ఆచౌకచర్ల గ్రామస్థులు ఆవిగ్రహం క్రింద ఏవో నిధినిక్షేపాలు ఉన్నవనీ, అవి తీసుకుపోవడానికి ఆయన వచ్చినాడనీ చాలా గందరగోళంచేసి ఆయనను తిట్టి తుదకు ఆవిగ్రహాన్ని కదిపినందుకు మేజస్ట్రీటుగారికి ఆయనమీద కంప్లెయింటుదాఖలుచేసినారట! పూజాపురస్కారాలు లేకుండా, ఆలనాపాలనా లేకుండా ఉన్న ఈవిగ్రహముపట్ల వారికీసందర్భమున కలిగిన ఆదరాభిమానములకు ఎంతో మెచ్చుకోవలసిందే, కాని అట్టి అభిమానం వారికి ఎప్పుడూ ఉంటేనే అది నిజమైనదని అనుకోవడం తటస్థిస్తుంది. పోలీసు సర్కిల్ ఇన్స్పెక్టరుగారు ప్రసాదరావుగారిని కలుసుకొని సంగతి సందర్భములు విచారించిన పిదప కేసు కొట్టివేశారు. చరిత్ర తెలుసుకోవాలనే సదభిలాషతోనే పరిశోధన సాగించినప్పటికీ కొన్నికొన్ని చోట్ల ఇటువంటి చిక్కులు తటస్థిస్తూ ఉంటవి.

చౌకచర్ల అయ్యపనాయని విగ్రహం క్రీ. శ. పదిహేను, పదహారు శతాబ్దాలలో ఉండే తెలుగు యోధుని వేషమూ మొదలైనవి తెలియజేస్తూ ఉండడముచేత అది జాగ్రత పెట్టవలసిందగును. అభిమానవం

తులైన చాకచర్ల గ్రామవాసులు ఇప్పటికైనా దాని మీద అభిమానముంచి దాని రక్షణకు తగిన ఏర్పాటులుచేస్తే మేము చేసిన కృషి వ్యర్థం కాలేదని సంతోషిస్తాము.

అటుతరువాత ఊళ్ళోకి వెళ్లి శాసనం చూచినాము. అది శాసనంకాదు. బీజాక్షరాలు చెక్కిన కలరాయంత్రము. నెల్లూరు మండలంలో కొంచెమించుగ ఏగ్రామానికి వెళ్లినా ఈయంత్రాలు కనబడుతుంటవి. వీటిని సాధారణంగా కంచపలకలమీదగాని, రాళ్ల మీదగాని చెక్కుతారు. ఇవి ఊరిగవిుడి (మొగదల)లో పాతివేసి ఉంటవి. ఈయంత్రాలున్న ఊరికి విషూచి, మశూచికాదులు రావని వాడుక కాని ఇవి ఉన్నప్పటికీ అటువంటి జాడ్యాలు రావడం మామూలే అవుతున్నది. కొన్నికొన్ని చోట్ల వీటిని 'శీతలయంత్రా'లని కూడా అంటారు. చాకచర్లలో ఇంతకు తప్ప వేరే శాసనం లేదు.

అక్కడనుంచి తుమ్మగుంట వెళ్లాము. ద్రావిడులలో కొందరికది కాణాచి. అందువల్లనే వారికి తుమ్మగుంట ద్రావిడులని పేరు. ఇప్పటికీ ఆవూరినిండా ఉన్నవారు ద్రావిడులే. ఆవూళ్లో కాశీవిశ్వనాథస్వామి ఆలయంలో గర్భగుడిగుమ్మం తనాబీరాళ్ల మీద రెండుశాసనాలున్నవి. కాని అవి చెక్కిఉన్న రాయి పొట్లిపోతున్నది. రాతికి ఏమాత్రము అదుముడుతగిలినా అది పొడిపొడి అయి పొసిరాలిపోతున్నది. అందువల్ల శాసనాలుండీకూడా ప్రతిబింబాలు తీయడానికి వీలులేకపోయింది. రాయి చాలా అరిగిపోవడంచేత శాసనాన్ని రాతినుంచి చదవడానికైనా వీలులేకపోయినది. వెనక ఎప్పుడో కొంతకాలం క్రితం కొన్ని రాగిశాసనాలు దొరికినవనీ, అవి దొరికిన తరువాత, దొరకినవారికి ఏవో అరిష్టాలు సంభవించినవనీ, అందుమీదట వారు వాటిని ఒకనూతిలోనో ఎక్కడో పారవేశారనీ చెప్పుతారొక కథ అక్కడివారు. అదికథో: నిజమో! దాని నిజంసంగతి ఏమిటో తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నిస్తే నిజం తెలిసిందికాదు కాని పాఠాంతరాలు కొన్ని దొరికినవి. ఆశోపహతులమై మళ్లీ విడవలూరు చేరుకొన్నాము.

ఈపర్యటనంలోనే చరిత్రప్రసిద్ధమైన ఉదయగిరి దుర్గమునూ, ప్రాచీనప్రసిద్ధికలిగిన 'దుగ్గిభైరవుడికోన', గుహాలయములనూ చూడవలెననుకొన్నాను. ఈవిషయం ప్రసాదరావుగారికి చెప్పేటప్పటికి ఒకటిరెండు రోజులు ఆయనకూడా నాతోవస్తానన్నారు.

మే మిద్దరమూ విడవలూరిలో బైలుదేరి కొడవలూరికి వచ్చి అక్కడ రైలెక్కి సాయంత్రం నాలుగు నాలుగున్నర గంటలకు కావలి చేరుకొన్నాము. రైలు దిగేసరికి ఉదయగిరి వెళ్లే 'బస్సు' సిద్ధంగాఉన్నది. వెంటనే 'బ'స్సెక్కి ఉదయగిరికి బైలుదేరినాము.

కావలికి ఉదయగిరి అరవైమైళ్ల దూరమున ఉన్నది. దారిలో జమ్మలపాలెం, జలదంకి, చిన్నక్రాక, కొండాపురు, పోలంపాడు, కలిగిరి, వింజమూరు, దుత్తలూరు మొదలైన ఊళ్లు చాలా తగులుతవి. వీటిలో జలదంకి, వింజమూరు, కలిగిరి మొదలైనకొన్ని ఊళ్లలో మంచి చెరువులుఉన్నవి. నెల్లూరుమండలములో ఉండే చెరువులలో కందుకూరు తాలూకాలోని మాచవరం, పొన్నలూరు చెరువులూ, కావలితాలూకాలోని జూటూరు, మోపాడు ప్రాజెక్టు చెరువులూ, కోవూరుతాలూకాలోని కనిగిరి జలాశయమూ, నెల్లూరు తాలూకాలోని సర్వేపల్లి నెల్లూరు, మనుబోలు చెరువులూ, ఆత్మకూరుతాలూకాలోని అనంతసాగరం, కలువాయి చెరువులూ, గూడూరు తాలూకాలోని కోటపెంక గూడూరు వేమూరు చెరువులూ చాలా గొప్పవి. మొత్తము మీద నెల్లూరు మండలంలో చెరువులు చాలా ఎక్కువ. చిన్నవైతే నేమి, పెద్దవైతే నేమి మొత్తంమీద ఈమండలంలో ౬౩౪ చెరువులు ఉన్నవి. వీటిలో కొన్నిటికి నీరు నదులలోనుంచి వచ్చినప్పటికీ వర్షాధారపు చెరువులే అనేకములుగా ఉన్నవి. ఇటువంటివి ప్రతీ తాలూకాలోనూ కనబడుతవి. కాని నీటి సప్లైకాలువలు చాలా చెడిపోవడంచేత కొన్నికొన్ని చెరువులు మంచిస్థితిలో లేవు.

నెల్లూరుమండలంలో చెరువులను కట్టుతారు కాని గోదావరి, కృష్ణా డెల్టాలలోవలె తవ్వరు. చెరువు లెట్లా

కట్టవలెనో, ఎట్టిప్రదేశాల కట్టవలెనో, మంచిచెరువుకు వుండవలసిన లక్షణాలేమిటో, ఉండగూడని దోషాలేమిటో-ఇవిఅన్నీ ఒకశాసనంలో వ్రాయబడి ఉన్నవి (చూడుడు: నా 'ఆంధ్రదేశము: తటాకములు' అను వ్యాసము-చిత్రాడ, ఆంధ్రపరిశోధక మహామండలి పంచమవార్షికోత్సవ సంచిక). సాధారణంగా ఇటువంటి చెరువులన్నీ కొండలకు పరిసరమున ఉంటవి. కొన్నికొన్ని చోట్ల కొండలే చెరువుయొక్క పోతగట్టులుగా కూడా ఏర్పడుతవి. ఒకవేళ కొండలు ఒకదానికొకటి ఎడమెడముగా ఉన్నప్పటికీ వాటిని పోతగట్టుపోసి కలిపివేస్తారు. ఇట్లా రెండుమూడు వైపుల కొండలుంటే నాలుగోవైపు పోతగట్టుఉండి అదొకపెద్దచెరువుగా ఏర్పడుతుంది. కొండలమీదకురిసిన వర్షమంతా చెరువుగా ఏర్పాటయిన పల్లంలోకి చేరుకొంటుంది. కొండలమీద కురిసినవర్షపు నీరు ప్రవహించేమార్గాలే చెరువులకు నీటివనరులుగాను సప్లైకాలువలుగాను ఉంటవి. ఇటువంటి వర్షాధారపు చెరువులవల్ల నెల్లూరుమండలంలోని కొన్నికొన్ని తాలూకాలు కృష్ణా, గోదావరిడెల్టా ప్రదేశాలవలె పచ్చని వరిపైరుతో కలకల లాడుతుంటవి. కావలినుంచి ఉదయగిరి పోయే మార్గమంతా_అది అసలు రాతిప్రదేశమైనా_ చక్కని వరిపంటతో చూడ ముచ్చటగా ఉంటుంది. ఈచెరువుల ఆధారమున రైతులు రెండవపంట(దాళవా) కూడా పండిస్తారు.

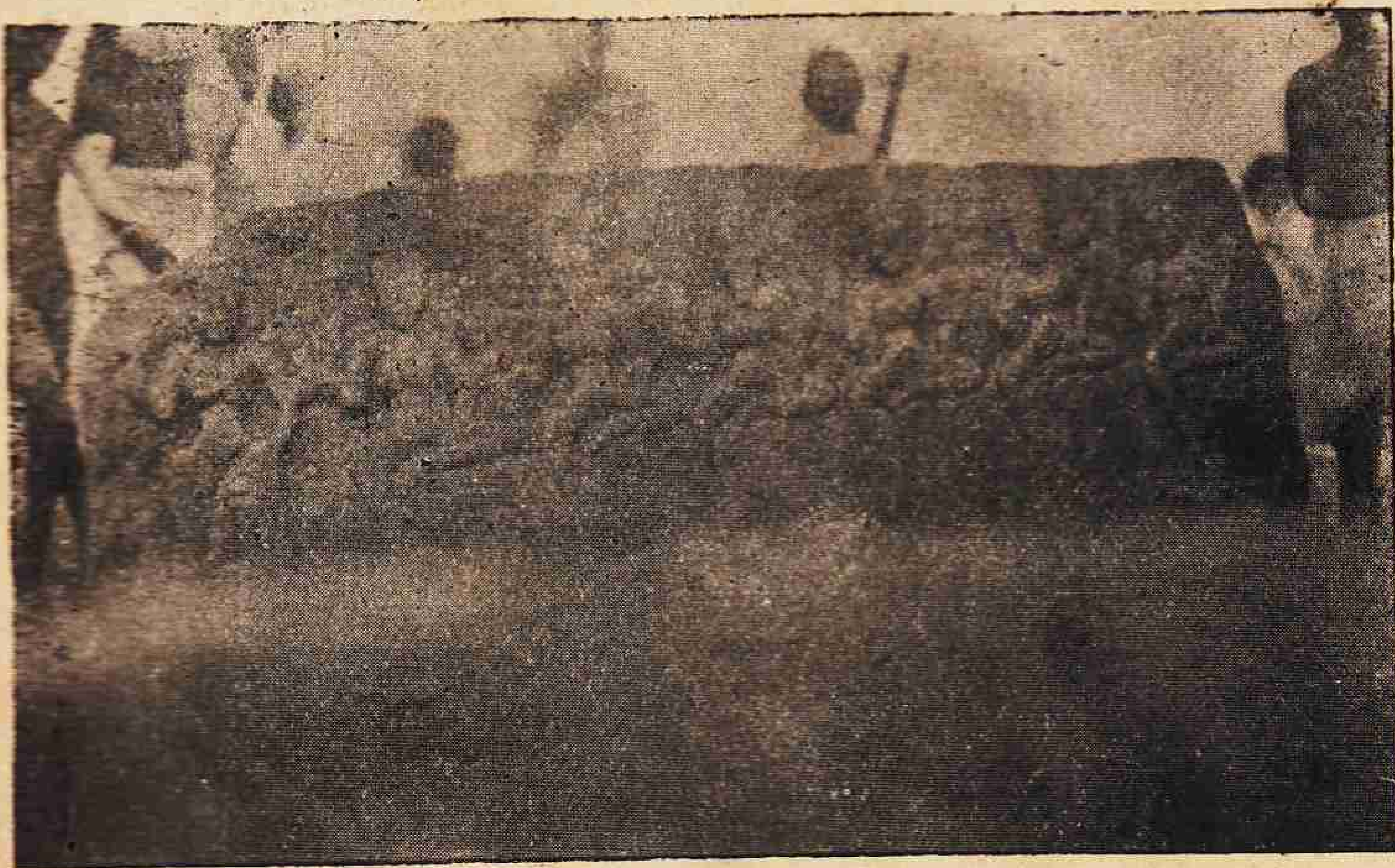
ఈచెరువులలో చాలాభాగం విజయనగరంరాజులనాడు కట్టించినవే. నెల్లూరు మండలంలోని విజయనగరం రాజులనాటి శాసనాలు తిరగవేస్తే వాటిలో చెరువు ధర్మశాసనాలే ఎక్కువగా కనబడుతవి- కొత్తగానిర్మించిన చెరువులకు సంబంధించినవో, లేక ఖిలపడివున్న చెరువులను 'వూర్జితం' చేయించడమునకు సంబంధించినవో. తటాకనిర్మాణం సప్తసంతానాలలో ఒకటి గనుక పుణ్యం కలుగడానికి పూర్వులు ధర్మచింతతో చెరువులు కట్టించేవారు. కట్టించిన చెరువులన్నీ సురక్షితంగా ఉంటవనీ, పూడిపోకుండా ఉంటవనీ ఎవరు చెప్పగలరు? ఇటువంటి నీటివసతులు కాపాడడానికి ఇప్పటివలె డి. పి. డబ్ల్యు డిపార్టుమెంటు ఉండేది కాదు. అందువల్ల వాటిరక్షణ ప్రజలమీదను అది కట్టించిన వారిమీదను పడేది. ఏవిధమైన ప్రతిఫలమూ లేకుండా వాటిని సంరక్షిస్తూ ఉండవలసినదని ఎవరినడిగితే ఎవరంగీకరిస్తారు? అందువలననే ఇట్టి సందర్భాలలోనే 'దశబంధంమాన్యం' అనే మాన్యంపుట్టింది. ఇది ఈనాము. చెరువులు పూడిపోకుండా జాగ్రత పెట్టుతుండే కొరకును, వాటిని అవసరమయినట్టయితే మరమ్మతులు చేసేటందుకును ఆచెరువునీటి ఆధారమున సాగయ్యే ఆయకట్టు పరిమితంలో సాధారణంగా పదవవంతుభూమిని ఈనాముగా ఇచ్చేవారు. దీనికే 'దశబంధంఈనాం', 'దశబంధంమాన్యం' అని పేరు. తరువాత తరువాత ఈనాంగా ఇవ్వబడే భూమిపరిమితం కొన్నికొన్నిచోట్ల ఆయకట్టుపరిమితంలో నాలుగవవంతు వరకూ, అయిదవ వంతువరకూ కూడా పెరిగినది. చెరువు మరమ్మతు సరిగా జరుగుతున్నదీ లేనిదీ తణిఖీచేసే అధికారము గ్రామస్థుల కుండేది. దశబంధం ఈనాందారు తనపనిని తాను చక్కగా నిర్వహిస్తూ ఉండకపోయినట్టయితే గ్రామస్థులు ఆ యీనాందారును తప్పించి ఆ మాన్యమును మరొకరి కిచ్చి పనిచక్కగా నిర్వర్తింప జేసుకొనేవారు. ఈవిధంగా చెరువులను పూర్వం సంరక్షించేవారు. ఇట్లే నూతులు (బావులు) కూడా కాపాడేవారు. ఇట్టివాటికి దశబంధం చెరువులనీ, దశబంధం నూతులనీ కూడా పేరు. ఇటువంటియేర్పాటు చాలాపూర్వకాలం నుంచి ఉన్నది. పూర్వం చెరువులనూ, నూతులనూ సంరక్షించే పద్ధతులలో ఇదొకటి. కొండప్రదేశాలలోనూ, రాతినేలనూ ఎంతెంతడబ్బు ఖర్చుపెట్టి ఇటువంటి చెరువులుకట్టించేవారో. ఇటువంటి ధర్మకార్యాలవల్లనే, రాతిప్రదేశములనుకూడా ఇట్లా సుక్షేత్రములుగ మార్చినందువల్లనే 'రాయలవారి' పరిపాలనమీద ప్రజలకు భక్తిగౌరవాలు కుదురుకొని ఉండడానికి కారణము. విజయనగరం రాజులకు నరపతులని పేరు. సైన్యంలో జనమే ఎక్కువగా ఉండేవారు కనుక వారికి నరపతులు (నరబలం ఎక్కువగాగలవారు) అని పేరు కలిగిందంటారు. కృష్ణదేవరాయలవద్ద ఎల్లప్పుడూ పదిలక్షల సైన్యం సిద్ధంగా వుండేదనీ, అవసరమైతే ఆతడు ఇరవైలక్షలజనా

*నా నెల్లూరుమండల యాత్ర

చిత్రము ౧౧,(ఆ) సప్తమాతృకలు(ఎడమవైపు) చిత్రము ౧౧,(అ) సప్తమాతృకలు(కుడివైపు)

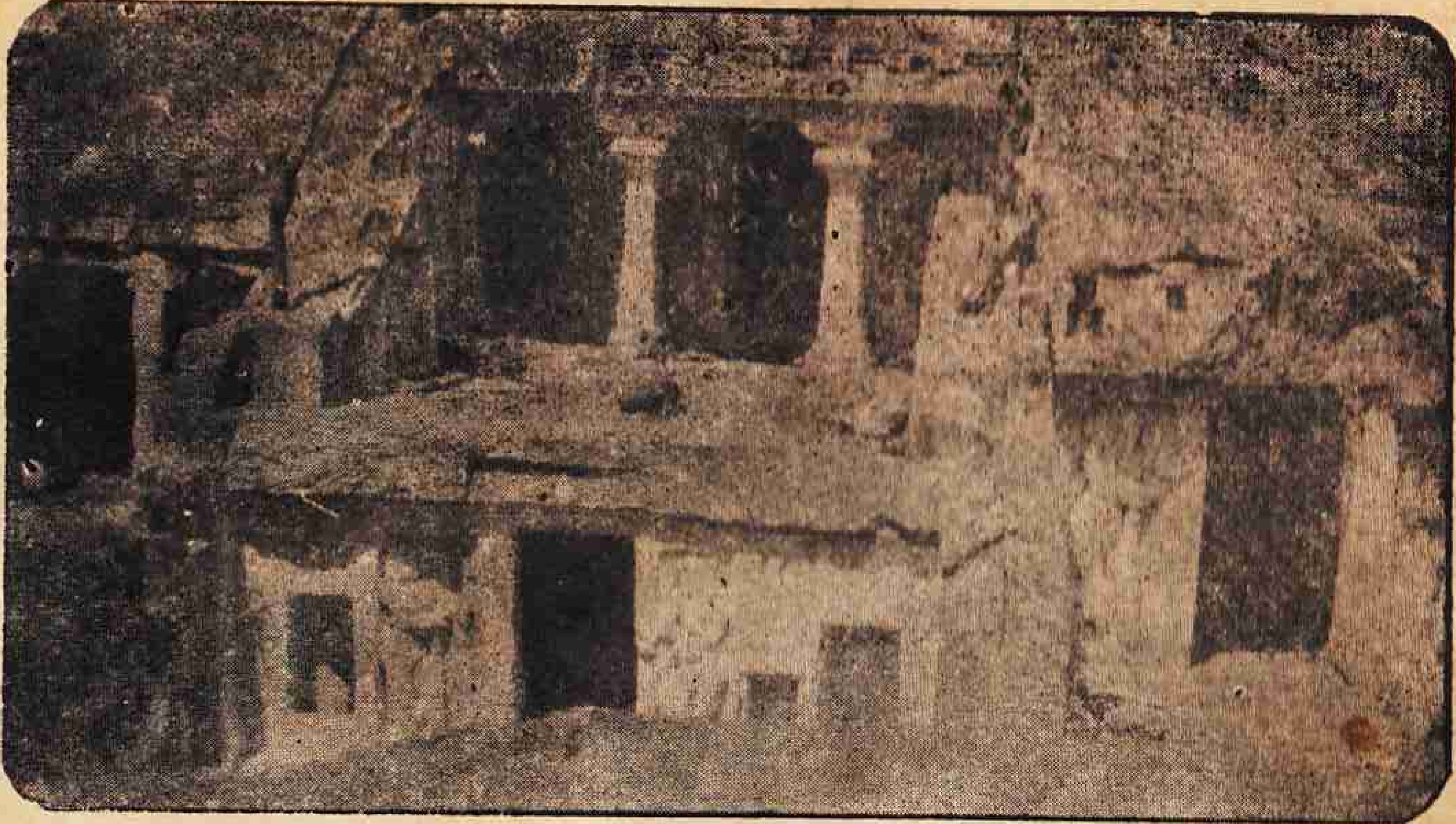

చిత్రము ౧౨, సప్తమాతృకలు

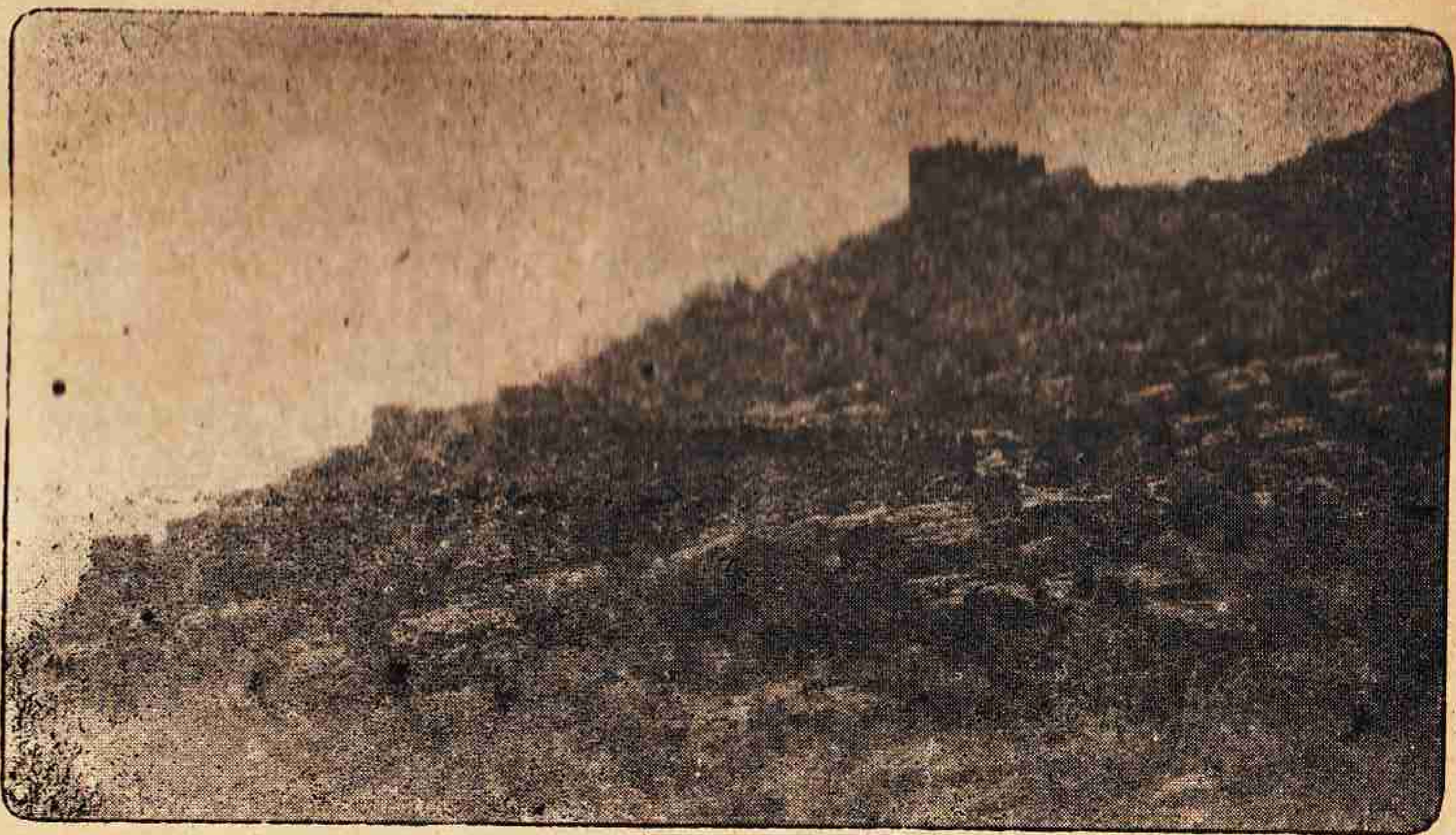
* ఈ ఛాయాచిత్రములు డాక్టరు కే. యస్. ప్రసాదరావుగారు తీసినవి.

చిత్రము 3, చౌకచెర్ల అయ్యపనాయడి విగ్రహము

చిత్రము ౪, భైరవుని కోన

చిత్రము ౫, ఉదయగిరిదుర్గము

సైన్నా యుద్ధానికి సిద్ధంచేయగలడనీ పేయస్ చెప్పుతున్నాడు. ఆశ్చర్యమేమున్నది దేశం సుభిక్షంగా ఉండేటట్టు ఇటువంటి ధర్మకార్యాలుచేసిన విజయనగరం రాజులకు నరపతులని పేరు రావడానికి? ఇటువంటి ధర్మకార్యాలు చేసి ప్రజల హృదయం చూరగొన్న కర్ణాటరాజుల సైన్యాలలో పదాతిసైన్యం ఎక్కువగా ఉండేదంటేమాత్రం ఆశ్చర్య మేమున్నది? తిన్నగా చూస్తే పూర్వపు కర్ణాటరాజ్య వైభవాన్ని గుండె రాయిచేసుకొని దేశమే వర్ణిస్తుంది.

బింజమూరు కావలికీ ఉదయగిరికీ సగందూరంలో ఉన్నది. ఈవూరు తమలపాకులకు చాలా ప్రసిద్ధట. ఇక్కడ తమలపాకుల తోటలు చాలా ఉన్నవి. ఇక్కడినుంచి ప్రతిదినమూ బండ్లకొద్ది తమలపాకులు నిజాంరాష్ట్రానికి ఎగుమతి అవుతుందంటారు. ఈతమలపాకులతోటల కన్నిటికీ బింజమూరు చెరువే ఆధారము.

బింజమూరికి సమీపమున్నే ఈనడుమనే కొత్తగా రాగిగనులు దొరకినవట. అందు ఇక్కడ దొరకే రాగి చాలా ప్రశస్తమైనదనీ, గనిలో రాగిపాలే చాలా ఎక్కువగా ఉన్నదనీ చెప్పుతారు. అప్పుడే విదేశీయులు దొరలువచ్చి భూమి పరిశోధన చేయడమూ, ఆప్రదేశము కౌలుకు పుచ్చుకొని యంత్రాలు తెప్పించి పనిచేయడమూకూడా జరుగుతున్నది. కావలినుంచి మాబస్సులోనే మైనింగ్ ఇంజినీరుకూడా వచ్చాడు. సాంకేతికవిద్యలపట్ల ఆంధ్రులకుగల నిరాదరణకు ఫలిత మిది. ఆదరణ ఉన్నప్పటికే కార్యంలేని ఈరోజులలో అసలే ఆదరణ లేకపోవడం ఇతరులకు మరింత మేలుకాదా? ఎప్పటికీ కూలిమాత్రం మనదీ లాభం ఇతరులదీని. మన మొకరి క్రింద పనిచేసి కూలి సంపాదించుకోవడానికి మాత్రం దండుగ ఉండేమనుకొంటాను.

మేము ఉదయగిరికి వెళ్ళేటప్పటికి— దారిలో అయిన అలస్యాలవల్ల రాత్రి పదిన్నరగంటలలో పదకొండుగంటలలో అయినది. దారిలోనే 'దుగ్గిభైరవునికోన'ను గురించి వాకబులు చేశాము. చివరకు అది మేమనుకొన్నట్లు ఉదయగిరికి పది పన్నెండు మైళ్ళలోగాక రమారమి ఇరవై మైళ్లో, ఇరవై అయిదుమైళ్ళో దూరాన్ని ఉన్నట్లు తేలింది. ఎట్లయినా ముందు దానినే చూచిరావలెననీ, పిదపనే ఉదయగిరిని చూడవలెననీ నిశ్చయించుకొన్నాము. కావలినుంచి ఉదయగిరికి మోటారువేసినవారే సీతారాంపురంనుంచి బద్వేలు (కడపజిల్లా) కూ, బద్వేలునుంచి సీతారాంపురానికీకూడా మోటారు వేశారు. కడప, నెల్లూరుజిల్లాలను 'వెలిగొండలు'వేరుచేస్తున్నా మోటారు'బస్సులు' వాటిని కలిపి ప్రయాణీకులకు సౌకర్యం కలుగజేస్తున్నవి. ఈమోటారులు కనుమల (కొండత్రోవల)గుండా 'వెలిగొండ'లలోనుంచి పోతవి.

వెలిగొండలు ఉత్తరమునుంచి దక్షిణానికి వ్యాపించి నెల్లూరుమండలానికి పడమటిసరిహద్దుగా ఉన్నవి. ఇవే కడప, కర్నూలు మండలాలనుండి నెల్లూరుమండలమును విడదీస్తున్నవి. ఈపర్వతపంక్తి వెంకటగిరి దక్షిణమునుంచి బైలుదేరి కొంచె మించుమించుగ వాయవ్యదిశగా కంభం (కర్నూలుజిల్లా)వరకు పోతవి. సాధారణంగా ఇవి సముద్రపుమట్టమునకంటె రెండువేలు మొదలు మూడువేల అడుగులవరకు ఎత్తు ఉంటవి. కడపమండలంవైపు ఈకొండలమీద గొప్ప అడవులు ఉన్నవి. నెల్లూరు మండలంవైపు అట్టి గొప్ప అడవులులేవు. ఈ కొండలను బ్రద్దలుకొట్టుకొనే పెన్ననది సముద్రంలోకి వస్తుంది. ఈ 'వెలిగొండల' చీలికలలోనే 'దుగ్గిభైరవుని కోన' ఉన్నది.

మేము ఉదయగిరి చేరేటప్పటికి బద్వేలునుంచి సీతారాంపురం పోయే మోటారు అదివరకే వచ్చి, పోవడానికి సిద్ధంగా ఉన్నది. సీతారాంపురం, బద్వేలు మోటారులు ఉదయగిరిమీదుగానే పోతవి. మాసామానుకొంత మోటారు యజమానుల స్వాధీనంలో ఉంచి వెంటనే సీతారాంపురం మోటారెక్కి 'దుగ్గిభైరవుని కోన'కు బైలుదేరినాము. ఆకోన సీతారాంపురమునకు దగ్గరగా ఉన్నదట. అర్ధరాత్రివేళ ఆకరకురాతి ఎగుడుదిగుడునేలను చిన్నవాగులలోనుంచీ చిట్టడవులలోనుంచీ వెడుతుంటే మోటారు పెద్దలైట్ల వెలుతురున దేశం

చాలా చిత్రంగా కనిపించినది. మేము క్రమంగా ఉదయగిరీ, గుర్రప్పల్లీ, బసినేనిపల్లీ మొదలైన ఊళ్లు దాటి అయ్యవారిపల్లికి వచ్చాము. ఉదయగిరికీ అయ్యవారిపల్లికీ పన్నెండుమైళ్లు ప్రయాణము. 'భైరవకోనకు' పోదలచినట్లయితే సీతారాంపురం పోనవసరం లేదనీ, అయ్యవారిపల్లినుంచే వెళ్లవచ్చుననీ, ఒకవేళ సీతారాంపురం వెళ్లినా దిరుగుడు మళ్లీ రావలసే ఉంటుందనీ బస్సులోని ప్రయాణీకులు చెప్పినందువల్ల అయ్యవారిపల్లి దగ్గరే మేము దిగినాము. అయ్యవారిపల్లికీ మోటారు 'రోడ్డు'కూ అరమైలులోపు. బహుశా అప్పటికి ఒంటిగంట అయివుంటుంది. ఆరాత్రి అయ్యవారిపల్లెలో ఎవరో ఒకరి అరుగుమీద పరుండి ఉదయమున నే లేచి దారి చూపడానికి ఒక మనిషిని కుదుర్చుకొని 'దుగ్గిభైరవునికోన'కు బైలుదేరినాము. దారిలో సింగారెడ్డిపల్లి, దేవిసెట్టిపల్లి, పోకలింగాయపల్లీ మొదలైన గ్రామాలు గడచినాము. నాగరికత కింకా ఈవూళ్లున్నట్టు తెలియలేదు. ఊళ్లన్నీ చాలా 'పూర్వోత్తరం'గా ఉంటవి. ఈ వూళ్లలో మంచినీటికేమిటి, సేద్యానికేమిటి దిగుడుబావులే ఆధారం; వాటివల్ల ఆరికలూ, వరిగెలూ, కొర్రలూ మొదలైనవి పైరవుతవి. ఆప్రాంతాల 'స్కూళ్లు' చాలా అరుదు. ఉంటే ఎక్కడో అయిదారేసి గ్రామాల కొక్కొక్కటి. పోకలింగాయపల్లి దాటిన దగ్గరనుంచి అంతా అడవే. అయ్యవారి పల్లికి 'భైరవునికోన' బరువుగా రెండు పరుగు లుండనీ, తేలికగా మూడు పరుగు లుండనీ అక్కడివా రన్నారు. ఆప్రాంతమంతా 'పరుగుల లెఖ్ఖ' వాడుకలో ఉన్నది. పరుగంటే రెండున్నర మైలు. కాని మాకు మాత్రం నడచిచూస్తే కోన రమారమి పదమూడు పదునాలుగు మైళ్ళదాకా ఉన్నట్టుతోచింది. వాళ్లు ఎప్పుడూ తిరుగుతూ ఉండడమువూలాన్నీ, ప్రదేశాలు పరిచయమైనవి అవడంమూలాన్నీ ఎక్కువదూరం ఉన్నా కొంచెం ఉన్నట్టు కనబడడం సహజం. వాళ్లు చెప్పిన మాటలనూ, దూరాన్నీ నమ్మి మేము మధ్యాహ్న భోజనానికి ఏవిధమైన ప్రయత్నాలూ చేసుకోకుండా తిరిగి రావచ్చుననే ఉద్దేశంతో వెళ్ళినాము. అదిన్నీ గాక కోనకు చేరువనే రెండుపరుగుల లోపున కృష్ణంపల్లె, రాచవారిపల్లె అనే ఊళ్లున్నవనికూడా అన్నారు. ఈకారణాలవల్ల భోజనానికి ఏమీ ఏర్పాటులు చేసుకోకుండా వెళ్లినాము. అందుకు శాస్తి అనుభవించినాము. ముందుముందు అక్కడికి పోయేవారికి మా అనుభవమే ఒక హెచ్చరిక. ఆ యడవులలో ప్రక్కపక్కల ఉన్న కొండ లెక్కి వెళ్లితే కోనకు దగ్గరదోవ ఉన్నది చప్పున చేరుకొంటామని మాకూడా వచ్చిన మనిషి చెప్పినాడు. కాని కొండ లెక్కడమూ దిగడమూ వచ్చినదంటే అలిసిపోయి కోనలో తీసుకోదలచిన శాసనాలూ, ఫోటోలూ తీయడానికైనా ఓపిక ఉంటుందో లేదో అని కొంచెం చుట్టయినా నాటుతోవనే పోయినాము. అడవి ఎంత నడచినా తరగనట్టు కనిపించింది. 'ఎర్రచెలకల' తరువాతనుంచి సరాసరికోనలోకి అడవి గుండా అడ్డము పడిపోవచ్చు నన్నారు. దారిలో కనబడ్డ పొరుగూళ్ల గొల్లబోయలు. తువ కట్లయితేనేమి కొండవాగులుదాటి కోనవంకలు దాటి, కారడవులుగడచి చిలపరాళ్ళతో గువ్వరాళ్ళతో చాపరాళ్ళతో కత్తెరరాళ్ళతో బొమ్మరాళ్ళతో పెద్ద నల్ల బండలతో నిండిఉన్న దారిని నడచినడచి కోనకు ఉదయం పదిన్నరకో పదకొండు గంటలకో చేరుకొన్నాము. దర్శనీయమైనది 'దుగ్గిభైరవుడికోన'. (చిత్రం ౪) ముండ్లపొదలతోను నల్లరాతి నిలువుబండలతోను కప్పబడి ఉన్న ఆ దారికానిదారిలో నడవవలసివచ్చినందుకు నిట్టనిలువుగ పెరిగిన ఆచెట్లు ఒకదానినొకటి పెనవేసుకొని నీడే ఇవ్వక పోయినట్లయితే ఆ ఎండ దెబ్బకు మా ప్రాణాలు గిలగిలలాడేవే.

ఇటువైపునుంచి ఒకకొండ, అటువైపునుంచి ఒకకొండ—అయిమూల వాటంలోవచ్చి ఒకదాని నొకటి కలుసుకొంటవి. ఈఅంతః ప్రదేశానికే కోనఅని పేరు. ఈకోనలోనే కొండకొమ్ములు కలుసుకొనే ప్రదేశములో కొండనే మనపూర్వశిల్పులు ఆలయాలూ, విగ్రహాలూ, స్తంభాలూ మొదలైనవాటికింద చెక్కివేశారు. ఇది దుగ్గిభైరవులస్థానము: అందువల్లనే దీనికి 'దుగ్గిభైరవుని కోన' అని పేరువచ్చినది. 'దుగ్గి' రూపమే యిక్కడ వాడుక. ఈఆలయాల ముందునుంచి ఆకోన నడిమిగా

ఒక్క సెలయేరు ప్రవహిస్తుంది. మేము వెళ్లినది వేసవికాల మవడంచేత అంతవిశేషం నీరులేదు. పైనుంచివచ్చే సెలయేటినీరంతా ఆలయాలముందుండే దొన (గుండమువంటి పల్లము)లో చేరుకుంటుంది. ఆప్రదేశం కుడివైపు ఆలయాలతోనూ, ఎడమవైపు ఆలయాలతోనూ, వీటిమధ్య సెలయేటి నీటిపసియతోనూ చూడడానికి చాలా ముచ్చటగా ఉంటుంది.

ఎంతకష్టపడ్డా రమణీయమైన కోన చేరుకొన్నాము. దాని దర్శనము చేసుకొన్నాము. పడ్డకష్టమంతా ఉప్పున ఊదేసి మేము ధన్యుల మనుకొన్నాము. పడిన దెంత కష్టమో మేము పొందిన దంతటిసంతోషము. అంతటి ఆనంద మిచ్చింది కోన. అందమంతా అక్కడ పోగుచేసుకొని కూర్చున్నట్టున్నది కోన. ఓహో! ఆవిగ్రహ శిల్పకళావైపుణ్య మేమిటి? కొండనే నక్కాని ఆలయాలుగా మలిచివేసిన మనపూర్వశిల్పుల ఆప్రజ్ఞావైభవమేమిటి? చూచాము చూచాము; ఆవైభవమును అనిమిషులమై చూచాము; తన్మయుల మైనాము; కొంతసేపటికి తేరుకొన్నాము.

ఆసిద్ధహస్తుల సంతతివారమే మనము. మనకే వారీయమూల్యనిధి– ఈశిల్పసంపదను విడిచిపెట్టి పోయినారు. కాపాడుకో గలుగుతున్నామా మనం దీనిని? వారి సంతతివారమైన మనము ఆశిల్పకళాతంతువు తెగిపోకుండ పాగింపగలుగుతున్నామా? పోనీ తుదకు గుర్తింపనైనా గుర్తించి ఆరాధింప గలుగుతున్నామా ఆకళావైభవమును? తమ ప్రాచీన సంపద్విశేషాన్ని తెలుసుకొని ఆరాధింపలేని జాతికి అభ్యుదయ మెక్కడ? నాగార్జునకొండ, గుమ్మడిదొర్రు మొదలైనచోట్ల ఉన్న తమ అమూల్యనిక్షేపము—శిల్పసంపద—రాష్ట్రాంతరములకు తర్లిపోతుంటే వేదనాఘోషము పొంగులుదేరి ఇంకా పైకి వినబడనిజాతికి అభ్యుదయ మెక్కడ? సర్వతోముఖమైన అభివృద్ధి యెక్కడ? ఎట్టిస్థితి! అని కన్నీరొడ్చి వనలక్ష్మి సింగారించుకొనే అట్టిస్థలాలలో మనకు కళాసంపద నిక్షేపించి కీర్తిశేషులైన ఆశిల్పాచార్యులకు నమస్కరించి, ఆ సెలయేటి లేటనీరింత దాహము పుచ్చుకొని అక్కడ రాతిబండలమీద సంకులములైన తలపులతో దిక్కులు కలియజూస్తూ అట్లే కూర్చుండి పోయినాము.

ప్రతీశివరాత్రికీ గొప్ప ఉత్సవం జరుగుతుందట అక్కడ. తిరునాళ్లు సాగుతుందట. యాత్రికులు తండోపతండాలుగా వస్తారట. ఆ శివరాత్రిదాటితే మళ్లీ అక్కడి కెవ్వడూ రాడు.

ఆలయాలు దాటి ఇంకా ఎగువ మిట్టప్రదేశానికి కొండమీదుగా సెలయేటిజాలు ననుసరించి పోతే పెద్ద రాతిగోడవలె నిట్టనిలువుగా లేచిన కొండదరికి పోతాము. ఆ కొండమీద బుగ్గలున్నవి. అక్కడనుంచి ఆకాశధారలు పడుతూ ఉంటవి. వేసవిలోనైనా ఈధారలకు కొదవలేదు. ఆధారలనీరు ఆకొండ మొదలనున్న దొనలో చేరుకొని అక్కడనుండే సెలయేరు ప్రారంభమవుతుంది. నేలమట్టమునుంచి పాతికముప్ఫై అడుగుల యెత్తుమీద నిట్టనిలువుగా ఉన్నకొండలో సొరంగముగా దొలిచిన ప్రదేశమున్నది. ఆప్రదేశంలో లింగమూ పానవట్టమూ కొన్ని విగ్రహాలూ ఉన్నవి. కొండమీదనుండి పడే నీటిధారలు అభిషేకము చేస్తున్నమాదిరి బొట్లు బొట్లుగ ఆ లింగముమీదా ఆవిగ్రహాలమీదా పడుతూ ఉంటవి. ఎక్కడానికి సాధ్యముకాని ఆనిట్టనిలువు కొండగోడను అంతయెత్తున ఎట్లా దొలిచారో, అక్కడికి విగ్రహాలూ మొదలైనవి ఎట్లా చేర్చారో? ఆకాశధారలు వాటిమీద పడేటట్టు వాటి నక్కడ అమర్చడం ఆశ్చర్యంకదా!

ఈ దుగ్గిభైరవునికోన ఆలయాలను గురించి వేరొకపర్యాయము వ్రాస్తాను. అక్కడ శాసనాలకు ప్రతిబింబాలున్నూ, కొన్నికొన్ని దృశ్యాలకు ఫొటోలున్నూ తీసుకొనేసరికే మధ్యాహ్నము రెండో రెండున్నర గంటలో అయినది. కడచినరాత్రి వింజమూరిలో చేసిన భోజనము. రాత్రి నిద్రలేదు. మధ్యాహ్నము మళ్లీ భోజనం లేదు. ఇంకా అక్కడ చేయవలసినపని ఎంతైనాఉంది. కాని ఏమిచేయము? అక్కడ ఒక్కరోజు కాదు కదా ఒక్కపూటయినా ఆగడానికి తయారై వెళ్ల లేదు. ఆప్రదేశముయొక్క స్వభావమెట్టిదో, అక్కడ చేయవలసిన పని ఎంతఉండునో కూడా అంతకుపూర్వము తెలియదు.

మాతో దారిచూపడానికి వచ్చినవానికికూడా భోజనము లేదు. అరణ్యప్రాంతము: నిర్జనప్రదేశము. ఇట్టి సందర్భాలలో పనీ సంపూర్తిగా కాకపోతేమాత్రము ఎట్లా ఆగగలము? మరునాడు వద్దామనుకొన్నా చేరువా చెంతా కాదు. ఇంతదూరము నడచి మళ్లీ రావలెను. సీతారాంపురంనుంచి అయితే ఒంటెద్దుబండో రెండెడ్లబండో కోనకు కడతారట. కాని కిరాయి చాలాజాస్తి. ఇంక చేసేది లేక మిగిలిన పనికి మళ్లీ ఎప్పుడో ఇంకొక మారు వద్దామని పని దిగడిపోయిందే అన్న విచారంతోను, ప్రశాంతమైన ఆసౌందర్యావాసం విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోతున్నామే అన్న మనస్సుకలకతోను కోనకు అధిదేవత అయిన భైరవునికి నమస్కారం చేసి ఆలయాలవంక చూస్తూనే 'తిరుగుముఖం' పట్టినాము.

అక్కడికి చేరువలో కృష్ణంపల్లీ, రాచవారిపల్లీ కలవటు; కాని మరునాడింక అచ్చటికి మళ్లీ రాదలచుకోలేదు. అట్టిస్థితిలో ఆపల్లెలకు వెళ్ళడమెందుకు? తిన్నగా అయ్యవారిపల్లెకే వెళ్లినట్టయితే ఉదయగిరిపోయే 'బస్సు' దొరుకుతుందని అక్కడికే ప్రయాణమైనాము. పొద్దున్న పదునాలుగు మైళ్లు నడక: మళ్ళీ పదునాలుగు మైళ్లు నడక: దారి చూపడానికి మాతో వచ్చిన అతనుకూడా మాతో సమానంగా తిండిలేక మాడినాడు.

ఆలయాలకు చేరికగానే ఉన్న ఒకగుహనుకూడా చూచి మళ్ళీ మాదారి మేమందుకొన్నాము. నడచాము: నడచాము చాలాదూరం నడచాము. మంచివేసవి ఎండ: తీక్ష్ణమైన గాడుపు:ఉసూరుమనే ఘటాలు:కోనలో తాగిన నీళ్లేకాని ఎక్కడా మరి నీళ్ళచుక్క లేదు: వాగులూ,వంకలూ అన్నీ ఎండిపోయినవి. ఆస్థితిలో ఎంత నడచినా తరగని దూరం. విపరీతమైన దాహం. కూర్చుంటూ లేస్తూ మా మాటా ముళ్లతో ఉస్సు రస్సురంటూ ఒక్కడుగు పెట్టినా పెట్టడమే అని నడిచాము. పోకలింగాయపల్లికి పోతేకాని-నడుమ గ్రామమేమీ లేదు- నీళ్లు లేవు. ఆవురుమంటున్నవి ప్రాణాలు: తడి యార్చుకుపోతున్నది గొంతుక. ఏమిటి సాధనము? ఏమిటి చేయడము? పరుగులలెక్క మా ప్రాణాలు తీసింది. మిత్రులైన ప్రసాదరావుగారు—కాన్పైతే డాక్టరుగారే—చెట్టుక్రింద కూలబడ్డారు—నేనూ చతికిలబడ్డాను. ఆయన పరకాయించి చూశాడు: దాహానికి మంచిమందు కనిపెట్టినాడు: నాగజెముడుపళ్లు మాకాసమయంలో అమృతఘుటికలైనవి. అవే మమ్మల్ని పోకలింగాయపల్లి వరకూ నెట్టినవి. అక్కడ కడుపునిండా పట్టినన్ని మంచినీళ్లు తాగినాము. ప్రయాణం మంచిపాఠం నేర్పిందనుకున్నాము—అంతేకదా: అనుభవంతో మనిషి బుద్ధిమంతుడూ అవుతాడు:ప్రాజ్ఞతా వస్తుందతనికి. ఇక ఇటువంటి ప్రయాణా లెట్లా చేయవలెనో తెలిసింది. రాత్రికి అయ్యవారిపల్లి చేరుకొన్నాం. అక్కడ భోజనంచేసి రాత్రి కక్కడనే శయనించి ఉదయాన్నే ఉదయగిరి మోటారెక్కినాము.

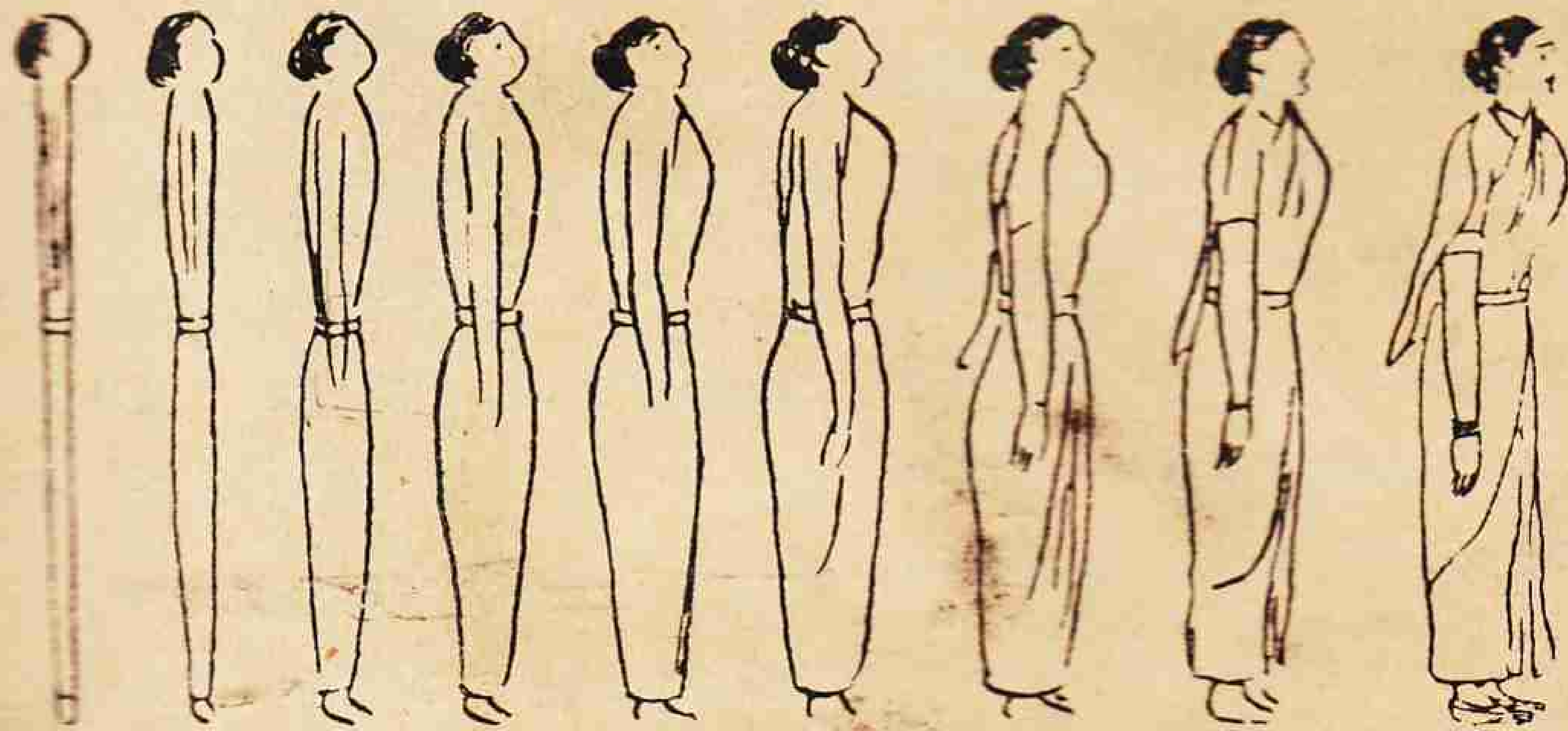
అవిద్య ప్రబలమున్నూ,విద్యతక్కువా అవడముచేత ఊళ్లుకొంచెం మోటుగా ఉంటవి. జనసంఖ్య కూడా చాలా పలుచన. ఈఉదయగిరి తాలూకాలో చదరపుమైలుకు నూరు—నూటయాభైమంది జనం ఉంటారు. ఇది ఎంతవిపరీతమో గోదావరిడెల్టా ప్రదేశాలతో పోల్చిచూస్తే తెలుస్తుంది. గోదావరిడెల్టా తాలూకాలలో చదరపుమైలుకు ఆరువందల యేభై మొదలు వేయిమంది వరకూ ఉంటారు. తెనాలితాలూకాలోనూ ఇదే లెఖ్ఖ. గుంటూరు, గుడివాడతాలూకాలు ఇంకాకొంచెం వెనకపడుతవి. అక్కడ చదరపుమైలుకు అయిదు వందలు మొదలు ఆరువందలయాభైవరకూ ఉంటారు. వీటితో పోల్చిచూస్తే ఉదయగిరితాలూకా ఏమూల? చదువుకొన్నవారి సంఖ్య చూస్తే గవర్నమెంటువారి లెక్కప్రకారం మొత్తంమీద ఈమండలంలో నూటికి ఏనిమిదిమందో పదిమందో-ఇంతే. అది అటుండగా ఈతాలూకాఅంతా వర్షాధారంమీద ఆధారపడిఉండే దేశం: ఒకయేడు పండితే రెండవయేడు ఎండుతుంది. దారిద్ర్యం అధికం. ఇట్టిస్థితిలో కొన్నికొన్నిచోట్ల దొంగతనాలు ఎక్కువ! కూనీలే జరుగుతుంటవి అంటే ఆశ్చర్యమేమున్నది? మేము అయ్యవారిపల్లె చేరినరాత్రో ఆమరునాటిరాత్రో బర్రెలను కొనుక్కునేటందుకు పోయేఒకణ్ని సీతారాంపురం ఉదయగిరిబాటమీద డబ్బున్నదనిఅనుమా

నించి—అట్లని చెప్పుకొన్నారు: నిజమో అబద్ధమో— చిత్రవధ చేసి చెట్టుకు పడదీసి కట్టినారట.

అయ్యవారి పల్లెలో మోటారెక్కి ఉదయం తొమ్మిదిన్నర పదిగంటలకు ఉదయగిరి చేరుకొన్నాము. భోజనానికి అక్కడ పూటకూటిల్లున్నది. బసకు ప్రసాదరావుగారి మిత్రులు— ఏ. వెంకటసుబ్బారావుగారు— దొరకినారు. వారింట్లో బసచేసి వంటపూటింట భోజనం చేసి మధ్యాహ్నం ఉదయగిరి చూచినాము.

ఉదయగిరి చాలా చరిత్రప్రసిద్ధమైన స్థలము. ఇప్పటికీ దానికి ప్రాచీనతాకళ పోలేదు. అడుగడుగుకీ వూరు 'నేను పూర్వపు పట్టణా'న్నని తెలుపుతూనే ఉంటుంది. ఇప్పటికీ అది శత్రువులు కొద్దికాలం కిందటే వచ్చి పాడుపరిచినట్లుంటుంది. ఇప్పటికీ ఆవూళ్లో కనబడే శిథిలావశేషాలు మాసిపోయి కాంతివిహీనమై మూలమూలల మినుకు మినుకుమంటూ ఉన్న ప్రాచీన హిందూ రాజకళాభిరుచినిగురించి రహస్యంగా మనకు ముగ్ధవచోవిన్యాసంతో వర్ణిస్తూనే ఉంటవి. సమరాధ్వర దీక్షితులైన పూర్వపు హిందూమహమ్మదీయ రాజుల నెత్తుటివెల్లువలతో తడిసి ఆగడ్డ అంతా చిట్లంకట్టుకొని పోయింది అటువంటిది ఉదయగిరి. ఈవుదయగిరిని గురించీ అందలి దుర్గాన్నిగురించీ వేరొకప్పుడు వ్రాస్తాను.

ఆమరునాడు ఉదయం ఉదయగిరి దుర్గాన్ని చూడడానికి బైలుదేరినాము. (చిత్రం ౫) అవశాత్తుగ మాకు దుర్గాన్ని చూడడానికి బైలుదేరిన ఉద్యోగస్థులు కొందరు తటస్థపడ్డారు. వారూ మేమూ కలిసి దుర్గానికి పోయినాము: అదంతా చూసి సాయంత్రం ఆరున్నర ఏడుగంటలకు ఇంటికి వచ్చాము. ఆమరునాడుదయాన్ని బైలుదేరి బస్సుమీద తిరిగీ కావలి చేరుకొన్నాము. నాతో సమానంగా నాకష్టసుఖాలు అంతవరకూ పంచుకొన్న మిత్రులు ప్రసాదరావుగారు కావలినుంచి మళ్లీ విడవలూరు వెళ్లిపోయినారు. నేను ప్రాచీనాంధ్రశాసనసంపాదన నిమిత్తం ఆసాయంత్రం కావలిలో 'బస్సు'మీద బైలుదేరి కందుకూరికి వెళ్లినాను.

శీఘ్రావృత్తి
(చిత్రకారుడే బ్రహ్మయైనచో)

బాఘ్ విహారములు, వాటియందలి చిత్తరువులు, , , ,

తలిశెట్టి రామారావు గారు

౧

పురాణములందు చిత్రశాలల వర్ణన లుండుటచే భూపాలకుల నివాసములందు కొన్ని గదులైనను చిత్తరువులచే నలంకరింపబడి యుండెననుట నిర్వివాదాంశము. ఈ నివేశము లన్నియు మన్నుతోను, శిథిలమగు సామగ్రితోను నిర్మింప బడుటచే ఎండకు, వర్షముల తాకుడుకు ఆగజాలక నశించుటవలన వాటియందలి చిత్తరువు లెవ్వియు మనకు లభింపకపోయెను. పరాధీనస్థితి యందైనను తలయెత్తి నలుగురిలో మనము తిరుగుటకు మతదీక్ష యన్నివిధముల మనకు దోడ్పడెను. సన్న్యాసులు విహారముల నేర్పరచుకొని వాటియందు చిత్రరచనను జేయించుటచే సనాతన చిత్రకారు లెట్టినిరుపమాన కౌశల్యమును జూపిరో తెలిసికొనుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఈ విహారములు కొండశిలలందు దొలువబడుటచే వర్షమునకు జెడక యిప్పటికిని నిలిచియున్నవి. ఇట్టివి మన కిప్పుడు అజంత, బాఘ్, రాయఘుడ్ మొదలగు కొన్ని స్థలములందు కానవచ్చుచున్నవి. కాని బాఘ్ చిత్తరువుల గూర్చి విన్నవారిసంఖ్య యల్పము. ఇప్పుడీ చిత్తరువు లన్నియు ననేకములగు కారణములవలన మలినములైయున్నను చిత్రకళాప్రపంచమున వాటివిలువకు మితిలేదని చూపరులకు తోపకమానదు.

౨

గ్వాలియరు సంస్థానమున ఆజ్మేరాజిల్లాయందు 'బాఘ్' ఒక గ్రామము. ఇది వింధ్యపర్వతశ్రేణికి దక్షిణమున గలదు. ఈగ్రామమునకు సమీపమున నుండుటచే నీ విహారములు బాఘ్ విహారము లని పిలువబడుచున్నవి. మొదట నీస్థల మెట్టిప్రాముఖ్యము వహించియుండెనో తెలియదు కాని యిప్పటిస్థితినిబట్టి చూచినను సన్న్యాసుల కెంతయు ననుకూలమైనదని తోపకమానదు.

నర్మద కుపనదియగు 'వాఘ్' లేక 'బాఘ్' నది వింధ్యకు దక్షిణమున బ్రవహించుచున్నది. దీనికంటె 150 అడుగుల యెత్తుగనున్న యొకకొండయం దీబాఘ్ విహారము లత్యంతనిపుణతతో దొలువబడినవి. నదికంటె ఈవిహారములు సుమారు 30 అడుగులయెత్తున నుండుటచే ఎట్టి వర్షాకాలమునందైనను ఇందు నివసించువారి కపాయము లేకపోవుటయే కాక స్నానమునకు, పానమునకు జలము సులభముగ లభింపగలదు. చుట్టును చిన్నయడవి; జలసమూహమునకు దూరములగు గుహలు; ఎండకు, వర్షమునకు లక్ష్యపెట్టని నివేశము; భక్ష్యములు, పానీయము సులభముగ లభించెడి యవకాశము; సృష్టికర్తయొక్క గొప్పతనమును జాటజాలు ప్రకృతిదృశ్యము: ఇంతకు మించిన యవకాశము లింకెవ్వి సన్న్యాసులకు కావలెను? ఈకారణములవలననే అజంతవిహారములు కూడ ఇట్టి వసతులుగల స్థలముననే నిర్మింపబడినవి. ముందుభాగమున నుండిన 220 అడుగుల పొడవుగల వరండా ఇప్పుడు నశించుటచే విహారద్వారములు బిలద్వారములవలె కానబడును. ఈ వరండా (చిత్రము ౨) లేకపోవుటకూడ ఈగుహల శిథిలావస్థకు తోడ్పడెను.

విహారములపైని బరువగుశిల లుండుటచే వాని బరువువలనను, మీదినుండి ప్రవహించు వర్షపునీటివలనను విహారములు త్వరగా నశించుచున్నవి. కొన్ని భాగములు, స్తంభములు పడిపోయినవి. తక్కినవి త్వరలో పడునను భయము కలదు.

చిత్రము ౨

3

బాఘ్ విహారములందలి చిత్తరువుల కాలమును నిర్ణయించుట కచ్చుటగాని, మరెచ్చటగాని శాసనములు కానరాలేదు. భారతదేశమున నిట్టి శిలానిర్మాణములు క్రీ. పూ. 3 వ శతాబ్దము మొదలు క్రీ. 15వ శతాబ్దము వరకు నిర్మింపబడెనని పండితులు నిర్ణయించిరి. ఇచ్చట గల రాళ్లు మెత్తని వగుటచే తొలుత శాసనము లుండినను త్వరలో నివి నశించెనని యనుమానపడవచ్చును. 4, 5 వ గుహలయందు గల చిత్తరువుల దిగువ నొకరచన యుండి నటులు నిదర్శనము కలదు. ఇదియు నశించెను కాని "క" యను అక్షరమమాత్రము ఎరుపువర్ణమున గానవచ్చు చున్నది. ఈ యక్షరము 6 లేక 7 వ శతాబ్దములకు జెందినదని శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము.

బాఘ్‌గ్రామమునకు రెండుమైళ్లదూరమున కొన్ని యిటుకపువాడులు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి మయూరధ్వజుడను పౌరాణికనృపతివని యచ్చటి ప్రజలు చెప్పుకొందురు. ఈ ప్రాంతములందే కల సప్తమాతృకల శిలావిగ్రహము 5 లేక 6 వ శతాబ్దమునాటిదని చెప్పవచ్చును. మహాకాళేశ్వరుని దేవాలయము, బ్రహ్మయొక్క విగ్రహము, బాఘేశ్వరుని దేవాలయము మొదలగునవి 11 వ శతాబ్దమునకు తరువాతి వగుటచే చిత్తరువుల కాలమును నిర్ణయించుటకు సహాయపడవు.

కాలమును నిర్ణయించుటకు విహారములే చాల తోడ్పడుచున్నవి. బౌద్ధులచే నిర్మింపబడిన ఇట్టిగుహలన్నియు తొలుత స్తూపములుగ నుద్దేశింపబడెను. నాసికయందుగల ఇట్టి స్తూపములు నహపానునికాలము, అనగా సుమారు క్రీ. త. 100 సంవత్సరములనాటివని తెలియుచున్నది. రానురా నీచైత్యములు బౌద్ధభిక్షుకుల యాశ్రమములుగ బరిణమించెను. వీటిని విహారము లందురు. బాఘ్ "గుహ" లీతరగతికి జెందును.

అజంతా విహారములతో వీటిని పోల్చిచూచిన కాలనిర్ణయము సులభమగును. నెం. 1 వ గుహ అన్నిటికంటె సనాతనమనియు, నెం. 2, 3 వ గుహలు అజంతా నెం. 12 వ గుహను పోలుననియు, నెం. 4 వ గుహయందలి చిత్తరువులు అజంతా నెం. 16, 17 వ గుహలకు సమకాలికములనియు గార్డెగారి యభిప్రాయము.

చిత్రరచనను బరిశీలించినను ఇవి 5 లేక 6వ శతాబ్దములనాటి అజంతాచిత్తరువులను బోలియున్నవి.

ఈ నిదర్శనములను బట్టి బాఘ్‌చిత్తరువులు మహాయాన బౌద్ధులకాలము—అనగా 5, 6 లేక 7 వ శతాబ్దములనాటివని నిర్ణయింపవచ్చును.

౪

క్రీ. త. 1818 సం.కు పూర్వము సన్న్యాసులకు, పల్లెటూరిప్రజలకు, చరిత్రమునందును, చిత్రరచనయందును అభిలాష లేని వారికి దప్ప తక్కినవారి కీవిహారములు తెలియలేదు; తెలిసినను వారు వీటియాధిక్యమునుగూర్చి ప్రపంచమునకు దెలియజేయలేదు. ప్రయాణయోగ్యమగు మార్గములచెంత నివి లేకపోవుటవలనను, కాలవశమున జెడి ప్రాముఖ్యము లేని శిథిలనిర్మాణమువలె పైకి కనబడుచుండుట వలనను, చిత్తరువులు విశేషము మలినమై చూపరుల నాకర్షింపక పోవుటవలనను

ఈ విహారములు దూరప్రదేశములనుండి పండితుల నాకర్షింపలేదు.

బొంబాయియందు వైద్యోద్యోగమునందుండిన డేంజరుఫీల్డుగారు 1818 సంవత్సరమున వీటినిగూర్చి వ్రాసిరి. ఈతనికి పవాకవ హిందూదేశపురాతత్వమం దభిలాష లేకపోవుటచేతను, ఆకాలమున ఛాయాచిత్రగ్రహణ యంత్రము (camera) లేకపోవుటచేతను, ఒకదినముమాత్ర మచ్చటనుండి తొందరగ కొన్నివిషయములను మాత్రము కనిపెట్టుటవలనను ఈతని వర్ణన ముపయోగకరము కాలేదు. ఎర్స్కినుగారును వీటినిగూర్చి వ్రాసిరి కాని ఇందు చరిత్రాంశ మల్పము. డాక్టరు ఇంపేగారు విహారములందలి శిల్పమును, చిత్రరచనను విపులముగ వర్ణించిరి. ఈతడు వర్ణించిన పిమ్మట కొన్నిచిత్తరువులు నశించుటచే నీతనివ్రాతలే యాచిత్తరువుల గొప్పతనమును దెలుపుటకాధారములయినవి. ఆనాడీతడు బాఘ్కు పోనియెడల మనకు కొన్నిచిత్తరువుల వర్ణన లభింపకపోయియుండెడిది. ఈ విషయమై కర్నల్ లుఆర్డుగారు చేసిన పరిశ్రమ వర్ణనాతీతము. 1907 లేక 1908 వ సంవత్సరమునం దీతడు విహారములను జూచి డాక్టరు ఇంపేగారివ్రాతను విమర్శించి వీటిగొప్పతనమును ప్రపంచమునకు చాటుటచే మిగిలిన చిత్తరువులైనను మనకు లభించెను. వీరి ప్రోత్సాహమువలననే ఆస్గారు ఆలీఖానుగారు శిల్పముల చిత్రములను గొన్నింటిని వ్రాసిరి. వీరు ప్రచురించిన ఛాయాచిత్రములవలన వీటియాధిక్యము వెల్లడియయ్యెను. పిమ్మట హల్దారుగారు బర్లింగ్టను పత్రికయందు వీటినిగూర్చి యొకవ్యాసమును 1923 వ సంవత్సరమున బ్రచురించిరి. తదనంతరము ముకుళదేవుగారు 1925 వ సంవత్సరమున "అజంత బాఘ్లకు నాయాత్ర" అను గ్రంథమును వ్రాసిరి.

వీరందరు ప్రచురించినవాటియందు పొందిక లేకపోవుటవలన మనకు సంపూర్ణముగు వర్ణన లభింపలేదు. ఈపనిని గ్వాలియరు సంస్థానపు పురాతనవస్తు పరిశోధన శాఖ (Aıchælogical Department) వారిసహాయమున భారతదేశపు సంఘము (India Society) వారు పూర్తిచేసి చక్కనిగ్రంథమును బ్రచురించిరి.

ఇచ్చటిరాళ్లు మెత్తనిరాళ్లగుటవలనను, విహారముల మీద బరువగు శిల లుండుటవలనను చాలభాగము పడిపోయెను. ద్వారములన్నియు గప్పబడియుండుటచే లోపల నేమున్నదో బాగుగ జూచుటకు గూడ వీలు లేకుండెను. పడిపోయినరాళ్లకుప్పలను, మన్నును పైకి తీయించి, చెడినకుడ్యములను బాగుచేయించి, విరిగిన స్తంభములను మరల నిర్మించి, పడిపోవుచున్న కప్పున కూతలను నిర్మించి, గ్వాలియరు సంస్థానోద్యోగియగు గార్డెగారీ విహారముల నిప్పుడు చూడ యోగ్యముగ జేసిరి. ఇంతేకాదు: ఈమధ్యను కలకత్తానుండి నందలాలుబోసు, అజితకుమారహల్దారు, సురేంద్రనాథకార్ గార్లను; బొంబాయినుండి భాంస్లే, ఆప్తేగార్లను; గ్వాలియరునుండి భాండ్, జగ్తప్ గార్లను రప్పించి యీ చిత్తరువుల నమూనాలను రంగులతో బాగుగ వ్రాయించి, ప్రచురించి, అసలుచిత్తరువులు నశించు నన్న భయమును దీర్చిరి. ఇట్టి యమూల్యమగు పనిని జేయించినందులకు గ్వాలియరుమహారాజుగారి యెడల చిత్రకళాకోవిదులు, చరిత్రకారులు కృతజ్ఞతాబద్ధులు.

౫

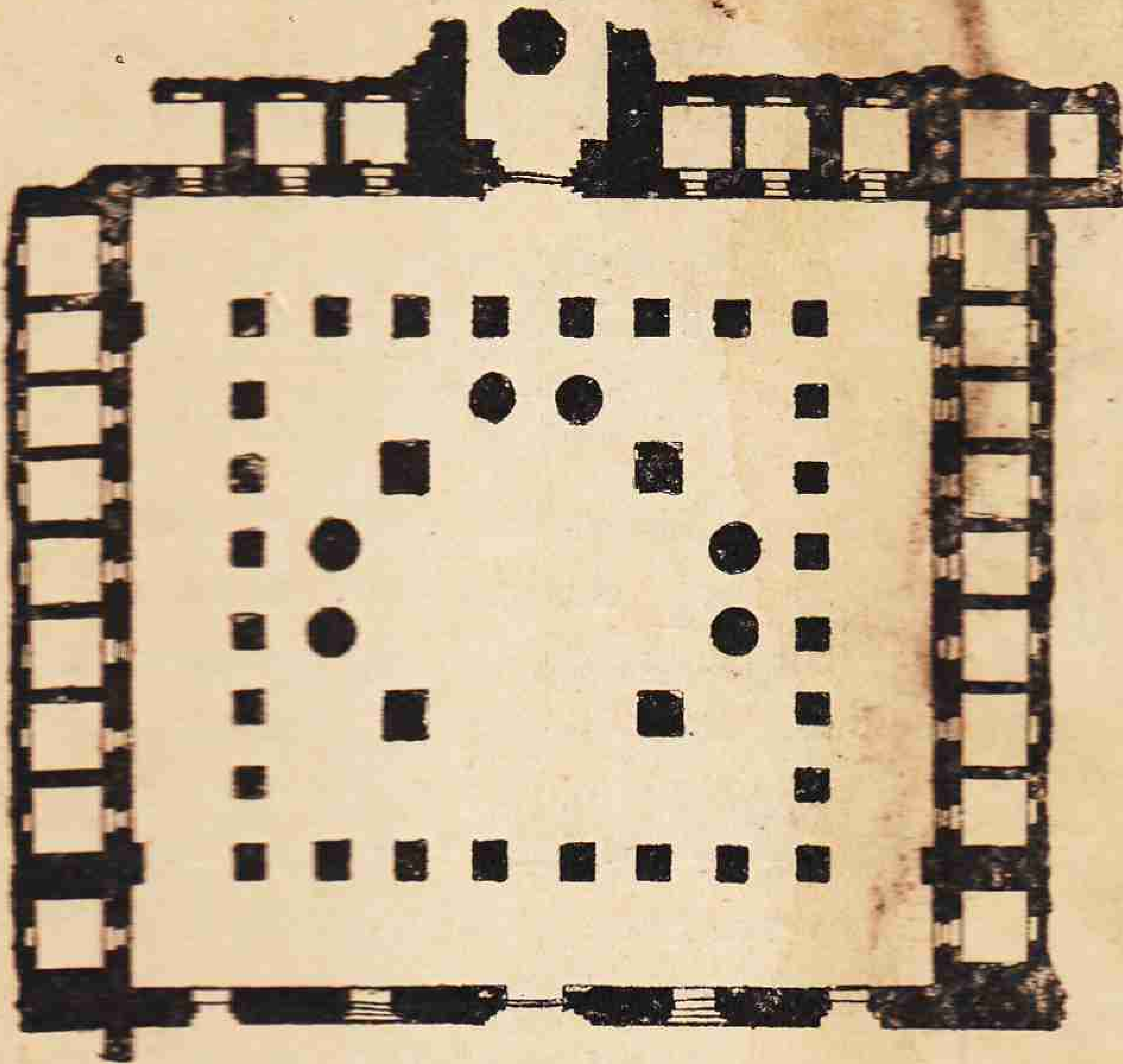
బాఘ్విహారములు తొమ్మిది. ఇవి యన్నియు కలసి లేకపోవుటచే సుమారు 750 గజముల పర్వత భాగము నాక్రమించియున్నవి.

1 వ విహారము: ఇది చాల చిన్నది. విహారవిస్తీర్ణమునందుకాని, శిల్పమునందుకాని, చిత్రరచనయందుకాని దీనికి ప్రాముఖ్యము లేదు.

2 వ విహారము: దీనిని పాండవొంకిగుహ, లేక పాండవులవిహారము అని పిలిచెదరు. ఇది విశాలమైనది. కప్పు కొంత పడిపోయినను దీనిని శుభ్రముచేయు సమయమున పద్మము, వ్యాఘ్రము మొదలగు చక్కని శిల్పములతో నలంకరింపబడి యుండెనని చెప్ప జాలుటకు తగిన నిదర్శనములు లభించెను. ద్వారముచెంత పరివారముతో నున్న బుద్ధుని విగ్రహ మొకటి కలదు.

3 వ విహారము: దీనిని హత్తిఖానా (ఏనుగుల చావడి) యందురు. రెండవ విహారమువలె నిదియు భిక్షు

కుల నివాసముకొరకు నిర్మింపబడెను. చాలభాగము శిథిలమయ్యెను. తక్కినభాగమున బుద్ధునివిగ్రహములు కలవు.

చిత్రము 3

4 వ విహారము: (చిత్రము 3) దీనియం దిప్పుడు చిత్తరువులు కానవచ్చుటచే రంగ్ మహల్ అని పిలిచెదరు. స్తంభములు,వరండా పడిపోయినను దీనివైశాల్యము,సౌందర్యము జూపరులకు గోచరము కాకమానదు. ఇందు గ్రీసు పిరియను దేశముల శిల్పవిధానములు కానవచ్చుచున్నవి.

5 వ విహారము: ఇది నాల్గవ విహారమున కనుబద్ధముగ నుండినటులు గోచరించుచున్నది. పూర్వము కప్పునందు, స్తంభములందు, గోడలయందు చిత్తరువు లుండెను. ఇప్పుడు మిగలినవి చాల నల్పము.

6 వ విహారము: ఇది 4, 5 వ గుహలతో గలసి యున్నది. మనచర్చ కెవ్విధమునను పనికిరాదు.

7, 8, 9 వ విహారములు శిథిలములైనవి.

౬

మిగలియున్న చిత్తరువులు 4, 5 వ గుహలముందుభాగమున గలవు. దీనిని వర్షమునుండియు, ఎండనుండియు గాపాడజాలు రాతికప్పు పడిపోవుటవలన నీయమూల్య రత్నములం దనేకములు మంట గలసెను. 220 అడుగుల గోడయందు పూర్వము చిత్తరువు లుండె ననుటకు నిదర్శనములు కలవు. ఇప్పుడు 45 అడుగుల కుడ్యభాగమున మాత్రము మలినమైనవి కానవచ్చును. ఎన్నియోవందలసంవత్సరములకు పూర్వము ఈకప్పు పడిపోయెను. భారతదేశపు జలాపాతము, తీవ్ర మగు సూర్యరశ్మి వీటినాశనమునకు కారణములు. పైనుండి జారిన మంటిక్రింద పూడిపోయియుండిన భాగమునందలి చిత్తరువులన్నియు నాశనమైనవి. ఉన్న చిత్తరువులందును మధ్యమధ్య నేమియు కానరావు. బాటసారులు రగిల్చిన నిప్పుపొగవలన కొంతభాగము నల్లనయ్యెను. వీటిని జూచుటకు వచ్చినవారు వారి పేర్లను చిత్తరువులమీద జెక్కి వినాశమునకు దోడ్పడిరి.

ఇచ్చటను గరకుగనున్న గోడపైని పీచు గలపిన మన్ను నలమి, దానిపైని సున్నమును బూసి చిత్రరచనను గావించిరి. అజంతయందలి పూతకంటె నిది దుర్బల మగుటవలన చిత్తరువులింతగా చెడుటకవకాశము కలిగెను.

మొదట గోడలపై నిట్టి యద్భుతములైన చిత్తరువులున్నటులు గానరాదు. నీటిని జల్లినయెడల చిత్తరువులందున్న వ్యక్తులు సనాతనకాలమునుండి వెలువడుచున్నవో యనునట్లు గోచరమై జూపరులకు దిగ్భ్రమ కలుగజేయును.

అజంతయందు చిత్తరువులు విడిగ నున్నవి. ఇందు 220 అడుగుల గోడయం దధికభాగ మొకేయంశము చిత్రింపబడుటచే వీటి కొకవిధమగు ఘనత, వైశాల్యము, స్వేచ్ఛ కలదు. ఈ పటములు దేనినిగూర్చిన వని నిర్ణయించుట సాధ్యము కాదు. ఏదో జాతకమును లేక అవదానమును గూర్చి యుండునని డాక్టరు వోజల్ గారి యభిప్రాయము. ఇది యొకయుత్సవమనియు తరుచుగ రాజపుత్రస్థానమునం దిట్టివి జూడనగుననియు హేవెలు గారు వ్రాసిరి. ఇదియే సరియని తోచుచున్నది. ముఖ్యముగు జమీందారీస్థలములం దీయుత్సవము లిప్పటికిని జూడనగును.

చిత్రము ౪

ఇరువురు స్త్రీ లొకచోట గూర్చొని యున్న యామె నోదార్చుచున్నటులు గలదు. (చిత్రము ౪) వీరి విచార మెట్టిదోకాని చూపరుల మనస్సున కీవిచారము కొంత యంటకమానదు. వీరి యలంకారములు చాల చక్కగ నున్నవి.

మరియొకచోట నిరువు రలంకారశోభితులగు మకుటధారులు సామాన్యులగు మరి ఇరువురితో మాట లాడుచున్నటులు గలదు. (చిత్రము ౫) వెనుకభాగ మున గానవచ్చు చెట్లచిహ్నములవలనను, ఆకుపచ్చని వర్ణమువలనను వీ రేయడవియందునో, లేక యుద్యా నవనమునందునో కూర్చునియున్నట్లు స్పష్ట మగు చున్నది. దేహవర్ణము నలుపు. వీరి సమాలోచన మెట్టిదియో యెట్టి మహత్తర మగు కార్యమును జేయుట కాలోచన గావించుచున్నారో తెలియ రాదు.

చిత్రము ౫

తరువాత కొన్ని పురుషవిగ్రహములు కలవు. మీదనున్న ఆరుగురును ఆకాశయానమును జేయు చున్న ఋషులో, లేక స్వర్గనివాసులో కావచ్చు ను. దిగువ నున్నవారు స్త్రీగాయకులవలె గాన వచ్చుచున్నారు. వీరి దిగువభాగము కానరానం దున వీరి విషయమై విశేషముగ చెప్పుట కవ కాశము చాలదు. అజంతయందువలెనే వీరి శిరో జము లలంకృతములై యున్నవి.

తరువాతిచిత్తరువులన్నియు నొక యుత్స వమును బ్రదర్శించుచున్నవి. వీటిని విడిగ వర్ణిం చుటవలనను, చిత్తరువులను వ్రాయుటవలనను చిత్రకారుని భావవైశాల్యము చదువరులకు గోచ రము కాజాలదు. మరియొకమార్గము లేకపోవు టచే నిదియే శరణ్యము.

తొలుత నటకులు, గాయకులు కలిసిన సమూహములు రెండు కలవు. మొదటిదానియందు (చిత్రము ౬) పెద్దరు

చిత్రము ౬

స్త్రీలమధ్య నొకపురుషుడు విచిత్రవస్త్రములను దాల్చి నాట్యముచేయుచున్నటులుగలదు. వీనిశిరమునగల జడలు కొంతవింతగనున్నవి. నాట్యముచేయువారందరు నిట్టివి పూర్వము ధరించుచుండిరనియు, ఇందుకు దక్షిణమునగల నటరాజవిగ్రహము నిదర్శనమనియు, హేవెల్‌గారభిప్రాయపడుచున్నారు. మరికొన్ని నిదర్శనములున్నగాని ఇట్టియూహను బలపరచుట సాధ్యముకాదు. ఒకతె మృదంగమును వాయించునట్లు గలదు. ముగ్గురు చిరుతలను వేయుచున్నారు. తక్కినముగ్గురు తాళమును వేయుచున్నారు.

రెండవసమూహము మొదటి దానివలె నున్నది కాని ఇందార్గురుస్త్రీలుమాత్రము కలరు. ఇవి సంగీతముతో గూడుకొన్న హల్లీసకమను నాట్యములని విన్సెంటుస్మిత్తుగారి యభిప్రాయము.

తరువాత పదునేడ్గురశ్వారూఢులై పోవుచున్నటులు గలదు. ఇందు ఛత్రచామరములతో గలనృపతిని వానియుద్యోగులు గలరు. చామరమురంగు నీలముగనున్నది. కాలవశమున తెలుపువర్ణమిటులు మారియుండవచ్చునని పండితుల యభిప్రాయము.

సనాతన హైందవ చిత్రకారులును, శిల్పులును ఏనుగును చక్కగ తమనిర్మాణములందు జూపగలిగిరి. ఈ విషయమున అజంతా, సాంచిమొదలగు కళానిర్మాణములకు బాఘ్‌చిత్తరువు లెవ్విధమునను వెనుకబడవు గుఱ్ఱపురౌతులతరువాత ఆరు ఏనుగులును, మూడుగుఱ్ఱములును కలవు. ఒకయేనుగుపై పురుషశ్రేష్ఠు డొకడు కలడు. (చిత్రము ౨) ఈతడు పుష్పాలంకృతమైన తెల్లనిటోపీని ధరించియున్నాడు. చేత నొకపద్మము కలదు. ఏనుగును నలంకృతమైయున్నది. చెంత నొకసేవకుడు చామరమును విసరునట్లుగలదు. మరియొకడు ఛత్రమును బట్టినట్లూహింపవచ్చును కాని ఛత్రము పైభాగమిప్పుడు కానరాలేదు.

ఈ చిత్తరువులకు దక్షిణమున కొన్ని యేనుగులు గుఱ్ఱములుగల చిత్తరువులున్నటులు ఇంపేగారువర్ణించిరి; కాని యవి ఇప్పుడు కానవచ్చుట లేదు. అరటిచెట్టు క్రింద బుద్ధుడున్నటులొకచిత్తరువునందు వీరుచూచిరట.

నాల్గవవిహారమునందలి ముఖ్యద్వారమున కుత్తరమున కొన్నిచిత్తరువుల చిహ్నములు కలవు. ఇంపేగారు చూచినప్పటికే యివి మలినమైయుండెను. ఒకరోగికి మరియొకవ్యక్తి పరిచర్య సలుపుచున్నటులిందూహింపవచ్చును.

తరువాత నిరువురు దుఃఖనిమగ్నలగు స్త్రీలను, ఆనందముతో నున్నశిశువును కానవచ్చినటులు ఇంపేగారు వర్ణించిరి.

మరికొన్ని చిత్తరువులు కొంచెముగ గనబడుచున్నవి; కాని వీటినిగూర్చి విశేషము గ్రహింపనలవి కాకున్నది. ఇందొకడు యక్షుడై యుండవచ్చును.

ఈ వ్యాసమునందు ప్రచురించిన చిత్తరువులు విడివిడిగ నుండుటవలన బాఘ్‌చిత్రకారుల విశాలభావముల ఘనత పాఠకులు బాగుగ గ్రహించుట కష్టము. హల్దారు, నందలాలుబోసు, ఆప్తేమొదలగు సుప్రసిద్ధ చిత్రకారులు వ్రాసినప్రతులుకూడ చాలవని హేవెల్‌గారి యభిప్రాయము. ఛాయాచిత్రను లెక్కవనమ్మదగ్గవని వీరు తలంచుచున్నారు. అసలుచిత్తరువులు మలినమై తడిపినగాని కనబడకుండుటచే వీటిప్రతులను తయారుచేయుట సులభమైనకార్యము కానేరదు.

చిత్రము ౨

చిత్తరువులం దెరుపు విశేషముగ గలదు. కొన్ని చోట్ల గాఢమగు నీలి, పసుపు, ఆకుపచ్చ, తెలుపు వర్ణములుండుటచే మనోహరమగు భిన్నరుచులను జూపుచున్నవి. ఎరుపునందు చిత్రకారులు తొలుత జూపిన సౌందర్య మిప్పుడు నశించియుండవచ్చును. కొన్నివర్ణములు మారెననుటకు నిదర్శనములుకలవు. విశేషమేల? అన్నివర్ణములును మాసినవి. ఈ కారణములవలన వర్ణనిరూపణమునుగూర్చి విమర్శచేయుట భావ్యముకాదు.

మనుష్యవిగ్రహములందే కాక అలంకారములందును బాఘచిత్రకారు లత్యంతాధికమైన కౌశలమును

చిత్రము ౨

జూపిరి. (చిత్రము ౨) ఇట్టి యలంకారలు స్తంభములపైనను, లోకప్పునకును గలవు. లతలయందు హంసలు, పద్మములు, జంతువులు మొదలగువాటిని విచిత్రరీతిని బొందుపరచిరి.

అజంతయందుగల భిన్నరుచు లిందు కానరావు. కాని యచ్చట మతమునకు సంబంధించినవి విశేషముగనుండ ఇచ్చట ప్రపంచ వ్యవహారములకు సంబంధించినవి విశేషముగ గలవు. హల్లీసక నృత్యము, ఉత్సవము మొదలగునవి దీనికి నిదర్శనములు. మతమునకుగాను సృజింపబడిన విహారములం దట్టిచిత్తరువులను వ్రాయుట కవకాశమెట్లుగలిగెనో తెలియదు. మహాయాన బౌద్ధమతము దీనికి కారణమై యుండవలెను, బౌద్ధమతపతనమునకు దోడ్పడిన కారణములలో గొన్నిటి నివి సూచించుచున్నవేమో? ప్రపంచమును విశేషము మరచుట భావ్యము కాదని అజంతచిత్రకారులకు నేర్పిన నీతియేమో? ఏది యెటులున్నను ఈ చిత్రకారు లాకాలపు తదితరచిత్రకారుల కెవ్విధమునను వెనుకబడరు. ఒకచోట బుద్ధుని పాదములుమాత్రము మిగిలియున్నవి. వాటిసౌందర్యమును జూడ తక్కినచిత్తరువులేల లేకపోయెనా యను విచారము కలుగునని కజిన్సుగారు వ్రాసిరి. భారతభాగ్యమంతరించినటులె యివియు మాయమయ్యెను.

అజంత చిత్తరువులందువలె నిచ్చటను రేఖావిన్యాస మత్యద్భుతముగ గలదు. చిత్రవైశాల్యమునందు బాఘ అజంతాను మించెను.

హల్లీసకమునందు నాట్యము, సంగీతము, చిత్రరచన అన్నియు గలసియుండుటచే నీ రెండు చిత్తరువులును సుందరస్త్రీ విగ్రహములతోగూడిన కళాగుచ్ఛములాయనిపించును.

ఈ చిత్తరువులను జూచిన సనాతనహిందూదేశపు ప్రజలతో మనమొకపర్యాయము కలసిమెలగినటులుండును. వారియానందము, వారివిచారము, వారియాలోచన, వారిఘనత, వారిసాంఘిక మతదీక్షలు మనల నాకర్షించి ప్రస్తుత ప్రపంచమును మరచునట్లు చేయును. చిత్రకారుల "అహం" ఎచ్చటను కానరాకపోవుటచే నీచిత్తరువులు మనకమూల్యములు. నూతనముగ ప్రపంచమున కీ చిత్తరువులను లభింపజేసిన వారికి మనము కృతజ్ఞులము.

హెచ్చరిక

తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు

(౫ వ సంపుటము, ౨ వ సంచిక తరువాయి)

నీపతి లాంతివాని నొకనిం బొరపాటునఁ గాంచెనేని బల్
రోసముఁ బూని "నీ శిరముఁ ద్రుంచెదనో చెడిపా" యటందు వీ
దోసమె భారమైనఁ బెరతొయ్యలులన్ వలపించి కొంపలన్
దీసెదు నీ ప్రవర్తన మదిం దలపోయ వదేమి సోదరా?

ఉ. కూడును గుడ్డ లేక మదిఁ గుందుచు "బాబయ! దండ"మంచు నీ
తోడినరుండు వెంటఁబడి దోసిలియొగ్గి నుతింప వానిపై
గోడు నొకింత చూడ కెదఁ గొంకక జంకక పట్టణాలలో
మాడలఁ బాడుసేసె దిది మానవధర్మ మటయ్య సోదరా!

ఉ. నీతి విహీన మైన తరుణిం గుల దేవతఁగా భజించి య
వ్వాతకి కూఁతలన్ నిగమపాఠము లంచు భ్రమించి కాటికిన్
జేతులుఁ గాళ్లుఁ జాఁచిన విశుద్ధచరిత్రులఁ దల్లిదండ్రులన్
ద్రోతువు కూడు పెట్ట కిది దుర్గతి హేతువు గాదె సోదరా?

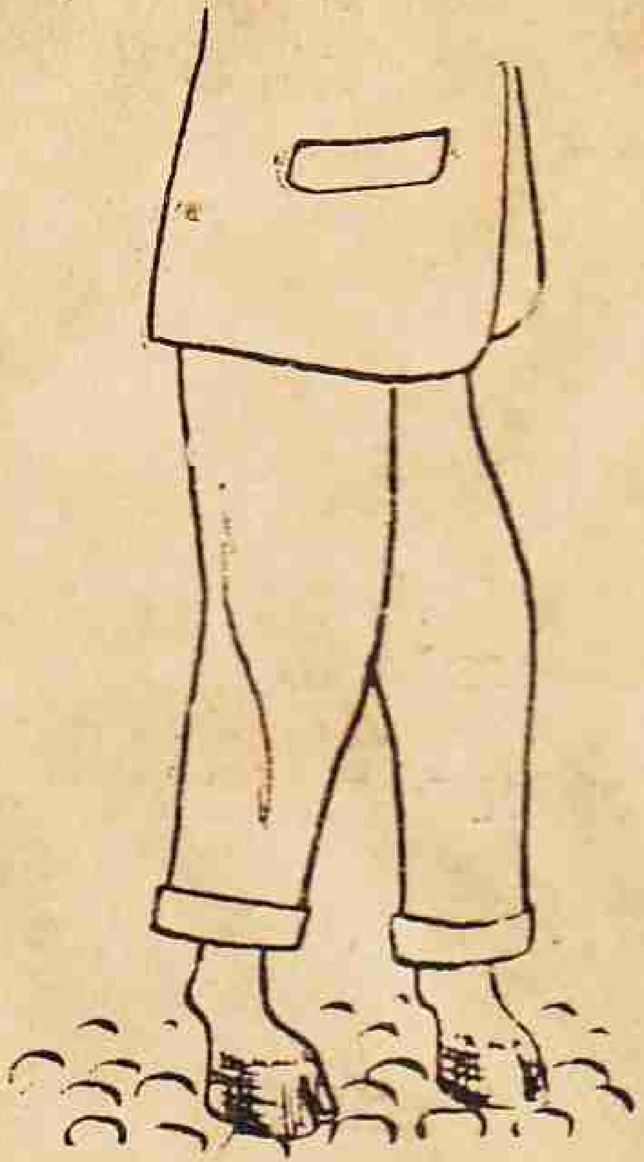
ఉ. ఆడినమాటఁ దప్పిన మహా దురితం బని నీదుపూర్వు ల
ల్లాడిరి దాని నిల్పుకొన నాపద లే పదివేలు వచ్చినన్
నేఁ డది యేమి పాపమొ? మనీషు లిసీ యనఁ గూటసాక్షి వై
బేడకు మూఁడణాలకు లభించుచు నుంటివి నీవు సోదరా!

ఉ. పగలు విరాగివేషమునఁ బ్రాకృతలోకముచెంతఁ జేరి "యీ
జగమున నెద్ది శాశ్వతము? సంసరణం బతి హేయ"మంచుఁ బె
క్కు గతుల సూక్తు లాడి రవి గ్రుంకుడుఁ గన్నముఁ ద్రవ్వి విత్తమున్
నగలను దస్కరింతు విది నారకమూలము గాదె సోదరా?

ఉ. నీ యసమర్థతం దెలియనేరక ధీనిధు లైన వార ల
య్యా! యిది కూడ దన్నఁ గడు నాగ్రహ మందుచుఁ బెత్తనంబులం
జేయుదు నంచు వచ్చెదవు చెల్లరె! సంతకమైనఁ బూర్తిగాఁ
జేయఁగలేవు నీ వతి విచిత్రము నీ చరితంబు సోదరా!

బ్రహ్మకు కొన్ని సూచనలు

"నాగరికత" వ్యాపించుటవలన సృష్టియందు కొన్ని మార్పులు చేయవలసిన యావశ్యకత కలదు

కాళ్లకు డెక్కలున్నచో యిరుకు జోళ్ల బాధ యుండదు. జోళ్లదొంగల యాటలు సాగవు.

పొడుగు చేతులున్న బీదలకు లాభము

మూడు కాళ్లున్నయెడల ముక్కాలిపీట వలె సులభముగ నిలువబడ వచ్చును.

తోకలన్యోన్యానురాగమును పెంపుచేయును.

నాలుగుచేతు లున్నయెడల కేటలాగులోయున్న అన్నిరకముల గాజులను ధరింప వచ్చును

వెనుకను కన్నొకటి యున్నచో మోటారు ప్రమాదములు తగ్గును.

ముక్కుపొడుగైన చుట్ట కాల్చుట సులభము.

వఠిశెట్టి రామారావు.

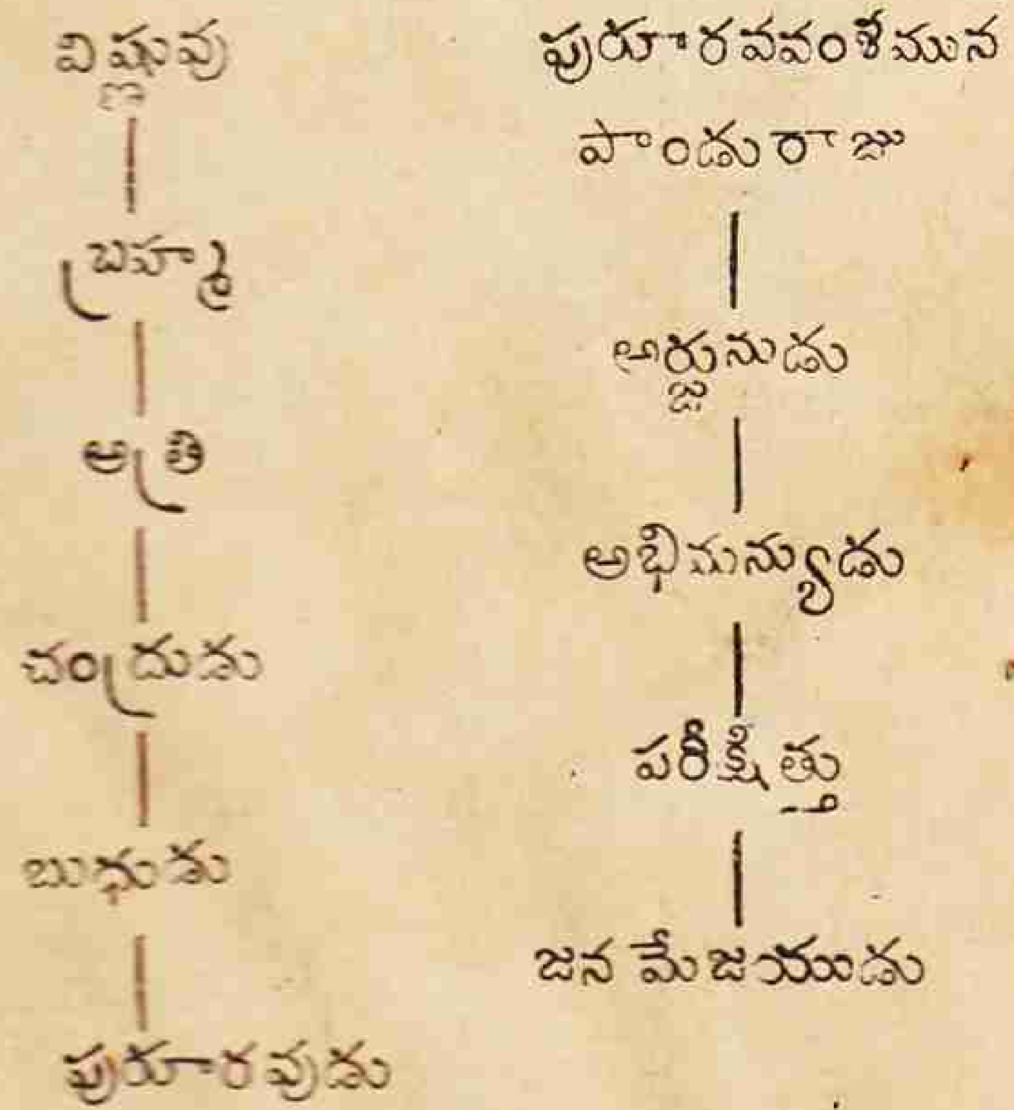
విశ్వేశ్వరభూపతి—విన్నకోట పెద్దన

(ధర్మలింగేశ్వరాలయశాసనము)

విశ్వేశ్వరభూపతి యొక్కయు, ఆతని యాస్థాన కవియు, కావ్యాలంకార చూడామణి కర్తయు నగు విన్నకోట పెద్దన యొక్కయు కాలమును నిర్ణయించుటకు ప్రామకోమువారి కల్లరకు పంచధారలలో ధర్మలింగేశ్వరస్వామి ఆలయములోని విశ్వేశ్వర భూపతియొక్క శాసనమే కొంచె మించుమించుగ ప్రధానాధార మగుచున్నది. ఆశాసనముయొక్క శుద్ధప్రతి ఇంతవర కెచ్చటను ప్రకటింపబడక పోవుటవలన అందలి విషయములు సరిగా తెలియక పెద్దనాదుల కాలనిర్ణయాదికములు చేయుటలో తబ్బిబ్బులు కలుగుచున్నవి.

ఇప్పు డాశాసనమును మొట్టమొదటిమారు ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా ౧౯-వ సంపుటము ౧౬౪-వ పుటలో జర్మనీ విశ్వవిద్యాలయపు జే. నోబెల్ (పిహెచ్. డి) దొరగారు ప్రకటించియున్నారు. ఇది విశ్వేశ్వర భూపతియొక్కయు, తద్ద్వారమున విన్నకోట పెద్దన కవియొక్కయు సరియైన కాలమును తెలుపుటయే కాక అందలి చాళుక్యవంశావతార పరిక్రమమును గురించిన యపోహములనుగూడ దొలగింపగలదని అందలి విషయములను పైపత్రికలో ప్రకటితమైన శాసనమునుండి గ్రహించి తెలుపుచున్నాను.

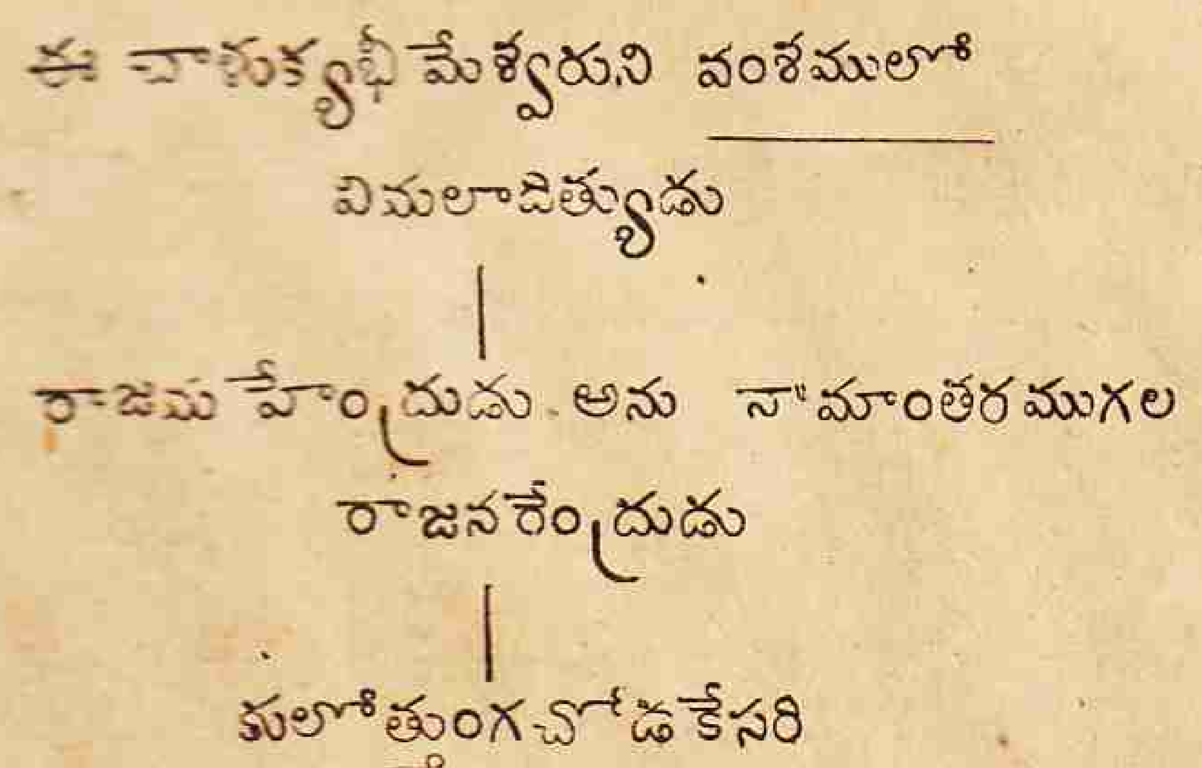
అందు తెలుపబడిన చాళుక్యవంశావతార క్రమమిది: ఎట్లనిన—

జనమేజయుని వంశములో చాళుక్యపర్వతము మీద తపోజీవితమును గడపిన విష్ణువర్ధనుడు: ఈ విష్ణువర్ధనుని చాళుక్యాన్వయములో చాళుక్య భీమేశ్వరుడుదయించెను. ఈత డీశాసనమున నిట్లు వర్ణింపబడినాడు:

ఆసీదిందుకులాగ్రణీర్జనపతిః చాళుక్యభీమేశ్వర
స్సస్యక్షేత్ర పవిత్రశైవపదవీ వృత్తం విచిత్రం భువి;
తేనైవాప్పితవైభవాత్ ఖలుసదాచాళుక్యభీమేశ ఇ
త్యాఖ్యా మాపద పూర్విکా మిహ కుమారా
[రామభీమేశ్వరః.

ఈ చాళుక్యభీమేశ్వరుని వంశములో

ఈ కులోత్తుంగచోడభూపతి వంశములో

విజయాదిత్యుడు (భార్య) చందాంబిక

|

(మొదటి) మల్లపదేవుడు (భార్య) లక్ష్మి

|

(మొదటి) ఉపేంద్రుడు (భార్య) గంగాంబ
(ఉపేంద్రునికి కరవాలభైరవ ధరణీవ
రాహబిరుదములు కలవు)

|

(రెండవ) మల్లపదేవుడు (భార్య) చోడాంబిక

|

(రెండవ) ఉపేంద్రుడు (భార్య) మల్లాంబిక
(ఈ రెండవయుపేంద్రుడు పితృపరితృప్తికై
చోడమల్లపురమను అగ్రహారమును
ప్రతిష్ఠించెను.) ఈతనికి

|

పరగండభైరవ నామాంతరముగల
కొప్పభూపతి (భార్య) గంగమాంబ

|

(మూడవ) ఉపేంద్రుడు (భార్య) బింబాంబ
(ఈయుపేంద్రుడు రాజనారాయణ
బిరుదాంచితుడు.)

|

మనుమోపేంద్రుడు (భార్య) లక్కాంబిక

|

విశ్వేశ్వరభూపతి

ఈపై వంశావతారక్రమము ననుసరించి విమలాదిత్యుడు చాళుక్యభీమేశ్వరుని కొడుకు కాదనియు, విజయాదిత్యుడు (విమలాదిత్యుడు కాదు) కులోత్తుంగచోడ భూపతి కొడుకుకాదనియు స్పష్టపడగలదు. వంశావతారక్రమము వున్నంతవరకు సరిగనే ఉన్నది.

ఈ శాసనముననే విశ్వేశ్వరభూపతి మండపము కట్టించిన సంవత్సరముకూడ తెలుపబడినది. ఆశ్లోకమిది:

శాకాబ్దే నవబాహురామ శశిసంఖ్యాతేషుచా భాసితే
సప్తమ్యామినవారభాజి మహితఃసంస్థాపితో మండపః
కల్యాణోత్సవ సిద్ధయే సవిభవః శ్రీపంచధారాపురీ
ధర్మేశస్య చళుక్యవిశ్వధరణీ భర్త్రా విచిత్రాస్పదం.

ఈపై శ్లోకము ననుసరించి విశ్వేశ్వరభూపతి యీ మండపమును శకవర్షములు ౧౩౨౯-వ జ్యేష్ఠ శుద్ధసప్తమీ ఆదివారమునాడు కట్టించినట్లు విస్పష్టమగుచున్నది. అందువలన విశ్వేశ్వరభూపతి క్రీ. శ. ౧౪౧౭-వ సంవత్సరప్రాంతమున రాజ్యమేలుచుండినట్లు నిర్ణయమగుచున్నది. చిన్నకోటపెద్దనకూడ ఈకాలముననున్నవాడే.

ఈకవి కావ్యాలంకారచూడామణి నెపుడు రచించెననుటకుగూడ కొంతయాధారము కలదు. శాసనమున విశ్వేశ్వరనృపతి సర్వసిద్ధిప్రాంతమున ఆంధ్రసైన్యము నోడించినట్లు తెలుపబడియున్నది. ఆశ్లోక మిది:

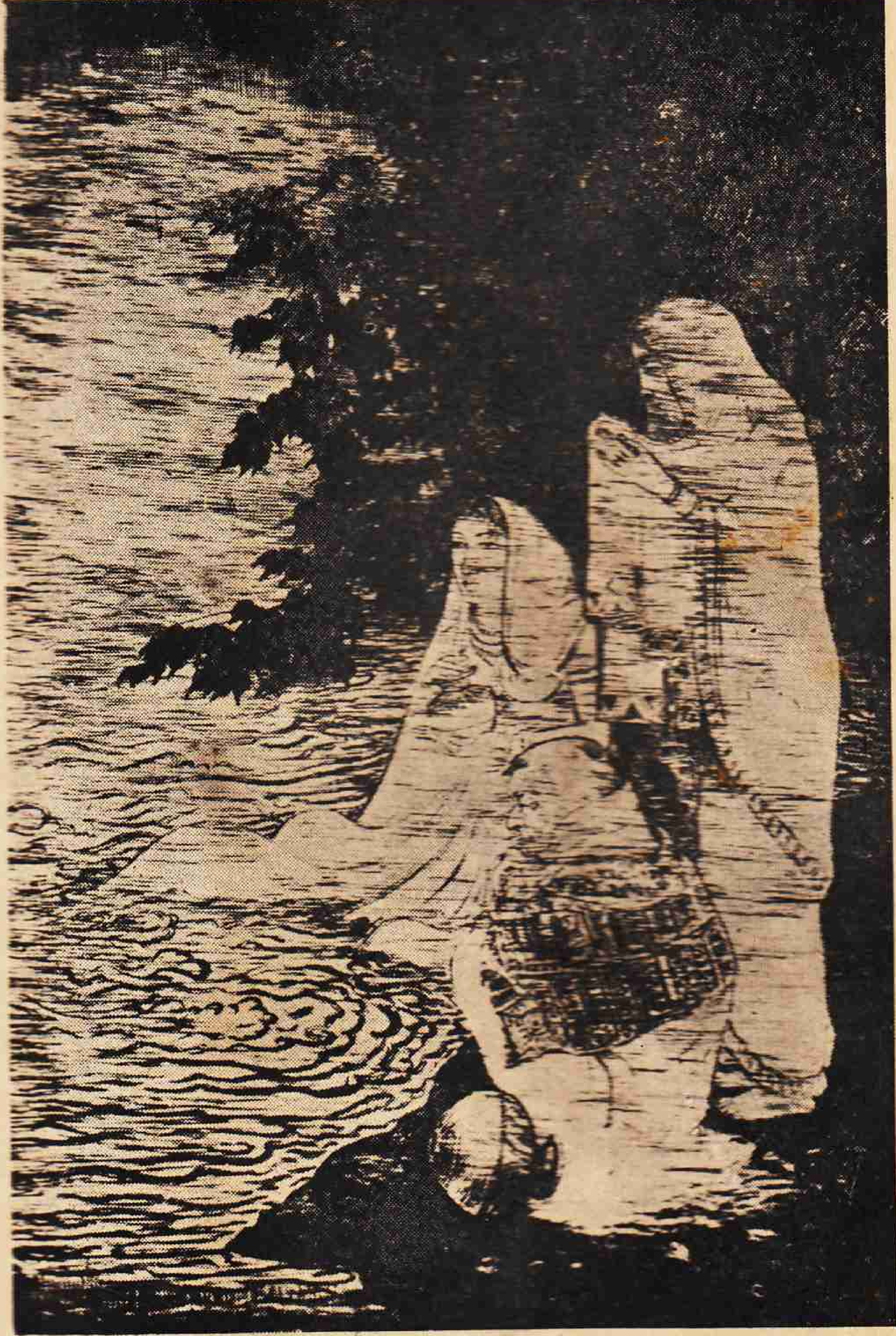
గతిబాహుశక్తి భూమితిమపి గణయ
త్స్వర్వసిద్ధి పథభగ్నం,
పతిచిత్రభాను సాక్షిణి ధరణీ
వరాహోదధావ దాంధ్రబలం.

ఈపై శ్లోకములోని కట్టకడపటిభాగము దొరగారు సంస్కరించిన పాఠము. "ధరణీవరాహోనదావదంధ్రబలం" అని అసలుశాసనపాఠము. ఈ శ్లోకమునకు సరిగా సరిపోవు తెలుగుపద్యమే కావ్యాలంకార చూడామణి ఏడవయుల్లాసమున నిట్లు కలదు:

చతురుపాయ బాహుశక్తి క్షమావలిఁ
బాలి విడిచి చిత్రభానుసాక్షిఁ
బాఱె సర్వసిద్ధిపద మేలి ధరణీవ
రాహమునకు నోడి రాచకదుపు.

ఈ పద్యము కావ్యాలంకార చూడామణిలో కలదనియే మనకు దెలియును గాని ఇంతవర కింపలిచి శేషమేమో మనకు తట్టలేదు. నోబెల్ దొరగారు పైశాసన శ్లోకములోనుండి విశ్వేశ్వరభూపతి సర్వసిద్ధి (పట్టణ) పథ (తెలుగుపద్యములోకూడ ఇది 'పథ' అనియే యుండదగు ననుకొందును) ప్రాంతమున ఆంధ్రసైన్యమును గతి (౫) బాహు (౨) శక్తి (౩) భూమి (౧) వీటిగణనమున నేర్పడిన శకవత్సరములలో అనగా ౧౩౨౫-వ శకవర్షమున చిత్రభాను సంవత్సరమున నోడించెనని చిత్రముగ తేల్చియున్నారు. ఇది ఎంతయు చక్కగ నున్నది. కవి

శ్రీ ముకుళదేవుగారి చిత్రములు*

౧. గ్రహణము

* ఈ చిత్రముల దిమ్మలను 'త్రివేణి' సంపాదకులు దయతో నొసగిరి.　　—సంపాదకుడు.

౧. శ్రీ వీణె శేషన్న

యలంకారము నెపమున విశ్వేశ్వరభూపతి విజయవత్సరము నిట తెలిపియున్నాడు. ఈశ్లోకపు తెలుగు సేతయే కావ్యాలంకార చూడామణిలో గాన్పించుటవలన అది విశ్వేశ్వరభూపతి విజయలక్ష్మీపరిగ్రహణానంతరమే రచియింపబడినదని సిద్ధాంతమగుచున్నది. అయితే దొరగారు గతికి అయిదు లెక్కవేసినారు. దానము, భోగము, నాశము అని ధనగతులు మూడేయని శబ్దరత్నాకరము తెలుపుచున్నది. దీని ప్రకారమైనచో గతికి మూడు లెక్కవేయవలెను. అప్పుడు విజయసంవత్సరము శకము ౧౩౨౩ అగును. కాని కావ్యాలంకార చూడామణిలోని పద్యము ప్రకారము అది [చతురుపాయ (౪) బాహు (౨) శక్తి (౩) క్షమ (౧)] శకము ౧౩౨౪ అని స్పష్టమగుచున్నది. 'చతురుపాయ' అన్న పదము నుపయోగించినందువలన ఆసంఖ్య నాలుగనుటలో సందేహింప నవసరము లేదు. అందువలన శాసనములోని 'గతి'కి చతుర్విధగతులని నాలుగులెక్కనె తీసికొనవలెను కాని మూడు కాని, అయిదుకాని తీసికొనవీలు లేదు. దేవగతి, మనుష్యగతి, జంతుగతి, నరగతి యని గతులు నాలుగని కూడ ప్రసిద్ధమే (చూడుడు, సంఖ్యార్థనామ ప్రకాశిక శ్రీమత్కూచిమంచి వేంకటరామ శ్రీవిద్యానంద నాథ విరచితము). కొన్ని ప్రాచీనశాసనములలో గూడ 'గతి'ని 'నాలుగు' లెక్కనే వాడియున్నారు. ఈ కారణములవలన విశ్వేశ్వరభూపతి శత్రువులను శకము ౧౩౨౪ లోనే అనగా క్రీ. శ. ౧౪౦౨ లోనే జయించె ననియు, కావ్యాలంకార చూడామణి క్రీ. శ. ౧౪౦౨ తరువాతనే రచియింపబడియె ననియు నిర్ణయమగుచున్నది. శాసనము నందలి సంస్కృత శ్లోకమునకు తెలుగుసేతయే కావ్యాలంకార చూడామణిలో నుండుటవలన ఆ శాసనరచయితకూడ విన్నకోట పెద్దనయే అగునేమోయని సంశయింపవలసి వచ్చుచున్నది.

ఈవిశ్వేశ్వరభూపతికి 'రాయగండగోపాల' బిరుదమున్నట్లును,—తండ్రి పేరిట కాదగును—ఇతడు ఉపేంద్ర వరాగ్రహార ప్రతిష్ఠ గావించినట్లును ఈక్రింది శాసన శ్లోకమువలన దెలియుచున్నది.

కించ్చ తదుత్తర దిక్సముదంచితసాలం విశాలముత్తాలం
ప్రాకల్పయదాకల్పం విశ్వనృపో రాయగండగోపాలః.

విష్ణుప్రతిష్ఠా మకరోత్ససౌధాం
విశ్వేశభూపో ధరణీవరాహః
స్వాపాదితో పేంద్ర వరాగ్రహారే
వట్కూర్మభి స్తృప్త మరుద్విహారే.

[మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ]

శ్రీ ముకుళ దేవుగారు

సుప్రసిద్ధకళావిమర్శకులగు గంగోలీగారు మేమాసపు "త్రివేణి" ద్వైమాసపత్రికయందు ముకుళ దేవుయొక్క చిత్రరచనావిధానమును బొగడుచు చక్కని వ్యాసమును వ్రాసిరి. అందు విద్య నభ్యసించుటకు పాశ్చాత్య దేశములకు బోయిన హైందవ యువకులు తమ జాతీయమానసమును గోల్పోయి పాశ్చాత్య మార్గములను ద్రొక్కుచున్నారు. ఇందుచే వీరుగావించు మార్పులకు హైందవ చిత్రకారులును బలియయిరనిరి; కాని

సాధారణముగ విదేశములకుబోయిన చిత్రకారులవలెగాక ముకుళ దేవుగారెన్నదగినటులు గౌరవప్రదముగ బ్రవర్తించి మున్ముందు గొప్పదియు, భావపూరితమును గాజాలెడు విలువగల మార్గమును జూపజాలిరి. ఏలయన పాశ్చాత్యదేశమునకు పోకపూర్వమే ఆవేళజనకమగు అవనీంద్రనాథ ఠాకూరుగారి బోధనవలన వీరు బాగుగ జాతీయభావములతో నిండిన చిత్రరచనమున ప్రవీణులై యుండిరి. వీరి సుప్రసిద్ధరూపచిత్రమాలయందును, ప్రారంభదశయందే వ్రాయబడినవానిలో నొకటగు "గ్రహణము" (ఈ సంచికయందు గలదు) అను నీటి రంగుల చిత్రమునందును బాగుగ వీరి స్వీయచిత్రలేఖన సామర్థ్యము కానవచ్చుచున్నది.

అని తరువాత పాశ్చాత్యవిధానము ననుసరించి లోహఫలకములపై చక్కని చిత్తరువులను చెక్కుటయందు ముకుళదేవుగారు ప్రవీణులనిరి.

ఇదివరకు సంకుచితముగ నీటిరంగులనే యాశ్రయించియున్న నవీనభారతచిత్రరచనకు, ఇతరులయొక్క సాహసకరమైన నూతనభావప్రదర్శనమునకు వీరి విజయము క్రొత్తమార్గమును జూపుచున్నది.

ఇంతేకాదు. వీరి రూపచిత్రములు సుప్రసిద్ధములు. వీనినిగూర్చి గంగోలీగా రిట్లు చెప్పిరి.

వీరిచే రచియింపబడిన ఈన్ట్సన్, ఆర్. బి. కన్నింగ్‌హాము, గ్రాహమ్, డబుల్‌యూ. డబుల్‌యూ. పియర్సను, డాక్టరు రవీంద్రనాథ ఠాకూరుగార్ల రూపచిత్రములందు కానవచ్చు రూపశీల పరిపోషణము, ముఖ్యాంశగ్రహణము వీరు చాలసంవత్సరముల క్రిందట లావణ్యముగ, లలితముగ పెన్సిలుతో చిత్రించిన దక్షిణ హిందూదేశపు సుప్రసిద్ధ సంగీతవిద్వాంసులగు శ్రీ శేషన్న గారి చిత్తరువునందు (ఈ సంచికయందు గలదు) చూడనగును.

ఈ కాలమున భారతీయ చిత్రరచనకు పోషణ లేదని గంగోలీగారు విచారించుచున్నారు. అందరి దృష్టియు స్వరాజ్య సంపాదనముపై నిలిచియున్నది గాని భారతీయ నాగరకతాభివృద్ధి కావశ్యకములైన యితరముఖ్యవిషయము లవంకకు మరలలేదనుచున్నారు. వారన్నారు:

ఒక నందలాలుబోసు, ఒక రామరావు, ఒక క్షితిన్ మజుందారు, ఆదరించువారు లేక, ఏకాకులై ప్రయాసముకోర్చి, ప్రపంచపుటాధ్యాత్మిక సంపదకు హిందూదేశముయొక్క యుత్కృష్టమును కానుకగా, తమజాతీయకళయొక్క సాంప్రదాయములను, భావౌన్నత్యమును నిలిపియున్నారు. ఆడంబరరహితులై భారతదేశముయొక్క ఆధ్యాత్మికభవిష్యత్తుకొరకు వీరు ప్రత్యేకము తమజీవితములను ధారపోసి కావించుచున్న కార్యములందు మహత్తరమైన సందేశము కలదు.

సుప్రసిద్ధభారతీయ చిత్రకారులతో నాంధ్రులగు కీ. శే. దామెర్ల రామారావుగారిని గణించినందులకు గంగోలీగారి నభినందింపదగును. భారతపుత్రు లిపుడిపుడు మేల్కొని నూతనముగ తమ జాతీయకళయొక్క యాధిక్యమును గ్రహించుచున్నారు. వారిలో నీ గంగోలీగా రొకరు. వీరు వ్రాసినటులు ముకుళదేవువంటి నూతనచిత్రకారులు భారతీయచిత్రకళయొక్క ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వమును ప్రదర్శించి, ఆకళకు నూత్నభావములను చేకూర్చి దానియభివృద్ధి కెంతయు దోడ్పడగలరని నమ్మవచ్చును. ఆంధ్రదేశపు చిత్రకారులును ఎల్లవిధముల పరిశ్రమించి యీకళయందు ప్రత్యేకసామర్థ్యమును గడించి పేరుగాంతురు గాక!

క్రొత్త గుప్తరాజు

బీహారు ఒరిస్సా రీసర్చిసొసయిటిజర్నలు (జూన్ ౧౯౩౮ సంచిక)యందు కాశీవిశ్వవిద్యాలయమున ప్రాచీనభారతేతిహాస పండితులగు శ్రీ ఏ. యస్. ఆల్టేకర్ (యం. ఏ., యల్ యల్. బి)గారు గుప్తవంశమునుగూర్చి నూత్న చారిత్రకాంశమును వెల్లడించు నొక పెద్దవ్యాసమును ప్రకటించినారు. ఆవ్యాసముయొక్క సారము నీక్రింద గాంచనగును:

యం. సిల్వెయిను లెవి అనువారు ౧౯౨౩ వ సంవత్సరమున జర్నల్ ఏషియాటిక్ అను పత్రికలో

తమకు నూత్నముగ నుపలబ్ధమయిన నాట్యదర్పణమును గూర్చి వ్రాయుచు నందు ముద్రారాక్షసనాటకకర్త యగు విశాఖదత్తుడు రచియించిన దేవీచంద్రగుప్తమను నాటకమునుండి లక్ష్యములుగా గైకొన్న ఆరుదాహరణములను ప్రకటించి వానినిబట్టి యానాటక నాయకుడగు చంద్రగుప్తుడు రెండవచంద్రగుప్తుడే యని వ్రాసినారు. ౧౯౨౪వ సంవత్సరమున శ్రీ ఆర్. డి. బెనర్జిగారు కాశీ విశ్వవిద్యాలయమున నొసగిన యుపన్యాసములలో గుప్తరాజుల చరిత్రమునకు ఉదాహృతనాటక భాగములను పురస్కరించుకొని కొన్నినూత్న విషయములను సమకూర్చి చెప్పినారు. 'లెవి'గారి ప్రకటనము భారతదేశమున కంతగా తెలిసియుండదు. బెనర్జిగారి యుపన్యాసము లింకను నముద్రితములు. కావున పైయాధారములను, ఇంకను ఇటీవల నుపలబ్ధములైన ఇతరాధారములను బురస్కరించుకొని ప్రాచీనగుప్తరాజుల చరిత్రమును ఇట్లు వివరించుచున్నాను. ఈగుప్తరాజుల పరిపాలనకాల మింతవఱకు సరిగా నిశ్చయింపరాకున్నది. మొదటి చంద్రగుప్తుని రాజ్యప్రారంభము—గుప్తశక మీతని రాజ్యపరిపాలనా ప్రారంభ సం. తోనే ప్రారంభమయినచో—క్రీ.శ. ౩౧౯-౩౨౦ కంటె పూర్వమునకుబోజాలదు. రెండవ చంద్రగుప్తుని పరిపాలనకాలము క్రీ. శ. ౪౧౨-౪౧౩ వఱకు గలదని చెప్పుట కాధారము గలదు. ఇట్లయినచో మొదటి ముగ్గురి (మొదటి చంద్రగుప్తుడు, సముద్రగుప్తుడు, రెండవచంద్రగుప్తుడు) కాలము ౯౩ సంవత్సరము లగును. దీనితో తరువాతివాడగు కుమారగుప్తుని కాలమును జేర్చుకొన్నచో నీనలుగురికాలము ౧౩౦ సంవత్సరములకు ఇంచుమించుగా నేర్పడును. క్రొత్తగా దొరకిన ఆధారములనుబట్టి సముద్రగుప్తునికి తరువాత రామగుప్తుడొకడున్నట్లు తేలుచున్నది. ఆయాధారము లివి.

రామచంద్ర, గుణచంద్రులు విరచించిన నాట్యదర్పణమున 'దేవీచంద్రగుప్తము'లోనివిగా నుదాహృతములయినవని యీక్రిందియా ఉదాహరణములను యం. లెవి గా రిచ్చినారు,

౧. భిన్నస్య ప్రస్తుతాదన్యస్య ప్రతిగత మనేకార్థగతం ప్రతిశబ్ద స్యానేకార్థత్వా త్తేన ద్వ్యర్థమపి. యథా "దేవీచంద్రగుప్తే" ద్వితేయేంకే ప్రకృతీనా మాశ్వాసనాయ శకస్య ధ్రువదేవీసంప్రదానే అభ్యుపగతే రాజ్ఞా రామగుప్తేన అరివధనార్థం ఇయాసుః ప్రతిపన్నధ్రువదేవీనేపథ్యః కుమారచంద్రగుప్తో విజ్ఞాపయ న్నుచ్యతే: యథా:

ప్రతి ష్ఠోత్తిష్ఠ నఖ ల్వహం త్వాం పరిత్యక్తుము త్సహే.

ప్రత్యగ్రయౌవనవిభూషణమంగ మేతత్
రూపశ్రియంచ తవ యౌవనయోగ్యరూపామ్;
భక్తించ మ య్యనుపమా మనురుధ్యమానో
దేవీం త్యజామి బలవాం స్త్వయి మేఽనురాగః.

అన్యస్త్రీశంకయా ధ్రువదేవీ—

యది భర్త్తిం అవేక్ఖసి తదో మం మందభాఇణి పరిచ్చయసి.

రాజా:—అపిచ,

త్యజామి దేవీం తృణవ త్త్వదన్తరే,

ధ్రువదేవీ:—అహంపి జీవిదం పరిచ్చయంతీ అజ్జఉత్తం పఢమపరం య్యేవ పరిచ్చయిస్సం.

రాజా:—త్వయా వినా రాజ్య మిదం హినిష్ఫలమ్;

ధ్రువదేవీ:—మమవి సంపదంనిష్ఫలో జీవలోఉ సుహపరిచ్చయణీఉ భవిస్సది.

రాజా:—ఉద్ధేతి దేవీంప్రతి మే దయాలుతా,

ధ్రువదేవీ:—ఇయం అజ్జఉత్తస్స ఈదిసీ దయాలుదా జం అణవరద్ధోజణో అణుగాదో ఏవం పరిచ్చఇయది

రాజా:—త్వయి స్థితం భావనిబంధనం మనః.

ధ్రువదేవీ:—అదో య్యేవ మందభాగా పరిచ్చఇయామి.

రాజా:—త్వయ్యుపారోపితప్రేమ్ణా త్వదర్థే యశసా సహ,
పరిత్యక్తా మయా దేవీ జనోఽయం జనవీచమే.

ధ్రువదేవీ:—హాంజే, ఇయంసా అజ్జఉత్తకరుణదా.

సూత్రధారీ:—దేవీ పడంతి చందమండ లా చూడలీ?
కిమేత్థ కరియ్యది

రాజా:—దేవీవియోగదుఃఖార్తాం త్వ మస్మాన్
రమయిష్యసి.

ధ్రువదేవీ:—వియోగదుంఖంపి దే అకరుణాస్స అత్థి
జ్జేవ.

రాజా:—త్వద్దుఃఖస్యాపనేతుం శతాం శేనాపినక్షమా.

ఇతి.

ఏతత్ స్త్రీవేషధారీ చంద్రగుప్తబోధనార్థ మభిహితమపి విశేషణసామ్యేన ధ్రువదేవ్యా స్త్రీవిషయం ప్రతిపన్నం ఇతి భిన్నార్థాభియోజకమ్.

౨. ఆర్తిః ఖేదో వ్యసన మిష్టా ద్విరోధః. యథా "దేవీచంద్రగుప్తే" రాజా చంద్రగుప్తమాహ:

త్వద్దుఃఖస్యాపనేతుం సా శతాం శేనాపి నక్షమా,
ధ్రువదేవీ సూత్రధారీ మాహ:

హంజే, ఇయం సా ఈదిసీ అజ్జఉత్తస్స కరుణా
పరాహీణదా

సూత్రధారీ:—దేవి, పడంతి చందమండలాఉ వి చుడ
ఆలిఉ కిం ఏనుకరిమ్హా.

రాజా:—త్వ య్యుపారోపితప్రేమ్ణా త్వదర్థే యశసా
సహ

పరిత్యక్తా మయా దేవీ జనో౽యం జనఏవమే.

ధ్రువదేవీ:—"అహంపి జీవిదం పరిచ్చయం తీ పఢను
పరం య్యేవ తుమం పరిచ్చయిస్సం.

అత్ర "స్త్రీవేషనిహ్నుతే చంద్రగుప్తే" ప్రియవచనై స్త్రీప్రత్యయా ద్ధ్రువదేవ్యా గురు మనుసంతాపరూప వ్యసనస్య సంప్రాప్తిః.

3. భావానాం సాన్యఫలోచితానాం రతిహర్షోత్సవాదీనాం యాచనం ప్రార్థనా. తథా "దేవీచంద్రగుప్తే చతుర్థేఽ ౦కే:"

చంద్రగుప్తః—ప్రియే, మాధవసేనే, త్వ మిదానీం మే
బన్ధ మాజ్ఞాపయ,

కంఠే కిన్నరకంఠి బాహులతికా
పాశః సమాసజ్యతాం
హారస్తే స్తనబాన్ధవో మమ బలాత్
బధ్నాతు పాణిద్వయమ్
పాదౌ త్వజ్జఘనస్థలప్రణయినీ
సందానయో స్మేఖలాం
పూర్వం త్వద్గుణబద్ధమేవ హృదయం
బంధం పున ర్నార్హతి.

అత్ర రతేః ప్రార్థనా.

౪. తథాచ వేశ్యాయాం నాయికాయాం వినయరహితమపి చేష్టితం నిబధ్యతే, యథా "విశాఖదత్తకృతే" దేవీచంద్రగుప్తే మాధవసేనాం సముద్దిశ్య కుమారచంద్రగుప్తస్యోక్తిః:

ఆనందాశ్రుజలం సితోత్పలరుచో
రాబధ్నతా నేత్రయోః,
ప్రత్యంగేషు వరాననే పులకిషు
స్వేదం సమాతన్వతా,
కుర్వాణేన నితంబయో రుపచయం
సంపూర్ణయో ర ప్యసౌ
కేనా ప్యస్పృశతా వ్యథో నివసనగ్రంథి
స్తవోచ్ఛ్వాసితః—ఇతి.

౫. యథా "దేవీచంద్రగుప్తే" పంచమేంకే
ఏసో సియకరవిత్థగపణాసియా సేసవేరతిభిరోహా,
నియవిహావరేణచందో గయణంగహలంధియోవిస ఇ.

ఇయం స్వాపాయశంకినః కృతకోన్మత్తస్య కుమారచంద్రగుప్తస్య చంద్రోదయవర్ణనేన ప్రవేశః ప్రతిపాదికేతి.

అంకాంతే అంకమధ్యేవా సనిమిత్తం రంగాత్పాత్రస్య బహిర్నిస్సరణం నిష్క్రమః. తత్ప్రయోజనానుశక్తికాదే రాకృతిగణత్వాది కస్యభయపదవృద్ధౌ నైష్క్రమికీ; యథా 'దేవీచంద్రగుప్తే పంచమాంకాంతే:'

బహువిహకజ్జనిసేసం అఇగూడ నిణవావే ఇమయణాదో నిక్కలయి ఖుద్దుచిత్తా ఉరన్నా...... త్తంమ నోరిఉణో.

ఇయ మున్మత్తస్య చ ద్రగుప్తస్య మదనవికార గోపనపరస్య మనాక్ శత్రుభీతస్య రాజకులాగమనార్థం నిష్క్రమనూచికేతి.

౬. భావస్య పరాభిప్రాయ స్యాథవా భావ్యమాన స్యార్థస్యోహ ప్రతిమాదివశా న్నిర్ణయో యథావస్థితరూపనిశ్చయః క్రమః బుద్ధి స్తత్రక్రమతే న ప్రతిహన్యత ఇత్యర్థః: యథా "దేవీచంద్రగుప్తే" ధ్రువదేవీం దృష్ట్వా స్వగత మాహ, ఇయమపి సాదేవీ తిష్ఠతి, యైషా

రమ్యాం చారతికారిణీంచ కరుణా
 శోకేన నీతాదశాం
తత్కాలోపగతేన రాహుశిరసా
 గుప్తేవ చాంద్రీకలా;
పత్యుః క్లీబజనోచితేన చరితే
 నానేన పుంస స్సతః
లజ్జాకోపవిషాదభీత్యరతిభిః
 క్షేత్రీకృతా తామ్యతే.
అత్ర ధ్రువదేవ్యభిప్రాయస్య చంద్రగుప్తేననిశ్చయః.

ధారానగరాధీశ భోజకృత మనబడుచున్న శృంగార రూపకమునం దుదాహృతములయినవని శ్రీ ఆర్. సరస్వతిగారు (ఇండియన్ ఆంటిక్వరి 1923 p 181.)లో ఈదేవీచంద్రగుప్తనాటక భాగములను మూటిని ప్రకటించినారు. అవి ఈక్రిందివి:

౭. "స్త్రీవేషనిహ్నుత శ్చంద్రగుప్త శ్శత్రోః స్కంధావార మరిపురం శకపతివధా యాగమత్.

౮. దేవీచంద్రగుప్తే విదూషకంప్రతి చంద్రగుప్తః:

సద్వంశా స్సృఘువంశే విక్రమబలా
 న్నష్టావ్ముఖా న్వర్తినః,
హాసన్త్యేవ గుహాముఖా దభిముఖం
 నిష్క్రామతః పర్వతాత్;
ఏకస్యాపి విధూతకేసర జటా
 భారస్య భీతా మృగాః,
గంధాదేవ హరే ర్ద్రవన్తి బహవో
 వీరస్య కింసంఖ్యయా.

౯. దేవీచంద్రగుప్తే వసంతసేనా ముద్దిశ్యమాధవో క్తిః:

ఆనందాశ్రుజలం సితోత్పలరుచో
 రాబధ్నతా నేత్రయోః
ప్రత్యంగేషు వరాననే పులకిషు
 స్వేదం సమాతన్వతా,
కుర్వాణేన నితంబయో రుపచయం
 సంపూర్ణయో రప్యసౌ,
కేనా ప్యస్పృశతా ప్యథోనివసన
 గ్రంధి స్తవోచ్ఛ్వాసితః.

రాజశేఖరుడు తన 'కావ్యమీమాంస' యందు 'ముక్తకకథోత్థ' మను 'వస్తుస్వరూప' భేదమున కుదాహరణముగా నీక్రిందిశ్లోకము నిచ్చినాడు.

౧౦. దత్వా రుద్ధగతిః ఖసా( )శకాధిపతయే
 దేవీం ధ్రువస్వామినీం,
యస్మా త్ఖండితసాహసో నివవృతే శ్రీ
 శర్మ (v. l. సేన) గుప్తో నృపః;
తస్మిన్నేవ హిమాలయే గురుగుహా
 కోణ క్వణత్కిన్నరే
గీయంతే తవ కార్తికేయ నగర
 స్త్రీణాంగణైః కీర్తయః.

---

795 వ శకవత్సరమునాటి ఒకటవ అమోఘవర్షుని 'సంజన్' తామ్రశాసనమున (E. I. Vol. XVIII P. 248) ఒకగుప్తరాజు వితరణమున అమోఘవర్షుని మిగిలినవాడు కలడని వర్ణించుశ్లోక మున్నది. అదియీ క్రిందిది:

౧౧ హత్వా భ్రాతరమేవ రాజ్య మహరే
 ద్దేవీంచ దీన స్తథా
లక్షం కోటి మలేఖయన్ కిల కలౌ
 దాతా సగుప్తాన్వయః;
యే నాత్యాజి తను స్స్వ రాజ్య
 మసకృద్బాహ్యార్థకైః కా కథా

క్రీస్త స్యోన్నతి రాష్ట్రకూట
తిలకో దాతేతి కీర్త్య మపి.

ఈ శకధ్రువదేవుల విషయమునుగూర్చిన పైపదునొకం డుదాహరణములు కాక బాణుని హర్షచరితమున నొక యుల్లేఖనము గలదు. ఇది చిరకాలమునుండి ఎటిగిన దేయైనను చరిత్రకారులదృష్టి నాకర్షింపకుండెను. అది యిట్లుకలదు:

౧౨. అరిపురేచ పరకళత్రకాముకం కామినీవేషగుప్తశ్చంద్రగుప్తః శకపతి మశాతయత్.

ఈ హర్షచరితవ్యాఖ్యాకారుడగు శంకరార్యుడీ విషయమునే యింకను వివరించి యిట్లు వ్రాసెను:

౧౩. శాకానామాచార్యః శకాధిపతిః చంద్రగుప్తభ్రాతృజాయాం ధ్రువదేవీం ప్రార్థయమానః చంద్రగుప్తేన ధ్రువదేవీవేషధారిణా స్త్రీవేషజనపరివృతేన వ్యాపాదితః.

ఈ యుదాహృతభాగముల * నన్నిటిని యతికి సమన్వయింపగా నిట్లు తేలుచున్నది:

రామగుప్తడను భీరువు, అసమర్థుడు నయిన రాజొకడుండెను. తత్కాలీనుడును, బలవంతుడును నగు శకరాజొక డాతనిరాజ్యముపై దండెత్తెను. తన్ను, తన రాజ్యమును, ప్రజలను కాపాడుకొనుట కాతడు తనపట్టమహిషియగు ధ్రువదేవిని శత్రురాజు కామతృష్ణ కెర చేయ నంగీకరించెను. ధీరుడు సాహసి యగు నాతని తమ్ముడు చంద్రగుప్తుడు తనకుటుంబగౌరవమును కాపాడుకొనగోరి ధ్రువదేవి వేషమున శత్రుశిబిరమున ప్రవేశించి కామాతురుడయిన యాశకుని జంపనెంచెను. స్త్రీవేషధారులయిన కొందఱు భటుల నాతడు తనవెంట గొనిపోయెను. తాను కావించుకొన్న సంధి ననుసరించి అనుక్షణమును ధ్రువదేవిరాకకై నిరీక్షించుచున్న శకరాజు పరీక్షింపకయే వారిని శిబిరములోనికి రానిచ్చెను. అంత శకరాజు చంద్రగుప్తుని చేరరాగా నాతడు వానిని పైబడిచంపెను. చంద్రగుప్తుడు రాజ్యమునకు తిరిగివచ్చిన కొలదికాలముననే—ఏకారణముననో కాని—యాతనికి రామగుప్తునితో విరోధము కలిగెను. చంద్రగుప్తుడు తన ప్రాణములకు భీతిల్లుచుండెను. తన్ను కాపాడుకొనుటకు తనకామోన్మాదమును కప్పిపుచ్చి(?)అన్నను జంపుట కవకాశమునకయి వేచియుండెను. తుదకు రామగుప్తుడు హతుడయ్యెను. తరువాత చంద్రగుప్తుడు రాజయి అన్నభార్య యగు ధ్రువదేవిని పెండ్లాడెను.

ఇట్లేర్పడిన కథాభాగమున కాధారములయిన పైయుదాహృతభాగము లెంతవఱకు విశ్వాస్యములగును? పదుమూ డుదాహరణములలో మొదటిఆరును నాట్యదర్పణములోనివి. నాట్యదర్పణకర్తలగు రామచంద్ర గుణచంద్రులు C 1143-1173 లలో నుండిన 'అణహిలపాటక' చాళుక్య వంశీయుడగు కుమారపాలునికి సమకాలికుడును, సుప్రసిద్ధుడును నగు హేమచంద్రుని శిష్యులు. ఈదేవీచంద్రగుప్తకర్త విశాఖదత్తుడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతడు ముద్రారాక్షసకర్తయగు విశాఖదత్తుడే యగును. చాణక్యునిచే తలక్రిందు కావింపబడిన రాజ్యముయొక్క చరిత్రమును నాటకముగా రచియించిన విశాఖదత్తుడంతకన్నను భావోద్రేకజనకమగు నీచంద్రగుప్తగాథను వినియో, స్వయము కనియో యిట్లు నాటకముగ రచియించియుండును. కాని విశాఖదత్తునికాలము సైతము నిశ్చయము కాలేదు. ఇతడు క్రీ ౫ వ శతాబ్దమునగాక, ౬, లేక ౭ వ శతాబ్దములయందున్నవాడయినను దేవీచంద్రగుప్తముయొక్క ప్రధానేతివృత్తము చారిత్రకమనుట కాధారములు గలవు. విశాఖదత్తుడు రెండవచంద్రగుప్తునికి సమకాలికుడని పలువురు చరిత్రజ్ఞు లంగీకరించియున్నారు. అట్లయిన నీనాటకమందలిగాథ నాతడు కనియేయుండును. లేక ౬, ౭ శతాబ్దులలోవాడయినను చంద్రగుప్తుని కాలమునకు చాలా కాలము తరువాతివాడు కామిచే చరిత్రాంశముల నన్య

---

* ఈ సంస్కృత ప్రాకృత భాగములందు తప్పు లున్నవి.

ధారించియుండు నన జనదు. బాణ, శంకరార్యుల గ్రంథభాగములు, సంజన్ శాసనము నీయభిప్రాయమునకే తోడగుచున్నవి. శ్రీరంగస్వామిసరస్వతి, కృష్ణస్వామి అయ్యంగార్, ప్రిక్షుగార్లన్నట్లుగాక బాణ శంకరార్యులయొక్క గ్రంథస్థోదాహరణములు విశ్వసింపదగినవే.

తరువాతివగు శృంగారరూపకమునందలి మూడుదాహరణములలో నొకటి నాట్యదర్పణమునందలి యుదాహృతభాగమునకు సరిగా సరిపోవుచున్నది. మీదుమిక్కిలి తద్గ్రంథకర్తయగు భోజుడు కేవలమాలంకారికుడే కాక స్వయము మహారాజు; గొప్పరాజనీతిజ్ఞుడును. ఇట్టియాతడు అప్రమాణములగు చరిత్రాంశములుగల గ్రంథములనుండి లక్ష్యములను స్వవిరచితలక్షణ గ్రంథములోనికి గైకొనియుండడు. సంజన్ శాసనము పేర్కొన్నగుప్తరాజు స్కందగుప్త విక్రమాదిత్యుడని డాక్టరు భండార్కరుగారు చెప్పియున్నారు. కాని ఆతడు రెండవ చంద్రగుప్తుడేయగును. (ఇందుకు పెక్కుకారణములను నీ వ్యాసకర్త పేర్కొన్నాడు.)

వదవ ఉదాహరణము రాజశేఖరుని కావ్యమీమాంసలోనిది. ఇందు శర్మగుప్తుడని కలదు. చంద్రగుప్తునకు దేవగుప్తుడను నామాంతర మున్నట్లే రామగుప్తునకును శర్మగుప్తుడను నామాంతర ముండియుండవలెను. లేక మాతృకలోని 'రామ' అను పదమును పొరవడి 'శర్మ' అని చదువుటవలన నిట్లు పొసగియుండవలెను. ఇందీగుప్తునిభార్యపేరు 'ధ్రువస్వామిని' అనియుండుటచేత అక్షరములను పొరవడిచదువుటయే నిశ్చయముగా తెలుపవచ్చును. మఱియు నిందు 'ఖస'రాజు అని కలదు. కవి తాను వర్ణింపదలచిన యంశమున కనుకూలముగ నుండునట్లు స్వతంత్రించి చరిత్రవిషయము నించుకమార్చి యుండవచ్చును; లేక 'శక' అనుటకు మారుగ 'ఖస' అని పొరపాటు చదువుటచేత నీపాఠముపుట్టి యుండవచ్చును. రెండవదియే ఉపపన్నముగదోచుచున్నది.

నీనిపైనాక్షేపణలు-సమాధానములు.

౧. ఉపలబ్ధములయిన గుప్తరాజుల శాసనములన్నిట నెందును నీరామగుప్తునిపేరే కానరాదు. సమాధానము. ఆంధ్రరాజులశాసనములలో కృష్ణరాజుపేరు నేశాసనమును పేర్కొననంతమాత్రమున నాతనియునికిని కాదందుమా? ఇందు పౌరాణికాదు లగు నితరగాథలను ప్రమాణములుగా నంగీకరింపలేమా! ఇట్లే ఈరామగుప్తుని యునికియు విశ్వసింపదగినది. మరియు సముద్రగుప్తుని 'ఈరాను' శాసనమునస ముద్రగుప్తునికి కొందఱు పుత్రులున్నట్లు కలదు. ఈరామగుప్తుడు వారలలో నొక్కడో లేక సర్వజ్యేష్ఠుడో కాదగును.

౨. అన్న పెండ్లామును రెండవ చంద్రగుప్తుడు పెండ్లాడెననుట నమ్మదగినదికాదు. సమాధానము. ధ్రువదేవి చంద్రగుప్తుని పట్టమహిషియనుట కాధారములు గలవు. వైశాలిలో నీధ్రువదేవిముద్రికలు లభించినవి. వానియం దీమె మహారాజాధిరాజ చంద్రగుప్తునికి పట్టమహిషియనియు, మహారాజశ్రీ గోవిందగుప్తునికి తల్లియనియు నున్నది. దేవీచంద్రగుప్తమువలన నీమె చంద్రగుప్తుని అన్నయగు రామగుప్తునకును భార్యగా నుండెనని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈవిషయమునే శంకరార్యుని వ్యాఖ్యానమును, సంజన్ శాసనమును రూఢిపరుచుచున్నవి. వీనివలన చంద్రగుప్తుడు అన్నను చంపుటయేకాక ఆతని భార్యను పెండ్లాడెననికూడ తేలుచున్నది.

శకరాజెవ్వరు?

భారతదేశచరిత్రమునకెక్కిన శకక్షాత్రపరాజులు రెండుశాఖలకు చెందియున్నారు: ౧. మధురశకులు; ౨. ఉజ్జయినిశకులు. వీరిలో ధ్రువదేవిని అప్పగింపకోరినయాతడు పశ్చిమక్షాత్రపుల (మధురశకుల)లోని రెండవ రుద్రసేనుడు కాదగునని నేను తలతును. ఈతని నాణెములు క్రీ. 348 మొదలు 378 వఱకు ముద్రితములయినవి కలవు. ఆకాలమున నీతడే గుప్తులకు ప్రబలశత్రువుగా నుండియుండును. చంద్రగుప్తుడీతనిని సపుత్రకునిగా జంపుటచేతనే యితనితోబుట్టువుకొడుకు సింహసేను డీతనితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చియుండును.

ఇట్లు సువిపులముగను,సోపపత్తికముగను జర్చించి తుదకు వ్యాసకర్త యీక్రిందిసిద్ధాంతములను తేల్చినారు:

(౧) సముద్రగుప్తునికి తర్వాత రాజ్యమునకువచ్చినవాడు రామగుప్తుడుకాని రెండవ చంద్రగుప్తుడుకాడు

(౨) రామగుప్తుడు దుర్బలుడు; పిఱికి; అసమర్థుడు; కావున నీతని కాలమున నుండిన శకరాజు (పశ్చిమశక క్షాత్రపుడు) గుప్తసామ్రాజ్యముపై నెత్తివచ్చి తనకతని పట్టపుమహిషియగు ధ్రువదేవి నప్పగింప నిర్బంధించెను.

(౩) రామగుప్తుని తమ్ముడు చంద్రగుప్తుడు ధ్రువదేవి వేషమును వేసుకొని శకరాజునొద్దకుబోయి యాతని జంపి యాయుపద్రవమును తొలగించెను.

(౪) చంద్రగుప్తుడు మరలివచ్చినపిదప నాతడో, నాతనిచే ప్రేరితులయినవారో రామగుప్తుని చంపిరి.

(౫) మృతుడయిన అన్నయొక్క పెండ్లామును చంద్రగుప్తుడు వివాహమయి యామెను పట్టపుదేవిని జేసికొనెను.

ఈవ్యాసకర్తయొక్క పరిశోధన సిద్ధాంతములు సంశయగ్రస్తముగనున్న గుప్తవంశ చరిత్రమున కెంతవఱకు తోడ్పడగలవను విషయమును చారిత్రజ్ఞులు పరిశీలింతురుగాక !

[గ. సు.]

డాక్టరు సుధీంద్రబోసుగారు

డాక్టరు సుధీంద్రబోసుగారు ఒకపాతిక శతాబ్దము విడిచియుండినపిదప తమ మాతృదేశమును సందర్శింపవచ్చి కొలదికాలముమాత్రమే యిచట నుండగల్గిరి. వారిచట నెవ్వరికి నెగ్గు సేయలేదు. అమెరికానుండి అభ్యాగతుడుగా నేతెంచి భారతదేశమున నున్నంతకాలము వీరపాయకరముగ వర్తించినట్లు 'నిరంకుశ'వాదులలో పెద్ద మొదలు చిన్నవఱకు నొక్కడును తలంపలేదు. అయినను వీరు తమ్మికముం దీదేశమునకు యాత్రికుడుగగాని, నిత్యనివాసిగగాని రానిత్తురను నిశ్చయత యేమియు సిమ్లా 'దేవతల'నుండి పడయలేదు.

వీరిని బ్రిటిషు, ఇండో బ్రిటిషు నిరంకుశప్రభుత్వము విసిగించుట వీ రేమహాపరాధములు; దుష్ప్రవర్త

నలు గావించిరనియో తెలియదు. యుద్ధసమయమున వీరు అమెరికాయందు పౌరస్వత్వము బడయుటయే వీరిమహాపచారమని యొకప్పుడు వదంతి ప్రబలెను. కాని అట్లనేకు లైరోపియులును, అం దెందఱో బ్రిటనులు సైతమును అచట పౌరస్వత్వము బడసియుండిరి. అట్టివా రెవ్వరు నిచ్చవచ్చినపుడు తమ జన్మదేశముల సందర్శించుటనుండి కాని, అచట నివసించుటనుండికాని నిషిద్ధులైనట్లు తెలియరాలేదు. కావున డాక్టరుబోసుగారు గౌరవర్ణముగాక బూడిదరంగు దేహమువా రగుట చేతనే యిట్లు శిక్షాపాత్రులైరనుట తెల్లము; అదికాక వారు బ్రిటిషు ప్రజగా జనించు దుర్భాగ్యమునకు పాల్పడుటచే, అమెరికను లయి విముక్తులగుటకు సంకల్పించియుందురు. కాని బ్రిటిషుప్రభుత్వమునకును, బ్రిటిషువారికిని కులవిశ్వాసమున్నది—ఒక్కసారి (బ్రిటిషు)ప్రజ యైనవారు ఎప్పటికిని (బ్రిటిషు) ప్రజయే. భారతదేశపు బ్రాహ్మణోత్త

ఆంధ్ర గ్రంథమాల

నెం. 7 తంబుశెట్టివీథి, మద్రాసు.

ఈ గ్రంథమాలయందు విజ్ఞానాభ్యుదయమునకు సాధనములై వివిధ విషయములకు సంబంధించిన గ్రంథములు రెండుమాసముల కొకగ్రంథము వంతున బ్రచురింపఁబడును.

వెలువడిన గ్రంథములు

1. శతకమంజరి (భక్తిసంపుటము): వృషాధిప, సర్వేశ్వర, దేవకీనందన, ఒంటిమిట్టరఘువీర, నారాయణ, కాళహస్తీశ్వర, దాశరథి, రంగశాయి, రామతారక, రామచంద్ర శతకములు పది యిందు గలవు. ఒక్కొక్క శతకమునకు పీఠికయు, పాఠభేదములును గలవు. (ఈ శతకములు విడిగను దొరకును.) ౧-౮-౦
2. బసవపురాణము (ద్విపద): పాల్కురికి సోమనాథుఁడు. అనేక తాళపత్రమాతృకలను బరిశీలించి కూర్చిన మూలము. పాఠభేదములు సూచింపబడినవి. శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసిన విపులమగు పీఠిక గలదు. ౨-౮-౦
3. గాంధిమహాత్ముని బెల్గాము కాంగ్రెసు అధ్యక్షోపన్యాసము ౦-౪-౦
4. కమలాక్షి (చిన్న విచిత్రకథ): శ్రీ రాయసం వేంకటశివుడుగారు, యమ్.ఏ., యల్.టి. ౦-౮-౦
5. నీతినిధి: ఇది యొక యుత్కృష్టనీతిగ్రంథము. ఇది తొలుదొల్త రెండువేలేండ్లకు ముందొక భారత పండితునిచే తిబేతుభాషయందు రచియింపబడి పదపడి యనేకభాషల బరివర్తితమై వ్యాప్తిని గన్నది. అనువాదకులు: శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ౧-౪-౦
6. త్యాగరాజస్వామిచరిత్రము (పద్యకావ్యము): శ్రీ పసుమర్తి కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి కృతము. శ్రీరామభక్తాగ్రణియు, గాయకపితామహుడు నగు శ్రీ త్యాగరాజుగారి చరిత్ర మిందు సరసముగ వర్ణింపబడినది. సందర్భానుసారముగ త్యాగరాజుగారు రచియించిన కృతులును నిందుఁ జేర్పఁబడినవి ౦-౧౦-౦

7. ధమ్మపదము (వచనము) : బౌద్ధమత ధర్మప్రబోధకగ్రంథ మగు 'త్రిపిట కము' నందలిది. బౌద్ధమతధర్మతత్త్వము లిందు చక్కగా ప్రతిపాదింపబడినవి. అనువాదకులు: శ్రీ కిళాంబి రంగాచార్యులుగారు, యమ్.ఏ., యల్.టి. ౦-౧౦-౦

8. భీష్ముఁడు (అయిదంకముల నాటకము) : నార్వే దేశపు కవిశిఖామణి యగు ఇబ్సను గారి బ్రాండు అను నాటకమున కనువాదము. అనువాదకులు: శ్రీ పొణకా పిచ్చిరెడ్డిగారు, బి.యే. (ఆనర్సు) ౧-౦-౦

9. జీర్ణవిజయనగరచరిత్రము : శ్రీ కుంటూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి.యే. శ్రీ కృష్ణదేవరాయ సామ్రాజ్యలక్ష్మీపీఠ మగు విద్యానగరము (హంపిశిథిలముల)యొక్క ప్రాచీనచరిత్రము, ప్రకృత జీర్ణస్థితియునిందు వర్ణితము లైనవి. ౧-౮-౦

కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు, వ్యవస్థాపకుడు.

ఆంధ్ర దినపత్రిక

ఆంధ్రదినపత్రిక	పొరుగూరివారికి	చెన్నపట్నంవారికి
సంవత్సరమునకు	౨౪-౦-౦	౨౦-౦-౦
ఆరుమాసములకు	౧౨-౦-౦	౧౦-౦-౦
మూడుమాసములకు	౬-౪-౦	౫-౪-౦
మాసమునకు	౨-౨-౦	౧-౧౨-౦

వారపత్రిక

వారపత్రికకు సంవత్సరచందా ౪-౦-౦

వారపత్రిక సంవత్సరమునకు తక్కువ కాలమునకు పంపబడదు.

విభవ సంవత్సరాదిసంచిక వెలువడినది

త్వరలో ఆర్డరులను పంపుకొనుడు.

దినపత్రిక చందాదారులకు	౧-౧-౦
వారపత్రిక చందాదారులకు	౧-౪-౦
చందాదారులు కానివారికి	౨-౦-౦
పాతసంచికలు సంచిక ౧ కి	౧-౦-౦
సంచికల నంపుటకు తపాలఖర్చులు ప్రతి ౧ కి	౦-౪-౦

ఆంధ్రపత్రికాకార్యాలయము, నెం. 6, 7 తంబుశెట్టి వీథి, మద్రాసు.

ములు శూద్రకులజాతుడు బ్రాహ్మణుడు కాజాలడని విశ్వసించినట్లే బ్రిటను దేశపు గౌరబ్రాహ్మణులు భారత దేశపు రాజకీయశూద్రుడు ఐరోపా అమెరికాల రాజకీయబ్రాహ్మణజాతికి చెందరాదని విశ్వసించుచున్నారు.

[మాడరన్ రివ్యూ ఆగస్టుసంచికనుండి]

మట్టునుండి పైమెట్టునకు

డాక్టరు అనీ బెసంటమ్మగారి కుమారుడును, సుప్రసిద్ధ గ్రంథకర్తయగు హర్ వాల్టరు బెసంటుగారి భ్రాతృవ్యుడు నగు ఆర్థర్ డిగ్బీ బెసంటుగారు రెండువత్సరములకాలము ఇన్‌స్టిట్యూట్ ఆఫ్ ఆక్చుఅరీస్ (జనన మరణముల సంఖ్యలు మొదలగువాని గూర్చిన లెక్కల తయారుచేయు కార్యాలయము)న కధ్యక్షులుగనుండి మానుకొనినవారు. వా రింకను క్లెరికల్, మెడికల్ అండ్ జనరల్ లైఫ్ అస్సూర్యెన్సు సొసైటీకి జనరల్ మేనేజరును, ఆక్చుఅరీయునై, ఆసంఘముయొక్క చరిత్రమును గ్రంథముగ వ్రాసినవారు. ముందుకు మంచి యవకాశము లుండు ఫస్టుక్లాసు సివిల్ సర్వీసులలో చేరుతలంపుతో వీరు పోర్ట్సుమత్ లోని యొకపాఠశాలనుండి లండనులోని యూనివర్సిటీ కళాశాలకు వచ్చిరి. వారు లండను విశ్వవిద్యాలయమున బి. ఏ. పట్టము నందుకొనునప్పటికి సివిల్ సర్వీసునం దొకవిరామము కలిగినందున వీరిని భీమాకంపెనీలయందు వృత్తి నారంభింపు డని పెద్దలు సలహాల నొసగిరి. వీరి ప్రస్తుత కార్యాలయముయొక్క అప్పటి నిర్వాహకునితో పరిచయముకలిగినపైని, వారమున కొక పౌండు వేతనముచొప్పున తాత్కాలికోద్యోగము వీరికి లభించెను. మఱికొన్నాళ్లకే చిన్నగుమాస్తాయొకడు జబ్బుపడిపోయి యతనిస్థానము ఖాళీగా నుండుటచే బెసంటుగారు ఆయుద్యోగమునకు సంబంధించిన చిల్లరపనులన్నియు తాను చేయుదునని యొక్కిచెప్పుటచే ఆయుద్యోగము వీరి కీయబడెను. మఱికొన్ని నెలలకే వీరు యాక్చుఏరియల్ శాఖకు మార్చబడి, కొలదికాలములో దాని ముఖ్యోద్యోగియైరి. తొమ్మిదేండ్లవెనుక వీరు అసిస్టెంట్ యాక్చుఅరీగా నియమింపబడి 1906 సంవత్సరములో, నప్పటి యాక్చుఅరీ తనయుద్యోగముచాలించుకొనిన పిదప, నతని పదవికి వీరిని హెచ్చించిరి. ఆరోగ్యభీమాకు సంబంధించిన యన్నిసమస్యలను పరిశీలించుటకై ప్రభుత్వము వారు హెల్తుకమిషనును నియమించినప్పుడు, ఈ బెసెంటుగారి నాసంఘమునం దుద్యోగము స్వీకరింప నాహ్వానించియుండిరి.

['స్ఫియరు'-14-7-28]

దేశభాషలు—విశ్వవిద్యాలయము

శ్రీయుత గోపాల హల్దారుగారు 'వెల్ఫేర్' అను వారపత్రికయందు బోధనమున దేశభాషను ద్వారభాషగ త్వరలో నేర్పఱుపవలెనను విషయము చర్చించుచు చివరను సమంజసమగు ఈక్రిందిసూచనను గావించిరి: మన విశ్వవిద్యాలయ సదస్యు లిది గమనింపదగుదురు:

మనము మన విద్యాశాలలనుండి యాంగ్లమును పూర్తిగ తొలగింపగోరుటలేదు. ఉన్న పరిస్థితులయందు సర్వకాలమునకు గాకున్న గొంతకాలము వఱకైన అది సెకండరీ విద్యాభ్యాసకులు చాలినంత జ్ఞానము గల్గియుండదగిన ముఖ్యవిషయముగ నుండవలెను. కాని నిర్విశేషముగ దేశభాషల సత్వరోజ్జీవనమును మనము వాంఛింతుము; దానికై తప మొనరింతుము. దానినే మనము ముఖ్యముగ నుపాసింపవలెను; వెలుపటియాశయ ప్రపంచమునకు మనల ననుబంధించుకొనుటకు ఆంగ్లము నొకయుపకరణముగ మనము గావించుకొనవలెను. ప్రతిభారతీయ విశ్వవిద్యాలయమునను, తద్రాష్ట్రమున నిత్యనివాసులును, చిరనివాసులునగు ప్రతివిద్యార్థియు దిగవిడుపులేకుండ,

తద్రాష్ట్రీభాషయందు తగినంత పరిజ్ఞానము గల్గియుండవలెనను నియమ ముండవలెను. ఇట్లు కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయము వంగీయులను, వంగేతర భారతీయులను, ఆంగ్లో ఇండియనులను, ఐరోపీయులను—అందఱను వంగభాషా పరీక్షకు కూర్చుండ జేయవలెను. పరిశోధనమునకై బయటనుండి యేతెంచిన విదేశీయ విద్యార్థుల విషయమునమాత్రమే యీనియమము సడలింప జెల్లును.

డెన్మార్కునందు కోఆపరేటివు ఉద్యమము

'సరస్వతీ' (హిందీ) పత్రిక జూలై సంచికయందు శ్రీయుత రమేశప్రసాదు, బి. యస్. సి. గారు వ్రాసిన వ్యాసమునుండి:

డెన్మార్కు దేశమున కోఆపరేటివు సంస్థలు మిక్కిలి వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినవి. క్రీ. ౧౮౯౯ సం.న డెన్మార్కునందు ౧౮౯౧ కోఆపరేటివు సంస్థలుండెను. క్రీ. ౧౮౮౨ నం దచట నొక్క సహయోగ (కోఆపరేటివు) సంస్థ నెలకొనెను. ఈసమితి సంయుక్తసమితుల కావశ్యకములగు వస్తుజాలమును కొనుటయేకాక, అనుదినము నుపయోగపడు వస్తువుల గొన్నిటి దయారు చేయుటకై యొక కర్మాగారమునుగూడ తెఱచెను. దీని యెక్కువషేరులు గ్రామములందు గలవు; ఎక్కువ మెంబర్లు రయితులు. డెన్మార్కు తన యభ్యున్నతి నిట్లు సహయోగమువలన నెక్కువగ గావించుకొన్నది.

డెన్మార్కునందు అప్పిచ్చు సహయోగసమితుల ప్రచారము జరుగలేదు. ఇందులకు గారణ మచ్చట రైతులకు ధన మావశ్యకము గాకుంటయుగాదు, అప్పిచ్చు సంఘముల సంస్థాపనమున వారు కృతకృత్యులు కాకుంటయు గాదు. డేనిషుప్రభుత్వము రైతులకు వేరొండు రీతిని ధనసహాయత గావించుటయే యిందులకు ప్రధాన హేతువు. భూమిని దున్నువాడే భూమికి ఖామందు గావలెనను నుద్దేశముతో, డేనిషుప్రభుత్వము చిన్న చిన్న భూఖండములను గొనుటకుగాను రైతులకు సొమ్మిప్పుచుండును. క్రీ. ౧౯౧౧ సం.న డెన్మార్కునందు ఒక కోఆపరేటివుబ్యాంకు స్థాపిత మయ్యెను. దీనిషేరులు కోఆపరేటివు సంఘములు మాత్రమే కొనవలెను. ౧౫ వ సం.న ౧౬౦౦ కోఆపరేటివు సంఘములు ఈబ్యాంకుతో సంబంధ మేర్పరచుకొనెను.

...ఇంక ననేకవిధములగు సంఘములు డెన్మార్కునందు గలవు. ఇంచుమించు వ్యవసాయ విభాగములన్నిటను, రైతుల సర్వకార్యములందును సహయోగ సిద్ధాంతమున ననుకరించి డేనిషు రయితులు తమ యార్థికౌన్నత్యము గావించుకొనిరి. తొలుదొల్త సహయోగోద్యమప్రచారము గావించిన వారి యాశయ మేమన, ప్రతివ్యక్తియు పూర్ణవికాసమునందు విధమున సహయోగముద్వారా సాంఘికవ్యవస్థను గావించుటయే ఈయాశయముయొక్క సాఫల్య మింకను చాలదూరముననున్నను, ఈసహయోగప్రచారము వలననే డెన్మార్కు రయితుల యందు దాత్మశక్తి యుద్భవించినది. దేశసంబంధములైన కార్యములన్నిటియందును డేనిషురయితులు పాల్గొనుచున్నారు. వారిమూలముననే డెన్మార్కుదేశము నేటి యీపదమున నారూఢమైనది. ఈదేశపురయితులును డెన్మార్కు రయితులనుండి శిక్ష గఱచి తమకును, తమదేశమునకును ఔన్నత్యము ఘటియించుకొందురు గాక!

శిక్ష—జీవనసమన్వయ

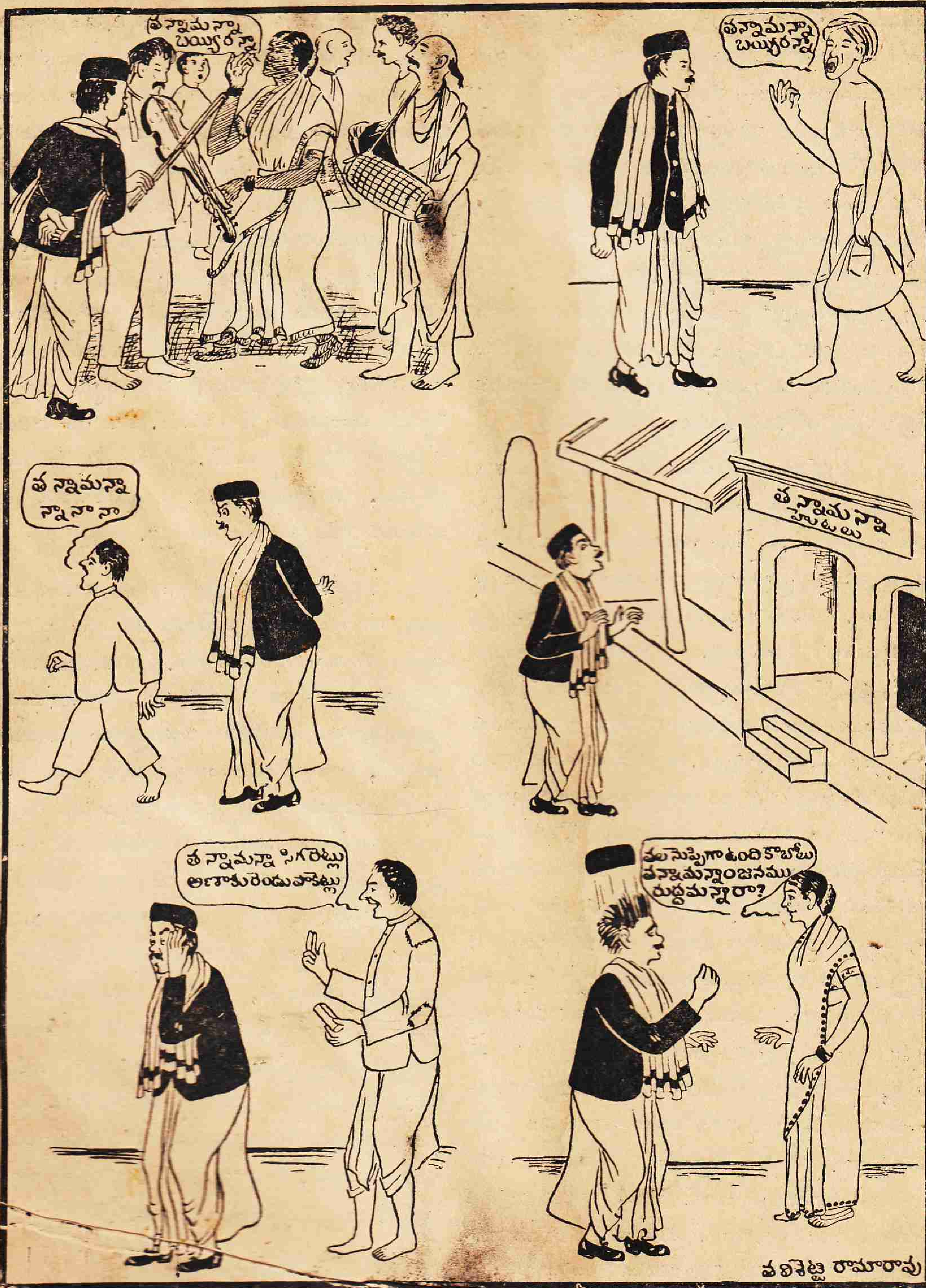
'సరస్వతీ' (హిందీ) పత్రిక జూలై సంచికయందు శ్రీ హరిశంకరద్వివేదిగారు వ్రాసిన వ్యాసమునుండి:

శిక్షాప్రణాలిని సరసమును, హృదయంగమము నొనర్చుటకు పెక్కుపాయములు గావింపబడినవి. హెచ్. ఫ్రిన్లే జాన్సనుకన్య చెప్పిననాటకపద్ధతిని శిక్ష గఱపుట యన్నిపద్ధతులను మించినది. 'The Dramatic Method of Teaching' అను తనగ్రంథమున నామె నాటకమూలమున నెల్లవిషయములను బోధింపవలెనని

నడిచినది. నాటకముద్వారా సాహిత్యమును, ఇతిహాసమును చక్కగ బోధింపనచ్చునుగాని తక్కినవిషయముల బోధించుట యెట్లో యాలోచనీయము. 'పార్సుస్కూలు' ఉపాధ్యాయులగు కాల్డ్వెల్ కుక్కుగారు విద్యార్థులకు బోధనతోపాటు మనోరంజనము గూర్చుటకు నాటకమే కాక యింక ననేక పద్ధతుల నేర్పఱిచిరి. తమకళాశాలయందు తమసామర్థ్యము సంపూర్ణముగ ప్రదర్శించుటకు విద్యార్థు లెంతయు నుత్సాహు లగుచుందురు. వారొక్కొకపుడు తమలో దాము వాదవివాదములు గావించుకొందురు; ఒక్కొకప్పుడు చిన్నచిన్న యుపన్యాసము లిచ్చుచుందురు; ఒక్కొకపుడు కవిత్వము చెప్పుచుందురు; వేరొకప్పుడు తోచినచిత్రములు గీయుచుందురు.

ఇట్టిబోధనపద్ధతు లనేకములు కనిపట్టి పాశ్చాత్యలోకము శిక్షావిషయమున నొక నూతనయుగము సిద్ధపఱిచినది. ఇందధిక శ్రేయ మమెరికా గడించినది. అచటి యధ్యాపకులు ప్రజాతంత్ర పక్షపాతులు; స్వాతంత్ర్య ప్రేములు. కనుకనే వారు శిక్షణయందును స్వాతంత్ర్య ప్రచారమునకే కడంగుదురు. ఆ యాశయధార అట్లాంటిక్, పసిఫిక్ మహాసముద్రముల విశాలవక్షముల భేదించుకొని యింగ్లండునందును, ఆసియాలోనికొన్ని భాగములందు నైతమును అలజడికూర్చినది. కాని యింకను నది భారతదేశమును చేరినదో లేదో సందేహాస్పదము. చేరినను ఇచ్చటి నివాసులు తమసహజమాంద్యమువలనను, ఔదాసీన్యమువలనను తగినంతగ దానికి స్వాగత మొసంగజాలకున్నారు. నేటివఱకు వారు తమప్రాచీన గౌరవస్వప్నముల గాంచుచున్నారు. ప్రపంచమున నింతవేగముగ జరుగుచున్న పరివర్తనమునకు తా మెంతదూరమున నున్నారో అదికూడ వారికి దెలియదు. నిజమునకు మనప్రాచీనగౌరవము నెడ శ్రద్ధ వహించుట మంచిమాటయే; కాని మనవర్ణాశ్రమములను, జ్ఞానపిపాసను, సంఘీభావమును, ధార్మికభావములను తిరిగి యుజ్జీవింపజేయు నాలోచన యేమైన జరుగుచున్నదా! వైజ్ఞానిక సిద్ధాంతముల ననుసరించి ప్రతివారును పూర్వజన్మ సంస్కారములతో జనింతు రనునది సత్యమని యంగీకృతమైనది. ప్రతిమనుజునికిని సంస్కారానుసార మెట్లొకవ్యక్తిత్వ మున్నదో యట్లే ప్రతిజాతికిని సంస్కారగతమగు నొక ధర్మ మున్నది. ఒకబాలకుని స్వతంత్రప్రకృతి నుపేక్షించుటచే నెట్లతని వ్యక్తిగత జీవనమునకు సంగ్రథనము లేకపోవునో యట్లే జాతీయ విశేషత నుపేక్షించుటచే సాంఘికజీవనమునకును సంగ్రథనము సాధ్యపడదు. ఈజాతీయసత్త్వ మనునది జాతీయాచార విచారములకంటె పూర్తిగ వేఱైనది. ఆచారాదులు జాతికి బహిరంగరూపములు; జాతీయసత్త్వము జాతికి అంతరాత్మ. జాతిఅంతరాత్మ అక్షయము, అమరము, సనాతనము. ఆచారాదికమం దన్ననో, దేశకాలపాత్రభేదముల ననుసరించి మార్పులు గలుగుచుండును. దేశాచారము, లోకాచారము, యుగధర్మము మున్నగు శబ్దములే యిందులకు ప్రమాణములు. కాని యాజాతీయ సత్త్వము నేడును స్థాయియే. భారతదేశపు మతము, దర్శనము, సాహిత్యము, కళ మున్నగువానియం దా జాతీయసత్తయే ప్రతిఫలించుచున్నది.

మనదేశమున శిక్షాపద్ధతి సఫలము కాకుండుటకు ముఖ్యకారణ మేమన, జాతీయసత్తకు తగిన సమ్మానమును, శ్రద్ధయు లభింపకుంటయే. మనశిక్షానౌక కెవ్వరు కర్ణధారులో, ఎవరు మనదేశమున నేటిశిక్షాపద్ధతిని ప్రచారము చేసి శిక్షానీతిని నియంత్రణము సేయుచున్నారో, వారిజాతీయ సంస్కారములు మనజాతీయ సంస్కారములకంటె నెల్లవిధముల భిన్నములు. కనుకనే వారు శుభచింతన గల్గియు మనజాతీయ శిక్షయందలి విశేషతను గుఱుతింపజాలకున్నారు. మనజాతీయసంగ్రథనమునకే శిక్ష యుపయోగకర మనునదియు వారు నిర్ణయింపజాలకున్నారు. ఈవిషయమున శిక్షితసమాజము ఉదాసీనత వహింపక, అమెరికా, ఐరోపాలయందలి యుద్యోగశీలురైన యధ్యాపకులవలె జాతీయశిక్ష నున్నత మొనర్చు ప్రయత్నముల గావించినచో, జాతీయ శిక్షాప్రవాహము నేడు వేరుమార్గమున నుండెడిది. సంఘసంస్కర్తలును, దేశనాయకులును ఇక శిక్షమూలమున సంఘసమస్యలను, దేశసమస్యలను సాధింప సమకట్టవలెను. అప్పుడే వాస్తవౌన్నత్యము లభించును.

తన్నామన్నా బయ్యిరన్నా
తన్నామన్నా బయ్యిరన్నా
తన్నామన్నా న్నానా నా
తన్నామన్నా హోటలు
తన్నామన్నా సిగరెట్లు అణాకురెండుపాకెట్లు
తలనొప్పిగా ఉంది కొంచెం తన్నామన్నాం జనము యుద్ధమన్నారా?
తలిసెట్టి రామారావు

భారతనారీమణులు-శాసనములందు వారికి గల స్థానము

'డక్కా' విశ్వవిద్యాలయమున న్యాయ శాస్త్రపండితులగు శ్రీ నిర్మలచంద్రపాల (యం. ఏ., బి. యల్.) గారు ఆగస్టు మాడర్న్ రివ్యూ పత్రికయందు భారతదేశమున స్త్రీలకు ప్రతికూలములగు శాసనములవలన కలుగుచున్న ఇబ్బందులనుగూర్చి చర్చించుచు నొకవ్యాసమును ప్రకటించినారు. అందాయన ప్రాచీనకాలమునుండియు ప్రపంచమున స్త్రీలు కేవలము దాసీజనముకన్న నికృష్టముగ పరిగణింపబడుచున్నారనియు, వారికి పురుషులపై నెట్టి యధికారమును లేకపోవుట యటుండ తమ శరీరములయెడను, తమస్వత్వమునెడను సైతముఇంతేయైన నధికారము లేకున్నదనియు, తరువాత క్రమముగా నేర్పడిన శాసనములు కూడ వారి కేయనుకూలమును కలిగించియుండలేదనియు నుడివిరి. ఇటీవల నితరదేశములయందు కొన్ని శాసనములు పుట్టి స్త్రీల నిర్బంధములను సడలించుచున్నను భారతదేశముమాత్ర మున్నచోటనే కదలక యున్నదనిరి. మనదేశమున నెల్లజాతుల స్త్రీలకును పట్టినగతి యిట్టిదే యగుననిరి. మొదటినుంచి దిఙ్మాత్రముగ నీచరిత్రనంతయు చెప్పి చివర కిట్లు చెప్పిరి:

భారతదేశమున... భార్యయైనను, తల్లియైనను, కూతురయినను, సోదరియైనను-స్త్రీకి కుటుంబమున నెప్పుడు, నెట్టియధికారమును లేదు. ఇందువలన మనకు స్త్రీలయెడగల గౌరవప్రతిపత్తులు ఏయితర జాతికంటెను ఇంతయేని కొఱతపడినదని నేననుటకాదు. ప్రత్యుత, ప్రాచీనకాలమునుండియు స్త్రీలు గృహములకు అధికారిణులుగనున్నారు. స్త్రీలయెడ గౌరవభావము గలిగియుండుట ఆర్యావర్తనివాసులకుగల గొప్పగుణములలో నొక్కటియై యున్నది.

మనువు ఇట్లు చెప్పినాడు:

శ్లో. యత్ర నార్యస్తు పూజ్యన్తే రమన్తే తత్ర దేవతాః;
యత్రైతాస్తు నపూజ్యన్తే సర్వా స్తత్రాఫలాః క్రియాః.

[ఏయింట స్త్రీలు పూజింపబడుదురో ఆయింట దేవతలు తృప్తిగాంతురు. ఎచ్చట వారు పూజింపబడరో అచ్చట (దేవతా ప్రసాదాభావముచే యాగాది) సర్వక్రియలు నిష్ఫలము లగును.]'

'శతాపరాధములు గలదయినను స్త్రీని పూవుచేసయితము కొట్టరాదని' మఱియొక మహనీయుడు నుడివెను. మనకు స్త్రీలయెడ గల గౌరవము గాఢమేయగు గాక! ప్రతికూలశాసన నిర్బంధములచే వారిని మనకన్న నికృష్టమయిన స్థితియందుంచుట అనుచితము. స్త్రీని గాని, పురుషుని గాని, కేవలసాంఘిక శక్తులుపేక్షించినపుడు వారిని రక్షింపబూనుట శాసనముల ముఖ్య కృత్యము. మనుజుడు పిచ్చివాడు, మూఢుడు, బాలుడు అయినపుడు—అనగా సామాన్యమానవునికంటె బుద్ధియందుకాని, ఈడునందుకాని కొఱవడినపుడు—శాసనప్రతిబంధము వలన బాధ చెందును. ఈనాటి పురుషుడెవ్వడు నాడుది తెలివితేటలయందు గాని, ఏయితర గుణములయందుగాని పురుషునికంటె తక్కువయని వివదింపడు. ఒక్క-స్త్రీని, పురుషుని ప్రత్యేకము పరిశీలింతము. పెక్కురు మగవారికంటె నసంఖ్యాకులగు నాడువాండ్రే యెల్లవిషయముల చాల నుత్తములుగానున్నారు. ఇక భారతదేశమున స్త్రీలకు ప్రతికూలశాసనవిధాన మేల? ప్రపంచమునందలి యెల్ల నాగరకజాతులును స్త్రీలకు పురుషులతో సమానాధికారము నంగీకరించినవి. భారతీయులుమాత్ర మాలసించి వెనుకబడియున్నారు. ప్రపంచమున మనముమాత్రమే యింకను మధ్యయుగము

వారి కనుకూలములయియుండిన శాసనములతో తృప్తి చెందియున్నాము.

మనకుటుంబమునందలి స్త్రీలకు మనతో సమానముగు హక్కులను, బాధ్యతలను మనమొసగనంతవఱకు విదేశీయులు మనలను తిరస్కారదృష్టితో జూచుచుందురు. మఱియు ప్రపంచమునందలి యితర నాగరక జాతులతో సమాన పదభాజనములముగ మనల నామోదింపగోరుట యన్యాయము. మన వివాహవిషయమున దేశకాలముల ననుసరించి చాలదూరము ముందుకు పోవలసియున్నాము. ఇపుడు భారతదేశమున స్త్రీలకు కొంత స్వాతంత్ర్యము లభించినది. కాన తమశక్తిని వినియోగించి తమకు పురుషులతో సమానముగ హక్కుబాధ్యతల నొసగుటకయి శాసనములను నిర్మింపు శాసననిర్మాణసంస్థలను కోరవలసిన బాధ్యత వారిపైననే కలదు.

పురుషులు స్త్రీలయెడ న్యాయైకదృష్టితో ప్రవర్తింపనపుడు స్త్రీలు తమ యభ్యుదయము కొఱకు తాము ప్రయత్నించు టావశ్యకమే యగును.

జీవిత దశాషట్కము

భావప్రకటనముల యొక్కయు, వేషధారణాదులయొక్కయు చోద్యమైన అనుశీలము.

భారతదేశ వ్యవసాయమును గూర్చిన రాయల్ కమిషనునం దొక సభ్యుడుగనుండిన డాక్టరు నగేంద్రనాథ గంగోలీగారి సోదరుడు శ్రీ సురేంద్రనాథ గంగోపాధ్యాయగారు మానవుని జీవిత దశాషట్కము ప్రకటించుటకై తాల్చిన రూపముల చిత్రముల నిందుతో ప్రచురించుచున్నాము.

జీవితకాలపు వివిధవయస్సులందలి మనోవృద్ధిని నిరూపించుటయు, ముఖవైఖరుల పరివర్తనములను ప్రవర్తించుటయు, సామాన్యప్రతిభ కతీతమైన కార్యములు. భావప్రకటనరీతుల మార్పులను చేయుటయందు శ్రీ గంగోపాధ్యాయగారసామాన్యప్రజ్ఞ గలవారు.

25 వ సంవత్సరమున

35 వ సంవత్సరమున

55 వ సంవత్సరమున

65 వ సంవత్సరమున

75 వ సంవత్సరమున

95 వ సంవత్సరమున

బంగాళీనాటకరంగమునందు ప్రత్యేకగుణయుక్త మగు భారతీయహర్షాంతనాటకములను ప్రవేశపెట్టి తమప్రయత్నములందు విజయవంతులైనవారిలో నీతడే ప్రథము డనదగును.

1919 వ సంవత్సరమున నితడు ఇండో బ్రిటిషు ఫిల్ము కంపెనీని స్థాపింపజేసెను. జయప్రదము లగు పెక్కు ఫిల్ములను తయారుచేసిన లోటస్‌ఫిల్ము కంపెనీ కితడు సర్వాధిపతి.

నాటకరంగమున శ్రీగంగోపాధ్యాయగారు భారతీయ హర్షనాటకనటులలో కెల్ల గొప్పవాడని పేరువడసిరి. యద్భుతనటనాకౌశలమును, గుణానుభవప్రదర్శనములును, అతనియత్యున్నత కళావాసనలను బహిరంగపరచుచున్నవి. అతనిసర్వతోముఖ కౌశలమును నిరూపించు ననేకచిత్రముల సంపుటములు నేడు అమ్ముడుపోవుచున్నవి.

సినిమావిచారణ సంఘమునెదుట నతనిసాక్ష్యము బంగాళములోని ఫిల్ముపరిశ్రమకు గొప్పచురుకుదనమును కలుగజేసినది. అతనిసూచనలును, సలహాలును ప్రభుత్వోద్యోగవర్గమునందును మంచియామోదమును, పొగడ్తను గాంచినవి.

అతడు బంగాళమున ఫిల్ములుతయారుచేయు కంపెనీ నొకదానిని పెద్దయెత్తుమీద ప్రారంభింప ప్రయత్నములు సాగించుచున్నాడని తెలియవచ్చుచున్నది.

(ఇండియన్ డెయిలీ మెయిల్, ఆగష్టు, 2.)

బరోడా సంస్థానము-అనువత్సరవిద్యాభివృద్ధి

"బరోడాసంస్థానమున కడచిన సంవత్సరమునందు సమకూడిన విద్యాభివృద్ధిని వివరించు నుపదేశప్రాయమయిన యీక్రిందివాక్యములను బ్రిటిషు భారతదేశ ప్రభుత్వము గుర్తించి తాను భారతీయులకు సమకూర్చిన విద్యాభివృద్ధి మార్గములతో పోల్చి చూచుకొనదగును.

'సంస్థానమందలి పట్టణములయు, పల్లెలయు సంఖ్యనుబట్టి చూతుమేని సరాసరి ప్రతిపట్టణమునకును, ప్రతి పల్లెకును ఒక్కొక్క పాఠశాల గల దనవచ్చును.

పురుషుల జనసంఖ్యలో సరాసరినూటికి పదునేడుగురు బాలురు చదువుకొనవలసినవయసులోనివారున్నారని నిశ్చయింతుమేని పాఠశాలలలో గతసంవత్సరమున నూటికి ౪౭.౮ బాలు రుండగా నీసంవత్సరమున ౪౯.౫ గలరనియు, అట్లే స్త్రీల జనసంఖ్యలో నూటికి పండ్రెండుగురు బాలికలు చదువుకొనవలసినవయసులోనివా రున్నారని నిశ్చయింతుమేని గతసంవత్సరమున నూటికి ౨౨.౧ బాలికలుండగా నీసంవత్సరమున ౨౬.౬ గలరనియు లెక్కలు తేల్చుచున్నవి.

పంచమబాలురకు ౨౨౯ విద్యాశాలలుగలవు. వానిలో నాలుగుబాలికలవి. వానియందు ౯,౫౨౧ విద్యార్థులు చదువుచున్నారు. ఇదిగాక సాధారణ గుజరాతి పాఠశాలలలో ౪,౭౬౩ పంచమ విద్యార్థులు చదువుచున్నారు. అచ్చట అస్పృశ్యతాపిశాచముయొక్క పట్టు సడలుచున్నది. ఉన్నతజాతులవార మనుకొను హిందువులీపాఠశాలలయం దుపాధ్యాయులుగను, పరీక్షాధికారులుగను ప్రవేశించుచున్నారు. బరోడా, అమ్రేలి, పటాను, నవసారులలో నాలుగు అంత్యజనసతిగృహము లున్నవి. వాని యాశ్రయపోషణములనుబడసి ౧౩౭ పంచమబాలురు చదువుకొనుచున్నారు.

పట్టణ, మండల పుస్తకభాండాగారము లచ్చట ౪౫ గలవు. గ్రామపుస్తకభాండాగారములు ౧౪౪ గలవు. పుస్తకభాండాగారశాఖకు జెందిన భిన్నభిన్న విభాగములు—స్త్రీ, శిశుపుస్తక భాండాగారములు మొదలయినవి—తమవిధులను తృప్తికరముగ నిర్వహించుచున్నట్లు చూపట్టుచున్నది.'

[మాడరన్ రివ్యూ, ఆగష్టు]

యువకుల కోకసందేశము

శ్రీయుత టి. యల్. వాస్వానిగారు 'స్కాలరు' అను పత్రికయందు ప్రకటించిన 'యువకుల కోక సందేశ' మను వ్యాసము

మానవు డొకమహత్ప్రయోజనము నుద్దేశించి ఆత్మసమర్పణము కావించువిధానమును తారస్వరమున గానము చేయుచున్నది.

ఉత్పాదనశీలురు కండు. అనుకరణశీలురు కాకుడు.

సులభములయిన అనుకరణమార్గములు సాధనమార్గములు గావు.

భారతదేశమును క్రొత్తగావించుటకయి వలసిన సామగ్రికొఱకు రషియావంకకు జూడకుడు; ఇటలీవంకకు జూడకుడు; ఇంగ్లాండువంకకు జూడకుడు.

ప్రతిజాతియొక్క అనుభవములను దెలిసికొనుడు. దేనిని ఆదరింపకుడు.

అనుకారులు కాకుండుడు; మీరు మీరుగ నుండుడు.

ప్రతిజాతియు తన యాదర్శములందును, ధీశక్తియందును నడగియున్న పరిణామసిద్ధాంతమునకు తలయొగ్గవలెను.

అనుకరణము ఆత్మహననము; స్వాతంత్ర్యము ఆత్మవ్యక్తీకరణము. (Self Realization)

భారతదేశము తానుగ నుండవలెను; కేవలము తనదిగనే యుండవలెను.

గాఢక్షోభను జెందియున్న భారతదేశ మాకాంక్షించుచున్నదానిని రషియనుల సాంఘికవాద మొసగజాలదు; బ్రిటిషువారి పారిశ్రామికవాద మొసగజాలదు; దుస్సాహసమునకు, కలహములకు మూలమయిన పాశ్చాత్యనాగరకత యొసగజాలదు.

భారతదేశము విశ్వోపదేశక మయినది.

కాబట్టి మీరు మహర్షులయు, మహోసిద్ధులయు పవిత్రసందేశముల నాలకింపుడు. సనాతనజ్ఞానముయొక్కయు అధునాతనవిజ్ఞానముయొక్కయు శక్తులను మేళగించి భారతదేశమును బలవంతుల దేశముగను, స్వతంత్రుల దేశముగను క్రొత్త నిర్మింపుడు.

కీ. శే. డేము ఎల్లెను టెర్రీ

ఆంగ్లనాటకరంగమున పెద్దపేరు కన్న నటకురాలు. ఈమె 8 యేండ్ల వయసుననుండి పెక్కురకముల స్త్రీపాత్రలనుధరించి కీర్తినిగాంచినది. షేక్స్పియరు మహాకవినాటకములయందలి నాయికల పాత్రములను ఈమె అద్వితీయముగా ప్రదర్శించెడిది.

వ్యాయామము

శ్రీయుతులు స్వామి సత్యదేవపరివ్రాజకులు జర్మనీయందలి వ్యాయామమునుగూర్చి

యొక మంచి సచిత్రవ్యాసమును 'సరస్వతీ' (హిందీ) పత్రిక జూలై సంచికయందు ప్రకటించిరి. అందు వారు పాశ్చాత్యదేశము లెన్నియో దుర్వర్తనములకు లోనయ్యు పతనము నొందకుండుటకు బాలబాలికలును, యువతీయువకులును నిత్యము వ్యాయామము సల్పుచుంటయే కారణమని ప్రసంగించుచు నిట్లు వచించిరి;

'వ్యాయామము! వ్యాయామము!' నిజముగ నిది జాతియొక్క జీవన రసప్రవాహము. ఆరోగ్యమున కిది భీమా. అరుగ్ణభావముల కిది మిత్రము. నిర్భయత కిది ఖజానా. జీవనానందమున కిది మంత్రము. గ్రీకులు వ్యాయామ ప్రియులై యుండినకాలముననే కళావిజ్ఞానదర్శనాదులకు పునాది వైచికొనిరి. వారి ఆనాటి లక్ష్యమే నేడు ఐరోపాకు స్ఫూర్తి నిడుచు నాటి ప్రాచీననామముల నమరముల గావించుచున్నది. గ్రీసుదేశపు చెక్కడపు నమూనాలును, మల్లులయు, వీరులయు మూర్తులును నేడును వారి యానిర్మలకీర్తిని దలపించుచున్నవి. ఏజాతి తనపిల్లలను వ్యాయామశాలలకు పంపుచుండునో, ఏజాతి బాలికలంతయుత్సాహము, నుత్తేజనయు నొసంగి తనవీరుల వర్ధిల్ల జేయునో, ఏజాతి తనస్త్రీలను పురుషులవలె నారోగ్యవతులు, వికాసవతులు, చురుకుదనముగలవారు నగుటకై వారిచే వ్యాయామము సేయించుచుండునో, అది సర్వదా స్వతంత్రమును, బలయుతమునై విలసిల్లును. జర్మనీ ఆతత్త్వము నధిగమించినది. బాలురు నాట్యశాలలకు పోవుదురు; బాలికలు నాటకాదిప్రదర్శనములందు

పరస్పరచెంత జర్మనుయువకులు మాతృభూమిధ్యానము చేయుచు వ్యాయామము చేయుచున్నారు.

తమ ప్రియులతో గలియుచుందురు; మద్యమాంసములు మస్తుగ జెల్లునుండును; స్త్రీపురుషులు దండిగ సిగరెట్లు త్రాగుచుందురు: ఇన్నియు చేయుచున్నను వారు తమ దేహమును, వ్యాయామశాలను మఱనరు. జీవనరసము నుత్పన్నము చేసికొనుటకు వారు నిరంతరము యత్నించుచుందురు.

సత్యమై సుఖదమై యొప్పు సాత్వికాదర్శమును బడసి, అఖండజీవనదీప్తి జాడలు గనిపట్టి, జీవనరసామృతాస్వాదనము గావించి, విశుద్ధమార్గము ననుగమించి, తా నాదివ్యస్రవంతి వంకకు ఐరోపాఖండపు పరమపురుషార్థమునుగూడ వెంట గొంపోవు దేశ మేదేని నున్నచో మహాభాగ్యమే. పవిత్రాశయసంకలితు లగు బాలబాలికలు, ఆధ్యాత్మిక భావము లుగ్గుగా పెరిగిన నాగరికులు వేలకొలదిగ ప్రాతస్సాయములు వ్యాయామశాలలనుండి వెలువడునపుడు, దేశౌన్నత్యపు జయనాదములతో ఆవీరులును, వీరాంగనలును నలుదెసల మార్మ్రోగించునపుడు, లోకమున నొక నూతనమగు— అభయదాయకమగు—

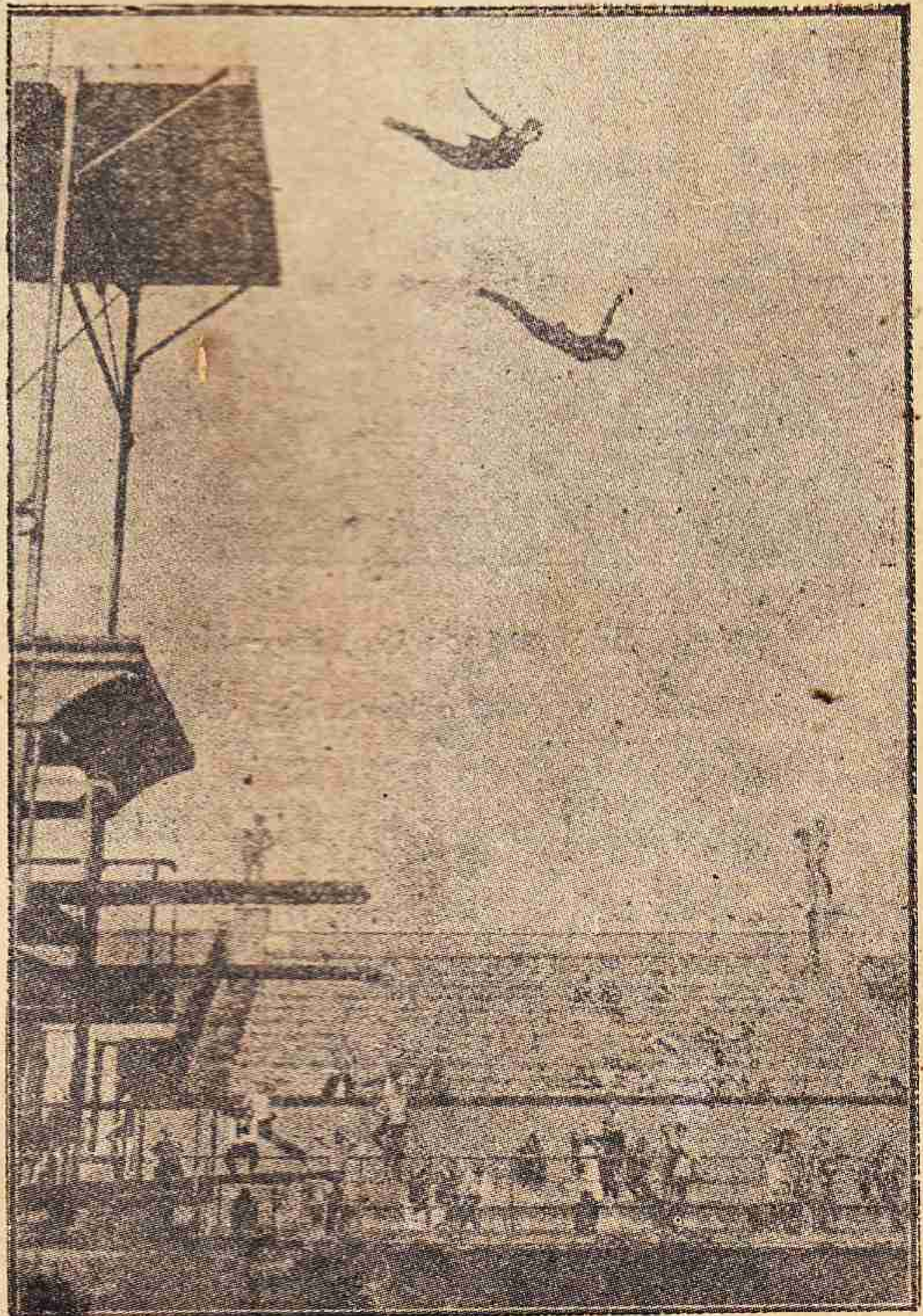
యుగము ప్రాదుర్భవించిపోవును. ఫ్రాన్సు విప్లవ ముత్ప న్న మొనర్చిన జాతీయతాయుగము భీకర భూకంపగ

బాలికలు వ్యాయామక్రీడ గావించుచున్నారు.

తికి పరిణామము. అందు సామ్రాజ్యలోలుపత, ఇంద్రియసుఖలాలస, ప్రకృతివాదము నిండియున్నవి. ప్రపంచము సాత్త్వికస్వరూపము గల జాతీయత కెదురుచూచుచున్నది. సభ్యదేశములందలి లక్షలకొలది స్త్రీపురుషులు ఆ నూతనయుగపు ఆధ్యాత్మిక జాతీయవాదమునకై కొట్టుమిట్టాడుచున్నారు.

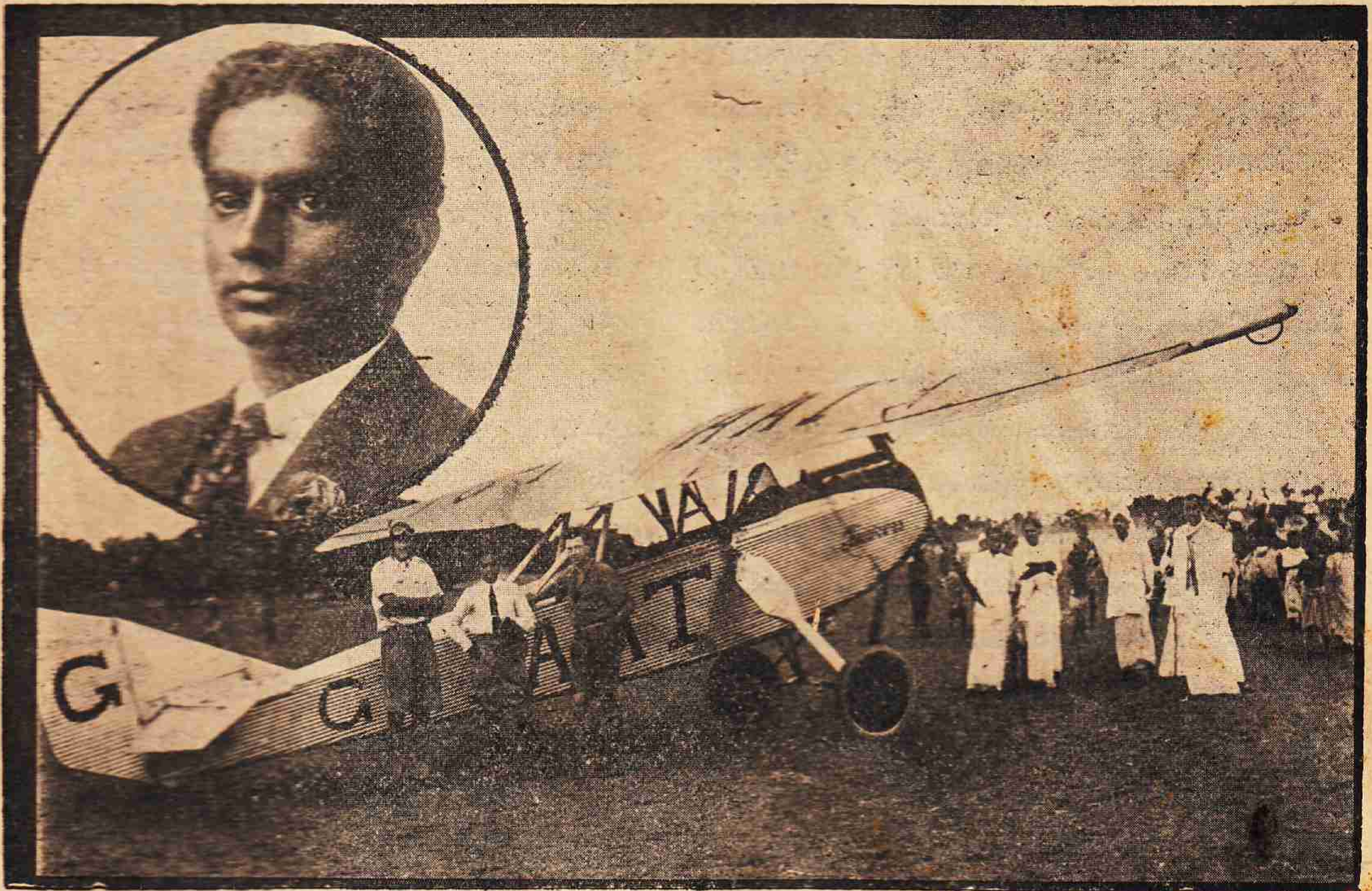
జాతీయశక్తియొక్క జీవనరసస్థాయి స్రోతపు దివ్యదర్శనమును భావిభారతజాతి యొక్కటియే చేయింపగలదు. మనకు ఐరోపాఖండపు పరమపురుషార్థము కావలెను. ఐరోపాలో జర్మనీ ఆపరమపురుషార్థమున శిరోమణి యైయున్నది. ఐరోపామహాసంగ్రామము జర్మనీఅహంకారమును భగ్నపరిచినది: మంచిపని యైనది. జర్మనులు తమ్ముగాక యింకెవరిని గణించెడివారే కారు. ఇప్పటికిని కొంచెమందా స్వార్థాధిక్య సంస్కారము మిగిలిపోయియున్నది. మహాసంగ్రామానంతరము జర్మనులయం దడకువ జనింపసాగినది. పరమపురుషార్థమున వారు యూరపున కంతకును ముందంజ యిడుచున్నారు. కావుననే జర్మను బాలబాలికల చిత్రములు నాదేశవాసులకై యిందు ప్రకటించుచున్నాను. నేఁడీభారతీయ సంగ్రథన యుగమున మనము జర్మనీదేశపు పరమపురుషార్థమును మనోగత మొనర్చుకొనదగును. ప్రతిగ్రామమునను, ప్రతి జనపదమునను, ప్రతినగరమునను వ్యాయామశాలల సంస్థాపించి బాలబాలికల నెల్లర నటకు పంపుచుండవలెను. భూమిలో పాతుకొన్న ధనముల వెలువతీచి నేఁడు జాతీయశక్తి జీవనరసము నుప్పతిల్ల జేసికొనుట యుచితము. బాలికారత్నములను నగలతో నడపక వికాసవతులు, నిర్భయురాండ్రు నగుచుటకైన వీరాంగనల గావింపుడు. లంపటుల బానుపలుపగలుగునట్టియు, వివిధప్రదేశము

బెర్లినునందలి సుప్రసిద్ధవ్యాయామశాలయందు బాలికలు 36 అడుగులఎత్తుననుండి నీటియం దురుకుట

ల నిర్భయవిహారము సలుపగలట్టియు బాలికల దయారుచేయుడు. మనయధ్యాత్మ వాదములును, మనయుపనిషత్తులును వ్యాయామశాల లనునాలయములు లేకున్న వట్టి శబ్దాడంబరములు మాత్రమే యగును.

ప్రథమ భారతీయ వైమానికుడు
యస్. ఎ. అణ్ణామలై శెట్టిగారు

ఇతడు నాటుకోటశెట్టితెగవారిలో గొప్ప ధనవంతుడు. జర్మనీ, ఇంగ్లాండులందు విమానమును నడపించుటకు అభ్యసించెను. జర్మనీనుండి 'జంకర్స్' అను 110 గుఱ్ఱముల వడిగల విమానమును 30 వేల రూపాయలకు కొని తెప్పించినాడు. ఈ విమానమున ముగ్గురు కూర్చుండవచ్చును. అణ్ణామలెశెట్టిగారీ చిత్రమున నున్నవారే.

మిస్ మేయోగారి దేశపు వివాహనీతి

న్యాయాధిపతి బెన్. బి. లిండ్సేగారును, వెయిన్ రెయిట్ ఇవాన్సుగారును "రివోల్టుఆఫ్ మాడరన్ యూత్"అని యొక గ్రంథమును రచించిరి. ఆ గ్రంథమునుండి కల్పద్రుమ పత్రిక గైకొనినభాగమునకు అనువాదము:—

"1920, 1921 సంవత్సరములలో డినీవరు జువెనల్ (పిల్లలుచేసిన నేరములను విచారించుట కేర్పడిన) కోర్టువారు ఉన్నతపాఠశాలల (హైస్కూలుల్సు)లో చదువుటకు తగినవయస్సులో ఉన్నదోషులయిన 769 మంది ఆడపిల్లలను విచారించినారు. ఈపిల్లలందఱును 14 మొదలు 17 సంవత్సరముల వయసుగలవారలు. వీరిలో 465 గురు ఇప్పుడు పాఠశాలలో లేరు. 304 రు యింకా చదువుచున్నవారే. ఈ 769 మంది ఆడపిల్లలమీద వచ్చిన నేరములలో అధమము 2000 మంది మగపిల్లలకైనా ప్రత్యక్షసంబంధ మున్నది. ఇంతమంది ఆడపిల్లలలోను 365 గురిని గురించి ప్రత్యేకము వారిసంగతి సంద

ర్భములను విచారించి తెలుసుకొన్నారు. వీరిలో 313 గురు 11, 12 సంవత్సరము లప్పుడు—అందు చాలమంది ముఖ్యముగా 11వ యేటనే—రజస్వలలయినారు. ఈ 313 రిలో 285 గురు 11, 12, 13 సంవత్సరముల వయస్సులో రజస్వ లయిరి. 28 గురు మాత్రము 14, 15, 16 సంవత్సరముల వయస్సులో రజస్వలలయిరి. ఆలస్యముగ రజస్వల యగువారికంటె శీఘ్రముగ రజస్వలయగువారే సంపర్కదోషములో తగులుకొనునట్టి అపాయస్థితిలో నున్నారు. ఇట్టి బాలికలగాంచిన మగపిల్లలు వారిని బాగా ప్రేమించెదరు. అట్టి యాడపిల్లలకు సంభోగమునుగురించిన జ్ఞాన మేర్పడును. పరిణతమయిన బుద్ధినికూడ అతిక్రమించి కోర్కెలు పరుగులెత్తుచుండును. అవయవవికాసమును గురించిన తర్కము మున్నగునవి వారి కప్పుడేమియు తోచదు. 11, 12 సంవత్సరములప్పుడే అట్టి పిల్లలకు 18 సంవత్సరములు అంతకెక్కువ వయస్సుగల ఆడపిల్లల కుండే కోర్కెలు, అక్కరలు ఉండును. పెద్దవారికి ఉండే యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానము సహజముగా ఉండని ఆవయస్సులో నిగ్రహము లేకపోవుటవలన రజస్వలయగుట వినాశకరముగా పరిణమించుచున్నది. మగపిల్లలతో రహస్యసంబంధముగలదని ఒప్పుకొన్న 495 గురు ఆడపిల్లలలో 20 మంది కొక్కొక్కరు చొప్పున గర్భిణులయినారు. ఈరీతిని చూచినయెడల నూరుమంది గర్భిణులు కలరన్నచో 1900 లమంది అయినా గర్భిణీస్థితి దాటినవారు కలరన్నమాట. అనగా 3 లక్షల జనసంఖ్యగల నగరములో 200 మంది అక్రమగర్భిణులు ఉన్నారన్నచో 3800 మంది అయినను గర్భము గలుగకుండా దాటినవారు కలరనియు అందు వీరందఱు పాఠశాలలో ఇంకా చదువుచున్నవారుగానో, చదువు మానినవారుగానో, ఉన్నతపాఠశాలలో చదువదగిన వయస్సు గలవారుగానో ఉన్నారనియు తెలియుచున్నది. ఇంతకు ఈ సమస్య అంతయు ఇంటినిబట్టి యున్నది. ఒకానొక రకము యిండ్లలో నుండివచ్చే మంచి సంప్రదాయము కలిగి, సంపన్నములయిన మంచి కుటుంబములకు చెందిన పిల్లలు తమతోడివారిలో ఉన్నప్పుడు సాధారణముగా ప్రలోభములలోను, స్నేహలలోను అంతగా చిక్కుకొనరు; కాని దురదృష్టవశమున మంచివంశములనుంచి వచ్చే వారిలోకూడా అటువంటివారు చాలతక్కువగ నున్నారు. ఇది విచారకరమయిన విషయము. అమెరికా నగరము లెట్లున్నవో తెలుసుకొనుట కుదాహరణముగా గైకొనదగిన డినేవరువంటి నగరములోనే ఎన్నెన్ని వివాహము లగుచుండునో కొంచె మించు మించుగా అన్నన్ని వివాహవిచ్ఛేదములును, వేఱుపాటులును ఉన్నప్పటికి మనము దేశాభిమానముతో అమెరికా కుటుంబముయొక్క ఘనతనుగురించి ఊరక పొగడుకొనుచుందుమని నాకు తెలియును. కాని పిల్లలకు తగిన ఆధ్యాత్మిక వైజ్ఞానిక వాతావరణముగల కుటుంబములు మాత్రము—న్యాయము చెప్పవలయునన్న—తప్పిదారియుండునేమోకాని సాధారణముగా లేవనియే చెప్పక తప్పదు. ఇటువంటి చిక్కులలోపడని పిల్లలెవరైన ఉన్నయెడల వారికి సరియయిన కుటుంబశిక్షణ కలదన్నమాటే. సరియైనపాఠశాలాశిక్షణమునుగూర్చి నేనిప్పుడు చెప్పుటలేదు. ఎందుచేతననగా ఎక్కడనో కొద్దిప్రైవేటు స్కూళ్ళలోను, పబ్లికుస్కూళ్ళలోను తప్పిదారి కొన్నిటిలోను తప్ప ఇతరవిధములు పాఠశాలశిక్షణము యెంత అద్భుతమయిన దున్నప్పటికిన్నీ స్త్రీపురుషజాతి సంబంధమయిన విషయమున మాత్రము సరియయిన శిక్షణమున్నట్టు కనబడదు...1922 సంవత్సరములో డినీవరులో జరిగిన ఒక్కొక్క వివాహమునకున్నూ ఒక్కొక వివాహపు వేర్పాటుకలదు. ఇచ్చిన ప్రతిరెండు వివాహపు పట్టాలకు (License) ఒక్కొకవివాహ విచ్ఛేదపు (Divorce) కేసువచ్చినది. ఈయంకెలు ఒక డినీవరునగరమునకు మాత్రమే చెందినవి కావు. అమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రములలోని చాలనగరములకివి కొంచెమించుమించుగ సరిపోవును. పైనుడివిన సంవత్సరమున వివాహవిచ్ఛేదములు (Divorces) ను, వేర్పాటులు (Separations) ను మొత్తము 2992...డినీవరులో 1922 లో 1842 వివాహవిచ్ఛేదములును; 3008 వివాహములును జరుగగా 1921 సంవత్సరములో 1497 వివాహవిచ్ఛేదములును 3626 వివాహములును జరిగినవి. అనగా 1922 సం. లో వివాహవిచ్ఛేదములు 45 వంతున వృద్ధి

అయినవనియు వివాహములు 613 తగ్గినవనియు తేలుచున్నది. 1920 వ సంవత్సరమున డినీవరులో ఇవ్వబడిన వివాహపుపట్టాలు 4002. 1922 సంవత్సరములో చికాగోలో 39000 వివాహపు పట్టాలు (License) ఇవ్వగా వివాహవిచ్ఛేదములు 13000 బహిరంగముగా లెక్కకు వచ్చినవి. ఈవివాహముల గుఱించియు, విచ్ఛేదముల గుఱించియు యునైటెడు ఫ్రీప్రెస్సు వార్తలనుబట్టి:

1924 సంవత్సరమునందు:

నగరము	వివాహము	విచ్ఛేదము
అట్లాంటగ	3350	1845
లాస్ ఆంజిలీసు	16605	7882
కన్సస్‌నగరము	4821	2400
ఓహియోరాజ్యము	53300	11885
డినీవరు	3000	1500
క్లీవుల్యాండు	10132	5256

కలవని తెలియుచున్నది. బాధ్యతలేకుండా పిల్లలను స్వేచ్ఛగా డబ్బు ఖర్చుపెట్టనిచ్చుటయే ఇట్టిపరిస్థితులు కలుగుటకు కొంతవఱకు కారణము. అట్టిస్వేచ్ఛ ఉండుటవలన తమతమ ఉద్దేశములు నెరవేర్చుకొనుటకు వారికి కొంతబలము అవకాశము కలుగుచున్నవి. అట్టి స్వేచ్ఛలేనియెడల ఇట్టివిసాగుట కవకాశము లేదు.

[స్వధర్మ]

గోవా వీరగల్లు

హీరాసుపండితుని మాధవ మంత్రియు, మల్లప్ప యొడయరు నొక్కరే అను నభిప్రాయము సరియైనదికాదు. అస్మత్కృత విజయనగరసామ్రాజ్యచరిత్ర*మునుండి యీ క్రింది యాధారముల నిచ్చుచున్నాను.

"ఈమాధవమంత్రి పండితకుంజరుఁడు. పెక్కుగ్రంథములను రచించెను. అంగీరసగోత్రుఁడు. తండ్రిపేరు చౌండప్ప. ఉపనిషన్మార్గప్రతిష్ఠాగురుఁ డని ప్రఖ్యాతిగాంచిన పురుషవరేణ్యుఁడు; కాశీవిలాసుని ప్రియశిష్యుఁడు; వీరశైవుఁడు; త్ర్యంబకనాథ సేవాపరాయణుఁడు. శైవవిషయములన్నియు కర్ణాటికాశాసనసంపుటములందలి షికార్‌పూర్ శాసనములలో నొక్కదానియందు వివరింపఁబడెను. (Epigraphia Carnatica, Vol. VII, Shikarpur-)281 ఈశాసనమునకలు నాదగ్గఱనున్నది. అదియంతయు నుదాహరించుట అనవసరమని మానితిని. ఈమాధవమంత్రియే గోవానగరమును మహమ్మదీయులకడనుండి పట్టుకొని విజయనగర సామ్రాజ్యములోఁ గలిపివైచెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1391 సంవత్సరమునఁ బరమపదము నొందెను. (J. B. Br. R. A.S. Vol. IV, 107-115) ఈమాధవమంత్రియే హరిహరరాయల సోదరుఁడగు మారపరాయలకు మంత్రిగ నుండెను; బుక్కరాయలకుసామంతుఁడుగవనవాసి నేలెను.

మల్లినాథ యొడయరు రెండవ హరిహరరాయల సోదరుఁడు. బుక్కరాయలకు జొమ్మాదేవియందు జనించిన కనిష్ఠపుత్రుఁడు. ఇతఁడు అరగరాజ్యమును రాజప్రతినిధిగఁ బాలించెను. రెండవబుక్కరాయలకూఁతు రొకతె యితనికి భార్యయైన విషయము హాస్యాస్పదముగ నున్నది. రెండవ బుక్కరాయలకు మల్లపయొడయరు పినతండ్రియగును. తనకూఁతును బినతండ్రి కిచ్చిన నేటివరుస యగును? రెండవ బుక్కరాయల కూతురిమగఁడు మఱియొక మల్లపయొడయరు కావలెను.

మల్లపయొడయరు తండ్రికాలములో, బొమ్మట్టనకల్లు ప్రాంతమును రాజప్రతినిధిగఁ బాలించెను. (Epi. Colls. for 1901, Nos. 132, 139, 141) సోదరుఁడగు హరిహరరాయల కాలములో అరగరాజ్యమును శా. శ. 1312 ప్రాంతములందు బరుకూరు రాజధానిగ రాజ్యమేలుచుండెను. (Epigraphical Colls. for 1901, Nos. 154, 156 and 164)

కావున మల్లపయొడయరు, మాధవమంత్రి యొక్కఁడేయని చెప్పుట సాహసము.

[కుందూరి ఈశ్వరదత్తు]

---

* ఇది యముద్రితము కానోపును.

—సంపాదకుఁడు.

మిస్. యం. గన్‌గారు	మిస్ కె. హిటోమి
	
ఈమె ఆంగ్ల యువతి. లండనులో జరిగిన నిఖిల ప్రపంచ స్త్రీ వ్యాయామసంఘపు పోటీపందెములందు 18 అ. 7¾ అం. మేర దుమికి మొదటి బహుమతిని గాంచినది.	ఈమె జపాను యువతి. పై పందెములందు 18 అ. 4 అం. మేర దుమికి రెండవ బహుమతిని పొందినది.

బార్డోలీ విజయము

పెమ్మరాజు లక్ష్మీపతి గారు

ఊరుముచు నున్నవల్లవె, మహోత్సుకతన్ జయదుందుభుల్ దిగం
తరములు దద్దరిల్ల, ముదితాజనముల్ జయగీతికా పుర
స్సరముగ హారతుల్ దగనొసంగిరి; కౌతుకపూర్ణచంద్రికా
భరితమనోజ్ఞమౌచు నల బార్డొలి భూతలస్వర్గమయ్యెఁబో!

కెరటాల్ గొట్టుచు రింగురింగురని పక్షిస్వామియో నాఁగ నం
బరమధ్యంబునఁ దేలియాడెడు నదే వర్ణత్రయోత్ఫుల్ల సుం
దరమై యొప్పుపతాక పూర్ణవిజయోత్సాహ ప్రభూతోచ్చ సు
స్వరులై గాంధికి జే పటేలునకు జైజై యంచు ఘోషింపఁగన్.

రణమొనరింపలే దటు ఫిరంగులు ఢామ్మని ప్రేల్చలేదు, దా
రుణముగ బాంబుగుండ్లు పయిరువ్వఁగలేదు, విమానముల్ దిశాం
గణములఁ దేలుచున్ విసపుగాలులు పైపయిఁ బంపలేదు, సై
రణయొకఁడే మహాస్త్రమయి రాజిలె నవ్యజయోపలబ్ధికిన్.

రవి యస్తమయమునొందని - యవనీరాజ్యంబునకు నియంతలు రణమ
ర్మవిదులు నృపనీతినిపుణు - లవురవురా, లొంగిపోయిరా యాంగ్లేయుల్!

చిట్టపురాయియే బ్రిటిషు సింహము పట్టినపట్టు, నట్టిమే
ల్పట్టు ప్రతిష్ఠనై పుణిబలంబును జేవయు, నంగవస్త్రమున్
గట్టెడు గాంధియున్, *బిరుసుగడ్డముఁబెంచెడు నాపటేలు న
ట్టిట్టుగఁజేసి, రద్దిర! కడిందితపోబల సంప్రయుక్తిమై.

కనుఁగొన గాలిమేడలను గట్టెడు వట్టికబుర్లపో, గహిం
సనె పలుమారుఁజెప్ప నొకఛాందసుఁ డెప్డురణంబు సేఁతకున్
గొనకొననట్టి యా పిఱికికోమటియా, నల గోఁచిపాతరా
యని వెడమాటలే పిడుగులయ్యెను, యేకులు మేకులయ్యెనా.

కోపములేని యాపిరికికోమటి, గడ్డము బూచివాని సే
నాపతిగా నొనర్చుచు, ననాగరికుల్ రణభీరులు న్నవ

* ఈ పటేలుగారు గడ్డమును బెంచుకొనియున్నట్లు గాన్పింపదు. (సంపాదకుఁడు)

జ్ఞానరులన్న పామరులంగైకొని, శ్వేతమహీశు సంగరా
టోపము నాగంజాలుట కడుంగడుం జిత్ర మహో విచిత్రమా.

అభినవప్రహ్లాదులనంగం - ద్రిభువన దుర్లభము నొతితీకుమెయి మహా
రభసమున కోర్చి నవజయ - విభవాస్పదులగుట మిగుల వింత గొలిపెడిన్.

చేసినదానికిన్ బదులుచేయంగ నొల్లము, మృత్యువైన సం
త్రాసము గొల్పంజాల దీక ధర్మమునందును, దైవమందు వి
శ్వాసమొకండె చాలును, దిశల్ వడికింపంగం జాలుమేటి స
న్న్యాసమె సంప్రదాయముగ నందితినంచును జాటినా రహో!

నొచ్చియు నొవ్వంజేయని మనోజయమే జయమిచ్చుమాకు, మా
నచ్చిన మార్గమద్ది, నవనాగరికుల్ విరజోక్తులాడినన్
వచ్చినలోటులేదు, దిగివచ్చిరివారును గొంకనుండి, యీ
పిచ్చియె యచ్చివచ్చినది పిచ్చి యుగంధరజాతివారికిన్.

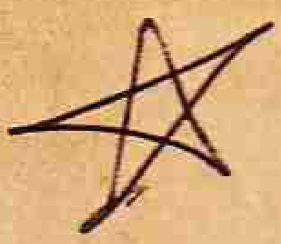
చంగునపైకి దూకు రభసంబుమెయిన్ ఝుళిపించు నాంగ్లపున్
సింగముజూలు, మాతపముంజేసిన గడ్డము, బోరియున్న యీ
రంగమె రక్తికట్టెను; స్వరాజ్యముమాట యటుండనిండు, పై
సంగతింజూచుకొండ మదిచాలును దత్త్వము బోధసేయంగన్.

జడనిధి గర్భములోపల - బడబానల మున్నయట్లు బార్డొలియందున్
బడుగులును బక్కలును గడు - జడులగు జనులందు సత్వసారము వెలిగెన్.

అంతర్వాహినియై యత-లాంతరమున నడంగియున్న యార్యత్వం బా
క్రాంతమహీతల గగన ది-గంతరమై వెలయు సుప్రకాశముం దాల్చెన్.

శరములం దాల్చి రక్కసులచందమునన్ నరరక్తతృష్ణమై
దురమున వ్రాలు టత్యధికదోషము, మృత్యువె మేలు, మేలునా
గరికత గోరువారల కఖండ యశోధనమబ్బ దాన నీ
వరవడిం బెట్టియిచ్చి రల బార్డొలివా రిది దిద్దుడందఱున్.

ధాత్రి మహాత్ముండౌచు నవతారముం దాల్చెను కృష్ణుడాం పృథా
పుత్రుండు వల్లభాయి యనపుట్టెను, బార్డొలిభూమియే, కురు
క్షేత్రముగాగందోంచె, నవగీతలు వెల్వడె; ప్రేమధర్మన
త్సూత్రమరంద మింత చవిచూడుం డిహంబుం బరంబుంగోరినన్.

ఆంధ్ర నాటకరంగము

శ్రీ దేవులపల్లి
వెంకట లక్ష్మీనరసింహారావు గారు

శ్రీ నరసింహారావు గారి చాణక్యుని, రామదాసును * మొనమొన్ననే క్రొత్తగా చూచుభాగ్యము గల్గినది. వీరియందుత్తమనట లక్షణములు మొలకలెత్తియున్నవి. క్రమముగ నవి ప్రోదిగాంచి యాంధ్రనాటక రంగమున కాశ్రయము నొసంగగలవు. చాణక్యరామదాసుల స్వభావములు పరస్పర విరుద్ధములయినవి. శ్రీరావుగారియందవి ప్రత్యేకము సరిపోవగల్గినవి.

శ్రీరావుగారి గోపన్న రంగాలంకారమయినాడు; రామదాసుభక్తి యింకను నిశ్చలము, పరిపక్వము కాదగును. మఱియు వీరి చాణక్యపండితుడు రాజనీతికుశలుడు; నిష్ఠురుడు; కుటిలుడు; అభిమానఘనుడు. కాని, రావుగారి హృదయ మతిమాత్రావేశపూరితమయినది. దీనికిదోడు తోడిపాత్రముల యొనరుపాటు వీటి బోయినది. మనచాణక్యుని యుత్సాహము సన్నగిల్లినది. కర్తవ్యము ఇంచుక పేదవడినది.

చంద్రగుప్తుడు మహాచక్రవర్తి; కాత్యాయనుడు మహామంత్రి. చాణక్యమహాశయుడు భారతమహాసామ్రాజ్యరథమును నిర్మించి దానిని నడపుటకు దగుదురని వీరి నిద్దఱి నేర్చి కూర్చినాడు. వీరు, నిక్కము మహాపురుషులు. కాని, ప్రదర్శనము వీరి నన్యథాకరించినది. చంద్రగుప్తు డనుచితపాత్రమయినాడు; కాత్యాయనుడు పరిహాసపాత్రమయినాడు. చాణక్యునియుత్సాహ మడుగంటుట కిది చాలదా!

నటుడు విద్యావంతుడు, సంస్కారి, నాట్యకళాకోవిదుడు కావలెను; చక్కని ప్రపంచజ్ఞానము నార్జింపవలెను. ఇందేది కొఱవడినను తాను ధరించుపాత్రముకొఱవడి పరిభవముపాలగును. ఇట మఱికొన్ని యుపయుక్తవిషయముల నుపదేశించు శ్రీభావరాజు వెంకటకృష్ణరావుగారి § యీక్రిందివాక్యములు పరికింపదగినవి.

* మొన్న ఆగస్టుమాసమున ఏలూరు సీతారామాంజనేయ నాటకసమాజమువారు చెన్నపురమున నాటకములను ప్రదర్శించుచుండిరట. వారు చిట్టచివరవిగా చంద్రగుప్త, రామదాసు నాటకములను ప్రదర్శించిరి. శ్రీలక్ష్మీనరసింహారావుగారి కోరికపై నే నా నాటకములను జూచితిని. అందు చంద్రగుప్తనాటకము సుప్రసిద్ధవంగనాటకకర్తయగు ద్విజేంద్రలాలు రాయిగారి రచనమునకు శ్రీయుత నండూరిశివరావుగారు కావించిన యాంధ్రానువాదము. రాయిగారి చంద్రగుప్తుని పాత్రముయొక్క యౌచిత్యమునుగూర్చి కొన్ని సంశయములు గలవు. వానిని గూర్చి యించుక విన్నవింప గోరిక గలదు. ఇంకొకమారు దానిని దీర్చుకొందును.

§ కడచిన (శ్రావణమాస) భారతియందు శ్రీభావరాజు వెంకటకృష్ణరావుగారు శ్రీనరసింహారావుగారి నటనకౌశలమును గూర్చి పవిత్రముగా నొకచక్కనివ్యాసమును వ్రాసియున్నారు. దానిని గాంచనగును.

తాను ధరించుపాత్రను అనుభవముచే తెలుసుకొని యందు లీనమైపోయి తన్మయత్వమునటించు భావనామూర్తియు, అనుభవజ్ఞుడు నగువాడే నిజమయిన నటు డనిపించుకొనును. అనుభవ, భావనలలో నేదిలోపించినను నటుని అభినయము, నటన పరిపూర్ణత్వమును పొందనేరవు. నటుడు తన జీవితమునం దనుభవించిన కష్టసుఖముల యనుభవసారమైన రసములనుమాత్రమే భావనాప్రజ్ఞచేత నినుమడింపజేసి ప్రదర్శింపగలడు. కావున ప్రతినాట్యజీవియు అన్ని రసములను ప్రకటింప జాలడు. అన్నిరసములను సమముగా ప్రకటింపజాలిన నటు లెవ్వరయిన రసమూర్తులు ఒక రిద్ద రెక్కుడయిన నుండవచ్చును. అట్టివారు మహాప్రతిభాశాలురు. వారి జీవితము కేవలము రసాత్మక మైనదిగా నుండును. సాధారణముగా ప్రతినటుడును తనప్రకృతికి సహజములయిన రసములనే బాగుగా నటింపగలడు.

ఆంధ్రనటకులు పై విషయములను బాటింప దగుదురు. ఆంధ్రనాటకరంగమునకు దాముతు, తమకు నాటకరంగమును సర్వథా సరిపోవునట్లు సంస్కరించుకొన దగుదురు.

శ్రీనరసింహారావుగారి చాణక్యరామదాసు పాత్రములనుబోలె బాహుకపాత్రమును గూడ జూడ కుతూహలము గలదు.

గ. సు.

(భారతీకార్యాలయము)

స్థానం నరసింహారావుగారు-'సత్యభామ'

శ్రీ స్థానం నరసింహారావుగారు పేరెన్నికగన నటకావతంసులు.

వీరు తమ ధరించుపాత్రమున తమ్మ తాము చతుగ్రసముగ దిగగొట్టుకొందురని శ్రీయుత వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు నుడివినది. వీరి నటనమును విమర్శించుతటి పెక్కుతావుల జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండును. కాని వీరి సత్యభామాపాత్రము*మాత్ర మీపరిచయముతో సంతృప్తి నిడక యించుక యెక్కువ విమర్శనము నపేక్షించుచున్నది.

వీరి నటనమున నొక యమోఘమగు సమ్మోహన శక్తి యున్నది. ఎట్టిపాత్రనైనను వీరు సజీవముగ, నుజ్జ్వలముగ ప్రదర్శింతురు. సత్యభామాపాత్రయు వీరు తాము భావించినతీరున సమగ్రసౌష్ఠవముతో ప్రదర్శింతురు.

వీరిభావన ననుసరించిన సత్యభామ యెట్టిదో పరామర్శించుటకు ముందు శ్రీకృష్ణ తులాభారమున సత్యభామ యెట్టిదో గుఱుతింపదగును.

సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని సంపూర్ణముగ ప్రేమించినది: అతని సుందరమూర్తిని కామించినదియు. ఎల్లపుడు నతని సాన్నిధ్య మామెకు గావలెను. ఈఓరిమిలేని కూరిమిచే నామె తనహక్కునుగూడ నతిక్రమించి, తోడి దేవేరులకు భర్తను పాలువెట్ట నొల్లదు. కనుకనే రుక్మిణికి గల అతిలోకప్రేమ కిది లోకైకనది. భక్తి యను పేరునకు యోగ్యత యీప్రేమకు చాలినదికాదు. ఐనను సత్య గొప్ప ప్రేమికురాలు. రాజస ప్రేమచే నామె మత్తిల్లిపోయినది. ఆప్రేమ సామ్రాజ్యమునకు శ్రీకృష్ణుడు సార్వభౌముడు; తాను మహారాజ్ఞి. ఈశ్రీకృష్ణుడు భౌతికమూర్తి. తన్నాభౌతికమూర్తి వీడినచో నామెహృదయ మాక్రోశించును. ఆత్మదమనము చేసికొను ధీరత యామెకు లేకపోలేదు: కాని, అతనిసాన్నిధ్యమున తా నుపలాలిత యగుచు అతని నాశించుకొనుచున్న సమయమున తనసవతి తనపతి నెడబాప—తోడగొంపోవ—వచ్చినచో నామె యోర్వజాలదు. ఇందడచుకొను ధీరత యామెకు లేదాయనిన, సవతిమూలమున రెచ్చిన యభిమానము నడచుకొనుటకే యిచ్చగింపని రాజస ప్రకృతి యామెది. రుక్మిణి తన జన్మదినోత్సవ

* ఆగస్టు ౯ వ తే. శ్రీదుర్గా ఏమెచూర్సువారు మదరాసునందు ప్రదర్శించిన శ్రీకృష్ణతులాభారమున వీరి 'సత్యభామ'ను నేను జూచితిని.

మునకై పతి నాహ్వానించినది—తగినంత హేతువున్నదియే: ఐనను సత్యభామ క్లిష్టముకాని సందర్భమునకు సవతి కారణభూతయైనది: ఆమె ఆత్మదమనము కావించుకొనదు.

ఇట్టియెడ శ్రీకృష్ణుడు తానెవరియింటి కేగ వగునని అన్యుడగు నారదుని నాలోచన మడుగుట ఆమె కింకను వెగటగును. ఇక చివరకు తన యింటికి రాక యాతడు సవతి రుక్మిణి యింటికే యేగినచో ఆమెకు గల్గు మనఃక్షోభమునకు మేర యేముండును?

ఆసమయమున నారదు డామెకు వ్రత ముపదేశించి దాన నామె తనభర్తను తనకు వశవర్తిని జేసికొనగల్గునని వచింప, నామె తన తప్తమానసము నాపేరాసయందు పోసికొన్నది. సరితూగు ధనాదికము నిచ్చి దానము పోయిన భర్తను బడయుటకై ఆమె తన సర్వస్వమును తూనిక యిడెను. 'రెండు నిమిషములు కళ్లు మూసికొన్నచో, నాభర్తయెప్పటికిని నావాడే' యని యామె కొనవ్రేళ్లపై నిలిచియుండెను. ఎన్నియైచినను ఆతడు తూగడాయె!—ఏమి పోయినను సరే, ఆతడు దక్కిన చాలును!—కాని, యేదీ సాఫల్యము? ఎంతటి ఆశ!—ఉపహత మైపోయినది. ఎంతటివిమూల్యము!—అపర్యాప్త మైపోయినది. ఏబరువున కాతడు తూగునో యామెకు తెలియదాయె! భౌతికమూర్తినే యామె తలచుకొనెను. శ్రీకృష్ణు డంతబరు వుండునని యామె యెఱుగదు; నారదుడు చెప్పనైన లేదట, ఏలయని యామె ప్రశ్నించినది. ఆమెకు తన యోచనయందు మూర్ఖత యేమియు కన్పడదు. మానవబుద్ధిబల మంతయు వినియోగించి మాచినను నది యర్థము కానిది. ఆమె అది కలహప్రియుని వంచనయని భావింప కేమిచేయును? (కృష్ణుడు తన్ను వంచింపడని యామెకు నమ్మకమే కాబోలు.)

ఇక కృష్ణుడు నారదునికి దాసుడైపోయినాడు. సత్యభామకు భర్త తనకడ లేకుంటయేకాక, యొకరికి దాస్యము సేయుచున్నాడు: దుర్భరము! అటుపై తన మూలమున తోడిదేవేరులు భర్తను గోల్పడిరి. తాను గర్హ్యావస్థ నున్నది. అంతయు తనవల్లనైనదే. కడచినదాని కనుతాపము; కృష్ణుడు తనతో మాటాడుటనుగూడ వంచకుడు నారదుడు నిర్దయముగ నిషేధించినందులకు కినుక; తన నిస్సహాయతకు పరితాపము—ఇంతయు భరించుచు, నెట్లయిన కృష్ణుని బడయుట కుపాయము నారయవలయును. ఇంతవ్యాకులత యామెహృదయమును కలచివైచుచున్నది. పాపము, అంతయు ప్రతికూలము కానా?

ఈసత్యభామకంటె మానవహృదయమును సమీపించు పాత్రలు నాటకలోకమున నెన్నియో లేవు. మానవప్రకృతి యామెయందు పూర్తిగ మూర్తీభవించినది. ఆమెది లౌకికత్వమున నికృష్టస్థానముగాదు; అతిలౌకత్వమునకు దగ్గరమెట్టే. ఆమె ప్రేమకొఱ కెంత త్యాగము నర్పించినది!

ఇక నామెకు విశ్రాంతి లేదు. ఎట్లయిన పతిని బడయ నారదుని వెంటాడినది. చివరకు దేవేరులుగూడ వచ్చినారు. ఎట్లు మాట దక్కుట?

భక్తులవలన నామెకు భర్త తిరిగి లభించునని నారదుడు పల్కెను. అట్టి భక్తు లెచ్చటనైన గలరా యని యామె తహతహతో నడిగినది. తత్పురముననే యున్నారని యాత డమృతోపమానముగుమాట తెల్పెను. భక్తపద మామె హృదయమును మీటలేదు. 'నాకంటె భక్తులెవ్వ'రని యామె యహంకృతి చూపలేదు. అట్టి భక్తు లెవ్వరో తెల్పినచో పాదములంటి తెచ్చుకొందునని చెప్పినది. ఆహా! ప్రేక్షకుల సానుభూతి బడయుటకీపాత్ర కెంతపాత్రత యున్నదో!

తన పల్కులకు నారదు డొసగిన యుత్తర మామెకొక పెద్దపరీక్ష: ఆభక్తురాలు రుక్మిణియేయట!

భర్తను దాస్యమునుండి విడిపించి, తాను బడయవలయును. శుద్ధాంతజనముకడ తనమానము గాపాడుకోవలయును. దేవేరులహక్కు నిపు డామె తిరస్కరింపదు: తానిపుడు మానవతి; కర్తవ్య జ్ఞానిని: ప్రేమ పీడితయయ్యు ప్రేమ ప్రమత్తురాలు గాదు.

ఏరుక్మిణియెడ కక్షగట్టి యామె కృష్ణునిస్వవశము గావించుకొనుటకై విలక్షణచర్యల జేయబూనెనో, ఆరు

క్మిణియే తన కిపుడాశ్రయణీయయైనది_ఆచర్యల దుష్పరిణతి సంస్కరించుటకే! భర్తను బడయుట కెట్టిదియైన జేయవలయును: అతడు పూర్తిగ తనకే కావలె ననిపించు పొంగు ప్రేమ ఆమెది. తనయపరాధమును సవరించుకొనుట తనవిధి. తాను ప్రార్థింపకయే రుక్మిణి వచ్చి యాతని విడిపించుట తన కవమానము. ఆమె యహంకారిణి కాదు: ఉత్కృష్టయగు నభిమానిని. సవతిని వేడుకొనుటకంటె వేడుకొనకుండుటయే యామె యభిమానమున కెక్కువ యాఘాతము. రుక్మిణిని వేడుకొన్నది; భర్తను_తన ప్రయత్నమువలననే_విముక్తు జేసి, పడసి, తన కర్తవ్యము నిర్వహించుకొన్నది; రుక్మిణిహృదయము తనహృదయముకంటె మహత్తరమగుట గ్రహించినది: ఏలయన_రుక్మిణి శ్రీకృష్ణుని మనసార భజించినది. అత డెక్కడనున్నను సరియే, భావబద్ధుడగు ప్రేమమయుడు తనతోడనే యున్నాడు. తృప్తిమయమైన భక్తితో నామె తన పతిని భగవంతునిగ నుపాసించుకొన్నది.

సత్య శ్రీకృష్ణునకువలెనే యెల్లరకును సానుభూతికి పాత్రురాలు. ఆమె యేమొనర్చినను కృష్ణునెడగల ప్రేమాతిశయమువలననే. పవిత్రమైనది కారణము: కార్యములమాత్రము హృదయదౌర్బల్యపు రక్కు లున్నవి.

ఇది యీనాటకమునందలి సత్యభామ.

శ్రీనరసింహారావుగారి భావనమాత్ర మించుక భిన్నరూపముగల పాత్రను ప్రదర్శించెను.

నటకుడు కవిరచించిన పాత్రకు సంస్కారములు చేసికొనవచ్చునే కాక చేసికొనవలసిన సందర్భములు గూడ నుండును. ఐన నాసంస్కారములు నాటకమున కుపకరింపవలెను; నాటకముయొక్క_నాటకత్వమునకువన్నె తేవలయును. నాయికా నాయకపాత్రములను నటకుడు గాని, కవిగాని ప్రేక్షకుల సానుభూతి కేంద్రమునకైనను సాధ్యమగునంత సమీపమునకు గొంపోవలయును.

ఈనాటకమున సత్యభామయే కేంద్రవర్తిని_నాయిక. ఈపాత్రము నరసింహారావుగారియందు నాటకప్రయోజనమున కెట్లు లుపకరించెనో గమనింపదగును.

నారదునకు శ్రీకృష్ణుని భార్యలు తక్కినవారు ప్రణమిల్ల. శ్రీరావుగారి సత్యభామమాత్రము వంగియే నమస్కరించును. కృష్ణుడు రుక్మిణి యింటి కేగినపిదప తనభవనమున నారదుడు విచ్చేసినపుడు అతి విముఖతతో అడకువ లేక వర్తించును. అత డామెకు భర్తను బడయునుపాయముగ వ్రత ముపదేశించినపిదప నామె యతనికి మోకజెల్లి నమస్కరించి, దాసిచే గూడ ప్రణమిల్ల జేయును.

తక్కిన దేవేరులకుకంటె సత్యభామకు నారదుని యెడగల భక్తి తక్కువయా? వారితో సమముగ దేవర్షి యెదుట మోకజెల్లుట తన కవమానమని యెంచునంతటి దురభిమానినిగాని, మూర్ఖురాలుగాని కాదు. సత్య తన యింట నతనియెడ నంత వైముఖ్యమును, అవినయమును జూపుటకు ఆతనియెడ నామె కెంతచన వున్నను జాలదు; ఎచ్చట జూచినను ఆమె కానన వున్నట్లు కన్పడను లేదు. తనభర్త తనకడకు రాకుండ జేసినది నారదుడే యనుకోపమున నట్లు వర్తించెనన్న, ఎట్లయిన నతని సత్కరించునేకాని గౌరవాచారములు తప్పదు: కళావతి రాజపుత్రి, శ్రీకృష్ణుని దేవి: ఆమె కాతనియెడ గౌరవము లేకపోను లేదు. చివరకు తన కాతనివలన నొక ప్రయోజనమున్నదని భావించి ప్రణమిల్లుట దుఃస్వార్థపరతను, సంకుచిత మనస్కతను సూచించును. దేవర్షియెడ సత్యభామ కంతగౌరవము గల్గుట కిదియే మొదటిసారియా, ప్రయోజన మున్నపుడెల్ల నట్లు ప్రణమిల్లునా యనిపించును. పాత్రకు లేని నలుపులు గూర్పరాదు: అట్టి కళంకితపాత్ర కిట నావశ్యకత లేదు.

శ్రీకృష్ణుని తూచునపుడు వీరి సత్యభామ తన యింటగల సర్వస్వమును త్రాసున వైచునుగాని తనయొడలియాభూషణాదు లొక్కపూసయైనతొలగించివైవదు. చిట్టచివరి యత్నముగూడ చేయక యామె వీడునా? అంత పరితపించిన ప్రేమ కృష్ణునినిమిత్తమై యాభూషణముల తొలగించివేయుటకు వెనుదీయనిచ్చునా? ఇట సమంజసత తక్కువ. కృష్ణుడు సంస్కరింపనెంచిన సత్య

భామ హృదయము ప్రాపంచికతయం దెంత్రకింద లేదు. సత్యభామ యిట్టిదన్నచో నాటకము సహింపజాలదు.

కృష్ణుడు నారదునకు దాసుడైపోయినపుడు వీ రతిచతురతతో నటించిరి. పిదప గన్పట్టుపడగిన దైన్యపరిమాణముమాత్రము వీరియం దహంకారాతి శయమున మట్టువడ్డది. పాత్రకు దైన్యము తనతో ప్రేక్షకులసానుభూతిని కోలుపుచ్చినచో, అహంకార మాస్థానమున ప్రేక్షకుల ప్రశంస నాకర్షింప లేదు.

మొత్తముమీద వీ రభిమానముకంటె నహంకారము నెక్కువ యుపాసించిరి: రాజసముకంటె తామసము నెక్కువ యవలంబించిరి. వీరిసత్య కడుంగడు సాధారణవనిత. ఈనాటకమునకు నాయికయగుట కనర్హ గనున్నది.

చివర సత్యభామకు సంస్కారము గల్గినది. లేనిచో పాత్రకు సరియగు పరిణతి యుండదు. రుక్మిణిని వేడుకొనుటనుండి వీరిసత్యభామ సంస్కారమునొందు యోగ్యతతోనే యున్నది. ఆస్థితికిని, పూర్వపు ప్రవృత్తులకును సామరస్యము కుదురుకొనవలెను. అప్పుడు వీరిసత్య సత్యయగు సత్యయగును.

సత్యభామకంటె నెక్కువ యాకర్షక మగుపాత్ర మీయితివృత్తమున లేదు.

ఇట్టిసంస్కారములు కొలదిగ నిర్వహించుకొన్నచో, శ్రీ నరసింహారావుగారి యంతటి యాకర్షకముగ నీపాత్రను ప్రదర్శింపగలవా రరుదుగ నుందురు.

శ్రీరావుగారు రంగమున ప్రవేశించినది మొదలు నిష్క్రమించువఱకును పాత్రగనే స్ఫురింతురు కాని యొక్కత్రుటియు తమవలె గన్పట్టరు. అటుపై వారి నటనమున నొకవిధమగు నగిషీసొంపు లున్నవి. పాత్ర నుజ్జ్వలముగ చూపుటయందు వా రసాధారణమగు నేర్పుగన్పఱుతురు. అట్టియెడ వా రిటనిట బాగుగ నటింతురని యెత్తి చెప్పుట యథార్థమగు ప్రశంస గాదు.

నటనా కౌశలమునకు తీసిపోవని గాన ప్రావీణ్యము వీరి కున్నది. రసానుగుణమగు సంగీతము వీరియం దొక పెద్దగుణము. పద్యముగాని, పాటగాని పాడుచున్నపుడు వచనమునవలె భావమే వ్యక్తమగుచుండును. రస ముబ్బుగ చిందుచుండును. వారు గానప్రవీణు లను మాట దూరమున గన్పడును. వీరి సంగీతము రసమును మఱింత పరిస్ఫుటము చేయునే కాని పాత్రను విడిచి రంగమును కళంకిత మొనర్పదు. రంగమున సంగీత మావశ్యకమా యనుసమస్యను వీరియభినయము అనుకూలముగ సమర్థించును. ప్రతికూలవాదుల కది యొక గొప్పప్రతివాదము—ఇట్టివా రరుదుగ నుండుటచే ఆసమస్య మాత్రము తలచూపుచునే యుండును గాని—

వీరి యనల్పనటనా కౌశలము నిదివఱకు శ్రీయుతులు శివరామశాస్త్రిగారు తమసుధామధుర ఫణితుల నుగ్గడించియే యున్నారు. కాక వీ రాంధ్రసామాన్యమునకు ప్రత్యక్ష పరిచితులగు నటకావతంసులు. తమభావన ననుసరించి యేపాత్రనైనను వీ రతికుశలముగ ప్రదర్శింతురు. ఈపాత్రవిషయమున తమభావన తిరుగవేసికొనునపుడు శ్రీరావుగారు సహృదయముతో ఈసూచనల గమనింతురు గాక. పాత్రశీలన కౌశలమును, భావనాబలమును వీరియం దింకను పెంపైనచో, తన నిగ్గైన నటులలో నొకరని వీరినిజూచి మన దేశము గర్వింపగలదు.

కొంపెల్ల జనార్దనరావు

పునర్విమర్శనము

అహదనకరశాసనము

హేమాహేమీలుండఁగా నిన్ననేయొకశాసనముఁ బ్రకటించినవాఁడను నేను శాసన పరిశోధనకై రక్తమాంసములు ధారవోసిన వారికి గూడ నర్థముకాని యహదనకరశాసనమును అర్థముచెప్పుటమాట యవ్వల నుండఁగాఁ బఠించుటయును బ్రబలానర్థమే యయ్యెను. నేను శాసనమును బ్రకటించిన తోడ్తోడనే, బహువర్షములనుండి బహుశ్రమముతో శాసనపరిశోధనము కావించుచున్న మన్మిత్రులు బ్రహ్మశ్రీ సోమశేఖరశర్మగారు, పి. హెచ్. డి. బిరుదాంకులు శ్రీవెంకట రమణయ్య పంతులుగారు జోడించి నాపాఠప్రమాదములఁ గడచిన భారతిలో నుద్ఘాటించిరి. కాని అందు శ్రీవేంకట రమణయ్యపంతులుగారి దోషప్రతిపాదనములు ప్రధానముగా శ్రీశర్మగారి ప్రతిపాదనములకుఁ బ్రతిధ్వనులును, అవహేళన బహుళములును గానవాని నెక్కువగా లెక్కపెట్ట నక్కఱలేదు. ప్రాజ్ఞులు, నాకు బహుకాల మిత్రులు నగు శర్మగారి ప్రతిపాదనములనే నేను పరిగణింతును.

అహదనకరశాసనమును నేను 'కదపితి' నని శ్రీశర్మగా రనిరి. ఎంతమంచియోగ్యతగలమాట! శర్మగారు నాయర్థ వివరణాదులు కొన్ని యక్షరముల మార్చి, చేర్చి, తీసివేసి చేసిన వగుటచేఁ జాల సందేహింపవలసి యున్న వనిరి. అయినను గొన్నిపట్టుల భాషావేత్తలు ఆదరముతో ఆలోచించుట కర్హమైన శబ్దనివృత్తులుగల వన్నారు గాన యిఁక ధన్యుఁడను.

శ్రీశర్మగారుగాక బ్రహ్మశ్రీ జయంతి రామయ్యపంతులుగారు, శాసనపరిశోధక శాఖోన్నతోద్యోగులగు శ్రీమాన్ ఆర్. కృష్ణమాచార్యులుగారు నింతవఱకుఁ బ్రాచీన చాళుక్యలిపిశాసనములను బ్రకటించుచుండుట నెఱుఁగుదును. ఆంధ్రచరిత్ర పరిశోధకమండలి వారుగూడ నిప్పుడు కొన్ని చాళుక్యశాసనములఁ బ్రకటించుచున్నారు. ఇంకను బ్రహ్మశ్రీ గిడుగురామమూర్తిపంతులుగారు, మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, గొ. రామదాసు పంతులుగారు మొదలగువారుకూడ నీ లిపిని జదువుదురని విశ్వసించుచున్నాను. వీరుగూడఁ బ్రాచీనలిపి శాసనములను బ్రకటించియుండవచ్చును.

ప్రాచీనచాళుక్యలిపి పరిచయముగల పయివిద్వాంసుల నెల్లరను నీపత్రికాముఖముననే బాహాటముగా నిట్లు వేఁడుచున్నాను. "ఈచర్చావిషయము సర్వపాఠక సాధారణముగా గుర్తింపఁదగినది కాదు. ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి ౧౩వ వాల్యూం అందఱికిని సులభముగాదు. ఆసంపుటము మీయొద్దనుండును. శ్రీశర్మగారికి నాకును నభిప్రాయభేదముగల స్థలములను మీరు సరిగా నందుఁ జూచిచదివి సాధుపాఠనిర్ణయముచేయఁగోరుచున్నాను."

నే నీ యహదనకరశాసనమును ఫ్లీటు దొరగారు ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి ౧౩ వ వాల్యూంలో ప్రకటించిన ప్రశస్త ప్రతిబింబములను జూచి పఠించితిని. ఈవిషయమును స్పష్టముగా నాశాసనవివరణోపోద్ఘాతమునఁ జెప్పితిని. నేను పూర్వతర భారతిలో ప్రకటించిన శాసన ప్రతిబింబములు ఇండియన్ ఆంటిక్వెరిలోనివి కావు. అయుదంత మించుకంత విన్నవించుకొనవలసియున్నాను.

అహదనకరశాసనము నిఁక నెలనాళ్లకుఁ బ్రకటింతుననఁగా నేను శ్రీశర్మగారి నడిగితిని. 'అయ్యా, లక్ష్మణరావు పంతులుగారు సీమనుండి తెప్పించిన యహదనకరశాసన ప్రతిబింబము లెక్కడనున్నవి? వాని మీరు సూచితిరా? ఆశాసనమునుగూర్చి వారేమేని నోట్సు వ్రాసియుంచిరా?' అని. వారు 'ఆప్రతిబింబము లేమయ్యెనో నాకుఁ గానరాలేదు. లక్ష్మణరావుగారేమియు వ్రాసియుంచలేదు." అని బదులుచెప్పిరి. నేను నాపరిశీలనము నెల్ల ఇండియన్ ఆంటిక్వెరీ ౧౩-వ వాల్యూంలో

ఫ్లీటు దొరగారు ప్రకటించిన ప్రతిబింబములఁబట్టియే జరపికొంటిని. నాపాఠముల వానిఁబట్టియే గ్రహించితిని. శాసన విమర్శాంతమున నేను శ్రీశర్మగారిని సీమనుండి వచ్చిన ప్రతిబింబములఁగూర్చి యడుగుట మొదలగు విషయములనెల్ల వ్రాసితిని. భారతీకార్యాలయమున నాశాసనవిమర్శము కొంత ముద్రితమయ్యెను. ఇఁక బ్లాకులు చేయింపవలసి యుండెను. అందుకై ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలోని యిండియన్ ఆంటిక్వరీ ౧౩-వ వాల్యూమును ఎరవుగాఁ దీసికొని నేను భారతీ కార్యాలయమునకుఁబోయి అక్కడ ప్రధానోద్యోగులగు బ్రహ్మశ్రీ సుబ్బరామయ్యగారి కా పుస్తకమందలి ప్రతిబింబములఁ జూపి బ్లాకులు చేయింపఁగోరితిని. వారు తోడనే వ్రాయరు తెఱచి రెండు రెఱఁగుల శాసనప్రతిబింబములనెత్తి “ఇవేకావా మీరు తెచ్చిన పుస్తకములోనున్నవీని” అనిరి. అవి రెండును అహదనకర శాసనప్రతిబింబములే. ఒకటి ఫోటో; రెండవది రాగిరేకు లకచ్ప్రత్తి యెత్తినది. వానిఁజూచుట నాకు వింతయ్యెను. ఇవి యెక్కడివంటిని. వారు శ్రీశర్మగారొకటి న్నర వత్సరమునకు ముందు నాకొసఁగిరనిరి. ‘నేను ఇదేమో తెలియఁజాలకున్నాను. శర్మగారి నడుగఁగా వానిఁ దామెఱుఁగమనిరి. ఎందుకివి? ఫ్లీటుదొరగారి పుస్తకములోని ప్రతిబింబములఁబట్టియే బ్లాకులఁజేయింపుఁడు. కాని యీపుస్తకము దొరతనమువారిది. కాగితములు చెడకుండ ఫోటోలు తీయవలెను. జాగ్రత్తసుమండి’ అంటిని. వారు ‘ఈవిషయము శర్మగారు మఱచియుందురు. మీపుస్తకమును గొనిపొండు. నే నీప్రతిబింబములఁబట్టియే బ్లాకులఁ జేయింతును.” అనిరి. వారు చూపిన రెండుసెట్ల ప్రతిబింబములఁ జూచితిని. అచ్చుతీసిన ప్రతిబింబములు గొంత స్పష్టముగా నున్నవిగాని అవి సిరా ఒలికి చెడిపోయినవి. బ్లాకులు చేయింపఁ బనికిరావు. ఫోటో ప్రతిబింబములు అస్పష్టముగా నుండెను. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలాపుస్తకమున కపాయము కలుగునన్న భీతిచే అస్పష్టముగా నున్నను ఆఫోటో ప్రతిబింబములనే మరల ఫోటోతీసి బ్లాకులు చేయింప నంగీకరించితిని. ఇదియెల్ల మేమక్కడ చర్చించుకొంటిమి. మఱి రెన్నాళ్లకు శ్రీసుబ్బరామయ్యగారు మాయింటికివచ్చి శాసనాంతమున నేను వ్రాసిన వాక్యముల మార్చియామార్పు నంగీకరింపఁగోరిరి. అప్పటికే నేను తొలుత వ్రాసిన వ్రాఁతను తొలియచ్చుచిత్తులోఁ గొంత మార్చి ప్రతిబింబముల సుబ్బరామయ్యగారిచ్చినట్లు వ్రాసియుంటిని. శర్మగారి నడుగుటను దీసివేసితిని. సుబ్బరామయ్యగారు ప్రతిబింబములను ముద్రణసమయమున శర్మగారే యొసఁగినట్లు మార్చిరి. నిజముగానే నీప్రతిబింబములు బయల్పడ్డపిదప వానిఁగూర్చి మరల శర్మగారితో నేమియు ముచ్చటింపను లేదు; వారు వానిని నాకొసఁగను లేదు. అయినను నాకందు అభినివేశము లేదుగాన మీయిష్టముచొప్పున మార్పునంగీకరింతును అంటిని. శ్రీసుబ్బరామయ్యగారు మార్చిన వాక్యము పూర్వోత్తరములఁ జూచుకొని రచనలో నించుక మార్పేదో చేసితిని; అంతేకాని భారతిలో ప్రకటితములయిన శాసనప్రతిబింబములను గాని, వానిమూలములగు సీమనుండివచ్చిన ప్రతిబింబములనుగాని, నేను శాసనవిమర్శము వ్రాయుకాలమునఁ జూడనే లేదు; ఉపయోగించుకొననే లేదు. భారతిలోని ప్రతిబింబములను నలుగురుంబోలె నేనును భారతి ముద్రితమై వచ్చినతర్వాతఁ జూచితిని. అవి మిక్కిలి అస్పష్టములు. మూలపురేకులను బట్టి తీసిన ఫొటోలఁబట్టి మరలఫొటోతీసి, వాని సైజుకంటె మిక్కిలి తగ్గించిన సైజుతో చేయఁబడిన బ్లాకులఁబట్టి ముద్రితమయినవి. అవి సరియయిన పాఠనిర్ణయమునకుఁ బనికిరావు. ఫ్లీటు దొరగారి ప్రతిబింబములే పనికివచ్చును. అవి మిక్కిలి స్పష్టముగా సరిగానున్నవి. వానినే నేను జూచితినని మరల విన్నవించుకొనుచున్నాను. నేను ప్రకటించిన పాఠములను స్పష్టముగాఁ బరిశీలించుటకీవిషయమెల్లను బేర్కొనవలసెను. భారతిలోఁ బ్రకటితములయిన ప్రతిబింబము లెంతయస్పష్టమయినను నవిగూడఁ గొంతవఱకు లిపిభేదనిర్ణయమున కుపకరింపవచ్చును.

ఇఁక పాఠభేదములఁ బేర్కొందును. 19 బంతిలో ‘దమ్డు’ అని నేను ప్రామాదికముగా వ్రాసితిని. భారతి ప్రకటితముకాఁగానే నాపొరబాటును శ్రీ శర్మగారికిని విన్నవించుకొంటిని. కడచిన భారతిలో ఈతప్పును దిద్దుకొంటిని. శర్మగారు ‘దణ్డు’ అని చదువుట యుక్తమే.

21, 22 బంతులలో "రెణ్డువడల ఏలేమువరులే ముల చేసినది" అని నాపాఠము. "రెణ్డువడల ఎలెవు వరులెము లలసినది" శర్మగారిపాఠము.

ఇక్కడ శర్మగారు 'ఎలె' తర్వాతి యక్షరము 'వు' కాఁదగునుగాని 'ము' కాదనిరి. భూతద్దము నుప యోగించినను వారికది 'వు' గనేకనుపడెనట! 'ఎలెవు' క్రొత్తపదమట!

దీనికిఁదోడు వెంకటరమణయ్యగారు శాసనభాషను నే నిచ్చవచ్చినట్లు సంస్కరించితి ననిరి. అది 'ము' కాక పోవుట స్పష్టమనిరి. అర్థము కుదురదని యిట్లు మార్చి వైచుటా యనిరి. అర్థముకాని యపూర్వపదములను చిత్తానుసారము మార్చి చదువుకొని చేతనయిన ట్లర్థము చెప్పవలసినదేనా యనిరి. ఈవిధమున ఏపదమునకైన నేయర్థమైన చెప్పవచ్చుననిరి.

వీరుభయులు దానిని 'వు'గా చదువుట నాకు అచ్చెరువు గొల్పుచున్నది. స్పష్టమయిన యాయక్షర మును గుర్తించుటకు బూతద్దమేల? నిర్వికారమైన తిన్నని చూపున్నఁ జాలును. పైయిద్దరును ఆయక్షరమును శాస నమునఁగల తక్కిన 'ము'లతోఁ బోల్చి చూడుఁడనిరే కాని,తక్కిన'వు'లతోఁ బోల్చిచూడుఁ డనరైరేలోకదా! 18 వ బంతిలో 'నావురకు' అనుచోటను, 20 వబంతిలో 'పరియారఃవు' అనుచోటను, 23 బంతిలో సత్రవుళ్ 'అను చోటను, 28 బంతిలో 'పసుక్షేవుల' అనుచోటను 'వు' లు గలవు. వానికిని ప్రస్తుతాక్షరమునకును సంబంధ మేమయినఁ గలదేమో ప్రాజ్ఞులు పరిశీలించి చూడఁద గుదురు! మఱియు శర్మగారును, వెంకటరమణయ్యగారును గోరినట్లు 15,16 బంతులనడుమ 'ప్రముఖాన్', 18 బంతి లో 'స్వాముళ్', 21 బంతిలో 'లెములు', 22 బంతిలో 'ముళ', 27 బంతిలో 'పసిణ్డిముడ్లు', 32 బంతిలో 'ముద్దకఙ్చె' యను చోట్లఁగల 'ము' లతో ప్రస్తుతాక్ష రమునకు సంబంధము లేదేమోకూడ పరిశీలించిచూడ దగు దురు. అది 'వు' అని చదువువారి హృదయ మిట్టిదని నే నూహింపఁజాలకున్నాను.

ఇది ఇండి. ఆర్. 13 వాల్యుంలోనిదానిఁబట్టి చేసిన ప్రతిబింబపు తునుక. ఇందలి మూడవబంతి "రురెణ్డువడల ఏలేమ్ము వరులేములచ్చే" అని నేను జదివినది. క్రింద గీతగలవి తగాయిదాగల యాక్షరములు.

మఱియు శర్మగారు 21 బంతిలోనిదేయగు కడ పటి యక్షరము 'ల' యనుచున్నారు. వెంకటరమణయ్య గారును పైపలుకునే ప్రతిధ్వనించుచున్నారు. విస్పష్ట ముగా ఫ్లీటుదొరగారి ప్రతిబింబములో నది 'చే'గాఁ గలదు. ఇంక నెవ్వరేని దానిని 'వె' గాఁ జదివినను జదువవచ్చునుగాని 'ల' గాఁ జదువుట యాశ్చర్యము గొల్పును. భారతిలోఁ బ్రకటితమయినప్రతిబింబములో నాయక్షరము సగపాలు ఫోటోలోనికి ఎక్కలేదు— శర్మగారు అనేకపర్యాయములు ఇండియన్ఆంటిక్వెరీని

పరిశోధించుచుఁగూడ నేను 'ఇండియన్ ఆంటిక్వెరీలోని ప్రతిబింబములనుబట్టి పాఠమును బ్రకటించితినని స్పష్టముగాఁ జెప్పినను గూడ, "చేసినదియుచన్న" అనుటలో నర్థసంగతి గమనింపవలసియున్నను గూడ "దానిని 'ల'గాఁ జదువుదుముగాని 'చె'గాఁ జదువను" అన్నచో నే నేమి యనఁగలను! ప్రాజ్ఞులున్నారని యూరకుందును. శ్రీశర్మగారిక్కడనిట్లు పాఠమును మాత్ర మాక్షేపించిరి. శ్రీవెంకటరమణయ్యగారు నేఁజెప్పిన యర్థనిర్వచనమును గూడఁ జిందఱవందఱచేసిరి! నే నీపట్టున నర్థము చెప్పుటలో నొక్క యక్షరమును 'లే' అనుదానిని దొలఁగించు టావశ్యకమయ్యెను. అట్లు దానిని దొలఁగించుటకు సరియయిన కారణము తెలిపితిని. 'దీనికి వక్రంబు వచ్చిన గచ్చురు రెణ్డువడల ఏలే మువరు లెముల చేసినదియు చన్న;' 'వీరిపయి వాడువరు గల్గిన ఏళే ముళ చేసిన నేయుడు సను.' అని రెండువాక్యము లొకదాని తర్వాత నొకటిగాఁ గలవు. 'ఏలే-మువరు-లేముల-చేసినది-చన్న-'తో సరివచ్చు పదసంవిధానమే తర్వాతి వాక్యమునఁ గూడ 'ఏళే-ముళ-చేసిన-నేయుడు-సను.' అని కలదు. 'రెండువాడల గ్రామమును ఏలునటువంటి ముగ్గురు గ్రామాధికారులు చేసిన చేఁత చెల్లును.' అని తొలివాక్యమున కర్థము చెప్పితిని. 'ఆమువ్వురిమీఁదఁగూడ నడ్డదిడ్డము లాడువా రుందురేని వారియెడఁగూడ నా గ్రామాధికారులు చేసినచేఁత చెల్లును' అని రెండవవాక్యమున కర్థము చెప్పితిని. ఇందు గ్రామాధికారులని యర్థ మిచ్చుపదము 'ముళ'. ఆశబ్దపు నిష్పత్తినిగూర్చి కొంత చర్చించితిని. తొలివాక్యమున "ఏలేలేముల చేసినది" సరియయినచో రెండవవాక్యమున "ఏళే ముళ చేసిన చేయుడు" అనుచోట, 'ఏళే' తర్వాత నొక 'లే' చేర్చవలసియుండును. 'ఏళేముళచేసిన చేయుడు' సరియగుచో మొదటి వాక్యమున 'ఏలేలేముల చేసినది' యనుచో 'ఏలే' తర్వాతి 'లే' తొలగింపవలసి యుండును. మొదటివాక్యములో 'లే' తొలగించుట యుక్తమా, రెండవవాక్యములో 'లే' చేర్చుట యుక్తమా యని విచారించితిని. 'లేముల'కు అర్థము నాకుఁ గుదురలేదు; 'ముళ'కు అర్థము గుదిరినది.; రెండవ వాక్యమున "లే" చేర్చుట సరిగాదని మొదటివాక్యమున 'లే' తొలఁగించితిని. రెండు వాక్యములందును పదసామ్యము స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నదన్న నమ్మకము నాకుఁగలదు. సామ్యమును బట్టి తొలివాక్యమున 'లే'ను దీసివేయకున్నచో రెండవవాక్యమున 'లే'ను జేర్పవలసియేవచ్చునుగదా! రెండువాక్యములకును బదసామ్యము లేదని నిరూపించి నేఁజెప్పిన యర్థముకంటె సరిగా సరిపోయిన యర్థమును సంస్కార నిరపేక్షముగా నెవ్వరేని సాధింతురేని జోహరులు! అట్టిదేదియుఁ జేయకుండఁ బదసామ్యము గలదని మొదట (సామ్యము స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచుండఁగా) నిరూపింపవలసినదని, రెండును వేర్వేఱుపదములేల కారాదని, కావనుటకు నిదర్శనము లేవీ యని సంస్కరించుట సాహసమని చేయు నాక్షేపములకు నే నేమని బదులు చెప్పవలెను? ఈ 'ళే' ప్రభాకరశాస్త్రిగారిచే పూర్వాక్షరముతో జేర్పబడుటచే, ముళపద ముత్పత్తియైనది. ఒకవేళ 22 వ బంతిలోని పదము 'ళేముళ' అగునేమో' ఇత్యాదిగా వెంకటరమణయ్యగారు వ్రాసిన పదికొండు బంతుల వ్రాఁతకునుం బదులా? దశరా-ముళేరా-కథ స్మృతికి వచ్చుచున్నది.

20వ బంతిలో నేను 'దాయసేసి' అని చదివిన దానిని శ్రీ శర్మగారు 'దాయసెసి' యనియు, 23 వబంతిలో నేను 'నరాలోక' అని చదివిన దానిని 'నరాలొక' యనియు, 22 వ బంతిలో నేను 'వీరిపయి' అని చదివినదానిని 'విరిపయి' అనియు నిట్లే 'ఇ-ఈ, ఎ, ఏ, ఒ ఓ, స్వరములలో సర్వత్ర హ్రస్వరూపములనే పఠించిరి. కాని వారు ఈశాసనమునఁ బై స్వరములలో హ్రస్వదీర్ఘ భేదము పాటింపఁబడలేదని యంగీకరించిరి. అట్టిచో హ్రస్వముఁబోలె దీర్ఘముగూడఁ బాఠార్హమేయగునుగదా! నేను శాసనమున కర్థము చెప్పఁ బూనితిని గాన హ్రస్వదీర్ఘములు రెండును బాఠార్హములే కాన హ్రస్వముగాఁ బఠించినచో నర్థము పొసఁగనేని హ్రస్వముగాను, దీర్ఘముగాఁ బఠించినచో నర్థము గుదిరెనేని, దీర్ఘముగాను బఠించితిని. నాయర్థము నింకెవ్వరేని దుష్టముగా నిరూపించి హ్రస్వముగానే చదివి యర్థము చెప్పినప్పుడే

నాపాత మాక్షేపార్హ మగును. హ్రస్వదీర్ఘ ములకు లిపిలో భేదము లేనప్పుడు శబ్దరూపమును, అర్థమును తన్నిర్ణయ మునకు సాధకము లగును. ఈవిధమున నేను శాసనమున హ్రస్వముగనున్న కొన్ని 'హ'లను దీర్ఘ ములఁగా బఠించి తిని. హ్రస్వదీర్ఘ స్వర సంస్కారమును జేయక విడిచితివి.

24 వ బంతిలో నేను 'సెడ్ల' అని చదివినదానిని శ్రీశర్మగారు 'సెట్లి' అని చదివిరి. ఇది మహత్తరమ యిన చర్చగల లిపి. దీని చర్చ నిఁకమీఁద విపులముగాఁ గావింప నున్నాఁడఁగాన యిక్కడ ను పే క్షిం చు చున్నాను.

25, 26 బంతులలో నేను 'వర్యేటి' యని చది విన పదములను శ్రీశర్మగారు 'వర్యే టి (జ్షి) యని చదివిరి. "ఇది 'టి' యుఁగాదు. 'తి' యుఁగాదు." అని వారు వ్రాసిరి. నాకుఁ బూర్వ మీశాసనమును జదివినవారు ఫ్లీటుదొర గారు, బర్గెస్ దొరగారు 'వర్యేతి' అని చదివిరి. లక్ష్మణరావుగారు 'వర్యేటి' అని చది విరి. దీనినిగూర్చి నేను శాసనవిమర్శనమున నిట్లు వ్రాసి తిని. "ఈయక్షరము 'తి' యనికాని, 'టి' యని కాని స్పష్టపఱుప శక్యము కాకున్నది. 18, 20 బంతులలో గల 'తి'కిని దీనికిని సంబంధము లేకున్నది. 'టి' ఈశా సనమం దితరత్ర రాలేదు. అది "తి' అనుటకంటె 'టి' అనుట సంగతము" అని. ఇతరశాసనములందుఁ గొన్నిట నిట్టి యక్షరము 'తి' గాఁ జదువఁబడెను. కాని యిందు 'తి' వేఱువిధముగాఁ గలదు గాన యట్లు చదువుట సంగత ముగాఁ దోఁప లేదు. 'టి' లిపితో దీనికిఁ గొంతచేరిక గలదుగాని, 'టి' యేయని సరిగాఁ జెప్పఁదగియుండ లేదు. ఈశాసనమున 'టి' లిపికి పోలిక యితరత్ర గానరా లేదు. 'టి'గాఁ జదివిన నర్థము గుదురుచున్నది. ఆప దము ముమ్మాఱు వచ్చినది. అది గ్రామనామమని నేనర్థము చెప్పితిని. శర్మగారు చదివినట్లు 'వర్యేజ్షి' కూడ తృప్తికరముగాదు. టి యక్షరము అడ్డుగీతలేని బండిఱాకు గుడియే. దాని యడుగుతట్టున 'ద' 'ట' 'ఱ' ల కున్నట్లు లోనికిఁ జొచ్చిన పృష్ఠముండును. ఇందది లేదు. ఇది సరిగా నేఁటి మనవ్రాఁతలిపిలోని 'తి' వలెనున్నది. నేను 'టి' గాఁ జదివినను, దాన నాకు అతృప్తియే కలదని స్పష్టముగాఁ జెప్పితిని. 'తి', 'టి' 'జ్షి' పఠనములు మూఁడును, అతృప్తిని గొల్పుచున్న పుడు 'టి' యని చదివిన నర్థసంగతి గానవచ్చెను గాన నేను దాని గ్రహింపవలసెను.

26 వ బంతిలో నేను 'మరల' అని చదివినదానిని శ్రీశర్మగారు 'సకల'అని చదివిరి. ఇట్టి యాక్షేపమునకు నే నెట్లు సమాధానము చెప్పవలెనో యెఱుఁగఁజాలకు న్నాను. ఇందు మొదటియక్షరము 'మ, యగుట నిరా క్షేపమై తెగడవలసినది. చిరకాలముననుండి శాసనపఠన ప్రకటనాది కార్యములందు నిష్ణాతుల యిన శ్రీ శర్మగారు దీనిని 'స' గాఁ జదువవలె ననుట, దానికి నేను బదులుచెప్పుకొనవలసి వచ్చుట దైవ దోషమే. ఈశాసనమందలి 'స' లిపికి నేఁటిమనవ్రాఁత లోను, అచ్చులోను నున్న 'స' లిపికి భేద మత్యల్పము ఈశాసనమందు 'స' ಸ ఇట్లు గలదు. 'మ' ಮ ఇట్లు గలదు. సకారము నడ్డిమీఁదనుండి తలకట్టున కొక నిలు వుగీటు గలదు. ఇదియే మన నేఁటి 'స' కును, ఈశాసన మందలి 'స' కును భేదము. మకారము తలకట్టు నుండి నిలువుగీఁత కొంత క్రిందికి సాగి డాఁపలితట్టుగా మీఁదికి మెలికతిరిగి తలకట్టుననుండి క్రిందికి వచ్చిన తన మీఁదుగా వలపలితట్టునకు సాగి కొంత యూర్ధ్వ ముఖముగాఁ బోయి నిలుచును. మన తెలుఁగునాలుగంకె డాఁపలికొనకుఁదలకట్టిచ్చి యించుక వలపలితట్టుకు వ్రాల్చి నచోఁ గొంచె మించుమించుగా నిట్టియక్షర మేర్పడును. ఇందుఁ దలకట్టునుండి క్రిందికి సాగినగీఁత మెలికతిరుగు టలో నొకసున్న యాకృతియు, నాగీఁత వలపలికి సాగి యూర్ధ్వముఖముగాఁ బోవుటలో కొమ్ము నాకృ తియు నేర్పడినవి. నేఁటి మనలిపిలోని 'మ' కుఁ గల మొదటిసున్నయాకృతియు కొమ్మునాకృతియు వీని పరిణామములే. 'స' కు అట్టిసున్న యాకృతిలేదు. నాఁడును లేదు; నేఁడును లేదు. నాఁడు తలకట్టుననుండి క్రిందికిసాఁగినగీఁత 'స' కారపు 'నడ్డి'మీఁదికి మాత్రమే వచ్చి నిలిచినదిగాని క్రిందికి సాఁగి మెలికతిరిగి సున్నయా

కృతిని గల్పించుట గానరాదు. ఈలిపిరీతు లింతవిస్పష్ట భేదము గలవై యుండఁగా, నీశాసనమందలి యిక్కడిలిపి నిస్సంశయముగా 'మ' కారమై తెలియవచ్చుచుండఁగా, నిందలి యన్ని మకారములు నిట్లేయుండఁగా, సకారములతో దీనికి సంబంధములేమి స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచుండఁగా—ఇఁక దీనిఁగూర్చి నేనేమివ్రాయుదును—మకారము నడుగుసున్న పెద్దదిగా నుండవలెనని, తలకట్టుకు సున్నకు నడుమ నిలువుగీటు చిన్నదిగా నుండవలెనని, కొమ్ము, సాగారినట్టుగాక, కుదించిన ట్టుండవలెనని, ఇవి మకారలక్షణములని, ఏవం విధముగా శ్రీశర్మగారు వ్రాసినవ్రాఁతలోని యాలోచితిని ప్రాజ్ఞులు పరిశీలించి నిశ్చయింపవలెను. ఈపట్టున వెంకట రమణయ్యగారి వాగ్ధోరణిని గూడ యూరయవలసినది. ఆయక్షరము 'మ' కాఁజాలదట; 'స' యగుటే నిశ్చయమట!

ఇఁక మఱియు 'మ' తర్వాతియక్షరమును నేను 'ర' గాఁ జదివితిని. అది 'క' కాదని నాతలఁపు. దానిగూర్చి నాశాసనవిమర్శమున నిట్లు వ్రాసితిని. "తలకట్టు క్రిందియక్షరముతో సంధించుటకు నిలువుగీఁత కకారమున కుండును. ఈయక్షరమున నట్టులేదు. అక్షరముతో నొట్టియుండవలసిన తలకట్టుకు స్థలముచాలక లేఖకుఁ డించుక యెడముగాఁ జెక్కెను" అని. ఈశాసనమున రకార కకారములకు భేద మెట్టిదనఁగా:— చింతాకు నాకారమునవే రెండక్షరములును గలవు. రకారమునకు రెండువైపులకుఁ గొంచెము హెచ్చుగాసాగి తలకట్టు ఆయక్షరముతో నొట్టియున్నది. కకారమున కాయక్షరము వలపలితలయందునుండి, పయికొక గీఁత సాగి దానిమీఁద వలపలికట్టునకు మొగ్గువలగల తలకట్టున్నది. ప్రస్తుతాక్షరమును రకారముగాఁ జదువుటలోను నాక్షేపము గలదు. రకారముగాఁ జదువుటలోను నాక్షేపముగలదు; కకారముగాఁ జదువుటకుఁ దలకట్టు దూరముగానుండు టాక్షేపవిషయము. కకారముగాఁ జదువుటకుఁ దలకట్టుతో నొట్టియుండవలసిన నిలువుగీటు లేకుండు టాక్షేపవిషయము. దీనిఁగూర్చి నేను జాలఁగా యోజించితిని. 'ర'గాఁ జదువగా 'మరల' అని యర్థముగల పదమగును. 'వాక్యార్థము పొసఁగును. 'మకల' నాకర్థముగాలేదు. అనర్థకపక్షముకంటె అర్థవత్పక్షము గ్రాహ్యముగాన 'మరల' యని పఠించుటే సముచితమయ్యెను. అయినను 'క' కారముగాఁ జదివిచూడ నెంతెంతో యోజించి చూచితిని. ఇక్కడ నొక క్రొత్త గానవచ్చెను. శాసనమం దింక నెక్కడను లేని యిఱుకువల యీయక్షరస్థానమునఁ గలదు. ఈశాసనమునఁ దక్కిన యక్షరములకెల్లఁ దగినంత యెడముండునట్లు చెక్కఁబడినవి. ఈయొక్క యక్షరమే మిక్కిలి యిఱుకుగాఁ జెక్కఁబడినది. శాసనలేఖకుఁడు దానినిఁ దొలుతఁ జెక్కమఱచి తర్వాత 'మ', 'ల'లకు తక్కిన యక్షరముల కన్నింటికిఁబోలె నడుమనున్న యెడమున నిఱికించి చెక్కియుండునని తోఁచెను. అట్లు చెక్కుటలో రకారపుఁ దలకట్టుకూడఁ జెక్కినను రెండుప్రక్కలను అక్షరము తలకట్టు కుండవలసిన చిమ్ములకుఁ జోటు లేదుగాన దానికై తలకట్టును మరల నెడముగాఁ జిమ్ములువచ్చునట్లు చెక్కియుండునని గోచరించెను. ఆవిషయమునే శాసనవిమర్శమున వ్రాసితిని. రకారముగాఁ జదువుటలో నున్నట్లే కకారముగాఁ జదువుటలోఁ గూడ స్పష్టముగా నతృప్తియుండఁగా నాయక్షరము రకారము కానేకాదు. నిశ్చయముగా కకారమేయని గ్రుద్దిచెప్పుట యొప్పునా? ఈపట్టున వెంకటరమణయ్యగారు చేసిన ప్రసంగమును పరికింపుఁడు: దానిని 'ర'గ చదువుట తప్పట!'క' గనే చదువవలెనట. మరల—నది 'క' అయినను కాకపోయినను 'ర' మాత్రము కాదట!" నేను కుస్తీపట్టితినట! ఓటయిపోయితి నట! ఏ భీతియు లేనప్పుడేమన్న ననవచ్చును!

మఱియు 27 వ బంతిలో 'చరువయ్య' అని నేను జదివినదానిని శ్రీశర్మగారు 'చరువయ్య' అని చదివిరి. అక్కడ యకారపుఁ దలకట్టు సూఁదిమొనయంత నిలువుమొగమైనది. అది రేఫవ్యంజకముగాఁ దలఁచి దలఁపవచ్చును. 33 వ బంతిలో 'దివక తీరవలసియున్నరయ్య' యనియే కలదు గావునను, నిక్కడ యకారమునకు సూఁదిమొన యంతగానున్న యీయూర్ధ్వముఖత యస్పష్టమగుటచేతను నేను 'వయ్య' యని చదివితిని! శర్మగారు చదివినట్టుగూడఁ జదువవచ్చును. కాని యది నిర్విశేషము.

మఱియు 28 వ బంతిలో 'గజ్ఞ సెడ్లల' అని నేను జదివినదానిని శ్రీ శర్మగారు 'గజంబు సెథ్లల' అని చదివిరి. తాము చూచినంతవఱకు 'జ' క్రింద 'ఞ' లేదనిరి. 'జ' తోఁగలసి దానిపిదప నొక యక్షరమును దానికి కొమ్మును గలవనిరి. ఆయుత్వమునే 'జ' తరువాతి యక్షరముయొక్క యెడమవైపు నిలువు గీటుగఁ బోనిచ్చినట్లున్నదనిరి. అట్లేయగునేని దాని 'బు' గ చదువదగు ననుకొంటె మనిరి. ఈపట్టున నేను శాసన విమర్శమున నీక్రింది యర్థముగల వాక్యముల వ్రాసితిని. '23, 24 బంతులలో "గజ్ఞంబు సెడ్ల నడుపుళ్" అన్న పదము లున్నవి. అవియే మరల 28, 29 బంతులలోఁ గూడ "గజ్ఞ సెడ్లలనడుపుళ్" అని వచ్చినవి. ఈరెండు చోట్లను అక్షరవ్యత్యయముగలదు. శాసనము ముగియఁ జెక్కను జెక్కను లేఖకున కజాగ్రత్త యెక్కువగుట యిందు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. శాసనము మొదటఁగల యక్షరముల సౌందర్యము పోనుపోను మిక్కిలి చెడుచువచ్చినది. ఇందు 23, 24 బంతులలోని లేఖనము 28, 29 బంతుల లేఖనముకంటెఁ బ్రామాణికముగాఁ గొందును." ఇట్లు నేను వ్రాయుటకుఁ గారణముల నిక్కడ వివరించుచున్నాఁడను. 23, 29 బంతులలోని "గజ్ఞంబు సెడ్లనడుపుళ్"కు నే నర్థముచెప్పితిని. 28, 29 బంతులలోని పదములుగూడఁ గొంచెపు భేదముతో నట్లే చదువను, అర్థము చెప్పను దగియుండెను. ఆకొంచెపు భేదము లేవనఁగా:—23 బంతిలో 'గజ్ఞ' అని 'జ' కారముక్రింద ఞకారము స్పష్టముగాఁ గలదు. 28 వబంతిలో 'జ'కారముక్రింద నుండక 'ఞ' కారము దాని నంటికొనియే దానిప్రక్క నున్నది. శాసనప్రతి బింబమును బరిశోధింపఁదగును. శాసనవిలేఖకుఁడు దాని నట్లు ప్రక్కగా వ్రాయుటకుఁగూడఁ గారణముగలదు. సరిగా నీయక్షరమునకుఁదలమీఁద మీఁదిబంతిలోని 'ష్ణ' అను ద్విత్వాక్షరములోని ణకారము క్రిందిబంతి కుండఁ దగినచోటును గొంతయాక్రమించుకొనెను. అట్లు క్రింది బంతిస్థలమాక్రమించుకొన్న యా 'ష్ణ'కు సరిగా నీక్రిందిబంతిలో మరల ద్విత్వాక్షరముగు నీ 'జ్ఞ'చెక్కవలసివచ్చెను. ఈబంతికిఁ గ్రింద నింక నొకబంతి చెక్కవలసియున్నది. ఇక్కడ జకారముక్రింద ఞకారము చెక్కుచో క్రిందిబంతిచెక్కడమున కడ్డంకి కలుగును. ఈకారణముచే శాసనము చెక్కినవాఁడు 'ఞ'ను జతో నంటించి ప్రక్కగాఁ జెక్కియుండునని నాయనుమానము. 17 వ బంతిలో 'ఆజ్ఞాపయతి'లోని 'జ' క్రింది 'ఞ' కును, 28 బంతిలో 'జ' క్రిందనున్న 'ఞ'కును, నిక్కడ 'జ' నంటి ప్రక్కగానున్న యక్షరమునకును సారూప్యము చక్కఁగాఁ గానవచ్చుచున్నది. కాని 17, 28 బంతులలో నాయక్షరము నిలువుగీటుకు నడుమ కుడితట్టునకు మాత్రమేయున్న యడ్డుగీటు ఇక్కడఁ గుడితట్టునకును నెడమతట్టునకును గలదు. ఇది కొంచెము భేదము. దీనిని జదువుటలో నేను మిక్కిలి చిక్కుపడి యిట్లు గుర్తించితిని. జకారముతర్వాతి యాయక్షరమును 'ఞ'కారముగాఁ జదువుటే చాల సంగతముగా నుండునుగాని యింకే యక్షరముగా జదువుటయు సరిగాదు. అక్షర స్వరూపముచేతనే యిది యిట్లు చదువఁదగియుండఁగా నిఁక 23 బంతిలో 'గజ్ఞంబు' ఇత్యాది పదములతో నిక్కడిపదములకు సంగతిగూడ నున్నప్పు డట్లు చదువుట కాక్షేప ముండరాదనియే నేనందును. శ్రీశర్మగారిక్కడ కుడికొన నొకచుక్క గలదనిరి. అంగీకరించుచున్నాను. 'గజ్ఞం'అని చదువుదును. శ్రీశర్మగారు 'సెథ్ల' అని చదువగా నేను 'సెడ్ల'అని చదువుటకుఁ గారణమిది. 28,29బంతులలో శర్మగారు'సెఖ్ల'గాను నేను'సెడ్ల'గాను జదివినపదమే యిదియని నావిశ్వాసము. 29 వ బంతిలో నాద్విత్వాక్షరమునకుఁ బొట్టలో నడ్డుగీఁత గలదు; ఇక్కడ లేదు. లేఖకుఁ డజాగ్రత్తచే దానినిక్కడ విడిచినాఁడని నేను దలఁచితిని. 23, 24 బంతులలోని లిపికంటె, ఈ 28, 29 బంతులలోని లిపిలో శాసనవిలేఖకుఁడు చేసిన లిపివ్యత్యాసములివి:—'జ' క్రింద 'ఞ' చెక్కకుండుట, 'ఞ'కు అడ్డుగీటు ఎడమతట్టునకుగూడఁ బోనిచ్చుట 'ఖ్ల?' 'డ్ల?' అక్షరములో నడ్డుగీటు చెక్కకుండుట,—ఈవిషయమునే నేను శాసనవిమర్శమున సంగ్రహముగాఁ జెప్పితిని.

మఱియు 31 వ బంతిలో నేను 'జనువ' అని చదివినదానిలో శ్రీ శర్మగారు తొలియక్షరము 'జ'

యగునాయని సందేహించిరి. ఈశాసనమున నితరస్థలములవచ్చిన 'జ'లకును దీనికిని గొంచెము భేదము గలదనిరి. దీనికిఁ గుడితలకట్టున (కుడితలకట్టునకు అగ్రములుగల మూఁడు అడ్డగీఁతలున్నవి.) ఎగువగీటును, దిగువగీటును కలవనందు వలనఁగాని, లేనిచో 'థ'గగాని, 'అ' గగాని దానిఁజదివి యుందుమనిరి. శాసనము చెక్కుటనఁగా అచ్చుపోఁత యక్షరములఁగూర్చుట గాదు. చేతివ్రాఁతలోఁ గూడ అక్షరములను సర్వత్రసమానాకారముతో వ్రాయుట గుదురదు. అక్షరముల నిర్మాణరీతిలోని భేదములను జూచుకొనవలెనుగాని సాంకములోని భేదములను లెక్కింపఁబూనినఁ గుదురదు. ఇక్కడ నీయక్షరమును 'జ' కారమునుగాఁ జదువ నగునుగాని యింకొకదానిఁగాఁ జదువఁ గాదు.

మఱియు 33 వ బంతిలో నేను 'దివకరయ్య' యని చదివినదానిని శ్రీ శర్మగారు 'టివకరయ్య' యని చదివిరి. ఆయక్షరమునకుఁ దలకట్టుతోఁగూడిన గుడి లేదనిరి. ఇట్లున్నను గొన్నిశాసనములం దిది 'డ' గాఁ జదువఁబడెననిరి. దీనిగుడి తలకట్టుతోఁ గూడియున్నట్టుఁ గూడ గుర్తింపఁదగియే యున్నది. ఇట్టి లేశాతిలేశమయిన లిపిభేదమును నిశ్చయించుటకు శబ్దార్థసంగతి సాధకము. 'దివకరయ్య' యనఁగా నర్థము చక్కఁగా సరిపోవును. 'టివకరయ్య' యట్టిదిగాదు. ఇంతకు నిక్కడ తొలియక్షరము నాదృష్టికి 'ది' గాఁ జక్కఁగాఁ జదువఁదగియే యున్నది.

శ్రీ శర్మగారు పేర్కొనిన శాసనపాఠభేదములను బెక్కింటినిగూర్చి నాకు న్యాయ్యమని తోఁచిన సమాధానముఁ జెప్పికొంటిని. శ్రీ శర్మగారికిని నాకును ముఖ్యముగాఁ జర్చావిషయము గానున్నది:— సెధ్ల, కొనుక, గనను, అని ఫ్లీటుదొరగారు, బర్గెస్‌దొరగారు, లక్ష్మణరావుగారు చదివినట్టి శబ్దములలోని థకారమే. నేను దానిని డకారముగాఁ గాని, డకారముగాఁ దర్వాతఁ బరిణామమందియుత్పన్నమైపోయిన యొక వింతపూర్వలిపిగాని యగునంటిని. శ్రీ శర్మగారది బండి 'అ' యనిరి. ఇక్కడమాత్రము 'థ' గాఁ జదివిరిగాని యితరత్ర దీనిని బ్రాచీనులు బండి అ గా నే చదివిరి. శ్రీ శర్మగారును పెక్కు సాధనములతో నాతలఁపును దప్పఁ జెప్పి ప్రాచీనులు ఇతరత్ర చదివినట్లే చదువవలెననిరి. ఈ యక్షరమునుగూర్చి చర్చ పత్రికలలోఁ బడకపూర్వము నేను శ్రీశర్మగారితో నీవాదపు సాధక బాధకములఁ జర్చింపఁ గోరితిని. నాయుద్దేశములనెల్లఁ జెప్పికొంటిని. నాశాసన విమర్శము ముద్రితము గాకపూర్వమును, ముద్రితమగుచున్నప్పుడును దానిఁజూచి మంచి చెడ్డలఁ జెప్పఁగోరితిని. నాకోరిక నెఱవేఱలేదు. వారు నావాదమునకు సాధకములుగా నే నుదాహరించు శాసనాదులకు స్పష్టముగా ఆకరములను దెలుపవలసినదనియుఁ దర్వాత వానిని దాము పరిశోధించుకొనవలసి యుండుననియు నాతోఁ జెప్పిరి. మే మిర్వురము ఆప్తమిత్రుల మేకాన పత్రికకెక్కి ప్రతివాదము జరిగినను నది సరసముగానే సాగునని నే విశ్వసించితిని. నావిమర్శమున నే నుదాహరించిన శాసనాదులకు స్పష్టముగా నాకరములఁ దెలుపుకొంటిని. నన్నట్లు కోరినవారయ్యు శ్రీ శర్మగారు తమ ప్రతివిమర్శమునఁ దాముదాహరించిన శాసనములలో దేనికిఁగాని ఆకరము దెలుపరైరి! వారింతవఱకు అనేకశాసన విమర్శములఁ బ్రకటించినవారు. వానిలో ననేకప్రాచీనశాసనముల నుదాహరించినవారు. ఎన్నఁడుగాని, ఎక్కడగాని వారు తాముదాహరించిన శాసనములకు ఆకరములఁ దెలుపకుండుట గానరాదు. ఈప్రతివిమర్శమున నే వీరిట్టి యపూర్వపద్ధతి నవలంబించిరి. వా రుదాహరించిన శాసనములు పెక్కులు అప్రసిద్ధములు, అముద్రితములు. అవి యెక్కడెక్కడ నున్నవో వెదకి పట్టుకొనవలసి వచ్చెను. శ్రీ శర్మగారివలెనే నేనును నింతకుఁబూర్వమే కొన్ని ప్రాచీనశాసనములను ఎపిగ్రఫీఆఫీసువారి శాసనసంచయమునఁ బ్రతిబింబములఁజూచి ప్రతులు వ్రాసికొనియుంటిని గాన వానిలోఁ గొన్నింటిని వెదకి గుర్తించితిని. ఇంకఁ గొన్నిటికై తంటాలు పడవలెను. ఆయాఫీసులోని ప్రాఁతతెలుఁగు శాసనముల ప్రతిబింబములను బెక్కింటి నీనడుమ శ్రీ జయంతిరామయ్య పంతులుగారు తెప్పించికొనిరట. శర్మగారుదాహరించినవి కొన్ని యందుండును. వానిపాఠములను, లిపులను జూచుకోవలసి యున్నది. మఱియు నావాదము

నకు సాధకములయిన శిలాశాసనములకుఁ గొన్నింటికిఁ బ్రతిబింబములను దీసి యచ్చుదిమ్మలు చేయింపవలసియున్నది. ఇదియెల్ల నెఱవేర్చుకొనుటకుఁ గొన్నాళ్లగును. వలయు పరికరములనెల్ల సమకూర్చుకొని శ్రీ శర్మగారివాదమును జక్కఁజూచుకొని నావాదమునకుఁ గూడఁ బునరాలోచనము చేసికొని న్యాయ్యమని నేను నమ్మినదానిని రాఁబోవు భారతిలోఁగాని దాని తర్వాతి భారతిలోఁగాని వెల్లడించుకొందును. నావాదము సరిగాదని తోఁచెనేని దానిఁదప్పక వెల్లడింతును. ఈచర్చ కొంతప్రాచీనాంధ్ర భాషాస్వరూపమును, ప్రాచీనలిపి స్వరూపమును బ్రవ్యక్తపఱుపఁగల్గుటతోఁ బర్యవసన్నమగునేని శ్రీ శర్మగారును, నేనును ధన్యుల మగుదుము.

శ్రీ శర్మగారు పయియక్షరమునుగూర్చి పత్రికలలో జర్చింపఁ దలపెట్టుట నాకు సమ్మతమే. ఆచర్చవలన నపూర్వశాసన భాషాపరికరము గొంత బయల్పడఁగలదు. కాని నిక్కముగా నిలువఁజాలని యసందర్భపుటాక్షేపముల నిప్పుడు నేను బదులుచెప్పినవానినిఁ బత్రికలోఁ బ్రకటించినందుకే యావంతనావంత. వారు తమపాఠభేదములగూర్చి నాతో ముచ్చటించియుండఁదగును. నేను సమాధానము చెప్పియుండఁదగును; పరస్పరము మామాపాఠముల గుణదోషములనిర్ణయించుకొని యుండఁదగును. అట్లుజరగియుండెనేని శ్రీశర్మగారికిఁగాని నాకుఁగాని, నడుమ వెంకటరమణయ్యగారికిఁగాని యీ యాయాస మక్కఱ లేకపోయెడిది. శర్మగారును, నేనును బరస్పరము సందిగ్ధవిషయములనుగూడఁ బలుకుకొనుట చాలఁగాలమునుండి సాగుచున్న సంప్రదాయమేకాని క్రొత్తగాదు. అయినను శర్మగారేలో ఆత్రపడి ప్రభాకరశాస్త్రిగారికి ప్రాచీనచాళుక్య లిపి చదువుటే చేతకాదన్న సిద్ధాంతము పుట్టఁదగినన్ని యాక్షేపములఁ బ్రోదిచేసిరి.

మఱియు శ్రీశర్మగారు నాశాసనపదపదార్థవివరణములఁగూర్చి అక్షరముల మార్చి చేర్చి తీసివేసి, శాసనమున కర్థము చెప్పితినని, అది చాలవరకు సందేహింపవలసి యున్నదని సందేహగ్రస్తసంస్కార ఫలితముగఁ గుదిరిన లిపినిర్ణయమును, అర్థమును సందేహగ్రస్తమే యని తేలుచున్నదని సూత్రప్రాయముగాఁ, జెనకఁగా వెంకటరమణయ్యగారు దానికి భాష్యప్రాయముగా బహుభాషలాడిరి. పయిశాసనము లిపిదోష బహుళము. విడివిడిగాఁ బెద్దపెద్దగాఁ బ్రక్కకైదేసిబంతులచొప్పున వ్రాసిన మొదటి రెండుప్రక్కలలోను నిర్వదియేడుదోషములు గలవు. అందు సంస్కృతభాష గలదుగాన యాదోషములు స్పష్టములు. నేను వాని నిష్టమువచ్చినట్టు తీర్చి మార్చి చేర్చి నాయభిప్రాయమును జొప్పించి దిద్ది సంస్కరించితినని తెగడ శక్యముగాదు. 'ప్రసాదసదసమాసాదిత' అని కలదు. ఇందు 'సద' తీసివేయవలెను. 'భాస్వానితో్యప' అనికలదు. 'భాస్వా'తర్వాత 'నివ' చేర్పవలెను. 'రిపున్నృపాక్రమపవనః' అని కలదు. 'రిపున్నృపాభ్రపవనః' అనిమార్పవలెను. యిట్టివే యాతప్పు లెల్లను. తెలుఁగుభాగమును బ్రక్కకేడేసి బంతులచొప్పున లేఖకుఁడు చెక్కినాఁడు. అక్షరములు చిన్నవి. బంతులు వంకర. లిపి మిక్కిలి అజాగ్రత్తగాఁ జెక్కినది. ఇట్టిచోఁ దప్పులుండక పోవునా? అయినను నేను సంస్కృతభాగమునఁ జేసిన సంస్కారములకంటెఁ జాలఁదక్కువగా నే తెలుఁగు భాగమున సంస్కారములను జేసితిని. వానిఁగూడ సకారణముగాఁ జేసితిని. వానినెల్ల నిక్కడ మరలఁ బేర్కొనఁజాలను. చేఁతలోఁ జెడిపోవచ్చునుగాని భావమునఁ బ్రామాణికత కొఱకే బాధపడితిని. ఆదరబీదరగా నేవో యందనిపొందని యర్థముల మనసులో నుంచుకొని 'పసిపూసి నేరేడుపండు' విధముగా మాయఁ జేయలేదు. నేఁజెప్పిన యర్థవివరణాదులు నిర్దుష్టములేయని నేనన లేదు. ప్రాజ్ఞులింకను బరిశోధించి విశేషముల వెల్లడింపవచ్చును. మఱియెవ్వరేని యీసంస్కారములఁగూడఁ జేయకుండ యర్థము గుదిర్చినచో జోహారులు. అట్లేమియుఁ జేయక యాక్షేపించుట యర్హాలక్షణముగాదు. శ్రీ శర్మగారును బెక్కుశాసనములఁ బ్రకటించిరిగదా. వానిలో దాము గావించిన సంస్కారములనుగూడ స్మరించిచూచుకొనవలదా!

నాయీశాసనవిమర్శమున నే కీ. శే., కె. వి. లక్ష్మణరావు పంతులుగారు పరిశోధించినట్టియు, వారి యనంతరము శ్రీశర్మగారు సరిచూచి పూర్తిచేసి ప్రకటించినట్టియు సాతలూరి తామ్రశాసనమునుండి యొకశ్లోక

ముదాహరించుకొంటిని. ఆశ్లోకమును శ్రీలక్ష్మణరావు పంతులుగారు ఆంధ్రపరిశోధకమండలి వార్షికోత్సవాధ్యక్ష్యోపన్యాసమునఁగూడఁ జేర్చియుండిరి. ఆయుపన్యాసమునను, భారతి ఒకటవ సంపుటమున ఒకటవసంచికలో సప్రతిబింబముగాఁ బ్రకటించిన తచ్ఛాసన విమర్శనమునను నాశ్లోకచరణము "వరకరిగల్లభూపతి భూజాసి రిహాజిభువిప్రహాసతే" అని కలదు. 'ప్రహాసతే' అని సంస్కృతమునఁ గ్రియారూప ముండదు. 'ప్రహసతి' అని యుండును. 'ప్రభాసతే' అని యుండు నేమోయని యనుమానముతో భారతిలోని ప్రతిబింబమును జూచితిని. అందులిపి 'ప్రభాసతే' యని చదువఁదగియున్నది. బంతిచివర భాయక్షరము గలదు. భస్పష్టముగానున్నది. దాని దీర్ఘమున కక్కడ చోటు చాలక లేఖకుఁ డాయక్షరముక్రిందుగాఁ జెక్కెను. క్రింద నొకదీర్ఘపుగీటు గలదు. 'భ' స్పష్టముగానున్నప్పుడు, 'భాసతే' అర్థవంతమును, నిర్దుష్టమును నగు పద మయినపుడు ఇట్లే చదువఁదగును. 'ప్రహాసతే' అనురూపము సాధువుగాదు; లిపియు నట్లు లేదు; అర్థమును గుదురదు. నేనివి షయమునెల్లఁ జేరుకొనక 'ప్రభాసతే'అనియే యుదాహరించుకొంటిని. మఱియు నాశాసన ప్రతిబింబములను బాఠములను జూడఁగా నిట్టి వింకను గానవచ్చెను. ప్రతిబింబములనుబట్టి ౭ వ బంతిలో 'మగిదొగరాజః' ౩౧ వ బంతిలో 'చతురాశేశ్చక్ర వరహలాఞ్ఛన' అని కల వానిని 'మగిదొశ(ఫుట్‌నోటులో శ స్పష్టముగ లేదు 'గ' కావచ్చును' (గ స్పష్టముగనే కలదు.) అని)రాజః' అని; చతురాశశ్చకే(?) వరహలాఞన' అని చదివిరి. ఇట్టివి దాన నింకనుగలవు.

శ్రీశర్మగారిప్పటికిఁ బ్రకటించిన శాసనములలోఁ గడపటిదగు చాళుక్యభీమరాజు సీసపద్యశిలాశాసనమునఁ గూడ సందేహస్థానములు గలవు. "సెడటెన బోయల వడవిసా[స్పె"] ...... కన్నరాభూపతి వెన్నాజిలో జూపె సంకిలా (ల) ద్దాను ఉని బింకముడిచె...చోటి నింకేకొని కాచె భూలోకంబెలుంగ..."

ఇత్యాది విధముగానున్న సీసమున వాక్యముల కెల్ల కర్తృపదము 'పండరంగు'అనునది.'కన్నరాభూపతి వెన్నాజిలోఁ జూపె' అని శర్మగారి పాఠముచొప్పునఁ జూడఁగా వాక్యాన్వయము, అర్థము పొసఁగదు. తక్కిన వాక్యముల కెల్ల విరుద్ధముగా 'కన్నరాభూపతి తనవెన్నాజిలో పండరంగనికిఁజూపె' నని యర్థము చెప్పరాదు. కనుక "కన్నరా భూపతి వెన్నాజిలోఁ జూచె" అని యుండవలెనని నేను నిశ్చయించుకొని శాసనశిలను బరిశీలించితిని. అం దాయక్షర మస్పష్టముగానున్నను 'పె' అని చదువుటకుఁగాక 'చె' అని చదువుటకే యానుకూల్యము గల్గియున్నది. శర్మగారు తమవిమర్శమున లిపిరీతియే తమకుఁ బ్రధానముగాని యర్థసమన్వయముతోఁ దమకుఁ బనిలేదని వ్రాసిరి. నేఁడు జిలుగువ్రాఁతగల కాగితములను జదువుటలోఁగూడ లిపిసంకేతములతో పాటు పదపదార్థసంగతికూడఁ బాఠపరిజ్ఞానమున ముఖ్యముగుట సర్వవిదితము. ఇంచుమించుగా శాసనలిపియు నిట్టిదే. అర్థసంగతియు, నారయకున్నచో సర్వత్ర స్పష్టముగాఁ బాఠనిర్ణయము లిపిమాత్రజ్ఞానముచే సాధ్యము గాదు. అర్థయోజనము సాధు లిపిస్ఫురణమునకు సాధకము.

[వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి]

శ్రీయుతులు

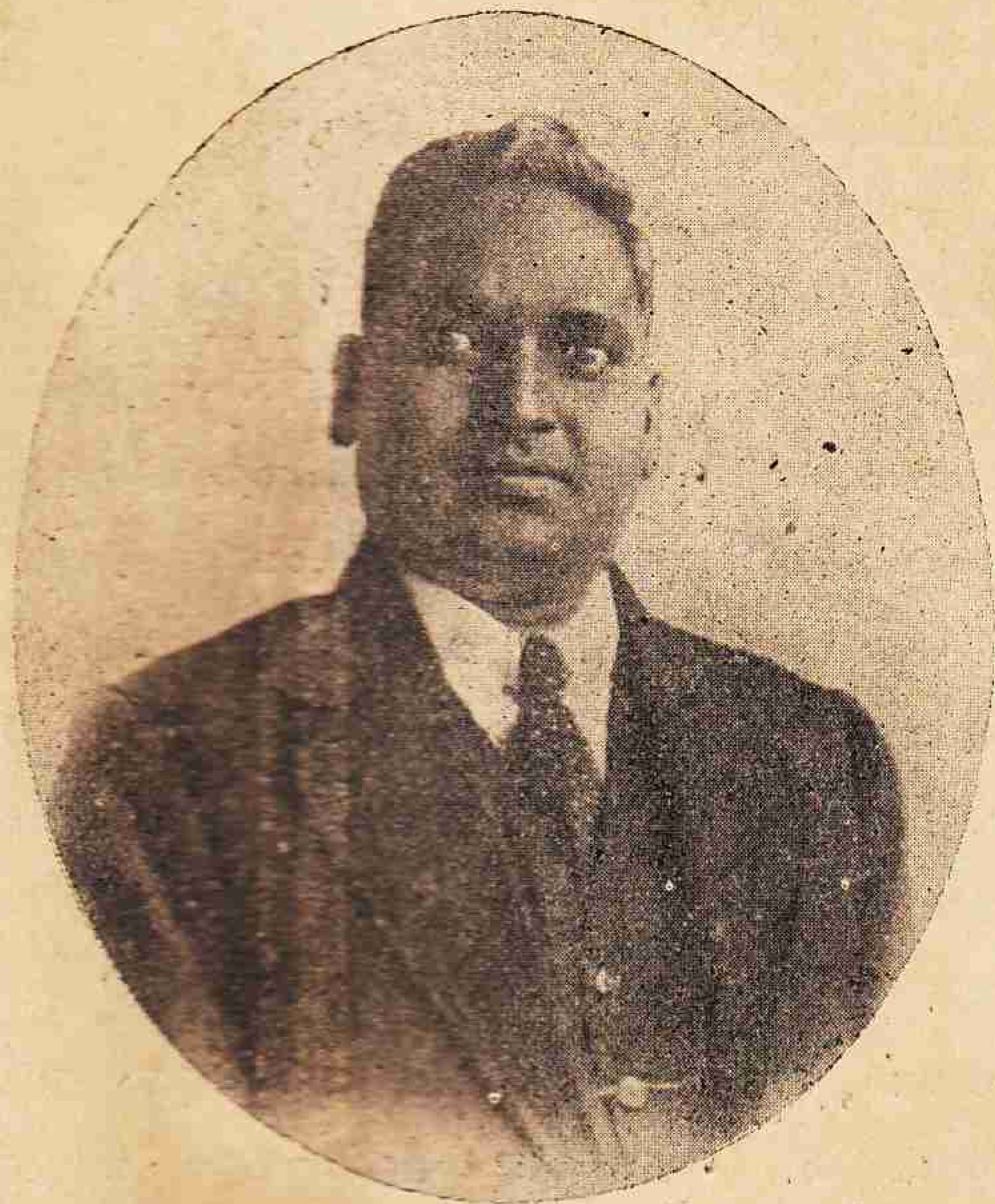
డాక్టరు నేలటూరి వేంకటరమణయ్యా గారు,

యమ్. ఏ., పి హెచ్. డి.

శ్రీయుతులు

డాక్టర్ వంగల శ్రీరాముగారు

వీరు పుదూరుద్రావిడశాఖీయులు; నేలటూరి సుబ్బయ్యగారి కుమారులు. జననము ౧౮౯౮ ప్రాంతము. స్వకాయకష్టమువలను, స్వయంసహాయమువలనను నెల్లూరు అమెరికన్ బాప్టిస్టుమిషన్ హైస్కూలులో ప్రాథమికవిద్య ముగించుకొని, పిదప మదరాస్ క్రిస్టియన్ కాలేజిలో ఇంటర్మీడియెట్, ఆనర్సు పరీక్షలం దుత్తీర్ణులైరి. ౧౯౨౧ లో బెంగుళూరిలో 'వెస్లియన్‌మిషన్ కాలేజి'లో ఆర్థికశాస్త్రోపన్యాసకులు (Economics Lecturer)గ పనిచేసి, ౧౯౨౨ లో మదరాసు 'క్రిస్టియన్ కాలేజి'లో తెలుగుపండితులుగ ప్రవేశించిరి. ౧౯౨3 లో వీరి నచట చారిత్రకశాఖలోనికి మార్చిరి. అప్పటినుండి యిప్పటివరకు ఆశాఖయందే ఉపన్యాసకులుగ పనిచేయు చున్నారు. 'డాక్టర్ ఆఫ్ ఫిలాసఫీ' (పి హెచ్. డి.) బిరుదమునకై వీరు ౧౯౨౬ లో దక్షిణహిందూదేశ దేవాలయోత్పత్తి (The origin of the South Indian temple) అను వ్యాసమును మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయమువారికి బంపిరి. వారు దీని యోగ్యతను, ప్రాశస్త్యమును బరీక్షించి వెంకటరమణయ్యాగారికాబిరుదమును ౧౯౨౮ మార్చిలో నొసంగిరి. కడచిన నెల ౨3 వ తేదీని జరిగిన పట్టప్రదాన సభలోనే వీరు 'డాక్టరు' పట్టమునందిరి.

వీరు లక్నో విశ్వవిద్యాలయ రాజనీతిశాస్త్రశాఖా ప్రధానాధికారులు; సుప్రసిద్ధాంధ్రులు, కృష్ణాపత్రికా సంపాదకులు నగు శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారి యల్లుండ్రు. వీరు కాలిఫోర్నియా విశ్వవిద్యాలయము నందు బి.ఏ. (ఫస్టుక్లాసు ఆనర్సు) అందుత్తీర్ణులైనవారు; రాజనీతిశాస్త్రమునందలి నైపుణికి బెన్నెట్ బహుమానము బడసినవారు ; హార్వర్డు విశ్వవిద్యాలయమున యమ్. ఏ., పి. హెచ్. డి. పట్టములను పొంది అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రమునందు బౌడీన్ బహుమతిని బడసి, 1917-18 సం.ల యందు యూనివర్సిటీ స్కాలరుగను, 1919-19 సం.లలో గూడ్విన్ మెమోరియల్ ఫెల్లోగను, 1919-20 సం.లలో పార్కర్ ట్రావెలింగ్ ఫెల్లోగను నుత్తమవిద్యల నభ్యసించినవారు; కేంబ్రిడ్జివిశ్వవిద్యాలయమున ఎమ్మాన్యూల్ కళాశాలయందు అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రమున పరిశోధనలగావించినవారు; 1924-25 సం.లయందు పాట్నా విశ్వవిద్యాలయమున రీడర్‌షిప్ లెక్చరుల నుపన్యసించినవారు. ఇంతకుపూర్వము వీరు కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయమున ప్రధానోపన్యాసకులుగపనిచేసి యుండిరి. అంతర్జాతీయ న్యాయశాస్త్రమునందు కార్నెజీ ఫెల్లోషిప్‌ను పొందిన ప్రథమ భారతీయులు వీరే.

భారతీయమహిళామండలి

శ్రీమతి వైదేహీకన్య

ఏడేండ్లు వయస్సుగల ఈబాలిక హైందవ లక్ష్మీ విలాస సభ (తిరువళిక్కేణి)కు అధ్యక్షురాలైన శ్రీమతి యం. లక్ష్మిఅమ్మాళు మనుమరాలు. ఈబాలిక తన మూడవసంవత్సరమునుండి నాట్యమునందు పేరుగాంచి పెక్కురచేత పెక్కు బహుమతులను బడసినది. మఱియు 'బాలసటి' యను బిరుదమును 'టాడ్‌హంటరు సతి'వలన బొందినది. ఈబాలిక లక్ష్మీవిలాససభవారి యాదరణమున నిటీవల రుక్మిణీకల్యాణ హరికథను కాలక్షేపము చేసినది. ఈమె తలిదండ్రులు ఈబిడ్డను విద్యావతినిగాజేయుట పరమావశ్యకము. విద్యావతియగు నేని యీమెకీర్తి మున్ముందు బహుధా పెంపొందగలదు.

శ్రీమతి ఎ. సి. దేవకీకన్య, చెన్నపురి

ఈమె చెన్నపురి మేరీరాణీ కళాశాలయందు చదివి బి. ఏ. పరీక్షయం దీరాజధానిలో ప్రథమస్థానము నలంకరించినది. ప్రొఫెసరు కాండేతుపండితులవారి మేనకోడలు.

శ్రీమతి ఇ. జార్జికన్య

వేదాంతశాస్త్రమున యం. ఎ. పట్టపరీక్షయందు రాజధానిలో మొట్టమొదటిస్థానము నలంకరించినది. ఈమె చెన్నపురి క్రైస్తవకళాశాలయందు విద్య నభ్యసించినది.

శ్రీమతి కాథరైను సుబ్బరాయుడుగారు,
బెజవాడ.

ఈమె బెజవాడయందు గౌరవన్యాయాధిపతిపదమున నియమింపబడిన మొదటి ఆంధ్రయువతి.

శ్రీమతి రుక్మాబాయిగారు

పరశురామరావుగారి సర్కసునందు వ్యాయామప్రదర్శనము గావించుచుండగా తీసిన ఛాయాచిత్రము. ఈమెనుగూర్చి భారతి నాల్గవ సంపుటము మూడవసంచికయందు చూడదగును.

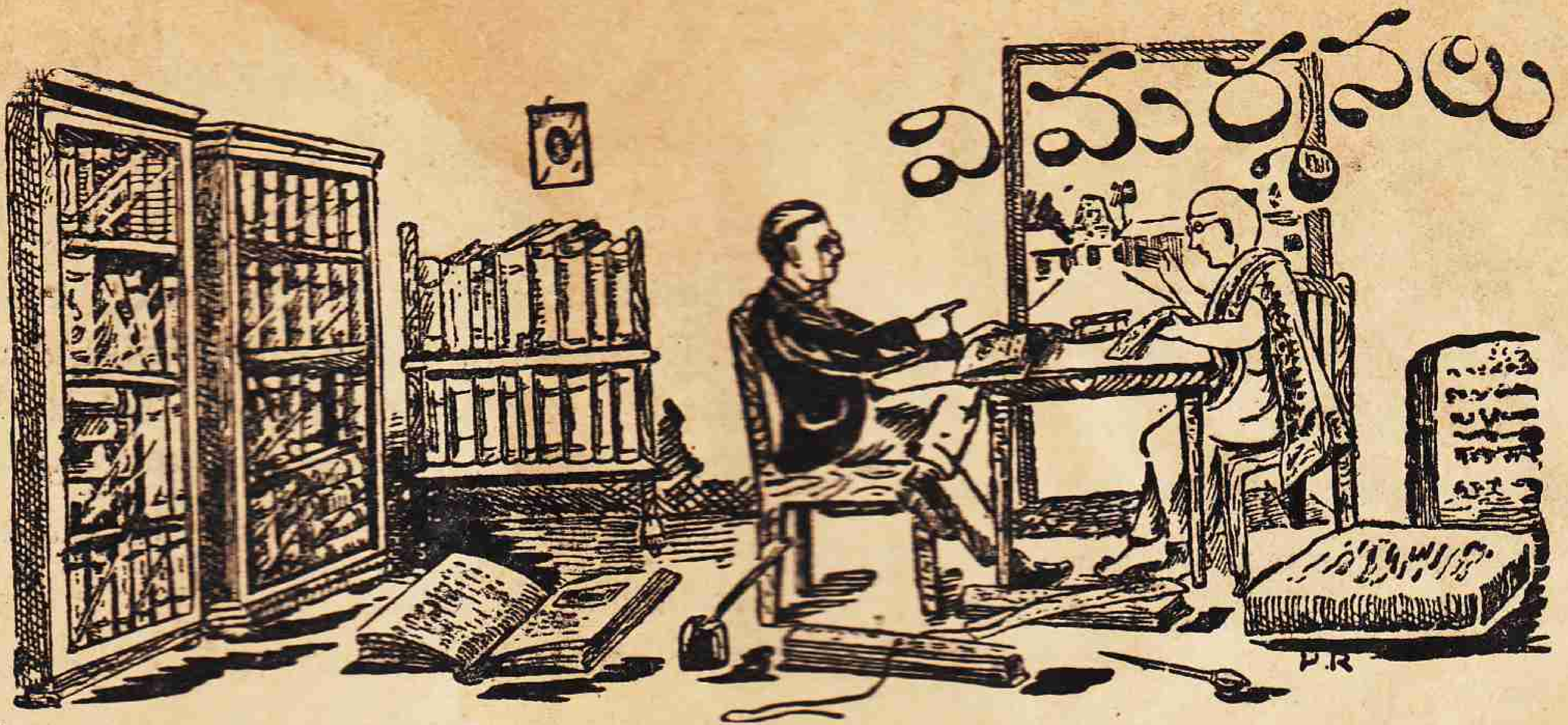
మాధవయ్యగారికుమార్తె, యం.బి.,బి.యస్.

ఇంగ్లండునకు పోయియున్నది.
మాధవయ్యగారు సుప్రసిద్ధ గ్రంథకర్త.

సంభాషణయందధికాభిలాష

హీరాసుపండితకృత ఆర్వీటివంశకృతి విమర్శనము

(ARAVIDU DYNASTY)

ఆంధ్రదేశచరిత్రరచన మిదివఱకును, అఱవసోదరులొక్కయు, ఆంగ్లపండితులయొక్కయు హస్తగతమై యున్నది. అందు వారుపెట్టినదియే భిక్ష. ఆంధ్రదేశ చరిత్ర నిబంధమునకు ఆంధ్రభాషా పాండిత్య మత్యంతావశ్యకము. అట్టి పాండిత్యము లేక ఆంధ్రదేశ చరిత్రను వ్రాయఁబూనుట నేలవిడిచి సాముచేయుటవంటిది. ముఖ్యముగా విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్రము వ్రాయుటకు, కృష్ణదేవరాయల కాలమునాఁటికవులకృతు లెంతయుఁ దోడ్పడఁగలవు. ఆంధ్రభాష మన అఱవసోదరు లెట్లు తెలిసికొనెదరు? ఆంగ్లచరిత్రకారు లెట్టిపరిశ్రమ చేసిరి? ఒకచిన్న ఉదాహరణము నిచ్చెదను. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు తాము సవరించి Sources of Vizianagar History అను గ్రంథమునందు 'హర్మ్మత్తున' అనే పదమున కర్థము తెలియమిచే నీక్రింది యసందర్భపు వ్రాఁతలు వ్రాసి. "According to this manuscript hurmattu appears to be the name of a fortress near Udayagiri. But in the Krishnarayavijayam, the word occurs in the phrase ఒక్క హర్మ్మత్తున meaning in one hurmattu and refers to the conquest of Sivasamudram. It therefore appears to be an adverb. The proper meaning of hurmattu is not known and there is no fort of that name near Udayagiri. (Sources of Vijianagar History, P. 114). హర్మ్మత్తున అనే పదము కృష్ణరాయవిజయమునం దీవిధమున నుపయోగింపఁ బడినది. "వ. అనంతరం బొక్కహుర్మ్మత్తున సమ్మత్తూరు శివసముద్రస్థలంబుల నొసంగు" పుట 62. ఆ 'హుర్మ్మత్తు' అనే పదము నామవాచకమో అవ్యయమో తెలియక గింజుకొనెడు అఱవపండితుని ఆంధ్రదేశ చరిత్ర మెట్లుండునో చదువరు లూహించుకొనెదరుగాక.

నేను విజయనగరసామ్రాజ్యము రచించుటకు మొదలిడితిని. నేఁటివఱకు ప్రచురింపఁబడిన ఆధారము లన్నిటిని బురస్కరించుకొని సప్రమాణముగ వ్రాసినాఁడను. తుళువ వంశముగూర్చి వ్రాయుటకుఁ బ్రారంభించితిని.

విజయనగరసామ్రాజ్య చరిత్రకుఁ దోడ్పడు గ్రంథములలో హీరాసు పండితుని 'Aravidu Dynasty of Vizianagar' అను ఆర్వీటి వంశ చరిత్రము చాల ముఖ్యమైనది. వీరు Journal of Mythic Society of Bangaloie కు కొన్ని వ్యాసముల నీవిషయమై యిదివఱకు వ్రాసి, వాని నన్నిటిని జేర్చి విపులముగా నిట్లు గ్రంథ నిబద్ధము గావించిరి. వీరి గ్రంథమునందలి విశేష మేమన పోర్చుగీసువారు వ్రాసియుంచిన చరిత్రలనుండియు, ఆకాలపునాఁటి పోర్చుగీసు ప్రభుత్వమువారిదగ్గఱ నున్న రికార్డులనుబట్టియు, నూతనాంశముల గ్రహించి, చరిత్రమును విపులమొనర్చిరి. కాని ఆర్వీటివంశమునుగూర్చి చక్కటి ఉద్రేక

పూర్వకమగు చరిత్రను వ్రాయుటకు ఆవంశమునందలి రాజులు వ్రాసిన కృతులు, వారు కృతినందిన ఆంధ్ర కావ్యములును ముఖ్యముగా సహకారులుగాఁ గలవు. వసుచరిత్ర, రామరాజీయము, బాలభాగవతము, నరస భూపాలీయము మొదలగు గ్రంథములు సమగ్రముగాఁ బఠించినచో నార్వీటి వంశముయొక్క కథానీకము పూర్తిగా నెఱుంగును. హీరాసు పండితునకు ఈకావ్యములఁ గూర్చి తెలిసికొనుటకు అణవఅయ్యంగారి గ్రంథమే ఆధారమయినది. గ్రంథముయొక్క Foct Notes లో కృష్ణస్వామి అయ్యంగారి నామమే యెక్కుడుగఁ గన్పించుచున్నది. దానికిఁ గారణము వారు ఆంధ్రసంస్కృత కావ్యములు సవరించి వీని నన్నిటిని జేర్చి 'Sources of Vizianagar History' అని యొక యుద్గ్రంథము ముద్రించుటయే. హీరాసుపండితుని గ్రంథమునందు మన ఆంధ్రకావ్య కృతికర్తల నామములు మేఘచ్ఛన్నమగు రాకాశారదచంద్రికవలె మఱుగుపడియున్నది. దీని కంతకును గారణము మన ఆంధ్రచరిత్ర అన్యుల హస్తగతమగుటయే. 'Literary Activity' అని పేరు పెట్టి ఒక్క అధ్యాయము 20 పుటలలో పూర్తిచేసిరి. ఆర్వీటివంశమునుగూర్చి వ్రాయుచు నందు సారస్వత పరిణామముఁ గూర్చి వ్రాయుదమన్న నే యాంధ్ర పండితునకైన నేవేయిపుటల గ్రంథమైనను వ్రాయనగును. వసుచరిత్రమునుగూర్చి రెండు పేరాలు వ్రాసి వదలివేసిరి. తెనాలి రామలింగకవిఁగూర్చి ఒక్క పేరా వ్రాసి వదలివేసిరి. వ్రాసినదంతయు నసందర్భముగానే యున్నది.

ఆంధ్రకావ్యములందు విజాపురీ నవాబును 'సపాదుఁ'డని వర్ణింపఁబడినది. ఈవిషయము వసుచరిత్రాది గ్రంథములు చదివినవారికిఁ దెలియఁగలదు. కాని హీరాసునకు సపాదుఁ డెవరో తెలియలేదు.

19 వ పుటలో "Bukka's son RamaRaya who expressed Lakkambika, is called a great warrior, and conqueror of Sapada's army. Sapada is understood to be the Sultan of Golkonda." మన తెలుఁగు కావ్యములందు గోలకొండ నవాబు కుతుబుషాహియనియు, కుతుపనమల్కనియు వర్ణింపఁబడెను. ఇది హీరాసుగారి కెట్లు తెలియును? ఆగ్రంథమునందే 73 వ పుటలో "The Vasucharitram states that the Nizam, Kutubshahi, and Sapada (Adil Saha of Bijapur) fled to the forests before his march" అని వక్కాణింపఁ బడినది. దీనికాధారములు కృష్ణస్వామి అయ్యంగారి వ్రాఁతయే (Scurccs of Vizianagar History).

ఆర్వీటివంశచరిత్రమును గూర్చి వ్రాయుచు ఆర్వీటిపుర మెక్కడిదో, వీరి మొదటి వాసస్థల మెక్కడనో దొరగారు నిర్ణయింపలేదు. దీనికి గారణము వారు దానికిఁ దగినకృషి యొనర్పక పోవుటయే.

ఈ గ్రంథమునందు ముఖ్యముగా మనకుఁ దెలిసిన నూతనవిశేషము తల్లికోట యుద్ధమునుగూర్చి. ఈ నూతనవృత్తాంతము దొరగారు చంద్రవార్కరుగారి 'The Destruction of Vizianagar—Account of the Second Conference of the Bharata Ithihasaka Samsodhaka Mandala, Poona 1914' నుండి గ్రహింపఁ బడినది. మొదటినుండి చివఱవఱకుఁ జదివినచోఁ బ్రతియాంధ్రుఁడును, ఆర్వీటివంశ ప్రాబల్యమును గూర్చి గర్వపడక మానఁడు. ఇందులకు దొరగారి చరిత్ర పరిశోధనయుఁ గృషియుఁ గారణములు. ఆయన కాంధ్రులు కృతజ్ఞులు.

విజయనగర సామ్రాజ్యచరిత్రమును వ్రాయుచుంటినిగాన, తద్రచనయందు ఈగ్రంథము నాకుఁ జాల సహాయకారిగ నున్నది. నాకాంధ్రమునందే రచింపవలెనని యుత్సాహము కల్గి, నామాతృభాషలోనే వ్రాయుచుంటిని. గ్రంథమధ్యమం దాంధ్రకవుల పద్యములు ప్రమాణములుగ వ్రాయుచున్నప్పుడు, చదివినఁ గలుగు ఆహ్లాదము, అన్యభాషలో భాషాంతరీకరించి, వ్రాసిన వానినిఁ జదివిన గలుగ లేదు. అందుకనే ఒకచీనా (China) పండితుఁడు 'Translation is transformation. అన్నాఁడు. త్వరలోనే నాగ్రంథమును గూడ ఆంధ్రప్రపంచమునకు సమర్పించెదను.

కుందూరి ఈశ్వరదత్తు

పశువైద్యచింతామణి

గ్రంథకర్త: యేజెళ్ల శ్రీరాములు చౌదరిగారు, అంగలూరు (కృష్ణాజిల్లా). క్రౌను సైజు 194 పుటలు; వెల 1-4-0.

భారతదేశ సౌభాగ్యము పూర్వకాలమునను ప్రస్తుతమునను, భావికాలమునను కూడ పాడిపంటలపైననే యాధారపడియున్నది. మన మాతృదేశము ముఖ్యముగా వ్యవసాయ జీవనముగల ప్రజలతో నిండియున్నది. ఈవిశాల దేశమున నేకొద్దియో పట్టణము లున్నవిగాని నూటికి తొంబదిభాగములు పల్లెటూళ్లేయని యందరకును తెలిసియును. పాశ్చాత్యనాగరికత, పట్టణవాస గౌరవము నెంత హెచ్చుయిపోవుచున్నను దేశక్షేమ మెన్నటికైన గ్రామసౌభాగ్యమునే యాధారము చేసికొని యున్నది. 'గ్రామపునర్నిర్మాణము చేయుడు', 'మరల గ్రామములకు మరలుడు' అను హెచ్చరిక లెచ్చటజూచినను వినవచ్చు నీదినములలో పాడిపంటలకు రెంటికిని, శిశు ఆరోగ్యమునకును, వస్తువుల రవానాలకును నన్నింటికి నత్యవసరమైన బలమగు, నారోగ్యకరమగు పశువుల సంపదయొక్క తప్పని యవసరమును గూర్చి చెప్ప బనిలేదు. నిత్యకృత్యములకును నప్పుడు మనకు పశువుల యారోగ్యాభివృద్ధులకు తగు మార్గములు తెలియుట; వాని రుగ్మతలను తెవుళ్లను కుదిర్చి మరలసౌభాగ్యము నొడగూర్చుటయు తెలియుట యత్యావశ్యకము. ఈగ్రంథకర్తగారు మిగుల శ్రమకోర్చి పశువులు, గుఱ్ఱములు, కోళ్ళు మొదలగు వానికివచ్చు జాడ్యలక్షణములను, వానికి ఆయుర్వేద, ఆంగ్ల వైద్య పద్ధతుల ననుసరించిన చికిత్సలు మొదలగువానిని ఇందు సమకూర్చి మిగుల నుపకార మొనర్చిరనుటకు సందియములేదు. చిన్నరోగము మొదలు పెద్దజాడ్యములకు సులభచికిత్స మొదలు అతి కఠినచికిత్సలను నిందు వివరముగ, సరళముగ దెలిపినందుకు వీరికి రైతు లెల్లరు, పశుసంపదగలవారెల్లరు కృతజ్ఞులై యుండవలుదురు.

ఈపొత్తమునకు, ప్రొఫెసరు రంగనాయకులు (ఆక్సుఫర్డు) గారు పీఠికనువ్రాసి, దీని విలువనుగూర్చి చక్కగా వివరించిరి. వ్యవసాయముగూర్చి విద్యనభ్యసించిన పెద్దలు కొందఱును, పశువైద్య శాఖోద్యోగులు కొందఱుకూడ నీగ్రంథముపై తమ సదభిప్రాయము నొసంగియున్నప్పు డింతకంటె వేఱుగా వ్రాయుట యవసరము లేదు.　జ. బ్ర.

యువకులు—దేశము

ఇది యొక 13 పుటల చిన్ని పొత్తము. కాకినాడ శ్రీ సోదరసమితివారిచే ప్రచురింపబడిన మొదటి ప్రచురణము. యువకులపైననే భారతదేశభావిసౌభాగ్య మాధారపడి యున్నదను సాధువాస్వానీగారి యుద్బోధనము నాధారముగాగొని ప్రపంచములోని వివిధఖండములలోను, దేశములలోను యువకులు స్వాతంత్ర్యమును గడించుట కెట్లు పాటుపడి విజయవంతులైరో వివరించుచు భారతీయులను కార్యకరణమునకు పురికొల్పుచున్నది. వ్యాయామము, బ్రహ్మచర్యము, దేశభక్తి, ఖద్దరుదీక్ష, గ్రామపునర్నిర్మాణము మున్నగున వన్నియు యువకుల కార్యక్రమములోనివే యని యుద్ఘోషించుచున్నది. ఇట్టి సమితులును, వాని ప్రచురములును, దేశసౌభాగ్యమున కెంతయు తోడ్పడగలవు.　జ. బ్ర.

మిస్ మేయో గ్రంథ ఖండనము

(తెలుగు వచనము)

ఇందు మేయోగ్రంథసారము, రంగయ్యగారి ఖండనము, దీనబంధు ఆండ్రూసుగారి ఖండనలేఖలును గలవు. క్రౌనుసైజు. ౨౦౦ పుటలు. వెల రు. ౧-౦-౦.

పరిష్కర్త: శ్రీ పురాణం సూర్యనారాయణ తీర్థులుగారు

ప్రకాశకులు: జి. యస్. శాస్త్రి అండు కో., పోస్టుబాక్సు నెం. 110 రు, చెన్నపురి.

పునర్జన్మ (తెలుగు వచనము)

గ్రంథకర్త: శ్రీ పంచకర్ల వెంకన్నగారు, రాజమహేంద్రవరము.

డెమ్మిసైజు. ౧౧౦ పుటలు. వెల రు ౦-౧౦-౦.

మహాభారతచరిత్రము (వచనము)

గ్రంథకర్త: పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిగారు, పిఠాపురము. డిమ్మీసైజు. ౨౩౬ పుటలు. వెల రు ౧-౪-౦

బాష్పాంజలి (వచనము)

గ్రంథకర్త: శ్రీ ఓంకారస్వాములుగారు. విలాసము: శ్రీ శాంతిఆశ్రమము, తోటపల్లికొండలు, శాంతి ఆశ్రమము పోస్టు, తూర్పుగోదావరిజిల్లా. ౬౪ పుటల చిన్ని పుస్తకము. వెల రు ౦-౪-౧.

ఆంధ్ర భగవద్గీతలు, (పద్యములు. మొదటి మూడధ్యాయములు మూడు ప్రత్యేక సంపుటములు)

గ్రంథకర్త: కే. బాబూరావునాయడు గారు, బి. ఏ., బి. యల్., హైకోర్టు వకీలు, బరంపురము. ఈ యొక్కొక్క చిన్ని సంపుటము వెల రు ౦-౧-౦.

రసవాహిని (ఖండగీతములు)

గ్రంథకర్త: తుర్లపాటి గోవర్ధనరావు గారు. క్రౌనుసైజున ౬౨ పుటలు. విలాసము, వెల తెలియదు.

ధర్మసంగ్రహమునందలి

ఆహ్నికకాండము-ద్వితీయభాగము

(సంస్కృతమూలము, తెలుగు తాత్పర్యము)

గ్రంథకర్త: ముదిగొండ నాగలింగ శాస్త్రిగారు. విలాసము: శైవప్రచారిణి, వరంగల్. డిమ్మీసైజు. ౧౩౧ పుటలు. వెల రు. ౧-౪-౦.

అభినవభారతచరిత్ర (తెలుగు వచనము)

గ్రంథకర్త: తూములూరి శివరామయ్య గారు. విలాసము: వాఙ్మయమండలి, గుంటూరు. ఈమండలిలో రెండవదగు నీ పుస్తకము క్రౌనుసైజున ౧౬౦ పుటలు గలది. వెల చందాదారులకు రు ౧-౧౨-౦; ఇతరులకు రు. ౧-౦-౮.

శ్రీకృష్ణచరిత్రము (వచనము)

గ్రంథకర్త: కొడాలి సత్యనారాయణరావుగారు, విలాసము: కే. శేషగిరిరావు అండ్ బ్రదరు, బుక్ సెల్లర్సు, ఏలూరు (పశ్చిమగోదావరిజిల్లా). క్రౌనుసైజు ౧౦౧ పుటలు. వెల రు. ౧-౧౦-౦.

వివిధకుసుమావళి (ప్రథమగుచ్ఛము)

గ్రంథకర్త: కవికొండల వేంకటరావుగారు, బి. ఏ., బి యల్. విలాసము: గ్రంథకర్త, నరసాపురము, పశ్చిమగోదావరి. క్రౌనుసైజు ౧౦౬ పుటలు. వెల విద్యార్థులకు రు ౦-౭-౦; ఇతరులకు రు ౦-౧౨-౦.

ముద్దుకృష్ణ

(అయిదంకముల చిన్ని నాటకము)

గ్రంథకర్త: కొండపల్లి జగన్నాథదాసు గారు, విజయనగరము. క్రౌనుసైజు ౪౧ పుటలు. వెల రు ౧-౪-౦.

ఆంధ్రీకృత ప్రసన్నరాఘవనాటకము.

అనువాదకుడు: శ్రీరాజా మంత్రిప్రెగడభుజంగరాయకవి. డిమ్మీసైజు ౧౪౨ పుటలు. వెల రు ౧-౦-౧ విలాసము: రాజా భుజంగరాయ ప్రచురణాలయము, ఏలూరు, వెస్టు గోదావరీజిల్లా.

ఏసుక్రీస్తు

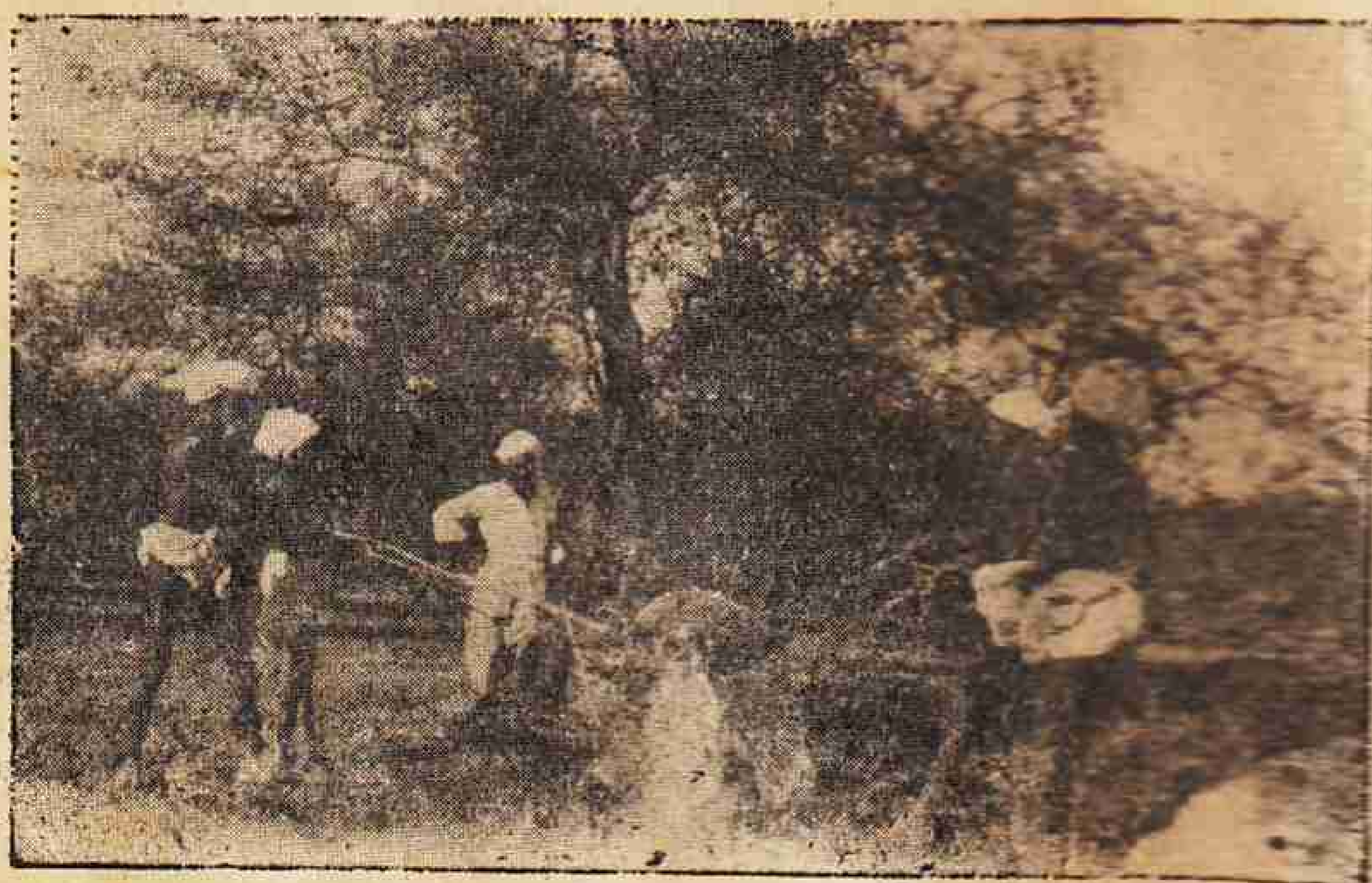
[ఆగస్టు నెల మాడర్న్ రివ్యూ పత్రికయందు ప్రకటించిన శ్రీ మణీంద్రభూషణగుప్తగారి త్రివర్ణచిత్రమునుండి.]

ఆకస్మిక ఛాయాచిత్రములు

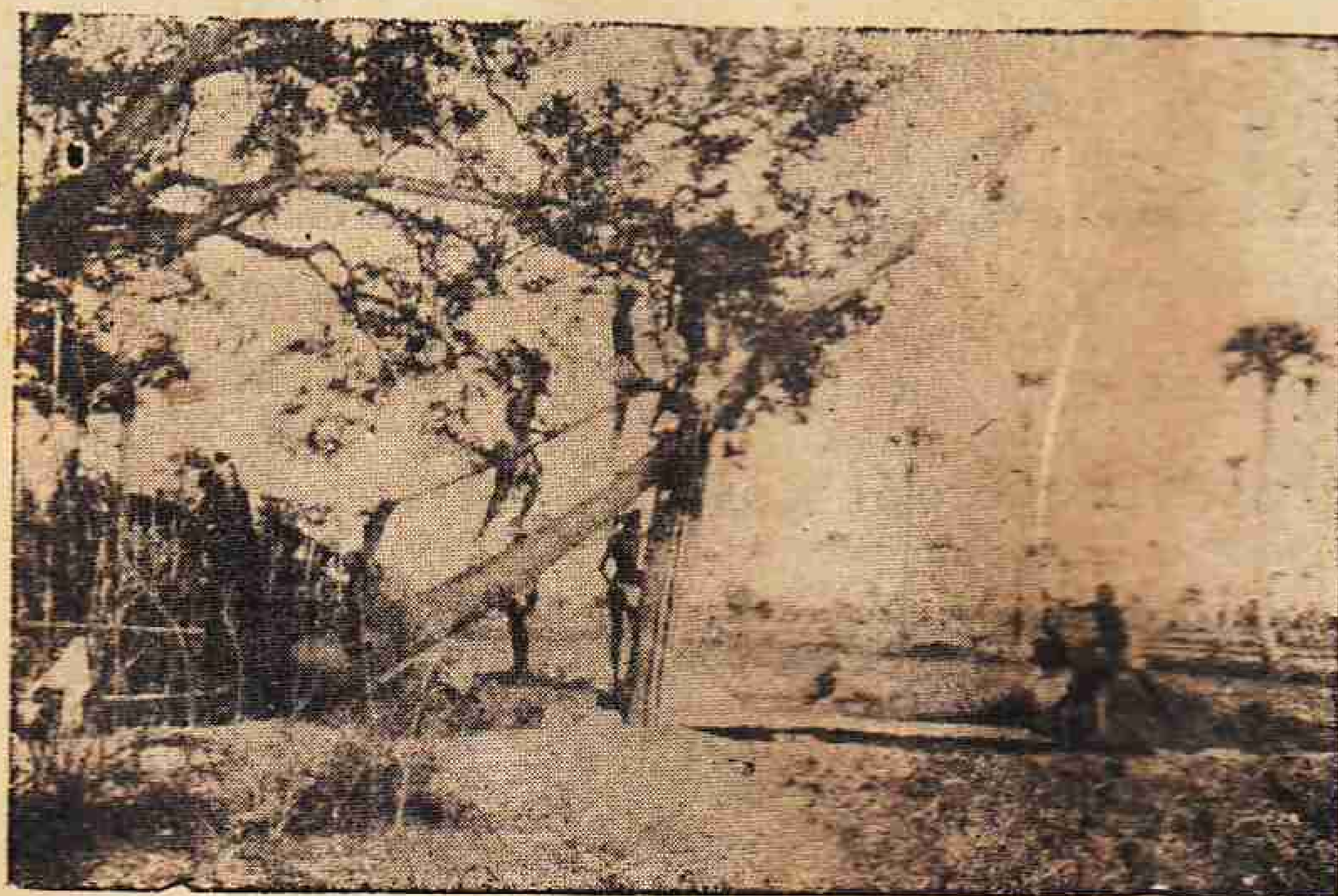
(SNAP SHOTS)

౧. ద్రాక్షారామ సప్తగోదావరి ప్రాంతము

౨. వరిమళ్లకు గూడలతో నీరువేయుట

3. వరిమళ్లకు ఏతముతో నీరుతోడుట

ఛాయాచిత్రకారుడు: శ్రీ చక్రవర్తుల వెంకటరావుగారు, దంగేరు, ద్రాక్షారామంపోస్టు, తూ. గో. జిల్లా.

సాభిప్రాయ విశేషములు

సకలపక్షసమావేశము

ఆగస్టు మాసాంతమునందు లక్ష్మణపురమునందు గూడిన సకలపక్షసమావేశము భారత స్వరాజ్యసంరంభమునం దొక దివ్యఘట్టముగ నున్నది. సకలపక్షసమావేశము బొంబయియందు మే నెల 19-వ తేదిని గూడినది. బొంబయి సభయందు స్వరాజ్యాంగనిర్మాణమును తయారుచేయుట కొక యుపసంఘ మేర్పరుపబడినది. ఆయుపసంఘమునందు శ్రీయుత పండిత మోతిలాలునెహ్రూ, సర్ తేజబహాదూరు సప్రు, సర్ ఆలిఇమాము, ప్రధాను షుయేబు క్వొరీషు, సుబాసుచంద్రబోసు, మాధవరావు ఆనె, జయకరు, జోషి, సర్దారు మంగళసింగుగార్లు సభ్యులు. ఉపసంఘమునకు పండిత మోతిలాలునెహ్రూ గారధ్యక్షులు. బొంబయి సమావేశమునందు సకలపక్షసమావేశము నాటిన బీజమునకు ఉపసంఘసభ్యులు దోహదంబు నొసంగి స్వల్పకాలములోనే పల్లవకుసుమపరిశోభితము చేసిరి. దానిని ఫలవంతము చేయవలసిన భారము భారతీయులమీదను, బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులమీదను గలదు. ఆరంభమునకు బొంబయివలెను సఫలత నొందించుటకు లక్ష్మణపురమును సకలవిధములను తగియున్నది.

బొంబయి నగరము పాశ్చాత్యనాగరికతకు చిహ్నమై నవయుగ పరిణామమునకు లక్ష్యముగ గోచరంబగుచున్నది. బొంబయి నగరమందలి విశ్రాంతిగృహములు, దుకాణములు, పొగయోడలు, రైలుబండ్లు, నౌకాశ్రయములు, వేషభాషలు, మోటారుబండ్లు, సంపదలు పాశ్చాత్యవిజయమును సహస్రముఖముల వెల్లడిచేయుచున్నవి. బొంబయి నగరమందు ప్రాచ్యసంస్కారము రూపమునందు కొంతవరకు కనబడుచున్నను, భావమునందు కృశించినది. అన్నిజాతులవారును, ధనార్జనమునకై నిరంతరము పాటుపడుచుండెడి విధమును బొంబయినగర పరిస్థితులు సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. దేశమునకును, జాతికిని వ్యాపారపరిశ్రమములు గలుగజేసెడి లాభనష్టములను బొంబయి నగరము వేయినోళ్ళను చాటుచున్నది. ఒకప్రదేశమున దివ్యభోగముల ననుభవించెడి కోటీశ్వరులును, ఒకవైపున అష్టకష్టముల ననుభవించెడి దరిద్రులును ప్రత్యక్షమగుచుందురు. బ్రిటిషురాజ్యప్రభావ మంతయు బొంబయి నగరమందు గోచరంబగుచున్నది. మూడువందల ఏండ్లలో బొంబయినగరమునకు పట్టిన మహద్దశవలన బ్రిటిషురాజ్యస్వభావము, బ్రిటిషురాజ్యబలము గ్రాహ్యములగుచున్నవి. చూపులకు సకల జనులకును సాహచర్య సంయోగములు గన్పట్టుచున్నను, కార్యములందు సంకుచితముగ పరిణమించుచున్నవి. నవయుగ నిర్మాణమైన బొంబయినగ

రమునందు గూడిన సకలపక్ష సమావేశము ప్రాచీనమైన లక్ష్మణపురమునందు సఫలమౌట సకలవిధములను ప్రశస్తముగ నున్నది.

లక్ష్మణపురము ఆర్యావర్తమందలి పుణ్యక్షేత్రము. హిందూయుగమునందు వలె మహమ్మదీయయుగమునందును లక్ష్మణపురము ప్రసిద్ధిని బడసినది. 1857 సం. నందు సంప్రాప్తమైన సిపాయిల తిరుగుబాటు సందర్భమునను లక్ష్మణపురము నాయకత్వమును వహించినవిధ మితిహాసప్రసిద్ధము. ఆపురమందలి దివ్యమందిరములు భారతీయకళా వైభవములను ప్రత్యక్షముసేయుచున్నవి. బ్రిటీషు రాజ్యాధికారము రూపమునందు ప్రత్యక్ష మగుచున్నను, భావమునందు భారతీయసంస్కార ప్రాబల్యమే గోచరించుచున్నది. లక్ష్మణపురము హిందూ మహమ్మదీయుల విభేదములకు వలె హిందూ మహమ్మదీయ సంయోగములకును నిలయముగ నున్నది. ఉత్తర హిందూదేశమందు హిందూసంఘటనము ముస్లింసమితిస్వీయసాంఘికులందు వెలుగజేయుచున్న ఆత్మవిశ్వాసమునకు లక్ష్మణపురమునందు కూడిన సకలపక్షసమావేశము ప్రమాణముగ నున్నది. సకలపక్షసమావేశము తాలూకుదారులసుందరమందిరమునందుగూడినది. స్వరాజ్యపతాకము మందిరము మీాద విరాజిల్లినది. తాలూకుదారుల నాయకుడు మహమ్మదాబాదు మహారాజు సభ్యులకు స్వాగతము నొసంగిరి. సభను సకలపక్షనాయకు లలంకరించిరి. డాక్టరు బిసెంటమ్మ, ఆలీఇమాాం, తేజబహద్దూరు సప్రూ, సి. పి. రామస్వామయ్యరు, మదనమోహన మాలవ్యా, షౌకతాలీ, చాగ్లా, బిపినచంద్రపాలు, చింతామణి, అబ్దులుకలం ఆజాదుగార్లు మొదలగువారలు చూపిన వ్యగ్రోత్సాహము సకలపక్షములవారలకు గల స్వరాజ్యకాంక్షను విశదము చేసినది. పండ్రెండు సంవత్సరములకు పూర్వము పట్టిన అదృష్టమె ఇప్పుడును లక్ష్మణపురమునకు పట్టినది. నాలుగేండ్లనుండియు దేశమును కీలాభీలము చేయుచున్న హిందూ మహమ్మదీయ విభేదములు లక్ష్మణపురమునందు నమసిపోయినవి. డెబ్బదేండ్లు నిండిన పాలుగారును, ఎనుబదేండ్లు నిండిన బిసెంటమ్మగారును పూరించిన స్వరాజ్యనాదము దిగంతములందును వ్యాపించి బ్రిటీషు రాజ్యనీతిజ్ఞులకును, భారతీయులకును జ్ఞానోదయమును, స్వరాజ్యదీక్షను గలుగజేయుటకు సాధనముగ నుండగలదు. పాలుగారు దురహంకారపరాయణులైన బ్రిటీషు రాజ్యనీతిజ్ఞులకును, ప్రాజ్ఞులైన వివిధపక్షనాయకులకును, స్వతంత్రసంపాదనయందు కృతనిశ్చయులైన యువజనులకును, పరమేశ్వరునకును సమర్పించిన వందనములు భారతీయుల ధర్మపరాయణత్వమును విశదము చేయుచున్నవి. వృద్ధులైన పాలుగారి భావములకును, యువకులైన జవాహరీలాలు నెహ్రూగారి భావములకును గల యంతరమును సకాలముననే బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులు గ్రహించుట శ్రేయస్కరము.

* * * *

భారతరాజ్యాంగ నిర్మాణము.

మ్యాంటుఫర్డు నివేదికయందు: బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలనమును స్థాపించుట బ్రిటీషు రాజ్యాధికారుల విధ్యుక్తధర్మమని ప్రతిపాదింపబడినది. ఆ ప్రతిపాదనను సార్థకము గావించుటకు బదులు నిరోధించుటకే బ్రిటీషు రాజ్యనీతిజ్ఞులు వారి శక్తిసామర్థ్యములను గతించిన పదేండ్లయందును వినియోగించిరి. ఆ నిరోధక మార్గమునే సుస్థిరము చేయుటకు బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులు సైమను కమిషనును నియమించిరి. బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులు నియమించిన ఈ తెల్లకమిషను భారతీయుల కన్నులను తెరచినది. తెల్లప్రభుత్వము భారతీయులకు చూపుచున్న అవమానమును ఈ తెల్లకమిషను వెల్లడిచేసినది. అన్నిపక్షముల వారిని, అన్ని సంఘములవారిని ఈ అవమానము హృదయశల్యమై వేధించి కలుపుటకు దోడ్పడినది. న్యాయాంగమంత్రులై దేశభక్తులను నిర్బంధముల పాలుచేసిన సర్ ఆలీఇమాం, సర్ తేజ బహద్దూరు సప్రూ, సర్ సి. పి. రామస్వామి అయ్యరు మొదలగు ప్రముఖులకు బ్రిటీషు రాజ్యనీతిజ్ఞుల దుస్తంత్రము సుసంగతమైనది. ద్వంద్వప్రభుత్వమందలి అసంగతములు మంత్రుల కనుభవవేద్యములైనవి. మాంటుఫర్డు సంస్కరణములు స్థాపించిన రాజ్యాంగవిధానము దేశబంధనమునకు వినియోగపడినవిధమున దేశమోక్షమునకు వినియోగపడని విధమును గడచిన పదిఏండ్లయనుభవము తెల్లముచేసినది.

దేశమునకు స్వరాజ్యమో పరరాజ్యమో కాని మధ్యమార్గము సాధ్యముగాదని గత కాలానుభవము విశదము చేసినది. రక్షణాధికారము, ధనాధికారము, న్యాయాధికారము లేని రాజ్యాంగసంస్కరణములు మాయాసంస్కరణము లని మంత్రులు గ్రహించిరి. బర్కెను హెడ్డుప్రభువు రాజ్యాంగవిధానమును తయారుచేయవలయునని చేసిన సవాలున కనురూపముగ భారతీయనాయకులు స్వరాజ్యవిధానమును తయారుచేసి బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులకు విషాదమును, భారతీయుల కానందమును సమకూర్చిరి. బర్కెను హెడ్డుప్రభువునకు భారతీయుల విభేదములందును, బ్రిటీషు రాజ్యాధికారుల స్వాభిమానమందును గల విశ్వాసము భారతీయుల విజ్ఞానమునందును, మానవకల్యాణమందును లగ్నము కాకుండుట సంతాపకరము. ప్రపంచమునందు ఎన్నియో సామ్రాజ్యములు పుట్టి గిట్టినవి. చాల్డియా, అస్సిరియా, గ్రీకు, రోము, పారసీకము మొదలగు సామ్రాజ్యములు నామమాత్రావశిష్టములైనవి.

భారతవర్షము పరాధీనమైనను వీర్యవంతమై వెలయుచున్నది. బ్రిటీషుసామ్రాజ్యమునకును, లోకకళ్యాణమునకును వీర్యవంతమైన భరతవర్షము ప్రయోజనకరముగాని, నిర్వీర్యమైన భరతవర్షము ప్రయోజనకరముగాదని బ్రిటీషు రాజ్యనీతిజ్ఞులు గ్రహించుట పరమధర్మము. పరాధీనస్థితియందున్న దేశవికాసము దుస్తరమని రాజ్యాంగ

నీతిజ్ఞు లంగీకరించుచున్నారు. రాజ్యాంగ నీతిజ్ఞు లంగీకరించిన సిద్ధాంతమును భారతవర్షమునకు వ్యాపింపజేయుట బ్రిటిషు రాజ్యనీతిజ్ఞుల విధ్యుక్త ధర్మమని వారుచేసిన ప్రతిజ్ఞ లన్నియును మృతాక్షరములగుట వారి సంకుచిత హృదయమును విశదము చేయుచున్నవి.

హిందూదేశ రాజ్యాంగ నిర్మాణము సులభకార్యము కాదని తెలిసిన విషయము. దీనికి బాధ్యత వహించవలసినవారు బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులుగాని భారతీయులు గారు. స్వరాజ్యనిర్మాణమునకు ప్రతికూల వాతావరణము బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులు గలుగజేయుచున్న విధమును దేశపరిస్థితులు విశదము చేయుచున్నవి.

1. హిందూమహమ్మదీయ విభేదములు,
2. స్వదేశసంస్థానములు,
3. జాతి, కుల, మతభేదములు,
4. యూరపియను వర్తకుల, పౌరసేవోద్యోగముల ప్రయోజనములు,
5. దేశసంరక్షణభారము-

స్వరాజ్య స్థాపనకు ప్రతిబంధకము లని బ్రిటీషురాజ్య నీతిజ్ఞులును, రాజ్యాభిమానులును ప్రతిపాదించుట ఆచారమైనది. ఈ ప్రతిబంధకములను తొలగించుటకు బ్రిటిషురాజ్యాధికారులు గడచిన నూటఏబది ఏండ్లయందును చేసిన ఘనకార్యమును నిరూపించుట ప్రయోజనకరము. బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులు శాంతిని స్థాపించినను, వ్యాపారపరిశ్రమలను వృద్ధిచేసినను, రైలుమార్గములను నిర్మించినను, రాజ్యాంగసంస్కరణములను నెలకొల్పినను, విద్యావ్యాపనమునకు తోడ్పడినను, భారతీయపారతంత్ర్యమునకు తోడ్పడినవిగాని భారతీయ స్వాతంత్ర్యమునకు తోడ్పడలేదు. బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులు భరతవర్షమునందు బాధ్యతాయుత పరిపాలనమును స్థాపించుటకు ప్రతిజ్ఞను జేసిరి. కాని వారు బాధ్యతాయుత పరిపాలనమును నిర్వచనము చేయక మాయ మాటలతో కాలహరణము చేయుచున్నారు. ద్వంద్వప్రభుత్వము బాధ్యతాయుత పరిపాలనము గాజాలదు. బాధ్యతాయుత పరిపాలనమును నిర్వచనము చేయవలసిన యవసరము లేదు. రాజ్యాంగవిషయములందు స్వల్పపరిజ్ఞానము గలవారలకుగూడ నీసంగతి తెలిసియున్నది. బ్రిటిషు రాజ్యాధికారులును, వారి యభిమానానుచరులును తెలియని వారివలె నటించుచు లోకమును వంచింపజాలరు.

బాధ్యతాయుత పరిపాలనము

ప్రజాలాభములకై ప్రజలు చేసెడి పరిపాలనము బాధ్యతాయుత పరిపాలనము. శాసనసభలు ప్రజాధికారమునకు లోబడుటయును, కార్యనిర్వాహకవర్గము శాసనసభకు లోబడుటయును బాధ్యతాయుత పరిపాలనమునకు లక్ష్యములని రాజ్యాంగములు వెల్లడిచేయుచున్నవి. ఈలక్ష్యములు సంపూర్ణస్వతంత్రరాజ్యమునందే సాధ్యములుగాని పరా

ధీనరాజ్యములందు సాధ్యము కావని నిత్యానుభవము తెలుపుచున్నది. ఎంతమంచి సుపరిపాలనమైనను, స్వపరిపాలనముతో తులతూగదని రాజ్యాంగవేత్తలు ఘోషించుచున్నారు. స్వరాజ్యము సకలజాతులకును జన్మస్వత్వము. భారత జాతీయమహాసభ స్వరాజ్యము భారతీయుల గమ్యస్థానమని ప్రతిపాదించినది. చెన్నపురి యందు గతసంవత్సరమున గూడిన జాతీయ మహాసభ సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమే స్వరాజ్యసాధనమని నిర్ధారణచేసినది. ఈ సందర్భములందు బాధ్యతాయుత పరిపాలన నిర్వచనవిషయమై ప్రజానాయకులయందు భేదాభిప్రాయముల కవకాశము లేదు. అయినను నెహ్రూకమిటీ వలసరాజ్యముల పరిపాలనము బాధ్యతాయుత పరిపాలనమని నివేదికయందు నిర్వచనము చేసినది. ఈ ఉభయభావములును ఏకాభిప్రాయము తెలుపుచున్నట్లు నివేదిక సూచించుచున్నది. సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమునకును, వలసరాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమునకును గల తారతమ్యము సర్వత్ర తెలిసియున్నది. దానిని విశేషము చర్చించుటయు ననవసరము. పండిత మదనమోహన మాళవ్యాగారు వలస రాజ్యపరిపాలనము బాధ్యతాయుత పరిపాలనమని ఎంత సమర్థించినను వారిసమర్థనమందు పసలేదని జవాహరీలాలుగారి ప్రసంగము విశదము చేసినది. కాని లక్ష్మణపురమునందు కూడిన సకలపక్షసమావేశము సకలపక్షముల యభిమతమును నిర్ణయించుటకు ఏర్పడీనదిగాని కేవలము కాంగ్రెసు అభిమతమును మాత్రమే నిర్ణయించుటకు ఏర్పడలేదు. జవాహరిలాలు నెహ్రూగారు భేదాభిప్రాయము తెలిపినను వ్యతిరేకముగ సమ్మతి నొసంగలేదు. బాధ్యతాయుత పరిపాలనము విషయమై భిన్నపక్షములందు భేదాభిప్రాయము లున్నను అన్ని పక్షముల వారును నెహ్రూనివేదిక నంగీకరించి దేశమున కవసరమైన కనిష్ఠ రాజ్యాంగ విధానమును నిర్ణయము చేసిరి. ఈ నిర్ణయము భారతీయ యువజనామోదమును బడయక పోయినను భారతీయులసంయోగమును, దేశావసరమును లోకమునకు వ్యక్తము చేయుచున్నది. సకలపక్షసమావేశము దేశకాల పాత్రముల కనురూపముగ నెహ్రూకమిటి నిర్ణయముల నేకగ్రీవముగ నామోదించినది. నెహ్రూకమిటి నిర్ణయించినది కనిష్ఠసామాన్య ప్రమాణముగాని గరిష్ఠసామాన్యప్రమాణము గాదు. ఈ విషయమును సకలపక్ష సమావేశమునందు తేజబహద్దూరు సప్రూ ఆలిఇమాముగారులుచేసిన ప్రసంగములు విశదముచేసినవి. స్వరాజ్యస్థాపనమునకు ప్రతిపక్షులు తెలిపెడి ప్రతిబంధకములు కల్పితములుగాని యథార్థమైన ప్రతిబంధకములు గావని సర్వత్ర తెలిసియున్నది.

దేశరక్షణభారము

దేశరక్షణసామర్థ్యము స్వరాజ్యమునకు ముఖ్యావసరమని యందరును నంగీకరించు చున్నారు. ముప్పదిమూడుకోట్ల ప్రజలకు దేశరక్షణసామర్థ్యము సహజముగ గల దనుట నిర్వివాదాంశము. సకలాంగములను

బంధించి కదలుటకు సామర్థ్యము లేదని ఆక్షే పించుట యసంబద్ధము. ఇప్పుడైనను సైన్యము నందు విశేషభాగము భారతీయ సైన్యము. ఐరోపా మహాసంగ్రామమునందును, నితరసంద ర్భములందును భారత యోధులు చూపిన సాహసపరాక్రమములు బ్రిటీషురాజ్యాధికా రుల ప్రశంసలను బడసినవి. చీనా, తుర్కీ, పారసీ కము, ఆఫ్గనిస్థానచరిత్రములు సకల జాతు లకును సహజముగ గల స్వసంరక్షణ సామర్థ్యమును విశదము చేయుచున్నవి. ఒక వేళను లేదని యంగీకరించినను కనడా, ఆస్ట్రే లియా, ఐర్లాండు, ఆఫ్రికా మొదలగు వలస రాజ్యములకు స్వసంరక్షణసామర్థ్యము బాధ్య తాయుత పరిపాలనము స్థాపించినపుడుగాని, ప్రస్తుతముగాని కలదని ఎవరును చెప్పుటకు సాహసింపజాలరు. ఆ దేశముల కవసరములేని సామర్థ్యము భరతవర్షమునకు మాత్ర మేల కావలయునో ప్రతిపక్షులు తెలుపవలసియుం దురు. ప్రపంచమంతయును యుద్ధబహిష్క రణమునకు బూనుకొనుచున్న సమయము నందు స్వసంరక్షణసామర్థ్య మేదేశమున కును నవసరము లేదు. ప్రపంచమునం దంత టను ఆయుధనియమమునకును, సంగ్రామ బహిష్కారమునకును ప్రయత్నములు జరుగు చున్న యుగమునందు స్వసంరక్షణ సిద్ధాంత మునందు పస లేదని తెలియుచున్నది. ఆసిద్ధాం తము నంగీకరించినను ముప్పదిమూడుకోట్ల ప్రజలకు లేనిసామర్థ్యము మూడుకోట్ల ప్రజ లకు గలుగజాలదు. భరతవర్షమునకు సంప్రా ప్తమైన దుర్దశ కపారమైన సైన్యవ్యయమే మూలకారణము.

భారతీయులు కోరునది నిరంకుశత్వ మునకు బదులు బాధ్యతయు, పరదేశ ప్రాజా పత్యమునకు బదులు స్వదేశ ప్రాజాపత్య మును గాని అరాచకము గాదు. బ్రిటీషు పరి పాలనమువలన నిదివరకు ప్రయోజనము గలిగి నను గలుగకపోయినను, నిపుడును ముందును ప్రయోజనము గలుగజాలదు. పంజరమునందు బంధింపబడిన సింహము శాంతిసౌఖ్యముల నను భవించుచున్నను వీర్యమును గోల్పోయి కృశిం చుచున్నది. పరాధీనమైన భరతవర్షము సకల విధములను కృశించుచున్నది. వ్యక్తివికాస మునకును, జాతీయవికాసమునకును, ఆత్మావ లంబనమువలె పరావలంబనము ప్రయోజన కరము గాదు. దేశసంరక్షణభారము వహిం చుటయందు భరతవర్షము దుఃఖము ననుభ వించినను దేశావృతమైన నిశ్చేష్టతపోయి వీర్య వంతమై ఆత్మోపలబ్ధిని బడయగలదు. స్వీయ ప్రతిభను గోల్పోవుచున్న గ్రేటుబ్రిటను భరత వర్షరక్షణభారమును పూర్వమువలె వహింప జాలదు. స్వరాజ్యాభిలాషగల దేశమును నిర్బంధమార్గమున పాలించుటయును సాధ్య మును, ప్రయోజనకరమును గాదు. గ్రేటుబ్రిట నుకు స్వాధీన భరతవర్షము సమకూర్చెడి ప్రయోజనములను పరాధీనభరతవర్షము సమ కూర్చజాలదు. స్వీయప్రయోజనములకును, బ్రిటీషు ప్రయోజనములకును భరతవర్షము స్వయంరక్షణసామర్థ్యమును గలిగియుండుట

పరమావసరము. ఆసామర్థ్యము స్వరాజ్యమూలమున నే కలుగగలదు.

స్వరాజ్యస్థాపనమునకుస్వదేశసంస్థానములు ప్రబలాటంకములని వాదించుట యాచారమైనది.

స్వదేశ సంస్థానములు

స్వదేశసంస్థానములు భరతవర్షములో మూడవవంతుస్థలమును,నాల్గవవంతుప్రజలను గలిగియున్నవి. గతించిన ఒడంబడికల ననుసరించి స్వదేశసంస్థానముల సంరక్షణభారమును బ్రిటీషు ఇండియా ప్రభుత్వము వహించుచున్నది. సంస్థానములకును, బ్రిటీషురాజ్యములకును ఒడంబడికలేర్పడినను, వ్యవహారమంతయును బ్రిటీషు ఇండియా ప్రభుత్వమూలముననె నడుచుచున్నది. ఇప్పుడు జరుగుచున్నవిధముననె ముందును సంస్థానముల వ్యవహారక్రమమును బ్రిటీషుఇండియా ప్రభుత్వము నిరాటంకముగా నిర్వహింపగలదు. బ్రిటీషుఇండియాను విడిచి సంస్థానములు నిలువజాలవు. బ్రిటీషుఇండియాయందు ప్రజాస్వామ్యమును బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వమును, సంస్థానములందు నిరంకుశత్వమును స్వేచ్ఛాపరిపాలనములును నసంభవములు. సకలవ్యవహారములకును భరతవర్షమేకత్వమును, నేకాధికారమును గలిగియుండుట యుక్తముగాని అనేకత్వమును, భిన్నాధికారములను గలిగియుండుట ప్రయోజనకరముగాదు. భారతయుద్ధము, మౌర్యసామ్రాజ్యము, మొగలుసామ్రాజ్యము భారతీయ సామ్రాజ్యలక్ష్యమును విశదము చేయుచున్నవి. ప్రాచీనకాలమునందు సాధ్యమైన సామ్రాజ్యలక్ష్యము వర్తమానకాలమున సులభసాధ్యముగ నుండగలదు. బ్రిటీషు ఇండియాయును, సంస్థానములును స్వీయపరిస్థితుల కనురూపముగ ప్రాంతీయ స్వాతంత్ర్యమును గలిగియుండుటయును, కేంద్రాధికారమునకు లోబడియుండుటయును భారతసామ్రాజ్యమునకు సహజమైన రాజ్యాంగవిధానము. ఆ రాజ్యాంగవిధానమునె నెహ్రూనివేదిక నిరూపించుచున్నది. ఇంతవరకును ఇండియా ప్రభుత్వము నిర్వహించుచున్న యధికారమునే స్వరాజ్యప్రభుత్వమును నిర్వహింపగలదు. ఇందు విపరీత మేమియును లేదు. సంస్థానాధీశులును, బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులును భరతవర్షమునకు సహజమైన సాంఘాతిక రాజ్యాంగవిధానము నామోదించుట ప్రయోజనకరము. సంస్థానాధీశులు వారి నిరంకుశాధికారమును విసర్జించి నియమితాధికారమును వారి సంస్థానములందు స్థాపించి భారతమాతను సేవించుట శ్రేయస్కరము. భారతప్రాచీనసంస్కారమునకు నిలయములైన సంస్థానములు నవీన సంస్కారమునకు నిలయములై సకలభారత భాగ్యోదయమునకు దోడ్పడుట పరమధర్మము.

సంస్థానాధీశులు బట్లరుకమిషను సందర్భమున చేయుచున్న యాందోళనము దుర్గ్రాహ్యముగ నున్నది. లక్షలరూప్యముల నిచ్చి సర్ లీలిస్కాటును వారిపక్షమున వాదించుటకు నియమించుట విచిత్రము. కొందరు

స్వతంత్ర సంస్థానములను స్థాపించుటకు గోరు చున్నారు. సంస్థానాధీశులు బ్రిటీషు రాజ్యాధిపతితో సంబంధమును గలిగియుండవలయునని కోరుచున్నారు. స్కాటుగారు చిరకాల మా చరణమునందున్న వ్యవహారక్రమమును మరచి బ్రిటీషు రాజ్యాధికారసంబంధమునే స్థిరపరచు చున్నారు. భారతీయ రాజ్యాధికారమునకును, బ్రిటీషు రాజ్యాధికారమునకును నడుమను సంస్థానములు వ్రేలాడజాలవు. ఈసందర్భము లను గ్రహించిన మైసూరు సంస్థానాధీశుల వంటి ప్రాజ్ఞులు వారియాశయములను సకల భారతీయాశములందు మేళగించుటకు సిద్ధముగ నుండుట భావిభాగ్యోదయమునకు శుభసూచకముగ నున్నది. బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులును, సంస్థానాధీశులును స్వప్రయోజనములను విసర్జించి భారతీయ ప్రయోజనములను నారాధించుటకు భగవంతు డనుగ్రహించుగాత! నైహూని వేదిక స్వదేశసంస్థానములవిషయమై దృఢాభిప్రాయములను తెలుపకుండుటయనుచితమైనను సహజము. బ్రిటీషుఇండియా రాజ్యాధీశులతోపాటు సంస్థానాధీశులనుసైతము ప్రబలశత్రువులను జేయుట దేశప్రయోజనములకు సాధనభూతము గాదు. అయినను భారతీయ నాయకు లీభారమును నిర్భయముగ వహింపవలసిన యవసరమును సంస్థానముల పరిస్థితులు తెల్లముచేయుచున్నవి. సంస్థానప్రజల సమావేశమునందు మోచర్ల రామచంద్ర రావుగారు తెలిపిన భావములును, సకలపక్ష సమావేశమునందు మసీలాలు కొఠారిగారు తెలిపిన భావములును సంస్థానముల సంస్కారణావసరమును విశదము చేయుచున్నవి. బ్రిటీషు ఇండియా ప్రజలును, సంస్థానముల ప్రజలును చేతులు కలిపి పని చేయుట సత్వరస్వరాజ్యసిద్ధికి సాధనము గాగలదు.

దేశమత సాంఘిక భాషా భేదములు

భరతవర్షము విశాలమైనఖండము. 10 లక్షలమైళ్ల వైశాల్యమును, 33 కోట్ల ప్రజలను గలిగియున్నది. హిందువులు, మహమ్మదీయులు, జైనులు, బౌద్ధులు, సిక్కులు, పార్శీలు, క్రైస్తవులు మొదలగు భిన్నమతస్థులు గలరు. హిందీ, ఉర్దూ, బంగాళి మహారాష్ట్ర తమిళ కర్ణాటాంధ్రాంగ్లాది భాషలు గలవు. వివిధకులములు గలవు. భిన్నసంస్కారములు, జాతులు గలవు. బ్రిటీషు రాష్ట్రములు, సంస్థానములు గలవు. ఈ విభేదము లన్నియును స్వరాజ్యమునకు ప్రతిబంధకము లని బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులును, వారి ప్రియశిష్యులును చిలుకపలుకుల వలె పలుకుట పరిపాటి యైనది. పరాక్రమణ జాతీయాహంకారమున కలవాటుపడిన పాశ్చాత్యరాజ్యాధికారుల కిట్టి సిద్ధాంతములు స్వప్రయోజనములకు వినియోగపడినను నవి సహజములు గావు. విశ్వప్రవృత్తి యంతయును భిన్నరూపములనె గోచరంబగుచున్నది. అనంత జీవములు, బ్రహ్మాండతారాగణములు ప్రవృత్తి యందలి భిన్నవైచిత్ర్యమును విశదము చేయుచున్నవి. ఈ విచిత్రరూపముల నన్నిటిని నొక టంకసాలయం దేకరూపమునకు మార్చుట

దుస్సాధ్యము. ఒకవేళ సాధ్యమైనను ప్రపంచ కల్యాణమునకు ప్రయోజనకరము గాదు. విశ్వకల్యాణమునకు చీమ మొదలు బ్రహ్మావరకును గల జీవజాలము లన్నియును భిన్నరూపములను దోడ్పడుచున్నవి. సకల సంహారమును గోరెడి "నాహట్ట, నాబట్ట, నాజాతి, నామతము, నాభాష, నాదేశము" సిద్ధాంతములు శాంతి సౌఖ్యములకును, విశ్వవికాసమునకును సాధనంబులు గావు. బలముగలవారిది రాజ్యమను సిద్ధాంతము మూలబడినది. శ్రీకృష్ణపరమాత్ముడు విజయున కుపదేశించినటులు విశ్వమునందు భిన్న ప్రవృత్తులకును స్థానము గలదు. విశ్వకల్యాణమునకు ధర్మము సాధనమైనటులు ధనముగాని, బలముగాని సాధనములు గావు. అశోకుడు ౨౨౦౦ పూర్వము ప్రతిపాదించిన ధర్మమునే వర్తమాన కాలమునందు పాశ్చాత్యులు మెల్లమెల్లగా గ్రహించుచున్నారు.

యూరపు ఖండమునందు గతించిన రెండు శతాబ్దములందును ప్రబలిన జాతీయ దురహంకారము మహా సంక్షోభమును గలుగ జేసినది. ఐరోపామహాసంగ్రామానుభవమైనను నీ దురహంకారమును పోగొట్టలేదు. వివిధమతములకును, జాతులకును, భాషలకును నిలయమైన భరతవర్ష రాజ్యాంగవిధాన మీసమస్యను, లోకమునకు నిర్ణయింపవలసియున్నది. భావమునం దేకత్వము, రూపమునం దనేకత్వము సృష్టిరహస్యము. ఆరహస్యమే భారతరాజ్యాంగనిర్మాణమునందు పరిస్ఫుటము గావలసి యున్నది. సకలపక్షసమావేశమునందు డాక్టరు బెజంటమ్మగా రీరహస్యమును సభ్యులకు హృద్యముగ విశదముచేసిరి. అమెరికా, ఆఫ్రికా, స్విజర్లాండు మొదలగు దేశముల రాజ్యాంగము లీవిధానమునకు మార్గదర్శకములుగ నున్నవి. భరతవర్ష రాజ్యాంగవిధానము రాజ్యాంగ చరిత్రమునందు నూతనాధ్యాయము నేర్పరుపగలదు. భాషాప్రయుక్తరాష్ట్రవిభాగ మీ సిద్ధాంతమునే యనుసరించుచున్నది.

నెహ్రూనివేదిక భాషాప్రయుక్తరాష్ట్రవిభాగముల నామోదించినది. కాని ఉపసంఘపుదృష్టి వాదప్రతివాదములకు మూలమైన సింధురాష్ట్రము మీదనే లగ్నమైనది. సింధురాష్ట్రనిర్మాణము విషయమై హిందువులకును మహమ్మదీయులకును పట్టుదల యేర్పడినది. ఆసమస్య రాజ్యాంగస్వభావమును గోల్పోయి సాంఘిక స్వరూపమును దాల్చినది. నివేదికయందు అవసరమైన యితరభాషావిభాగముల ప్రస్తావన లేకపోయినను, సింధురాష్ట్రము ప్రముఖతను వహించి పట్టుదలలకు గారణంబైనది. కష్టమైన సాంఘికరాజకీయ సమస్యలందు మునిగియున్న ఉపసంఘలక్ష్యము ఆంధ్రోత్కళాదిరాష్ట్రనిర్మాణమునందు లగ్నము గాకుండుటసహజము. మోతీలాలు నెహ్రూగారి లక్ష్య మీసమస్యయందు లగ్నమైనపుడు వారు సకలపక్షసమావేశమునందు భాషాప్రయుక్తరా

భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రములు, ఆంధ్రరాష్ట్రము

ష్ట్రప్రస్తావమును విస్తరింపజేసి రాజ్యాంగవిధానమును సార్థకము చేసిరి. ప్రపంచమునందు గల భిన్నజాతులు, మతములు, భాషలు, దేశములువలెను భరతవర్షమునందును భిన్నజాతులు, మతములు, భాషలు, భాగములు గలవు. ఆ భిన్న భాగముల వికాసమునం దైక్యానందము సాధ్యముగాని భిన్నభాగముల సంహారమునం దైక్యానందము సాధ్యముగాదు.

అనంతములైన ప్రకృతి వైభవములందు వ్యక్తులవలెను జాతులును, భాషలును, సాంప్రదాయాచారములును ప్రత్యేక లక్షణములను గలిగి విశ్వవికాసమునకు వినియోగపడు చున్నవి. ప్రవృత్తియం దైక్యము భావమునందు సాధ్యముగాని రూపమునందు సాధ్యముగాదు. వివిధ మతములకును, భాషలకును, జాతులకును, సాంప్రదాయాచారములకును నిలయమైన భరతవర్షము లోకమునకు నవయుగ సందేశమును ప్రకటించుటకు సకలవిధములను దగియున్నది. ఆసందేశము సర్వసమత్వ సందేశము. సర్వసమత్వ సందేశమును భౌతిక రూపమునను సార్థకము చేయుటకు ఫ్రెంచి పరివర్తనము పందొమ్మిదవ శతాబ్దారంభమునందు ప్రయత్నము చేసినది. ఇరువదవ శతాబ్దమునందు సోవియటురూపమునను రుష్యారాజ్యము సర్వ సమత్వ సిద్ధాంతమును సార్థకము చేయుటకు విశ్వ ప్రయత్నము చేయుచున్నది. సమత్వము త్యాగమునందును, ధర్మమునందును సాధ్యముగాని భోగమునందును, విజయమునందును సాధ్యముగాదు. భౌతికవిషయములందు జాతీయత్వమును, సర్వసమత్వమును స్థాపించుటకు పాశ్చాత్య రాజ్యములు చేసిన ప్రయత్నములును, వారిసిద్ధాంతములును సంక్షోభమును గలుగజేసిన రీతిని శాంతి వికాసములను గలుగజేయలేవు. భారతస్వరాజ్య సిద్ధికి ప్రతిపక్షులు నిరూపించెడి ప్రతిబంధకములె సహజమైన సాధనములని నవయుగ ధర్మము విశదము చేయగలదు. భారతీయులందరును భేదాభిప్రాయములను విడిచి వారి లక్ష్యమును దేశమునందును, ధర్మమునందును, దైవమునందును లక్ష్యముచేసి దేశమోక్షమును, లోకకల్యాణమును సాధింతురుగాక! సకలపక్షసమావేశమునం దీలక్ష్యము గోచరంబైన విధమును సభ్యుల ప్రసన్నవదనములు, శాంతప్రవర్తనము, ధర్మస్వభావము విశదము చేసినవి.

వ్యాపార ధనలక్ష్యముగల ప్రభుత్వమునకు ధర్మలక్ష్యము సంకుచితమగుట సహజము.

యూరపియను వర్తకుల ఉద్యోగుల ప్రయోజనము

స్వరాజ్యస్థాపనము బ్రిటీషు వర్తకమునకును, బ్రిటీషుప్రజల యుద్యోగములకును కొంత ప్రతిబంధకములను గల్పించుట సహజము. స్వదేశవ్యాపారమునకును, స్వదేశప్రయోజనములకును ప్రతిబంధకములైన వ్యాపారోద్యోగముల కాటంకములను గల్పించుటయె స్వరాజ్యమునకు ప్రయోజనము. దేశారిష్టమునకు మూలమైన విదేశ వ్యాపారమును, పౌరసేవోద్యోగుల ప్రాబల్య

మును నరికట్టుట రాజ్యాంగమునకు సహజప్రయోజనము. ఆప్రయోజనములను ధర్మాత్ములందరును నిరభ్యంతరముగ నంగీకరింపవలసియుందురు. కాని ధర్మపరాయణులైన భారతీయులు వారి ధర్మబాధ్యతను మాత్రము విసర్జింపరు. ఆవిషయమును నెహ్రూనివేదిక సువ్యక్తముచేసినది. యూరపువర్తకుల సొమ్మునకును, పనిచేయుచున్న యుద్యోగస్థుల హక్కులకును నష్టము గలుగజాలదు. ఇట్టి స్వల్పవిషయములను నిర్ణయించుట సులభసాధ్యము. బ్రిటీషు రాజ్యాధికారులు సరళమార్గము నవలంబించునపుడు సకలజాతులకును స్వాగతంబునొసంగిన భారతీయులవలనను వారి న్యాయమైన హక్కులకు భంగము గలుగజాలదు. నెహ్రూనివేదికయం దీవిషయము స్పష్టము చేయబడినది. నానాపక్షసమావేశమును నీవిషయము నంగీకరించినది.

రాజ్యాంగ విధానము;

నెహ్రూనివేదిక భారతదేశపరిస్థితుల కనురూపమైన రాజ్యాంగవిధానమును ఏడవ యధ్యాయమునందు 87 నిబంధనలందు వ్యక్తము చేయుచున్నది. ఈ నిబంధన లితర రాజ్యాంగవిధానములనుండి ఎత్తి వ్రాయబడిన వని యాక్షేపించుట సులభము. మానవనిర్మాణము లన్నియును గతానుభవమును బట్టి ఏర్పడుచున్నవి. ముఖ్యముగ రాజ్యాంగవిధానము లనుభవమునుబట్టి నిర్మింపబడుచున్నవి. ఈనియమములం దసంబద్ధ నియమము లున్న నిరాకరింపవచ్చును; వానిని మార్చవచ్చును. నివేదికను పరిశీలించి విమర్శించుట రాజ్యాధికారులకు ధర్మమైయున్నది. బర్కెను హెడుప్రభువు చేసిన సవాలునకు బదులుగ నెహ్రూనివేదిక ప్రచురింపబడినది. ఇతరప్రయత్నములకువలెను, దీనికిని సంపూర్ణత్వ మసంభవము. ఆంగ్లేయ పత్రికలు నివేదికను నిరసించుటయును, నిందించుటయును సహజము. నిష్పక్షపాత బుద్ధితో నిరంకుశవర్గము నెహ్రూనివేదికను విమర్శించునని భారతీయులు కలలోనైనను తలచియుండరు. కాని నెహ్రూనివేదికయును, సకలపక్షసమావేశ మామోదించిన తీర్మానములును భారతరాజ్యాంగనిర్మాణమున కఖండమైన ప్రయోజనమును సమకూర్చగలవు.

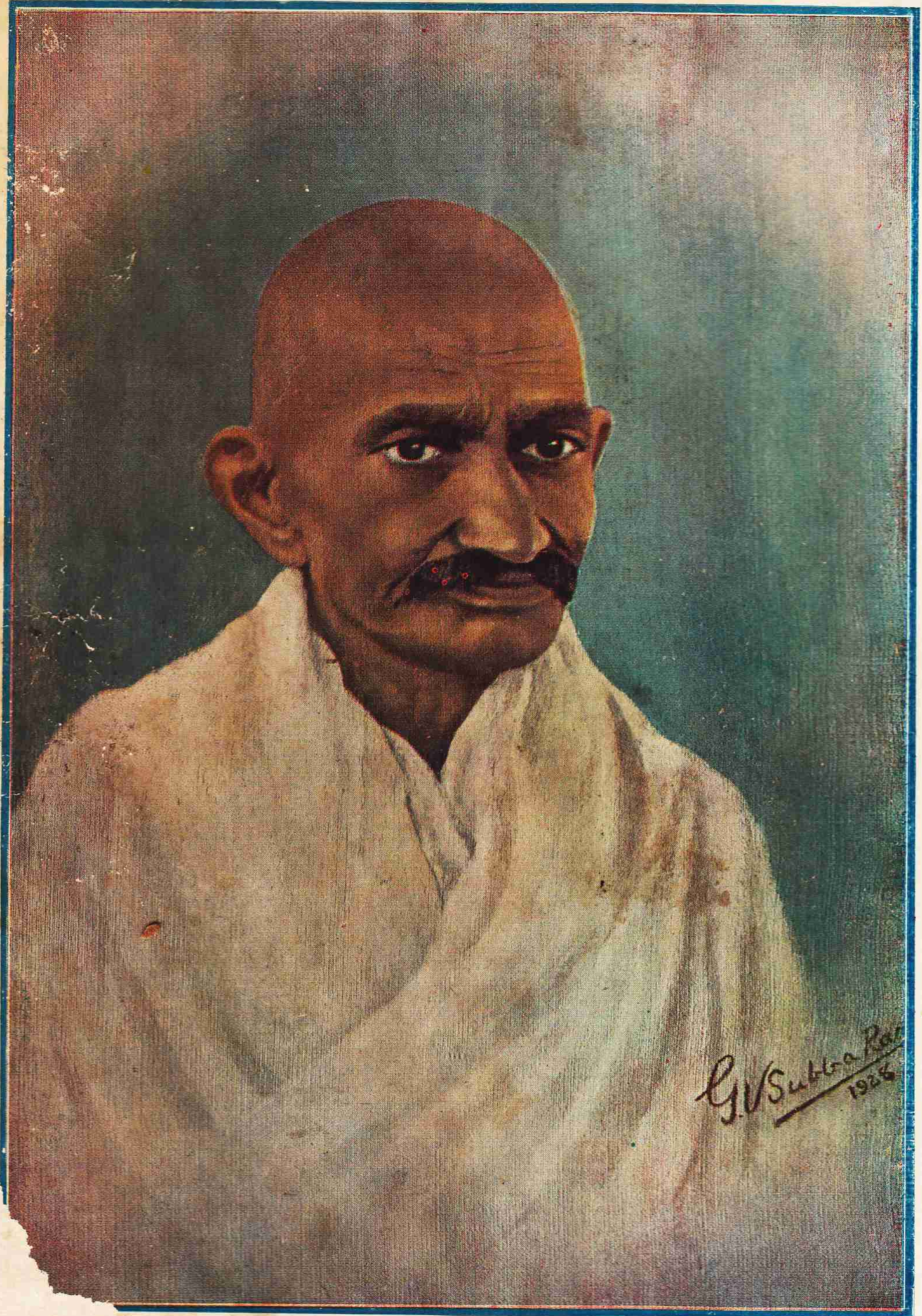
భారతరాజ్యాంగము సంయుక్తరాజ్యాంగవిధానమనియును (Federal Type), కేంద్రాధికార రాజ్యాంగవిధానమనియును (Unitary-Type) భేదాభిప్రాయములు ప్రబలియున్నవి. నెహ్రూనివేదికయందు రెండువిధానములును చేర్పబడినవి. భారతీయ రాజ్యాంగసమస్యలపూర్వములు. అపూర్వమైన సమస్యలకపూర్వమైన రాజ్యాంగవిధానము లేర్పడుటయును సహజము. ప్రయోజనము ప్రధానముగాని నామరూపములు ప్రధానములుగావు. నెహ్రూ ఉపసంఘము సంకుచిత పరిస్థితులందు సమర్పించిన భారతరాజ్యాంగ విధానము వివేకమును, నిగ్రహమును, దూరదృష్టిని, సాహసధైర్యములను, వ్యవహార దక్షత్వమును గలిగి ప్రాజ్ఞుల యాశీ

ర్వాదములను బడయుచున్నది. సైమను సప్తక మేమిచేయునో కాలము తెలుపగలదు.

లక్ష్మణపురమునందు గూడిన సకలపక్ష సమావేశమునకు దిగ్విజయము గలిగినది. సకల రాజకీయపక్షములవారును, భిన్నసంఘములవారును, భిన్నమతములవారును, భిన్న ప్రదేశములవారును వారి సంకుచితాభిప్రాయములను, ప్రత్యేకలాభములను విసర్జించి, స్వధర్మనిర్వహణమునుజేసి, ప్రతిపక్షులకు విషాదమును, స్వదేశీయుల కానందమును గలుగజేసిరి. నిరంకుశవర్గము చేయుచున్న కుట్రల మీదను లక్నోతీర్మానములు పిడుగువలె పడి భయభ్రాంతులను గలుగజేయగలవు. ప్రపంచమునందు ధర్మమునకు విజయముగలుగునుగాని యధర్మమునకువిజయముగలుగజాలదు. సైమను కమిషను నిర్ణయములను, వారి సహకారుల నిర్ణయములను సకలపక్ష సమావేశ మామోదించిన తీర్మానములు పరివర్తనము చేయగల విధమును కాలము విశదము చేయగలదు. శాసనసభాసభ్యులు నిరంకుశాధికారుల మాయలలోబడి దేశానర్థమునకు సాధనంబైన సహకారము నంగీకరించుట భారతీయుల పతితస్థితికి నిదర్శనముగ నున్నది. సైమను సప్తకమును బహిష్కరించుటకు నిర్ణయించిన చెన్నరాష్ట్రశాసనసభ తిరిగిసహకారము నామోదించుట పరమవిచారమును గలుగజేయుచు భారతీయుల దుర్దశను విశదము చేయుచున్నది.

ఆరుమాసములు తిరుగకపూర్వమే చెన్నరాష్ట్రశాసనసభ వెనుక చేసిన నిర్ణయమును మార్చుకొని తనయాత్మగౌరవమును నాశనము చేసికొనినది. స్వప్రయోజన పరాయణులైన సభ్యు లనుచితముగ ప్రవర్తించినను సభాగౌరవమును గాపాడవలసిన సభాధ్యక్షులైనను ధర్మసంరక్షణమునకు బూనుకొనకుండుట సంతాపకరము. సభాధ్యక్షులు ప్రతిపాదనమునకును, మోషనునకును గల్పించిన భేదములును, చేసిన నిర్వచనములును వారి న్యాయవాదిస్వభావమును దెలుపుచున్నవి గాని ధర్మస్వభావమును దెలుపుట లేదు. నిరంకుశవర్గమునకు గల బలసామర్థ్యముల కిది యొక నిదర్శనముగ నున్నది. భారతీయులు స్వధర్మనిర్వహణపరాయణులై ఆత్మోపలబ్ధిని బడయుటకు స్వరాజ్యావసరమును నిట్టి యనుచితకార్యములు సంబోధించుచున్నవి. సకలపక్షసమావేశము నెహ్రూనివేదిక నేకగ్రీవముగ నామోదించుట యందు చూపిన దూరదృష్టిని, ధర్మలక్ష్యమును, దేశభక్తిని, సాహసధైర్యములను భారతీయులందరును వ్యక్తముచేసి. దేశమును, ధర్మమును, దైవమును భక్తిశ్రద్ధలతో నారాధించి కృతార్థు లగుదురు గాక!

Printed and Published by K. NAGESWARA RAO, at the Andhra Patrika Press, No.7, Thumbu Chetty Street, G.T, Madras

శ్రీ గాంధిమహాత్ముడు

చిత్రకారుడు: శ్రీ గుండిమెడ వెంకటసుబ్బారావుగారు, ఛత్రపురము

1928 – 10

విషయానుక్రమణిక

చిత్రములు

డబ్బాపాలు :

పట్టుటవలన బిడ్డకు తృప్తిలేదు. ఆరోగ్యము లేదు. బలములేదు. తనబాధ తెలిసికొని చెప్పుటకు తగిన జ్ఞానములేదు. గనుక, బిక్కమొగముతో చూచుచు విధిలేక త్రాగుచున్నది.

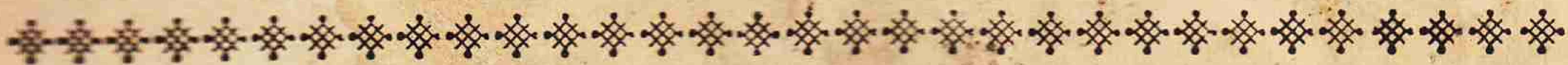
ఆయుర్వేదభూషణ నోరి రామశాస్త్రి,

క్షీరవర్ధని

తల్లిపాలు :

ప్రభావము తెలిసికొని చెప్పుటకు తగిన జ్ఞానమే? బిడ్డకున్న యెడల, "అమ్మా, నాకు డబ్బాపాలు వద్దు, నీవు క్షీరవర్ధని సేవించి, నాకు తల్లిపాలు త్రాగుభాగ్యము నిమ్మ" అని యడుగును.

ఆయుర్వేద నిలయము, బెజవాడ.

అమృతాంజనం డిపో, నెం. 7, తంబుశెట్టివీధి, జి. టి. మద్రాసు.

భారతి సచిత్రమాసపత్రిక

సంవత్సర చందా	6	0	0
అర్ధసంవత్సర చందా	3	0	0
విడిపత్రిక	0	10	0

విడిపత్రికల నుచితముగ బంపుటకు వీలు లేదు. మాదిరిపత్రికలు వలయువారు తపాలు బిళ్లలు పంపవలెను.

ప్రకటనలు

ఒకనెలకు	సాధారణ పుట	1 కి	రు. 6-0 0
	సాధారణపుట	$\frac{1}{2}$-కి	రు. 12-0-0
	సాధారణపుట	$\frac{1}{4}$-కి	,, 8-0-0
ఆరునెలలకు		1-కి	,, 20-0-0
నెలకు		$\frac{1}{2}$-కి	,, 10-0-0
నెలకు		$\frac{1}{4}$-కి	,, 6-0-0
వ్యాసముల మధ్యపుట		1-కి	,, 30-0-0

మేనేజరు:—భారతి కార్యాలయము, నెం. 7, తంబుశెట్టివీధి, మదరాసు.

"నా మార్గదర్శి!   నా వైద్యుడు!!   నా స్నేహితుడు!!!"

అమృతాంజనము

"బాధలనే రాక్షసులను సంహరించుటకై ఉద్భవించిన అవతారము"

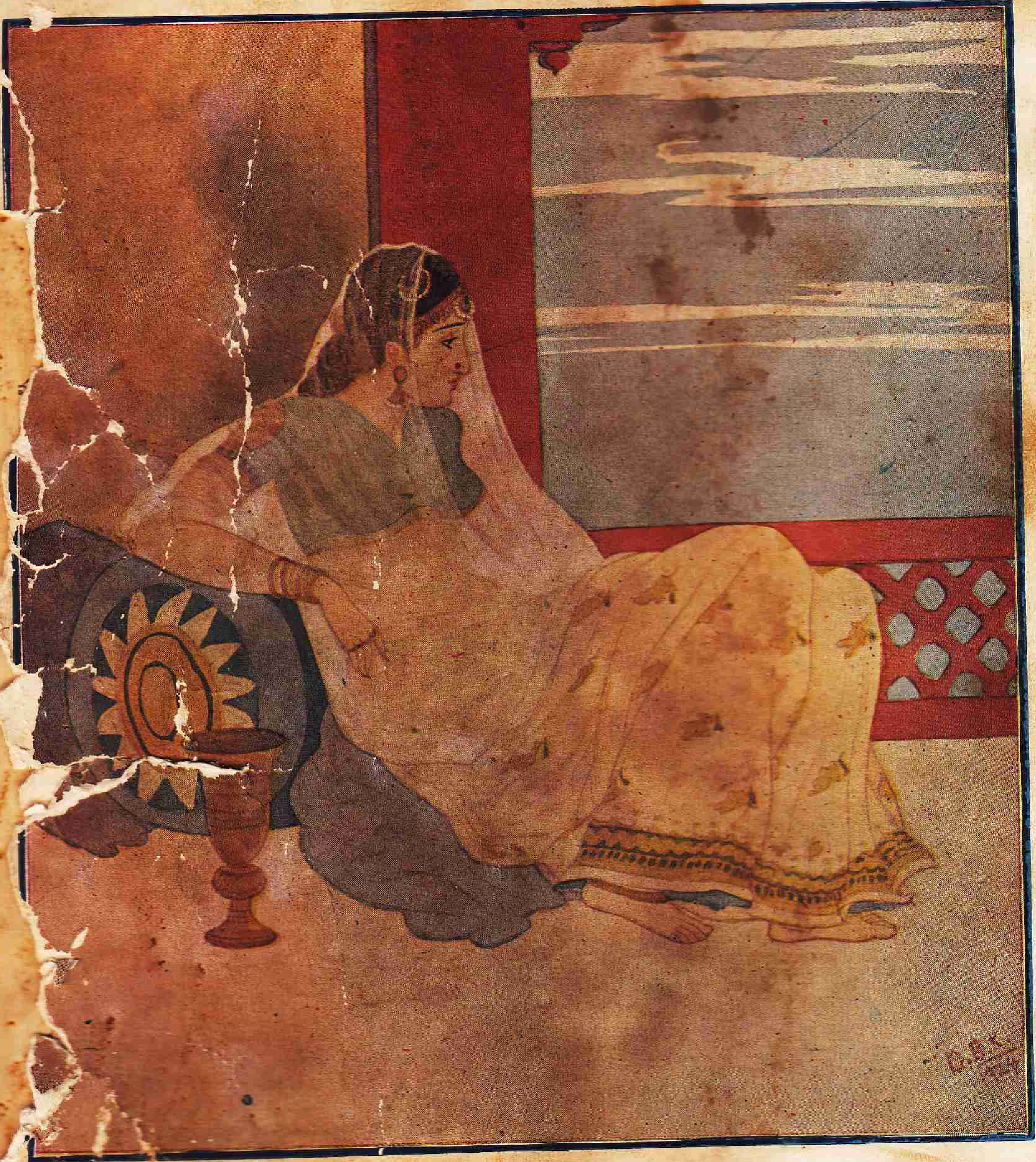
"బాలుండీతఁడు కొండ దొడ్డది మహాభారంబు సైరింపఁగాఁ
జాలండో యని దీని క్రింద నిలువన్ శంకింపఁగాఁ బోల దీ
శైలాంభోనిధి జంతుసంయుతధరాచక్రంబుపై బడ్డ నా
కే లల్లాడదు బంధులార నిలుఁడీ క్రిందం బ్రమోదంబునన్."

"అచ్చుగ నీమాయను మును - చెచ్చెరఁ ద్రిగుణాత్మకముగఁ జేసిన జగముల్
సొచ్చినక్రియఁ జొరకుందువు - చొచ్చుటయును లేదు లేదు చొరకుండుటయున్."

"అతిదోఃపీడనకర్కరీఫలితకంఠాభత్వదుర్ధర్త్వధూ
ర్తతృణావర్తదృఢాంగపాతహితగోత్రాభర్త్సకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్గాఢగ్రహణాగ్రహోన్ముఖశతారధ్వస్తమై నా కని
ష్పతనభ్రాంతిగ నందగోపక సుత బ్రహ్మన్ స్తుమస్త్వామనన్."

"చలమున రాసభాసురినిఁ జంపి ప్రలంబుని నొంచి మర్కటున్
ఖిలు బొరియించి శత్రు నృప గర్వ మణంచిఁ దురాత్ము రుక్మినిన్
నలినలిచేసి నాఁగటను నాగపురిన్ బెకలించినట్టి స
త్ఫలదుఁడు రంగశాయి మనపాలఁగలండు విచారమేటికిన్."

"శ్రీలుఁడు దివ్యహేమమయచేలుఁడు పుణ్యఫలప్రదాన దృ
గ్జాలుఁడు నందబాలుఁడు సుసాంద్ర మునీంద్ర ఫణీంద్ర రాడ్వచో
హేలుఁడు సత్కృపాలుఁడు సురేశ్వర భక్తవిలోలుఁ డాది గో
పాలుఁడు రంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచారమేటికిన్."

రా ధ

చిత్రకారిణి: శ్రీ ది. బుచ్చి కృష్ణమ్మగారు, రాజమండ్రి.